

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія "Політичні науки"

Випуск 4

**Транскордонне співробітництво
у контексті перспектив
європейської інтеграції України**

Острог – 2010

УДК 32
ББК 66
Н 34

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету “Острозька академія”
(протокол № 5 від 28 грудня 2010 р.)*

Рецензенти:

А. С. Романюк, доктор політичних наук, професор кафедри політології Львівського національного університету імені Івана Франка.

В. І. Бортніков, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології Волинського національного університету імені Лесі Українки.

О. Г. Старіш, доктор політичних наук, професор кафедри загальної і прикладної політології Таврійського гуманітарно-економічного університету.

Редакційна колегія:

І. Д. Пасічник, доктор психологічних наук, професор (головний редактор).

П. М. Кралуєк, доктор філософських наук, професор (заступник головного редактора).

Р. В. Каламаж, доктор психологічних наук, професор (відповідальний редактор).

В. В. Трофимович, доктор історичних наук, професор.

О. Г. Старіш, доктор політичних наук, доцент.

Ю. В. Мацієвський, кандидат політичних наук, доцент.

А. І. Рибак, кандидат політичних наук, в. о. доцента.

Р. С. Мартинюк, кандидат політичних наук, доцент.

Н 34

Наукові записки “Транскордонне співробітництво у контексті перспектив європейської інтеграції України”. Серія “Політичні науки”. – Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”. – Випуск 4. – 2010. – 416 с.

**Це видання здійснено за фінансової підтримки
Норвезького Фінансового Механізму, а також
Міністерства Закордонних Справ Республіки Польща
у рамках Програми Транскордонного Партнерства**

У статтях збірника відображено питання, що стосуються транскордонного співробітництва, стану та перспектив європейської інтеграції України. У трьох тематичних розділах висвітлено проблеми теоретико-практичних засад транскордонної форми співпраці в умовах глобалізаційних процесів, сучасних польсько-українських взаємин та впливу внутрішньополітичних процесів на зовнішню політику країн.

ISBN 966-7631-92-3

© Видавництво Національного університету
“Острозька академія”, 2010

**КОРДОН У КОНТЕКСТІ
СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ**

УДК 342.51(477)

Олександр Старіш,*доктор політичних наук, професор кафедри загальної та прикладної політології Таврійського гуманітарно-економічного інституту,***Валентин Козубський,***кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Кримського філіалу Київського національного університету культури і мистецтв*

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК РУЙНУВАННЯ ДЕРЖАВИ-НАЦІЇ

У статті зроблено спробу осмислення феномену глобалізації крізь призму феномену інформації й комунікації та прогноз впливу глобалізації на сталість держави-нації.

Ключові слова: *глобалізація, інформація, сталість держави-нації, національне законодавство.*

The attempt to grasp the meaning of globalization phenomena through prism of information and communication phenomena and prognosis of globalization influence on the state-nation stability have been done.

Keywords: *globalization, information, state-nation stability, of national the low.*

Великий Володимир Вернадський писав: “...правильно було б з геохімічної точки зору відокремити людство від інших живих істот, оскільки із створенням культурного людства до геохімічних явищ увійшов абсолютно новий дієвий фактор, значення якого зростає з кожним десятиліттям. Перша його межа... полягає в темпі його значення, що постійно збільшується, швидкість процесу є абсолютно винятковою в земній історії¹”. Виявлений ученим чинник став повною мірою підтверджуватися, починаючи із середини ХХ століття – з появою напівпровідникових технологій і створюваних на їхній основі інформаційно-комунікаційних технологій. Після цього була сформульована думка про те, що “формально на людство можна дивитися як на інформаційну систему, що складається з елементів-людей, між якими існує інформаційна взаємодія... Формально мозок окремої людини можна розглядати як інформаційну самонавчальну систему, що

¹ Вернадский В. И. Труды по геохимии / Отв. ред. д-р геол.-мин. наук, проф. А. А. Ярошевский. – М.: Наука, 1994. – С. 8.

складається з елементів-нейронів, між якими існує інформаційна взаємодія. При цьому елементи систем іноді гинуть, іноді народжуються, і те й інше зумовлює зміну інформаційних зв'язків¹". А тотальне насичення біосфери телекомунікаційними системами призвело до того, що "симбіоз людини з інформаційними мережами постає новим етапом еволюції цивілізації, коли інфраструктура телекомунікаційних систем пронизує біосферу за всіма рівнями ієрархії організації речовини всесвіту, включаючи кожен людину²". Отже, резюмує Н. Вінер: "Реальність може й повинна бути пояснена насамперед в термінах інформації і комунікації³".

Свою чергою, на цьому підґрунті і враховуючи, що: "Всесвіт є система, фундаментом існування-функціонування якої є діалектична єдність матеріальних коренів інформації й інформаційних коренів матерії⁴", тобто виходячи із взаємозумовленості цивілізаційного й інформаційного процесів, Д. Робертсон висунув формулу: "Цивілізація – це інформація⁵". І на початку III тисячоліття можна констатувати: формування ойкумени завершено⁶. Базою-фундаментом такого постулату стала тотальна глобалізація телекомунікаційних систем систем управління держав що, в свою чергу, дало змогу сконцентрувати технології управління всіма видами ресурсів біосфери, включаючи створені цивілізацією, в інформаційних центрах.

Відповідно, середовище існування цивілізації можна визначити як інформаційнонасичений політичний простір, креатив якого безпосередньо пов'язаний із планетарними процесами. Поглибленню тотальної взаємозалежності кожного елемента всесвіту як системи об'єктивно сприяють і принципово нові виклики сучасності, що створюють реальні передумови для спільної інтегрованої діяльності довільних соціумів цивілізації поверх державних, соціокультурних, етноконфесійних, формально-традиційних "географічно-територіальних матриць⁷".

¹ Расторгуев С. П. Философия информационной войны. – М., 2000. – С. 213.

² Репин В. С. Молекулярная информация: миф или реальность? // НГ-наука. – 2001. – № 6 (42).

³ Винер Н. Кибернетика и общество // Под общ. ред. Э. Я. Кульмана. – М.: Иностранная литература, 1958. – С. 87.

⁴ Робертсон Д. С. Информационная революция и технология. Реферативный сб. // ИНИОН РАН. – М., 1993. – С. 25.

⁵ Стариш А. Г. Философия информации. – Симферополь: Таврия, 2004. – С. 52.

⁶ Стариш О. Г. Информационный вимір цивілізації. (В друк.)

⁷ Костинский Г. Д. Географическая матрица пространственности // Известия РАН, Сер. Географическая. – 1997. – № 5.

На цьому етапі існування людства найгостріше позначився тотальний процес перерозподілу наявних геополітичних розломів. Надбаням історії стали ялтинсько-гельсінкські домовленості, що різко послабили значущість ООН. Постало питання про розробку принципово нових засобів і технологій управління, коли відчуття планомірної втрати владних повноважень можуть констатувати системи управління всіх держав. А руйнування соціалістичного табору і, як наслідок, такої соціальної спільноти як “радянський народ” викликало потребу переосмислення і з’ясування співвідношення таких термінів як “державо-нація” й “нація-держава”¹.

Фактично головним викликом сучасності постав процес глобалізації². Семантична поліфонія терміна “глобалізація”, особливо в контексті міжнародної ієрархії мовних систем, не дає однозначного його трактування. Відповідно відрізняються й підходи до проблеми, що викристалізувалася. З’явившись на початку 1980-х років у надрах світової економічної системи, термін “глобалізація” завдяки “upgrade” телекомунікаційної системи ойкумени почав дифундувати в усі сфери життєдіяльності цивілізації. Незважаючи на це, найзагальнішими постапи питання:

1. Чи є процес глобалізації історично неминучим або він кимось нав’язаний?

2. Які перспективи державо-нації і, як наслідок, цивілізації загалом у контексті процесу глобалізації?

Наприкінці ХХ століття поняття “глобалізація” стало невід’ємним атрибутом політичного дискурсу. Усвідомлюючи неоднозначність сприйняття цього терміна і, як наслідок, безпосередньо процесу, західні експерти й політики вважали за краще говорити про його невідворотність і благотворність для людства. Така однастайність західної політичної думки не спостерігалася майже з другої половини ХІХ століття – часу відомих дискусій про свободу торгівлі. Імовірно, “розуміння глобалізації як комплексного геополітичного, геоекономічного й геосоціального явища, що здійснює могутній тиск на всі сторони життєдіяльності цивілізації”, мало привнести в таке твердження “необхідну дозу здорового скепсису”³. А сприйняття як цивілізації загалом, так і окремої людини як інформаційної системи дозволяє дати

¹ Stepan A. Ukraine: Improbable democratic “nation-state” but possible democratic “state-nation”? // Post-Soviet affairs. – Columbia, 2005. – N 4. – P. 279-308.

² Стариш А. Г. Глобалізація: ретро и перспективи // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип. 48. – Част. I. – К.: ІМВ, 2004. – С. 71-76.

³ Володин А. Г., Широков Г. К. Глобалізація: истоки, тенденции, перспективы. – Режим доступа: <http://www.politstudies.ru/fulltext/1999/5/8.htm>

таке визначення “глобалізації”: процес глобалізації – це континуально-безперервна трансформація міжсередовищного інформаційного простору, де переміщується інформація, стимулюючи розвиток нових форм і технологій систем управління.

Відповідно до цього визначення, глобалізація передбачає функціонування міжсередовищного інформаційного простору – своєрідної інфраструктури міжрегіональних інформаційних обмінів. Імовірно, осмислення цього феномену дасть можливість краще орієнтуватися в період трансформації світоуявлень, коли інтернаціоналізація економіки дозволила виявити такі політичні наслідки:

- по-перше, внутрішньогалузева кооперація у світовому господарстві об’єктивно підвищила роль наддержавних інституційних утворень у традиційній ієрархії міждержавних відносин і фактично змінила уявлення про суверенітет і національну стратегію розвитку;

- по-друге, формування транснаціональних корпорацій призвело до накопичення транснаціонального капіталу, суперечливого за своєю природою. Задовольняючи ситуативні потреби економіки, цей капітал через свій спекулятивний характер здатний збільшувати амплітуду кон’юнктурних коливань, породжуючи національні, регіональні й глобальні фінансові кризи і, як наслідок, здійснюючи колосальний тиск на політичні системи держави-нації;

- по-третє, уявлення про глобалізацію, що панують у цей час, ґрунтуються на ринкових інструментах управління суспільно-політичними процесами, до чого багато країн майже не готові – оскільки в них ще не склалися передумови для скорочення функцій держави-нації. Там, де деєтатизація має місце, вона відбувається під впливом міжнародних інституцій, що напластовує привнесені глобалізацією суперечності на попередні невіршені проблеми;

- по-четверте, глобалізація викликала посилення міграційної політики Заходу, фактично – цілеспрямованої цивілізаційної селекції.

Означені чинники пришвидшили процес наростання суперечностей між країнами G-7 – світовим Центром і рештою країн – світовою Периферією, оскільки в більшості країн, які розвиваються, темпи демографічної динаміки перевищують показники економічного зростання. Наприклад, серйозні проблеми у відносинах між Центром і Периферією викликають зміну адресатів отримання капіталів: якщо напередодні Першої світової війни дві третини світових інвестицій спрямовувалися в менш розвинені країни, то в 1990-ті роки це співвідношення кардинально змінилося: майже 75% інвестицій – це внутрішні капіталовкладення країн розвинених демократій. Фактично

після Другої світової війни в міжнародних відносинах майже синхронно діяли два процеси:

- унаслідок перехресних інвестицій й упровадження інновацій менеджменту розпочався процес конвергенції країн розвинених демократій за політичними, економічними і соціальними параметрами;
- розпад колоніальних імперій, поширення адаптивних методів управління політичними процесами різко пришвидшили процес нівеляції місця й ролі держави-нації у інформаційному просторі між середовищами – національними інформаційними просторами – й стали каталізаторами процесу глобалізації.

Потужним імпульсом глобалізації стало удосконалення телекомунікацій: контакти між соціумами окремих регіонів стали доступніші для більшості населення. Нині цей процес тільки набирає силу, охоплюючи понад 60 держав, які утворили ЄС, НАФТА, АТЕС, АСЕАН. Очевидно, процес глобалізації залучає все нових учасників і охоплює майже всі сфери життєдіяльності цивілізації, але одночасно зміцнюються протидіючі цьому процесу в його теперішній формі сили: принцип Ле Шательє-Брауна працює на всіх рівнях організації всесвіту.

Біполярна система управління, що склалася на підставі ялтинсько-потсдамських угод після 1945 року, при всій її недосконалоості внесла в розвиток світу елементи прогнозованості процесів сполучення інтересів як окремих країн, так і цілих регіонів. Цивілізаційний кондомініум під патронатом СРСР-США дав можливість утримувати під контролем руйнівні сили й тенденції різного походження, оскільки:

- по-перше, військово-політичний поділ світу на два протиборчі табори перешкоджав як відкритому прояву природної невідповідності економічних інтересів усередині кожного із цих угруповань: США-Західна Європа-Японія й держави соціалістичного табору, так і перед загрозою конфронтації між наддержавами через розгалужену систему периферійних горизонтальних зв'язків-союзів, що послаблювало регіональні напруження;

- по-друге, відносно стабільна світова ситуація стимулювала певне вирівнювання у світовій політико-інституційній сфері: авторитарні режими, не здатні вирішувати наростаючі економічні проблеми всередині власних країн, були вимушені погоджуватися з трансформацією структури влади, роблячи її більш адаптивною до інтересів основних соціально-політичних сил країни;

- по-третє, визначилася диверсифікація полюсів економічного зростання: у 1950-1980-х роках нею були охоплені багато країн, а до кінця цього періоду деякі з них стали претендувати на місце серед

країн перехідного типу: Бразилія, Індія, Венесуела, Аргентина, Нігерія, Єгипет, що означало розшарування Периферії і виникнення самостійного політичного простору;

– по-четверте, відновлення життєздатності держав Західної Європи після 1945 року і виникнення нових центрів зростання – Індії й Китаю – заклали фундамент переходу від біполярної системи управління до багатополлярної.

Відмовлення від підпорядкування економіки політичному началу, визнання політичними елітами капіталістичної моделі оптимального соціально-економічного формату зробили світ більш однорідним, аніж раніше. Ідея “кінця історії” і споріднені їй теорії відобразили новий психологічний стан не тільки політичних еліт, а й широких верств населення в багатьох країнах. Як і наприкінці 1950-х років, стало здаватися, що відносна однотипність-стандартність суспільного ладу може сприяти усуненню убогості й бідності, залагоджуванню економічної нерівності у світовому господарстві за рахунок залучення в процес відтворення раніше незадіяних ресурсів. Проте уявлення про світ як про однорідний соціально-економічний простір, що рухається завдяки єдиній мотивації й регулюється загальнолюдськими цінностями, виявилось очевидним спрощенням¹. Імовірно, воно було пов’язане з тим, що:

1. Перехід до структурно й функціонально розвиненої системи політичного представництва в багатьох регіонах тільки розпочинався, і підсумки експорту демократії в більшості випадків ще не набули визначеності.

2. У країнах, які розвиваються, демократизація політичного життя тісно переплелася з відродженням вічних цивілізаційних цінностей, які відіграють роль духовного фундаменту невідомого поліетноконфесійного суспільства, що містить численні небезпеки. Неготовність сталої традиційної культури як персональної, так і масової свідомості до цінностей та інститутів західного типу викликали неприйняття модернізації як такої. З високим ступенем вірогідності можна стверджувати, що процес конвергенції, каталізований колапсом соціалістичного табору, майже завершився і розпочався процес дивергенції: вектор розвитку Центру і вектор розвитку Периферії почали розходитись.

3. Розпад соціалістичного табору свідчить: нині у світі є впливові сили, що прагнуть зберегти однополюсну систему управління, тобто замінити горизонтальні зв’язки принципами вертикальної підпо-

¹ Стоуньєр Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики // Новая технократическая волна на Западе. – М.: ЭРИС, 2002.

рядкованості. Подібні бажання неминуче призведуть до зіткнення інтересів різних економічних і, як наслідок, політичних груп як на регіональному, так і на глобальному рівнях. Отже, “оптимістичний” сценарій майбутнього світоустрою, за Ф. Фукуямою, – “кінець історії¹” – не відображає реальної перспективи.

У запропонованому контексті глобалізація постає як діалектичний і суперечливий процес, що формується і визначається різноспрямованими векторами-тенденціями. Нелінійність цього процесу породила зовні парадоксальне пояснення: на початку III тисячоліття глобалізація реалізує свій потенціал через регіоналізацію, тобто через децентралізацію реальної влади світової системи управління й подальше підвищення життєздатності складових, які становлять міжсередовищний інформаційний простір як політичних, так і економічних утворень. У такому ракурсі проблема співвідношення глобалізація-регіоналізація осмислюється в роботах середини 1990-х років, присвячених новому “глобальному парадоксу²”.

Імовірно, геополітична суть “глобального парадоксу” полягає в тому, що постійно виникають і відтворюються безперервні суперечності між двома фундаментальними підставами світобудови: принципом політичного суверенітету й принципом універсалізації існування людини, що логічно впливає з інтернаціоналізації глобальних процесів.

Спроба теоретично вирішити подібне протиріччя відтворилася в концепції “обмеженого суверенітету”. Проте, як свідчить досвід війн СРСР у Чехословаччині (1968) і в Афганістані (1979), США – в Югославії (1999), в Афганістані (2001) і в Іраку (2003), обмежений суверенітет не усуває причини, які є основою конфлікту. Вірогідно, витоки “обмеженого суверенітету” ґрунтуються на прагненні світових політичних еліт вирішити власні проблеми, виносячи за дужки руйнівні наслідки процесу, що втягує в непередбачуваний колообіг як суміжні, так і географічно віддалені держави-нації. Власне в другій половині 1980-х років виявилася концептуальна неспроможність системи, яку Л. Ерхард описав як господарство, що “примусово направляєтсья³”.

Системна криза соціалізму затьмарила на якийсь час структурні проблеми організації суспільств на Заході: реалістичний аналіз західного компонента світової системи поступився місцем настроям публіцистичного оптимізму. Одним із його найвиразніших проявів

¹ Fukuyama Fr. The End of History and the Last Man. – New-York: Free Press, 1992, P. 37.

² Naibitt J. Global Paradox. – New-York, 1995.

³ Эрхард Л. Благосостояние для всех. – М., 1990. – С. 31.

стала реанімація теорій, що трактують майбутнє людства як певний підсумок поступальної ходи до нібито еталонної моделі світоустрою. Потрапивши в благодатний ґрунт громадської свідомості, інтелектуальна спрощеність почала розвиватися за законами власної логіки, не пов'язаної з реаліями кінця ХХ століття. Ситуативно оновлена теорія модернізації на межі 1950-1960-х років фактично не враховувала такі основні для функціонування світової системи процеси та явища, як:

- катастрофічна відмінність між рівнями розвитку Центру і Периферії;
- неконтрольовані системами управління масові міграційні потоки глобального характеру;
- криміналізація товарних і фінансових операцій;
- деградація середовища проживання, що охопила обширі простори.

Проте оновлена теорія була сприйнята й засвоєна західними елітами, що реально вплинуло на парадигму сприйняття проблем глобального рівня, а отже, на політику систем управління світових лідерів.

Одним із супутніх результатів ейфорії настроїв у країнах розвинених демократій стало відтворення економічних теорій, які трактували шлях у краще майбутнє як процес оволодіння технічними навичками організації ринкового господарства, що неодмінно супроводжується спонтанним становленням системи представницької демократії. Проте, наприклад, досвід пострадянських країн свідчить, що нерозуміння реального стану речей, суті й сенсу глобалізації, некритичне ставлення до теорій саморегуляції і самоорганізації ринку здатне викликати дисбаланс у світовій економічній системі, який за схемою ланцюгової реакції руйнує національні утворення й на рівні систем управління поглинає одну країну за іншою.

Нині стає очевидним, що криза глобалізації – інтернаціоналізація політичних, економічних і соціальних національних систем і світової системи в цілому – виникає не тільки через суперечності геоекономічного характеру. Існують конфлікти, які виникають під впливом політичних еліт країн розвинених демократій щодо інших держав – членів світової спільноти. Прикладом може бути виокремлення у світовій системі в окрему категорію так званих країн-ізгоїв: Ірану, Сирії, Лівії, Іраку, КНДР, Югославії, Куби. Очевидно, формування списку країн-ізгоїв доцільно віднести до першої половини 1980-х років, коли після декількох відчутних невдач у світовій політиці виявилось прагнення США подолати внутрішню етично-психологічну кризу, свого роду “комплекс поразки”, за допомогою неоконсервативних ідейних установок, що припускали, зокрема, агресивні і не тільки інформаційні

дії в зовнішньому середовищі. Іранська революція, подальший полон американських громадян у цій країні “підказали” тривіальну формулу консолідації американського суспільства: категоричне неприйняття ісламського фундаменталізму через припинення будь-яких спроб поширення неамериканських цінностей на суміжних територіях, зону “життєво важливих інтересів США”. І цілком очевидно, що належність держав, внесених у групу “знедолених”, до регіону Близького і Середнього Сходу не випадкова.

Процес дезінтеграції Югославії, хоча і в опосередкованому вигляді, додав конституюванню списку ізгоїв додатковий імпульс. І, найімовірніше, дії США щодо Югославії ґрунтувалися на таких геополітичних мотиваціях:

– по-перше, виявилось активне прагнення Німеччини, яка об’єдналася, відновити втрачені “історичні” позиції в Південно-Східній Європі. Установки максималізму нової Німеччини не зовсім уклалися в традиційно консервативне сприйняття балканської ситуації адміністрацією США, яка виступала принаймні формально за збереження політичної цілісності Югославії за умови демократизації її суспільства й заперечувала односторонні дії Словенії і Хорватії. Коли ж розпад відбувся і став набувати чітко окреслених контурів переходу до громадянської війни, перед Заходом постала проблема збереження своїх геополітичних позицій на Балканах. Реалізація цієї стратегії логічно вкладалася в ініціативи блоку НАТО, тим більше, що діяльність універсальних міжнародних організацій на чолі з ООН виявилася неприйнятною для США;

– по-друге, використання регіональних воєнно-політичних структур на Балканах було пов’язане з тією обставиною, що після закінчення “холодної” війни й розпаду Організації Варшавського Договору перед США і Заходом об’єктивно постало завдання підтвердження легітимності НАТО в нових геополітичних реаліях. Очевидно, події в регіоні, безпосередньо прилеглому до території країн Північноатлантичного альянсу, стали реальним приводом для виправдання існування дорогого воєнно-політичного блоку;

– по-третє, світова енергетична криза, що періодично проявляється, постійно каталізує процеси, які спрямовані на захоплення тих регіонів Землі, де природні ресурси ще не виснажені життєдіяльністю людини.

Наслідки воєнних дій Заходу і насамперед США, починаючи з 1991 року, у контексті глобалізації однозначно несуть континуально-негативну політичну перспективу цивілізації, основними складовими якої є:

1. Обмежена ефективність новітніх військово-технічних засобів у боротьбі із супротивником, який має морально й функціонально застарілі системи захисту. Отже, знову постає питання про мілітаризацію політики, тобто зміщення технологій сполучення інтересів у бік силових рішень.

2. "Дії США на межі тисячоліть піддали серйозному випробуванню процес глобалізації і всю систему міжнародних договорів як політико-правовий каркас інтернаціоналізації¹", що є значущим для цивілізації – у складній ситуації опинився процес нерозповсюдження ядерної зброї.

3. Незагугаючі на міжнародній арені – майже на всій земній кулі – бойові дії США впродовж 1991-2010 років примусили звернути увагу на серйозну кризу системи управління на Заході. І "питання про те, хто контролюватиме в такому недосконалому світі самозваного суддю у сфері моралі й гуманності, якщо це не може зробити ООН унаслідок її власного стану, який часто можна охарактеризувати як параліч, потрібно залишити відкритим²".

Відсутність бачення реального формату проблем і геополітичної перспективи в політичних еліт країн розвинених демократій – одна з основних причин недостатньо чіткого уявлення про можливі наслідки силових акцій, у якій би частині світу вони не відбувалися. Імовірно, локальні й регіональні вогнища конфліктного розвитку, що самовідтворюються, мають тенденцію до поширення на суміжні простори та взаємопов'язані з демографічними, національними й етнонаціональними, конфесійними й етноконфесійними суперечностями, що дестабілізують усю систему сучасної світобудови.

4. Ці події свідчать, що стабільна система безпеки, у якій обов'язково необхідно враховувати базові інтереси сторін, що конфліктують, має будуватися не під заступництвом регіональних воєнно-політичних блоків, а на основі взаємних відповідальності та зобов'язань. Гарантом подібної відповідальності можуть бути тільки ті інститути, які відображають усе різноманіття інтересів світової спільноти. Формуванню нової світової політичної системи найбільшою мірою відповідає світолад, що визнає єдність долі цивілізації, підтримується історичним компромісом між усіма учасниками світового політичного процесу й спирається на загальновизнаний авторитет міжнародної організації.

¹ Володин А. Г., Широков Г. К. Глобализация: истоки, тенденции, перспективы. – Режим доступа: <http://www.politstudens.ru/fulltext/1995/5/8.htm>

² Гастейгер К. Основные черты будущей мировой политики // Международная политика. – 1999. – № 8.

5. Глобалізація у сфері політичних відносин є процесом повсюдного становлення інститутів політичного представництва й механізмів і технологій внутрішнього та зовнішнього вирішення конфліктів, який має ґрунтуватися на політичному компромісі. Спроби силового втручання в багатофакторні й, тим більше, історично застарілі конфлікти будуть бумерангом повертатися до агресора. При цьому резонансна хвиля може набирати різного вигляду: міжнародного тероризму, посилення міграційних потоків у промислово розвинені країни, інтенсифікації торгівлі зброєю тощо. Незважаючи на це, процес формування сучасних міжнародних політичних інститутів має впливових супротивників усередині країн, що розвиваються. Зниженню потенціалу конфліктності активно перешкоджають ті політичні еліти, які зацікавлені в збереженні культурного розколу в композитному суспільстві й для яких внутрішні війни є єдиним засобом збереження свого домінуючого становища. Глобалізація припускає змістовну демократизацію внутрішнього життя в тих країнах, де через історичні обставини інститути політичного представництва не мали можливості відтворитися. Набуваючи стійкої динаміки розвитку й взаємодіючи один з одним, сучасні інститути виробляють технології вирішення конфліктів на компромісній основі, залучаючи до цього процесу нові суспільства й держави. При цьому уніфікація внутрішнього інформаційного простору держави-нації каталізує процес розвитку згоди і в міждержавних відносинах. Імовірно, починає формуватися така світова політична система, у якій на позиції лідера можуть висуватися держави не за параметрами свого воєнного потенціалу, а за здатністю стати моральними лідерами світової спільноти, упроваджувати етичні стандарти в міжнародні відносини. Проте більшість дослідників уявляє глобалізацію як своєрідний універсальний процес, що не зворотно й поступально підпорядковує Периферію законам свого розвитку. Очевидно, що таке уявлення про глобалізацію не враховує цілий комплекс чинників, що структурують соціуми, наприклад, національні моделі демографічного відтворення, культурно-освітній капітал населення чи життєздатний потенціал суспільства. Проявляючись у різних комбінаціях, ці якісні параметри формують здатність держави-нації ефективно реагувати на транснаціональні аспекти – виклики сучасності, джерела яких знаходяться поза територіями національних держав. Глобалізація й супутні їй природні процеси випробовують на міцність і адаптивність традиційні моделі поведінки, а також укорінені в масовій свідомості ціннісні орієнтири й заботони. Отже, реакція на виклики глобалізації має включати корекцію наявних у суспіль-

стві пріоритетів: модернізацію системи освіти, раціоналізацію моделей накопичення й споживання, удосконалення систем і технологій управління процесами сполучення відносин соціуму й держави.

При цьому сам процес глобалізації зазнає відповідної трансформації під впливом параметричних станів: деградації середовища існування, некерованих демографічних процесів і прогресуючого навантаження на ресурсний потенціал Землі. Внутрішні обмеження глобалізації виникають з основної суперечності, що управляє взаємозв'язком демографічних процесів і потенціалом життєздатності суспільств. Найпристосованіші співтовариства завдяки наявності висококваліфікованої праці, що дає можливість змінювати профіль діяльності й стимулюючий творчий пошук до викликів сучасності, живуть за законами нуклеарної сім'ї і простого демографічного відтворення.

У той же час суспільства, які внутрішньо не готові до природних змін, відтворюються за розширеною експонентою. Глобалізація, насичуючи комунікаційні зв'язки між соціумами й державами, припускає гармонійне співіснування народів, оскільки передбачуваність світового порядку залежить від стійкого розвитку кожного суспільства окремо й кожного члена такого суспільства в цілому. Тому сталий розвиток доцільно розглядати як поступальну ходу до суспільства, що становить тріаду: повний (самодостатній) цикл загальнонаціонального відтворення, розвинене громадянське суспільство й зрілу систему політичного представництва, що в максимально можливому ступені відображає й реалізовує інтереси власного суспільства.

Рух світової системи до стану інституціоналізованої демократії – космополітократії міг би пом'якшувати геополітичні напруження й міжблокові конфлікти, що викликаються ними. Там, де вони мають історичний характер, необхідно створювати дієві механізми й виробляти технології безконфліктного компромісного їх вирішення. Спроби ж нав'язувати політичну гегемонію під приводом “загальнолюдських цінностей” і/або наділяти окремі країни статусом “знедолених” не сприяють стабілізації, оскільки створюють додаткові джерела напруження. Ідеться про посилення впливу на такі традиційні чинники, як ресурси Землі й неконтрольована міграція населення в міста з перетворенням їх на центр щонайгостріших економічних і соціальних проблем.

Накопичений емпіричний матеріал підводить науку до проблемно-теоретичного осмислення нових явищ і тенденцій у світовому розвитку, заснованих і виявлених на основі ноосферної парадигми

інформації і теорії відкритих систем. Розроблення й опис загальної моделі глобалізації дають змогу побачити суперечність процесів, що відбуваються, усвідомити дію законів природи в еволюції цивілізації як системи вищого рівня організації всесвіту. Тобто – сприйняти-відчути взаємозв’язок минулого, сьогодення й майбутнього, провести сполучення й виявити континуальний взаємозв’язок ситуативних подій і прогностичних тенденцій, чия каузальність зумовлена ходом історії. Відповідно, як стверджує Б. Баді, “глобалізація – це історичний процес, що розвивається впродовж багатьох століть”¹.

І відповідь на запитання: “Чи є процес глобалізації історично неминучим явищем, чи він кимось нав’язаний?” цілком обґрунтовано можна синтезувати з прогностичним ученням про ноосферу академіка В. Вернадського й поглядів незаамериканізованих дослідників, які прямо або побічно вказують на те, що процес глобалізації фактично був зумовлений появою людини.

У пошуках відповіді інколи суперечливих точок зору на питання: “Які перспективи цивілізації в контексті процесу глобалізації?” доцільно акцентувати увагу на такому. З метою досягнення максимально наближеного до реального стану цивілізації на сучасному етапі розвитку полеміка, імовірно, має проходити у інформаційній площині, включаючи її філософську складову. Розроблення й масове впровадження інформаційно-телекомунікаційних систем привело до можливості управління не тільки матеріальними ресурсами біосфери, а й громадською свідомістю. Отже, трансльований інформаційний масив має нести не стільки конкретно-ситуативний потенціал комунікатора, скільки науково вивірених. А сприйняття природного процесу глобалізації крізь призму американізації світової політики й економіки – суть необ’єктивного підходу до історичного процесу. Відповідно переддень колапсу світового гегемона не є підставою стверджувати, що процес глобалізації суть ситуація. В історії цивілізації ще ніколи не існувало ситуації такої глибокої взаємозалежності держав із різним рівнем розвитку. Колапс одного з елементів такої системи не є підставою заявляти про колапс самої системи. Очевидно, інформаційна уразливість довільної держави-нації значною мірою залежить від вирішення проблеми управління трансформацією громадської свідомості, виробництва національних інформаційних ресурсів, а невирішеність цих завдань створює умови для інформаційної експансії країн розвинених демократій. Отже, у контексті наростання глобалізації новими політичними чинниками, що безпосередньо впливають

¹ Глобалізація: взгляд с периферии. – Режим доступа: <http://aht.org>

на інформаційно-психологічну безпеку особистості й соціуму держави-нації, доцільно вважати такі:

- зміну геополітичної обстановки внаслідок радикальних трансформацій у різних регіонах світу і формування нових національних інтересів;

- становлення державності на основі принципів інформаційної прозорості (вона ж – джерело інформаційної уразливості);

- фундаментальну зміну під внутрішніми і зовнішніми інформаційними впливами державного управління системою ідеологічної сфери країни;

- інформаційну експансію країн розвинених демократій, що здійснюють глобальну інформаційно-пропагандистську дію з метою поширення світогляду, політичних і духовних цінностей та ідеалів західного світу;

- поглиблення міжнародної співпраці на основі максимальної відвертості (інформаційної уразливості) сторін. Зокрема, Є. Макаренко констатує: “Проблеми глобальної безпеки займають особливе місце в структурі міжнародної інформаційної політики, вони визначають суперечності сучасного етапу міжнародного розвитку, які досягли такого напруження, що можуть поставити під загрозу забезпечення світового порядку, реалізацію стратегій глобального інформаційного суспільства, навіть саме існування цивілізації¹”.

Як чинник міжнародних відносин, вплив якого має універсальний характер, глобальна безпека вимагає не тільки перегляду принципів функціонування міжнародних і національних інституцій з безпеки, але й врахування в доктринах інформаційної складової міжнародної співпраці. Отже, теперішню фазу становлення ноосфери Е. Тоффлер охарактеризував як інфосферу, оскільки завдяки тотальному впровадженню телекомунікаційних систем, які утворюють інформаційно-комунікаційну архітектуру ойкумени, й реалізується процес розвитку.

Наступним етапом розвитку й розуміння середовища комунікації самостійних соціумів і цивілізації в цілому стає усвідомлення того, що:

- по-перше, необхідно систематизувати інформаційні простори й середовища циркуляції інформації;

- по-друге, доцільно застосовувати не термін “інфосфера”, а термін “міжсередовищний інформаційний простір”, наголошуючи не тільки на значенні інформації як самостійного феномену, а й указуючи на те, що формування і взаємовплив різних соціальних середовищ – націо-

¹ Макаренко Є. А. Політичні доктрини глобальної інформаційної безпеки. – Режим доступу: http://www.its.org.ua/biblioteka/makarenko_18.htm

нальних держав і їхніх народів як носіїв певної ментальності – нині завдяки процесу глобалізації піднято на принципово новий рівень.

Відповідно, можна дійти таких висновків:

1. Проблема формування інформаційного суспільства як соціуму окремої держави-нації, так і цивілізації в цілому на початку третього тисячоліття досягла свого ситуативно-історичного піку. Несанкціонована поява принципово нових інформаційних просторів і середовищ циркуляції інформації порушила питання керованості інформаційними процесами – фактично проблему інформаційної безпеки держави – в основу всієї як внутрішньої, так і зовнішньої політики не тільки світових лідерів, а й довільної держави-нації в принципі, причому незалежно від науково-технічного рівня розвитку держави. Незалежно тому, що міжсередовищний інформаційний простір практично нівелює вплив правової бази – конституції держави на власний соціум, а отже, руйнує просторово-часову оболонку правового простору держави-нації. Тотальна взаємозалежність усіх соціумів вимагає від цивілізації концептуального вирішення проблеми управління-існування самої цивілізації.

2. Лідерство США у сфері інформаційних технологій у контексті політичного цугцвангу не тільки не дає підстави покладатися на світового лідера, а й фактично примушує решту членів ойкумени – учасників світового політичного процесу – задуматися над місцем і роллю власної держави-нації в процесі глобалізації і, як наслідок, над потенційними наслідками, які спричинить тотальна інформатизація для існування держави-нації.

3. Наявні системи інформаційного контролю, включаючи систему “Echelon”, не дають змоги об’єктивно й адекватно сприймати інформаційні потоки, що циркулюють в ойкумені. А технології сполучення інтересів цивілізації, які запропонували світу США: “Морський ангел” (1991), “Грім у пустелі” (1993), “Спільні зусилля” (1996), “Лисиця в пустелі” (1998), “Союзна сила” (1999), “Розплата” (2001), “Шок і трепет” (2003), на тлі транснаціональних інформаційних операцій – “Коров’ячий сказ”, “Проблема-2000”, “Пташиний грип”, “Свинячий грип” – дають відповідні підстави для роздумів про долю і можливий формат держави-нації як такої.

Література:

1. Вернадский В. И. Труды по геохимии / Отв. ред. д-р геол.-мин. наук, проф. А. А. Ярошевский. – М.: Наука, 1994.

2. Винер Н. Кибернетика и общество // Под общ. ред. Э. Я. Кульмана. – М.: Иностранная литература, 1958.

3. Володин А. Г., Широков Г. К. Глобализация: истоки, тенденции, перспективы. – Режим доступа: <http://www.politstudies.ru/fulltext/1999/5/8.htm>
4. Гастейгер К. Основные черты будущей мировой политики // Международная политика. – 1999. – № 8.
5. Глобализация: взгляд с периферии. – Режим доступа: <http://aht.org>
6. Дайзард У. Наступление информационного века. – М., 2001.
7. Домарев В. В. Інформаційна безпека як складова частина національної безпеки України. – Режим доступа: [//www.domarev.kiev.ua](http://www.domarev.kiev.ua).
8. Костинский Г. Д. Географическая матрица пространственности // Известия РАН, Сер. Географическая. – 1997. – № 5.
9. Макаренко С. А. Політичні доктрини глобальної інформаційної безпеки. – Режим доступа: http://www.its.org.ua/biblioteka/makarenko_18.htm
10. Naisbitt J. Global Paradox. – New-York, 1995.
11. Расторгуев С. П. Философия информационной войны. – М., 2000.
12. Репин В. С. Молекулярная информация: миф или реальность? // НГ-наука. – 2001. – № 6 (42).
13. Робертсон Д. С. Информационная революция и технология. Реферативный сб. // ИНИОН РАН. – М., 1993.
14. Старіш О. Г. Інформаційний вимір цивілізації. (В друк.)
15. Стариш А. Г. Глобализация: ретро и перспективы // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип. 48. – Част. I. – К.: ІМВ, 2004.
16. Стариш А. Г. Философия информации. – Симферополь: Таврия, 2004.
17. Stepan A. Ukraine: Improbable democratic “nation-state” but possible democratic “state-nation”? // Post-Soviet affairs. – Columbia, 2005. – N 4.
18. Стоуньер Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики // Новая технократическая волна на Западе. – М.: ЭРИС, 2002.
19. Fukuyama Fr. The End of History and the Last Man. – New-York: Free Press, 1992.
20. Эрхард Л. Благосостояние для всех. – М., 1990.

УДК 371.134

Георгій Динис,*кандидат юридичних наук, професор кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Закарпатського державного університету*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З СУСІДНІМИ ЄВРОПЕЙСЬКИМИ ДЕРЖАВАМИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті досліджуються концептуальні міжнародно-правові основи транскордонного, а також міжтериторіального співробітництва України з сусідніми європейськими прикордонними державами у взаємозв'язку з глобалізаційними та інтеграційними процесами. Аргументується пріоритетність створення концептуально оновлених ефективних організаційно-правових та інституційних механізмів для здійснення транскордонного співробітництва на основі перерозподілу обсягу повноважень між центральними владними структурами на користь територіальних общин або місцевих влад, що створює юридичні основи для ефективного транскордонного та міжтериторіального співробітництва.

Ключові слова: міжнародне право, система міжнародних відносин, механізм міжнародно-правового регулювання, транскордонне співробітництво, міжтериторіальне співробітництво, прикордонне співробітництво, глобалізація.

The main thesis of this research is the conceptual international law basic of transfrontier and also interterritorial cooperation of Ukraine with neighbouring european states in intercorrelation with globalized and integration process. The author argues that priorities of establishing of newly effective organizational legal and institutional mechanisms of cross border relations based on correspondent redistribution of power capacity in favour of territorial communities or local authorities may set up legal framework for effective transfrontier and also interterritorial cooperation.

Key words: International Law, International Relations System, Mechanism of International Law Regulation, Transfrontier Cooperation, Interterritorial Cooperation, Cross-Border Cooperation, Globalization.

Міжнародні європейські транскордонні відносини та співробітництво між місцевими та регіональними владами є актуальною тематикою і предметом широких міжнародних дискусій¹.

¹ Див.: Commission of the European Communities. Brussels, 1.3.2003.COM(2003)

Вагомими є наукові розвідки вітчизняних та зарубіжних дослідників з проблематики міжнародного транскордонного співробітництва європейських держав – Німеччини, Швейцарії, Польщі, Угорщини, Румунії, Словаччини та Росії¹.

104 final. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. – Access regime: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf; European Neighbourhood & Partnership Instrument Cross-Border Cooperation Strategy Paper 2007-2013 Indicative Programme 2007-2010– Access regime: <http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/>; Regional Herald for Promotion of Culture of Minority Rights and Interethnic Tolerance. October 22, 2004 No 6.IV Summary: Top story in this issue: Minorities in Context of Regional Cooperation and Stabilization. – Access regime: http://www.mediaplan.ba/servis/servis06_en.pdf; 2. Corey M. Johnson. Cross-Border Regions and Territorial Restructuring in Central Europe. doi: 10.1177/0969776409102190 European Urban and Regional Studies April 2009 vol. 16 no. 2 177-191. Brussels, 11.3.2003; Eduardo Medeiros I Cross-Border Cooperation in EU Regional Policy: a fair deal? – Access regime: http://edumedcv.no.sapo.pt/docs/fd_em.pdf; Eric J. Novotny. Transborder-Data Flows and International Law: A framework for Policy-Oriented Inquiry. – Access regime: [http://ec.europa.eu/](http://heinonline.org/HOL/LandingPage?collection; Markus Perkmann. Cross-Border Regions in Europe Significance and Drivers of Regional Cross-Border Co-Operation. – Access regime: http://eur.sagepub.com/content/10/2/153.abstract; European Neighbourhood & Partnership Instrument. Strategy Paper. Ukraine. 2007-2013. Indicative Programme 2007-2010. Executive Summary. – Access regime: <a href=); Katri-Liis Lepik. Euroregions as Mechanisms for Strengthening Cross-Border Cooperation in the Baltic Sea Region. Estonian Business School, Tallinn. TRAMES, 2009, 13(63/58), 3, 265-284. – Access regime: http://www.ebs.ee/public/oppeosakond/doktoriope/Lepik_varuta.pdf; Report “Euroregions as A Mechanisms for Strengthening Transfrontier and Interregional Cooperation: Opportunities and Challenges” European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission) UNIDEM Campus Trieste Seminar “Interregional and Transfrontier Co-operation: Promoting Democratic Stability and Development”, Trieste, Italy, 22 – 25 February 2010 by Mr. Oriano OTOČAN. – Access regime <http://www.venice.coe.int/docs/2010/CDL-UDT%282010%29008-e.pdf>;

¹ Budkin Viktor. Ukraine and the Eastern Border of the European Union. In: Geopolitical Studies, Vol.12. 2004. Warsaw, Poland; Мікула Н.А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія. – Львів: ІПД НАН України, 2004. – 395 с.; Margulíková O., Grusmanová E., Muravský J. Inštitucionálne aspekty cezhraničnej spolupráce v Slovenskej republike: Vývoj a právne postavenie cezhraničných štruktúr. Analytická štúdia. – Br.: Rada Európy, Ministerstvo vnútra SR, 2004. – 181 s.; Безопасность и международное сотрудничество в поясе новых границ России. Под редакцией Л.Б. Вардомского и С.В. Голунова. – М. – Волгоград: НОФМО, 2002. – 572 с.; Динис Г.Г., Дербак В.І., Сюсько І.М. Транскордонне співробітництво України // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип.10: Міжвідомчий збірник наукових праць / Відпов.

Поряд з цим, на часі є актуальним, а саме: проблема формування організаційно-правових та інституційних ефективних механізмів транскордонного, а також міжтериторіального співробітництва через реформування органів місцевого самоврядування та перерозподіл обсягу повноважень між центральними владними структурами на користь територіальних общин або місцевих влад¹. За аналогією, адміністративно-територіальні одиниці – прикордонні кантони Швейцарії, землі ФРГ наділені правами в межах національного законодавства укладати міжнародні договори з питань розвитку регіону, прикордонної торгівлі, туризму, культурних зв'язків, екології та інше. Але цей статус є результатом історичних процесів державотворення протягом століть.

Аналіз статусу транскордонного співробітництва України з сусідніми прикордонними державами у взаємозв'язку з макро-, глобалізаційними та інтеграційними процесами свідчить на користь пріоритетності створення концептуально оновлених ефективних організаційно-правових та інституційних механізмів включаючи євро-регіони для здійснення транскордонного співробітництва як складову регіональну політику в Україні.

Європейська практика створення єврорегіонів в якості інститу-

ред. С. В. Віднянський. – К.: Інститут історії України НАН України, 2001. – С. 110-127; Є. Кіш. Транскордонне співробітництво та регіональна політика Європейського Союзу // На шляху до Європи. Український досвід Єврорегіонів. – Київ: Логос, 2000. – С. 13-34; Ігор Студенніков. Транскордонне співробітництво як дзеркало регіональної політики в Україні. – Економічний Часопис-XXI № 1-2*2005 – Режим доступу: www.niss.od.ua/p/21.doc. Долишній М. І., Беленький П. Ю. Транскордонне співробітництво регіонів у контексті інтеграції України в ЄС // Проблеми економічної інтеграції України в Європейський союз: теорія і стратегія: Збірник текстів виступів міжнародної наукової конференції – Львів: Діло Лтд, 1996. – С. 157-158. Tschudi H-M. Promoting transfrontier co-operation: an important factor of democratic stability in Europe. – Strasbourg, 4-6 June 2002. Федан Р. Регіональні чинники активізації транскордонного співробітництва Польщі та України: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2003. – 336 с.

¹ Загальні правові підстави для участі в транскордонному співробітництві місцевих територіальних громад або влад встановлюють “Європейська хартія місцевого самоврядування” (ратифікована Законом України від 15.07.1997 р.), закони України “Про місцеве самоврядування” (від 21.05.1997 р.) та “Місцеві державні адміністрації” (від 09.04.1999), а також Протокол № 2 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами, який стосується міжтериторіального співробітництва, а саме: “...враховуючи укладення 9 листопада 1995р. Додаткового протоколу до Рамкової конвенції, який стосується правових наслідків діяльності, що здійснюється в рамках транскордонного співробітництва, та правового статусу будь-яких органів співробітництва, створених згідно з угодами про транскордонне співробітництво”.

ційних структур (утворень) заснована на прикордонному співробітництві адміністративно-територіальних одиниць на рівні кантонів, земель або територіальних общин сусідніх європейських держав, які мають спільні кордони. Предмет співробітництва традиційно охоплює прикордонну торгівлю, охорону здоров'я, освіту, охорону навколишнього середовища, туризм, рекреації, а також бізнес на територіях, що прилягають до кордонів. За свідченням дослідників підписання договорів про співробітництво прикордонних регіонів має тривалу історію. Утворення єврорегіонів у Європі, за свідченням дослідника єврорегіонів Маркуса Перкмана, було започатковано на початку 50-х років, коли муніципальні асоціації створили міжмуніципальні асоціації з метою регіонального співробітництва на прикордонних територіях¹. Katri-Liis Lepik вважає, що “Перший єврорегіон був створений у 1958 р. на прикордонних територіях Еншеде (Данія) і Гронау (Німеччина). Інші міждержавні багасторонні та двосторонні договори про транскордонне співробітництво, наприклад, німецько-датський, який був підписаний 23 травня 1991 р., та договір Карлсруе про транскордонне співробітництво між територіальними властями та місцевими органами влади, що був підписаний 23 січня 1996 р., створили рамкові юридичні основи для більш складних форм транскордонного співробітництва на основі публічного права”².

Разом з тим, ні одна із європейських держав не знаходиться в умовах геополітичного вибору, перед яким опинилася Україна: особливості прикордонного співробітництва на заході та сході держави зумовлюють пошук універсальних правових формул транскордонного співробітництва з сусідніми державами. Юридична підстава для такого твердження – це, в першу чергу, ратифікована Україною та сусідніми прикордонними державами як на заході, так і на сході – Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами (Мадрид, 1980 р.) (Див: Додаток № 01)³.

¹ Marcus Perkman. Policy Debates Construction of New Territorial Scales: A Framework and Case Study of the EUREGIO Cross-border Region. Wolfson School of Mechanical and Manufacturing Engineering, Loughborough University, Loughborough LE11 3TU, UK.

² Katri-Liis Lepik. Euroregions as Mechanisms for Strengthening Cross-Border Co-operation in the Baltic Sea Region. Estonian Business School, Tallinn. TRAMES, 2009, 13(63/58), 3, 265-284.-Access regime: http://www.ebs.ee/public/opeesakond/doktoriope/Lepik_varuta.pdf.

³ European Outline Convention Transfrontier co-operation between Communities or Authorities. Madrid, 21.Y.1980.-Access regime: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/treaties/html/106.htm>.

Особливої новизни набувають дискусії з питань майбутнього європейських транскордонних відносин, включаючи Україну, у взаємозв’язку з глобалізаційними процесами в системі міжнародних взаємин, викликами та ризиками, які є природними супутниками формування нового світопорядку. Глобалізація супроводжується поглибленою взаємозалежністю основних акторів міжнародних відносин у економічній, соціальній та політичній сферах. В умовах глобально залежного світу держава не володіє винятковою суверенною юрисдикцією у сучасному світі глобального правового порядку. Як наслідок універсалізації процесів глобалізації відбувається поглиблення впливу недержавних приватних акторів (приватних компаній) на процеси універсалізації національних законодавчих процесів, наприклад, діяльність транснаціональних компаній (ТНК) у сфері інвестиційної політики держав. “Відбувається трансформація суверенітету, але це не ерозія в результаті впливу глобального права. Дані трансформації свідчать про співробітництво між національними регуляторними інститутами та приватними акторами з метою забезпечити відповідність міжнародним стандартам”¹.

У цьому зв’язку, практика проникнення ТНК на нові ринки не членів ЄС Східної Європи свідчить про переваги саме прикордонних територій для розміщення виробництва на афілійованих підприємствах іноземних інвесторів. Наприклад, на транскордонних територіях України, Польщі, Угорщині, Словаччині, Румунії здійснюють виробничу діяльність афілійовані компанії “Ядзакі Корп. Україна”, Джейбіл Сьоркіт Україн Лімітед”, таких відомих ТНК – “Ядзакі Корп.” (Японія) та компанія “Джейбіл Корп.” (США). Юридичний статус названих компаній (правосуб’єктність підприємств тощо) визначається особистим законом юридичної особи (*lex societatis*) місця реєстрації компанії. Особистим законом юридичної особи є право держави, де особа інкорпорована. Місцем знаходження юридичної особи вважається місцезнаходження постійно діючого органу юридичної особи (ст. 30 Цивільного кодексу України). В цілому наявність різних критеріїв для визначення “національності” юридичної особи зумовлена тим, що юридична процедура утворення, реєстрація установчих документів, визначення статусу перебування органів правління, здійснення діяльності можуть бути в різних країнах. Наведені приклади свідчать про те, що у цьому випадку національні регуляторні інститути

¹ Kanishka Jayasuriya, *The Rule of Law in the Era of Globalization: Globalization, Law and the Transformation of Sovereignty: The Emergence of Global Regulatory Governance*, 6 *Ind. J. Global Leg. Stud.* 425 (1999).

України адекватно реагують на потреби ТНК з метою забезпечення відповідності прийнятих міжнародних стандартів. Але це стосується в першу чергу правових умов інвестиційної привабливості транскордонних територій сусідніх держав. Насправді ж, пріоритетними умовами для розміщення нових виробництв на прикордонних територіях є наявність відносно дешевої робочої сили, розвиток виробничої та фінансової інфраструктури, податки, державні гарантії для інвестиційного капіталу, умови репатріації капіталу.

Задекларована політична позиція Європейського Союзу – недопущення проведення нових розмежувальних кордонів, що розділяють Європу, проводити політику стабільності та процвітання в межах нових кордонів, а також поза кордонами ЄС свідчить про наявність політичної волі, що є критичною умовою майбутніх міжнародно-правових домовленостей у сфері транскордонних відносин. Підкреслюється, що розширення ЄС буде служити зміцненню відносин з Росією, а також розвитку відносин з Україною, Молдовою, Білорусією та південно–середземноморськими країнами на основі довготермінових підходів до впровадження реформ, сталого розвитку та зміцненню торгових зв'язків¹. У цьому контексті особливого значення набуває задекларований Асоціацією європейських прикордонних регіонів (АЕВР) Маніфест прикордонного співробітництва . Рекомендації національним та європейським владам з метою наближення Європи до громадян: “Прикордонні території – це є простір для проектів, які, навіть у випадку, якщо будуть конституйованими, не ставлять перед собою мети для адміністративного функціонування, а в більшій степені створені для координації політики місцевих, національних та Європейських влад з метою розвитку програм дій, які відповідають потребам населення, що проживає на прикордонних територіях”⁶.

Міжнародно-правовий статус сучасного транскордонного та міжтериторіального співробітництва України з сусідніми прикордонними державами визначається на основі практично сформованих міжнародно-правових механізмів в рамках Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами

¹ Commission of the European Communities. Brussels, 11.3.2003.COM(2003) 104 final.Communication from from the Commission to the Council and European Parliament.Wider Europe– Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. – Access regime: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf; 6. Manifesto for Cross -Border Cooperation .Recommendations to the national and European authoritiesfor bringing Europe closer to its citizens.EUROMOT – April 2008– Access regime: http://www.spaces-transfrontaliers.org/en/MANIFEST_EN.pdf.

або властями (Madrid, May 1, 1980 p.), Додаткового протоколу (ETS No 159, Strasbourg, November, 1995) та Другого протоколу № 2 (ETS No 169, Strasbourg, May, 1998, ратифікованих двосторонніх договорах про державні кордони з Угорщиною, Польщею, Румунією та Словаччиною, а також двосторонніх міжнародних договорах у сферах економічних, екологічних, гуманітарних спільних проєктів, які є реальними юридичними механізмами у процесі європейської інтеграції¹.

Практичні переваги цих міжнародних договорів полягають в тому, що вони є основою міжнародно-правового механізму регулювання міжнародних відносин на двосторонньому міжрегіональному, міжурядовому та багатосторонньому рівнях, спрямованого на забезпечення правового регулювання транскордонного і міжрегіонального співробітництва різного ієрархічного рівня акторів, включаючи як юридичні, так і фізичні особи. Різного виду міжнародні договори, конвенції та угоди використовуються для полегшення співробітництва. Транскордонне співробітництво, засноване на таких угодах, може здійснюватися також між громадськими організаціями на різних рівнях (наприклад, державами і регіонами, регіонами і провінціями, регіонами і муніципалітетами, місцевою владою і міжнародними організаціями), яке може стосуватись різних сфер співробітництва, включаючи політичні, економічні, торговельні та культурні науки.

У цілому є підстави констатувати про наявність сформованої міжнародно-правової основи здійснення транскордонного та міжтериторіального співробітництва України з прикордонними державами-членами ЄС. Такий контекст регіональних міждержавних відносин створює підстави про посилення стартових позицій України для

¹ Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами / Версія українською мовою / Братислава, 1999. – С. 123; Угода між Урядом України та Урядом Польща про міжрегіональне співробітництво. – Режим доступу: <http://www.rada.kiev.ua/cgi-bin/pufile/cgi/>. – С. 1; Угода про добросусідські відносини та співробітництво між Республікою Польща та Україною від 18.05.1992 р. (набула чинності 30.12.1992 р.); Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною та Угорською Республікою від 6.12.1991 р.; Договір про сусідство, дружні відносини та співробітництво між Україною та Словацькою Республікою від 29.06.1993 р.; Договір про відносини добросусідства та співробітництва між Україною та Румунією від 2.06.1997 р.; Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31 вересня 1997 р.; Угода між Урядом України та Урядом Республіки Молдова про співробітництво між прикордонними областями України та адміністративно-територіальними одиницями Республіки Молдова від 11 березня 1997 р.

ефективного вирішення євроінтеграційних проблем. Разом з тим, це не повинно створювати ніяких політичних ілюзій для України.

В основі цієї тези – де-юре статус європейських прикордонних держав, які виступають, у першу чергу, акторами права ЄС, а саме: міжнародні права та зобов'язання насамперед членів ЄС зумовлюють об'єм міжнародних прав та міжнародних зобов'язань щодо відносин з прикордонною Україною. Міжнародні права та міжнародні зобов'язання держав Польщі, Угорщини, Румунії, Словаччини як суб'єкти права ЄС та НАТО і визначають системний правовий утворюючий алгоритм та обмежену юрисдикцію вказаних держав-членів щодо певних преференцій для ефективного регіонального та прикордонного співробітництва з Україною.

Таким чином, *specifica differencia* юридичних особливостей механізму міжнародно-правового регулювання (надалі: МПР) транскордонного та міжтериторіального співробітництва прикордонних країн-членів ЄС з Україною обумовлена змістом міжнародних правовідносин країн-членів Європейського Союзу.

Механізм міжнародно-правового регулювання (надалі: МПР) транскордонного та міжтериторіального співробітництва прикордонних країн-членів ЄС з Україною включає сукупність міжнародно-правових засобів та методів впливу на міждержавні правовідносини¹. Сутність юридичних особливостей МПР відносин обумовлена наявністю таких елементів: а) двосторонніх та багатосторонніх угод, договорів, конвенцій, метою, яких є регулювання транскордонного та міжтериторіального співробітництва; б) наявністю політичної волі учасників на виконання міжнародних договірних зобов'язань; в) також існуючим балансом взаємних інтересів учасників транскордонних відносин, який виступає у формі рівноправних прав та зобов'язань; г) невід'ємною складовою МПР є підсистема індивідуальних та колективних заходів учасниць – держав та міждержавних інституційних механізмів – міждержавних органів та організацій, якщо такі створені, метою яких є забезпечення виконання взятих на себе учасниками – державами договірних зобов'язань; г) наявність міждержавних організаційно-правових та інституційних механізмів, які виступають юридичною основою для впровадження політичних домовленостей.

Складовою механізму міжнародно-правового регулювання транскордонних відносин прикордонних держав є “Європейська хартія місцевого самоврядування”, яка після ратифікації (ратифікована За-

¹ Див.: І.І.Лукашук. Механізм міжнародно-правового регулювання. Київ.Изд-во при КГУ, изд.объединение “Вища школа”, 1989. – 164 с.

коном України від 15.07.1997 р.) стала частиною внутрішньодержавного права. Україна прийняла законодавчі акти *lex speciale*¹. Аналіз Закону України “Про транскордонне співробітництво” з погляду рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами свідчить у цілому про характер *de lege lata* цього законодавчого акта щодо реальних процесів сьогодення, які розвиваються на рівні місцевих та регіональних влад. Механізм правового регулювання відсутній, як і відсутні юридичні зобов’язання. Ігор Студенніков, відомий український вчений-експерт з питань транскордонного співробітництва також сформулював юридичну оцінку про те, що, по суті, має місце абсолютна централізація прийняття управлінських рішень, коли загальну координацію транскордонного співробітництва законом покладено на спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики². За умови відсутності державної фінансової підтримки програм транскордонного співробітництва, це означає, що закон є лише декларативними намірами, а не юридичним алгоритмом регулювання відносин.

Аналіз практики здійснення транскордонного співробітництва свідчить про нові виклики та загрози національним інтересам на державних кордонах України, а саме: нелегальна міграція, торгівля людьми, контрабанда, перевезення наркотиків і зброї. У цьому зв’язку ефективне транскордонне та міжтериторіальне співробітництво потребує прогнозованої державної політики щодо викликів та загроз глобального характеру, а також високий рівень скоординованих програм спільних дій з сусідніми державами. Саме транскордонне співробітництво держав, які мають спільні кордони, є єдиним можливим механізмом ефективної міждержавної політики сусідніх держав щодо вирішення проблем нелегальної міграції, торгівлі людьми, контрабанди, перевезення наркотиків і зброї. Такий підхід потребує концептуальних рішень.

Таким чином, створення сприятливих умов для ефективної та взає-

¹ Закон України “Про транскордонне співробітництво” (26.06.2004 р. № 1861-IV) // газ. “Голос України”, 22 липня 2004р; Кабінет Міністрів України; Розпорядження, Концепція від 15.09.2010 № 1838-р Про схвалення Концепції Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки; Закони України “Про місцеве самоврядування” (від 21.05.1997 р.) та “Місцеві державні адміністрації” (від 09.04.1999).

² Ігор Студенніков. Транскордонне співробітництво як дзеркало регіональної політики в Україні. -Економічний Часопис-XXI №1-2’2005 – Режим доступу: www.niss.od.ua/p/21.doc.

мовигідної співпраці суб'єктів транскордонного співробітництва¹, може бути досягнуто тільки при умові проведення системних реформ у сфері внутрішньої регіональної політики та наявності політичної волі з боку Договірних Сторін Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами.

Згідно з Мадридською Конвенцією щодо транскордонного співробітництва між територіальними владами від 1980 р. сторони взяли на себе зобов'язання в межах національного законодавства вирішувати правові, адміністративні та технічні проблеми транскордонного співробітництва (стаття 4); розглянути можливості забезпечення регіональних і локальних влад спеціальними умовами для полегшення транскордонного співробітництва (стаття 5); надання необхідної інформації іншим сторонам, які підписали Конвенцію (стаття 6), своїм регіональним і локальним владам (стаття 7) і Раді Європи (стаття 8).

У Додатковому протоколі (ETS No 159, Strasbourg, November, 1995) до Рамкової конвенції пропонуються моделі угод/договорів про транскордонне співробітництво, які пристосовані до потреб регіональних і місцевих властей. Є п'ять наявних типових моделей міждержавних угод та шість типових моделей угод консультативного характеру, в яких зазначається різний ступінь централізації і відмінності в адміністративних структурах країн-учасниць транскордонного співробітництва² (Див.: Додаток 01).

Перша група стосується моделі міждержавних угод щодо: а) сприяння транскордонного співробітництва; б) регіональних транскордонних консультацій; в) місцевих транскордонних консультацій; г) договірної транскордонного співробітництва між місцевими владами; д) органів транскордонного співробітництва між місцевими властями.

Друга група угод стосується: а) угод, статутів і контрактів між місцевими властями; б) угода про встановлення консультаційної групи між місцевими владами; в) угода про координацію в управлінні транскордонними місцевими громадськими справами; г) угода про встановлення приватноправових транскордонних асоціацій; ґ) угода про встановлення адміністративних органів для транскордонного співробітництва між місцевими властями.

Додатковий Протокол (ETS No 159, Strasbourg, November, 1995) №

¹ Стаття 4 Закону України “Про транскордонне співробітництво” від 24.06.2004 р. № 1861-IV(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, N 45, ст.499).

² Model and Outline Agreements, Statutes and Contracts on Transfrontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities. <http://conventions.coe.int/Treaty/en/treaties/html/106.htm>.

2 Мадридської конвенції, який вступив в силу 01 грудня 1998 р., підтримує встановлення постійних інституцій з транскордонного співробітництва публічно-правового чи приватноправового характеру з органом, що приймає рішення. Ці постійні інституції мають ініціювати адміністративно-територіальні одиниці та власті до: а) укладання угод з транскордонного співробітництва з територіальними одиницями і властями інших країн; б) встановлення постійних органів співробітництва. Прийняті цим органом рішення були би обов’язкові для територіальних одиниць і влад, які уклали угоду.

Особливої уваги заслуговує Протокол № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об’єднань єврорегіонального співробітництва (ОЕС), прийнятий в Утрехті 16 листопада 2009¹. Метою вказаного Протоколу № 3 є доповнити законодавчі межі підтримки та розвитку в інтересах населення транскордонного та міжтериторіального співробітництва, передбачені Європейською рамковою конвенцією про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями й Протоколами до неї від 9 листопада 1995 року (ETS N 159) та 5 травня 1998 року (ETS N 169).

На запит Голови Комітету навколишнього середовища, сільського господарства та місцевих і регіональних влад Ради Європи, проект Протоколу був заслуханий у Парламентській Ассамблеї. Парламентська Ассамблея надала своє заключення, що Протокол № 3 створить можливості для уточнення процедури шляхом створення юридичних рамкових основ для встановлення міжтериторіального та транскордонного співробітництва місцевих і регіональних властей. Також підкреслюється позиція про, що єврорегіональному співробітництву надається велике політичне значення².

Основні юридичні характеристики Протоколу № 3 містять такі положення :

– територіальні общини або власті й інші органи можуть утворити

¹ Draft Protocol No. 3 to the European Outline Convention on Transfrontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities concerning euroregional co-operation groupings (ECGs). Doc. 11951.15 June 2009 Report Committee on the Environment, Agriculture and Local and Regional Affairs. – Access regime: <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/Doc09/EDOC11951.pdf>.

² Draft Protocol No. 3 to the European Outline Convention on Transfrontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities concerning euroregional cooperation groupings (ECGs). Doc. 11951.15 June 2009 Report Committee on the Environment, Agriculture and Local and Regional Affairs. – Access regime: <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/Doc09/EDOC11951.pdf>.

орган транскордонного співробітництва у формі “об’єднання євро-регіонального співробітництва” (надалі: ОЕС) на території держав – членів Ради Європи, які є Сторонами цього Протоколу, відповідно до умов, передбачених ним (п. 1, ст. 1).

– визначається правосуб’єктність, право– та дієздатність і застосовне законодавство до об’єднання єврорегіонального співробітництва, а саме: ОЕС є юридичною особою, що підпадає під дію законодавства Сторони, яка є державою – членом Ради Європи й у якій знаходиться його штаб-квартира;

– ОЕС має найширшу правоздатність, яка надається юридичним особам відповідно до національного законодавства тієї держави;

– законодавство, яке застосовується до типу корпоративного суб’єкта, обраного для ОЕС членами, обумовлюється в угоді про заснування ОЕС без обмеження положень цього Протоколу чи будь-яких інших окремих положень, прийнятих Стороною відповідно до статті 13;

– ОЕС має право на власний бюджет і повноваження його виконувати;

– ОЕС може укладати контракти, наймати персонал, купувати рухоме та нерухоме майно й здійснювати процесуальні дії (стаття 2).

– Членами ОЕС є територіальні общини або власті Сторін-держав, а також можуть бути відповідні зацікавлені держави – члени Ради Європи; фізичні особи не можуть бути членами ОЕС;

– ОЕС засновується шляхом укладання письмової угоди між її членами-засновниками (Стаття 4);

– Статути ОЕС є складовою частиною угоди про його заснування (Стаття 5);

– ОЕС виконує ті завдання, які його члени йому доручають. Сфера діяльності та завдання повинні відповідати компетенції членів згідно з їхнім відповідним національним законодавством, а також бути перерахованими в угоді й статутах (Стаття 7);

– ОЕС ухвалює рішення та забезпечує їхнє виконання стосовно та в інтересах фізичних та юридичних осіб відповідно до юрисдикції держав, до яких належать його члени. Члени вживають усіх необхідних заходів, які підпадають під їхню компетенцію, для забезпечення виконання рішень ОЕС (п. 2, стаття 7);

– завдання, поставлені перед ОЕС, не повинні стосуватися здійснення розпорядчих повноважень. ОЕС не є уповноваженим уживати заходів, які можуть зачіпати права та свободи фізичних осіб чи обкладати зборами фіскального характеру (п. 3, стаття 7);

– ОЕС не має права здійснювати повноваження, які здійснюють

територіальні общини або власті як представники держави, до якої вони належать, за винятком випадків, коли це належним чином дозволено. Воно може здійснювати повноваження, які надають йому держави – члени ОЕС (п. 4, стаття 7);

– ОЕС засновується на обмежений або необмежений термін, який повинно бути визначено в угоді й статутах (стаття 8);

– ОЕС (або, – якщо його активів недостатньо, – його члени спільно) несе відповідальність перед третіми сторонами за свої дії, у тому числі за борги будь-якого характеру, навіть якщо ті дії виходять за межі його завдань (стаття 9);

– ОЕС несе відповідальність перед своїми членами за будь-яке порушення законодавства, під яке воно може підпадати; органи ОЕС несуть відповідальність стосовно ОЕС за будь-яке порушення законодавства, яке вони вчинили під час виконання своїх функцій; держава, на території якої планується заснування штаб-квартири ОЕС, може заборонити реєстрацію або опублікування повідомлення про ОЕС, якщо один чи більше його потенційних членів мають обмежену відповідальність.

– у разі виникнення спору між ОЕС та його членами компетентними судами є суди держави, де знаходиться штаб-квартира ОЕС (стаття 10);

– рішення та дії ОЕС підлягають такому самому наглядові й адміністративній та юридичній перевірці законності дій територіальних общин або властей, що вимагаються в державі, де знаходиться штаб-квартира ОЕС (Стаття 11);

– у випадках, коли ОЕС здійснює будь-яку діяльність з порушенням норм державної політики, державної безпеки, охорони здоров'я або суспільної моралі держав, до яких належать його члени, або з порушенням державного інтересу зазначених держав, компетентний орган чи установа цих держав може заборонити цю діяльність на своїй території чи вимагати від членів, які підпадають під його (її) юрисдикцію, вийти з ОЕС, якщо останнє не припиняє відповідної діяльності;

– менеджмент і виконання бюджету ОЕС підлягають фінансовому аудиту відповідно до національного законодавства Сторони, де знаходиться його штаб-квартира (стаття 12);

Таким чином, на підставі аналізу Протоколу № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЕС) можливо сформулювати висновок про те,

що формування ОЕС на транскордонних територіях може слугувати подальшим розвитком організаційно-правового механізму транскордонного співробітництва, при умові його ратифікації парламентом та гармонізації з національним законодавством України.

Основними перепонами на шляху практичного впровадження Мадридської конвенції державами-акторами міжнародного права та додаткових Протоколів є відмінності у національних правопорядках та відсутність виразних соціально-економічних та політичних передумов. Ці розбіжності прямо перешкоджають прямому застосуванню систем і моделей Рамкової конвенції. Юридична характеристика Конвенції та Додаткових протоколів свідчить про те, що Конвенція і Додаткові протоколи – це є багатосторонні міжнародні договори, які створюють правові межі міжнародно-правового регулювання транскордонного співробітництва. Приклади успішних прикордонних євrorегіонів є аргументами на користь позиції про те, що для залучення регіональних і місцевих влад у безпосереднє транскордонне співробітництво національні держави зобов'язані створити концептуально оновлені ефективні організаційно-правові та інституційні механізми для здійснення транскордонного співробітництва на основі перерозподілу обсягу повноважень між центральними владними структурами на користь територіальних общин або місцевих влад, що створить юридичні межі для ефективного транскордонного та міжтериторіального співробітництва.

Разом з тим, виходячи з ключової тези, про те, що міжнародне право – це є міжнародна політика, було би логічним поглибити цю тезу, а саме: в основі створення та подальшого розвитку міжнародно-правового механізму регулювання транскордонних відносин України з європейськими сусідніми державами є політична воля учасників цього процесу. Така обставина претендує на роль системної утворюючої умови подальшої перспективи розвитку транскордонного співробітництва країн – членів ЄС та України і, відповідно, механізму міжнародно-правового регулювання транскордонних відносин міждержавних відносин.

Appendix Nr 01**European Outline Convention on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities****Madrid, 21.V.1980**

Model inter-State agreements
Outline agreements, contracts and statutes
Protocol
Protocol No. 2
Protocol No. 3
Explanatory Report
Fran?ais

Preamble

The member States of the Council of Europe, signatories to this Convention,

Considering that the aim of the Council of Europe is to achieve a greater unity between its members and to promote co-operation between them;

Considering that, as defined in Article 1 of the Council of Europe Statute, this aim will be pursued in particular by agreements in the administrative field;

Considering that the Council of Europe shall ensure the participation of the territorial communities or authorities of Europe in the achievement of its aim;

Considering the potential importance, for the pursuit of this objective, of co-operation between territorial communities or authorities at frontiers in such fields as regional, urban and rural development, environmental protection, the improvement of public facilities and services and mutual assistance in emergencies;

Having regard to past experience which shows that co-operation between local and regional authorities in Europe makes it easier for them to carry out their tasks effectively and contributes in particular to the improvement and development of frontier regions;

Being resolved to promote such co-operation as far as possible and to contribute in this way to the economic and social progress of frontier regions and to the spirit of fellowship which unites the peoples of Europe,

Have agreed as follows:

Article 1

Each Contracting Party undertakes to facilitate and foster transfrontier co-operation between territorial communities or authorities within its jurisdiction and territorial communities or authorities within the jurisdiction of other Contracting Parties. It shall endeavour to promote the conclusion of any agreements and arrangements that may prove necessary for this purpose with due regard to the different constitutional provisions of each Party.

Article 2

1. For the purpose of this Convention, transfrontier co-operation shall mean any concerted action designed to reinforce and foster neighbourly relations between territorial communities or authorities within the jurisdiction of two or more Contracting Parties and

the conclusion of any agreement and arrangement necessary for this purpose. Transfrontier co-operation shall take place in the framework of territorial communities' or authorities' powers as defined in domestic law. The scope and nature of such powers shall not be altered by this Convention.

2. For the purpose of this Convention, the expression "territorial communities or authorities" shall mean communities, authorities or bodies exercising local and regional functions and regarded as such under the domestic law of each State. However, each Contracting Party may, at the time of signing this Convention or by subsequent notification to the Secretary General of the Council of Europe, name the communities, authorities or bodies, subjects and forms to which it intends to confine the scope of the Convention or which it intends to exclude from its scope.

Article 3

1. For the purpose of this Convention the Contracting Parties shall, subject to the provisions of Article 2, paragraph 2, encourage any initiative by territorial communities and authorities inspired by the outline arrangements between territorial communities and authorities drawn up in the Council of Europe. If they judge necessary they may take into consideration the bilateral or multilateral inter-state model agreements drawn up in the Council of Europe and designed to facilitate co-operation between territorial communities and authorities. The arrangements and agreements concluded may be based on the model and outline agreements, statutes and contracts appended to this Convention, numbered 1.1 to 1.5 and 2.1 to 2.6 with whatever changes are required by the particular situation of each Contracting Party. (1) These model and outline agreements, statutes and contracts are intended for guidance only and have no treaty value.

2. If the Contracting Parties deem it necessary to conclude inter-state agreements, these may inter alia establish the context, forms and limits within which territorial communities and authorities concerned with transfrontier co-operation may act. Each agreement may also stipulate the authorities or bodies to which it applies.

3. The above provisions shall not prevent the Contracting Parties from having recourse, by common consent, to other forms of transfrontier co-operation. Similarly, the provisions of this Convention should not be interpreted as invalidating existing agreements on co-operation.

4. Agreements and arrangements shall be concluded with due regard to the jurisdiction provided for by the internal law of each Contracting Party in respect of international relations and general policy and to any rules of control or supervision to which territorial communities or authorities may be subject.

5. To that end, any Contracting Party may, when signing the present Convention or in a later communication to the Secretary General of the Council of Europe, specify the authorities competent under its domestic law to exercise control or supervision with regard to the territorial communities and authorities concerned.

Article 4

Each Contracting Party shall endeavour to resolve any legal, administrative or technical difficulties liable to hamper the development and smooth running of transfrontier co-operation and shall consult with the other Contracting Party or Parties concerned to the extent required.

Article 5

The Contracting Parties shall consider the advisability of granting to territorial communities or authorities engaging in transfrontier co-operation in accordance with the provisions of this Convention the same facilities as if they were co-operating at national level.

Article 6

Each Contracting Party shall supply to the fullest possible extent any information requested by another Contracting Party in order to facilitate the performance by the latter of its obligations under this Convention.

Article 7

Each Contracting Party shall see to it that the territorial communities or authorities concerned are informed of the means of action open to them under this Convention.

Article 8

1. The Contracting Parties shall forward to the Secretary General of the Council of Europe all relevant information concerning the agreements and arrangements provided for in Article 3.

2. Any proposal made by one or more Contracting Parties with a view to adding to or extending this Convention or the model agreements and arrangements shall be communicated to the Secretary General of the Council of Europe. The Secretary General shall then submit it to the Committee of Ministers of the Council of Europe which shall decide on the action to be taken.

Article 9

1. This Convention shall be open to signature by the member States of the Council of Europe. It shall be subject to ratification, acceptance or approval. Instruments of ratification, acceptance or approval shall be deposited with the Secretary General of the Council of Europe.

2. The Convention shall enter into force three months after the date of the deposit of the fourth instrument of ratification, acceptance or approval, provided that at least two of the States having carried out this formality possess a common frontier.

3. In respect of a signatory State ratifying, accepting or approving subsequently, the Convention shall come into force three months after the date of the deposit of its instrument of ratification, acceptance or approval.

Article 10

1. After the entry into force of this Convention, the Committee of Ministers of the Council of Europe may decide unanimously to invite any European non-member State to accede thereto. This invitation must receive the express agreement of each of the States which have ratified the Convention.

2. Such accession shall be effected by depositing with the Secretary General of the Council of Europe an instrument of accession which shall take effect three months after the date of its deposit.

Article 11

1. Any Contracting Party may, in so far as it is concerned, denounce this Convention by means of notification addressed to the Secretary General of the Council of Europe.

2. Such denunciation shall take effect six months after the date of receipt by the Secretary General of such notification.

Article 12

The Secretary General of the Council of Europe shall notify the member States of the Council of Europe, and any State that has acceded to this Convention of:

- a. any signature;
- b. any deposit of an instrument of ratification, acceptance, approval or accession;
- c. any date of entry into force of this Convention in accordance with Article 9 thereof;
- d. any declaration received in pursuance of the provisions of paragraph 2 of Article 2 or of paragraph 5 of Article 3;
- e. any notification received in pursuance of the provisions of Article 11 and the date on which denunciation takes effect.

In witness whereof the undersigned, being duly authorised thereto, have signed this Convention.

Done at Madrid, the 21st day of May 1980 in English and in French, both texts being equally authentic, in a single copy which shall be deposited in the archives of the Council of Europe. The Secretary General of the Council of Europe shall transmit certified copies to each member State of the Council of Europe and to any State invited to accede to this Convention.

Appendix Nr 02

Model and Outline Agreements, Statutes and Contracts on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities ⁽²⁾.

This graduated system of model agreements was devised by distinguishing between two main categories defined according to the level at which the agreement is concluded:

- model inter-state agreements on transfrontier co-operation at local and regional level;
- outline agreements, contracts and statutes capable of providing a basis for transfrontier co-operation between territorial authorities or communities.

As shown in the table hereafter, only the two model inter-state agreements for the promotion of transfrontier co-operation and regional transfrontier liaison fall exclusively within the jurisdiction of States. The other inter-state agreements merely establish a legal framework for the conclusion of agreements or contracts between territorial authorities or communities, the outlines of which have been placed in the second category.

1. Model inter-state agreements**2. Outline agreements, statutes and contracts between local authorities***General clauses for model agreements*

1.1 Model inter-state agreement for the promotion of transfrontier co-operation

1.2 Model inter-state agreement on regional transfrontier consultation

1.3 Model inter-state agreement on local transfrontier consultation

1.4 Model inter-state agreement on contractual transfrontier co-operation between local authorities

1.5 Model inter-state agreement on organs of transfrontier co-operation between local authorities

1.6 Model agreement in interregional and/or intermunicipal economic and social co-operation

1.7 Model agreement on inter-governmental co-operation in the field of spatial planning

1.8 Model agreement in interregional and/or intermunicipal transfrontier co-operation in the field of spatial planning

1.9 Model agreement on the creation and management of transfrontier parks

1.10 Model agreement on the creation and management of transfrontier rural parks

1.11 Model inter-state agreement on transfrontier co-operation in matters concerning lifelong training, information, employment and working conditions

1.12 Model inter-state agreement for the promotion of transfrontier or transnational school co-operation

1.13 Model agreement on transfrontier or interterritorial co-operation concerning land use along transfrontier rivers

1.14 Model inter-state agreement (bilateral or multilateral) on transfrontier co-operation groupings having legal personality and Appendix

2.1 Outline agreement on the setting up of a consultation group between local authorities

2.2 Outline agreement on co-ordination in the management of transfrontier local public affairs

2.3 Outline agreement on the setting up of private law transfrontier associations

2.4 Outline contract for the provision of supplies or services between local authorities in frontier areas (private-law type)

2.5 Outline contract for the provision of supplies or services between local authorities in frontier areas (public-law type)

2.6 Outline agreement on the setting up of organs of transfrontier co-operation between local authorities

2.7 Model agreement in interregional and/or intermunicipal economic and social co-operation (see para. 1.6)

2.8 Model agreement in interregional and/or intermunicipal transfrontier co-operation in the field of spatial planning (see para. 1.8)

2.9 Model agreement on the creation and management of transfrontier parks (see para. 1.9)

2.10 Model agreement on the creation and management of transfrontier rural parks (see para. 1.10)

2.11 Model agreement on the creation and management of transfrontier parks between private law associations

2.12 Model agreement between local and regional authorities on the development of transfrontier co-operation in civil protection and mutual aid in the event of disasters occurring in frontier areas

2.13 Model agreement on transnational co-operation between schools and local communities

2.14 Model agreement on the institution of a transfrontier school curriculum

2.15 Model agreement on transfrontier or interterritorial co-operation concerning land use along transfrontier rivers

2.16 Model agreement on transfrontier co-operation establishing the statutes of a transfrontier co-operation grouping having legal personality and Appendix

Notes :

(1) Additional model and outline agreements have been authorized for publication; they are appended to this Convention and numbered 1.6 to 1.13 and 2.7 to 2.15.

(2) As stated in Article 3, first paragraph, second sub-paragraph, of the Convention, the model and outline agreements, statutes and contracts are intended for guidance only and have no treaty value.

УДК 140.8:321.7

Олена Андрієнко,
кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Донецького національного університету

ПОДОЛАННЯ КОРДОНІВ ЯК ФАКТОР СВІТОГЛЯДНИХ ЗМІН СУСПІЛЬСТВА, ЩО ДЕМОКРАТИЗУЄТЬСЯ

У статті проаналізовано вплив міжнародного досвіду на світогляд суспільств, які знаходяться на шляху розбудови демократії. Зроблено висновок про необхідність подолання світоглядної обмеженості суспільства та визначені головні напрями цього процесу.

Ключові слова: кордон, демократія, світогляд, суспільство.

In the article the influence of international experience on worldview of society which is in its way of democracy building has been analyzed. A conclusion about necessity of overcoming of worldview borders of society has been made and the main directions of this process have been defined.

Key words: border, democracy, worldview, society.

Питання розбудови демократичного суспільства сьогодні посідає чільне місце на порядку денному соціально-політичного розвитку України. У зв'язку з цим почасти йдеться про демократизацію владних інститутів та наслідування закордонних зразків демократії. Проте, незважаючи на таку постановку проблеми, члени українського суспільства залишаються досить мало знайомими з тим, що ж розуміється під демократією і демократичними цінностями в інших країнах світу. У результаті виникає викривлене розуміння демократії, а також її головних критеріїв. Люди просто недостатньо чітко розуміють, до чого слід прагнути. Адаже для того, щоби побудувати демократичний соціум, спочатку мають пройти відповідні світоглядні трансформації, що можливе лише за умови наявності правдивої та повної інформації про різні шляхи і моделі цього процесу. Особливо актуальним це є для країн колишнього СРСР, до яких належить і Україна, оскільки для них є характерним різкий перехід від заперечення всіх західних цінностей до сліпої їх культивуації. Зараз, коли світогляд українців є більш зрілим, має відбутись перехід до адекватного та неупередженого сприйняття закордонного досвіду демократизації.

Проблема ролі досвіду міжнародного співробітництва у процесі

демократизації розглядалась у роботах багатьох авторів: Р. Барта, Д. Майерса, Н. Соболевої, І. Товстокулакова, Ф. Фукуями та ін. Проте питання світоглядних трансформацій у цьому контексті досі залишається відкритим, що говорить про необхідність ведення активних досліджень у представленій сфері.

Метою роботи є аналіз ролі міжнародного співробітництва у світоглядних трансформаціях суспільства, яке демократизується.

Варто виділити такі аспекти впливу закордонного досвіду на світогляд суспільства, яке знаходиться в процесі розбудови демократії:

По-перше, становлення космополітичного світобачення. Розвиток інформаційних технологій та зростання відкритості суспільства робить все більш поширеною космополітичну модель світогляду. Космополітизм є невіддільним від глобалізації, але ототожнювати ці поняття жодним чином не можна. Глобалізація – це тенденція соціального розвитку, спрямована на фактичне подолання кордонів, внутрішньополітичної замкненості, формування глобальної політики і глобальної економіки, міжнародних соціально-політичних інститутів, врешті-решт, на становлення цілісного світу. Глобалізація передбачає певний тип світогляду і світовідчуття – космополітизм. Космополітизм є світоглядною позицією, пов'язаною з усвідомленням спільної долі людства, а також універсальності базових демократичних цінностей – прав людини, людської гідності тощо. У сучасній Україні, як і в багатьох інших країнах світу, космополітичне світобачення почасти входить у конфлікт із національним менталітетом. Крім того, існує стереотип, що міжнародне співробітництво викликає загрозу національним інтересам (варто згадати, наприклад, виступи проти НАТО в Криму та інших регіонах України). З цим аспектом тісно пов'язаний такий аспект впливу транскордонних зв'язків на суспільний світогляд – руйнація стереотипів.

По-друге, подолання кордонів як подолання стереотипів та міфів. Соціальний міф – це “система онтологізованих семіотичних цінностей, що є актуальними в цій конкретній соціальній спільноті”¹. Згідно з визначенням, даного видатним американським дослідником соціальної психології Д. Майерсом, стереотип – це “думка про іншу групу, що може бути точною, неточною, надто узагальненою, але такою, що містить зерно істини”². На думку Р. Барта, у сучасному суспіль-

¹ Соболева Н. И. Социальная мифология: социокультурный аспект / Н. И. Соболева // Социс. – 1999. – № 10. – С. 148..

² Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс: Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2002. – С. 407.

стві стереотип є складовою частиною міфу і представляє собою набір фраз, результат певного судження про щось¹. Але, як показує практика, це не завжди так. Якщо соціальні міфи, як правило, охоплюють практично все суспільство, то стереотипи розповсюджуються лише на деякі верстви населення.

Подолання стереотипів про абсолютну ворожість (так само, як і абсолютну дружність) Заходу є необхідним кроком на шляху до розбудови демократії в Україні. Крім того, в Україні на сьогодні існує уявлення про демократію як певний готовий продукт. Звідси сприйняття західних суспільств як ідеальних сталих зразків. Насправді процес демократизації ніколи не завершується, про що дуже влучно сказав відомий західний дослідник З. Бауман: “Демократичне суспільство можна впізнати за підозрою (яка ніколи в ньому не послаблюється) в тому, що його робота досі не закінчена і воно ще не стало достатньо демократичним”.

По-третє, діалог і конфлікт цивілізацій. Історичний конфлікт націй змінився у ХХ ст. конфліктом ідеологій (соціалізму та капіталізму), а наприкінці ХХ ст. – конфліктом цивілізацій (передусім дихотомія: “західна” – “незахідна” цивілізації). Причини цього явища криються в процесах глобалізації, міграціях, послабленні ролі етносу, нації і держави як витоків ідентифікації (наприклад, нігерієць у Нью-Йорку – це лише “африканець”). Вакуум соціокультурної ідентичності інтенсивно заповнюється релігійними формами. Звідси витікає посилення фундаменталістських рухів, актуалізація архаїчного духовного коріння як своєрідний самозахист у світі, що інтегрується та урбанізується. Приналежність до спільної цивілізації сприяє укріпленню економічного регіоналізму, характерним зразком чого є функціонування європейської спільноти. Приналежність до спільної цивілізації сприяє укріпленню економічного регіоналізму, характерним зразком чого є функціонування європейської спільноти. Україна займає особливе міжцивілізаційне положення між Росією та Європою. Необхідність слов’янської інтеграції зумовлена спільним цивілізаційним корінням. На жаль, для пострадянського соціокультурного простору характерна розколотість, руйнація колишньої соціокультурної ідентичності та несформованність нової. Умовами її набуття є такі: 1) підтримка політичної, культурної та економічної еліти; 2) підтримка народу; 3) згода цивілізації, до якої розколота країна прагне примкнути і бажання прийняти її.

¹ Барт Р. Мифология сегодня / Р. Барт: Пер. с фр. // Система Моды. Статьи по семиотике культуры. – М.: Издательство имени Сабашниковых, 2003. – С. 474.

По-четверте, усвідомлення множинності демократичних моделей. Знайомство з досвідом демократизації інших країн сприяє розумінню суспільством того, що кожна окрема держава має індивідуальні особливості цього процесу, що зовсім не означає його неправильність або неуспішність. У результаті долається комплекс “бідного родича” щодо, наприклад, країн Євросоюзу. У цьому контексті слід згадати про демократизацію країн Азії. У сучасній науці існує низка робіт, що доводять несумісність демократії та східних (зокрема, конфуціанських) цінностей. Проте, коли мова йде про “азіатські цінності” (колективізм, командний дух, важливу роль сім’ї), то це не означає, що вони відсутні у західних суспільствах. Розвинена демократія, незалежно від частини світу, повинна мати такі характеристики, як політичний плюралізм, вільні та чесні вибори (азіатські народи вже давно усвідомили переваги можливості зміни керівництва країни мирним шляхом), а також суспільна відповідальність, толерантність та вільна ринкова система. Тобто сучасна демократія ґрунтується передусім не на специфічно-національних, а на загальнолюдських цінностях, що робить її прийнятною моделлю для всіх держав в усіх куточках світу.

У суспільствах, де міцно закріплені традиційні релігійні принципи (передусім, це східні країни, що сповідують іслам), існує негативне ставлення до західної ліберальної демократії. Це відбувається саме тому, що такі країни вже мають власну стабільну модель соціального розвитку, засновану на традиціях, релігії, менталітеті. Ліберальна демократія Заходу з її акцентом на особистості просто не вписується в цю модель, а почасти в ній немає потреби. Наприклад, іслам фактично становить таку ж систематизовану та послідовну ідеологію, як лібералізм і комунізм, з власним моральним кодексом та доктриною політичної та соціальної справедливості. Він перемиг ліберальну демократію в багатьох країнах ісламського світу та створив серйозну загрозу ліберальній практиці навіть у тих країнах, де він не досяг безпосередньої політичної влади. Незважаючи на існування такого феномена, як “ісламська демократія”, очевидно є конфліктність між ісламом та ліберальною демократією, яка досягає своєї “точки кипіння” у таких пунктах, як верховенство права, механізм втримання та противаг, чітке розмежування релігійної та світської влади (чи не єдиним прикладом якого сьогодні є Туреччина), незалежне судочинство, свобода слова, свобода проведення зборів, мітингів тощо.

На перший погляд може видатись, що погано поєднується з демократією й конфуціанство, яке становить основу світогляду таких країн, як Китай, Сінгапур, Тайвань, Північна (а також Південна) Корея,

Японія. Проте відомий американський дослідник Ф. Фукуяма дуже чітко та послідовно довів, що “не існує жодних фундаментальних припонів у культурі для демократизації сучасних конфуціанських держав, і є деякі підстави вважати, що ці соціуми будуть рухатись у напрямку більшої політичної лібералізації разом зі зростанням їх багатства та добробуту”¹.

Конфуціанський світогляд насправді відрізняється певною консервативністю та ієрархічністю. На прикладі корейської культури вплив конфуціанських цінностей можна простежити навіть у мові. Однією з особливостей корейської мови є наявність так званих ступенів ввічливості – особливих дієслівних граматичних форм, які обов’язково вживаються наприкінці кожного речення та сигналізують про те, на якому соціальному рівні, на думку мовця, знаходяться він сам та його співбесідник. Певною мірою ця система нагадує розподіл на “Ви” і “ти” в українській мові. Проте, на відміну від української, у корейській мові ця система має не два, а до шести рівнів, а також відіграє набагато більш важливу роль. Незалежно від змісту, практично будь-яка фраза корейською завдяки обов’язковим граматичним формам не лише вказує на соціальну ієрархію, але й визначає дистанцію між співбесідниками. Те, який з рівнів варто використовувати, залежить від віку, сімейного стану, освіти, місця проживання. Саме тому безпосередньо спитати незнайому людину про вік або сімейний стан вважається цілком відповідним мовному етикету.

Конфуціанські уявлення про суспільство та міжособистісні взаємини унеможливають західну демократичність і у діловому етикеті. Якщо на Заході не прийнята відкрита демонстрація службової ієрархії, то у корейському суспільстві широко розповсюджені поясні поклони начальникам. Але, незважаючи на весь цей зовнішній “анти-демократизм”, характерно, що конфуціанство у Китаї, а згодом і в Японії змогло чудово співіснувати з буддизмом, даосизмом та іншими релігійними системами. Якщо ж пригадати чисельні воєнні конфлікти, пов’язані з християнством, стає очевидним, що конфуціанський світогляд не лише не є більш консервативним, але й багато в чому є толерантнішим за західний, хоча йому й не вистачає здатності протиставляти право державному апарату.

Згідно з дослідженням південнокорейської демократії періоду VI республіки, проведеного російським вченим І. Товстокулаковим, існують підстави говорити про існування в Кореї громадянського су-

¹ Fukuyama F. Confucianism and Democracy / F. Fukuyama // Journal of Democracy. – 1995. – V. 6. – № 2. – P. 33.

пільства вже починаючи з доби середньовіччя, але при цьому під громадянським суспільством слід розуміти передусім вертикальні зв'язки та суспільно-політичні структури за принципом “патрон – учень”, а не горизонтальні, як на Заході¹. Конфронтація ж посттрадиційного корейського світогляду з індивідуалістичним західним світоглядом відбувається через те, що у корейському суспільстві прийнято узгоджувати особистісні та колективні інтереси, а не протиставляти одне іншому.

По-п'яте, роль знань та інформації у демократизації суспільства. Знання – це найбільш “демократичне” джерело демократії, адже ним може володіти кожен громадянин, навіть слабкий і бідний. Прірва між бідною людиною і мільйонером не така глибока, як між освіченою людиною і невігласом. Саме контроль над інформацією, а не над грошовими потоками, становитиме сутність майбутньої боротьби за владу в усіх соціальних інститутах. Хоча у контексті сучасних глобальних процесів розбудова суспільства знань не видається легкою. Глобалізація безпосередньо пов'язана з ростом нерівності у суспільстві, оскільки одна його частина належить до певної суспільно-політичної еліти, яка володіє ключовими інформаційними і фінансовими потоками та формує розвиток світової і національної суспільної думки, а представники іншої частини змушені знаходитись на периферії ключових соціальних процесів. Саме тому в межах транснаціонального співробітництва важливо створювати умови для все більшої доступності знань. Прикладом прогресивного підходу до проблеми інформації є дії уряду Перу, де був розроблений національний проект “Віртуальна бібліотека”, який об'єднав 24 мільйони громадян, у тому числі й тих, що проживають у сільській місцевості, а також 72 бібліотеки та університету. Мета проекту – подолання часових та просторових кордонів та полегшення доступу до інформації всіх верств населення. У контексті цього проекту вже у 2001 р. більш ніж у 48 університетах країни почали проводитись відеоконференції з відповідної тематики.

Україна сьогодні активно ознайомлюється і переймає досвід інших країн та переходить на болонську систему освіти. Важливу роль відіграють спільні освітні та наукові проекти з іншими країнам світу. Певним негативним наслідком цих змін є те, що часто при цьому забуваються традиційні технології та методики навчання, які вже давно зарекомендували себе як ефективні. У багатьох випадках діє

¹ Толстокулаков И.А. Развитие демократического процесса в Южной Корее в период VI республики: автореф. дис. на получение науч. степени канд. истор. наук: спец. 07.00.03 “Всеобщая история” / И.А. Толстокулаков. – Владивосток, 2000. – С. 23.

стереотип – “всі методи авторитарної системи навчання треба відкинути разом із старою моделлю ведення освітнього процесу”. Але жодні трансформації не відбуваються миттєво, у тому числі і демократизація.

Тотальна інформатизація суспільства відкриває перед ним абсолютно нові перспективи, що неодноразово підкреслювалось у роботах вітчизняних і зарубіжних вчених. Зокрема, це робить можливим перехід від представницької демократії до прямої з безпосереднім контролем громадян над діями влади (Д. Парамонов); трансформацію ринкової економіки в планову Інтернет-економіку (С. Разумовський); децентралізацію і демократизацію ЗМІ (Е. Тоффлер).

Найбільш важливим аспектом тут є саме перший, оскільки він пов’язаний з прийняттям ключових рішень для життя країни. Як показує історія, починаючи з давньої Греції, представницька демократія рано чи пізно втрачає свою ефективність і колишні “слуги народу” починають відстоювати свої особисті інтереси. Почасти це зашкоджує економічним і соціальним інтересам населення, яке знаходиться під впливом маніпулятивних технологій, що реалізуються через ЗМІ.

У цьому контексті світова економічна криза є симптомом необхідності глибокої трансформації політичного та економічного життя суспільства. Сучасна економіка перестає відповідати демократичному принципу свободи, про що свідчить корумпованість державного апарату багатьох країн світу і тяжіння до постійного збільшення прибутків та накопичення віртуального капіталу як основної мети економіки.

У випадку подальшого розвитку цих процесів, і консолідації промисловості та фінансів у руках закритих еліт окремих держав людство зайде в глухий кут, можливим виходом з якого стане насильницьке зменшення чисельності населення через воєнні конфлікти і встановлення тоталітарного режиму.

Отже, найбільш ефективним шляхом виходу зі стану світової кризи для сучасного суспільства є докорінна трансформація політики та економіки на основі принципу інформаційної свободи, зокрема, перехід до планової Інтернет-економіки і прямому народовладдю.

Таким чином, демократизація і прогресивний розвиток суспільства сьогодні є неможливими без подолання кордонів. Передусім цей процес пов’язаний із руйнацією упереджень та світоглядної замкненості суспільства, що має відбуватись у таких напрямках: 1) формування космополітичної світоглядної позиції; 2) боротьба зі стереотипами щодо міжнародних питань; 3) перехід від цивілізаційного конфлікту

до цивілізаційного співробітництва; 4) усвідомлення легітимності різних демократичних моделей; 5) поширення освіти і знань як головного джерела демократії.

Перспективним напрямом подальших досліджень у цьому випадку є розкриття впливу сучасних інформаційних технологій на соціокультурну універсалізацію, та зростання демократії і толерантності в світі.

Література:

1. Барт Р. Мифология сегодня / Р. Барт: Пер. с фр. // Система Моды. Статьи по семиотике культуры. – М.: Издательство имени Сабашниковых, 2003. – С. 474 – 477.
2. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс: Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2002. – 752 с.
3. Соболева Н.И. Социальная мифология: социокультурный аспект / Н.И. Соболева // Социс. – 1999. – № 10. – С. 145–148.
4. Толстокулаков И.А. Развитие демократического процесса в Южной Корее в период VI республики: автореф. дис. на получение науч. степени канд. истор. наук: спец. 07.00.03 “Всеобщая история” / И. А. Толстокулаков. – Владивосток, 2000. – 29 с.
5. Fukuyama F. Confucianism and Democracy / F. Fukuyama // Journal of Democracy. – 1995. – V. 6. – № 2. – P. 20-33.

УДК 327(477+438):321.013

Олександра Алісова,
начальник відділу міжнародних зв'язків Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Роман Коцан,
аспірант Волинського національного університету імені Лесі Українки

КОРДОН ЯК ОДИН З ЧИННИКІВ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПРИКОРДОННЯ)

У статті проаналізовано зміну функцій українсько-польського кордону в політико-географічному, економіко-географічному та етнокультурному аспектах, визначено вплив кордону на стан транскордонного співробітництва України та Польщі.

Ключові слова: кордон, транскордонне співробітництво, прикордонна інфраструктура, Європейський Союз.

The change of the Ukrainian-polish border functions in political-geographical, economic-geographical, ethnic-cultural aspects is analyzed. The border influence on Ukrainian-Polish trans-border cooperation is determined.

Key words: border, trans-border cooperation, frontier infrastructure, European Union.

Поняття транскордонного співробітництва не можливо розглядати без дослідження кордону, який є невід'ємним атрибутом держави і своєрідною фіксацією етапів її геополітичного розвитку. Починаючи з 60-х років ХХ ст. європейські країни взяли курс на стирання кордонів і створення “Європи регіонів”. Ця ідея яскраво виражена в Рекомендаціях щодо транскордонного співробітництва для місцевих і регіональних влад в Європі, виданих Радою Європи, в яких, зокрема, зазначається, що “роль кордону змінилася, замість бар'єру вона поступово перетворюється на місце, де зустрічаються два види реальності та з'являється можливість для взаємодоповнення, долаються застарілі концепції національного суверенітету”.

Тематиці транскордонного співробітництва, кордону приділяли увагу багато вчених-політологів, економістів, географів. Наприклад, О. Шаблій досліджував територію західної частини України як прикордонну територію, дослідженням політико-географічних аспектів

формування та функціонування західного державного кордону України займалася О. Малиновська, питаннями митної та прикордонної інфраструктури займалися Н. Коцан, А. Вавринюк, деяким аспектам транскордонного співробітництва України присвячені праці Є. Савельєва, Т. Тюшки, Б. Кавалка, Н. Ісакової. Однак аналіз зміни функцій кордону в українсько-польському прикордонні в публікаціях практично відсутній. Тому **метою статті** є аналіз кордону як одного з чинників транскордонної співпраці в українсько-польському прикордонні.

Під час дослідження вирішувалися такі **завдання**:

- проаналізувати зміну функцій кордону в політико-географічному, економіко-географічному та етнокультурному аспектах;
- визначити вплив кордону на стан транскордонного співробітництва України та Польщі;
- охарактеризувати стан прикордонної інфраструктури в українсько-польському прикордонні.

Державний кордон є невід’ємною просторовою характеристикою держави і своєрідною фіксацією етапів її геополітичного розвитку. З погляду суспільної географії, державний кордон – це гранична лінія суспільно-географічних систем державного рівня, а з точки зору геополітики – просторова межа сфери дії суверенітету держави та межа реального життєвого простору її населення. У зарубіжній політичній географії державний кордон визначається як межа державної юрисдикції – лінія, вздовж якої зустрічаються два державні суверенітети¹.

Загальнотеоретична дефініція кордону міститься у Методичних матеріалах з організації транскордонного співробітництва в Європі: “Кордон розглядається перш за все як фізичне поняття та межа національної території, яке часто позначається показниками, що визначають територію держави. Таким чином, кордон беззастережно вказує сферу діяльності національного суверенітету, складаючи тим самим ключовий момент національної території чи будь-якої іншої “національної системи”, включаючи його складові частини та підсистеми”².

Фундаментальними властивостями державного кордону є бар’єрність і комунікаційність. Пропускаючи корисні для національної економіки комунікації з зовнішнім світом і затримуючи негативні й шкідливі, державні кордони впливають на геополітичну ситуацію в

¹ Малиновська О. Ю. Державні кордони як лінії розмежування і об’єднання // Економічна та соціальна географія: Наук. зб. – Вип. 51. – К., 2001. – С. 153-157.

² Баян А. Міжрегіональне, транскордонне співробітництво України за умов розширення ЄС (на прикладі прикордонних регіонів України та Угорщини) / НАН України Інст. регіон. досліджень, Закарпатський інст. агропромислового виробництва УААН. – Ужгород, 2005. – С. 183.

регіоні, внутрішню і зовнішню політику держави, розвиток господарства в прикордонних регіонах. Через певне співвідношення комунікаційної та бар’єрної функцій державного кордону встановлюється взаємозв’язок між внутрішнім та міжнародним поділом праці, відбувається взаємодія національного господарства певної країни з господарствами інших країн¹.

Відповідно до Європейської рамкової конвенції про транскордонну співпрацю між спільнотами і територіальними владами, транскордонною співпрацею визнається кожна спільно розпочата справа, яка має на меті зміцнення і подальший розвиток сусідських контактів між спільнотами або владами двох або більше сторін, підписання умов і прийняття положень, які необхідні для реалізації умови. Європейська хартія прикордонних і транскордонних регіонів визначає, що “кордони є шрамами історії”. Саме транскордонна співпраця повинна допомогти в усуненні негативних наслідків існування таких кордонів, а також в подоланні наслідків розташування прикордонних територій на національних околицях держав. Ця співпраця повинна охоплювати, по можливості, всі сфери культурного, суспільного і господарського життя².

Територію українсько-польського прикордоння вітчизняні вчені в галузі суспільної географії пропонують розглядати в трьох аспектах: політико-географічному, економіко-географічному та етнокультурному.

Спробуємо проаналізувати зміну характеру і функцій українсько-польського кордону по кожному з цих аспектів. Політико-географічне значення кордону полягає в тому, що західний кордон України – межа між двома різними політичними системами – західною з давніми демократичними цінностями і традиціями, до яких Польща долучилась набагато раніше, ніж Україна, та східною із залишками тоталітарної ідеології. Ще на початку 90-х років цей аспект був особливо вираженим, але зі здобуттям незалежності, коли влада України взяла курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію, почалося переосмислення цінностей у суспільстві, і як результат – цей бар’єрний аспект досить уже знівельований³.

¹ Малиновська О. Ю. Державні кордони як лінії розмежування і об’єднання // Економічна та соціальна географія: Наук. зб. – Вип. 51. – К., 2001. – С. 155.

² Кавалко Б. Польсько-українська транскордонна співпраця // Вибрані проблеми польсько-української транскордонної співпраці. Госп. довідник за ред. Кавалка Б. – Замость, 2006. – С. 11.

³ Szabluj O. Zachodnia Ukraina jako pogranicze: delimitacja I problemy społeczno-geograficzne / O. Szabluj // Euroregion Bug. T. 9. / Pod red. Maciej Baltowski. – Lublin, 1997. – S. 52-61.

На зростання бар'єрної функції українсько-польського і західного державного кордону України взагалі має вплив "прозорість" державного кордону країни з колишніми республіками СРСР. Внаслідок умовного характеру державно-територіального розмежування колишніх радянських республік, здобувши незалежність, Україна виявилася фактично відкритою для безконтрольного переміщення через кордон громадян, зброї, вибухових, наркотичних та отруйних речовин, товарів і вантажів, розповсюдження різних видів контрабанди. Також через Україну проходить один із найбільших каналів нелегальної міграції. Завдяки географічному положенню та відкритості східного кордону держави чітко визначилася тенденція до збільшення кількості спроб нелегального проникнення в Західну Європу через територію України мігрантів з Південної та Південно-Східної Азії, Близького та Середнього Сходу¹.

У цьому ж аспекті кордон із сусідом Європейського Союзу має для України позитивне значення, оскільки Республіка Польща підтримує євроінтеграційні прагнення України і виступає "адвокатом" при вступі нашої держави в ЄС. Адже членство в ЄС є найкращим засобом реалізації національних інтересів, побудови економічно розвинутої і демократичної держави, це досвід і шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС².

Розширення Європейського Союзу на Схід, а особливо вступ до цієї організації Польщі створив нові можливості та нові умови співробітництва із країнами-членами ЄС і, загалом, є сприятливим чинником для подальшого розвитку інвестиційної сфери нашої області. У зв'язку із сусідством з такою потужною регіональною організацією, як ЄС, відбувається інтенсифікація інвестиційної співпраці з таких причин: по-перше, підтримка Європейським Союзом поглиблення взаємодії в рамках єврорегіонів стала додатковим стимулом у реалізації спільних інвестиційних проектів із Польщею, з якою напрацьовано позитивний

¹ Малиновська О. Ю. Українсько-польське стратегічне партнерство: геополітичний вимір / О. Малиновська // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє: Зб. наук. пр. – Ч. 2. – Київ: Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 2002. – С. 80-83.

² Тюшка Т. Транскордонне співробітництво України: реалії та перспективи // Україна на перехресті геополітичних інтересів: актуальні аспекти проблеми: Матеріали Міжн. наук. конференції (м. Ужгород, 5-6 грудня 2006 р.) / Відп. ред. І. В. Артьомов. – Ужгород: ЗакДУ, Ліра, 2007. – С. 287.

досвід співробітництва в рамках транскордонного об'єднання "Євро-регіон "Буг"; по-друге, економічне зростання цієї держави за рахунок членства у такій потужній регіональній організації посилило позиції нашого сусіда і закономірно розширило його можливості як потенційного інвестора; а по-третє, наявність позитивного досвіду у співпраці з однією країною-членом ЄС є добрим знаком для інших щодо можливості реалізації взаємовигідних інвестиційних контрактів¹.

Важливим є також те, що Польща – не класичний приклад Західної Європи, а лише вища сходинка на шляху до європейського співтовариства для України, яка активно запроваджує демократичні принципи управління державою. Саме тому можна вважати, що лінія українсько-польського кордону не розділяє дві протилежні політичні системи, а виконує інтеграційну функцію між Заходом і Сходом континенту.

Економіко-географічний аспект українсько-польського прикордоння полягає в тому, що це досить контрастна зона переходу від одного типу економіки (командно-адміністративної) до ринкової. Зараз, коли Україна отримала статус країни з ринковою економікою, цей аспект вже не так яскраво виражений, як на початку 90-х років, але все одно ще існують певні бар'єри співробітництва в цьому відношенні. Наприклад, відсутність довгострокової політики і стратегії держави стосовно розвитку підприємництва, часті зміни в законодавстві, податковий тиск, високий рівень тінізації економіки є основними стримуючими чинниками розвитку підприємницької діяльності. Саме тому першочерговими завданнями органів державного і місцевого самоврядування є проведення заходів юридичного та організаційного характеру, спрямованих на всебічну правову підтримку, захист малих і середніх підприємств прикордоння².

Сьогодні у прикордонних районах України велика кількість населення займається особливим видом діяльності, що приносить значні прибутки, – так званім "шоп-туризмом" або "човниковою" торгівлею. Це створює серйозну конкуренцію торговельним закладам регіону та вітчизняним товаровиробникам.

Проблема регулювання прихованої прикордонної торгівлі стоїть

¹ Малімон Н. А. Особливості проходження інвестиційного процесу у прикордонному регіоні в умовах сусідства з ЄС // Н. А. Малімон / Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Серія "Економічні науки". – 2005. – № 3. – С. 28.

² Малиновська О. Ю. Українсько-польське стратегічне партнерство: геополітичний вимір / О. Малиновська // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє: 36. наук. пр. – Ч. 2. – Київ: Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 2002. – С. 80-83.

дуже гостро. Незважаючи на позитивні моменти (джерела додаткових грошових надходжень для певних верств населення), слід зазначити, що вітчизняні виробники зазнають величезних збитків. У світовій практиці відомим методом боротьби з такою проблемою є політика протекціонізму. Такі заходи є оптимальними для України з двох причин: Україні необхідно розвивати власне виробництво і здійснювати заходи з реалізації власної продукції в межах країни і за кордон, а також необхідно захистити національних споживачів від часто неякісної продукції. Першим кроком на шляху до виваженої зовнішньоекономічної стратегії має бути всебічне економіко-географічне вивчення ринків попиту та пропозиції, особливо у прикордонних регіонах.

Транскордонна співпраця регіонів спричиняє інтенсифікацію в них інвестиційної діяльності. У цьому контексті суттєвого значення набуває вдосконалення правових засад щодо інфраструктурного забезпечення фінансових ринків регіонів, що передбачає інвестиційну діяльність банківських установ, які є посередниками на ринку інвестиційних капіталів, а також зменшення податкового тиску на ці установи, що, своєю чергою, підвищить інтерес до реалізації інвестиційних проєктів із боку банківських структур. Таке правове поле уже створене на польських прикордонних територіях, але воно може дати відчутний ефект лише при двосторонній співпраці з українськими партнерами¹.

Однією з основних перешкод в українсько-польській прикордонній торгівлі є слаборозвинута прикордонна інфраструктура, невелика кількість пропускних можливостей комунікаційних каналів, відсутність інформаційної бази для польських і українських економічних суб'єктів². До економічних бар'єрів розвитку транскордонного співробітництва належить також зарахувати обмежені фінансові можливості місцевих органів влади прикордонних регіонів до реалізації політики активного співробітництва, недостатній рівень банківської інфраструктури для вчасних фінансових розрахунків, низький рівень інвестиційного забезпечення спільних проєктів, низьку кваліфікацію персоналу, брак спеціальних транспортних засобів та застаріле обладнання і технології³.

¹ Колодяжна В. Українсько-польське транскордонне співробітництво: правова регламентація торговельно-економічних проєктів співпраці / В. Колодяжна // Юридична Україна. – 2008. – № 5. – С. 13-17.

² Вавринюк А. В. Розбудова митної інфраструктури в українсько-польському прикордонні як чинник подальшого розвитку транскордонної співпраці в єврорегіоні “Буг” / А. Вавринюк, Р. Коцан // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2007. – № 11 (ч. II). – С. 55-58.

³ Ісакова Н. Перспективи розвитку підприємництва і транскордонна спів-

Отже, згідно з економіко-географічним аспектом прикордоння, який є найбільш впливовим на рівень економічного розвитку прикордонних територій, деякі функції українсько-польського кордону змінилися з бар'єрних на контактні, але залишається все ще багато невирішених проблем.

Окрім негативних явищ, які існують на українсько-польському прикордонні, з погляду економіко-географічного аспекту, є і позитивні тенденції. Адже, за результатами роботи суб'єктів господарської діяльності Волині протягом січня-червня 2010 р. на ринках 84 країн світу Республіка Польща стала другим за величиною зовнішньоторговельного обороту діловим партнером області. Протягом звітного періоду двосторонній товарообіг Волині з цією країною становив 69,6 млн дол США, що на 27,5 млн дол США більше, ніж у січні-червні 2009 р. Частка сусідньої держави в міжнародних економічних зв'язках регіону сягнула 16,5%¹.

За роки незалежності України присутність польського капіталу на Волині завжди була відчутною. Так, Польща не виходила з п'ятірки найбільших інвесторів, а частка її капіталовкладень майже незмінна. Щоб оцінити значимість цих статистичних даних, потрібно врахувати, що на всеукраїнському рівні Польща не є вагомим інвестором, а за кількістю капіталовкладень серед країн-інвесторів займає місце в середині другої десятки. Загалом, можна дійти висновку, що для польських потенційних інвесторів українських регіонів сусідство відіграє велику роль, оскільки обсяг отриманих інвестицій іншими областями України, які мають схожий на волинський виробничий і природно-ресурсний потенціал, рівень розвитку інфраструктури і забезпеченість трудовими ресурсами, але які безпосередньо не межують з Польщею, і близько не відповідає такому ж, отриманих Волиною. Також підтвердженням економічного взаєморозуміння і довіри є збільшення кількості спільних підприємств із паритетними частками капіталу².

Польські інвестори вкладали валютні та матеріальні цінності здебільшого у розвиток виробничої сфери, зокрема деревообробної та

праця: аналіз взаємовпливу на прикладі західноукраїнських областей / Н. Ісакова, О. Красовська, В. Грига, Ф. Велтер, Д. Смолбоун // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 2. – С. 160.

¹ Офіційний сайт Волинської обласної держадміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zaxid.net/newsua/2010/8/30/191747/>.

² Малімон Н. А. Особливості проходження інвестиційного процесу у прикордонному регіоні в умовах сусідства з ЄС / Н. А. Малімон // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Серія "Економічні науки". – 2005. – № 3. – С. 27.

харчової галузей, банківської справи. Капіталовкладення з Польщі зосереджені також у підприємствах, що займаються торговельно-посередницькою діяльністю та надають різноманітні послуги, зокрема транспортні. Як приклад ефективного співробітництва варто навести діяльність спільного підприємства “БРВ-Україна” (виробництво меблевої фурнітури), ТЗОВ “Модерн-Експо” (виробництво та реалізація торговельного обладнання і устаткування), ТЗОВ “Аркус-Ромет” (виробництво велосипедів), ТЗОВ “Агрофрукт” (оптова торгівля товарами), функціонування банківської установи “Унікредит Банк ТЗОВ (Україна)”¹.

Етнокультурний аспект українсько-польського прикордоння проявляється найбільше у бар’єрній функції кордону, який протягом століть розділяв дві культури, одна з яких сформувалась під впливом Римської католицької церкви, а інша була під впливом Візантійської церкви. Слід зазначити, що в історичному плані ця бар’єрна функція, яка найбільше гальмує розвиток соціальних зв’язків, почала проявлятися лише після закінчення Другої світової війни, коли етнічні українські території – Підляшшя, Холмщина, Надсяння, Лемківщина опинились у складі Польщі і позбулись свого корінного населення – українців. До середини ХХ століття розвиток економіки та інфраструктури західного українського прикордоння здійснювався у складі Польщі та Австро-Угорщини, до складу яких входила ця територія, тому менталітет населення є досить сприйнятливим до західного способу життя.

Хоча в цьому аспекті кордон між Україною і Польщею трохи знівелювався, проте часто відчувається соціальний бар’єр, а саме: негативний історичний досвід, брак психологічної готовості жителів до співробітництва, ментальні відмінності, нелегальні міграції. Незважаючи на спільну історію, подібність культур і мов важко говорити про почуття ідентифікації з транскордонним регіоном, як і серед поляків, так і українців. Для більшості жителів Польщі і України кордон є чинником, який розділяє їх².

У транскордонному співробітництві складовою кордону як чинника, що впливає на розвиток транскордонної співпраці, є прикордонна інфраструктура. Дослідження прикордонної інфраструктури включає аналіз таких показників: довжина спільного кордону, кількість пунктів

¹ Офіційний сайт Волинської обласної держадміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zaxid.net/newsua/2010/8/30/191747/>.

² Ельжбета Мікула-Бончек. Бар’єри і фактори, які активізують транскордонне співробітництво на польсько-українському прикордонні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.univ.rzeszow.pl/nauka/konferencje/rl_most/ukr/11-Mikula-Baczek-szablon-porecenzji_UKR.pdf.

перепуску через кордон (наявні та запроєктовані): залізничні, автомобільні, пішохідні, водні, повітряні, туристичні стежки тощо та їх статус (міжнародний, міждержавний, місцевий, спрощений); потужність переходу (з обох сторін); рівень технічного забезпечення з обох сторін¹.

На території Волинської області митна інфраструктура на українсько-польському та українсько-польському кордоні. У межах області функціонує 2 пункти пропуску через українську-польську ділянку державного кордону: автомобільного сполучення – Ягодин-Дорогуськ, Устилуг-Зосин, залізничного сполучення – Ягодин-Дорогуськ. Працюють також пункти спрощеного пропуску, якими користуються мешканці прикордонних районів². Кордонному переходу Ягодин-Дорогуськ у 2000 р. надано статус міжнародного, що створило сприятливі умови для ширшого його використання для міжнародних вантажних перевезень. З метою розвантаження цього пункту на засіданні членів Ради Євро регіону “Буг” (2001 р., м. Люблін) було прийнято рішення про необхідність відкриття пунктів пропуску сезонного характеру Адамчуки-Збереже і Кладнів-Дубенка, а також автомобільного переходу Варяж-Усьмєж³.

Оскільки на Волині діють лише два пункти перетину кордону з ЄС, а цього не достатньо для створення дружніх як міжособистісних, так і економічних, і туристичних зв'язків з країнами-членами Європейського Союзу, тому представники місцевої влади Іваничівського району та міста Нововолинська та їхні польські колеги задекларували свою готовність добиватися створення переходу Кречів-Крилів. Підтримку цій ініціативі висловили й представники громадських організацій, що брали участь у Форумі⁴.

Є конкретні напрацювання в напрямку відкриття нового кордонного переходу на ділянці Нововолинськ-Морозовичі-Крилув-Гру-

¹ Балян А. Міжрегіональне, транскордонне співробітництво України за умов розширення ЄС (на прикладі прикордонних регіонів України та Угорщини) / НАН України Інст. регіон. досліджень, Закарпатський інст. агропромислового виробництва УААН. – Ужгород, 2005. – С. 201.

² Коцан Н. Н. Територіальна організація митної діяльності України / Монографія. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2005. – 384 с.

³ Малик Я. Й. Розвиток транскордонного співробітництва регіонів України // Акт. пробл. державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції : Вип. 15 / За заг. ред. В. П. Горбуліна. – К.: Євроатлантикінформ, 2005. – С. 131.

⁴ Розбудова прикордонної інфраструктури в рамках транскордонної співпраці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrbiznes.com/vizit.php?page=0&i=163723&val=12&key3=10938>.

бешов та створення екотуристичного переходу сезонного характеру через р. Західний Буг з використанням понтонного мосту в районі Шацького національного природного парку й Поліського парку народового (Шацьк-Влодава)¹.

На сьогодні одним із методів стимулювання процесів розвитку прикордонної транспортної інфраструктури є формування в деяких транспортних вузлах у безпосередній близькості з державним кордоном вільних митних зон, інтерпортів та інших об'єктів, що належать до типу зовнішньоторговельних зон. На території Волинської області функціонував лише один проект – ВЕЗ “Інтерпорт-Ковель”, що виконував функції транспортно-складського центру згідно з принципами багатфункціональності, пріоритету передових технологій, використання моделі європейського транспортного центру. Але, на жаль, сьогодні його діяльність призупинено.

Безперечно, Україна зацікавлена у створенні сучасної транспортної системи, особливо в прикордонних регіонах, та широкої мережі транскордонних переходів з високим рівнем сервісу і широким набором послуг. Важливим моментом вирішення зазначених питань є приєднання України до низки міждержавних угод щодо питань ефективного функціонування прикордонної транспортної інфраструктури. Такими угодами є: Митна конвенція з питання декларації АТА, що спрощує митні формальності; Конвенція, що стосується спрощення і гармонізації митної процедури, прийнята в Кіото; Стамбульська конвенція щодо часу, виділеного на митну процедуру тощо. Проте Україна не приєдналася до особливо важливої для прикордонного сполучення “Європейської угоди” щодо найважливіших ліній міжнародних комбінованих перевезень та відповідних об'єктів” 1993 р., членом якої є не лише всі західні сусіди – Польща, Румунія та Угорщина, але й Російська Федерація, Білорусь та Грузія².

Складною та невирішеною залишається проблема черг на українсько-польському кордоні. Адже міжнародні переходи працюють у напруженому режимі, вони пропускають фактично вдвічі більше автомобілів, ніж повинні відповідно до своєї пропускної здатності. Для скорочення часу очікування на кордонному переході та для прискорення процесу митного огляду необхідно запровадити спільну укра-

¹ Дрозд С. Стан та перспективи розвитку транскордонного співробітництва між Україною та Польщею [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tpp.lviv.net/zek/Student/drozd.htm>.

² Перечень существующих стандартов и параметров СЛКП // ООН. ЕЭК. – Комитет по внутреннему транспорту, 2000. – 12 с.

їнсько-польську митну процедуру та узгодити митні законодавства обох держав¹.

Проведення всіх цих заходів призведе до скорочення витрат обігу зовнішньоекономічних операцій на території країни за рахунок мінімізації витрат на перевезення і прискорення перетину кордону. Однак потрібно врахувати специфічні особливості вкладення капіталу в об’єкти інфраструктури прикордонного значення. Адже, по-перше, прикордонна і транспортна інфраструктура – дуже капіталомісткі об’єкти, які потребують залучення або дуже потужних інвесторів, або фінансування з недержавних джерел; по-друге, окупність цих проектів, або проблематична (спільне спорудження пунктів пропуску) або має тривалий період (будівництво автодоріг на договірній основі). З огляду на це доцільно залучати кошти не лише з приватних традиційних і нетрадиційних джерел, з бюджету місцевих позабюджетних фондів, а й з фондів PHARE, TACIS та інших за сприяння Європейської комісії для розбудови кордону².

Отже, розглянувши українсько-польське прикордоння в таких аспектах, бачимо, що в сучасних умовах характерною тенденцією транскордонного співробітництва є зниження бар’єрного характеру та зміна функцій сучасного кордону, який не лише розмежовує, але й об’єднує Україну з загальноєвропейським економічним і політичним простором. Конкретними шляхами зміни бар’єрних чинників державного кордону на комунікаційні є створення та посилення діяльності транскордонних структур (єврорегіонів), спеціальних (вільних) економічних зон, зон вільної торгівлі, митних союзів тощо.

¹ Коцан Н. Н. Територіальна організація митної діяльності України / Монографія. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2005. – 384 с.

² Савельєв Є. В. Українсько-польські економічні відносини у контексті стратегічного партнерства. – Т.: Економічна думка, 2003. – С. 258-259.

УДК 316.454.3 : 316.422.44

Світлана Лозниця,*кандидат філософських наук, науковий співробітник Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України*

“ГЛОБАЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО” ТА МАНІПУЛЯЦІЯ СВІДОМІСТЮ: НАСЛІДКИ ТЕХНОКРАТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

У статті звертається увага на ризики, які посилюються з появою “глобального суспільства”. Мова йде насамперед про так зване “технократичне мислення”, концепцію якого знаходимо ще у раціональній настанові Просвітництва та зміні сакральних цінностей світськими. Якщо за доби Середньовіччя дослідження природи вважалося недозволимим і гріховним, то доба Нового часу усталила інший підхід, основним принципом якого стало підпорядкування природи. Наслідком такого підходу стало й відповідне ставлення людини одна до одної – використання її лише для своїх потреб. Одним із джерел небезпеки є так звана невидима зброя – маніпуляція свідомістю, яка хоча й була притаманна ще давнім суспільствам, але не мала можливості набутти явища масовості. У цьому контексті важливою постає “самостійність мислення”, яку Кант називає “виходом зі стану неповноліття”, тобто уміння користуватися своїм власним розумом.

Ключові слова: “глобальне суспільство”, маніпуляція свідомістю, технократичне мислення, людина маси, тоталітаризм.

Article highlights the risks that intensified with the emergence of “global society”. First of all it talks about the so-called “technocratic thinking”, a concept which we can find as early as in rational Enlightenment guidance which replaced sacred values with secular ones. In Medieval Times study of nature was considered illicit and sinful, while Modern Age established another approach, the basic principle of which was the subordination of nature.

The consequence of such approach was a shift in human attitudes toward each other – using to serve their needs. One source of danger is the so-called invisible weapon – manipulation of consciousness, although it was inherent to ancient societies, it didn’t become a mass phenomenon. In this context grows importance of “independence of thought”, which Kant calls “emerging from adolescence”, i.e. the ability to use one’s own mind.

Keywords: “global society”, manipulation of consciousness, technocratic thinking, mass man, totalitarianism.

Сучасне “глобальне суспільство”, яке має завдячувати своїй появі технічним винаходам, попри всі позитивні сторони, містить й низ-

ку ризиків й чи не найвагомішим застереженням є поява так званого “технократичного мислення”. Появу подібного способу мислення знаходимо ще у раціональній настанові Просвітництва та зміні сакральних цінностей світськими. Якщо культуру доби Античності та Середньовіччя можна осмислювати через християнську ідентичність, то доба Нового часу усталила інший підхід, головною настановою якої стало підпорядкування природи. Наслідком такого підходу стало поширення цього принципу на людину – використання її лише для своїх потреб. Певна річ, з розвитком науково-технічного прогресу удосконалилися й можливості впливу один на одного.

Приміром, Тимоті В. Люк сучасний стан називає “новим світовим порядком” за якого поряд з існуванням першої природи природної біосфери та другої природи індустріальної техносфери з’являється нова “третя природа” кіберсфери/телесфери, генерованої функціонуванням влади, політики, й ідеології в нових транснаціональних течіях капіталу, людей, товару, інформації та культури. Ця нова “третя природа” кіберпросторової/телевізуальної/інформаційної глокальності поєднує локальне і глобальне в нових щоденних життєвітах¹. Локальне й глобальне зливаються в нові “глокальні” способи виробництва, що розтинають і переступають національні кордони. У межах потоку мережі транснаціонального обміну творять нові універсалії та партикулярії – на основі спільного доступу до однакових символів, ринків і товарів у цій новій моделі глокалізації виникають незнані раніше ідентичності, об’єднання та цінності². Звичайно, “транснаціональний” потік товарів, капіталу, людей та ідей існував сторіччями; він випередив навіть появу модерних націй-держав. Однак цей історичний потік рухався переважно повільним темпом, більш-менш обережно порівняно з навальною лавиною продуктів, ідей, осіб і грошей, що зійшла у зв’язку з поступом реактивних двигунів, електронної комунікації, масової деколонізації та широкомасштабної комп’ютеризації після 1960 р. Саме ці нові й вищі інтенсивність, темп, щільність, рівень і швидкість постісторичного потоку перетворили його на щось якісно нове, складне й відмінне³.

На думку Ентоні Гіденса, сьогодні під впливом глобалізації відбуваються дві засадничі зміни. У західних країнах не тільки громад-

¹ Люк Тимоті В. Новий світовий порядок чи порядки недосвітів: влада, політика й ідеологія в інформаціоналізаційних глокальностях // Глобальні модерності / За ред. М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона; пер. з англ. Т. Цимбала. – К.: Ніка-Центр, 2008. – (Серія «Зміна парадигми»; вип. 12). – С. 135.

² Там само. – С. 149.

³ Там само. – С.146-147.

ські установи, але й повсякденне життя починають вивільнятися з-під влади традиції. Інші суспільства у світі, що залишаються більш традиційними, починають детрадиціоналізуватися. Він вбачає у цьому осердя появи глобального космополітичного суспільства. Це суспільство, яке живе після того, як настав кінець природи. Іншими словами, чим далі, то все менше сторін фізичного світу залишаються цілковито природними, тобто не підданими дії людського втручання. Це також суспільство, яке живе після того, як настав кінець традиції. Кінець традиції не означає, що традиція зникає, – як того хотіли мислителі Просвітництва. Навпаки, у різних проявах вона продовжує існувати повсюдно. Та усе менше й менше, – якщо про неї можна висловитися таким чином, – це традиція, яка живе традиційним способом.

Просвітництво заповзлялося зруйнувати владу традиції й лише частково досягло мети. Упродовж тривалого проміжок часу у більшій частині модерної Європи традиції залишалися міцними, а то навіть більше вкорінилися на теренах ледь не усієї решти світу. Чимало традицій було відновлено, інші ж були засновані заново. Подальша причина стійкості традицій в індустріальних суспільствах полягала в тому, що інституційні зміни, започатковані модерном, обмежилися головним чином громадськими установами – особливо управлінням та економікою. Можна було б навіть стверджувати про наявність чогось схожого на симбіоз між модерном та традицією¹.

Наука у західному суспільстві упродовж майже двох століть функціонувала на кшталт традиції. Чим дужче наука й технологія втручаються у наше життя, – і роблять це на глобальному рівні, – тим менше ця перспектива контролюється. Має рацію Ентоні Гіденс кажучи, що “більшість із нас, включно з урядовими чиновниками й політиками, мають – і повинні мати – набагато активніші й зацікавленіші взаємини з наукою й технологією, ніж ми до цього звикли. Ми не можемо просто “приймати” ті винаходи, що продукують вчені, бодай лише на тій підставі, що вчені часто-густо поміж собою сперечаються, особливо в умовах штучно створеного ризику”².

Зміна “картини світу” за доби Нового часу спонукала також до зміни не тільки світогляду, а певною мірою й свідомості людини. На думку Романо Гвардіні, із новочасової культури проявляється та постійно зростає небезпека, яка загрожує як самій культурі, так і людині, що її створила.

¹ Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Пер. з англ. Н. Поліщук. – К.: Альтерпрес, 2004. – («Сучасна гуманітарна бібліотека»). – С. 35-36.

² Там само. – С. 27-28.

“Головне джерело небезпеки – те, що становить основу будь-якого культурної творчості, – влада над сущим. Людина Нового часу впевнена, що будь-яке посилення влади є безперечний “прогрес”, приріст надійності та впевненості, користі, благоустрою, життєвої сили, насичення цінностями. Протягом Нового часу влада над сущим – речами та людьми – безперервно зростає, досягаючи величезних розмірів, тоді як ні серйозність відповідальності, ні сила характеру не встигають за цим зростанням”¹. Думку про негативний вплив науково-технічного прогресу на людину поділяє також Мартін Гайдеггер; загрозу він вбачає швидше не в технічному поступі як такому, а в тому, що дослідно-експериментальні дослідження природи, починаючи з Нового часу, позначилися на усталенні сучасного технічного мислення, прикметною ознакою якого є панування над природою, яке стало небезпечним для сутності людини. Схожу думку розвивають і представники Франкфуртської школи Макс Горкгаймер і Теодор Адорно, які стверджують, що підпорядковуючи собі природу людина не ставала вільнішою, а, навпаки, все більше і більше потрапляла в залежність від ідеалів, які нав’язувала їй її власна програма: “Єдине, чого хочуть навчитися люди у природи, так це те, як її використовувати для того, щоб цілковито підкорити і її, і людину”². Небезпека такої настанови, на їхню думку, полягає у тому, що люди, збільшуючи свою владу над собою, своїми взаєминами і навколишнім світом, зрештою, відчужуються від усього того, над чим забезпечується ця влада: “Панування оплачується не просто відчуженням людини від предметів, які вона підпорядковує: з уречевленням духу зачарованими стають стосунки самих людей, і навіть ставлення поодинокі людини до самої себе”³, – говорять вони у праці “Діалектика просвітництва”. Зауважимо, що поняття “просвітництва” вони вживають не в історико-філософському значенні, а для позначення таких ознак сучасності, як “раціональність” та “панування”: “Просвітництво ставиться до речей так само, як диктатор до людей. Вони відомі йому лише тією мірою, якою він може маніпулювати ними”⁴. Маніпуляція здійснюється через сучасну культуріндустрію: “Суспільність дійшла до такого стану, за якого думка неминуче стає товаром, а мова – засобом її рекламування”⁵.

¹ Гвардини Р. Конец нового времени// Вопросы философии. – 1990. – № 4. – С. 152.

² Хоркхаймер М., Адорно Т. Диалектика просвещения: философские фрагменты / Пер. с нем. М. Кузнецова. – М.-СПб.: Медиум, Ювента, 1997. – С. 17.

³ Хоркхаймер М., Адорно Т. Диалектика просвещения: философские фрагменты / Пер. с нем. М. Кузнецова. – М.-СПб.: Медиум, Ювента, 1997. – С. 44.

⁴ Там само – С. 22-23.

⁵ Там само. – С. 9.

Маніпуляція свідомістю хоча й була притаманна ще давнім суспільствам, але не мала можливості набути явища масовості. Натомість у перспективі комунікаційної глобалізації й відкритості кордонів людина стає вкрай незахищеною перед численними методиками впливу. Засилля масових рухів ХХ століття, описаних, зокрема, Гюставом Лебоном, показало невітшну перспективу, перед якою може опинитися людина в глобальному суспільстві за відповідного стану свідомості. Пригадаємо, що дієвість впливу на людей він пов'язує не з істинністю та аргументованістю положень, які висуває оратор, а від уміння “вгадати” потреби натовпу: “натовпом не можна керувати за допомогою правил, що ґрунтуються на суто теоретичній справедливості, а потрібно відшукати те, що може справити вплив та захопити його”¹. Натовп завжди готовий слухати людину, яка обдарована сильною волею та уміє діяти на неї переконливим чином. Люди в натовпі втрачають свою волю та інстинктивно звертаються до того, хто її зберіг². Сприйнятливість до тих чи інших ідей він пов'язує з тим, що більшість людей, особливо в народних масах, за межами свого фаху не мають майже ні про що виразних та більш чи менш чітких понять. Такі люди не в змозі управляти собою, і вожак стає їм керівником³.

Недостатня освіченість людини позначається на тому, що пересічні громадяни сприймають без долі сумніву ті чи інші ідеї, які доносять до них: “критичний дух складає вищу, дуже рідкісну якість, поміж тим як наслідувальний розум являє собою вельми розповсюджену спроможність: величезна більшість людей приймає без критики всі ідеї, що встановлюються, які їм дозволяє суспільна думка і передає виховання”⁴. Така людина опиняється у цілковитій залежності від того, хто зможе наблизитися до влади. Ханна Аренд, пояснюючи феномен впливу Гітлера на маси, зазначає: “Товариство завжди схильне визнати особу без комплексів тією людиною, яку вона із себе вдає, тому навіжений, який вдає генія, завжди має певний шанс, що йому повірять. У сучасному суспільстві з його характерним браком проникливості ця тенденція посилилася, і тому будь-хто, котрий не тільки дотримується певних думок, а й висловлює їх тоном незаперечної переконливості, не так уже легко втрачає авторитет, хоч би скільки разів виголошував очевидні дурниці”⁵.

¹ Лебон Г. Психология народов и масс. – СПб.: Макет, 1995. – С. 154.

² Лебон Г. Психология народов и масс. – СПб.: Макет, 1995. – С. 235.

³ Там само. – С. 236.

⁴ Там само. – С. 113.

⁵ Аренд Х. Джерела тоталітаризму / Пер. з англ. – К.: Дух і літера, 2002. – С. 354.

Важливим елементом політичного владарювання над масами є створення атомізованого суспільства. Масовим рухам передували соціальна атомізація і крайня індивідуалізація, які приваблювали цілковито неорганізованих людей, типових “неприєднанців”, які з індивідуалістичних міркувань завжди відмовлялися визнати суспільні зв’язки чи обов’язки. Головна риса людини маси – не брутальність та відсталість, а її ізольованість та брак нормальних соціальних відносин¹. Окрім природного походження певних прошарків людей, схильних до атомізації, тоталітарними вожаками застосовувалися цілеспрямовані примусові дії, спрямовані на атомізацію суспільства. Масова атомізація в радянському суспільстві була досягнута вмілим застосуванням періодичних чисток, що незмінно передують справжнім ліквідаціям груп. Із метою зруйнувати всі соціальні та родинні зв’язки, чистки здійснюють так, щоб погрожувати однаковою долею звинуваченому і всім, хто має з ним стосунки, від випадкових знайомих до найближчих друзів і родичів.

Тоталітарні рухи – це масові організації атомізованих, ізольованих індивідів. Порівняно з усіма іншими партіями та рухами їхня найхарактерніша зовнішня риса – це вимога від своїх окремих членів тотальної, безумовної та незмінної відданості. Такої відданості можна сподіватися лише від цілком ізольованої людської істоти, яка в разі відсутності будь-яких інших соціальних прихильностей – до сім’ї, друзів, колег зі служби чи навіть просто до знайомих – черпає почуття міцності свого місця у світі виключно зі своєї належності до руху, зі свого членства в партії².

Певна річ, існування тоталітарних режимів уможливорюється існуванням єдиної ідеології, і завданням політичних лідерів є всляко обмежувати доступ до іншого погляду. Позитивним чинником існування глобального суспільства є доступність різноманітних точок зору, що примушує людину замислитися і обирати до якої варто дослухатися. “Ідеї, а не зброя зумовили зміну режимів у Східній Європі, – говорить Томас Г. Еріксен. – Вільна доступність ідей означає одночасно, що багато з них змагаються за вільний простір у наших головах, ведучи до збентеженості й непевних ідентичностей”³. Революція в інформаційній технології є складовою частиною – і рушійною силою – всеохопного процесу змін, який набрав швидкості в

¹ Аренд Х. Джерела тоталітаризму / Пер. з англ. – К.: Дух і літера, 2002. – С. 366.

² Там само. – С. 372-373.

³ Еріксен Томас Г. Тиранія моменту: швидкий та повільний час в інформаційну добу / Пер. з англ. В. Дмитрука. – Львів: Кальварія, 2004. – С. 42.

1990-ті роки. Дехто фактично погоджується, що зникнення “залізної завіси” напряму пов’язане з інформаційною технологією, і ця точка зору заслуговує на серйозне трактування. З огляду на нові можливості комунікування через кордони, які у Східній Європі були чимраз доступнішими у 1980-ті роки, авторитарним урядам ставало важче контролювати потік інформації в їхні країни. Однобічний державний пропагандистський апарат навряд чи є зіставним із двостороннім зв’язком у глобальній телекомунікаційній мережі¹.

У добу глобальних засобів масової інформації виявився нежиттєздатним контроль над ідеологією та культурою, що на нього спиралася комуністична політична влада. Радянський та східноєвропейський режими були неспроможні стати на заваді прийому передач західного радіо і телебачення. Телебачення відіграло безпосередню роль у революції 1989 року, яку цілком правомірно назвали першою “телевізійною революцією”. За вуличними протестами, що відбувалися в одній країні, спостерігали глядачі в інших країнах, в результаті чого багато хто із них самі виходили на вулиці².

Але водночас такий надмір інформації може містити і негативні моменти. Демократичне суспільство, на відміну від тоталітарного, позначено засиллям численних думок, з-поміж яких людина почасти власними зусиллями має знайти достеменну. Томас Г. Еріксен, розмірковуючи про властивість сучасної доби об’єднаної глобальним простором, називає її “тиранією моменту”, маючи на увазі надмір інформації. За таких умов “найнеобхідніше вміння в інформаційному суспільстві полягає в захисті себе від 99,99% пропонованої інформації, якої людина не хоче”³. З’являється гостра потреба у сортувальному механізмі, говорить він: “Які є критерії для розуміння різниці між добрим і поганим, між знаннями та шумами, якщо запаси всього є безмежними? [...] У старі часи відповіддю на подібне питання була або солідна освіта (*Bildung*), надійна особиста ідентичність, або чітко визначені інтереси. Сьогодні хаща стала такою густою, що людині треба бути впертою і цілеспрямованою, аби взагалі бути про щось добре поінформованою [...]. Потреба у фільтрах, покажчиках напрямку, основоположних принципах для знань стає величезною. Чи й справді?

¹ Еріксен Томас Г. Тиранія моменту: швидкий та повільний час в інформаційну добу / Пер. з англ. В. Дмитрука. – Львів: Кальварія, 2004. – С. 38-39.

² Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Пер. з англ. Н. Поліщук. – К.: Альтерпрес, 2004. – («Сучасна гуманітарна бібліотека»). – С. 15-16.

³ Еріксен Томас Г. Тиранія моменту: швидкий та повільний час в інформаційну добу / Пер. з англ. В. Дмитрука. – Львів: Кальварія, 2004. – С. 30.

Чи не виглядає справа радше так, що чимраз більше людей звикають до життя у світі, де барвисті фрагменти інформації проносяться повз них без будь-якого напрямку і взаємозв'язку – і не бачать у цьому ніякої проблеми? Я підозрюю, що це діється з багатьма з нас, і якщо це так, то непередбаченим наслідком інформаційної революції може стати фундаментальна трансформація самого поняття “знання”¹.

Як ми знаємо, за демократичного суспільства застосовуються непрямі методи впливу на громадську думку, як, скажімо, формування та поширення позитивних образів практично всього, що оточує людину – політична сила, конкретна людина чи товар можуть стати результатом добре продуманої технології. Для цього застосовується широкий спектр дії – реклама, телепередачі, преса, навіть кінематограф може працювати на цю індустрію. Наприклад, за радянських часів важливим було залучення якомога більшої кількості людей на виробництво, й задля цього створювалася низка художніх образів позитивних героїв як для найменшої аудиторії (дитяча література), так і низка кінострічок для старших глядачів.

Наразі хотілося б звернути увагу ще на інший аспект, який може становити небезпеку для України у контексті “відкритості кордонів”. Мова йде насамперед про віросповідну “відкритість кордонів”, яка прийшла на зміну нашому атеїстичному суспільству. Як ми знаємо, національна та релігійна ідентичність є суттєвим чинником самоусвідомлення людини і тому є потужним засобом для численних маніпуляцій. Недостатньо прописаний Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації” уможливив безперешкодну діяльність численних неокультів (навіть тих, що заборонені у інших країнах), які поєднують різноманітні методи впливу на психіку своїх adeptів, що може стати серйозним викликом для безпеки громадян. Як відомо, далеко не кожна організація відразу позиціонує себе як релігійна, спершу мова може йти про “прослуховування курсу лекцій”, “систем оздоровлення” та ін., й лише згодом людина дізнається, куди потрапила. Увага та любов – ці вкрай важливі базові потреби людини – ось що, здавалося б, отримує зазвичай людина з перших хвилин перебування у таких спільнотах. Але, як ми знаємо, не одній людині згодом доводиться проходити курс реабілітації.

Окрім маніпулятивних практик прикметною ознакою сучасності є поширення явища симуляції, описане, зокрема, Жаном Бодіаром. *“Відтепер неможливо ні ізолювати процес реального, на довести*

¹ Еріксен Томас Г. Тиранія моменту: швидкий та повільний час в інформаційну добу / Пер. з англ. В. Дмитрука. – Львів: Кальварія, 2004. – С. 32.

існування реального. Ось так усі пограбування, захоплення літаків тощо відтепер є деякою мірою пограбуваннями-симуляціями, в тому значенні, що їх наперед вписано в ритуальну розшифровку та оркестрування засобів масової інформації й наперед відомо про їх сценарій та можливі наслідки. Коротше кажучи, що вони функціонують як комплекс знаків, призначених тільки для свого повторення, а зовсім не для своєї “реальної” мети”¹, – ці слова написані Бодіаром ще у 1981 році, але й дотепер, на жаль, не втрачають своєї актуальності й примушують замислитися над подіями, які відбуваються довкола нас. “Замість того щоб стимулювати комунікацію, інформація вичерпує свої сили на інсценування комунікації. Замість того щоб продукувати смисл, вона витрачає свої сили на інсценування смислу. Перед нами добре відомий велетенський процес симуляції. Непрямі інтерв’ю, слова, телефони для слухачів, учать в усіх напрямках, словесний шантаж: “Це стосується вас, подія – це ви тощо”², – читаємо далі в його праці “Симулякри та симуляція”, навдивовижу знаходячи гасла, які апелюють до значущості кожної людини й не раз застосовуються сучасним політикумом.

В умовах постійного надміру як істинної, так і хибної інформації значущою постає “самостійність мислення”, яку Кант називає “виходом зі стану неповноліття”, під яким він розуміє “неспроможність користуватися своїм розумом без керівництва зі сторони когось іншого”³. Важливість уміння користуватися своїм розумом підтверджує, зокрема, Евальд Ільєнков прикладом навчання сліпоглухонімих дітей. Він наголошує на шкідливості виконання дорослими робіт, які дитина б могла робити сама, цим самим залишаючи її руки і мозок у бездіяльності та продовжуючи наполегливо керувати нею і тоді, коли це зайве, і тому шкідливо. Недоцільним також є ненадання дитині цілковитої відповідальності за прийняте рішення, за розпочату справу, виправдовуючи себе тим, що дорослі самі зроблять все швидше, розумніше і краще, чим це зуміє вона. Таке “оберігання” дитини, на його думку, може призводити до формування тих людей “якими зручно керувати”, безініціативними, пасивно-безвольними та надто “слухняними”, які бояться приймати самостійні рішення та не вміють

¹ Бодіар Жан. Симулякри та симуляція / Пер. з фр. В. Ховхун. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – С.34-35.

² Бодіар Жан. Симулякри та симуляція / Пер. з фр. В. Ховхун. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – С. 119.

³ Кант И. Ответ на вопрос: что такое просвещение?// Кант И. Сочинения в шести томах / под общ. ред. В. Ф. Асмуса и др. Т. 6. / ред. Т. И.Ойзерхман. – М.: Мысль, 1966. – С. 27.

їх приймати, тим більше здійснювати. Людина так і залишиться безвольним і слухняним знаряддям чужої волі та чужого розуму, а своїх власних не набуде¹.

Отже, зміна сакральної суспільності світською спричинила більш глибоку зміну в свідомості людини – не лише природу, а й одна одну людина почала сприймати, як об’єкт, засіб для втілення тих чи інших своїх намірів та прагнень. Зважаючи на це, політика “відкритості кордонів” та явище глобалізації містять як позитивні, так і негативні моменти, з одного боку, з’явилося більше можливостей для міжкультурної взаємодії, особливо це є важливим для країн посткомуністичного простору, з іншого боку, з’явилася можливість для “тотального” та миттєвого впливу один на іншого. У цьому контексті, як ми вже зазначали, важливим постає “самостійність мислення”, тобто вміти повсякчас розрізнати ті чи інші впливи та протидіяти ним. Водночас поява “технократичного мислення” показала значущість християнських цінностей, якими варто керуватися у повсякденному житті.

¹ Ильенков Э. В. Философия и культура. – М.: Издательство политической литературы. – 1991. – С. 38-39.

УДК 32:008

Дмитро Шевчук,*кандидат філософських наук, викладач кафедри культурології та філософії
Національного університету “Острозька академія”*

“ВИДИМИ” Й “НЕВИДИМИ” МЕЖІ ЄВРОПИ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТИ

У статті осмисленню “видимі” та “невидимі” межі Європи та їх вплив на соціокультурні та політичні процеси в сучасній Європі. Звернено увагу на міфологізацію ідеї Європи, витворення проекту незавершеності Європи, формування концепту Східної Європи як європейського Пограниччя. Доведено, що результати аналізу представленого в цьому дослідженні є важливі для України та інших країн, що складають простір Східної Європи, оскільки усвідомлення “видимості” та “невидимості” європейських кордонів та меж дозволить для них витворити ідентичність.

Ключові слова: *Європа, межі, європейський проект, пограниччя, ідентичність.*

The article is devoted to the comprehension of “visible” and “invisible” borders of Europe and influence of its on the political, social and cultural processes in contemporary Europe. Author pays attention on the mythological aspect of European ideas, project of unfinished Europe, formation of concept of Eastern Europe as the European Borderland. Author argues that results of analysis presented in this article are important for Ukraine and other countries of postcommunist Eastern Europe because the comprehension of “visible” and “invisible” European borders helps them to create the identity.

Key words: *Europe, borders, European project, borderland, identity.*

Окреслення Європи та її меж доволі складна і суперечлива справа, хоча й назвичайно важлива, оскільки, як писав свого часу Кшиштоф Помян, історія Європи – це історія її кордонів. При цьому польський історик переконає, що “...лише кепська географія, яка не бере до уваги плин часу, може вписувати Європу у стабільні контури”¹. Географи не можуть представити остаточного вирішення питання про межі Європи, не кажучи вже про геополітичні чи соціокультурні кордони. Більше того, ми повинні бути свідомими того, що в будь-якому випадку рішеннями географів щодо ідентичності Європи ніхто особли-

¹ Pomian K. Europa i jej narody. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1992. – S. 5.

во не задовольниться. Тож дефініцій Європи завжди буде доволі велика кількість. Так, наприклад, Єжи Ключовський представляє таку: “Європа – це частина світу, яка вирізняється прихильністю Природи щодо людини. Сприятливими чинниками є: прихильний людині клімат, географічні умови, що дозволяють розвивати земну та річкову комунікацію і, що, можливо, найважливіше, – морську (великі внутрішні моря: Балтійське, Середземне, Чорне), загалом досить врожайні землі, доступні гори. Європа – це також добрий пункт виходу “поза” – пункт виходу до інших континентів”¹. У визначеннях Європи використовуються різні критерії: членство в Європейському Союзі, приналежність до спадку імперії Каролігів, наявність автономії політики і церкви, християнство. Усі вони доволі умовні, оскільки, як можемо переконалися, розширення ЄС тільки розмиває кордони і до кінця неочевидним є те, які країни можуть стати учасниками процесу європейської інтеграції.

Саме слово “Європа” може мати різні сенси. З. Бауман пише з цього приводу: “Коли ми чуємо слово “Європа”, не відразу для нас є ясным, чи воно відсилає нас до конкретної обмеженої територіальної реальності, замкнутої кордонами, що встановлені та сурпульозно окреслені усе ще чинними трактатами та юридичними договорами, чи відсилає нас також до сутності, що вільно переміщається і насміхається з усіх просторових першкод і бар’єрів”². Таким чином, сьогодні “Європа” має подвійне значення – умовно кажучи, це політична “видимість” європейських наднаціональних інституцій та “невидимість” соціокультурної реалізації ідеї Європи.

Часом складається враження, що з Європою можна робити що завгодно. Її можна винаходити й віднаходити, реконструювати, конструювати чи деконструювати. Інтелектуали погоджуються із її невизначеністю, що закономірно випливає із різноманітності визначень меж, сутності, ідентичності. По-різному Європа та її кордони постають в уяві політиків, економістів, географів, філософів та культурологів. Кожен витворює свій критерій європейськості. Часто європейський простір у свідомості пересічної людини вже доволі глибоко вкорінився асоціацією із чимось “цивілізованим”, “розвинутим”, загалом “позитивним”. Таким чином, коли ми говоримо про межі Європи не варто концентруватися лише на наявних політичних та географічних кордонах, слід прийняти ідею “невидимих” меж, які, можливо, на-

¹ Kłoczowski J. Polska-Europa. Od Gniezna 1000 roku do Polski w Unii Europejskiej. – Gdańsk: Novus Orbis, 2002. – S. 10.

² Bauman Z. Europa niedokończona przygoda. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005. – S. 12-13.

віть більшою мірою, аніж видимі, складають передмови для розуміння сучасних європейських феноменів та процесів, а також окреслюють напрямки транскордонної взаємодії та співпраці.

Кордони Європи розуміються по-різному. Одні дослідники наголошують на тому, що, попри зникнення внутрішніх кордонів між членами ЄС, зовнішні кордони самого Союзу лише ущільнюються і стають дедалі більш жорсткими. Інші будуть наполягати на тому, що Європа ніколи не може утвердитися в якихось чітко окреслених межах, а її кордони завжди будуть прозорими. Доволі оригінальну концепцію кордонів Європи пропонує Георг Вобруба, який стверджує, що сфера політичного та економічного впливу Європейського Союзу побудована у вигляді своєрідної моделі концентричних кіл. Дослідник пише: “У центрі розташовано політично стабільний регіон матеріального благополуччя. За межами цієї області, мірою віддалення від центру, благополуччя пропорційно зменшується відповідно. Між окремими зонами різного благополуччя існують кордони з різним ступенем захисту. Подібний захист у виді кордонів також збільшується мірою віддалення від центру. Завдяки цьому центральне ядро має подвійний захист. Для того, щоб приєднатись до нього ззовні, існують поступово зменшувальні стимули і поступово наростаючі перепони. Процес експансії ЄС зводиться до захисту головного ядра ЄС шляхом розрахованого втягнення його оточення у рамки прийнятних умов демократії і правової держави”¹. Кордони між різними зонами цієї моделі не обов’язково видимі, вони швидше “прозорі”. Однак можемо ствердити, що саме прозорість і латентна присутність зумовлює те, що вони доволі важко долаються. Фактично саме така форма кордонів завжди ставить можливість двох стратегій поводження з ними: одна – жорстке їх закриття, інша – їх розширення, тобто включення периферії до складу центру. В сучасних умовах використання обох стратегій зумовлено в першу чергу економічними та політичними інтересами, а не соціокультурними принципами. Наприклад, розширення ЄС зумовлюється потребою пошуку нових ринків збуту, необхідності посилення виробничих потужностей та збільшення кількості робочої сили, вирішення демографічної проблеми, а також розробка нових систем безпеки у доволі мінливому сучасному світі.

З іншого боку, варто звернути увагу на те, що кордони та межі (культурні та політичні) відіграють важливе значення для (само)ви-значення соціокультурного простору. Їхнє значення полягає, в першу

¹ Вобруба Г. Кордони «проекту Європа» // І. – 2005. – Число 39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n39texts/vobrub.htm>

чергу, в тому, що вони допомагають конструюванню ідентичності. Як пишуть Олег Бреский та Ольга Бреська: “Кордони, які витворюються культурами та цивілізаціями – міцніші за самих спільнот і переживають свої спільноти. І коли на зміну тим, що відходять, приходять нові спільноти, вони мають справу не стільки із попередніми народами та націями, скільки з межами, які ті витворили. Найчастіше такі кордони є артефактами, вони – пам’ять про самого себе, ти сам в різний час і в різному стані, в тому числі – твій проект про самого себе в майбутньому”¹. Важлим є питання про співвідношення політичних та соціокультурних меж. Вони не обов’язково збігаються, але саме це забезпечує політичну, соціальну та історичну динаміку. Крім того, співвідношення між політичними та соціокультурними межами створюють підґрунтя для транскордонної взаємодії. Проблема культурних меж і кордонів особливо актуальна в епоху глобалізації, яка розмиває межі та ідентичності. Кордони починають розумітися як “залишки” минулого, які долаються та зникають, а нової визначеності світові надають потоки та магістралі (фінансові, комунікативні, міграційні та ін.). Це, своєю чергою, зумовлює руйнування традиційної системи ідентифікації індивідів в рамках певного соціокультурного простору, що вимагає пошуку нового підґрунтя як для витворення нової ідентичності, так і для пошуку нових форм політичної та культурної взаємодії. Що стосується сучасної Європи, то пошук моделей взаємодії, який має, без сумніву, передбачати своєрідну “культурну пам’ять” про етнічні, національні та регіональні межі і кордони, спрямований на окреслення оптимальних шляхів європейської інтеграції та контактів із сусідами.

У контексті вищесказаного зауважмо той факт, що кордони в Європі – а саме, культурні, етнічні, цивілізаційні і навіть особисті, – завжди знаходилися в процесі постійної взаємодії.

Концепт “невидимих” меж за своєю сутністю є цілком постмодерним, оскільки частково передбачає ідею постпросторовості. Для виявлення таких “невидимих” меж вступає в гру специфічна постструктуралістська методологія, яка дозволяє “невидимість” цих меж окреслити, а також показати позитивні моменти їх “невидимості” (своєрідної безпосередньої непрямої проявленості) в мінливому світі повсякденності, але імпліцитної присутності в кожному акті взаємодії *понад* “видимими” межами. Крім того, такий підхід дозволяє проявити негативні феномени та загрози буттю людини в сучасній соціокультурній та політичній ситуації, що можуть приховуватися у цій “невидимості”.

¹ Бреский О., Бреская О. От транзитологии к теории Пограничья. Очерки деконструкции концепта «Восточна Европа». – Вильнюс: ЕГУ, 2008. – С. 63.

Насамперед, можемо виокремити декілька тем, що вимагають осмислення при окресленні політичної та соціокультурної суті Європи. Насамперед, європейський проект та межі його здійснення можуть поставати доволі міфологізованими. Зрештою, тут від самого початку ми зустрічаємо тісний зв'язок із міфологією. Європа – це, як відомо, дочка фінікійського царя, яку викрав Зевс у вигляді бика. Хоча цей міф видається зараз казкою, для античності він був справжнім описом світу, а перші європейці – це ніхто інший як нащадки Зевса і Європи. Сучасні міфологеми, значною мірою, сягають витворення своєрідної концепції духовної Європи, яку можемо зустріти, наприклад, в рамках феноменологічної традиції, зокрема, в працях Е. Гуссерля та Я. Паточки. Перший з них вводить поняття “духовного образу Європи”. Е. Гуссерль наполягає, що тут не йдеться про географію. Європа розуміється як “...єдність духовного життя, діяльності, творчості зі всіма цілями, інтересами, турботами, зусиллями, цільовими образами, інститутами та організаціями”¹. Згідно з Гуссерлем, історія Європи характерна імманентна філософська ідея, телеологія, яка розуміється як прорив у розвитку людства, оскільки започатковує епоху, коли людство починає жити по-новому, вільно творячи своє буття та свою історію згідно з ідеями розуму. Духовна Європа має своє народження в рамках давньогрецької нації 7-6 ст. до н. е., оскільки тут з'являється нова настанова до навколишнього світу. Крім цього, Гуссерль зазначає, що в цей час постає духовне утворення – філософія, що поступово розростається у систематизовану структуру культури. Саме філософія є первинним феноменом духовної Європи, що започатковує нову культуру. У такий спосіб виникає нове людство та особливе життєве покликання.

Подібні ідеї висловлює також учень Гуссерля – чеський феноменолог Ян Паточка, який у своїх працях звертає особливу увагу на проблеми філософії історії, в рамках якої він досліджує в першу чергу специфіку історичного шляху Європи. Остання, за Яном Паточкою, це швидше стиль мислення, аніж політичне чи географічне утворення. Спочатку в процесі свого історичного розвитку Європа розвивалася як єдина імперія, як утворення, що просякнуте єдиною ідеєю, але потім вона ввійшла у протиріччя з принципами, з яких вийшла. Європа, за Я. Паточкою, повинна бути світом, відкритим історичній людині, тобто горизонтом різноманітних рухів, які ніколи не підганяються під єдину ідею і єдине пояснення, але який буде простором

¹ Гуссерль Е. Криза європейського людства і філософія // Сучасна зарубіжна філософія: течії і напрями. – К.: Ваклер, 1996. – С. 67.

толерантності тих, хто шукає і запитує. Історія, як стверджує Ян Паточка, виникла з народженням трьох інститутів: філософії, грузького полісу і піклуванні про душу. На цьому грецькому фундаменті стоїть уся Європа. Паточка твердив, що не можна Європу ґрунтувати лише на християнських цінностях, оскільки те, що складає її основу є першопочатково грецьким, і відповідно язичницьким¹.

Хоча Гуссерль наполягає на тому, що його концепція духовного образу Європи не є “...спекулятивною інтерпретацією нашої історичності, це – вираз живого передчуття, що постає в неупередженому осмисленні”², деякі сучасні інтелектуали критикують його бачення сутності європейської культури саме за довільну інтерпретацію. Наприклад, Олександр Гриценко з цього приводу пише таке: “те, що Гуссерлева концепція “духовної Європи” ґрунтується не на історичних фактах, а на довільно зінтерпретованій (сказати б, сакралізованій) ролі давньогрецької філософії й філософів, а ширше – ролі інтелектуалів у європейському суспільному житті протягом понад двох тисячоліть, що вона є концепцією, по суті, неісторичною і взагалі ненауковою, а глибоко мітичною, – це, мабуть, не спадало на думку світочеві феноменології. Ба гірше – це не спадає на думку багатьом сьогоднішнім захисникам “духовної Європи”, особливо численним у її центрально-східних регіонах”³. Сучасний міф про Європу та її межі дещо трансформується, але суть залишається такою ж самою – пошук духовного образу, який сягає над видимими межами, а тому не обов’язково ґрунтується на історичних фактах, але як будь-яка міфологія має на меті у нерелексивний спосіб обґрунтувати соціокультурний порядок.

Друга тема, яка стосується Європи та її меж, пов’язана із концепцією принципової незавершеності Європи, а відтак із неможливістю встановити жодної з її меж. Найбільш детально концепція незавершеності Європи розроблена Зигмунтом Бауманом у праці “Європа незакінчена пригода”. Бауман стверджує, що географічна Європа ніколи не мала усталених меж і сумнівним є, що коли-небудь вони будуть встановлені. Кожну межу Європи завжди можна буде поставати як виклик, який слід подолати. А відтак, Бауман розрізняє “сутність Європи” та “реально існуючу Європу”, які є, по суті, неспівмірними: “...сутність

¹ Див.: Паточка Я. Єретичні есе про філософію історії. – К.: Основи, 2001. – 374 с.

² Гуссерль Е. Зазн. праця. – С. 69.

³ Гриценко О. Світ, Європа, ми // І. – 1998. – Число 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n13texts/hrycenko.htm>.

“буття європейцем” випереджає завжди існуючі реалії, а сутність європейської реальності ніколи не встигає за сутністю Європи... Наскільки “реально існуюча Європа”, Європа політиків, картографів і усіх її офіційних речників та самозванців може бути географічним поняттям і просторово обмеженим буттям, настільки не є ним “сутність Європи”¹. Сучасність характеризується тим, що сутність Європи втрачається, а тому з’являється потреба відродження “європейської пригоди”. Остання втілюється в образі Європи, яка споглядає поза власні межі, критично ставиться до себе, має відчуття власної місії, прагне вийти поза власні територіальні кордони. Для того, щоб був здійснений справжній проект Європи, потрібна свідомість того, що “європейська ідентичність” – це “ідентичність завжди-ще-не-готова”. Вона не схоплюється безпосередньо і принципово протистоїть актуальній реальності.

Невизначеність Європи пов’язана із тим, що вона завжди поставала як простір різноманітних ідентичностей. Творення європейського соціокультурного простору передбачає участь інших, із якими потрібно вступати в діалог і залучати до активної чи пасивної участі в просторі культури, політики, економіки. З. Бауман звертає увагу на те, що Європа протриває монополізації свого соціокультурного проекту: “Не можна відмовляти його [ідеалу Європи – Д. Ш.] “іншим”, оскільки він сам містить явище “іншості”: в європейській практиці постійне зусилля впливу, виключення, виштовхування зовні й надалі зривається притягуванням, прийняттям і асиміляцією того, що “зовнішнє””².

Якщо звернутися до соціокультурних аспектів, то ідеал діалогічного прийняття інших в Європі цілком вписується у філософські та етичні розробки рецептів подолання сучасної культурної кризи. В цьому контексті можемо згадати ксенологію Б. Вальденфельса, філософію діалогу М. Бубера та ін.

Третя тема, пов’язана із намаганням проявити видимі та невидимі межі Європи, стосується проблеми окреслення Східної Європи. Вже доволі стереотипним стало твердження про не зовсім “європейськість” Східної Європи. Можна згадати відомий жарт австрійського канцлера XIX ст. К. фон Метерніха, який якийсь сказав, що Азія починається за огорожею його саду³. Тож Східна Європа асоціюється із станом недовершеного розвитку у напрямі здійснення європейських ідеалів, а тому поділ на Східну та Західну Європу постає швидше ак-

¹ Bauman Z. Op. cit. – S. 11.

² Bauman Z. Op. cit. – S. 14.

³ Рябчук М. За огорожею Меттерніхового саду // І. – 1998. – Число 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n13texts/riabchuk.htm>

сіологічним, аніж географічним. Загалом, східноєвропейським народам не відмовлено в участі у європейському проекті, але риси, які для них часом приписують можуть не повністю виконувати соціокультурні критерії приналежності до європейської цивілізації. Як пише Анджей Менцвель, “...не вважалося, що Східна Європа – осередок дикості чи варварства, але не випадково у ній віднаходили князівство Дракули, або степи, якими мчав кінь Мазепа. Однак у найкращому випадку, з огляду на російську імперію, якою не можна було нехтувати, цю Європу визнавали як іншу, відмінну цивілізацію, з чого охоче користала і користує як російська історіософія, так і політика. Ця Європа інша і коли схиляється перед західною філософією, і коли захоплюється східними єдиноборствами”¹. При цьому завжди визнавалася геополітична роль Східної Європи. Її зникнення було неприпустимим для європейської політики та оборонної стратегії. Тож ставлення Західної Європи до Східної набуває амбівалентного характеру. Микола Рябчук пише стосовно цього так: “З одного боку, західні європейці завжди вважали, що їхні східні сусіди тією чи іншою мірою заслуговують своєї долі (кожен народ, зрештою, заслуговує на той уряд, який має): але, з іншого боку, вони не могли не відчувати, що східні європейці, котрі відчайдушно опираються домінуванню “Азії” на своїх теренах, є корисними, і вже тому заслуговують на симпатію й допомогу”². Саме таке амбівалентне ставлення зумовлене, в першу чергу, геополітикою. На рівні повсякденної комунікації, ці поділи можуть видаватися непомітними.

Однак концепт Східної Європи та уявлення, що на основі нього формуються, порушують проблему європейської роз’єднаності та своєрідних внутрішніх меж Європи, які не долаються ані риторикою, ані витворенням загальноєвропейської інтеграційної ідеології чи пошуком спільних коренів для конструювання європейської ідентичності. Низка мислителів вказує на те, що “ядро Європи” та “Європа окраїнна” протиставляються одне одному. “Самовпевненому почуттю переваги північно-західних європейців, – пише Г. Мюнклер, – відповідає поширене на півдні і на сході почуття неповноцінності, що, у гіршому випадку, може компенсуватися тільки за рахунок можливостей претендувати на фінансову допомогу. Але тоді південь і схід Європи стають для європейців північного заходу не більше, ніж просто

¹ Менцвель А. Родина Європа – вперше. – Львів: Центр гуманітарних досліджень; Київ: Смолоскип, 2007. – С. 18.

² Рябчук М. Зазн. праця. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n13texts/riabchuk.htm>.

тонкою перегородкою, за допомогою якої вони прагнуть захистити й убезпечити себе від настирливих Африки й Азії”¹. Східна Європа постає як певний геополітичний проект європейського Пограниччя. У цьому сенсі можемо згадати про творення концептів Центрально-Східної Європи (куди, як правило, зараховують країни колишнього Варшавського договору, такі як Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина та ін.) та Східної Європи (до якої зараховують останнім часом Україну, Білорусь та Молдову). В основі цих об’єднань немає нічого від географії. Як пишуть О. Бреский та О. Бреска стосовно Східної Європи, “Фізична мапа не вказує нам ані на чіткі кордони між Східною і Західною Європою, більше того, не існує і чітких кордонів між Молдовою і Румунією, між Україною і Словачею, між Україною, Білоруссю і Польщею. Точно так само ми не знаходимо такого роду кордонів на сході цих країн, де Молдова м’яко – через Придністров’я – перетікає в Україну, де Білорусь і Україна майже непомітно змінюються Росією”². Отож, дослідники твердять, що з погляду географії немає жодних підстав викоремлювати цей регіон – тут немає природніх перешкод, які можуть бути натуральними кордонами.

Проте виокремлення регіону Східної Європи та інтерпретація його як європейського Пограниччя має на меті позбутися негативних оцінок. По-перше, у такий спосіб країни, що об’єднуються цим концептом – Україна, Білорусь, Молдова, позбуваються пострадянської невизначеності. По-друге, це сприяє оформленню сталої ідентичності регіону. По-третє, цей регіон у статусі “свого Пограниччя” набуває стратегічного значення для Європи. У такий спосіб Східна Європа перетворюється зі сфери транзитивності у сферу пограничності. Тут, як вказують дослідники, існує відмінність у сприйнятті кордону. Для транзитивних суспільств кордони постають як рубіж, вони виконують функцію інтеграції в суспільстві, але не сприяють виконанню комунікативної функції. Суспільства ж Пограниччя перебувають у пошуку балансу своїх різноманітних меж і кордонів, а тому останні служать передусім основою для налагодження комунікації.

Підсумовуючи, можемо ствердити, що аналіз концептів, пов’язаних із осмисленням “видимих” та “невидимих” меж Європи, дає можливість окреслити чинники, що впливають на комунікацію та співробітництво в рамках різного роду європейських проектів. Крім того, визначення “невидимості” меж, кордонів та розламів може бути

¹ Мюнклер Г. Європа як політична ідея // І. – 2007. – Число 50 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n50texts/muenkler.htm>.

² Бреский О., Бреска О. Зазн. праця. – С. 69.

дієвим засобом для того, щоб виявляти ті перешкоди та загрози, які можуть негативно впливати на транскордонне співробітництво в його політичному, економічному та загалом соціокультурному вимірах. Розуміння цієї проблематики має також важливі наслідки для України та інших країн, що складають простір Східної Європи, оскільки усвідомлення “видимості” та “невидимості” європейських кордонів та меж дозволить для них витворити ідентичність, що сприятиме виходу із посткомуністичної невизначеності.

Література:

1. Бреский О., Бреская О. От транзитологии к теории Пограничья. Очерки деконструкции концепта “Восточна Европа”. – Вильнюс: ЕГУ, 2008. – 336 с.
2. Вобруба Г. Кордони “проекту Европа” // *І.* – 2005. – Число 39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n39texts/vobruba.htm>
3. Гриценко О. Світ, Европа, ми // *І.* – 1998. – Число 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n13texts/hrycenko.htm>
4. Гуссерль Е. Криза європейського людства і філософія // *Сучасна зарубіжна філософія: течії і напрями.* – К.: Ваклер, 1996. – С. 62-94.
5. Менцвель А. Родина Європа – вперше. – Львів: Центр гуманітарних досліджень; Київ: Смолоскип, 2007. – 48 с.
6. Мюнклер Г. Європа як політична ідея // *І.* – 2007. – Число 50 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n50texts/muenkler.htm>
7. Паточка Я. Сретичні есе про філософію історії. – К.: Основи, 2001. – 374 с.
8. Рябчук М. За огорожею Меттерніхового саду // *І.* – 1998. – Число 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n13texts/riabchuk.htm>
9. Bauman Z. Europa niedokończona przygoda. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005. – 214 s.
10. Kłoczowski J. Polska-Europa. Od Gniezna 1000 roku do Polski w Unii Europejskiej. – Gdańsk: Novus Orbis, 2002. – 248 s.
11. Pomian K. Europa i jej narody. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1992. – 257 s.

УДК 304.5: 316.658.2

Оксана Кузьменко,

слухачка Європейського колеґіуму польських і українських університетів,
докторант Університету Марії Кюрі-Слодовської м. Люблін

ТРАНСКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ І СТЕРЕОТИПИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

У статті розглянуто поняття транскультури та проблем транскультурного діалогу. Визначено різницю між поняттями культурного і державного кордонів. Розглянуто роль стереотипів як важливого чинника у побудові діалогу. Запропоновано варіанти подолання негативних стереотипів в контексті транскультурної співпраці.

Ключові слова: транскультура, транскультурний діалог, стереотипи, кордон.

The notion of transculture and transcultural dialogue problems are examined in the article. Shown differences between the concepts of cultural and state boundaries. The role of stereotypes as an important factor in building a dialogue is explained. The ways of overcoming negative stereotypes in the context of transcultural cooperation are proposed.

Keywords: transculture, transcultural dialogue, stereotypes, border, frontier.

Говорячи про сучасність, все частіше згадуємо маккліюенівське “всесвітнє село”, послуговуємося термінами “глобалізація”, і навіть “макдоналізація” чи “американізація”, підставою до чого виступають суспільні процеси інтеграції та уніфікації. Та не можемо оминати увагою зростання тенденції до зворотних таким процесам рухів, що спрямовані на загострення інтересу до традиційних форм культур, збереження національної і культурної самобутності. Такий супротив та конфліктність напрямів змушує порушувати питання про різноманітні форми діалогу та співпраці не лише на рівні міжкультурному та міжнаціональному, а й на міждержавному.

До питань зіткнення культур та різноманітних форм їх діалогів звертались у своїх працях видатні культурологи: М. Бахтін, В. Бібер, М. Бубер, В. Велш, М. Гордон, Ю. Лотман та ін. Існує низка праць сучасників, присвячених практичній стороні налагодження співпраці на рівні міждержавному, серед яких тексти І. Журби, Т. Ліпич, В. Бойко, Т. Сизової, В. Сизової, С. Альдикенова, А. Голиков, Н. Гончаренко, А. Коновалова.

Говорячи про діалоги, не можливо оминати увагою чинники, що спрощують або утруднюють їх. Одним із найважливіших є існування культурних чи національних стереотипів. Питання стереотипів є центральними у працях В. Ліппмана, Г. Аллпорта, Т. Адорно, Д. Бертінга, Х. Вільям-Гандоссі, І. Курч, Є. Бартмінського та ін.

Загострення уваги з боку наукових кіл до глобалізаційних процесів зумовлено не лише намаганнями описати наявний стан, визначити позитивні та негативні сторони, а й спробами проаналізувати тенденції, що зароджуються і можуть мати наслідки у майбутньому.

Питання про сучасний стан культур, що тісно пов'язаний з процесом глобалізації, окреслюють терміном “транскультурність”. Та в світлі різних світоглядних парадигм цей термін набуває різного окреслення. Так, наприклад, постмодерністське уявлення про транскультурні процеси ґрунтується на теорії про стирання як видимих, так і невидимих меж, знищення локальних культур і творення єдиної спільної для всіх культури. Так, на думку німецького філософа і теоретика постмодернізму Вольфгана Вельша, “транскультурність не припускає будь-яких відносин між культурами, які могли б розумітись як цілісні, це не є ані зустріччю, ані діалогом двох монолітних культур; транскультурність руйнує цілісності, просякає їх, стаючи істотним атрибутом сучасних суспільств”¹.

Подібним чином описує культурні процеси і Метью Гордон у своїй праці “Супермаркет культури”. Він порівнює світ із супермаркетом і зазначає той факт, що у світі глобалізації надзвичайно важко розуміти культуру як цілісність. Згідно з текстом, “людство попрощалося зі світом культурної мозаїки, яка складалась із окремих різних між собою елементів і меж. Культурні відносини все частіше пронизують світ наскрізь”².

Аргументи на противагу таким поглядам знаходимо у працях Михайла Бахтіна. Його концепція розкриває нам сутність не лише діалогу на рівні особистісному чи особистісно-культурному, вона також описує його існування на рівні культурному. М. Бахтін не припускає під час діалогу культур розчинення однієї з них в іншій, справжній діалог – це можливість задавати запитання іншій культурі, яких та собі ніколи не ставила. При чому відкритість однієї культури щодо іншої не несе в собі загрози, а навпаки – це шанс на взаємне збага-

¹ Welsch W. Tożsamość w epoce globalizacji – perspektywa transkulturowa // Estetyka transkulturowa [red. K. Wilkoszewska]. – Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2004. – S. 14.

² Gordon M. Supermarket kultury: kultura globalna a tożsamość jednostki / [przeł. E. Klekot]. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 2005. – S. 17.

чення, а не взаємознищення. Так, “один сенс розкриває свої глибини зустрівшись з іншим, чужим: між ними починається ніби діалог, який долає замкнутість і односторонність цих смислів, цих культур. Ми ставимо чужій культурі питання, які вона не ставила сама собі <...> Під час такої діалогічної зустрічі двох культур вони не зливаються і не змішуються, кожна зберігає свою єдність і відкриту цілісність, але вони взаємно збагачуються”¹. Співпраця і порозуміння з іншою культурою побудоване не на процесах занурення в неї, а навпаки, – відсторонення і споглядання збоку: “Існує дуже живуче та одностороннє, а тому і не правильне уявлення про те, що для кращого розуміння культури треба ніби переселитись в неї, і, забувши про свою, дивитись на світ очима цієї чужої культури...”².

Продовжує розвивати в своїх працях ці ідеї і Володимир Біблер, зазначивши, що будь-якій культурі притаманна енергія і сила діалогу, завдяки чому актуалізуються смисли культури. Будь-яка форма розуміння іншого – є діалог, оскільки “інші свідомості не можна споглядати, аналізувати, визначати як об’єкти, речі – з ними можна лише діалогічно спілкуватись”³.

Додатковим аргументом у визначенні транскультурного діалогу не як виключно уніфікації та стирання різних культур, а як форми їх співпраці і саморозвитку виступає досвід актуального культурного життя, який демонструє, як зазначалось вище, актуалізацію самоідентифікації і тяжіння до розвитку локальних культур. Загроза “уніфікації національних культур та виникнення однорідного всесвітнього культурного простору спричинює активізацію дій з обґрунтуванням самоцінності своєрідного регіонального або національного шляху розвитку. Посилення глобалізаційних тенденцій в економіці політиці і інших сферах збільшує увагу до традиційних форм культури і збереження національних цілісностей”⁴.

Отже, резюмуючи вищесказане, зазначимо, що транскультурність слід розуміти не як стирання кордонів і меж, а як вибудова простору, який сприяє співробітництву.

Повернемося до ідеї М. Бахтіна і В. Біблера про існування та самоактуалізації будь-якого поняття при умові його буття на межі з

¹ Бахтин М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – С. 335.

² Там само. – С. 334.

³ Библер В. От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век. – М.: Политиздат, 1990. – С. 17

⁴ Коновалова А. До питання модернізації української культури в умовах глобалізації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mari.kiev.ua/2005_03_04.pdf.

Іншим. Він вводить також і поняття “межі” в сенсі трансграничної території. Якщо ідеї транскордонних співпраць ґрунтуються на діалогах суспільств, що знаходяться з різних боків політично і географічно обумовлених, загально визнаних і визначених на мапах світу кордонів, то кордони культурні не зважди збігаються з реально існуючими кордонами державними. Такі кордони є більш умовними. Разом з тим, розвиваючи теорію Юрія Лотмана, помічаємо чітку закономірність між самоусвідомленням і закріпленням. “Культура, що пройшла крізь стадію самоопису, підлягає змінам: вона сама собі приписує чіткі межі і значно більший ступінь уніфікації. <...> Самоопис культури робить кордон фактом її самопізнання. Момент самосвідомості надає культурним кордонам визначеності, а включення в цей процес державно-політичних поглядів неодноразово надавало йому драматичний характер”¹.

Отже, культура самопізнається і самостверджується опинившись на межі з іншою культурою, усвідомивши свою знаковість, а тому через таке самоусвідомлення закріплює ці культурні кордони. Неузгодженість державних кордонів з культурними, спроба їх ототожнення може бути як чинником затвердження культурної самосвідомості й ідентифікації, так і джерелом конфліктів.

Для узгодженості категоріального апарату зануримо наші рефлексії в контекст лімології – науки, що вивчає державні кордони. Сучасна лімологія дає відповіді на запитання про різницю у трактуванні назвавши предмет нашого дослідження терміном “фронтір”. “На сьогодні слово “фронтір” не має адекватного перекладу. Як правило воно перекладається як кордон. Та “фронтір” як наукова категорія не тотожна державному кордону (“border”) чи ідеально уявному кордону (“boundary”). Фронтір – це зона міжкультурної взаємодії поза чітко встановлених і визнаних державних кордонів. Це межа різних ідентичностей, де проходить їх взаємодія у формі діалогу чи конфлікту”².

Отож, слід розділяти поняття кордону і фронтиту. Щодо власне кордонів, то називають їх об’єднуючі і розділяючі функції з огляду на пропускну здатність. До того ж говорячи про транскордонну співпрацю виділяють три типи бар’єрів – інституціональний, соціально-економічний та культурний. Третій, вочевидь, є найбільш тривалим і, ґрунтуючись на зіткненні ідентичностей при умові посилення

¹ Лотман Ю. Семиосфера. – С.-Петербург: «Искусство-СПБ», 2000. – С. 147.

² Лимология : учебное пособие / С.И. Дмитриева ; Воронежский государственный университет. – Воронеж : Издательско-полиграфический центр Воронежского государственного университета, 2008. – С. 14-15.

конфліктом державних і культурних меж, найменш піддатливий до зовнішнього регулювання. “Найбільш вражаючим підтвердженням соціально-культурної дистанції є те, що групи людей, що мешкають на тій самій території, говорять категоріями “ми і вони”, це вказує на відмінності, з якими вони стикаються у спілкуванні між собою”¹. Культурні бар’єри – сфера конфліктів культурних та національних ідентичностей, транскультурний діалог здебільшого формується з огляду на стереотипи і уявлень про “інших”.

Дуже поширеним є теза при побудові транскультурного співробітництва про знищення стереотипів. Так, наприклад, Ірина Куропась, описуючи сучасний стан, роль і функції транскордонного співробітництва зазначає, що ідеальна модель транскордонної співпраці першим з показників називає “подолання стереотипів та упередження по обидва боки кордону”². Для того, щоб розробити інструментарій щодо подолання негативних стереотипів, розглянемо генезу цього поняття.

Термін “стереотип” походить від друкарського терміна, що означав монолітну копію друкованої форми, відлитої матриці, що отримувався із першопечаткового набору – кліше, гравюри. Широкого розповсюдження у суспільно-політичному дискурсі поняття стереотипу набуло під впливом праці Вальтера Ліппмана “Суспільна думка”³. Ліппман використав слово стереотип для опису характерної для більшості людей звички думати про когось чи про щось подібним чином, відштовхуючись від деякої спільної риси, що притаманна кожному представнику цієї множини. За його словами, в голові кожної людини існують “картинки” зовнішнього світу, деякі символічні моделі, за допомогою яких люди намагаються спростити складну і запутану інформацію про зовнішній світ. Так він окреслював метод, з допомогою якого суспільство намагається категоризувати реальність. Як правило, суспільна думка просто ставить так звані “штампи” на основі деяких характеристик. Людина, намагаючись зрозуміти навколишній світ, створює ці “картинки” щодо тих явищ, які вона не могла безпосередньо спостерігати, а таким чином вона вже чітко уявляє багато речей вже до того, як мала нагоду безпосереднього контакту. В.

¹ Журба І. Кордони, їх функції та види бар’єрів у транскордонному співробітстві. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Ekon/802/08jiekor.pdf>.

² Куропась І. Економічні союзи Європи і Америки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/article.html?id=383>.

³ Ліппман В. Общественное мнение. – М.: Институт Фонда «Общественное мнение», 2004.

Ліппман виділив основні аспекти стереотипів. По-перше, стереотипи завжди є спрощенням реальності. Найскладніші характеристики можуть вміщуватись у декількох реченнях. По-друге, стереотипи формуються не на основі безпосереднього досвіду людини, а з традиції, переказу та посередництва. По-третє, стереотипи міцно вкорінені у суспільній свідомості і вони не змінюватимуться навіть через досвід, котрий не відповідає вже раніше прийнятим уявленням.

Дуже довгий період у наукових колах стереотипи виступали як негативно марковані поняття, як прояв ірраціонального способу пізнання, що деформує сприйняття. Домінуючою в цьому руслі є робота Теодора Адорно “Дослідження авторитарної особистості”¹. Науковець розглядає стереотипи як форми негативної поведінки, що притаманні для людей схильних до фашизму та антисемітизму. Таке ставлення до стереотипізації не рідко зберігається і до нині.

Та головним здається дослідження процесів стереотипізації як звичайних соціально-психологічних процесів формування оціночних критеріїв. Розвинута Гордоном Олппортом теорія становлення особистості і “функціональної автономії” розвивають ідею про те, якщо першопочатково поведінка людини обумовлена певними об’єктивними мотивами, в подальшому функціонує і розвивається незалежно від них².

Нині об’єктом досліджень виступають прояви соціально-індивідуальних особливостей формування стереотипів що виникають на основі комплексів уявлень. Беручи до уваги обмежені можливості людського мозку, стереотипізація виступає механізмом, що спрощує процес сприймання великої кількості інформації. І під час обробки інформаційний потік відбувається групування зовнішніх стимулів на базі загальних рис, атрибутів чи функцій. Саме під час категоризації відбувається формування і закріплення стереотипів.

Отож, відходячи від негативного маркування поняття стереотипу і визначивши його як категоризаційний чинник, зауважимо, що важливою є не істинність чи хибність їхнього когнітивного змісту, а закріпленість у відповідному знанні та його емоційна наповненість. Подолання негативних стереотипів може відбуватись лише через процеси зміни змісту з негативного на позитивний, а не лише як спроба знищення негативу. Стереотипи як інструмент спрощення реальності іс-

¹ Адорно Т. Исследование авторитарной личности. – М.: Серебряные нити, 2001. – 416 с.

² Олппорт Г. Становление личности: Избранные труды / [Пер. с англ. Л. В. Трубицкой и Д. А. Леонтьева]; под общ. ред. Д. А. Леонтьева. – М.: Смысл, 2002.

нуватимуть завжди і лише вплив на конотацію може бути інструментом налагодження діалогу.

Сфера стереотипізації тісно пов'язана зі сферою функціонування засобів масової інформації, адже на сучасному етапі саме мас-медіа є інструментами формування суспільної думки. Перша запропонована модель зміни емоційного наповнення стереотипів тісно пов'язана із працями психоаналітиків, зокрема Зигмунда Фрейда. У праці “Дотепність і її відношення до несвідомого”¹ він розглядає походження гумору з несвідомого, проводить паралелі із сновидінням, називаючи спільні характеристики – лаконічність, згущення, інфантильність, використання протилежності, безсенсовність. Дотепність, як і сновидіння, говорить про найбільш важливе, де безсенсовність містить у собі істину. Фрейд називає гумор наслідком сублимації конфлікту. І хоча за допомогою жарту проблеми не вирішуються, однак спірні питання підлягають аналізу з інших позицій, відбуваються процеси дистанціонування від гострого питання, напруження спадає і настає процес релаксації. О. Грицай і М. Ніколко, розглядаючи анекдот як комунікативний акт, наголошують на тому, що при утворенні ідентифікаційного зв'язку між адресатом і адресантом переносять їх у надплощину “вище предмета жарту”, надаючи їм статус експерта².

З огляду на вищесказане, доцільною є модель зміни конотації стереотипізації за допомогою перенесення гострих питань у сферу гумору. Можлива емоційна розрядка навколо негативно стереотипізованих явищ чи процесів дозволить змінити конотацію стереотипа.

Наступна модель ґрунтується на дослідженні еволюції національних меншин у мас-медіа, запропонована Коліном Кларком³. Він описує чотири етапи зображення засобами масової інформації меншини (афро-американців). І з допомогою цих стадій демонструє зміну конотації стереотипу від негативного до позитивного. Така модель є універсальною і може працювати щодо меншин взагалі.

Перша стадія – непризнання (nonrecognition). На цьому етапі ця етнічна група виключається з передач взагалі. Офіційні та неофіційні ЗМІ не надають аудиторії жодної інформації щодо меншини. Друга стадія – висміювання (ridicule), представники меншини представлені у мас-медіа як некомпетентні, неосвічені люди. Тобто етап існування негативних

¹ Фрейд З. Остроумие и его отношени к бессознательному. – СПб.: Алетейя, 1998. – С. 212-222

² Елена Грицай, Милана Николко. Украина: национальная идентичность в зеркале Другого. – Вильнюс: ЕГУ, 2009. – С. 92.

³ Харрис Р. Психология массовых коммуникаций. – СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2002.

стереотипів. Третя стадія – впорядкування (regulation), представники меншин з'являються у ЗМІ як захисники чинного ладу – поліцейські, детективи, солдати, шпигуни. Саме такими були перші позитивні ампула афроамериканців у 60-х рр. минулого сторіччя.

Остання стадія – повага (respect), коли меншини набувають повний набір ролей як позитивних, так і негативних, так як і нація, що домінує. Це не означає, що повністю зникають негативно стереотипізовані персонажі і всі представники меншин викликають симпатію – лише розширюється діапазон якісних характеристик, що приписуються “іншим”. Такого роду розширення діапазону означає визнання у представників меншості усієї сукупності людських якостей – і хороших, і поганих. Саме тоді відбувається прирівнювання “інших” із “ми”, що веде до зміни виключно негативно стереотипізованого сприйняття.

Таким чином, говорячи про транскордонну співпрацю, необхідно розмежовувати кордони культурні та кордони державні. Саме тому дослідження присвячене транскультурній співпраці, де об'єктом дослідження виступає не кордон у традиційному розумінні, а культурний кордон – фронтір. Транскультурність слід розуміти не як стирання кордонів і меж, а як вибудову простору, який сприяє співробітництву. У процесі такого співробітництва надзвичайно актуальними є подолання культурних бар'єрів, незмінним елементом яких є стереотипи. Стереотипи виступають чинником категоризації навколишньої інформації, а тому для подолання негативних стереотипів недостатньо лише позбутись їх, необхідно замінити зміст їх емоційного наповнення. Інструментами такої зміни можуть виступати ЗМІ.

Література:

1. Gordon M. Supermarket kultury: kultura globalna a tożsamość jednostki/ [przeł. E. Klekot]/ – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 2005. – 302 s.
2. Welsch W. Tożsamość w epoce globalizacji – perspektywa transkulturowa // Estetyka transkulturowa [red. K. Wilkoszewska]. – Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2004.
3. Адорно Т. Исследование авторитарной личности. – М.: Серебряные нити, 2001. – 416 с.
4. Бахтин М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
5. Библер В.С. От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век. – М.: Политиздат, 1990. – 413 с.
6. Грицай Е., Николко М. Украина: национальная идентичность в зеркале Другого. – Вильнюс: ЕГУ, 2009.

7. Журба І. Кордони, їх функції та види бар'єрів у транскордонному співробітництві. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Ekon/802/08jiekor.pdf>.
8. Коновалова А. До питання модернізації української культури в умовах глобалізації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mari.kiev.ua/2005_03_04.pdf.
9. Куропась І. Економічні союзи Європи і Америки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/article.html?id=383>.
10. Лимология : учебное пособие / С.И. Дмитриева ; Воронежский государственный университет. – Воронеж : Издательско-полиграфический центр Воронежского государственного университета, 2008. – 112 с.
11. Липпман В. Общественное мнение. – М.: Институт Фонда “Общественное мнение”, 2004.
12. Лотман Ю. Семиосфера. – С.-Петербург: “Искусство-СПБ”, 2000. – 704 с.
13. Оллпорт Г. Становление личности: Избранные труды / [Пер. с англ. Л. В. Трубицыной и Д. А. Леонтьева]; под общ. ред. Д. А. Леонтьева. – М.: Смысл, 2002.
14. Фрейд З. Остроумие и его отношения к бессознательному. – СПб.: Алетейя, 1998.
15. Харрис Р. Психология массовых коммуникаций. – СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2002.
16. Черных А. Мир современных медиа. – М.: Издательский дом “Территория будущего”, 2007. – 312 с.

УДК 355:32(476)

Олег Санжаревський,
доцент кафедри міжнародних відносин та країнознавства Рівненського ін-
ституту слов'янознавства Київського славістичного університету

ВОЄННО-ПОЛІТИЧНА ДОКТРИНА РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ – ОСНОВНІ ПРІОРИТЕТИ

У статті розглядаються проблеми розбудови воєнної організації Республіки Білорусь, питання національної безпеки. Наголошується на співпраці Республіки Білорусь та Російської Федерації у воєнно-політичній сфері, вивчається формування “регіонального угруповання військ”.

This article considers the problems of building military structure of The Republic of Belarus, national security issues. To emphasize the cooperation between The Republic of Belarus and the Russian Federation in a military – political sphere, investigate the forming of regional forces.

Прийнявши Декларацію про суверенітет, Білорусь оголосила себе без'ядерною, нейтральною державою. Білорусь має величезне воєнно-політичне значення для регіону Центральної та Східної Європи в усіх без винятку складових геополітики. Однак реально скористатися з усіх переваг вигідного розташування Білорусі не вдається – вона знаходиться в частковій міжнародній ізоляції, має складні і конфліктні взаємини із ЄС та США. Партнером Республіки Білорусь на сьогодні є Росія – практично в усіх сферах, саме Росія використовує основні переваги геополітичного положення Білорусі, і саме на Росію зорієнтована воєнно-політична доктрина Республіки Білорусь. Саме в цьому сенсі ми й проведемо наше коротке дослідження.

Білорусь, як стверджують експерти Росії, України та інших країн, має проросійські зовнішньополітичні та військові пріоритети. Така генеральна лінія простежується в усіх напрямках діяльності країни, у тому числі і в військово-політичному. Крім того, ідея всебічної інтеграції Білорусі з РФ, якої довгий час з різних причин дотримувався президент Білорусі Олександр Лукашенко, передбачає тісну співпрацю між збройними силами обох країн [11].

Республіка здійснює воєнне співробітництво з іншими державами на основі багатосторонніх і двосторонніх міждержавних договорів і угод з метою забезпечення колективної воєнної безпеки.

Для захисту суверенітету і територіальної цілісності Республіка Білорусь має Збройні Сили, будівництво яких ведеться відповідно до політичних цілей та економічних можливостей держави.

Основним документом, що визначає основу побудови системи забезпечення воєнної безпеки, є Конституція Республіки Білорусь [7], у якій, окрім іншого, визначені повноваження президента і вищих органів управління у воєнній сфері, а також зазначено, що Головнокомандуючим Збройними силами Республіки Білорусь є президент.

Республіка Білорусь будує відносини з усіма державами на принципах, закладених у Статуті ООН, на основі Паризької хартії для нової Європи і не розглядає жодну державу світу як свого противника, а воєнну силу – як головний засіб забезпечення національної безпеки.

Документами, що забезпечують єдність поглядів на воєнне будівництво, розвиток і застосування воєнної сили держави, є Концепція національної безпеки і Воєнна доктрина Республіки Білорусь [6].

Крім цих документів, правову основу функціонування системи національної безпеки складають закони “Про оборону”, “Про Збройні сили Республіки Білорусь” [5], “Про загальний військовий обов’язок і військову службу” [5], де визначені функції Збройних сил і органів військового управління; інші законодавчі акти Республіки Білорусь, які регламентують діяльність усіх міністерств і відомств у частині, що їх стосується, ті або інші функції в галузі оборони.

Найвагомішими загрозами безпеці у воєнній сфері РБ вважає:

- відсутність дієвих систем міжнародної і регіональної безпеки у воєнній сфері на Європейському континенті;
- наближення до кордонів республіки воєнно-політичного блоку НАТО, спроможного за своїм військовим потенціалом за певних умов здійснити воєнно-силовий тиск у різноманітних формах;
- проведення державами альянсу політики прийняття односторонніх рішень про застосування воєнної сили для досягнення політичних цілей і реалізації своїх інтересів;
- неприйняття деякими державами внутрішньої і зовнішньої політики Республіки Білорусь, а також спроби, що здійснюються ними, із вилучення Білорусі з участі в розбудові загальноєвропейської архітектури безпеки;
- наявність на європейському континенті значної кількості ядерних і хімічних озброєнь, інших засобів масового знищення, можливість їхньої появи у конфліктуючих сторін [6].

До внутрішніх загроз національній безпеці Республіки Білорусь варто зарахувати:

– можливий розвиток у республіці внутрішніх соціально-політичних протиріч, активізацію радикальних і кримінальних елементів, готових за певних умов удатися до силових заходів у різноманітних формах;

– відсутність належних економічних можливостей забезпечення потреб збройних сил в озброєнні, військовій техніці й інших матеріальних засобах, що згодом може призвести до зниження воєнного потенціалу [5].

За певних додаткових умов ці загрози можуть призвести до виникнення воєнних конфліктів у регіоні за участі Республіки Білорусь.

Варто визнати, що зазначені чинники вимагатимуть створення і розвитку воєнної організації держави.

Воєнна організація Республіки Білорусь являє собою сукупність державних інститутів і суспільних структур, об'єднаних спільною діяльністю в інтересах забезпечення воєнної безпеки й оборони країни, і є основою збройного захисту життєво важливих національних інтересів.

Воєнна організація країни відповідає військово-політичним і військово-стратегічним умовам, змісту і характеру сучасної збройної боротьби, потребам у нейтралізації потенційних і реальних загроз національним інтересам і безпеці республіки.

Основна мета воєнної політики республіки полягає в організації збройного захисту її життєво важливих інтересів, основними з яких є: незалежність, суверенітет, територіальна цілісність, права й інтереси громадян, наявний конституційний устрій, стабільний і безпечний розвиток всієї політичної системи суспільства.

У розробці ключових напрямків воєнної політики беруть участь Президент Республіки Білорусь, Національні збори, Рада безпеки, Рада міністрів, Міністерство оборони і Головний штаб Збройних сил Республіки Білорусь.

В основу воєнної політики Республіки Білорусь покладена система поглядів на запобігання війні, збереження миру, оборонне будівництво, підготовку республіки та її Збройних сил до відбиття агресії і способи ведення збройної боротьби, що викладені у Воєнній доктрині.

Виступаючи за дотримання принципу невтручання держав у внутрішні справи один одного і за подальше зміцнення ролі ООН у розвитку інститутів колективної безпеки, Республіка Білорусь не бере участі у воєнних конфліктах між іншими державами і застосує силу тільки у випадку зовнішньої агресії або збройного нападу (прикордонного воєнного конфлікту), коли всі засоби щодо їхнього запобігання виявляться вичерпаними.

З огляду на те, що в умовах міждержавних відносин, що складаються, надійне забезпечення національної безпеки у воєнній сфері не є єдиною і достатньою умовою гарантованого захисту суверенітету, незалежності, територіальної цілісності, стійкого розвитку й інших національних інтересів, а обмежені ресурси держав з побудови ефективної і багатофункціональної системи безпеки не дозволяють забезпечити гарантований захист національних інтересів самостійно, державним керівництвом було ухвалене політичне рішення про формування в межах Союзної держави Білорусі та Росії регіональної системи воєнної безпеки. Формування і функціонування цієї системи буде досягатися за рахунок створення дійових механізмів і вживання заходів політичного, економічного і воєнного характеру, режимів взаємного контролю й інформації [5].

У зв'язку з цим затверджені Концепція спільної оборонної політики Білорусі та Росії і Концепція безпеки Союзу Білорусі і Росії, укладені Договір про воєнне співробітництво й Угода про спільне забезпечення регіональної безпеки у воєнній сфері, розробляється проект Воєнної доктрини Союзної держави [11].

Дії цих механізмів поширюються на Східноєвропейський регіон. Під регіоном розуміється територія Республіки Білорусь і території західних областей Російської Федерації, що прилягають до кордону Республіки Білорусь, повітряно-космічний простір, у межах розгортання угруповань військ (сил) Збройних сил Республіки Білорусь і Збройних сил Російської Федерації.

Як забезпечується основним елементом системи збройного захисту Союзної держави, що створюється, є регіональне угруповання військ (РУВ). До його складу увійдуть розташовані в регіоні в мирний час або розгорнуті в ньому в загрозовий період органи управління, з'єднання і частини Збройних сил Республіки Білорусь і Збройних сил Російської Федерації, які сплановані до застосування за єдиним задумом і планом. Був підписаний спільний документ про єдине технічне оснащення нового формування. Таким формуванням буде армійський корпус або загальновійськова армія.

Нормативну базу створення регіонального угруповання військ (сил), систем управління і забезпечення, умови використання військової інфраструктури й інші питання забезпечення РУВ складають Концепція спільної оборонної політики Білорусі та Росії й Угода про спільне забезпечення регіональної безпеки у воєнній сфері.

Зміщення акцентів інтеграції з економічних аспектів на військові та військово-політичні дозволяє Москві утримувати Мінськ у сфері свого впливу.

Невід’ємним елементом забезпечення регіональної безпеки Союзної держави є Збройні сили Республіки Білорусь, що будуються на принципах кадрової армії, постійної бойової і мобілізаційної готовності, соціальної справедливості та рівності усіх військових перед законом, комплектуються на основі загального військового обов’язку з добровільним вступом на військову службу за контрактом.

Найбільш яскраво взаємодія ЗС двох держав виявилася у співробітництві в рамках Об’єднаної системи ППО СНД. Білорусь – єдина держава, із якою російські ВПС обмінюються інформацією про обстановку в повітряному просторі в автоматизованому режимі. По суті, на західному напрямку збережена система ППО колишнього СРСР, що, безумовно, є найважливішим досягненням, значення якого стало особливо очевидним у світлі досвіду застосування ВПС НАТО проти СРЮ.

Як вважають експерти, не менш вагомі для Москви і Мінська спільні розробки і виробництво військової техніки. Тут варто особливо відзначити, що ряд надзвичайно важливих типів систем керування розроблявся в Білорусі. На мінських автомобілях розміщуються російські “Тополі”, С-300П, “Смерчі” та інше озброєння.

Незважаючи на численні соціальні та фінансові труднощі, Білорусь набагато раніше за інші країни СНД зуміла привести свою армію в стан, який відповідає сучасним вимогам.

ЗС Республіки Білорусь нараховують близько 81 тис. осіб, в тому числі:

- 1) сухопутні війська – 43 тис.,
- 2) ВПС – 22 тис.,
- 3) ВПО – більше 10 тис. осіб.

Чисельність військовослужбовців від загальної кількості населення країни становить 0,82%. Планується подальше скорочення ЗС до 50 тис. осіб.

Збройні Сили Республіки Білорусь складаються з:

– Сухопутних військ, що організаційно складаються з трьох армійських корпусів бригадного складу, з’єднань і частин центрального підпорядкування, у тому числі мобільних сил;

- Військ протиповітряної оборони;
- Військово-повітряних сил;
- спеціальних військ;
- військово-навчальних закладів, навчальних частин;
- установ, підприємств і організацій збройних сил.

Армія Республіки Білорусь озброєна технікою радянського вироб-

ництва. Згідно з Договором про звичайні збройні сили в Європі, Білорусь досягла встановленої для неї квоти, яка становить:

- 1) 1 724 (1 778) танків (з них 95-Т-80, 1 569-Т-72);
- 2) 1 560 бойових машин (з них 1 164 БМП-2);
- 3) 1 405 (1 515) артсистем (з них 428 самохідних установок);
- 4) 96 оперативно-тактичних ракет (з них 60 "Р-300" (Skud), 36 "Точка" (FROG/55-01);
- 5) 350 тактичних ракет типів SA-8, SA-11, SA-13;
- 6) 230 літаків бойових типів МіГ-29, Су-24, Су-25, Су-27;
- 7) 40 літаків радіоелектронної боротьби МіГ-23, МіГ-25, Су-17, Су-25;
- 8) 27 транспортних літаків Іл.-76, Ту-134, АН-12, АН-26;
- 9) 72 ударних гелікоптера Мі-24, Мі-24Р, Мі-24К;
- 10) 131 допоміжний гелікоптер Мі-8;
- 11) 2 гелікоптера радіоелектронної боротьби Мі-24;
- 12) 14 транспортних гелікоптерів Мі-26, Мі-6;
- 13) 175 зенітно-ракетних комплексів S-125, S-200, S-300, ВУК [5].

Реформування збройних сил республіки, яке проводилося протягом 90-х рр. минулого століття, у цілому завершено. В окремих ланках військового організму продовжується виконання заходів щодо подальшої оптимізації організаційно-штатних структур з'єднань та частин, покращання їх забезпечення озброєнням та військовою технікою. Значна увага приділяється питанням підвищення рівня професійної підготовки особового складу військ та органів управління.

Військове будівництво Білорусь розпочала із скорочень та організаційно-штатних перетворень. Армії перетворили на корпуси (3 од.), дивізії – на бригади. Надлишкова техніка була зосереджена на базах схову. На основі Вітебської повітрянодесантної дивізії у 1995 р. створений спеціальний рід військ – мобільні сили (у складі трьох бригад, які посилили важким озброєнням).

У Білорусі, як і в інших країнах СНД великі фінансові проблеми в фінансуванні оборони. Як нам відомо, накладено мораторій на закупівлю деяких видів озброєнь до 2010-2015 рр. (танки, авіація). Дані кінця ХХ – початку ХХІ століття по воєнному бюджету дуже суперечливі. Білоруські джерела вказують цифру в 100-120 млн. дол., закордонні 350-380 млн. дол.

Більше 85% бюджету армії іде на "проїдання". Тільки у 2001 р. Мінськ провів самостійні воєнні маневри.

У той же час, воєнний потенціал Білорусі порівняно схожий з воєнним потенціалом Польщі. Білорусь наймілітаризованіша держава

Європи на початку 90-х років: один танк приходиться на 5 700 мешканців, а в Україні – на 15 тис., в ФРН – на 17 тис., а в Польщі – на 22 тис. Більше, ніж у ФРН і в Польщі, в Білорусі літаків [12].

У зв’язку з подіями на Балканах О. Лукашенко прийняв рішення щодо модернізації армії наприкінці 90-х років. В першу чергу було модернізовано більше половини зенітно-ракетних комплексів (в першу чергу ВУК). Основу цього виду військ складають “Тунгуска” та S-300. Білорусь має дуже маневрену артилерію, в тому числі калібром більше 203 мм.

Тим не менш, усі експерти відзначають, що самостійне функціонування збройних сил Республіки Білорусь при теперішньому стані економіки і також величезному воєнному потенціалі неможливе без допомоги Росії.

Бажання Росії впливати на воєнну ситуацію веде до того, що Росія приділяє велику увагу воєнній інтеграції. Для Білорусі все більш тісна воєнна співпраця з російською армією є єдиним шляхом утримання власного воєнного потенціалу. За декілька років країни заключили більше 30 договорів про воєнну співпрацю, що передбачали модернізацію армії Білорусі за зразком російських військ.

Цей процес особливо активізувався з кінця 1997 р., коли Мінськ і Москва почали створення регіонального угруповання військ. В той же час, відомий та авторитетний білоруський дослідник А. Розанов зазначає, що “малоймовірно, що воєнна інтеграція Росія-Білорусь найближчим часом прийме такі ж форми, які потребують розміщення великого передового угруповання російських військ на білоруській території” [13].

Згідно з досягнутими домовленостями Росія безкоштовно надає Білорусі можливість ремонтувати озброєння і техніку, проводити її технічне обслуговування. Вона допомагає у підготовці кадрів, постачає пально-мастильні матеріали для забезпечення бойового чергування, надає навчальні полігони для стрільб, особливо засобів ВПО великої дальності [11].

Російська Федерація і Республіка Білорусь підписали низку важливих документів, які значною мірою розширюють двосторонні зв’язки у військовій галузі, якими передбачено:

- визначення термінів і порядку розробки загальних принципів військового будівництва Збройних сил Росії та Білорусі;
- планування спільних заходів оперативної підготовки і використання об’єктів військової інфраструктури в інтересах забезпечення регіональної безпеки;

- підготовку угоди, яка визначає основні напрями поглиблення військового співробітництва між Російською Федерацією і Республікою Білорусь, а також концепції спільної оборонної політики;
- підготовку кадрів у військових ВНЗ Російської Федерації та Республіки Білорусь;
- продовження роботи щодо визначення принципів створення і функціонування Єдиної регіональної системи протиповітряної оборони Російської Федерації і Республіки Білорусь [11].

У військово-технічному співробітництві наголошується на спільному використанні єдиної військово-технічної бази і переході на єдині зразки техніки та озброєнь.

Однак регіональні угруповання позбавляють білоруську армію самостійності, перетворюючи її на частину механізму російської армії, що не може розцінюватись інакше, ніж створення воєнного союзу для інкорпорації Білорусі до складу Росії.

Велику матеріальну допомогу від Росії Білорусь отримує в рамках Договору про охорону державного кордону. Оскільки РБ взяла на себе обов'язок забезпечити інтереси Росії на своїх кордонах, Росія вложила 11 млн. дол. в облаштування Прибалтійської ділянки (21 об'єкт). Планується і будуватиметься більше 25 об'єктів на українській ділянці кордону. Крім того, Білорусі подаровано 3 катера "Аїст" вартістю 75 тис. дол. кожний для організації охорони кордону з Україною на річковій ділянці.

Загалом, ми можемо стверджувати, що враховуючи складні стосунки Російської Федерації з країнами Балтії та Україною, Республіка Білорусь сьогодні залишається єдиним стратегічним союзником у проведенні російської зовнішньої політики на Заході. Її територія стала своєрідним комунікаційним коридором, через який здійснюється основний товарообмін Росії з Європою. За свідченнями фахівців, до 70% російського експорту до країн ЄС проходить через Білорусь. Популярна в націоналістичних колах країни ідея створення Балтійсько-Чорноморського союзу розглядається Москвою як спроба створення у себе на заході "санітарного кордону". Утримання Білорусі у сфері російського впливу дозволяє Москві перешкоджати поглибленню Балтійсько-Чорноморської інтеграції, оскільки перспективи товарообміну між країнами Балтії та Україною напряму залежать від позицій офіційного Мінська.

Існують і чисто військові інтереси Росії у цьому регіоні. На території Білорусі знаходиться перший ешелон російської протиракетної оборони. Російський військовий об'єкт у Барановичах є невід'ємною

складовою системи попередження ракетного нападу. Об'єкт, розташований у Вілейці, входить до системи зв'язку Військово-морського флоту Росії. З розширенням НАТО на схід роль Білорусі в оборонній стратегії Росії збільшилася. Критичною для Росії є проблема добудування радарної системи попередження про ракетний напад (СПРН) у с. Ганцевічі (48 км на південний схід від м. Барановічі). З її створенням закритється прогалина у СПРН на дуже небезпечному західному напрямку, що утворився в 1998 р. в результаті демонтажу радару у Скрунді [13].

Воєнна доктрина та інші документи, що стосуються національної безпеки відповідають сучасним вимогам світового досвіду, але Білорусь дещо однобоко і безваріантно трактує своє партнерство з Російською Федерацією і позбавляє себе, таким чином, геополітичного маневру.

Література:

1. <http://beljournal.by.ru/2003/4/4/shtml>. – Челябинский А. Внешнеполитические приоритеты и интересы Республики Беларусь // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2003. – № 4.
2. <http://beljournal.by.ru/2000/4/9.shtml>. – Снапковский В. Внешняя политика Республики Беларусь: итоги первого десятилетия // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2000. – № 4.
3. <http://www.mfa.gov.by>. – Сайт Міністерства закордонних справ Республіки Білорусь.
4. <http://www.mfa.gov.by/rus/index.php>. – Развитие договорено-правовой базы международного сотрудничества Республики Беларусь.
5. <http://www.mod.mil.by>. – Министерство обороны Республики Беларусь.
6. <http://www.mod.mil.by/doktrina.html>. – Военная доктрина Республики Беларусь 2001 г.
7. <http://pravo.by/>. – Конституция Республики Беларусь 1994 г. (с изменениями и дополнениями).
8. <http://pravo.by/>. – Закон Республики Беларусь от 25 августа 1991 г. "О Придании статуса конституционного закона Декларации Верховного Совета Республики Беларусь о государственном суверенитете Республики Беларусь".
9. <http://pravo.by/>. – Закон Республики Беларусь от 23 октября 1991 г. "О международных договорах (с изменениями и дополнениями)".
10. <http://www.un.minsk.by/>. – Офіційний сайт ООН в Білорусі.
11. <http://www.embassubel.ru/index.php>. – Союз России и Белоруссии.
12. Михайленко А. Между Россией и Западом // Свободная мысль. – 1999. – № 12. – С. 46-58.
13. Розанов А. Беларусь – Россия: интеграция в сфере безопасности и обороны // Национальная и региональная безопасность. – Мн., 2001. – С. 203.

mgr Janusz Kowalczyk,
Zakład Badań Etnicznych Wydziału Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

EUROPEJSKIE GRANICE I POGRANICZA

ЄВРОПЕЙСЬКІ КОРДОНИ ТА ПОГРАНИЧЧЯ

У статті наведено перелік досліджень функцій державних кордонів та специфіки прикордонних регіонів. Розглянуто наслідки існування державних кордонів для економічних, суспільних та політичних процесів. З використанням політологічних досліджень підтверджено, що кордони та прикордоння можуть розділяти, але також інтегрувати сусідні держави та регіони.

Ключові слова: державні кордони, прикордоння, периферійні регіони.

Keywords: state borders, borderlands, peripheral regions.

“Wielowiekowa historia kontynentu europejskiego jest historią granic państwowych”¹.

Serhij Trojan

Konwencja o prawach i obowiązkach państw podpisana w Montevideo 26 grudnia 1933 roku stwierdza w art. 1, iż warunkiem uznania określonego tworu politycznego za państwo i przyznania mu podmiotowości prawnomiędzynarodowej jest posiadanie stałej ludności, struktur karnych, suwerennej władzy, terytorium oddzielonego od innych granicą oraz zdolności wchodzenia w relacje międzynarodowe. Porozumienie to – zawierające rozwinięcie klasycznej definicji Georga Jellinka, który wymieniał trzy elementy państwa: ludność, terytorium oraz władzę zwierzchnią – stanowiło wprawdzie umowę regionalną, ale z czasem jej postanowienia stały się powszechnie akceptowanymi zasadami prawa międzynarodowego. Uznaje ono granicę za element wyznaczający zakres terytorialny danego państwa i zasięg jego zwierzchnictwa.

Samo pojęcie „granic” pojawiło się w stosunkach międzynarodowych

¹ S. Trojan, *Rozwój stosunków transgranicznych w Europie Środkowo-Wschodniej*, Lublin 2007, s. 21.

dość późno, bo dopiero na przełomie XIII i XIV wieku¹, a więc znacznie później niż pojęcie „terytorium”, które już w starożytności było uważane za istotny element państwa. Za poprzedniczkę współczesnej granicy państwowej można uznać rzymską *limes* oddzielającą imperium od świata barbarzyńskiego. Warto zauważyć, że nigdy nie była to jednak bariera w pełni szczelna. Jak zauważa Krzysztof Pomian „rzymskie obozy wojskowe, które miały strzec *limes* przed barbarzyńcami, stanowiły w czasach pokoju miejsce spotkania i wymiany między dwoma światami”². Zasadniczymi elementami tworzącymi *limes* były stałe obozy warowne, wznoszone w punktach o znaczeniu strategicznym, pomiędzy którymi lokowano mniejsze grody oraz wieże strażnicze. Przy obozach budowano *canabae*, czyli osady rzemieślniczo-handlowe zamieszkałe przez rodziny żołnierzy, kupców i rzemieślników, które dały początek takim miastom, jak Budapeszt i Wiedeń³. Jednocześnie skuteczna obrona granic i zapewnienie pokoju wewnętrznego stwarzało warunki do przemieszczania się ludzi i towarów oraz rozprzestrzeniania się idei.

Pierwotnymi granicami pomiędzy poszczególnymi państwami były rozległe strefy położone na peryferiach tych państw. Zazwyczaj były to obszary leśne, góry, bagna, rozlewiska rzeczne lub inne trudno dostępne ze względów przyrodniczych obszary. Strefy te pozostawały niezamieszkałe lub bardzo rzadko zaludnione. Zwykle na tych terenach państwo stawiało swoje znaki graniczne oraz rozmieszczało obozy wojskowe w celu ochrony obszarów zamieszkałych. Przebieg ówczesnych granic wyznaczały punkty obronne lokowane w miejscach o znaczeniu strategicznym, takich jak: węzły dróg, przeprawy rzeczne, doliny górskie, przejścia przez puszcze i bagna itp.⁴. Przez długi czas granice państwowe miały charakter sferowy. Szczególnie na obszarach, gdzie pogranicze było nieproduktywne państwa nie dokonywały delimitacji, zaś strefa graniczna pozostawała polityczną ziemią niczyją, do której nikt nie zgłaszał pretensji. W przypadku, kiedy jednak granica przebiegała przez teren o dużym znaczeniu gospodarczym

1 R. Bierzanek, J. Symonides, Prawo międzynarodowe publiczne, Warszawa 1992, s. 201. Jednak zdaniem Józefa Barbaga koncepcja granicy państwowej sięga aż czasów śmierci Karola Wielkiego, kiedy to terytoria lenne zostały rozdzielone pomiędzy kilku posiadaczy. Zob. J. Barbag, Geografia polityczna ogólna, Warszawa 1987, s. 61.

² K. Pomian, Europa i jej narody, Warszawa 1992, s. 8.

³ P. Kaczanowski, J. K. Kozłowski, Najdawniejsze dzieje ziem polskich (do VII w). Wielka Historia Polski, tom I, Kraków 1998, s. 234-235.

⁴ M. Baczwiarow, A. Suliborski, Kompendium wiedzy o geografii politycznej i geopolityce. Terminologia, Warszawa 2003, s. 75.

to była pilniej strzeżona i państwa dążyły do ściślejszego jej wytyczenia¹.

Współczesna granica państwowa stanowi linię, a precyzyjniej płaszczyznę, w obrębie której zawiera się terytorium państwowe; oddziela je od terytorium innego państwa lub od terytorium nie podlegającego jurysdykcji narodowej. „Z prawnego punktu widzenia granica jest wyimaginowaną «kurtyną», przebiegającą pod kątem 90° względem powierzchni ziemi, oddzielającą państwa i obszary bez określonej przynależności (np. otwarte morze). W takim rozumieniu granica określa przynależność do danego państwa nie tylko jego terytorium, ale i akwenów wodnych, przestrzeni powietrznej i podziemnej”². Granicę można też definiować jako „element składowy państwa wyznaczający jego terytorium i instrument polityki państwa, który wraz z nim ulega adaptacji do wewnętrznych i zewnętrznych zmian środowiskowych”³.

Linearne rozumienie granicy pojawiło się po raz pierwszy w 1659 roku przy okazji zawarcia pokoju pirenejskiego⁴, a następnie przy okazji traktatów, które zawarła Republika Francuska w 1797 i 1801 roku⁵. Dopiero jednak poczynając od schyłku XIX stulecia granica linearna stała się zjawiskiem stosunkowo powszechnym⁶. Zmiany jakie zaszły we Francji u schyłku XVIII wieku i reakcja na nie ze strony państw sąsiedzkich wzmocniły znaczenie granic, które – jak zauważył John Agnew – do Rewolucji 1789 roku zdawały się istnieć jedynie dla żołnierzy i książąt, i to tylko w okresie wojny⁷.

Współczesna koncepcja granic związana jest z rozwojem transportu i gospodarki oraz wzrostem zaludnienia poszczególnych państw. Zjawiska te wymusiły zawężenie obszarów granicznych, które zaczęły zmieniać się stopniowo w pasy liniowe. Był to jednak proces dokonujący się zazwyczaj w dłuższej przestrzeni czasu. Proces kształtowania granic w ich współczesnym rozumieniu przebiegał szybciej na obszarach gęściej zaludnionych i zagospodarowanych, a wolniej na pustkowiach i terenach niezbyt cennych pod względem gospodarczym.

¹ M. Koter, Region polityczny – geneza, ewolucja, morfologia, [w:] Region, regionalizm – pojęcia i rzeczywistość, pod red. K. Handke, Warszawa 1993, s. 59-60.

² M. Baczarow, A. Suliborski, op. cit., s. 72.

³ A. Moraczewska, Transformacja funkcji granic Polski, Lublin 2008, s. 22-23.

⁴ Z. Rykiel, Podstawy geografii politycznej, Warszawa 2006, s. 119. Przy czym dokładny przebieg granicy hiszpańsko-francuskiej w Pirenejach został wyznaczony nieco później, bo na mocy traktatu z Llivii w 1690 roku.

⁵ R. Bierzanek, J. Symonides, op. cit., s. 201.

⁶ J. Barbag, op. cit., s. 61-62

⁷ J. Agnew, The „Civilisational” Roots of European National Boundaries, [w:] Boundaries and Place: European Borderlands in Geographical Context, ed. D. H. Kaplan and J. Häkli, Lanham 2002, s. 21.

Wyznaczanie granicy państwowej dokonywane jest w następującej kolejności¹:

- a) decyzji politycznej, która określa w sposób ogólny tę granicę;
- b) delimitacji, czyli szczegółowego opisu jej przebiegu zawartego w akcie prawa międzynarodowego;
- c) demarkacji, oznaczającej szczegółowe wytyczenie przebiegu granicy w terenie, zgodnie z zasadami określania granicy państwowej, oznakowanie granicy w terenie i naniesienie tych znaków na mapę szczegółową.

Po dokonaniu powyższych działań sąsiadujące państwa przejmują administrowanie granicy państwowej, które choć jest regulowane przez prawo wewnętrzne to jednak wymaga współdziałania z państwem sąsiadującym.

Rozpowszechnionym podziałem granic jest ich rozróżnienie na naturalne i konwencjonalne. Za naturalne są uznawane granice wyznaczone w oparciu o obiekty geograficzne, takie jak góry, rzeki, pustynie, itp. Najdłuższą tradycję ma wytyczanie granic wzdłuż pasm górskich, którymi przebiegają działy wodne. Z kolei wyznaczanie granic na rzekach jest metodą najłatwiejszą i względnie niesporną. Poza tym, naturalne bariery geograficzne, takie jak pasma górskie, morza i pustynie, są nie tylko łatwiejsze do delimitacji i obrony, ale też częściej oddzielają poszczególne etnospory, co sprawia, iż ustanawiane na nich granice państwowe rzadziej stanowią obiekty konfliktów². Zagadnienie „naturalności” granic, pomimo zakorzenienia w potocznej świadomości, jest obecnie kwestionowane na gruncie nauki jako kategoria geopolityczna. Do zdecydowanych przeciwników tej koncepcji należy Zbigniew Rykiel, którego zdaniem granica naturalna utożsamiana z granicą polityczną zdeterminowaną jednoznacznie przez przyrodę nie istnieje, zaś ujmowanie dużych rzek jako typowych granic naturalnych implikuje nierozstrzygalną sprzeczność pomiędzy funkcją granicy i szlaku komunikacyjnego³.

W oparciu o wyznacznik genetyczny dokonywany jest podział na granice antecedentne (pierwotne wobec otaczających je form zagospodarowania przestrzennego) i subsekwentne (wtórne wobec form zagospodarowania przestrzennego). W porównaniu do poprzedniej klasyfikacji, kryterium podziału nie opiera się na czynnikach przyrodniczych, ale na długowieczności względem otoczenia i stopniu ich przyswojenia przez krajobraz kulturowy⁴. Cechą granic wtórnych jest to, iż

¹ A. Kłafkowski, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 1979, s. 200-202.

² M. Baczworow, A. Suliborski, op. cit., s. 76-78.

³ Zobacz szerzej: Z. Rykiel, *Koncepcje granic w badaniach geograficznych*, „Przegląd Geograficzny” 1990, nr 1-2, s. 23-35.

⁴ Z. Rykiel, *Podstawy geografii politycznej...*, s. 126.

przecinają występujące na danym obszarze powiązania infrastrukturalne, ekonomiczne i społeczne. Jednak istnienie granicy sprawia, iż rozwój zagospodarowania przestrzennego zmusza do uwzględnienia jej przebiegu. Należy zwrócić uwagę na relatywność podziału na granice antecendentne i subsekwentne, gdyż każda granica polityczna z chwilą wytyczenia ma zrazu charakter subsekwentny, który wraz z upływem czasu płynnie przechodzi w antecendentny.

W oparciu o kryterium genetyczne możliwe jest również wyodrębnienie¹:

- a) granic państwowych istniejących od wieków (np. Szwajcarii, Holandii, portugalsko-hiszpańska²);
- b) granic pomiędzy byłymi imperiami;
- c) granic pomiędzy starymi i nowo powstałymi państwami;
- d) wcześniejszych granic regionalnych zamienionych w państwowe;
- e) nowych granic, nie istniejących poprzednio.

Przebieg granic państwowych cechuje się zazwyczaj znaczną zmiennością. Wiąże się to z procesami historycznymi obejmującymi poszczególne państwa lub grupy państw, które powstają i znikają oraz dokonują – dobrowolnych lub wymuszonych – zmian terytorialnych. Zazwyczaj wymieniane są trzy przyczyny braku stabilizacji granic³. Pierwszą z nich jest brak naturalnych barier. Drugą – sprzeczności ideologiczne i zróżnicowanie w poziomie rozwoju sąsiadujących państw. Kolejną przyczyną są rozbieżności między granicami politycznymi i etnicznymi⁴.

Granice często stawały się przyczyną konfliktów między państwami. Należy w tym miejscu wyróżnić dwie kategorie występujących w tym

¹ M. Baczworow, A. Suliborski, op. cit., s. 78.

² Najstarszą w Europie, bo ukształtowaną jeszcze w XIII wieku, jest obecna granica między Portugalią i Hiszpanią. Jednak trwającym od czasów Kongresu Wiedeńskiego pozostaje problem przynależności gminy Olivenza, pozostającej terytorium spornym pomiędzy oboma państwami. Sprawowana od 1801 roku suwerenność Hiszpanii nad tym terytorium jest kwestionowana przez Portugalie, która uważa je za obszar swojej suwerenności de iure. Należy zwrócić uwagę, że problem Olivenzy nie powoduje zaostrzonego konfliktu na szczeblu międzypaństwowym, zaś 18 marca 2008 roku gmina, wraz z sąsiadującymi wspólnotami terytorialnymi z Hiszpanii i Portugalii utworzyła Euroregion Iberica. Zob.: Europacto en la frontera hispano-lusa <<http://www.elperiodicoextremadura.com/noticias/noticia.asp?pkid=362510>>.

³ S. Otok, Geografia polityczna. Geopolityka – państwo – ekopolityka, Warszawa 1996, s. 78.

⁴ Należy jednak zwrócić uwagę na brak możliwości precyzyjnego przeprowadzenia granic politycznych zgodnie z przebiegiem granic etnicznych. Wynika to z faktu, iż „granice państwowe i administracyjne są granicami bez szerokości, natomiast granice etniczne (których natura jest problematyczna) da się ustalić tylko w przybliżeniu”. W. Żelazny, Etniczność. Ład – konflikt – sprawiedliwość, Poznań 2004, s. 11.

przypadku sporów: graniczny i terytorialny. Spór graniczny odnosi się do różnych stanowisk stron co do interpretacji przebiegu linii granicznej ustalonej na mocy traktatu. Ze sporem terytorialnym mamy do czynienia wówczas, gdy jedna ze stron kwestionuje ważność samego traktatu ustanawiającego granicę¹.

Zasadnicze znaczenie dla dalszych rozważań ma rozróżnienie na granice dzielące i łączące. To zaś wymaga omówienia zagadnień formalizacji i przepuszczalności granicy. Każda granica stanowi strukturę formalną, jednak poziom tej formalizacji może być stopniowany. Niskim poziomem sformalizowania cechują się tzw. granice otwarte, których nie należy automatycznie utożsamiać z granicami łączącymi. Te drugie, charakteryzują się bowiem, zarówno niską formalizacją, jak też znaczną przepuszczalnością, czyli wysokim natężeniem przepływów przez granicę². „Każda granica jest w większym lub mniejszym stopniu barierą ograniczającą migrację ludzi, swobodną wymianę towarów, środków finansowych, a czasami również możliwości oddziaływania kulturalnego i ideologicznego”³. Implikuje to utożsamianie granicy państwowej jako bariery przestrzennej. Przy czym pojęcie bariery przestrzennej ma szersze znaczenie i wiąże się z kategorią przenikalności, niezależnie od typowej dla granic kategorii formalizacji. Bariera przestrzenna jest rozumiana jako „przeszkoda lub zaporą uniemożliwiająca lub utrudniająca realizowanie, rozpoczęcie lub kontynuowanie określonych czynności (przemieszczeń, powiązań i interakcji) dokonujących się w przestrzeni fizycznej”⁴. Jednocześnie funkcje granicy mogą zmieniać się w czasie, np. pod wpływem postępujących procesów integracyjnych następuje zmniejszanie się ich roli.

Skutkiem istnienia granicy są m.in. zakłócenia redukujące lub deformujące przebieg procesów gospodarczych. Granice zniechęcają do lokalizowania działalności gospodarczej. Typowymi problemami obszarów przygranicznych prowadzącymi do ich słabości ekonomicznej są:

- a) taryfy celne, oddzielające komplementarne wobec siebie obszary rynkowe;
- b) różnice etniczno-kulturowe, dające podobne efekty jak bariery celne;
- c) skierowane od granicy (w kierunku wnętrza każdego z przygranicznych państw) powiązania generowane przez funkcje zrejonizowane;

¹ S. Otok, op. cit., s. 78.

² Z. Rykiel, op. cit., s. 129.

³ J. Barbag, op. cit., s. 65.

⁴ W. A. Gorzym-Wilkowski, Region transgraniczny na tle podstawowych pojęć geograficznych – próba syntezy, „Przegląd Geograficzny” 2005, t.77, z. 2, s. 237.

d) względy militarne¹.

W geografii politycznej wyszczególniana jest także granica reliktowa, utożsamiana też z tzw. „efektem granicy”², której istota polega na utrwaleniu jej w krajobrazie kulturowym i/lub społecznym kraju na długo po utraceniu przez nią pierwotnej funkcji politycznej.

Innym kryterium podziału granic są pełnione przez nie funkcje. Za Vlatko Cvrtilą można wyodrębnić granice rozumiane jako³:

- a) bariery (izolujące);
- b) filtry (półprzepuszczalne);
- c) sfery kontaktu (jednoczące);
- d) sfery integracji (łącznie).

Interesującą klasyfikację funkcji pełnionych przez granice państwowe zaproponowała A. Moraczewska, wprowadzając podział na trzy metafunkcje i pięć funkcji granic. Kryterium rodzaju stosunków międzynarodowych z państwami ościennymi stanowi podstawę wyodrębnienia megafunkcji⁴:

- a) dezintegracyjnej;
- b) fragmentacyjnej;
- c) integracyjnej.

Zamykanie się granic na wszelkie kontakty stanowi podstawę funkcji **dezintegracyjnej** charakteryzującej systemy izolujące się od środowiska zewnętrznego, albo wynika z realizacji zasad systemu politycznego występującego w państwie lub państwach, czy też zróżnicowania systemów politycznych sąsiadujących państw. Występowanie tej funkcji wiąże się z podnoszeniem znaczenia granicy jako części składowej systemu państwowego oraz jej funkcji oddzielającej wobec środowiska zewnętrznego i stanowi barierę polityczną, ekonomiczną i społeczną, a w przypadku zaostżenia stosunków bilateralnych – barierę militarną i techniczną.

Funkcja **fragmentacyjna** polega na selektywnym otwieraniu się na pewne czynniki przepływające przez granicę lub różnicowania stopnia jej przenikalności w stosunku do określonych państw. Omawiana funkcja jest typowa dla okresu transformacji systemowej państwa i dokonuje się z różną dynamiką zmian, których kierunek przebiega od postrzegania granicy państwowej jako miejsca separacji w stronę współpracy transgranicznej i możliwości określonych.

Z kolei funkcja **integracyjna** cechuje granicę o wysokim poziomie otwartości i intensywności kontaktów⁵. W niektórych przypadkach może

¹ Ibidem, s. 238-239.

² M. Koter, op. cit., s. 52.

³ V. Cvrtila, Politička geografija i geopolitika, Zagreb 2004, s. 68.

⁴ A. Moraczewska, op. cit., s. 27-30.

⁵ Obszary wokół “miękkich” granic wewnątrz Unii Europejskiej przekształcają

wręcz przejawiać się likwidacją formalnej infrastruktury granicznej. W przypadku tej funkcji granica postrzegana jest jako element systemu państwowego łączący państwa. Jest ona charakterystyczna dla intensywnych stosunków międzypaństwowych.

Kierunek oddziaływania granicy stanowi podstawę wyodrębnienia funkcji¹:

- a) demarkacyjnej;
- b) bariery;
- c) imitacyjnej;
- d) deterministycznej;
- e) zaścianka.

Funkcja **demarkacyjna** polega na określaniu terytorium państwa i oddzielaniu jednego obszaru od drugiego. Stanowi przedmiot umów międzynarodowych dotyczących delimitacji granicy i często bywa zaznaczana w terenie. Realizując funkcję **bariery** granica oddziela wewnątrz państwa od środowiska zewnętrznego i może być utożsamiana równocześnie z rolą ochronną i kontrolną. Jej realizacja wiąże się z istnieniem infrastruktury granicznej. Ma ona pierwotny względem innych funkcji charakter. Funkcja **limitacyjna** łączy się z wyznaczaniem terytorialnego zakresu obowiązywania prawa wewnętrznego, stanowionego przez organy państwowe oraz suwerenności władzy państwowej. Istotą funkcji **deterministycznej** jest zapewnianie społeczeństwu poczucia wspólnoty i tożsamości. Granica określa bowiem obszar, na którym obowiązuje dany język, wartości, idee, kulturowane zwyczaje itp.. Funkcję **zaścianka** oddaje typowy zakres oddziaływania granicy, rozpatrywany w relacji odległości od centrum państwa lub wyznaczania jego peryferii.

Pojęcie granicy łączy się etymologicznie z pojęciem pogranicza. Przy czym obie kategorie mogą występować względem siebie w opozycji. Rozróżnienie pomiędzy granicą a pograniczem polega między innym na tym, iż ta pierwsza ma formę linii zaś drugie stanowi powierzchnię. Zdaniem Teresy Smolińskiej granica oznacza „linię podziału, natomiast pogranicze (kresy, rubież) określa obszar (strefę) w pobliżu granicy”². Takie ujęcie podkreśla linearność granicy oraz strefowość pogranicza. Jednocześnie „kategoria pogranicza łagodzi zdecydowanie represyjność granicy,

się stopniowo w tereny o charakterze transkulturowym z własną tożsamością. Zob.: K. Krzysztofek, Pogranicza i multikulturalizm w rozszerzonej Unii, „Studia Europejskie” 2003, nr 1, s. 93.

¹ A. Moraczewska, op. cit., s. 29-34.

² T. Smolińska, Wstęp, [w:] Pogranicze jako problem kultury. Materiały konferencji naukowej, Opole 13-14.12. 1993 r., red. nauk. T. Smolińska, Opole 1994, s. 5.

która ma funkcję rozdzielania i izolowania, strzeżenia nienaruszalności, wydzielania i zawłaszczania przestrzeni¹. „Pogranicze jest – według Marina Baczwara i Andrzeja Suliborskiego – nierozzerwalnie związane z istnieniem granicy i stanowi jakąś sferę, czasami trudną do jednoznacznego wyznaczenia przestrzennego, w której przenikają się cechy specyficzne dla obszarów rozgraniczonych. W zależności od rodzaju granicy, która może rozdzielać obszary odmienne pod względem naturalnym (przyrodniczym), kulturowym, gospodarczym i politycznym, pogranicze jest strefą przejściową, charakteryzującą się występowaniem cech znamienych dla obu terytoriów rozgraniczonych, a także cech nowych będących ich pochodną². Grzegorz Babiński wymienia następujące wymiary pogranicza: geograficzny, historyczny, polityczny, etniczny, społeczny i kulturowy³.

Wymiar geograficzny wynika z aspektu przestrzennego. Obszar pogranicza może być określony w oparciu o naturalne cechy przestrzeni lub na podstawie specyfiki osadnictwa i zróżnicowania kulturowego mieszkańców. Mimo, że obszar pogranicza etnicznego często nie ma wyraźnie określonych granic geograficznych to jednak wymiar przestrzenny jest obecny w świadomości społecznej jego mieszkańców. Brak dokładnego wyznaczenia granic pogranicza etnicznego może przyczyniać się do powstawania konfliktów.

Pogranicza kształtując się w wyniku długotrwałych procesów stanowią produkt historii. **Wymiar historyczny** w różnym stopniu wiąże się zarówno przeszłością polityczną jak również z dziejami społecznymi, ekonomicznymi i lokalnymi. Historia stanowi ważki element w świadomości mieszkańców pogranicza, gdyż stosunek do wydarzeń z przeszłości może łączyć ich lub dzielić.

Istota **wymiaru politycznego** polega na tym, iż pogranicza powstawały zwykle na styku struktur politycznych, wokół granic państwowych lub/i w wyniku ich przesunięć. Rozdzielenie jednorodnego pod względem politycznym i kulturowym obszaru w wyniku wytyczenia granicy skutkowało często wzrostem różnic kulturowych pomiędzy rozdzielonymi w wyniku decyzji politycznych społecznościami i kształtowaniem się na ich styku pograniczy. Występują także pogranicza, na których nigdy nie funkcjonowały granice polityczne, ewentualnie powstawały one bardzo późno. Pomiedzy tymi przypadkami, usytuowanymi niejako na skrajnych

¹ S. Uliasz, O literaturze Kresów i pograniczu kultur, Rzeszów 2001, s. 15.

² M. Baczwara, A. Suliborski, op. cit., s. 135-136.

³ G. Babiński, Pogranicze polsko-ukraińskie: Etniczność, zróżnicowanie religijne, tożsamość, Kraków 1997, s. 43-49.

biegunach, zawiera się obszar różnorodnych uwarunkowań wzajemnych i równoważenia się czynników naturalnych (kulturowych, etnicznych) oraz stanowionych (państwowych, politycznych).

Analizując sytuację pograniczy trudno jest uniknąć kontekstu historyczno-politycznego, gdyż procesy powstawania, zanikania i transformacji organizmów politycznych pozostają w bezpośrednim związku ze współczesnością. Odnosi się to nierzadko do kwestii świadomości etnicznej mieszkańców pogranicza. Na tych obszarach w sposób szczególny procesy integracyjne i asymilacyjne mogą prowadzić do rozmywania zróżnicowania etnicznego¹.

Wymiar etniczny widoczny jest w przypadku obszarów, gdzie istnieje zróżnicowanie narodowościowe lub etniczno-regionalne. Zazwyczaj pogranicza ulokowane są na peryferiach zwartej przestrzeni kulturowej, na terenach, gdzie stykają się co najmniej dwie kultury². Jednak nie każde pogranicze nosi charakter narodowy czy etniczny³. Pogranicza, w przypadku których obecny jest czynnik można podzielić według następującej typologii:

- a) pogranicza narodowe, pomiędzy w pełni uformowanymi narodami;
- b) pogranicza etniczne, gdy żadna z grup nie jest narodem;
- c) pogranicza pomiędzy narodem i zbiorowością etniczną nie będącą ukształtowanym narodem.

Andrzej Sadowski zwraca uwagę na trwałość pograniczy etnicznych, które w odróżnieniu do pograniczy politycznych ulegają zdecydowanie mniejszym zmianom⁴.

Wymiar społeczny nierzadko nakłada się na zróżnicowanie etniczne obszarów pogranicznych. Wyraźne stratyfikacje etniczne na obszarach pogranicznych w Europie kształtowały się zazwyczaj wskutek ekspansji terytorialnej, połączonej z osadnictwem członków zbiorowości dominującej na obszarach zajętych. Zróżnicowanie społeczne pomiędzy ludnością miejscową i napływową często wzrastało wraz z postępem procesów asymilacyjnych lokalnych elit. W minionych wiekach procesy

¹ Por.: W. Romanowicz, Pogranicze jako przedmiot badań społecznych, „Rozprawy Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej” 2007, t. 1, s. 89-91.

² A. Sadowski, Narody wielkie i małe. Białorusini w Polsce, Kraków 1991, s. 15.

³ Inne stanowisko reprezentuje Antonina Kłoskowska definiując pogranicze jako „terytorium położone między dwoma obszarami państwowymi lub regionalnymi, charakteryzujące się przemieszaniem etnicznym lub narodowościowym wynikającym z bliskości przestrzennej”. A. Kłoskowska, Kultury narodowe u korzeni, Warszawa 1996, s. 125.

⁴ A. Sadowski, op. cit., s. 19.

takie były wyraźnie widoczne na obszarach ekspansji polskiej na ziemiach ukraińskich. Pewien poziom stratyfikacji społeczno-etnicznej ma miejsce na niemal wszystkich pograniczach etnicznych. Często ludność wiejska różni się tam wyraźnie etnicznie od ludności miejskiej. Łączy się to z różnicami zawodowymi, poziomem wykształcenia oraz statusem ekonomicznym. Stosunkowo nieliczne są przypadki pograniczy etnicznych, na których członkowie różnych grup narodowościowych zamieszkują razem, a ich sytuacja ekonomiczna jest jednakowa.

Wymiar kulturowy powiązany jest z elementami kultury, które poprzez wzajemne przenikanie i zderzenie, ulegają transformacji i mogą być czynnikiem różnicującym zbiorowości zamieszkałe na pograniczach. Przy czym powszechnie przyjęte jest rozróżnienie na pogranicza etnograficzne (nazywane też pograniczami kulturowymi) oraz pogranicza etniczno-narodowe. Istotną rolę w kontaktach etnicznych i kulturowych na obszarach pogranicznych odgrywa religia. Różnice religijne często współwystępują z różnicami etnicznymi, przy czym religia bywa główną podstawą identyfikacji narodowej.

Pogranicza stanowią przestrzeń przenikania i przeplatania się różnych zbiorowości ludzkich i ich kultur. Jest to względnie określony fizycznie i w dużym stopniu zmienny historycznie obszar, na którym dokonuje się dyfuzja społeczna i kulturowa pomiędzy dwoma lub większą liczbą grup społecznych. Stopień tej wymiany może być różny i dlatego obszary pogranicza mogą być pojmowane w trojaki sposób, jako¹:

- a) „szańce”, gdy podkreśla się ich rolę obrony przed obcością;
- b) „przyczółki”, czyli tereny zdobyte i stanowiące etap do dalszej ekspansji;
- c) „pomosty” oznaczający przejście do wzajemnej wymiany dóbr materialnych i duchowych.

Jednocześnie, sposób pojmowania pograniczy, będących korelatami granic, zmienia się wraz ze zmianą funkcji pełnionych przez granice². Pogranicza spełniające funkcję „pomostów” mogą być swego rodzaju barometrami zmian politycznych i kulturowych, ponieważ ich rozwój sygnalizuje gotowość, zarówno instytucji jak i mieszkańców, do dostosowywania się do nowych sposobów myślenia i działania³.

Pogranicza stanowią zjawiska kulturowe pojawiające się wskutek

¹ Ibidem.

² Por.: K. Krzysztofek, op. cit.

³ J. Häkli, D. H. Kaplan, Learning from Europe? Borderlands in Social and Geographical Context, [w:] Boundaries and Place..., s. 12-13.

istnienia granicy i które rzadko mają charakter jednorodny¹. Mogą być one rozpatrywane również w wymiarach²:

a) terytorialnym, gdzie istotne jest miejsce, na którym dokonuje się określony typ współżycia społecznego;

b) treściowo-kulturowym kładącym nacisk na zespół zwyczajów i reguł kształtujących specyfikę kulturową danego obszaru;

c) interakcyjnym, który analizuje rodzaje więzi i proces komunikacji członków społeczności pogranicza;

d) osobisty, badający stany i akty świadomości jednostek z uwzględnieniem znaczenia grupy lokalnej i regionalnej, językowej, wyznaniowej i etnicznej, a przez to osadzającej osobę w konkretnym miejscu i czasie, w rozwoju osobowym.

Jest rzeczą oczywistą, iż pomiędzy przedzielonymi granicą państwową obszarami dochodzi do wzajemnego oddziaływania. Oscar J. Martinez wyróżnił cztery modele możliwych interakcji: odseparowanie, współlistnienie, współzależność i integracja³. Pogranicza **odseparowane** – w ujęciu Martineza – cechują obszary, w których przeważają napięcia, granica jest funkcjonalnie zamknięta, a wzajemne oddziaływanie transgraniczne jest całkowicie lub prawie całkowicie nieobecne. Pogranicza **współlistniejące** występują tam, gdzie stabilność ma charakter okazjonalny, a granice są lekko otwarte, co umożliwia ograniczony rozwój oddziaływania transgranicznego. Pogranicza **współzależne** – obszary, w których stabilność panuje przez większość czasu, występują zwiększone interakcje transgraniczne oraz przyjazne stosunki i współpraca między mieszkańcami. Pogranicza **zintegrowane** – obszary, w których stabilność jest silna, gospodarki krajów sąsiednich zostały połączone, istnieje swobodny przepływ osób i towarów przez granicę.

Zjawiskiem charakterystycznym dla dostatecznie rozległych organizmów państwowych jest występowanie kresów, które wbrew rozpowszechnionym opiniom nie należy odnosić jedynie do wschodnich obszarów dawnej Rzeczypospolitej. „Kresy to część peryferyjnych obszarów państwa, położonych poza jego efektywnym terytorium, gdzie władza centralna jest słaba lub zbyt odległa, aby narzucić swą efektywną kontrolę. Kresy to jednak

¹ Szerzej na ten temat patrz: P. P. Grzybowski, Edukacja europejska – od wielokulturowości do międzykulturowości. Koncepcje edukacji wielokulturowej i międzykulturowej w kontekście europejskim ze szczególnym uwzględnieniem środowiska frankofońskiego, Kraków 2007, s. 19-33.

² J. Nikitorowicz, Pogranicze. Tożsamość. Edukacja międzykulturowa, Białystok 1995, s. 10-15.

³ O. J. Martinez, The dynamics of border interaction. New approaches to border analysis, [w:] Global Boundaries, ed. by C. H. Schofield, London 1994, s. 1-5.

również ta część peryferyjnych obszarów państwa, która jest położona poza (...) efektywnym obszarem państwa, gdzie nie dotarła jeszcze kultura, a nawet stałe osadnictwo”¹. Są to „tereny leżące poza «obszarem gniazdowym» narodu i poza pierwotnym etnicznym terytorium państwa, na ogół później do niego przyłączone”². Cechę szczególną kresów stanowi słabe powiązanie z rdzeniem politycznym państwa, a władza państwowa ma zazwyczaj na kresach charakter czysto nominalny. Wynika to z ich peryferyjności, które znalazły też odzwierciedlenie w etymologii terminu.

Mimo, że – utworzone od słowa „kres” – pojęcie kresów weszło do polszczyzny z języka niemieckiego, w którym „Kreis” oznaczało niegdyś granicę, linię, naznaczony kres³, to jednak w świadomości polskiej pojęcie to posiada wyraźnie orientalną konotację⁴. Kierunek lokalizacji kresów uzależniony był od lokalizacji peryferii. Przyjmując centralne położenie osi Renu, przedłużone następnie do północnych Włoch i południowej Anglii, za rdzeń kontynentu europejskiego, wraz z przemieszczaniem się na wschód oddalamy się od tego rdzenia i mamy do czynienia z coraz większymi peryferiami. Dlatego też uznanie „wschodniości” za istotną cechę kresów jest zakorzenione w znacznej części Europy⁵.

Za czasów I Rzeczypospolitej popularnym określeniem kresów były „ziemie ukraińskie” lub ukraińskie, czyli obszary położone na skraju państwa. Stąd również wywodzi się nazwa toponimiczna Ukrainy. Andreas Kappeler zwraca uwagę, że „Ukraina oznacza pogranicze. Początkowo

¹ Z. Rykiel, op. cit., s.136.

² M. Koter, Kresy państwowe – geneza i właściwości w świetle doświadczeń geografii politycznej, [w:] Kresy – pojęcie i rzeczywistość, pod red. K. Handke, Warszawa 1997, s. 9-10.

³ J. Kolbuszewski, Kresy, Wrocław 1995, s. 12.

⁴ Jak piszą M. Baczworow i A. Suliborski „w Polsce termin «kresy» kojarzy się jednoznacznie z pograniczem wschodnim I i II Rzeczypospolitej, mającym swoistą kulturę powstałą jako efekt procesu historycznego oraz długotrwałej wieloetniczności i związanej z tym multikulturowości tych obszarów. Dla wielu Polaków mają one znaczenie symboliczne, wywołane własnymi przeżyciami okresu dzieciństwa lub historią życia rodziców, a także mityczne, związane z etosem społecznym, pluralistyczną kulturą i krajobrazem”. M. Baczworow, A. Suliborski, op. cit., s. 138-139.

⁵ W Stanach Zjednoczonych kresy utożsamiano z Dzikim Zachodem. Także w Brazylii rolę kresów pełnią nadal położone w zachodniej części kraju obszary górnego dorzecza Amazonki. W części Europy Zachodniej, szczególnie w Anglii można zaobserwować zjawisko okcydentalizacji kresów. Z kolei w przypadku Francji, Hiszpanii oraz Portugalii mamy do czynienia z merydionalizacją kresów, a zatem przekonaniami o ich „południowości”. W państwach Półwyspu Skandynawskiego występuje zaś zjawisko septentrionalizacji kresów, a zatem przekonaniu o ich „północności”. Zob.: Z. Rykiel, op. cit., s. 143-144.

pojęcie *Ukraina* oznaczało regiony na granicy ze stepem, na linii podziału między ludnością osiadłą a cywilizacją koczowniczą¹. Na obszarze tym przez stulecia przebiegała strefa podziału między światem słowiańsko-chrześcijańskim a turecko-tatarskim światem islamu.

Pojęcia „pogranicza”, „kresów” oraz naznaczonego ideologicznie „przedmurza” mają charakter synonimiczny. O ile jednak pogranicze oznacza równoprawne sąsiedztwo, o tyle kresy kojarzą się z sąsiedztwem ofensywnym, zaś przedmurze – defensywnym². Dlatego też w interesie Polski i Ukrainy winno leżeć kształtowanie dobrosąsiedzkiej współpracy na obszarze **wspólnego pogranicza**, choć oczywiście *Kresy* pozostaną jeszcze na długo pojęciem przywoływanym w sentymentalnych wspomnieniach.

BIBLIOGRAFIA

1. Agnew J., The „Civilisational” Roots of European National Boundaries, [w:] *Boundaries and Place: European Borderlands in Geographical Context*, ed. D. H. Kaplan and J. Häkli, Lanham 2002.
2. Babiński G., *Pogranicze polsko-ukraińskie: Etniczność, zróżnicowanie religijne, tożsamość*, Kraków 1997.
3. Baczwiarow M., Suliborski A., *Kompendium wiedzy o geografii politycznej i geopolityce. Terminologia*, Warszawa 2003.
4. Barbag J., *Geografia polityczna ogólna*, Warszawa 1987.
5. Bierzanek R., Symonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 1992.
6. Cvrtila V., *Politička geografija i geopolitika*, Zagreb 2004.
7. Gorzym-Wilkowski W. A., *Region transgraniczny na tle podstawowych pojęć geograficznych – próba syntezy*, „Przegląd Geograficzny” 2005, t. 77, z. 2.
8. Grzybowski P. P., *Edukacja europejska – od wielokulturowości do międzykulturowości. Koncepcje edukacji wielokulturowej i międzykulturowej w kontekście europejskim ze szczególnym uwzględnieniem środowiska frankofońskiego*, Kraków 2007.
9. Häkli J., Kaplan D. H., *Learning from Europe? Borderlands in Social and Geographical Context*, [w:] *Boundaries and Place: European Borderlands in Geographical Context*, ed. D. H. Kaplan and J. Häkli, Lanham 2002.
10. Kaczanowski P., Kozłowski J. K., *Najdawniejsze dzieje ziem polskich (do VII w)*. Wielka Historia Polski, tom 1, Kraków 1998.
11. Kappeler A., *Kleine Geschichte der Ukraine*, München 1994.
12. Klafkowski A., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 1979.
13. Kłoskowska A., *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 1996.
14. Kolbuszewski J., *Kresy*, Wrocław 1995.
15. Koter M., *Kresy państwowe – geneza i właściwości w świetle doświadczeń*

¹ A. Kappeler, *Kleine Geschichte der Ukraine*, München 1994, s. 17.

² Z. Rykiel, op. cit., s. 144.

geografii politycznej, [w:] Kresy – pojęcie i rzeczywistość, pod red. K. Handke, Warszawa 1997.

16. Koter M., Region polityczny – geneza, ewolucja, morfologia, [w:] Region, regionalizm – pojęcia i rzeczywistość, pod red. K. Handke, Warszawa 1993.

17. Krzysztofek K., Pogranicza i multikulturalizm w rozszerzonej Unii, „Studia Europejskie” 2003, nr 1.

18. Martinez O. J., The dynamics of border interaction. New approaches to border analysis, [w:] Global Boundaries, ed. by C. H. Schofield, London 1994.

19. Moraczewska A., Transformacja funkcji granic Polski, Lublin 2008.

20. Nikitorowicz J., Pogranicze. Tożsamość. Edukacja międzykulturowa, Białystok 1995.

21. Otok S., Geografia polityczna. Geopolityka – państwo – ekopolityka, Warszawa 1996.

22. Pogranicze jako problem kultury. Materiały konferencji naukowej, Opole 13-14.12. 1993 r., red. nauk. T. Smolińska, Opole 1994.

23. Pomian K., Europa i jej narody, Warszawa 1992.

24. Romanowicz W., Pogranicze jako przedmiot badań społecznych, „Rozprawy Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej” 2007, t. 1.

25. Rykiel Z., Koncepcje granic w badaniach geograficznych, „Przegląd Geograficzny” 1990, nr 1-2.

26. Rykiel Z., Podstawy geografii politycznej, Warszawa 2006.

27. Sadowski A., Narody wielkie i małe. Białorusini w Polsce, Kraków 1991.

28. Trojan S., Rozwój stosunków transgranicznych w Europie Środkowo-Wschodniej, Lublin 2007.

29. Uliasz S., O literaturze Kresów i pograniczu kultur, Rzeszów 2001.

30. Żelazny W., Etniczność. Ład – konflikt – sprawiedliwość, Poznań 2004.

Dr. Stefan Meetschen,
Journalist und Autor, Warschau

GLOBALISIERUNG MIT GRENZKONTROLLEN?

Vor 20 Jahren wurde der Deutsch-Polnische Grenzvertrag unterzeichnet. Die Grundlage für die erfolgreiche Annäherung der beiden Nachbarländer. Der polnisch-ukrainische Grenzvertrag ist dagegen in eine Sackgasse geraten. Trotz Hilfe und Unterstützung aus Brüssel. Wie geht es weiter mit der Ukraine? Rückt sie stärker nach Russland?

In diesen Tagen, am 14. November 2010, jährt sich zum zwanzigsten Mal der deutsch-polnische Grenzvertrag. Ein völkerrechtlicher Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Republik Polen über die Bestätigung der zwischen ihnen bestehenden Grenze, ein Vertrag, der die Unverletzlichkeit der Staatsgrenzen und damit auch einen Gewaltverzicht darstellt.

Ein Vertrag, der nicht nur zur endgültigen Anerkennung der Oder-Neiße-Grenze als westliche Grenze Polens führte, sondern auch den wesentlich komplexeren Nachbarschaftsvertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Republik Polen vom 17. Juni 1991 vorbereitete. Ein Vertragswerk, das einen intensiven Austausch beider Länder auf praktisch allen gesellschaftlichen Feldern vorsah und einleitete. Heute, 20 Jahre später, nachdem Polen inzwischen auch der Europäischen Union und dem Schengen-Raum angehört und die Grenzkontrollen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Volksrepublik Polen seit fast drei Jahren jedenfalls offiziell vorbei sind, gilt das deutsch-polnische Verhältnis in Politik und Wirtschaft, Wissenschaft und Kultur – trotz kleinerer Reibereien, wie sie bei Nachbarn üblich sind – als Modell für die Entwicklung von historisch belasteten Beziehungen zwischen Nationen hin zu einer friedlichen und intensiven Kooperation zwischen demokratischen Staaten.

So weit geht die Kooperation inzwischen, dass sich erst vor wenigen Tagen, am 14. Oktober 2010, der deutsche Bundesinnenminister Dr. Thomas de Maizière in den Grenzstädten Görlitz und Zgorzelec mit seinem polnischen Amtskollegen Jerzy Miller traf, um sich über die Intensivierung der Zusammenarbeit im Grenzraum beider Länder auszutauschen. "Es hat sich in den letzten zweieinhalb Jahren – seit dem Schengen-Beitritt Polens – viel getan und es hat viele Fortschritte gegeben. So hat die

Grenzöffnung neben den täglich für die Menschen spürbaren Vorteilen, die der grenzüberschreitende Verkehr und Handelsaustausch bietet, auch die Zusammenarbeit zwischen den Behörden erheblich erleichtert”, stellte de Maizière fest und zeigte sich beeindruckt von der großen Zahl polnischer Polizeibeamter, die in bestem Deutsch mit ihren deutschen Kollegen kommunizieren.¹ Miller pflichtete ihm bei, wies auf die Verdienste aller Beteiligten hin und sagte: “Die Bevölkerung hier ist schengenreif. Das sind die Früchte der letzten 20 Jahre.”²

Der Oberbürgermeister von Görlitz, Joachim Paulick, äußerte den Wunsch, in Zukunft die Zusammenarbeit der deutschen und der polnischen Sicherheitskräfte im Grenzgebiet weiter auszubauen und auf eine breitere vertragliche Grundlage als bisher zu stellen. Denn: Auch wenn die Gesamtkriminalität im Jahr 2009 gegenüber dem Vorjahr in Sachsen, Brandenburg und Mecklenburg-Vorpommern insgesamt rückläufig ist, stellt ein starker Anstieg der Zahl der Autodiebstähle an der deutsch-polnischen Grenze aber auch in grenzfernen Gebieten ein ernstes Problem dar.

“Hier ist entschlossenes Handeln von Polizei und Verwaltung in Deutschland und Polen erforderlich – und zwar nicht nur kurzfristig mit Einzelaktionen, sondern mittel– bis langfristig mit einem breit angelegten Maßnahmenkatalog”, sagte der Bundesinnenminister gegenüber den Medien und nannte neben polizeilichen Maßnahmen und einer engen Kooperation mit den Fahrzeugherstellern und Versicherungsgesellschaften einen weiteren wichtigen Baustein im Gesamtkonzept, der künftig die Zusammenarbeit der deutschen und der polnischen Polizei – und damit die Kriminalitätsbekämpfung im Grenzgebiet – weiter erleichtern soll.³

Nämlich: De Maizière und Miller stellten für die Zukunft einen aktualisierten deutsch-polnischen Polizeikooperationsvertrag in Aussicht, der u. a. regeln soll, unter welchen Bedingungen Hoheitsakte des jeweils anderen Staates vorgenommen werden können. Dadurch soll die bewährte Zusammenarbeit der Sicherheitsbehörden im Grenzgebiet erweitert werden. Bis Ende 2011 soll dieses Vorhaben verwirklicht werden. Sprich: Deutsche Polizeieinsätze in Polen, polnische Polizeieinsätze in Deutschland sind vielleicht schon bald Realitätsszenarien, so unglaublich dies für ältere Generationen auch klingen mag.

Nun kann man sich natürlich trefflich fragen und hoffentlich nicht zu sehr darüber streiten, inwieweit die Gesamtentwicklung der deutsch-polnischen

¹ “Zusammenarbeit im deutsch-polnischen Grenzraum”: Pressemitteilung des Bundesministeriums des Innern vom 14.10.2010.

² Ebd.

³ Ebd.

Erfolgszusammenarbeit der letzten beiden Jahrzehnte das selbst gemachte Produkt zweier Staaten ist oder sozusagen das Ergebnis weitläufiger politischer Entwicklungen auf europäischer oder sogar globaler Ebene. Fest steht: Schon der deutsch-polnische Grenzvertrag war alles andere als ein Deal zwischen zwei Nationen. Auch wenn damals, 1990, die deutschen Feuilletons ebenso wie die deutschen Politiker noch ohne den allmächtigen Begriff der "Globalisierung" leben, reden und schreiben mussten.

Der erste polnische Verhandlungsführer bei beiden Verträgen, dem Grenz- und dem Nachbarschaftsvertrag, Prof. Dr. Jerzy Sulek, hat erst vor kurzem in einem Interview betont: "Im Frühjahr 1990 fuhr Kanzler Helmut Kohl in die USA und bekam vom Präsidenten zu hören, dass Deutschland die Grenze zu Polen anerkennen sollte, weil es andernfalls mit der Einheit der beiden deutschen Staaten Schwierigkeiten geben könnte."¹

In der Tat musste Bundeskanzler Helmut Kohl damals versuchen, alle anstehenden vertraglichen Fragen – von der Grenzankennung bis hin zum Vertrag über den Abzug der Roten Armee – in einem Paket zu verhandeln, um die für Deutschland unappetitliche Forderung nach einem Friedensvertrag aus der Welt zu schaffen. Ein Friedensvertrag mit Reparationsleistungen in Milliardenhöhe – am Kriegsende bestand die Allianz gegen das Deutsche Reich ja aus ungefähr 100 Verbündeten, die jetzt alle hätten entschädigt werden müssen – wäre finanziell nicht zu schultern gewesen. Ergo musste die Alternative – jeweilige bilaterale Vereinbarung – zu einem Paket geschnürt werden. Das ging nur mit Zustimmung der seinerzeitigen europäischen und amerikanischen Kriegsgegner. Also auf europäischer und globaler Ebene.

Kohl hat damals alles zusammen verhandelt: Einigungsvertrag, Grenzvertrag, Abzugsvertrag, Nato-Beitritt usw., was eine strategische und diplomatische Meisterleistung war. Denn natürlich wollten alle mehr Geld sehen. Angesichts der Kosten, die durch die Wiedervereinigung innerdeutsch zu erwarten waren, eine nicht zu befriedende Erwartung. Fest steht: Wenn die ehemalige DDR nicht unter die Obhut der Nato gekommen wäre, dann wäre Polen heute noch kein Mitglied der Nato. Was man in Polen auch weiß und schon damals wusste. Kohl hat Polen die Tür geöffnet durch seine – auch gegen Gorbatschows Vorstellung – durchgesetzte Haltung, das wiedervereinigte Deutschland uneingeschränkt der Nato zu unterstellen. Denn vergessen wir im blendenden Licht des Charismas von Gorbatschow nicht: Die Russen wollten Mitteleuropa

¹ "Schwierige Gespräche erfolgreich abgeschlossen". Gespräch mit Prof. Dr. Jerzy Sulek, erster Verhandlungsführer bei beiden Verträgen. In: Nowa Trybuna Opolska, 29.09.2010, S.4 (Übersetzung: ELF).

zu einer neutralen Zone machen – nach dem Vorbild Österreichs! Auch aus diesem Grund war man in Polen so entgegenkommend und konstruktiv. Den polnischen Politikern war bewusst: Nur eine deutsche Wiedervereinigung führt schnurstracks zu einer europäischen Wiedervereinigung. Und umgekehrt war den Deutschen klar: Eine Überwindung der deutschen Teilung ist nur möglich als Teil der Überwindung der europäischen Spaltung¹. In der globalisierten Wirtschaft von heute nennt man das wohl eine win-win-Situation.

Die polnisch-ukrainische Grenzsituation war und ist allerdings eine vollkommen andere: Die polnisch-ukrainischen Beziehungen auf der Staatsebene gelten als vorbildlich und werden von vielen polnischen Politikern als Muster für die Nachbarschaftspolitik im Osten dargestellt. Im Mai 1992 schloss Polen mit der Ukraine als erstem östlichem Nachbarland einen Vertrag über gegenseitige Zusammenarbeit auf der politischen, wirtschaftlichen und kulturellen Ebene. Beide Seiten erkannten die neue polnisch-ukrainische Grenze an,

mit 526 Kilometern der längste Abschnitt der Ostgrenze Polens, und stellten fest, dass sie keine territorialen Forderungen haben. Seitdem werden polnisch-ukrainische Kontakte vor allem auf der politischen Ebene intensiv entwickelt. Sie spiegeln sich zum Beispiel in relativ häufigen Treffen der Präsidenten beider Staaten wider².

Eine Zeitlang sprach man sogar häufig von einer “strategischen Partnerschaft” Polens und der Ukraine, seit dem EU-Beitritt Polens allerdings weniger. Man versuchte das Modell, das für die deutsch-polnische Annäherung genutzt wurde, auf die polnisch-ukrainischen Beziehungen zu übertragen, was aufgrund der völlig unterschiedlichen politischen und militärischen Bündnis-Historien der drei Länder wahrscheinlich ein Fehler oder einfach nur naiv war. Da half es auch nichts, dass Tadeusz Mazowiecki, der polnische Premier in den Jahren 1989-1990, in einem im Februar 2004 im Präsidentenpalast gehaltenen Vortrag feststellte, dass die polnisch-ukrainische Versöhnung der letzten Jahre viel zum friedlichen Europa beigetragen habe. Auch dass die orangefarbene Revolution in der Ukraine 2004 in Polen wie in ganz Europa mit Solidaritätsgefühlen begleitet wurde, hat sich unterm Strich nur bedingt für die Ukraine ausgezahlt. Doch: Die offizielle Zusammenarbeit auf der staatlichen Ebene zwischen

¹ Felix Escher und Jürgen Vietig: Deutsche und Polen. Berlin: Nicolaische Buchhandlung, 2002, S. 210f.

² Klaus Ziemer: “Osten ist nicht gleich Osten. Die Beziehungen Polens zur Ukraine, zu Weißrussland und Litauen”, in: Ziemer (Hg.): Schwierige Nachbarschaften: die Ostpolitik der Staaten Ostmitteleuropas seit 1989. Marburg 2001, S. 57-75, hier S. 60.

Polen und der Ukraine wurde auch auf die regionale Ebene übertragen. In der polnisch-ukrainischen Grenzregion wurden zahlreiche bilaterale Initiativen in den Bereichen Bildung, Kultur, Wissenschaft und Wirtschaft ergriffen. Besonders gut entwickelt sind Kontakte zwischen polnischen und ukrainischen Schulen, Kulturinstitutionen, Museen, aber auch mittleren und kleinen Unternehmen in der Region Przemysl und Mosciska. Das Kulturzentrum in Przemysl unterhält lebendige Beziehungen zur Philharmonie, zum Orchester und zum Theater in Lemberg.¹ Aber auch in Lublin sorgt die Stiftung "Kultury Duchownej Pogranicza" für einen regen und segensreichen Austausch zwischen Vertretern beider Länder und deutschen Gästen.

Diese offizielle Zusammenarbeit auf der staatlichen und regionalen Ebene hat sich auf die Qualität und Intensität der Kontakte in der Grenzregion sowie die Überwindung der gegenseitigen Vorurteile und Animositäten zwischen Polen und Ukrainern aber bisher leider nur begrenzt ausgewirkt.

Umfragen in Polen ergeben in schöner Regelmäßigkeit, dass die Mehrheit der Polen die politische und wirtschaftliche Zusammenarbeit mit der Ukraine zwar unterstützt, sich aber gleichzeitig für die Visumpflicht für die Ukrainer ausspricht. Viele der befragten Polen wollen sogar, dass die Vorschriften für das Erhalten des Visums möglichst streng bleiben, damit sich Polen von der Ukraine "effektiv abgrenzt". Das Bild der Ukraine ist in Polen sehr negativ, und die Ukrainer werden von vielen verächtlich "Ruski" genannt. Anders sieht es in der Ukraine aus, wo fast 90 Prozent der befragten Personen positive, beziehungsweise neutrale und nur 10 Prozent negative Vorstellungen von Polen und dessen Bewohnern haben. Polen gilt als europäisch, was anziehend wirkt für Geschäfte.

Doch wie sieht es aus mit diesen Geschäftsmöglichkeiten zwischen Polen und der Ukraine im Zeitalter der Globalisierung? Im Zeitalter des scheinbar unbeschränkten transnationalen Handels? Die Zahl der Grenzübertritte aus der Ukraine nach Polen ist seit der Einführung der polnischen Visumvorschriften am 1. Oktober 2003 deutlich zurück gegangen ist. Trotz der Versicherung des damaligen polnischen Präsidenten Aleksander Kwasniewski, dass die Einführung der Visumpflicht keine negativen Auswirkungen auf die polnisch-ukrainische Zusammenarbeit haben werde. Die wirtschaftliche Begegnung zwischen Polen und Ukrainern wurde dadurch im Alltag im großen Maße erschwert, wofür sich manche an der Grenze arbeitenden Polen heftig schämen, wie ich es selbst erleben durfte.

¹ Hanna Bojar: "Przybysze ze Wschodu w społecznościach lokalnych pogranicza polsko-ukraińskiego – stereotypy i realia", in: Lubuskie Towarzystwo Naukowe (Hg.). Tom I, Zielona Gora 2003, S. 451-462, hier S. 460.

Was aber auch zu beobachten ist: Ein Vertreter des polnischen Außenministeriums machte im Sommer dieses Jahres bei einer polnisch-ukrainisch-deutschen Konferenz in Krylow (Polen)/Kreczow (Ukraine) deutlich, dass ein unbeschränkter, unkontrollierter Grenzverkehr zwischen beiden Staaten utopisch sei. Vor allem aus Kostengründen für die polnische Seite. Deutliche Worte, die von den regionalen ukrainischen Vertretern aber nicht gehört wurden, weil diese den Raum bereits verlassen hatten, nachdem sie ihre Forderungen nach mehr Handelsfreiheit artikuliert hatten.

Die Form des Dialogs, wie Sie der polnische Philosoph Jozef Tischner in seinen Predigten, Büchern und Interviews skizziert hat, sieht wohl etwas anders aus. Was nicht als einseitige Kritik an der Ukraine zu verstehen ist. Auch die deutschen Politiker mußten vor zwanzig Jahren bei der Ausarbeitung des Grenz- und Nachbarschaftsvertrages lernen, dass von polnischer Seite echte Verhandlungen erwünscht waren und nicht nur ein Kopfnicken und kritikloses Absegnen der deutschen Vorstellungen. Eine Überheblichkeit wie sie auch heute noch ein bißchen in der deutsch-polnischen Beziehungen zu spüren ist, weshalb unlängst der frühere deutsche Außenminister Dietrich Genscher völlig zurecht forderte, Deutschland (und Frankreich) sollten Polen stärker in ihre Entscheidungen miteinbeziehen und Polen nicht so häufig übergehen.

Nun hat das ukrainische Parlament Anfang 2008 ein Abkommen mit der Europäischen Union ratifiziert, welches eine deutliche Vereinfachung der Visa-Vergabe vorsieht. Die Ukraine und die EU einigten sich vor fast drei Jahren darauf, dass ukrainische Staatsbürger künftig leichter in die Länder der Europäischen Union einreisen können. Diese Einreise-Erleichterungen sollten die wirtschaftlichen und kulturellen Beziehungen zwischen der Ukraine und der EU stärken.

Doch deutsche Wirtschaftsexperten sehen die Effizienz dieser Stärkung mit Zurückhaltung. Offensichtlich genügt das Abkommen nicht. So forderte der Vorsitzende des Ost-Ausschusses der Deutschen Wirtschaft, Klaus Mangold, erst neulich in Bezug auf die Ukraine den möglichst schnellen Abschluss eines Assoziationsabkommens mit der EU. Mangold wörtlich: "Die auch von Präsident Janukowitsch grundsätzlich verfolgte Integrationsstrategie in die EU verliert neuerdings durch ukrainisch-russische Vereinbarungen an Klarheit und Tempo. Der Blick der Ukraine geht stark nach Osten. Hier muss die EU mit attraktiven Angeboten zur Bildung einer Freihandelszone mit der Ukraine aktiver werden."¹

Dass auch der militärische der Blick der Ukraine mittlerweile wieder

¹ "Deutscher Export nach Osteuropa brummt – Russland wichtigster Energielieferant": Wirtschafts-Nachrichten auf russland.ru vom 14.10.2010.

stark nach Osten geht, wurde im Sommer dieses Jahres deutlich, als das ukrainische Parlament unmittelbar vor einem Besuch der US-Außenministerin Hillary Clinton in Kiew die Pläne für einen Beitritt zur Nato endgültig zu den Akten legte. Die Abgeordneten votierten Anfang Juli in zweiter und letzter Lesung mit 259 von 450 Stimmen für ein Gesetz, das einen Nato-Beitritt verhindert und zugleich eine Bündnisfreiheit der ehemaligen Sowjetrepublik hervorhebt.

Das Gesetz, das auf die Initiative des Präsidenten Wiktor Janukowitsch zurückgeht, legt die "Grundprinzipien" der Politik fest, darunter "das Festhalten der Ukraine an einer Politik der Bündnisfreiheit, das heißt die Nicht-Beteiligung an militärisch-politischen Bündnissen"¹. Es verweist auf die "Fortsetzung einer konstruktiven Partnerschaft mit der Nato", erwähnt aber mit keinem Wort den Beitritt². Damit ist die vom früheren Staatschef Wiktor Juschtschenko angestrebte Mitgliedschaft in dem Verteidigungsbündnis vorerst wohl unmöglich.

An Militärübungen europäischer Nato-Länder will sich die Ukraine allerdings auch künftig beteiligen. Zudem bewirbt sich Kiew auch weiter um eine Mitgliedschaft in der Europäischen Union. Allerdings soll dem Ausbau guter Beziehungen mit Russland deutlich mehr Bedeutung beigemessen werden als unter dem im Januar abgewählten Juschtschenko.

Schwer abzuschätzen, wie gespalten die ukrainische Gesellschaft mittlerweile ist in ein pro-westliches Lager in den ärmeren Regionen des Landes und ein pro-russisches Lager im reicheren Süden und Osten. Wer die polnisch-ukrainischen Grenze besucht und passieren will, sollte jedenfalls genug Wartezeit mitbringen. Das Prädikat "schengenreif" kann man bei den ukrainischen Kontrolleuren beim besten Willen noch nicht anwenden. Mit dieser persönlichen Erfahrung ausgestattet, wundert es mich, wie diese Wartezeiten bei der bevorstehenden Fußball-Europameisterschaft 2012 in Polen und der Ukraine aufgefangen werden sollen.

Das ist sehr schade, denn im Zeitalter der Globalisierung wirken derartige Grenz-Erfahrungen einhergehend mit Visumspflicht, Erfordernis von Arbeitserlaubnissen, Zölle und Importbeschränkungen für ausländische Produkte, Protektionismus und Subventionen für inländische Anbieter merkwürdig anachronistisch. Vielleicht ist es aber auch ganz anders: Vielleicht ist nicht die polnisch-ukrainische Grenze ein anachronistisches Missverständnis, sondern die Erwartungen, die man seit einigen Jahren mit dem Ausdruck "Globalisierung" verbindet: grenzenlos expandierende Märkte, uneingeschränkter Personenverkehr und Transport,

¹ Vgl. "Parlament lehnt Nato-Beitritt ab": Spiegel-Online Politik vom 02.07.2010.

² Ebd.

global governance. So dass man in Anbetracht der polnisch-ukrainischen Grenzrealität andersherum das Phänomen “Globalisierung” in Frage stellen könnte.

Man muss kein Prophet sein, um zu erkennen, dass die Ukraine in absehbarer Zeit eine politische Kursentscheidung treffen muss und treffen wird. Ob Ost oder West, ob Russland oder Europa – um es vorsichtig mit dieser an den Kalten Krieg erinnernden Terminologie auszudrücken. Obwohl die Verdienste und Erfolge der Europäischen Nachbarschaftspolitik gegenüber der Ukraine nicht geschmälert werden sollen, der “Aktionsplan” für eine engere Zusammenarbeit mit der Ukraine läuft bekanntlich seit dem Dezember 2004, also erst sechs Jahre, weist die aktuelle Entwicklung wohl in eine andere Richtung. Nämlich in Richtung globalisiertes Russland.

Wenn es der Bevölkerung und der Entwicklung des Landes hilft: Warum eigentlich nicht? Die Mehrheit der Wähler in der Ukraine scheint dies zu wollen. Die junge, mit Europa-Erfahrungen ausgestattete Polit-Elite des Landes scheint der Vorstellung auch nicht vollkommen abgeneigt gegenüberzustehen. Während andere ukrainische Politiker vor dem russischen Imperialismus leidenschaftlich warnen. Die polnisch-ukrainische Grenze würde dadurch als Brücke zwischen Russland und der EU noch wichtiger werden.

**ТРАНСКОРДОННА
СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ І ПОЛЬЩІ
ЯК ФАКТОР ІНТЕНСИФІКАЦІЇ
ТА ДИВЕРСИФІКАЦІЇ
СПІВРОБІТНИЦТВА**

УДК 94(477+438) "1991/2010":32

Володимир Трофимович,

доктор історичних наук, професор кафедри тактики Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

ПОЛІТИЧНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ І РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА. 1991-2010 РР.

У статті простежено становлення і розвиток політичних відносин між Україною і Польщею в 1991-2010 рр., висвітлено їх здобутки, проблеми, взаємозв'язок з європейськими і світовими подіями.

Ключові слова: *політичні відносини, взаємна підтримка, стратегічне партнерство, європейська та євроатлантична інтеграція.*

This article scrutinises the formation and development of the political relations between Ukraine and Poland in the years 1991-2010, elucidates their achievements, problems and interconnection with the events in Europe and the world.

Key words: *political relations, mutual support, strategic partnership, European and Euroatlantic integration.*

Українсько-польські відносини мають багатомісну, складну, суперечливу історію, по вінець заповнену і спільною звитягою та співробітництвом, і кривавим протистоянням та розбратом. Не в останню чергу і тому, що міжсусідські стосунки, в які глибоко вплетений етнічний чинник, не бувають простими й однозначними. "...сперечаються і б'ються, однак Бог посіяв у наші серця якісь сімена любові, які начебто лежать у неродючому ґрунті, аж доки будуть політи слюзами та кров'ю, доки під гнітом не принесуть несподівані плоди", – писав Г. Сенкевич у своїй трилогії "Вогнем і мечем".

На думку першого міністра закордонних справ незалежної України А. Зленка, вищенаведені слова можна поставити епіграфом до взаємин українців і поляків, близьких сусідів, для яких саме ця близькість стала фатальною причиною частих конфліктів. "На суто людському рівні наші нації мали багато спільного, а на політичному – не могли примиритися, бо немає гіршої основи для примирення, ніж безкінечний поділ однієї і тієї ж землі, – зазначив він. – Проголошення державної незалежності України, падіння соціалістичного табору і звільнення Польщі від надто тісних об'ємів Радянського Союзу усунули перепони для того, щоб сусіди стали справжніми друзями. Вперше за

багато століть політичні інтереси України і Варшави збіглися. І збіглися настільки, що з’явилися реальні підстави говорити про стратегічне партнерство”¹.

Об’єктивне і ґрунтовне вивчення політичної складової сучасних українсько-польських міждержавних відносин дасть змогу виокремити пріоритетні напрями й орієнтири у зовнішній політиці двох країн, розкрити взаємовплив на останню, з’ясувати природу і тенденції розвитку проблем, які негативно позначаються на двосторонніх стосунках, окреслити значення і роль провідних держав Заходу, Російської Федерації та інших країн Центрально-Східної Європи в українсько-польських відносинах, спрогнозувати розвиток політичного діалогу між Києвом і Варшавою на перспективу.

Українсько-польські відносини розглядуваного періоду привертали і продовжують привертати увагу вітчизняних і зарубіжних істориків, політологів, політиків, дипломатів. Певний внесок у розробку цієї теми здійснили О. Бабак, Б. Бердиховська, В. Бонусяк, В. Боярський, С. Бурант, О. Васильєв, В. Глібов, В. Горун, Г. Зеленська, Я. Ключковські, В. Лишко, В. Моцок, Р. Федан, А. Хойновська, Л. Чекаленко й інші українські та польські автори. Водночас політичний аспект двосторонньої співпраці потребує подальшого комплексного дослідження.

Мета статті – висвітлити політичні відносини України і Польщі в 1991–2010 рр., показати їх здобутки та проблеми.

З кінця 1991 р. українсько-польські взаємини займають особливе місце в системі двосторонніх відносин нашої держави з провідними європейськими країнами. Як відомо, 2 грудня, відразу після оприлюднення результатів Всеукраїнського референдуму, спеціальний представник офіційної Варшави Є. Козакевич першим з представників інших держав приніс до МЗС України офіційне визнання Польщею незалежної України, а 4 січня наступного року між двома країнами було встановлено дипломатичні відносини на рівні посольств. Це визнання мало під собою вагомі підстави: існування незалежної України змінювало геополітичну ситуацію в Центрально-Східній Європі, зокрема й ситуацію у Польщі, в якій вперше за останні кілька століть з’явилася за східним кордоном приятний сусід. Оцінюючи тодішні дії Республіки Польща, її посол в Україні з 2005 р. Я. Ключковські зазначив: “Польща справді хотіла бачити та прийняти незалежну Україну як свого нового сусіда. І хто ж має бути першим – звісно сусід. Однак

¹ Зленко А. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. – Харків, 2003. – С. 467.

це не лише формальний бік справи, а величезний багаж історичних відносин, де є багато як позитивного, так і негативного. Ми хотіли, щоб зі здобуттям незалежності розпочався новий етап українсько-польських відносин, і цим жестом прагнули також “перемогти” те негативне, що було в історії наших відносин”¹.

Варто зазначити, що в тогочасних двосторонніх відносинах не все було так просто. Польща, встановлюючи дружні стосунки з Україною, намагалася проводити їх обережно, прислуховувалась до реакції Заходу та Росії, прагнула своїми діями не викликати їхнього невдоволення. Це було зумовлено тим, що вона прагнула до інтеграції в ЄС і вступу до НАТО, але цьому перешкождала негативна позиція Росії, яка намагалась зберегти свій вплив у Центральній Європі. Аргументом, який змушував Варшаву рахуватися з позицією Москви, було перебування російських військ на польській території. Своєю чергою, Захід не хотів дратувати Кремль, намагаючись уникнути конфліктної ситуації. Але РП пішла на сміливий крок з метою послабити російські впливи: вона підтримала проголошення незалежної України, цим самим відмежувавши себе від Росії новоутвореною державою².

Наступним кроком у формуванні двосторонніх відносин став перший офіційний візит Президента України Л. Кравчука до Варшави, який відбувся 18-19 травня 1992 року. Тоді було підписано міждержавний Договір про добросусідство, дружні взаємовідносини та співробітництво. Він не лише закріпив здобутки українсько-польської співпраці, а й заклав підвалини рівноправного стратегічного партнерства. Водночас керівники відповідних відомств обох країн підписали низку угод та інших документів. Усього було підписано сім дуже важливих українсько-польських документів. У них було закладено основи двостороннього співробітництва в політичній, економічній і соціальній сферах³. Саме цього і чекала українська дипломатія від Польщі. Так, ще перед цим візитом, у лютому, на конференції “Дорога України до Європи” українська сторона підняла питання щодо допомоги РП у входженні України до Вишеградської групи. Про це не офіційно, щоб не дратувати Москву, сказав і Л. Кравчук під час свого візиту. Проте Україна отримала відмову, головною причиною якої було негативне ставлення до цього кроку її дипломатії з боку

¹ Три запитання до послів зарубіжних країн // Політика і час. – 2006. – № 9. – С. 18.

² Stephen R., Burant S. Stosunki polsko-ukraińskie ta idea strategicznego partnerstwa. – Warszawa, 1999. – S. 14 – 15.

³ Україна на міжнародній арені. Збірник документів і матеріалів. 1991 – 1995: У 2-х кн. – Кн. 1. – К., 1998. – С. 250.

Москви, що, своєю чергою, зважаючи на прагнення Заходу до налагодження стосунків з Росією, теж зумовило його незадоволення, з яким офіційна Варшава змушена була рахуватись¹.

Далі у двосторонніх стосунках спостерігався штиль, який був зумовлений польською політикою рівновіддаленості як від України, так і від Росії. Наприклад, тодішній міністр закордонних справ РП К. Скубішевський восени 1992 р. в газеті “Polityka” заявив, що у “конфліктах між Росією і Україною Польща не стане ні на один, ні на інший бік”², тобто остання не мала ніякого бажання підставляти себе під удар з боку Росії, приділяючи занадто уваги проблемам української сторони, тим більше, що в той час її більше цікавили входження в НАТО та свої внутрішні справи.

Новим аспектом у тогочасних двосторонніх відносинах стало пропагування Л. Кравчуком плану створення в Східно-Центральній Європі сфери безпеки і стабілізації. Згідно з ним, держави, які знаходилися між НАТО і Росією, з огляду на те, що вони не могли самотужки гарантувати свою національну безпеку, мали створити спільну систему безпеки³. Цей план відразу був негативно сприйнятий не лише у Москві, а і в західних столицях, як спроба відділення Росії від Європи, що зумовило відповідну реакцію Варшави. З того часу знову відбувається застій у двосторонніх стосунках, оскільки РП більше цікавив вступ до НАТО та відновлення політичних і економічних взаємин з Росією, що, відповідно, зумовлювало її позицію стосовно України. Наприклад, у серпні 1993 р., коли Київ проводив переговори з Москвою щодо підняття оплати за транспортування українським газопроводом російського газу, Польща підписала з Росією договір про будівництво газопроводу з РФ через Білорусь і Польщу на Захід, цим самим завдавши Україні значної економічної і політичної шкоди⁴.

Позитивні зміни у відносинах між Україною і Польщею відбулися на початку 1995 р. Тоді, внаслідок зближення Мінська з Москвою, виникла загроза утворення російсько-українсько-білоруської вісі. У цій ситуації керівництво РП дійшло висновку, що статус України є ключем для безпеки їх держави, незважаючи на те, чи входить остання до НАТО, чи ні. Відтоді Варшава почала активізувати свої відносини з Києвом. Першим кроком стало особисте запрошення Президентом

¹ Stephen R., Burant S. Op. cit. – S. 16-17.

² Цит. за: Бурант С. Україна і Польща: до стратегічного партнерства // Політична думка. – 1997. – № 4. – С. 102.

³ Вклад в строительство безопасности для всех // Голос України. – 1993. – 10 липня.

⁴ Stephen R., Burant S. Op. cit. – S. 16-17.

РП Л. Валенсою Президента України Л. Кучми до участі у відзначенні 50-ї річниці визволення концентраційного табору в Освенцімі 26-27 січня 1995 р.¹ Намагаючись здобути прихильність, Варшава почала пропонувати Києву низку ініціатив, даючи цим зрозуміти українським колегам, що вона у своєму прагненні до ЄС та НАТО не забула і про Україну. Польща активно підтримала останню в її зусиллях щодо вступу в Раду Європи. Завдяки польському сприянню Україні було прийнято до організації “Центральноевропейська ініціатива” (ЦЕІ). Свідченням відновлення співпраці стала реактивація Консультаційного Комітету при президентах України та РП, що припинив свою діяльність влітку 1994 р.

Унаслідок поживавлення українсько-польських відносин у 1995 р. постала потреба якомсь закріпити досягнутий рівень і дати поштовх для подальшого їх розвитку. Варто зазначити, що для цього вже були створені відповідні умови. Але найбільше зближенню сприяла зміна пріоритетів України в європейській політиці. Раніше вона дещо з осторогою ставилась до можливого вступу Польщі в НАТО, а відтак, поширення Альянсу на схід, але згодом, зрозумівши, що така позиція ускладнює інтеграцію України до європейських структур, керівництво останньої дещо її підкорегувало². Таким чином було ліквідовано розходження між двома країнами.

Вагому роль відіграла й активна участь України в розбудові європейської системи безпеки та дружні відносини з багатьма країнами континенту, що сприяло зміцненню її авторитету. Так, зважаючи на те, що в 1995 р. Україну було прийнято до Центральноєвропейської ініціативи, Президент РП А. Квасьневський мав всі підстави запросити Л. Кучму вже на традиційну зустріч президентів країн Центрально-Східної Європи, що відбулася 7-8 червня 1995 р. в польському містечку Ланьцют, поблизу Жешува. На ній керівники 9 держав (Польщі, Словенії, Австрії, Італії, Німеччини, Словаччини, Чехії, Угорщини та України) обговорювали різні питання, головним серед яких було – роль Центральної Європи у процесі об’єднання континенту. Це була не перша зустріч на такому рівні. Три попередні проходили в Зальцбурзі, Літомишлі, Кестхеї, і тому запрошення Л. Кучми А. Квасьневським було розцінене не лише як визнання важливої ролі України в справах континенту, а як підтримка становлення її авторитету на європейському просторі³.

¹ Глібов В., Горун Д. Українсько-польські взаємини в пострадянській період // Політика і час. – 1997. – № 5 – 6. – С. 18.

² Рибалт А. Дорога на Захід з українським акцентом // Наше слово. – 1996. – № 4. – С. 8.

³ Ми не гості у Європі // Урядовий кур’єр. – 1996. – 11 червня.

Зважаючи на такий стан двосторонніх відносин, робоча поїздка Л. Кучми до Варшави 25–27 червня 1996 р. була логічним завершенням проведеної роботи зі зближення двох держав. Найважливішим моментом цього візиту стало підписання 25 червня Спільної декларації Президента України і Президента РП. У ній зазначалося: дві країни виступають за реалізацію ідеї спільної Європи і створення системи Європейської безпеки, в якій вони займуть місце, що відповідає їхнім прагненням і потребам; Україна і РП надаватимуть взаємну підтримку у прагненні якнайшвидше інтегруватися в європейські політичні та економічні структури безпеки з урахуванням своїх національних інтересів. Тобто була чітко сформульована ідея про стратегічне партнерство між Україною і Польщею. Окрім цього, в Декларації були положення, що торкалися військового, економічного, регіонального співробітництва та розвитку двосторонніх відносин. Співробітництво у цих галузях було закріплено у підписаних під час візиту шести договорах¹.

Підписання Декларації стало першою угодою такого типу, яку уклала Польща з державою, що належала до СНД, і це викликало критику з боку ЄС, оскільки в момент приєднання РП до останнього цей документ відкривав би доступ до Євросоюзу країн, що не належали до нього. Пішовши на такий крок, РП тим самим дала підтвердження готовності пожертвувати своїми інтересами задля розвитку контактів з Україною².

Візит Президента України Л. Кучми до Варшави у червні 1996 р., підписання Спільної декларації вивели двосторонні відносини на новий рівень стратегічного партнерства та відкрили наступну сторінку взаємин між Україною і Польщею. Однак з 1999 р. починається деяке охолодження останніх, що пояснювалося певною політичною переорієнтацією обох країн, суттєвим похваленням українсько-російських і польсько-російських відносин. Незважаючи на це, Президент РП А. Квасньєвський докладав значні зусилля з метою підтримки України в очах Заходу: українська тема порушувалася ним під час досить частих зустрічей з Президентом США, за лобіюванням якого Польща успішно просуvalася в європейські та євроатлантичні структури. Отже, зміцнення двосторонніх відносин у роки незалежності позначилося підтримкою України під час її міжнародної ізоля-

¹ Візит Президента України в Польщу // Політика і час. – 1996. – № 7. – С. 79; Спільна Декларація Президента України і Президента Республіки Польща “До порозуміння і єднання” // Урядовий кур’єр. – 1996. – 29 червня.

² Stephen R., Burant S. Op. cit. – S. 24.

ції, спричиненої як наслідками дезінтеграції Радянського Союзу, так і міжнародними політичними кризами (касетний скандал, кольчужна справа тощо). У зв'язку з цим варто відзначити виважену та далекоглядну позицію східноєвропейського сусіда¹.

Відтоді як Польща й Україна стали суверенними державами, найбільшу напругу у їх взаєминах, як це не дивно, викликали не поточні політичні розбіжності, а події минулого. Головними вогнищами, навколо яких спалахували історичні суперечки, що подекуди провокували серйозні кризи у відносинах, були: польсько-українська війна 1918-1919 рр. (її символом став “Цвинтар Орлят” – польські військові поховання на Личаківському цвинтарі у Львові); а також українсько-польське протистояння в роки Другої світової війни і післявоєнний період, в якому для польської сторони символом була антипольська операція ОУН і УПА на Волині, Поділлі і Східній Галичині, а для українців – операція “Вісла” – примусове переселення українців з Лемківщини, Надсяння, Підляшшя та Холмщини і розпорошення їх по всій території повернених земель, на яких вони повинні були асимілюватися, згідно з концепцією однопонаціональної держави².

На наш погляд, для того, щоб глибоко вкорінилася взаємна повага, довіра між українським і польським суспільствами і народами, а не лише політиками, треба бути відвертими, говорити правду про історичне минуле, здійснити кроки, орієнтовані на історичне примирення. Але вони повинні бути максимально виваженими, заздалегідь продуманими, трактуватися у глибоко моральному, а не політичному вимірі, без емоційного забарвлення, нав'язуваного ветеранськими організаціями для отримання моральної сатисфакції з далеко не моральних подій минулого. Але постає питання обов'язкового дотримання сторонами принципу паритетності, насамперед із питань облаштування місць національної пам'яті на території України і Польщі, створення колективної пам'яті про спільну трагедію наших народів, взаємного засудження обопільного насильства, допуску українських і польських науковців до історичних архівів. Повинно йтися про обопільне визнання помилок обох сторін за часів визвольних змагань, допущених у драматичних умовах боротьби за відновлення незалежних України та Польщі³.

¹ Чекаленко Л. Україна і Республіка Польща: від історичних стереотипів до стратегічного партнерства // Зовнішні справи. – 2010. – № 3-4. – С. 28.

² Бердыховская Б. Польша и Украина: вызовы современности // Новая Польша. – 2005. – № 10. – С. 6-7.

³ Детальніше про це див.: Трофимович В. Примирення не можна приурочити до певної дати // Війни і мир, або “Українці-поляки: брати/вороги, сусіди. – К.,

Вищезазначені події історичного минулого, як уже вказувалося, приводили до певної напруженості у політичних відносинах двох країн. Свідченням цього стала відміна візиту А. Квасньєвського в Україну в 2003 р., приводом для чого послужили ситуація навколо “Цвинтару Орлят”¹, гостра дискусія в Польщі з приводу трагічних волинських подій 1943-1944 рр. тощо.

У польських урядових і наукових колах перемагало антиукраїнське лобі: було проведено широку кампанію з критикою доцільності та ефективності українського напряму політики Варшави, позитивність якого була названа “політичним романтизмом і ірраціоналізмом”. Масла у вогонь підлила і розгорнута у засобах масової інформації РП кампанія конфронтаційного характеру щодо минулого і майбутнього України. Особливий наголос робився на ідеї українського сепаратизму. Ускладнило ситуацію і введення з 1 липня 2003 р. польською стороною візового режиму з Україною, що викликало особливе занепокоєння польських організацій в Україні: його запровадження вони розглядали як прагнення відштовхнути поляків від їхніх коренів, від національної культури. Суперечливим питанням виявилось і намагання Польщі, залежної від енергоносіїв Росії, підтримати деякі енергетичні проекти останньої, що мали будуватися в обхід України.

Не виключено, що причини охолодження відносин полягали і у просуванні Польщі до Євросоюзу. Варшава доводила європейським партнерам, як і Вашингтону, свою солідарність проти “кучмівської” України “проблемного періоду”¹.

На думку Л. Чекаленко, тодішні труднощі у відносинах Києва і Варшави не можна розглядати тільки як наслідок політичних причин. Росія та Польща – два ключові партнери України. Вони мають різні вектори, різні умови, різну мету щодо координат, але, по суті, переслідують суто польські та суто російські цілі в інтересах своїх держав. Польща шукала в Україні геополітичного захисту та протидії, яка, помножена на поєднання зусиль з США, протистоятиме російському тиску. РФ також переслідувала власні інтереси, вбачаючи в Україні геополітичне (що включає політичне, географічне, економічне, культурне) величезне примноження своєї могутності на противагу Заходу. Отже, Москва і Варшава переслідували у своїх відносинах з Україною власні інтереси,

2004. – С. 346-351.

* 24 червня 2005 р. у Львові відбулося офіційне відкриття Меморіалу воїнів Української Галицької армії та Польських військових поховань, в якому взяли участь президенти обох країн.

¹ Чекаленко Л. Вказ. праця // Зовнішні справи. – 2010. – № 3-4. – С. 29.

часом діаметрально протилежні, які мали абсолютно різний вплив на українські події, належали до різних тенденцій розвитку. Водночас і Росія, і Польща певним чином використовують українські реалії для реалізації власних амбітних геополітичних намірів. Разом з тим, не слід забувати, що обидві країни є стратегічними партнерами України, хоча кожен із учасників вкладає в це поняття суто своє бачення¹.

Кардинальна зміна у двосторонніх відносинах відбулася під час і після “Помаранчевої” революції. Як зазначив тодішній перший заступник міністра закордонних справ України О. Моцик, президентські вибори 2004 р. стали періодом, коли тисячі польських громадян їхали в Україну, стояли тривалий час на київському Майдані, щоб підтримати український народ і його демократичний вибір. Водночас тисячі поляків проводили акції солідарності в своїй країні. Постійні репортажі по всіх польських каналах з України; топ-новини у провідних мас-медіа про неї; концерти, демонстрації на підтримку “помаранчевої України” – усе це створювало атмосферу єднання двох народів, солідарності за їх спільне майбутнє². У цьому зв’язку потрібно віддати належне А. Квасьневському – одному з головних “переговорщиків”, який відіграв важливу посередницьку роль у мирному врегулюванні політичної кризи в Україні під час масового протесту мільйонів громадян, які вийшли на вулицю, вимагаючи проведення вільних і чесних виборів. Для підтвердження наведемо фрагмент його інтерв’ю польському журналу “Polityka” 18 грудня 2004 р.: “Я прагнув до того, щоб уся ця справа набула європейського характеру, не лише польського. Для Польщі ризиковано було б стати підтримуючою стороною у цій суперечці: тут – Польща, тут – Росія, посередині – Україна, ізольована Євросоюзом. Тому одночасно почав переговори з представником ЄС Соланою, наші євродепутати добряче натиснули і Солана перший зрозумів, що повинен діяти. Я телефоном провів кілька розмов: з прем’єром Нідерландів Балкененде, з канцлером Шрьодером, з яким у мене постійні контакти, з президентом Чехії Клаусом, канцлером Австрії Шюсселем; Ширак вислухав з цікавістю мої оцінки ситуації в Україні і сказав важливі слова: “Bonnie chance, Alexandre...” Я сформулював план, який (можу з гордістю сказати) було реалізовано: перевірка результатів виборів, незастосування сили, ведення публічного діалогу”³.

Я. Ключковські, який у команді президента А. Квасьневського очо-

¹ Чекаленко Л. Вказ. праця // Зовнішні справи. – 2010. – № 3-4. – С. 30.

² Моцик О. Україна і Польща – стратегічні партнери // Політика і час. – 2006. – № 5. – С. 4.

³ Polityka. – 2005. – 18 grudnia.

лював делегацію переговорників, що зібралися у Маріїнському палаці, пізніше зазначав: у листопаді-грудні 2004 р. Україна скористалася, частково після польської підказки, механізмом розмов за Круглим столом – складних, твердих, але таких, що завжди ведуться з думкою про інтереси держави, і в результаті – успішних. “Я тоді зрозумів, – писав він, – що люди, які бажають добра Україні, знаходяться в усіх політичних таборах. Вони, залишаючись політичними супротивниками, дійшли висновку, що є речі набагато важливіші, ніж політика і влада”¹.

З огляду на подальший розвиток політичної ситуації в Україні, заслуговує на увагу значною мірою пророча думка, висловлена тоді польським оглядачем Є. Сурдиковським: “Зараз, у грудні 2004 р., на наших очах звершується історія, яка, можливо, стосується нас ще більшою мірою, ніж наша переломна (1980-1989 рр.). На українців, які на морозі борються за свої права і гідність, ми дивимося з поблажливою симпатією: у них є своя чудова солідарність, але вони ще не знають, що у них, як і в нас, теж наступить час несолідарності, війни у верхах і темних справ, що будуть повертатись у владних кабінетах. Чи зуміє нинішня Польща мудро, з розумінням історичних особливостей, протягнути Україні руку допомоги? Адже мова йде не про поділ цієї країни, чи приєднання її до Польщі, а про возз’єднання її з Заходом. Чи вдасться нам переконати в цьому повільний Євросоюз? Цього я не знаю. Проте мені дуже хотілося відповісти на це питання ствердно”².

За результатами опитування, проведеного Інститутом суспільних справ Польщі восени 2005 р., відразу до українців зменшилася з 65 до 34 відсотків; рівень підтримки думки про довготривале поєднання між поляками й українцями зріс з 61 до 82 відсотків, а кількість респондентів, які хотіли б бачити Україну членом НАТО та ЄС, досягла майже 80 відсотків³.

Важливе значення для України мали досвід і підтримка Республіки Польща на шляху першої до європейської та євроатлантичної інтеграції. Входження Польщі до Євросоюзу створило для України принципово нову реальність, оскільки серед його членів уперше з’явилась країна, яка не лише недвозначно заявила про підтримку курсу України на членство в цій організації, а й збиралася лобювати українські інтереси і позиції безпосередньо у центрах прийняття рішень Європей-

¹ Ключковські Я. Плече друга // Україна дипломатична. – К., 2009. – Вип. X. – С. 534-535.

² Цит. за: Кулерский В. За вашу и нашу свободу! // Новая Польша. – 2005. – № 1. – С. 7.

³ Моцик О. Вказ. праця // Політика і час. – 2006. – № 5. – С. 4.

ського Союзу. Причому ключовою тезою політичного діалогу мало стати визнання, що тільки демократична Україна зможе скористатися благами, які випливають з участі у процесах європейської інтеграції¹.

2006-й рік характеризувався стабільним динамічним діалогом між Києвом і Варшавою. Поглибленню добросусідських відносин в усіх сферах сприяли також такі механізми двосторонньої співпраці: Консультативний комітет президентів України і Польщі, Змішана комісія з питань економічного співробітництва, Українсько-Польська конференція з питань європейської інтеграції, Міжурядова координаційна рада з питань міжрегіональної співпраці, Українсько-Польський форум, Польсько-Американсько-Українська ініціатива про співпрацю.

Водночас двосторонні відносини, незважаючи на досить інтенсивні стосунки президентів, не позбулися поверхневості й асиметричності, були надто залежні від взаємовідносин вищих посадових осіб, вибудовувалися “згори”, часто не підкріплювалися повсякденним співробітництвом на рівні середньої ланки бюрократії, потребували істотної модернізації структури та наповнення політичного діалогу між Україною і Польщею².

Крім того, демонструючи готовність поділитися своїм досвідом, польська сторона, разом з тим, попереджала: обмін ним не вирішить українських проблем реформування усіх сфер державного життя, що є конкретною необхідністю з уваги на прагнення України до європейського простору, оскільки – це проблема внутрішньодержавна і залежить від багатьох національних чинників; будь-яка реформа має ціну і населення повинно бути готовим платити за неї; вона ніколи не сприймається суспільством однозначно; інколи це дуже непопулярний крок, який тягне за собою збурення, конфліктні ситуації не тільки в самій країні, а й серед суб’єктів міждержавних стосунків. До того ж, реформи завжди йдуть у супроводі проблем, які можна вирішити за умови консолідації суспільства, рішучості і відваги влади, політиків, які відчувають гостроту потреби у змінах³. Було би також неприпустимою помилкою зводити двосторонні політичні взаємини в цілому лише до питання лобіювання Варшавою національних інтересів Києва в Євросоюзі, оскільки незалежно від того, коли євроінтеграційні прагнення України увінчаються успіхом, українсько-польська співп-

¹ Зовнішня політика України – 2006: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети. – К., 2007. – С. 199.

² Там само. – С. 199-200.

³ Ключковські Я. У відносинах – довіра та надійність // Україна дипломатична. – Вип. VII. – К., 2006. – С. 560-561.

раця була і залишається важливим елементом стабільності і безпеки в нашому регіоні континенту¹.

Політичний діалог Києва та Варшави активно розвивався і в наступні роки. Так, у 2008 р. серед усього комплексу двосторонніх відносин найбільш плідними виявилися саме українсько-польські відносини. Свідченням їх високого рівня були інтенсивні контакти керівництва обох країн. Тоді на рівні президентів відбулося 11 зустрічей². Певною мірою ця динаміка спостерігалася і в наступному році. Зокрема, 14 січня 2009 року Президент України В. Ющенко здійснив одноденний робочий візит до Республіки Польща, під час якого зустрівся з її Президентом Л. Качинським. Сторони обговорили питання європейської та євроатлантичної інтеграції України, ініціативу ЄС “Східне партнерство”, широкий спектр питань у політичній та інших сферах. В. Ющенко і Л. Качинський торкнулися також актуальних питань сучасного міжнародного життя, визначили напрями співробітництва на світовій арені, зокрема в рамках ООН і відносин з НАТО³. 7 вересня обидва президенти підписали Дорожню карту українсько-польського співробітництва на 2009-2010 рр., що підтвердило стратегічний характер партнерства обох країн, скерованого на перспективу, та закріпило основні завдання їх співпраці. “Я переконаний, – заявив В. Ющенко, – українсько-польські відносини – це великий тест для Європи відносно того, якою дорогою вона піде – чи шляхом консолідації, формування єдиного європейського простору, чи ця політика буде замінена на преференції політичного впливу на ту чи іншу частину європейських територій і держав”⁴.

Теперішні політичні взаємини Києва і Варшави стоять перед серйозним випробуванням. В обох країнах змінилися політичні лідери, відбувається коригування зовнішньополітичних пріоритетів. Зокрема, як стверджують В. Акулов-Муратов і О. Будько, після Смоленської трагедії 10 квітня 2010 р. нове польське керівництво активно виступати за якнайшвидшу інтеграцію України в НАТО і ЄС і залишатися наполегливим лобістом інтересів Києва в Брюсселі та Вашингтоні вже не буде. “Загибель президента Л. Качинського позбав-

¹ Бердыховская Б. Указ. раб.// Новая Польша. – 2005. – № 10. – С. 7.

² Зовнішня політика України – 2008: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети. – К., 2009. – С. 282.

³ Зовнішня політика України – 2009: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети. – К., 2010. – С. 273 – 274.

⁴ Цит. за: Зовнішня політика України – 2009: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети. – С. 274.

ляє Польщу звання “адвоката України в Європі” і означає для Києва кінець усемірної підтримки Варшавою будь-яких його євроатлантичних устремлінь: Варшава без Качинського проти альянсу України і НАТО...її (Польщі – В.Т.) становище в ЄС і частково в НАТО послабиться, а сфери та сила впливу в Східній Європі та країнах СНД помітно зменшаться, що не може не відбитися на Україні, яка таким чином втрачає можливості своєї політичної та економічної диверсифікації”¹.

У руслі вищезазначеного надзвичайно важливо, щоб нагромаджений за розглядуваний період капітал у сфері українсько-польського політичного співробітництва не виявився розтриньканим. Адже об’єктивні реалії наполегливо вимагають від Києва і Варшави його примноження, поглиблення стратегічного партнерства, тісної і різноманітної співпраці, що, своєю чергою, гарантуватиме Україні та Республіці Польща безпеку у регіональному і субрегіональному просторі.

¹ Акуллов-Муратов В., Будько О. Польща до і після Смоленська: Quo vadis? // Зовнішні справи. – 2010. – № 3-4. – С. 24-25.

УДК 339.92

Анжеліка Чепеленко,*кандидат економічних наук, доцент, Українська інженерно-педагогічна академія*

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано складові частини транскордонного співробітництва України і Польщі в процесі європейської інтеграції.

Ключові слова: *транскордонне співробітництво, єврорегіон, європейська інтеграція, соціально-економічний потенціал.*

The article deals the components of transfrontal cooperation between Ukraine and Poland in the European integration process.

Key words: *transfrontal cooperation, evrorehion, the European integration, social-economic potential.*

Необхідність транскордонної співпраці з’явилися у західноєвропейських державах після Другої світової війни. Утворення спільних організаційних структур та інтеграція господарчих потенціалів склали умови для транскордонного співробітництва.

Особливості та перспективи розвитку економічних відносин України з ЄС та українсько-польського економічного співробітництва у контексті європейської інтеграції аналізуються в наукових роботах таких відомих вітчизняних учених, як В. Андрійчук, В. Будкін, І. Бураковський, З. Варналій, В. Вергун, О. Власюк, М. Дудченко, Л. Кістерський, Г. Климко, А. Кредісов, Ю. Макогон, М. Мальський, Н. Мікула, А. Мокій, Ю. Пахомов, С. Писаренко, А. Поручник, І. Пузанов, А. Рум’янцев, Є. Савельєв, В. Сіденко, А. Філіпенко, В. Чужиков, В. Шевчук, О. Шнирков, М. Янків, польських – Г. Горзелака, М. Каспрзіка, К. Куцаб-Бонк; угорських – Б. Барані, Л. Газди, В.Кісел, К. Чімре; словацьких – В. Бенча, А. Дулеби, О. Маргулікової та низки інших.

Публікації цих авторів висвітлюють проблематику транскордонного співробітництва з погляду реалізації євроінтеграційної стратегії України, включаючи її галузеві, регіональні, інституційні, безпекові та цивілізаційні аспекти, але у вітчизняній науковій літературі недостатньо уваги приділяється проблемам знаходження потенційних резервів оптимізації українсько-польського економічного співробітни-

цтва, особливо в контексті налагодження ефективних форм взаємодії України з ЄС у довгостроковій перспективі.

Транскордонне співробітництво спрямоване на подолання негативних аспектів меж і наслідків, які виникли на прикордонних територіях у зв'язку з їх розподілом на національних околицях держав.

Головною метою такого співробітництва є:

– усунення політичних і адміністративних бар'єрів між сусідніми народами;

– подолання стереотипів і упереджень;

– за умови формування сумісних органів та господарюючих суб'єктів – створення господарської, соціальної і культурної інфраструктури;

– поліпшення умов життя населення.

Існують чотири рівні реалізації транскордонної співпраці (таблиця 1).

Таблиця 1

Рівні реалізації транскордонної співпраці

Рівень	Характеристика рівня
міжнародний рівень	реалізується політика загальноєвропейських інтересів; здійснюється координація національних регіональних політик для збалансованого розвитку європейського простору
державний рівень	– виробляється національна політика транскордонного співробітництва та узгоджуються національні інтереси з загальноєвропейськими; – здійснюється гармонізація національних та регіональних цілей
регіональний рівень	– реалізується регіональна політика транскордонного співробітництва з врахуванням інтересів держави та місцевих органів влади; – здійснюється координація між регіонами сусідніх країн
місцевий рівень	– здійснюється координація планів розвитку місцевої влади, з істотною увагою до регіональних та національних інтересів; – відбувається конкретна співпраця між суб'єктами прикордонних територій

Для забезпечення оптимальної координації між рівнями, щодо транскордонного співробітництва, їх дії повинні завжди враховувати будь-які заходи, представлені чи заплановані на рівні, що знаходиться вище чи нижче їх власного, а, значить, вони повинні регулярно інформувати один одного.

Однією з основних інституційних форм транскордонного співробітництва є єврорегіони, які характеризуються такими особливостями:

– спільне історичне минуле;

- багатонаціональний склад населення прикордонних територій;
- периферійність щодо адміністративних національних центрів;
- існування спільних соціально-економічних проблем;
- існування чітких спільних інтересів членів єврорегіонів.

Перші активні спроби транскордонної співпраці в Європі припадають на кінець 50-х років, саме тоді починається активне використання такого інструменту транскордонної політики, як єврорегіони. Першими єврорегіонами стали Euroregio (1958) (на кордоні Нідерландів і Німеччини) та Regio (на кордоні Швейцарії, Німеччини та Франції). Відповідно до переліку Ради Європи на даний момент існує більше 100 транскордонних регіонів, що утворені між 235 регіонами. До такої співпраці залучено 32 держави.

Протягом останніх років, Україна суттєво активізує транскордонне співробітництво в форматі єврорегіонів, що пов’язано і з особливостями її географічного розташування.

В Україні створено 7 єврорегіонів: “Карпатський єврорегіон” (1993), “Буг” (1995), “Нижній Дунай” (1998), “Верхній Прут” (2000), “Дніпро” (2003), “Слобожанщина” (2003), “Ярославна” (2007), у стадії формування знаходяться: “Меотіда”, “Азов-Дон” та “Чорне море”.

За останні роки Україна стала активним учасником європейських інтеграційних процесів. Це зумовлено існуванням спільних кордонів із країнами, які вже є членами Європейського Союзу.

На заході проходять кордони з такими державами, як Польща, Словаччина, Угорщина та Румунія. Наведені прикордонні території є подібними стосовно соціально-економічного розвитку, тому поглиблення взаємовигідних контактів є основною метою транскордонного співробітництва.

На кордонах України з країнами, членами ЄС, діють чотири єврорегіони:

- “Карпатський єврорегіон”: Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія;
- єврорегіон “Буг”: Польща;
- єврорегіон “Нижній Дунай”, єврорегіон “Верхній Прут”: Румунія.

Сучасні концепції транскордонного співробітництва регіонів вимагають суттєвого перегляду застарілих уявлень про адміністративно-територіальний устрій країни, роль і значення прикордонних територій, властиві їм проблеми і т. д. Тривала політика держави, спрямована на абсолютне зміцнення державних кордонів, спричинила багато проблем, пов’язаних з переміщенням людей, товарів, капіталу. Все це сприяє розвитку регіональних диспропорцій, набуттю

територіями ознак депресивності. Разом з тим, від рівня розвитку цих прикордонних територій багато в чому залежить безпека і цілісність нашої держави.

Більшість проблем транскордонної співпраці є типовими для тих єврорегіонів, у яких бере участь Україна. Серед них варто виокремити такі:

- 1) суттєва різниця в рівні розвитку держав-учасниць, у темпах і обсягах адміністративних трансформацій;
- 2) різний рівень транспортної, в тому числі прикордонної інфраструктури;
- 3) істотні відмінності у митному і податковому законодавстві;
- 4) відсутність необхідної кількості банків, готових провадити розрахунки і видавати кредити транскордонним господарчим підприємствам.

Наближення кордону Європейського Союзу вимагає вироблення стратегії використання переваг транскордонного співробітництва України з територіями сусідніх країн у нових геополітичних умовах, що дозволить нейтралізувати негативні наслідки, які можуть виникнути у зв'язку з введенням візового режиму, запровадженням сусідніми державами нового законодавства у сфері торгівлі та міграції.

Використати всі вигоди геополітичного розташування прикордонних регіонів можна шляхом спільних економічних та інших регіональних інтересів, їх гармонізації з національними пріоритетами усіх країн, основними тенденціями міждержавного співробітництва.

Важливим інструментом фінансово-економічної підтримки транскордонного співробітництва на сучасному етапі поглиблення європейської інтеграції є комплекс важелів нової Європейської політики сусідства (ЄПС – ENP) ЄС. Відповідно до ЄПС, починаючи з 2007 року розпочався новий бюджетний цикл Європейського Союзу, розрахований на 2007-2013 роки, Європейська Комісія змінила підходи до надання фінансової й технічної допомоги країнам – сусідам ЄС. Для України, зокрема, це означає, що замість попередньої програми TACIS вона отримуватиме від ЄС допомогу в рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства (ЄІСП – ENPI). Цей інструмент ENPI розроблено з метою спрощення процесу отримання фінансової підтримки від ЄС, він замінить такі інструменти фінансування як МЕОА, TACIS та інші інструменти, що існують, такі як Європейська ініціатива з підтримки демократії та прав людини.

Існує три види програми Європейського інструменту сусідства та партнерства. Тобто кошти ЕКРІ будуть іти на виконання трьох видів програм:

1. Державні або міждержавні програми, які ґрунтуються на затверджених планах дій, які відповідатимуть національним пріоритетам та сприятимуть зближенню відповідних країн з ЄС (88% від загальної суми бюджету Е № 1).

2. Тематичні програми, які стосуються вирішення проблеми, яка є спільною для країн-сусідів ЄС та для однієї або більше країн члена ЄС (6,6% від загальної суми бюджету Е № 1).

3. Програми транскордонного співробітництва між сусідніми регіонами країн-сусідів ЄС та країн-членів ЄС (4,6% від загальної суми бюджету Е № 1).

Право брати участь у використанні фондів мають:

- країни-сусіди ЄС та їхні області;
- органи державного управління (обласні, муніципальні);
- навчальні заклади;
- підприємства; громадські організації;
- ЗМІ;
- інші установи та організації.

Ключовими сферами фінансування з бюджету Європейського інструменту сусідства та партнерства є:

- просування політичного діалогу та реформ;
- посилення національних інституцій та органів, які сприяють реалізації політики;
- захист навколишнього середовища та ефективне використання природних ресурсів;
- підтримка заходів спрямованих на зменшення рівня бідності;
- діяльність, що спрямована на підтримку соціального розвитку, тендерної рівності, працевлаштування та соціальної захищеності;
- підтримка транскордонного співробітництва у сфері економіки, соціального захисту та охорони навколишнього середовища;
- розвиток освіти та підтримка здорового способу життя;
- захист прав людини;
- підтримка реформ у сфері правосуддя та боротьби з тероризмом та організованою злочинністю;
- підтримка міжкультурного діалогу.

Фінансування, тобто загальний бюджет Європейського інструменту сусідства та партнерства становитиме майже 12 мільярдів євро на (2007-2013 роки). Розгляд проектів та фінансування фактично розпочався з 2007 року (таблиця 2).

Таблиця 2
Європейський інструмент сусідства та партнерства –
пріоритети та асигнування України

Пріоритети фінансування (2007-2010) – ENPI		Колишні пріоритети та фінансування (2002 – 2006) – TACIS	
1. Розвиток демократії та управління	€148.2 млн. (30%)	1. Інституціональна, правова та адміністративна реформи	€355 млн.
2. Регуляторна реформа та адміністративний розвиток	€148.2 млн. (30%)	2. Приватний сектор та допомога в економічному розвитку	
3. Розвиток інфраструктури	€197.6 млн. (40%)	3. Подолання соціальних наслідків переходу	
Разом	€494.0 млн. (100%) На особу: €10,6	Разом	€355 млн.

Власний внесок партнерів у фінансуванні проектів має становити 25%.

Єврокомісія підготувала Стратегії з транскордонного співробітництва на 2007-2013 рр., Регламент і правила впровадження для ENPI, Спільні програми сусідства, в тому числі “Україна-Польща-Білорусь”, “Україна-Угорщина-Словаччина”, “Україна-Румунія-Молдова” на 2007-2013 рр.

Для реалізації, наприклад, Програми сусідства “Україна-Польща-Білорусь” на 2007-2013 рр. виділяються значні кошти – понад 200 млн. євро.

Україна – транзитна держава, залізничним транспортом якої щорічно перевозиться 60 мільйонів тонн вантажів у напрямку Україна-Європа, 40-45 мільйонів перевантажується в портах. Саме тому одним із основних напрямів роботи з інтенсифікації співробітництва України і Європейського Союзу є розвиток прикордонної та транспортної інфраструктури, в першу чергу, міжнародних транспортних коридорів.

Особливої уваги потребує реалізація пріоритетних проектів розвитку інфраструктури транспортних осей, що проходять територією України і включають маршрути міжнародних транспортних коридорів № 3 та № 5.

Через польсько-український кордон проходять два важливих для усієї Європи трансконтинентальні комунікаційні коридори: № 3 та Via Intermare. Крім шосейних доріг до цих коридорів входять залізниці та трубопроводи.

Згадані коридори мають стратегічне значення, адже Польща та Україна разом контролюють увесь геополітичний простір між Балтійським і Чорним морями.

Відновлення та функціонування трансєвропейських транспортних коридорів можливе лише за умови створення сучасної транспортної (дорожньої) інфраструктури, передусім на українському боці транскордонної території.

У першу чергу, це стосується міжнародного транспортного коридору № 3. Він простягається більше ніж на 1 500 км від Берліна-Бранденбурга/Саксонії в ФРН через польські міста Вроцлав, Катовіце та Краків до України через Львів до Києва. Коридор поєднує низку традиційних економічних просторів та охоплює більше 800 км спільного прикордонного простору двох інших держав: Чехії та Словаччини. Прямі інвестиції в транспортну інфраструктуру цього коридору до 2015 р. оцінюється в 5 млрд. євро.

Коридор пов'язаний із 5-ма іншими трансєвропейськими коридорами. Це підкреслює майбутнє значення цього коридору як основи та джерела імпульсу розвитку для навколишніх регіонів.

Вплив такого коридору на господарський комплекс території, через яку він проходить, зокрема, через розвиток вторинної транспортної мережі та її зв'язку із головними магістралями, розвитку відповідної сервісної інфраструктури, розповсюджується в зоні 200 км. Покращення транспортної доступності регіонів вздовж коридору дасть новий імпульс для розвитку периферійних регіонів, ініціювання мережі зв'язків та спільних проектів. Підвищується роль України міжнародному транспортному коридорі № 7, який проходить по Дунаю.

Важливу роль для розвитку транспортного співробітництва відіграє розбудова автобанів. Будівництво автобану від Львову до Луганську має стратегічне значення для всієї економіки України, оскільки дасть вихід українським промисловим регіонам до Західної Європи.

Реальним і корисним кроком у транскордонному співробітництві стало прийняття угоди про малий прикордонний рух, головною метою якого є посилення культурної співпраці між прикордонними регіонами України та Польщі. Півтора мільйони мешканців Львівщини та Волині мають право на спрощений перетин кордону.

На європейському континенті Польща залишається одним із головних стратегічних партнерів України. Впродовж тривалого часу незмінність такої позиції набула для України важливого значення як у контексті успішної реалізації політики європейської інтеграції, так і щодо розвитку двостороннього економічного співробітництва з Поль-

щєю, тому українсько-польське економічне співробітництво виступає об'єктом першочергової уваги з погляду виявлення резервів удосконалення господарських взаємовідносин України з постсоціалістичними країнами – членами ЄС на сучасному етапі європейської інтеграції.

Рис. 1 – Розподіл українських громадян, що перетнули українсько-польський кордон, з метою перебування у Польщі у 2009 р., %

Рис. 2 – Розподіл польських громадян, що перетнули українсько-польський кордон, з метою перебування в Україні у 2009 р., %

Це стосується як державної політики загалом, так і окремих її складових, зокрема макроекономічної, регіональної та соціальної.

Економічна складова здійснюється переважно у торговельній сфері, яка характеризується сировинним експортом, низькою часткою високотехнологічної продукції, високим коефіцієнтом технологічної залежності від країн-партнерів, яка є наслідком низької наукомісткості підприємств.

Щодо соціальної складової спостерігається транскордонний перетік інтелекту між прикордонними територіями України та Польщі, що матиме негативні наслідки для соціально-економічного розвитку прикордонних територій України.

Таким чином, транскордонні економічні зв'язки України з членами ЄС є не лише елементом взаємодії регіональних господарських комплексів прикордонних регіонів та сусідніх держав, а й української економіки загалом з єдиним економічним простором та внутрішнім ринком ЄС.

Транскордонне співробітництво в господарській сфері може стати ефективним знаряддям адаптації регіональної та української економіки загалом до вимог єдиного внутрішнього ринку ЄС та поступової інтеграції України до цілісного європейського економічного простору.

Західний кордон України є східним кордоном ЄС, тому важливо знайти нові інструменти і механізми, які б сприяли перетворенню проблем, що постали з розширенням ЄС, на можливості й переваги для України, водночас використати обопільні вигоди з метою зміцнення як сфери національної безпеки, так і нових перспектив транскордонного і регіонального співробітництва.

Література:

1. Будкін В. Сутнісні характеристики та форми ТКС // Економіка України. – 2008. – № 12. – С. 52-63.
2. Засадко В. В. Чинники розвитку транскордонного співробітництва регіону [Електронний ресурс] / В. В. Засадко // Національний інститут стратегічних досліджень – Режим доступу: niss.lviv.ua/analytics.
3. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
4. Студенніков І. ТКС як дзеркало регіональної політики в Україні [Електронний ресурс] / І. Студенніков // Центр регіональних досліджень. – Режим доступу: www.crs.org.ua.
5. Офіційний сайт “Програма транскордонного співробітництва “Польща-Білорусь-Україна” на 2007-2013 роки” – <http://www.pl-by-ua.eu/ua>.

6. Doliwa-Klepacki Z. M. Integracja europejska (łącznie z uczestnictwem Polski w UE i Konstytucjadla Europy). – Białystok: Temida 2, 2005.

7. Kalizuk E. Trade policy and regulation: lessons from Poland's accession to the European Union // International Journal of Public policy. – 2009. – Vol. 4. – № 1-2. – P. 135-158.

8. Lastawski K. Historia integracji europejskiej. – Torun: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2006. II.Polska polityka integracyjna po przystąpieniu do Unii Europejskiej // pod redakcją J. Fiszera. – Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, 2006.

9. Marise Cremona, Christophe Hill ion. L'Union fait la force? Potential and Limitations of the European Neighbourhood Policy as an Integrated EU Foreign and Security Policy, EUI Working Papers LAW No.2006/39.

10. Paving the Way of a New Neighborhood Instrument. Communication from the Commission. – Brussels, 2003. COM 393 final.

11. <http://www.arr.com.ua/ukr/news.php>.

12. <http://ewi.org.ua>.

13. <http://niss.lviv.ua/analytics/114.htm>.

УДК 101.1:316; 172.4

Ореста Лосик,*кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Львівського національного університету імені Івана Франка*

ДИАЛОГ МІЖСУСІДСЬКИХ ПАМ'ЯТЕЙ: ЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ПІДХІД

У статті порушено актуальну проблему трансформації колективних пам'ятей держав-сусідів. На прикладі українсько-польських трансграничних спроб “розрахунку з минулим” проаналізовано світоглядні передумови наявних практик взаємовідносин. Розглянуто постколоніальну специфіку міжсусідських моделей порозуміння. Заакцентовано на культурно-ціннісних й громадянсько-етичних потенціалах суспільного порозуміння різних поколінь та національних ідентичностей.

Ключові слова: *колективна пам'ять, постколоніальна травма, культурна самоідентифікація.*

The article raised an important problem of transformation of the collective memory of neighbors. On the example of Polish-Ukrainian cross-border attempts to “settle accounts with the past” the ideological premises of the existing relations practices is analyzed. A postcolonial understanding specifics cross-border models is considered. The cultural values and ethical potential of civil-social understanding of different generations and national identities is stated.

Key words: *collective memory, postcolonial trauma, cultural selfidentification.*

Пам'ять є органічною складовою будь-якої форми ідентифікування. Сфера її впливу займає непересічне місце в геополітиці, міжнародній дипломатії, дослідницькій та теоретичній гуманістиках, художній творчості, а також у публічному (освітньому й медіальному) просторі й ментальній повсякденності кожної спільноти. Національна й культурна форми колективної пам'яті безпосередньо пов'язані з такими необхідними для самоідентифікації чинниками, як Минуле, Спадщина та Традиція. Ці важливі орієнтири, своєю чергою, чинять значний вплив на формування національної (само)свідомості особи, групи, спільноти, а також на способи сприймання, манери оцінювання та межі розуміння усіх “інших” (не-своїх) та відмінних (не-”наших) форм “буття собою”, включаючи передовсім сферу цінностей та ідеалів¹.

Саме віднедавна статус пам'яті як об'єкта повсякденної уваги чи

¹ Скарга Б. Самоідентифікація та пам'ять // І. – № 10. – 1997. – С. 72-73.

наукового зацікавлення помітно змінився, тяжіючи у бік своєї зростаючої глобалізованості. Новітність перервала традиційний нарратив історичності, що послідовно і зрозуміло відбирав та вписував в “офіційну” канву важливі для суспільства події, дати, персоналії. Настало т. зв. “приспіння історії” (за Д. Галзві), суть якого – в розірванні взаємозв’язку минулого та майбутнього. То ж власне після Другої світової війни беруть початок сучасні моделі інтерпретації пам’яті, покликані погоджувати, з одного боку, самобутню укоріненість національних тотожностей, а з іншого – демократичне співіснування націй, засноване на принципах свободи репрезентації, толерантності й багатоманіття. Як результат, стрімко поставало щоразу більше різних версій пам’ятання про раніше монолітне минуле, а раптово непрозоре прийдешнє спонукало до дедалі динамічнішого “обов’язку” збирати, відновлювати, зберігати кожеш слід теперішності, “бо ми не знаємо, що наші наступники потребуватимуть знати про нас, аби зрозуміти самих себе”¹.

У цьому світлі, комунікативні ролі міжсусідської пам’яті, а також її теоретично-інтерпретаційні моделі та практики, складають одну з найактуальніших світоглядних проблематик й дилем, зокрема у контексті постановня новітньої “Європи регіонів”. Для колективних пам’ятей “розрахунок з минулим” є небезконфліктним процесом. Слід відзначити, що навіть позаєвропейські країни (наприклад, Японія) з високим рівнем політичних, економічних та культурних свобод мають дедалі наростаючі проблеми ускладнених міжпоколінневих та міжсусідських зв’язків, пов’язаними з витісненням, замовчуванням або й “вибіленням” ключових явищ з минулого, на яких, починаючи зі шкільних підручників історії, конструюється єдина версія колективної пам’яті. Економічні, політичні, суспільні, звичаєві, ментальні зміни з часом вивільнили та оприлюднили досвіди, сховані раніше у приватних, родинних, замкнених, цензурованих чи репресованих пам’ятях. Популярне культивування культурної спадщини означало також уявлення негероїчних епізодів спільного національного минулого і переосмислення змістів та призначення традиційної національної пам’яті. На теренах колишніх тоталітарних режимів у Східній Європі, Латинській Америці, Африці, Сибірі та Кавказі народи, натомість, відкрили для себе передовсім свою “довгу” історичну ідентичність і намагаються переносити класичні мітотворчі схеми національної гомогенності у сучасні координати².

¹ Nora P. Czas pamięci // Res Publica Nowa. – nr 7. – 2001. – S. 40.

² Серед низки численних нових досліджень на тему дискурсивної природи

Але далеко не кожна теоретична пропозиція (зокрема, концепція “амнезії та амністії”), висловлена інтелектуалами чи державними діячами, знайшла продуктивне втілення у практиці, або ж уникла хибних інтерпретацій (як, до прикладу, теза М. Яніон “До Європи – так, але разом з нашими померлими”) та спекуляцій (як діяльність керованого Е. Штайнбах Центру проти виселень у Берліні). “Брюсельські” декларації Європейської політики сусідства не сформульовані до кінця, а ті, що формально впроваджуються у практику, провокують конфлікти з т. зв. “історичними (локальними) політиками”, які, своєю чергою, апелюють до відстоювання національних інтересів, але переважно спекують на меголоманських гаслах. Декларації діалогу результують політичними скандалами, ментальними конфронтаціями й медіальними “війнами”.

У світлі окреслених світоглядних трансформацій Україна й досі залишається порівняно пасивним учасником інтенсивної міжнародної співпраці у сфері (пере)осмислення й (ре)артикуляції досвідів Минулого як у внутрішньо-українському контексті, так і у ракурсі найближчого сусідства, починаючи від легітимації кордонів та завершуючи програмами історичних політик. Інтелектуальна Польща, своєю чергою, вже володіє напрацьованим і перевіреном на практиці комплексом методологічних підходів (наприклад, стосовно польсько-єврейських, польсько-німецьких) стосунків, однак на рівні саме українсько-польського діалогу деклароване порозуміння часто виявляється нетяглим та позірним. Проблематичність цієї географічної очевидності ґрунтується на потужному своїми контрверсіями пласті нерозпрацьованих ментальних і свідомісних бункерів взаємних претензій, що накопичувалися століттями й віддзеркалювалися у національних мітологіях та символічній культурі. Специфіка цієї українсько-польської ситуації полягає у запізнілому, нерегулярному й – що найголовніше – нереферентному діалозі науковців, політиків, культурних діячів, що декларують відповідальність за міжнародне порозуміння.

Регіон Центрально-Східної Європи є надзвичайно відкритим, а тому, зокрема, дуже незахищеним тереном для множинних циркуляцій смислів й симулякрів, пов’язаних з пошуком “питомої” форми ідентичності та розумінням “Іншого” (зокрема, Сусіда). Досвід колоніалізму та його постколоніальні синдроми змушують Центрально-

колоніалізму та постколоніальних трансформацій суспільних світоглядів див. історіософський аналіз способів оцінювання дійсності та самоусвідомлення своєї тотожності, зокрема на прикладі порівняння держав сучасної Східної Європи та Латинської Америки: Kiniewicz J. Ekspansja, kolonializm, cywilizacja. – Warszawa: Wyd-wo DiG, 2008. – S. 113-118, а також Ibid.... – S. 119-141.

Східну Європу наполегливо цікавितись категоріями “персоніфікування спільноти” (Є. Шацький): “перехідні” суспільства поєднують наслідки буття “homo sovieticus” з за давними мегаломансько-націоналістичними страхами та новими – демократичними та глобалізаційними – умовами самоздійснення й самоорганізації¹. Ментальні і свідомісні бункери, що накопичувалися століттями й віддзеркалювалися у національних мітологіях та символічній культурі, стереотипи колективної пам’яті або всього лише ще “живі” болісні спогади про спричинені цим “Іншим” страждання (невідрефлектована пам’ять про яке може передаватися з покоління в покоління) засвідчують, що “прощання з імперією” (О. Гнатюк) виявилось складнішим, аніж можна було припустити.

З одного боку, якщо описувати, що коїлося з українською пам’яттю впродовж усіх століть колонізації, то переважатимуть поняття експропріації, аритмії, дискразії, демонтажу, ретардації, табування тощо². Відчуття інтенсивної та глибокої нестабільності активує у суспільній та індивідуальній пам’ятях механізми магічного, а-історичного (тобто застиглого та зредукованого до “вічних” канонів та “простих” стереотипів) символічно-емоційного світогляду, який опирається інтерпретаціям, оскільки вони підкреслюють неоднозначність “моноліту” традицій.

Але, з іншого боку, східноєвропейські країни – це постколоніальні спільноти. Визнання цього може стати вихідним пунктом і для подолання міжсусідського взаємопорозуміння.

Як один з різновидів травматичної пам’яті, постколоніальна пам’ять притаманна багатьом спільнотам, народам та ідентичностям. Серед найважливіших постколоніальних синдромів, притаманних тривало “бездержавним” націям Східної Європи, відома дослідниця Е. Томсон називає чотири: 1) бідність (“пов’язується з занепадом традиції успадкування, що закономірно спричинює втрату багатьох інших традицій”); 2) постсоветський песимізм (“приносить апатію та зневіру в собі, нерідко ще більш болючу, аніж у часи поневолення”); 3) “необхідні домисли” (necessary fictions, схильності нових незалежних спільнот та їх членів до творення гіперболізовано “славного” мітологічного колективного минулого, що є психологічною терапевтичною спробою “рекомпенсації принижень, спричинених колони-

¹ Сігов К. Проблема легітимності в пострадянських суспільствах: до порівняльного аналізу словника ідентичностей / Козел лек Р., Шеррер Ю., Сігов К. Історичні пошуки ідентичності: Українсько-німецький колоквиум. Київ: Дух і літера, 2004. – С. 107-120.

² Пахльовська О. Ave, Europa! – К.: Пульсари, 2008. – С. 61-100.

алізмом”); 4) культуралізм, який полягає на “редукуванні проблем постколоніалізму тільки до культурного виміру”, безкритично-пасивному меншовартісному наслідуванню культурних зразків колишніх імперських центрів¹.

Прояви постколоніальної міжеусідської конфліктності дуже подібні до тих ознак, якими психотерапевти характеризують інші деструкційні для психіки та свідомості реакції людини на негативні пережиті досвіди (мимовільні відтворення, страх, уникання місць, ситуацій та людей, що викликають тематичні асоціації, почуття безрадності, відчуття сорому тощо). Так, у Східній Європі синдроми зневолоеної “одновимірності” постсоветської людини зберігаються навіть після падіння тоталітарної системи. Культивована з раннього дитинства колективна недовіра та ворожість до індивідуального, самостійного, приватного вже у роки незалежності проявляється у не-свідомому підтриманні своєрідної взаємної “герменевтики підозр”, яка була “інтегральною складовою комуністичної пропаганди та способом викривання прихованих “ворогів народу”. Залишила по собі слід у вигляді універсальної підозрливості” – навіть стосовно найближчих або й самого себе (Й. Тішнер), вже не кажучи про сусідні нації². І, подібно до індивідуальних лікувальних засобів, “оздоровлення” колективної пам’яті ґрунтується на принципі присвоювання думки “пам’ять про деякі травми є частиною нас” і що саме пригадування та розмова дозволяють не відтворювати, а створювати новий контекст пережитого, який розімкне замкнуте коло деструктивного пасивного розпам’ятовування й скерує його у бік адекватних, передовсім емоційно, процесів консолідації.

Тим не менше, постколоніальні народи можуть, послуговуючись метафорою автостради, за Е.Томсон, на яку тяжко в’їхати з бічної вулички, подолати корки-черги, а якщо ж не мають ані водійських прав, ані машини – самостійно “сконструювати власне авто та нові траси”³. Саме тому культурно-духовна реконструкція важливих для усіх форм ідентичності досвідів повинна йти в парі з проекцією. Ця остання акцентує власне не на їх реновації (що складає основу реконструкції), а критичному оновленні, зокрема, деконструкції стереотипів, на формах солідаризації, які б вичерпували конфлікти минулого, на ментальному поступі пам’яті задля перспективи порозуміння у

¹ Thompson E.M. Said a sprawa polska. Przeciw kulturowej bezsilności peryferii // Dziennik („Europa – Tygodnik Idei”). – nr 26(65). –2005. – S. 11.

² Wnuk-Lipiński E. Długie pożegnanie. Homo sovieticus dzisiaj // Tygodnik Powszechny. – nr 2. – 2008. – <http://tygodnik.onet.pl/33,0,6407,artykul.html>.

³ E. M. Thompson, Said a sprawa polska... – S. 11.

вимірі творення новітніх етосів і спільнот. В такому сенсі проекція виконує функцію взаємозв'язку національної ідентичності із громадянською та етичною.

При цьому однак слід розуміти, наскільки могутніми потенціалами реваншу “палахкотить” колективна травмована пам'ять, якщо навіть індивідуальна розглядається спеціалістами з великою обережністю. Без історичної пам'яті, яка поєднує свідомість спільного пра-початку та орієнтує спрямованість у майбутнє, не відбувається також будь-яка колективна ідентичність, об'єднана етнічними, культурними, національними чи політичними критеріями спільної са-мобутності. Саме час (про)минулий виступає незмінним джерелом накопичених спогадів, здатних непомітно, але різьоче впливати на теперішність (цей зв'язок стало доводити соціологічні опитування й новітні відкриття у психології пам'яті). Тому зрозуміло, чому іншим, після “обов'язку”, наслідком подекуди гіпертрофованого й тиранійного поширення практик, функцій та знарядь пам'ятання відомий історик П. Нора називає почуття спільної “втрати” від інтенсивно віддаленого й вже неоднорідного минулого, тобто знецінення ідеї колективної спадщини, наявність якої завжди вирішально впливала на зміцнення духу спільної тотожності¹.

Посеред вже наявних якісних і цікавих історіографічних, культурознавчих, політологічних ракурсів дослідження міжсусідської пам'яті українсько-польських стосунків окремим недооціненим пластом виступає царина етики діалогу (у розумінні філософів-семіотиків П. Рікера та Ч.Тайлора), замовчуваний у часи “червоного” Минулого й медіально маргіналізований на тлі сучасних борсань із ідейним скеруванням та змістовним наповненням “національного відродження”. Ділянка етики діалогу виступає тим недооціненим дискурсом, який скеровує європейську культуру пам'яті від міжсусідської “історії взаємних зрад” (Р. Траба) до “спільних імпульсів досвіду” (Р. Козеллек), здатних у довгостроковій перспективі деконструювати “кривки” (Й. Тішнер) травмованими тоталітаризмами свідомості. Її постулати ґрунтуються, зокрема, на поновному зміцненні спільних позитивних й солідарних “пунктів віднесення” (наприклад, етосі християнського прощення) та терпеливому взаємному розпрацюванні “бункерів” національних кривд і образ. На перспективні потенціали власне етичних дискурсів у комунікативному міжсусідському просторі звертали увагу такі непересічні (а тому контрверсійні для бездумного патріотизму) українські й польські авторитети хоча б лише ХХ сто-

¹ Nora P. Czas pamięci // Res Publica Nowa. – nr 7. – 2001. – S. 41.

ліття – А. Шептицький, Й. Тішнер, С. Свіжавський, Є. Гедройць та інші, вже сучасні автори (Е. Томсон, Б. Геремек, К. Войтила).

“Докорінно діалогічний характер” є, на думку Ч. Тейлора, головною рисою людського життя, який, починаючи з розвитку самосвідомості, передбачає інтерактивний, а не “монологічний” характер самовизначення. Діалогічні інтенції свідомості, звертаючи увагу насамперед на те “як” промовляє до нас “буття іншого”, дозволяють носіям ідентичності переосмислити простори “буття собою”. Ідентичність самості визначається “у діалозі, а інколи і в боротьбі” та завдяки “спільним переживанням”; найбільше руйнівними для умов, що її уможливають, є брак (чи відмова) певного “неминучого горизонту” значень, який передує будь-якому суб’єктивному вибору, бажанню, прагненню, уподобанню¹.

Для цього їм слід також почати слухати один одного.

На нашу думку, саме вдумлива пропозиція Поля Рікера є адекватним підкріпленням, доповненням та розширенням вже наявних базових концептуальних методологій дослідження пам’яті, зокрема у постколоніальному вимірі².

Отож, П. Рікер, як і чимало інших непересічних мислителів сучасності, зокрема тих, що збиралися у папській резиденції у Кастель Гандольфо (Castel Gandolfo), відштовхується від потреби неабстрактної інтегративної моделі порозуміння між ідентичностями та відмінностями як двома полюсами “буття собою”, від єдності яких залежить не лише цілісний простір особи, а майбутній ментальний та політичний етос Європи. “У порядку наростання духовної щільності” він пропонує три послідовні моделі діалогічної праці з колективними пам’ятями:

1. Модель перекладу.

Суть її значно глибша, аніж проста комунікація, адже вона є жестом мовної гостинності, скерованим на обмін смислами, закладеними у семантичний світогляд кожної культури та просторів, де означається її пам’ять. “Перекладачі з культури на культуру” привертають увагу до “іншого” мовлення, диференційованого фонологічно, лексично, синтаксично, стилістично, але наголошують на універсальному осерді етичного й духовного життя індивідів і народів.

2. Модель обміну пам’ятями.

П. Рікер мовить: “говорити про пам’ять не означає вести мову тіль-

¹ Тейлор Ч. Етика автентичності. – К.: Дух і Літера, 2002. – С. 30-31.

² Рікер П. Яким має бути новий етос Європи? // Критика. – № 6. – 2005. – С. 2-4.

ки про психофізіологічну здатність, пов'язану зі збереженням і пригадуванням слідів минувшини (...) Навіть на індивідуальному рівні саме завдяки розповідям про інших і про нас самих ми артикулюємо й окреслюємо власну дчасність”¹. Він підкреслює мобільний, комбінативний характер творення смислового простору, у якому переплітаються та перехрещуються нарації багатьох ідентичностей: “історія мого власного життя стає сегментом історії вашого життя” і це сприяє “новому фігуруванню як нашого власного минулого, так і минулого інших осіб завдяки безупинному перемодельованню історій, що ми їх взаємно переповідаємо”². Таким чином проходить прийняття “історії іншого” та її визнання. Застигла й фіксована пам'ять, на думку французького мислителя, є виключною та добровільно невисловленою.

3. Модель прощення.

Ця модель також наголошує на спільному перегляді пам'яті про минуле, як “кладовище недотриманих обіцянок”, але вже не задля вивільнення позитивних траєкторій “зарядів сподівання”, а щоб позбутися саме тих, які функціонують у площині страждання. Обмін пам'ятями у такому випадку “вимагає чогось більшого, аніж уява та симпатія”, він перевершує політичні та навіть моральні категорії. Процес зрозуміння “страждання інших у минулому і теперішньому” є нічим іншим, як дискурсом милосердя та взаємного співчуття. “Воно не зліквідує боргу, оскільки ми й надалі залишаємося спадкоємцями минулого, але знімає покарання за борг”, – пише П. Рікер³. Він також підкреслює, що при використанні цієї моделі необхідно уникати двох пасток: байдужої легковажності щодо мови принижених та нетерплячисті у просянні та прийнятті прощення: “є час для непростимого, є час і для прощення. Прощення потребує великого терпіння”⁴.

Здатність усвідомлювати та відтворювати своє існування в часі (себе у минулому) складає основу цілісності ідентичності спільноти, що конститує своє існування у соціальному й культурному просторі. Як для західних, так і для постколоніальних суспільств колективна пам'ять продовжує “дрейфувати”, тобто шукати новітніх способів і форм виражальності та зрозуміння, що є закономірним і позитивним наслідком культурно-цивілізаційної емансипації. Е. Томсон констатує: “визволення з формальної колоніальної залежності не результує одразу зникненням узалежнення. Воно залишається і у економічній, і

¹ Рікер П. Яким має бути новий етос Європи? // Критика. – № 6. – 2005. – С. 2.

² Там само... – С. 2.

³ Там само... – С. 4.

⁴ Там само... – С. 4.

у психологічній сфері”¹. Якщо “дрейфуюча” постколоніальна пам’ять й надалі тяжітиме до замкнутості, то наслідком стає відродження вже новітньої монополії на “офіційну” версію пам’ятання, “легітимні” способи пригадування і, отже, новий симулякр “*homo sovieticus-a*”.

Етико-філософська модель діалогу скеровує насамперед до ре-дефініції ритуалізованих т. зв. “історією возвеличування” та спотворених тоталітарним пресингом нарацій про самих себе та інших. Маючи за мету нову – демократичну та солідарну – консолідацію громадян, ця модель має потенціал не лише збудувати нову іконосферу чи символічний культурний ландшафт, а й акцентувати на відкриванні т. зв. білих плям, детабуїзації колективних “бункерів” ігнорування та замовчування, плюралізації пам’ятання минулого, а навіть більше – оновленого самоокреслення своєї “корінної” ідентичності та формуванням новітньої культури відповідальної та діалогічної міжсусідської пам’яті.

Література:

1. Пахльовська О. Ave, Europa! – К.: Пульсари, 2008. – С. 61-100.
2. Рікер П. Яким має бути новий етос Європи? // Критика. – № 6. – 2005. – С. 2-4.
3. Сігов К. Проблема легітимності в пострадянських суспільствах: до порівняльного аналізу словника ідентичностей / Козеллек Р., Шерпер Ю., Сігов К. Історичні пошуки ідентичності: Українсько-німецький колоквиум. – Київ: Дух і літера, 2004. – С. 107-120.
3. Скарга Б. Самоідентифікація та пам’ять // І. – № 10. – 1997. – С. 56-74.
4. Тейлор Ч. Етика автентичності. – К.: Дух і Літера, 2002.
5. Kiniewicz J. Ekspansja, kolonializm, cywilizacja. – Warszawa: Wyd-wo DiG, 2008. – S. 113-118, а також Ibid.... – S. 119-141.
6. Nora P. Czas pamięci // Res Publica Nowa. – nr 7. – 2001. – S. 37-43.
7. Wnuk-Lipiński E. Długie pożegnanie. Homo sovieticus dzisiaj // Tygodnik Powszechny. – nr 2. – 2008. – <http://tygodnik.onet.pl/33,0,6407,artykul.html>.
8. Thompson E.M. Said a sprawa polska. Przeciw kulturowej bezsilności peryferii // Dziennik (“Europa – Tygodnik Idei”). – nr 26(65). – 2005. – S. 11.

¹ Thompson E.M. Said a sprawa polska... – S. 11.

УДК 32.019.52

Андрій Рибак,

кандидат політичних наук, в. о. доцента кафедри політології Національного університету “Острозька академія”, керівник громадської організації “Школа політичної аналітики “Поліс”

СТАВЛЕННЯ ПОЛЯКІВ ДО УКРАЇНЦІВ: ДИНАМІКА ТА ВИЗНАЧАЛЬНІ ЧИННИКИ

У статті висвітлено проблему здебільшого, негативного ставлення поляків до українців, починаючи з 1991 р. Охарактеризовано основні чинники, які визначають ті чи інші позиції польського суспільства щодо інших народів. Визначено фактори, які впливали або впливають на ставлення до українців. Простежено динаміку зміни ставлення. Вказано причини зміни та подальші тенденції.

Ключові слова: поляки, українці, ставлення, національність, народ, симпатія, антипатія, терпимість, нетерпимість, чинники, стереотипи, цінності, взаємини, респонденти, громадськість, суспільство.

A problem is reflected in the article, mostly, negative attitude of Poland toward Ukrainians, beginning from 1991. Basic factors which determine those or other positions of Polish society in relation to other people are described. Certainly factors which influenced or influence on attitude toward Ukrainians. The dynamics of change of relation is traced. Reasons of change and subsequent tendencies are indicated.

Keywords: Poland, Ukrainians, relations, nationality, people, liking, antipathy, tolerance, intolerance, factors, stereotypes, values, mutual relations, respondenti, public, society.

Імідж країн на міжнародній арені, на рівні офіційних інституцій або в очах громадськості є надзвичайно важливим фактором, який багато у чому чинить значний вплив на політичні та економічні стосунки між державами. Уявлення про одну країну та її мешканців серед населення іншої, однозначно, визначає налаштування політичних чи економічних кіл, є одним із елементів, який формує їх позиціонування та діяльність. Тому будь-яка держава в сучасному глобалізованому світі повинна бути зацікавленою у власному максимально позитивному іміджі серед громадянства інших країн.

Не даремно більшість розвинутих держав вдаються до послуг іміджмейкерів, які на професійній основі формують (або підтримують) уявлення про країну поза її межами. Для групи ж держав, що проходять процес демократичної трансформації (у тому числі й

України), процес формування позитивного зовнішнього іміджу має стати невід'ємним завданням, реалізація якого опиратиметься на відповідну внутрішню та зовнішню політику.

Фактично з початків незалежності України, було проголошено курс на участь країни в європейських об'єднаннях. Сьогодні офіційною стратегічною метою держави вважається членство в Європейському Союзі. Зрозуміло, що рішення щодо інтеграції в ЄС нових учасників приймають Європейська Комісія та парламент, які оцінюють рівень економічного та політичного розвитку країни, відповідно до Копенгагенських критеріїв. Однак не менш важливим чинником, який визначає налаштування офіційних структур ЄС до держави є саме імідж тієї чи іншої країни в очах мешканців європейської спільноти. Від того яким буде уявлення про українців у європейців та наскільки позитивно сприйматиметься наша країна і залежить, без перебільшення, доля нашого членства у ЄС.

Немає абсолютно ніякої гарантії, що за умови позитивного ставлення до України та українців більшості населення європейської унії ми станемо частиною спільноти. Але цілком очевидно (і прикладом цього може слугувати Туреччина), якщо європейці не сприйматимуть нас за "своїх", то дорога нашій країні до ЄС закрита. Навіть за умови достатнього рівня інституційного та структурного розвитку економічної та політичної складової держави.

Зазначимо, що якщо процес інформування внутрішньої громадськості про переваги членства в Євросоюзі, хоча й мляво, здебільшого неефективно, але все ж проходить (існує навіть окрема Державна цільова програма інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008-2011 рр.), то питання проведення інформаційних кампаній серед населення країн ЄС абсолютно не опрацьоване навіть на офіційно-декларативному рівні і не закріплене у нормативно-правових актах.

Впродовж останніх шести-семи років до групи країн, які найпотужніше лобіюють інтереси України в ЄС, входить наш західний сусід – Республіка Польща. У політичному лексиконі навіть з'явилося відповідне поняття, яке окреслює позицію цієї країни – "адвокат України на Заході". Однак, чи є співзвучними з позицією офіційної Варшави щодо українців погляди пересічних поляків? Яким є ставлення громадян Польщі до народу, з яким їх поєднують драматичні періоди історії? Чи змінюється імідж українців і, якщо так, то під дією яких чинників? Врешті-решт, що визначає ставлення одного східноєвропейського народу до іншого? Відповіді на ці запитання ми і шукали у

процесі нашого дослідження. Відтак, ми поставили за мету з'ясувати, яким є налаштування поляків до українців, динаміку та тенденції його зміни та основні чинники, які впливають на цей процес.

Проблема ставлення поляків до українців є предметом зацікавлення як українських, так і польських вчених. Серед польських вчених, чи не найповніше розкривають зміст проблеми праці Й. Конечної. Дослідниця на високому науковому рівні проаналізувала особливості стосунків між двома судніми народами у 1990-х роках. Особливості ставлення поляків до національних меншин та інших народів висвітлюються також у працях Й. Дарського, Е. Дрияньської, Я. Майхерека, А. Спажиньської та ін.

Серед українських науковців проблема взаємовідносин поляків та українців і ставлення одного народу до іншого знайшла висвітлення у працях Л. Зашкільняка, О. Лосик, Н. Олійника, В. Павліва тощо. Праці усіх авторів внесли значний внесок у справу наукового переосмислення взаємин між поляками та українцями на сучасному етапі. Однак нам не відоме дослідження, у якому б простежувалася динаміка зміни ставлення поляків до українців до сьогодні та проаналізовані чинники, які впливають на цей процес.

Емпіричну базу дослідження складають результати моніторингових соціологічних опитувань серед поляків, які проводяться Центром дослідження громадської думки (Centrum Badań Opinii Społecznej). Ця інституція вивчає ставлення поляків до інших народів починаючи з 1993 р.

Що ж визначає налаштування громадян Польщі до інших народів, у тому числі й до українців? На думку польської дослідниці А. Спажиньської, на ставлення поляків до інших національностей та до нацменшин впливають чинники історичні, політичні, правові, соціально-економічні та культурно-духовні.

Так, Друга світова війна, наслідки якої ще до сьогодні пам'ятають багато поляків, породила сильне негативне налаштування, а іноді навіть ненависть до деяких народів (у першу чергу – німців, але й українців). І повністю подолати її, поки-що, неможливо. Саме історична пам'ять є визначальною для багатьох польських громадян, коли мова йде про симпатії чи антипатії до інших народів.

Окрім історичних, важливими є політичні чинники. У першу чергу, маються на увазі сучасні стосунки Польщі з іншими державами. Наприклад, не найкращими є відносини Польщі з Білоруссю. Польська меншина в Білорусі, на думку офіційної Варшави, піддається утискам, не має можливості вільного розвитку. Це призводить до не

зовсім позитивного налаштування поляків до білорусів та білоруської національної меншини у Польщі. Очевидно, динаміка симпатій чи антипатій буде прямо пропорційна політиці білоруської влади до польської меншини: чим позитивніша політика, з погляду інтересів меншини, тим краще у Польщі ставлення до Білорусів.

Не менш важливими за політичні є соціально-економічні чинники (іноді їх важко відмежувати від політичних). Скажімо, “газові проблеми” Польщі з Росією (щодо ціни на газ), яка, по-суті, є його єдиним постачальником. Збільшення північним сусідом ціни, непропорційне збільшенню плати за транзит голубого палива територією Польщі аж ніяк не сприяє симпатіям поляків до Росіян.

Якщо мова йде про релігійно-культурні чинники, то прикладом не зовсім позитивного налаштування є ставлення поляків до євреїв і, частково, до українців (проблема “польськості” Львова, так званих “східних кресів” тощо)¹.

Значну роль у ставленні поляків до інших народів відіграє міжнародний імідж країни. Так, після початку воєнних дій США в Іраці теж різко почало скорочуватися число симпатиків цієї країни. Хоча, Польща традиційно вважається одним із надійних союзників США у Європі². Однак одразу зазначимо, що не можна ототожнювати імідж держави в очах громадян та ставлення до її народу. Це різні речі. Імідж держави може впливати на ставлення до громадянства, але цей вплив та його потужність потрібно розглядати у кожному окремому випадку. Так, навряд чи іміджеві характеристики Росії на міжнародній арені є кращими за українські. Вони є іншими, але не позитивнішими. Проте ставлення до росіян та українців є майже однаковим.

Велике значення у налаштуванні відіграє також досвід особистих стосунків з тими чи іншими націями. Показовою тут є різка зміна динаміки позитивного ставлення поляків до ірландців. Якщо у 2004 р. (рік вступу Польщі до ЄС) позитивне ставлення декларували 39% респондентів, то у 2007 р. – вже 54%. Причиною цього стало те, що Ірландія відкрила свій ринок праці для поляків і, загалом, дружельбно їх прийняла на власній території³.

¹ Sparzyńska Anita. Stosunek Polaków do mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce. – Режим доступу до матеріалів: <http://www.wos.org.pl/wypracowania/stosunek-polakow-do-mniejszosci.html>. – Назва з екрана.

² Sondaż: Polacy najbardziej lubią Irlandczyków, a najmniej – Arabów. – Режим доступу до матеріалів: <http://wiadomosci.gazeta.pl/Wiadomosci/1,80708,4495550.html>. – Назва з екрана.

³ Там само.

Таким чином, ті чи інші чинники впливають на творення асоціативних уявлень, формування стереотипів про окремі національності, які починають побутовувати у суспільстві і витворювати узагальнений імідж про інший народ.

Цікаво, що на симпатії чи антипатії поляків впливає рівень їхньої освіти: чим він вищим, тим толерантнішим є ставлення до інших народів. Мешканці польських міст, загалом, краще ставляться до інших націй, аніж мешканці сіл. Це можна пояснити тим, що саме у селах, де переважає населення старшого віку, живе народна пам'ять про історичні події, яка і впливає на ставлення. Міське населення є більш модернізованим, менш консервативним і більш ліберальним, порівняно із сільським. Відтак, толерантність тут проявляється більшою мірою.

Загалом, систематичний моніторинг громадської думки в Польщі демонструє тенденцію до зменшення негативного ставлення до інших народів. Однак динаміка щодо тих чи інших націй, є відмінною¹.

Особливо позитивно вплинув на ставлення до інших народів вступ Польщі до ЄС. Тепер полякам слід підтверджувати відданість ліберальним та демократичним стандартам, головними серед яких виступають національна толерантність та позитивне налаштування до усіх народів, незважаючи на складну історію стосунків. Локомотивом демонстрації такого ставлення є, звісно, державний апарат та чиновники найвищого рангу. Однак така офіційна позиція знаходить відгомін та підтримку у суспільстві, яке загалом стає більш демократичним².

У той же час, на думку представників Центру дослідження громадської думки, одним із найважливіших чинників, який визначав і продовжує визначати ставлення поляків до інших національностей, є стереотип багатого, цивілізованого “Заходу” – до народів, які належать до нього, поляки хочуть бути подібними, і бути його частиною; та бідного, цивілізаційно відсталого “Сходу”, – від якого дистанціюються і декларують неприязнь³.

Всі ті стереотипи, які існують у сприйнятті Польщі та її громадян з боку французів, німців чи англійців самі поляки наче переносять на своє ставлення до сусідів зі Сходу, в тому числі й до українців.

¹ Powrót do różnorodności. Mniejszości narodowe i etniczne w polsce po 1989 roku. – Режим доступу до матеріалів: http://lemkounion.republika.pl/mniejszosci_narodowe.html. – Назва з екрана.

² http://www.sciaga.pl/tekst/75469-76-scharakteryzuj_stosunek_polakow_do_mniejszosci_narodowych_i_etnicznych_w_polsce.

³ Sondaż: Polacy najbardziej lubią Irlandczyków, a najmniej – Arabów. – Режим доступу до матеріалів: <http://wiadomosci.gazeta.pl/Wiadomosci/1,80708,4495550.html>. – Назва з екрана.

(За результатами опитування 2001 р., Польща асоціювалась в очах Західної громадськості із хаосом в економіці, повільністю, горілкою, католицькою церквою, махінаціями та автомобільними крадіжками. Грунтуючись на результатах соціологічних досліджень, керівництвом Польщі було розроблено низку програм та здійснена серія PR-акцій, присвячених вступу Польщі до ЄС¹. У подібній ситуації перебуває й Україна. Однак ніяких заходів на зміну уявлення не проводить).

Прагнення бути схожими за ментальністю до тих же французів, німців чи англійців самі поляки реалізують у той спосіб, що всю нехить, яку вони відчують з боку мешканців Західної Європи, переносять на своїх східних сусідів.

Той дуалізм, про який говорять польські соціологи як про показник ставлення Заходу до Польщі, абсолютно під копірку переноситься на практику польського сприйняття України і українців².

Пишучи на початку третього тисячоліття про ставлення поляків до всіх своїх сусідів, дослідниця Й. Конечна зазначала, що поляки чітко поділяють європейські народи на три групи: Центральна, Західна і Східна Європа. Найбільше вони люблять Центральну частину – чехів, словаків та угорців – за схожість історій та культур. Західних сусідів поляки теж люблять – бо хочуть належати до їх грона. До третьої групи народів (білорусів, росіян та українців) неприязнь суттєво переважає над симпатією, особливо у ставленні до українців³.

Забігаючи наперед, зазначимо, що сьогодні, на жаль, ситуація суттєво не змінилась. Поділ країн на три групи, залежно від ставлення до них поляків, залишається актуальним. Мова може йти лише про зміну показників симпатії та антипатії.

Власне, тенденцію зміни ставлення поляків до українців можна оцінювати лише у контексті (порівнянні) з динамікою ставлення до інших народів. Нижче у таблицях ми наводимо порівняльну характеристику ставлення до українців та жителів деяких інших держав, яка демонструє тенденцію зміни ставлення, починаючи з 1993 р.

¹ Сприйняття України європейською спільнотою: покращення образу країни як одне із завдань євроінтеграційної політики. – Режим доступу до матеріалів: <http://www.penta.org.ua/publications/1452/>. – Назва з екрана.

² Ставлення до українців у Польщі. – Режим доступу до матеріалів: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/893652.html>. – Назва з екрана.

³ Павлів В. Чому поляки не люблять українців? – Режим доступу до матеріалів: <http://www.dt.ua/1000/1600/33286/>. – Назва з екрана.

Таблиця 1.

Показники зміни симпатії поляків до українців та інших народів

Народи	Відповіді респондентів по роках			
	1993	2001	2004	2010
	у %			
Українці	12	19	29	34
Населення США	62	50	45	45
Білоруси	19	26	21	34
Чехи	38	47	49	53
Французи	61	55	45	51
Німці	23	32	33	39
Цигани (роми)	6 (на 1994 р.)	17	15	23
Росіяни	17	23	18	34
Румуни	9	15	14	26
Сербі	10	17	15	31
Словаки	33	42	41	51
Угорці	47	47	43	49
Італійці	63	54	50	52

Джерело: *Stosunek polakow do innych narodow. Komunikat z badan. Warszawa, styczeń 2010 r. – Warszawa: Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, 2010. – 10 s.*

Таблиця 2.

Показники зміни антипатії поляків до українців та інших народів

Народи	Відповіді респондентів по роках			
	1993	2001	2004	2010
	у %			
Українці	65	49	34	29
Населення США	9	14	20	16
Білоруси	47	40	37	23
Чехи	28	15	14	9
Французи	9	9	19	10
Німці	53	36	34	28
Цигани (роми)	75 (на 1994 р.)	56	56	47
Росіяни	56	47	53	31
Румуни	66	56	54	35
Сербі	55	42	40	23
Словаки	27	15	16	11
Угорці	18	15	13	10
Італійці	6	8	11	10

Джерело: *Stosunek polakow do innych narodow. Komunikat z badan. Warszawa, styczeń 2010 r. – Warszawa: Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, 2010. – 10 s.*

Результати моніторингу демонструють, що ставлення до українців, загалом, аж ніяк не можна назвати позитивним.

Самі польські дослідники вважають, що нетерпимість до інших народів (у тому числі й до українців) та почуття вищовартості розпочалося з XVII ст. Це було пов’язано з реформацією та війнами, які Польща вела зі Швецією, Росією, Козацькою державою. Саме тоді у свідомості шляхти щось змінилось. Система цінностей та стиль життя почали відзначатись нетерпимістю до іноземців. Почала побутувати думка, що поляки – це народ призначений до реалізації релігійної, культурної, політичної місії. З другої половини XVII ст. це почало набирати ознак ксенофобії, прояви якої помітні ще й у наші дні¹. Народом, який у наступні століття став чи не найбільш ненависним для поляків, стали українці.

Як бачимо з обох таблиць, антипатія до українців у 1990-х роках суттєво переважала симпатію. Ми належали до групи народів найбільш ненависних полякам. І динаміка позитивної зміни такого ставлення була достатньо повільною. Які чинники були і/або залишаються визначальним у ставленні жителів Польщі до українців?

Одним із ключових аспектів, який домінував упродовж усього XX століття, є надзвичайно складні, подекуди трагічні стосунки між народами у 1918-1920, 1930-х рр. та у період Другої світової війни. Історична пам’ять до сьогодні є надзвичайно сильним фактором, який формує світогляд поляків та налаштування до українців.

На думку українського дослідника В. Павліва, драматичні історичні події залишили свій слід у долях більшості польських родин і вписалися назавжди у “книгу страждань польського народу”. В сучасній Польщі живе ще багато свідків тих подій. Вони оповідають про це своїм дітям і внукам, пишуть спогади, книги. Все це становить основу “знання” сучасних поляків про той період та про українців.

Дослідник припускає, що відповідаючи на запитання різноманітних анкет у 1990-х – на початку 2000-х рр., пересічний поляк (звісно, що це стосується не усіх без винятку поляків – А.Р.) під словом “українець” розумів перш за все “українського бандита”, “українського націоналіста”, до якого ставиться з підозрою і недовірою².

Однозначно, частково причиною саме такого налаштування є комуністична пропаганда, яка малювала саме такий образ українця пе-

¹ Darski Józef. Stosunki ukraińsko-polskie (do 1992). – Режим доступу до матеріалів: http://www.sciaga.pl/tekst/29025-30-stosunek_polakow_do_mniejszosci_narodowych. – Назва з екрана.

² Павлів В. Чому поляки не люблять українців? – Режим доступу до матеріалів: <http://www.dt.ua/1000/1600/33286/>. – Назва з екрана.

ріоду 1940-х років (принаймні так вважають деякі польські науковці). Однак значно спричинився до того також і особистий пережитий досвід.

Другий момент, який визначав ставлення, починаючи з часів проголошення незалежності України, – проблема ототожнення слов'янських народів колишнього СРСР з єдиними типом громадянина, який окреслювався поняттям “русській” і асоціювався з речами, які формували, загалом, негативний імідж.

Наприкінці 1980-х та в 1990-х рр. українці відвідували Польщу переважно як вільнонаймані, подекуди низько кваліфіковані робітники, готові працювати на найтяжчих роботах за невелику оплату. Багато наших співвітчизників перетинали кордон сусідньої держави як дрібні торговці, контрабандисти спиртних, тютюнових виробів, кримінальні злочинці, що тероризують своїх же співгромадян. Причому чисельність українців, які перебували у Польщі впродовж вказаного періоду, була значною (декілька сотень тисяч). Відтак, досвід особистих контактів поляків з українцями набув масштабного характеру.

Крім того, шукаючи роботу на території Польщі, українці “підсилювали свої аргументи” іноді гіперболізованими розповідями про негаразди на батьківщині, які теж впливали на формування негативного іміджу України та українців в очах поляків. На початок 2000-х років 65% поляків були переконані, що в Україні “високий рівень злочинності”, 59% – що “панує корупція”, 38% – що “бюрократія ускладнює вирішення найпростіших справ”, 35% – що “політики некомпетентні”¹. Відтак, ставлення до держави і до народу формувалось із розповідей самих українців. (Нещодавно, повертаючись із відрядження з Польщі, автор був свідком розмови в автобусі між україночку “бальзаківського віку”, яка займається дрібною торгівлею та молодими людьми-студентами одного з польських університетів. Коли вона почула їхні розмірковування про те, де б вони хотіли працювати в Україні після закінчення навчання, вона здивовано запитала: “Та навіщо вам та Україна? Що в ній доброго в тій Україні?”. Почувши у відповідь, що вони патріоти своєї держави, вона лише махнула рукою. І такий контингент українців є у Польщі більш ніж значним за чисельністю. У мене виникає риторичне запитання: як можуть поляки, переважна більшість яких є патріотами своєї держави, з повагою ставитися до народу, який зневажає на власну країну?).

Вплив на не зовсім позитивне налаштування поляків щодо україн-

¹ Павлів В. Чому поляки не люблять українців? – Режим доступу до матеріалів: <http://www.dt.ua/1000/1600/33286/>. – Назва з екрана.

ців мав також міжнародний імідж України, який набув особливо негативного забарвлення на межі тисячоліть. У першу чергу, це пов’язано з так званими “касетним” та “кольчужними” скандалами, серйозним наступом влади на конституційні права громадян, фактично утвердженням у державі різновиду новітнього авторитарного режиму (кінець 1990-х – початок 2000-х рр.). Ці та деякі інші чинники призвели до того, що на 1999 р. симпатії до українців були фактично на рівні симпатій до румун та циган (див. “Таблиця 1”).

І, на жаль, динаміка збільшення позитивного налаштування поляків до українців була дуже повільною. Незважаючи на часті візити високо посадовців обох країн, контакти на найвищому рівні, молодіжні обміни тощо. Власне, зміна в основному відбувається за рахунок молодого покоління. Людям же старшого віку надзвичайно складно змінити свої уявлення та сформовані упродовж десятиліть стереотипи. Певний образ українця, який ґрунтувався іноді на власному досвіді, глибоко вкорінився у їхній свідомості і змінити його вже майже не можливо¹.

Відтак, підсумовуючи характеристики чинників, які визначали ставлення поляків до українців, починаючи з 1991 р., слід сказати, що, мабуть, найважливішу роль зіграли історична пам’ять, стереотипи про події минулого та драматичні періоди взаємин між двома народами. Значний вплив на формування ставлення до українців чинив також загальний стан свідомості польського суспільства, своєрідний “комплекс меншовартості” перед економічно розвинутими Західними державами, який вони намагались подолати негативним та презирливим ставленням до народів країн Східної Європи. (Цікаво, що за весь досліджуваний період більше 50% поляків вважали українців позитивно налаштованими щодо них)². Впливали на налаштування громадян Польщі також особисті стосунки та імідж України на міжнародній арені.

Ці та деякі інші чинники призвели до того, що на початок 2000-х років негативне ставлення поляків до українців у 2-3 рази перевищувало позитивне.

Своєрідною аксіомою стало твердження, що “помаранчева революція” стала переломним моментом у ставленні поляків до українців. Дані соціологічних опитувань це теж підтверджують (симпатії збіль-

¹ Powrót do różnorodności. Mniejszości narodowe i etniczne w polsce po 1989 roku. – Режим доступу до матеріалів: http://lemkounion.republika.pl/mniejszosci_narodowe.html. – Назва з екрана.

² http://www.tur-info.pl/p/ak_id,16350,,polska,czechy,slowacja,rosja,bialorus,ukraina,niemcy,stosunki,polsko-rosyjskie.html.

шилися на 10% порівняно з 2001 р., тоді, коли за період з 1993 р. до 2001 р. – лише на 7%, див. “Таблиця 1”, негативне ставлення за вказаний період зменшилось на 15%, див. “Таблиця 2”).

Очевидно, що події листопада-грудня 2004 р. в Україні відобразились у свідомості поляків як прояв дієвого громадянського суспільства, яке здатне відстояти свої права, а не “затуркана” сира маса, яка абсолютно не протриває зміцненню недемократичного режиму. Цілком можливо, що отримуючи інформацію про громадянський спротив в Україні, поляки проводили паралелі з виступами польської “Солідарності”, до якої вони ставляться з величезною шанобою та своєрідним пієтетом. Можливо, польське громадянство побачило в українцях себе самих, але зразка 1980-х рр.

Варто також вказати на такий момент: “помаранчеві події” в Україні фактично збіглися в часі зі вступом Польщі до ЄС. Який це мало вплив на польське суспільство, зокрема, на поширення толерантності, ми вже зазначали. Відтак, позитивна іміджева хвиля мирної “революції” в Україні посилилась загальною тенденцією зміни ставлення поляків до інших народів, у тому числі й до українців.

Починаючи з 2004 р. на ставлення поляків до українців почали впливати нові чинники. У першу чергу – політика офіційної Варшави, спрямована на всіляку підтримку євроінтеграційних прагнень України. Співчуття та активна участь у переговорному процесі під час “помаранчевої революції” Президента Республіки Польща А. Квасневського теж певним чином вплинули на свідомість поляків. Це були своєрідні сигнали для суспільства про лінію налаштування щодо українців. Проте зазначимо, що роль такого чинника як офіційна позиція однієї держави щодо іншої не варто в цьому випадку переоцінювати.

Чинником позитивного впливу є також спільне проведення двома країнами Євро-2012 (Польща є співорганізатором саме за пропозицією української сторони). Однак водночас зауважимо, що численні повідомлення у ЗМІ про неготовність України провести футбольний форум на найвищому рівні несуть негативний вплив на сприйняття держави та її громадянства¹.

Після уповільнення динаміки зростання симпатій до українців у 2005-2007 рр., 2008 р. став піком, коли показники стали найвищими з часів “помаранчевої революції”. На думку доктора Лукаша Лотоць-

¹ Ważną rolę mają do spełnienia Polacy mieszkający na Ukrainie. – Режим доступу до матеріалів: <http://www.dziennik.krakow.pl/pl/warto-wiedziec/kurier-galicyjski/1027582-wazna-role-maja-do-speelnienia-polacy-mieszkajacy-na-ukrainie.html>. – Назва з екрана.

кого (Інститут суспільної політики Варшавського університету), причиною цього є те, що сьогодні визначальними є інші чинники аніж до 2004 р. Він вважає, що тепер українці дуже добре сприймаються на ринку праці, вони чудові працівники, які знають свою справу. Чимало осіб мають хорошу освіту. Хоча дуже часто вони й охоплюють професії і сфери, які, як правило, не вимагають освіти. Певною мірою українці заповнюють ніші, які пустують в результаті того, що чимало поляків поїхали працювати до Великобританії та Ірландії.

Дослідник також вважає, що зростання прихильного ставлення до українців ймовірно можна також пояснити тим, що в Польщі часто говориться про відносини з Україною і її прагнення приєднатися до європейських структур. А прагнення будь-якої країни увійти до складу ЄС сприймається поляками більш ніж схвально.

Багато уваги останніми роками у Польщі присвячується також історії та віднайденню компромісу щодо питань історичного минулого. Ця тема присутня в публічній дискусії і, варто сказати, польські дослідники просунулись далеко вперед у трактуванні трагічних подій, у напрямку до порозуміння, а не осуду і конфронтації¹. Самі поляки вважають, що просвітня робота у школах та інших інституціях гуманітарного спрямування є тим інструментом, який змінюватиме ставлення поляків до українців².

Поляки щоразу більше усвідомлюють те, що Україна – це держава, яку не слід ототожнювати з Росією чи Радянським Союзом. Більше того, як польський політик, так і польське суспільство розглядає суверенну, економічно розвинуту демократичну Україну як гарантію безпеки на східних кордонах Польщі³.

У той же час, не можна не зауважити, що надзвичайно неоднозначним є ставлення польських громадян до України як держави та українців як народу. Так, у 2001-2003 рр. результати опитувань демонстрували, що більш ніж дві третини поляків виступали за підтримку Польщею України на зовнішньополітичній арені, за посилення економічної та політичної співпраці. У той же час, 40% виступали за запровадження для українців віз, приблизно такий же відсоток опитаних

¹ Олійник Н. В полоні стереотипів (14.11.2009). – Режим доступу до матеріалів: <http://www.xenodocuments.org.ua/multimedia/1701>. – Назва з екрана.

² Powrót do różnorodności. Mniejszości narodowe i etniczne w polsce po 1989 roku. – Режим доступу до матеріалів: http://lemkounion.republika.pl/mniejszosci_narodowe.html. – Назва з екрана.

³ Majcherek Janusz A. Dlaczego Polacy są nieufni wobec Rosji. – Режим доступу до матеріалів: <http://www.przeglądpolityczny.pl/aktualnosci/8/janusz-a.-majcherek---dlaczego-polacy-sa-nieufni-wobec-rosji.html>. – Назва з екрана.

з нехиттю (негативно) ставився до українців. Як бачимо, держава та народ – це різні речі для поляків. Ставлення до держави (конкретних якихось моментів, наприклад, вступ до Унії) визначається їхніми особистими інтересами, тоді коли ставлення до нації впливає з багатьох чинників, у тому числі ірраціональних¹.

Результати дослідження, проведеного в Україні у 2000 р., щодо ставлення населення до інших народів засвідчили, що більше 50% відсотків українців позитивно налаштовані щодо поляків (у п'ять разів більше за тих, які ставилися негативно). Це надзвичайно високий показник позитивного ставлення як для народу, який мав надзвичайно складні історичні стосунки з поляками. Зауважимо, що на 2001 р. рік число поляків, які були позитивно налаштовані щодо українців, становило лише 19% (неприятель – 49%). Цей момент свідчить про ментальну специфіку українців, про їхню вкорінену толерантність та терпимість і відмінність у цих аспектах від польського громадянства (в українців аж ніяк не менше історичних підстав ставитись негативно до поляків, однак, це не так проявляється у свідомості, як у поляків)².

Отже, одним із ключових напрямів на шляху до європейської інтеграції, в яких необхідно працювати керівництву країни, є сприяння формуванню її позитивного образу. На сьогодні навіть в очах наших найближчих сусідів, громадськості держави, яка тривалий час виступала одним із найпослідовніших лобістів інтересів України на міжнародній арені, імідж та сприйняття України є далеко не найкращими.

Звісно, однією з головних причин цього є складні історичні стосунки двох народів та певні суб'єктивні чинники: психологічне налаштування поляків до сусідів із Сходу, у контексті їхніх прагнень стати складовою західноєвропейського цивілізаційного простору, недостатня обізнаність про процеси в нашій державі або стереотипізована заангажованість. Однак, значну роль відіграють також інші

¹ Образ сучасної України у свідомості поляків – результати соціологічних досліджень. – Режим доступу до матеріалів: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/883436.html>. – Назва з екрана. Marcin Wojciechowski. Badania o stosunku Polaków do Ukraińców. – Режим доступу до матеріалів: <http://wyboreza.pl/1,75248,1291752.html>. – Назва з екрана. Tezy Pana Prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego na wizytę we Lwowie w ramach „YES European Debate Forum” „Ukraina a Unia Europejska: perspektywy wzajemnego oddziaływania” Lwów, 26 marca 2007 roku. – Режим доступу до матеріалів: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/seminary/2007/sem26-03.htm>. – Назва з екрана.

² Dryjańska Ewa. Polska i Polacy w oczach naszych Sąsiadów: Ukraina. – Режим доступу до матеріалів: http://www.e-polityka.pl/a.992.Polska_i_Polacy_w_oczach_naszyc_h_Sasiadow_Ukraina.html. – Назва з екрана.

чинники, які пов'язані з процесами в самій Україні та українцями: перманентна інформація про політичну та економічну нестабільність у державі, невдале іміджеве позиціонування багатьох наших співгромадян, які перебувають у Польщі, та ін.

Констатуючи факт поліпшення ставлення поляків до українців після 2004 р. як під впливом подій в Україні, так і з огляду на входження Польщі до ЄС та певної загальної зміни психологічного налаштування її громадян, все ж ми переконані, що така тенденція, за умови відсутності цілеспрямованої політики держави на зовнішньополітичній арені та несприятливих подій в Україні, не буде тривалою. Позитивне ставлення може змінюватись на негативне.

Подальше дослідження проблеми ставлення до українців та України може мати продовження у вивченні налаштування інших народів Центрально-Східної Європи, порівняння їх із ставленням західноєвропейців, визначенням ключових чинників впливу та розробці рекомендацій щодо комплексу заходів, спрямованих на покращення іміджу держави на зовнішній арені.

Література:

1. Олійник Н. В полоні стереотипів (14.11.2009). – Режим доступу до матеріалів: <http://www.xenodocuments.org.ua/multimedia/1701>. – Назва з екрана.

2. Павлів В. Чому поляки не люблять українців? – Режим доступу до матеріалів: <http://www.dt.ua/1000/1600/33286/>. – Назва з екрана.

3. Образ сучасної України у свідомості поляків – результати соціологічних досліджень. – Режим доступу до матеріалів: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/883436.html>. – Назва з екрана.

4. Сприйняття України європейською спільнотою: покращення образу країни як одне із завдань євроінтеграційної політики. – Режим доступу до матеріалів: <http://www.penta.org.ua/publications/1452/>. – Назва з екрана.

5. Ставлення до українців у Польщі. – Режим доступу до матеріалів: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/893652.html>. – Назва з екрана.

6. Darski Józef. Stosunki ukraińsko-polskie (do 1992). – Режим доступу до матеріалів: http://www.sciaga.pl/tekst/29025-30-stosunek_polakow_do_mniejszosci_narodowych. – Назва з екрана.

7. Dryjańska Ewa. Polska i Polacy w oczach naszych Sąsiadów: Ukraina. – Режим доступу до матеріалів: http://www.e-polityka.pl/a.992.Polska_i_Polacy_w_oczach_naszyc_Sasiadow_Ukraina.html. – Назва з екрана.

8. Majcherek Janusz A. – Dłaczego Polacy są nieufni wobec Rosji. – Режим доступу до матеріалів: <http://www.przeglادpolityczny.pl/aktualnosci/8/janusz>

a.-majcherek---dlaczego-polacy-sa-nieufni-wobec-rosji.html. – Назва з екрана.

9. Powrót do różnorodności. Mniejszości narodowe i etniczne w polsce po 1989 roku. – Режим доступу до матеріалів: http://lemkounion.republika.pl/mniejszosci_narodowe.html. – Назва з екрана.

10. Sondaż: Polacy najbardziej lubią Irlandczyków, a najmniej – Arabów. – Режим доступу до матеріалів: <http://wiadomosci.gazeta.pl/Wiadomosci/1,80708,4495550.html>. – Назва з екрана.

11. Sparzyńska Anita. Stosunek Polaków do mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce. – Режим доступу до матеріалів: <http://www.wos.org.pl/wypracowania/stosunek-polakow-do-mniejszosci.html>. – Назва з екрана.

12. Stosunek polakow do innych narodów. Komunikat z badan. Warszawa, styczeń 2010 r. – Warszawa: Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, 2010. – 10 s.

13. Tezy Pana Prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego na wizytę we Lwowie w ramach “YES European Debate Forum” “Ukraina a Unia Europejska: perspektywy wzajemnego oddziaływania” Lwów, 26 marca 2007 roku. – Режим доступу до матеріалів: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/seminary/2007/sem26-03.htm>. – Назва з екрана.

14. Ważną rolę mają do spełnienia Polacy mieszkający na Ukrainie. – Режим доступу до матеріалів: <http://www.dziennik.krakow.pl/pl/warto-wiedziec/kurier-galicyski/1027582-wazna-role-maja-do-spelnienia-polacy-mieszkajacy-na-ukrainie.html>. – Назва з екрана.

15. Wojciechowski Marcin. Badania o stosunku Polaków do Ukraińców. – Режим доступу до матеріалів: <http://wyborcza.pl/1,75248,1291752.html>. – Назва з екрана.

УДК 339.92

Ірина Прус,*начальник відділу міжнародного співробітництва та проектної діяльності виконавчого апарату Волинської обласної ради*

ФОРМИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА (НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті досліджено форми транскордонного співробітництва прикордонних територій (на прикладі Волинської області). Проаналізовано стан розвитку транскордонного співробітництва Волинської області. Висвітлено проблеми розвитку транскордонного співробітництва та запропоновано шляхи їх подолання.

Ключові слова: *транскордонне співробітництво, прикордонна територія, транскордонне об'єднання, єврорегіон, транскордонний проект.*

Forms of transborder cooperation of boundary territories (on example of the Volyn region) are investigated. Development of transborder cooperation is analysed. The problems of development of transborder cooperation are reflected and the ways of their overcoming are offered.

Key words: *transborder cooperation, boundary territory, transborder union, euregion, transborder project.*

Процеси глобалізації, серед яких – розширення Європейського Союзу, світова економічна криза, вступ України до СОТ та інші, здійснюють суттєвий вплив на соціально-економічний розвиток нашої держави. Українські регіони (насамперед, прикордонні) мають гострі проблеми у соціально-економічному розвитку, а різка їх диференціація за різними показниками, особливо за інтегральним показником – індексом людського розвитку, є чинником суспільної напруженості, асиметрії у розвитку та відчуження між регіонами.

Усе більшого значення для розвитку багатьох регіонів України набуває транскордонне співробітництво, оскільки основним його завданням є налагодження скоординованої співпраці, поглиблення та вдосконалення соціально-економічних, екологічних, культурних і етнічних зв'язків між прикордонними регіонами, що розглядаються як сфери підвищеної уваги в кожній державі, тому що проблеми, які виникають на території країни, можуть мати резонанс і за кордоном. Поєднуючи можливості та ресурси прикордонних територій суміжних держав для вирішення спільних проблем та соціально-економіч-

ного розвитку територій, транскордонне співробітництво охоплює різні за формою і змістом стосунки між територіями країн-сусідів і є проявом міжнародних відносин на регіональному і місцевому рівнях.

До проблематики транскордонного співробітництва час від часу звертаються вітчизняні науковці, зокрема, З. Бройде, В. Будкін, Б. Буркінський, О. Вишняков, М. Долішній, В. Євдокименко, Є. Кіш, М. Козоріз, Н. Луцишин, В. Ляшенко, Ю. Макогон, М. Мальський, А. Мельник, В. Мікловда, Н. Мікула, А. Мокій, І. Студенніков, В. Толкованов, а також вчені інших країн: Р. Федан, Т. Коморніцкі, Т. Лієвські, З. Макела, М. Ростішевські, А. Стасяк, З. Зьоло (Польща), С. Романов, В. Білчак, Л. Вардомський, Й. Зверев (Росія), П. Кузьмішин, Ю. Тей (Словаччина), Ш. Рік (Швейцарія) та інші. Зазначені науковці зосередили свою увагу переважно на питаннях розробки і реалізації механізмів регіональної політики в контексті транскордонного співробітництва. Однак сучасний динамічний розвиток транскордонного співробітництва зумовлює необхідність проведення його системних досліджень, що вказує на актуальність обраної теми.

Транскордонне співробітництво Волинської області з прикордонними територіями Польщі та Білорусі в межах повноважень суб'єктів транскордонного співробітництва здійснюється в економічній, соціальній, науково-технічній, культурно-освітній, екологічній та інших сферах.

З метою налагодження скоординованої співпраці, поглиблення та вдосконалення соціально-економічних, екологічних, культурних і етнічних зв'язків Волинської області з прикордонними регіонами сусідніх держав прийнято низку нормативно-правових актів на регіональному рівні. Зокрема, транскордонне співробітництво Волині з прикордонними регіонами Польщі та Білорусі здійснюється з урахуванням положень Стратегії економічного і соціального розвитку Волинської області на 2004-2015 роки¹, Програми економічного і соціального розвитку Волинської області на 2007-2011 роки², регіональної Програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007 – 2010 роки³. З метою розбудови державного кордону прийнято Регіональну

¹ Стратегія економічного і соціального розвитку Волинської області на 2004-2015 роки, затверджена рішенням Волинської обласної ради від 10.12.2004 № 16/3.

² Програма економічного і соціального розвитку Волинської області на 2007-2011 роки, затверджена рішенням Волинської обласної ради від 18.04.2007 № 11/3.

³ Регіональна Програма розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 роки, затверджена рішенням Волинської обласної ради від 27.07.2007 № 14/3.

програму будівництва, облаштування та утримання місцевих пунктів пропуску на період до 2015 року¹. Крім того, Волинською, Закарпатською та Львівською областями, Люблінським та Підкарпатським воєводствами розроблено спільну Польсько-українську стратегію трансграничного співробітництва на 2007-2015 роки².

Трансграничне співробітництво Волинської області з прикордонними регіонами Польщі та Білорусі здійснюється в різних організаційних формах: шляхом встановлення та розвитку взаємовигідних контактів між суб'єктами трансграничного співробітництва, в тому числі прямих контактів між територіальними громадами прикордонних територій; шляхом укладення угод про трансграничне співробітництво в окремих сферах; в межах євро регіонів; шляхом спільної реалізації трансграничних проектів³. Крім зазначених, останнім часом з'являються нові форми трансграничної співпраці: трансграничні кластери, трансграничні партнерства, трансграничні промислові зони тощо.

Найпростішою формою трансграничного співробітництва є прямі контакти між територіальними громадами – містами, селищами, які, здебільшого, носять неформальний характер та спрямовані на спільні дії у випадку виникнення надзвичайних ситуацій. Прикладами взаємовигідних контактів суб'єктів трансграничного співробітництва Волинської області з польськими та білоруськими партнерами є спільна участь у міжнародних науково-практичних конференціях, семінарах, тренінгах, міжнародних форумах, виставках-ярмарках, культурних фестивалях, зустрічі з керівниками прикордонних регіонів Польщі та Білорусі, зустрічі робочих груп з питань ліквідації надзвичайних ситуацій тощо.

Налагодження прямих контактів між територіальними громадами Волині та прикордонними територіями Польщі й Білорусі сприяє:

- 1) зміцненню відносин між органами місцевого самоврядування сусідніх держав із перспективою укладання між ними угод про партнерство;
- 2) формуванню довготривалих механізмів співпраці між підприємцями малого та середнього бізнесу прикордонних територій;
- 3) використанню в Україні досвіду органів місцевого самовряду-

¹ Регіональна програма будівництва, облаштування та утримання місцевих пунктів пропуску на період до 2015 року, затверджена рішенням Волинської обласної ради від 18.12.2007 №16/21.

² Польсько-українська стратегія трансграничного співробітництва на 2007-2015 роки. – Люблін, 2008. – 244 с.

³ Прус І. О. Розвиток міжнародного співробітництва (на прикладі прикордонних територій): Монографія. – За наук. ред. проф. Лесечка М. Д. – Луцьк, КП ІАЦ «Волиньенергософт». – 2009. – С. 43.

вання інших держав щодо підтримки ділової активності суб'єктів господарювання;

4) поліпшенню інвестиційного клімату та полегшенню доступу підприємницьких структур на ринки інших держав;

5) налагодженню конкретних форм співпраці між бізнес-структурами однорідних галузей економіки України та сусідніх держав¹.

Регулярні контакти між територіальними громадами часто переростають у співпрацю на договірній основі, якщо з'являються довгострокові відносини між територіальними громадами або органами влади та у випадку виникнення взаємних зобов'язань в наданні послуг, продукції, інформації чи з появою фінансових зобов'язань. У цьому випадку можна виділити дві форми співпраці: безпосередньо за укладеними транскордонними угодами або шляхом формування органу транскордонного співробітництва².

Співпраця безпосередньо за укладеними угодами передбачає періодичні зустрічі сторін, формування спільних комітетів та робочих груп з метою координації та об'єднання зусиль для вирішення спільних проблем. Фінансування діяльності учасників спільних комітетів та робочих груп може здійснюватися кожною стороною окремо, або шляхом об'єднання коштів на окремому спільному рахунку.

Прикладами співпраці, що формується на договірній основі шляхом укладення угод про транскордонне співробітництво в окремих сферах між територіальними громадами або органами влади, є укладені угоди про транскордонне співробітництво Волинської області з прикордонними регіонами сусідніх держав, зокрема, угода з Люблінським воєводством Республіки Польща про економічне, торговельне, науково-технічне та культурне співробітництво від 1 жовтня 2002 року та угода з Брестською областю Республіки Білорусь про торговельно-економічне, науково-технічне та культурне співробітництво від 29 липня 2006 року. Співпраця за вказаними угодами передбачає регулярні зустрічі сторін; зустрічі зацікавлених служб; обмін досвідом органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, медичних працівників, працівників освіти; обмін інформацією; проведення спільних консультацій, семінарів, конференцій, культурних заходів; формування спільних робочих груп з метою вирішення спільних проблем тощо. Крім того, між органами місцевого самоврядування суб-

¹ Прус І.О. Розвиток міжнародного співробітництва (на прикладі прикордонних територій): Монографія. – За наук. ред. проф. Лесечка М. Д. – Луцьк, КП ІАЦ «Волиньенергософт», 2009. – С. 61-62.

² Мікула Н. Єврорегіони: досвід та перспективи. – Львів: ІРД НАН України, 2003. – 222 с.

регіонального і місцевого рівнів та місцевими органами виконавчої влади Волинської області з адміністративно-територіальними одиницями Польщі та Білорусі укладено більше двадцяти угод про транскордонне співробітництво.

Угоди про транскордонне співробітництво можуть передбачати створення органів транскордонного співробітництва (наприклад, єврорегіонів, структурних підрозділів органів влади тощо).

Поняття єврорегіону визначено в Законі України “Про транскордонне співробітництво” як “організаційна форма співробітництва адміністративно-територіальних одиниць європейських держав, що здійснюється відповідно до дво- або багатосторонніх угод про транскордонне співробітництво”¹. Однак, на нашу думку, таке визначення не є зовсім точним.

Вважаємо доцільним погодитися з визначенням поняття єврорегіону, що подає І. Студенніков: “Єврорегіон – це форма транскордонного співробітництва між територіальними громадами або місцевими органами влади прикордонних регіонів двох або більше держав, що мають спільний кордон, яке спрямоване на координацію їх спільних зусиль і здійснення узгоджених заходів у різних сферах життєдіяльності відповідно до національних законодавств і норм міжнародного права для вирішення спільних проблем і в інтересах людей, що населяють його територію по обидві сторони державного кордону”².

Волинь підтримує тісні контакти з суміжними регіонами Польщі й Білорусі у рамках Транскордонного об’єднання “Єврорегіон “Буг”, створеного 29 вересня 1995 року, засновниками якого були Волинська область, Хелмське, Люблінське, Тарнобжезьке і Замостьське воєводства Республіки Польща. У травні 1998 року до нього приєдналися Білопідляське воєводство Республіки Польща і Брестська область Республіки Білорусь. Внаслідок адміністративно-територіальної реформи з 1 січня 1999 року польську сторону в єврорегіоні представляє Люблінське воєводство. Як асоційовані члени у складі української сторони 12 травня 2000 року до єврорегіону “Буг” було прийнято Жовківський та Сокальський райони Львівської області України. Нині площа єврорегіону “Буг” становить 82 тис. км кв., населення – 5,3 млн. чоловік. Найбільші міста: Люблін – 353 тис.чол., Брест – 295 тис. чол., Луцьк – 217 тис. чол.³.

¹ Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24 червня 2004 р. №1861-IV // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

² Студенніков І. Транскордонне співробітництво як дзеркало регіональної політики в Україні // Економічний часопис – XXI. – 2005. – № 1-2. – С. 94-95.

³ <http://www.voladm.gov.ua> – інтернет-ресурс Волинської обласної держав-

Головною метою діяльності об'єднання є активізація розвитку соціально-економічних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших зв'язків між його учасниками.

Відповідно до статті 2 Статуту об'єднання, єврорегіон “Буг” створюється з метою розвитку співробітництва прикордонних територій у таких напрямках, як територіальне планування; комунікації, транспорт і зв'язок; освіта, охорона здоров'я, спорт і туризм; ліквідація надзвичайних ситуацій і стихійних лих; сприяння розширенню контактів між мешканцями прикордонних територій, розвитку співробітництва між організаціями та установами, а також суб'єктами господарської діяльності¹.

До пріоритетів стратегії розвитку єврорегіону “Буг” належать: розбудова кордонів і облаштування кордонної та прикордонної інфраструктури; реконструкція існуючих та будівництво нових автомобільних магістралей; спорудження супутніх об'єктів транспортної інфраструктури; реалізація природоохоронних заходів; проведення соціально орієнтованої діяльності, спрямованої на забезпечення прав та інтересів найбільш вразливих верств населення (одиноких людей похилого віку, інвалідів тощо); створення бази даних з метою розповсюдження різнопланової інформації про регіон; формування сприятливого бізнес-середовища через розширення мережі спеціалізованих інституцій.

Керівними органами єврорегіону “Буг” є: Рада єврорегіону “Буг”; Президія Ради єврорегіону “Буг”; Секретаріат єврорегіону “Буг”; ревізійна комісія. Рада є найвищим органом єврорегіону “Буг”; до її складу входять по 10 представників від кожної зі сторін. Президія складається з трьох членів, по одному від кожної сторони, які призначаються Радою. Секретаріат єврорегіону “Буг” є виконавчим і адміністративним органом єврорегіону “Буг”, що створюється Радою, з однаковою кількістю представників від кожної сторони. Кожна сторона має відділення Секретаріату, до складу якого входять члени Секретаріату однієї країни, і працюють без взаємного підпорядкування.

Для вирішення спільних завдань єврорегіону “Буг” створено 7 робочих груп:

- 1) група територіального планування, комунікації, транспорту і зв'язку;
- 2) група охорони і покращення стану навколишнього середовища;
- 3) група поширення інформації та створення баз даних;

ної адміністрації.

¹ Транскордонне співробітництво та розвиток транскордонних кластерів / Під ред. В. С. Куйбіди, А. Ф. Ткачука, В.В.Толкованова. – К.: «Крамар», 2009. – С. 142.

- 4) група співробітництва між установами та різними галузями господарства;
- 5) група освіти, охорони здоров'я, культури, спорту, туризму і молоді;
- 6) група контактів між органами місцевого самоврядування та населенням;
- 7) група безпеки, взаємодії правоохоронних органів і ліквідації загрозливих станів.

У межах єврорегіону проводяться заходи транскордонного співробітництва, зокрема, міжнародні науково-практичні конференції, семінари, тренінги; міжнародні економічні форуми; виставки-ярмарки, у яких беруть участь суб'єкти підприємницької діяльності з України, Польщі, та Білорусі, представляючи свою продукцію; зустрічі керівників прикордонних регіонів України, Польщі та Республіки Білорусь, зустрічі робочих груп з питань ліквідації надзвичайних ситуацій; різноманітні культурні, інформаційні заходи тощо¹. Основним успіхом діяльності єврорегіону “Буг” є забезпечення сприятливих умов для безперешкодного спілкування між мешканцями прикордонних регіонів у різних сферах життєдіяльності. Діяльність об'єднання слугує формуванню взаєморозуміння між народами України, Польщі, Білорусі, вирішенню спільних завдань регіонального розвитку та є важливим етапом на шляху до розширення продуктивних українсько-польсько-білоруських стосунків на міжрегіональному рівні.

Зацікавленість України у здійсненні взаємовигідних загальноєвропейських проектів зумовлює необхідність налагодження нових нетрадиційних форм співпраці, серед яких – розвиток транскордонного співробітництва в рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства.

Однією з інноваційних форм транскордонного співробітництва Волині є спільна реалізація транскордонних проектів, спрямованих на формування взаєморозуміння між населенням, що проживає у прикордонних регіонах. Значної актуальності набуває залучення міжнародної технічної допомоги для фінансування транскордонних проектів, що є важливим інструментом реалізації політики міжнародної інтеграції України та соціально-економічного розвитку².

¹ <http://www.voladm.gov.ua> – інтернет-ресурс Волинської обласної державної адміністрації.

² Прус І. О. Транскордонне співробітництво як інструмент розвитку прикордонних територій // Реформування системи державного управління та державної служби: теорія і практика: матер. наук.-практ. конф. за міжнар. уч. (22 жовтня 2010 р.): у 2 ч. – Ч. 2 / За наук. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2010. – С. 96-101.

Волинськими інституціями разом із закордонними партнерами впроваджуються спільні проекти у сферах підприємництва, інновацій, взаємодії між працівниками органів освіти, науки, культури, туризму, охорони здоров'я, правопорядку, статистики, охорони навколишнього середовища, розвитку системи місцевого самоврядування тощо. Найвагомішими із зазначених проектів стали: спорудження другого мостового переходу через річку Західний Буг у районі міжнародного автомобільного пункту пропуску “Ягодин-Дорогуськ”; відкриття першої черги пункту пропуску через державний кордон України для міжнародного автомобільного сполучення “Ягодин”; запровадження практики спільного митного і прикордонного контролю на кордонному переході “Устилуг-Зосін”; функціонування в Любліні українсько-польського колегіуму університетів; реалізація комплексу природоохоронних заходів у басейні прикордонної річки Західний Буг.

У 2010 році в рамках першого конкурсного відбору Програми транскордонного співробітництва “Польща-Білорусь-Україна” Європейського інструменту сусідства та партнерства на 2007 – 2013 роки установами та організаціями Волинської області було подано 32 проекти загальною вартістю понад 30 млн. євро, що у випадку схвалення значно сприятимуть конкурентоздатності прикордонних територій. Серед них, зокрема, проект Волинської обласної державної адміністрації “Активізація транскордонного співробітництва у рамках Єврорегіону “Буг” – від стратегії до спільних дій”¹. Реалізація цієї ініціативи сприятиме сталому соціально-економічному розвитку прикордонних територій і створенню кращих умов та можливостей для інтенсифікації транскордонного співробітництва. Проект значно розширить різноманітні аспекти інституціонального співробітництва з особливим зосередженням на місцеві органи влади, громади, бізнесову та наукову співпрацю, культуру, освіту, а також на сучасні виклики сталого соціального та економічного розвитку. Сприятиме розвитку транскордонного співробітництва проект Волинської обласної ради “Віртуальний регіон “Польща-Білорусь-Україна””, поданий до участі в конкурсі проектів в рамках зазначеної програми спільно з польськими та білоруськими партнерами. Крім того, у 2010 році волинські інституції виступили партнерами кількох десятків транскордонних проектів, поданих польськими організаціями до участі у вказаній програмі.

Впровадження проектів з залученням міжнародної технічної допомоги допомагає вирішенню тих проблем, які регіони сьогодні не в

¹ <http://www.voladm.gov.ua> – інтернет-ресурс Волинської обласної державної адміністрації.

зможі вирішити самостійно, зменшує навантаження на бюджет, сприяє створенню додаткових робочих місць.

Сучасні тенденції розвитку транскордонного співробітництва характеризуються появою нових форм співпраці: транскордонних кластерів, партнерств, промислових зон, що є недостатньо вивченими та потребують подальших наукових досліджень.

Чинниками, що стримують розвиток транскордонного співробітництва Волинської області, є:

- розбіжності у компетенціях регіональних органів влади України, Білорусі та Польщі;
- недостатній рівень самостійності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування України у прийнятті рішень щодо здійснення спільних із суб'єктами транскордонного співробітництва інших держав заходів;
- неврегульованість національним законодавством питань створення та діяльності органів транскордонного співробітництва;
- відсутність комплексного підходу до організації транскордонного співробітництва, недостатність кваліфікованих кадрів, здатних забезпечити підготовку проектів транскордонного співробітництва та співпрацювати з представниками територіальних громад інших держав;
- повільні темпи розбудови прикордонної інфраструктури і спрощення процедури митного контролю, що перешкоджає здійсненню швидкого транзиту товарів та переміщення людей¹.

З метою підвищення рівня потенціалу транскордонного співробітництва Волинської області органам влади необхідно вжити заходів, спрямованих на максимальне нівелювання негативного впливу існування кордону на розвиток території, зокрема, шляхом:

- забезпечення розвитку прикордонної інфраструктури;
- розвитку транспортної інфраструктури, адаптованої до потреб регіональних і транскордонних мереж сполучення, яка б відповідала вимогам збереження навколишнього середовища;
- підвищення рівня знань і практичних навичок представників місцевих органів влади, підприємців, громадськості у сфері транскордонного співробітництва з метою практичного використання при розробці транскордонних проектів;
- підтримки місцевих ініціатив, у тому числі організації спільних

¹ Прус І. О. Стан, проблеми та перспективи розвитку транскордонного співробітництва Волинської області // Тези міжнародного семінару «Транскордонне співробітництво як форма розвитку міжнародної інтеграції». – Луцьк: Редакційно-видавничий відділ ЛНТУ, 2010. – Ч. 2. – С. 53-56.

культурних акцій, обмінів учнівською та студентською молоддю, проведення виставкових заходів, конференцій, семінарів, “круглих столів”, спортивних змагань тощо.

Нині можливості транскордонного співробітництва Волинської області використовуються не повною мірою, однак економічний потенціал, кваліфіковані кадри, вигідне географічне розташування, достатньо розвинені банківська, транспортна, телекомунікаційна й прикордонна інфраструктура дають обґрунтовану підставу для подальшого розвитку міжнародних контактів Волині з прикордонними територіями Польщі та Білорусі на довготривалій, стабільній і взаємовигідній основі, що слугуватиме справі зближення народів наших країн, розв’язанню спільних проблем та вирішенню завдань регіонального розвитку.

УДК 327.82

Оксана Заболотна,

кандидат педагогічних наук, доцент, директор Інституту міжнародного співробітництва та завідувач кафедри практики іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини,

Ігор Кривошия,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, науковий директор Польського культурно-освітнього центру

РУХ МІСТ-ПОБРАТИМІВ В КОНТЕКСТІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА: ПАРТНЕРСТВО УМАНІ З ЛАНЬЦУТОМ І ГНЄЗНОМ

У статті досліджено, що роль руху поріднення у розвитку польсько-українського співробітництва важко переоцінити. Для ілюстрації цього напрямку співпраці обрано українське місто Умань та його побратими у Польщі – Ланьцут та Гнєзно.

Ключові слова: поріднення, польсько-українське співробітництво, Ланьцут, Гнєзно, Умань.

The role of twin-cities in developing Polish-Ukrainian cooperation can hardly be overestimated. It has been illustrated by the cooperation of the Ukrainian town of Uman with its Polish twin-cities – Lancut and Gniezno.

Key Words: twinning, Polish-Ukrainian cooperation, Lancut, Gniezno, Uman.

Важливу роль у галузі міждержавних контактів відіграють зв'язки, яким не можна надати статусу “офіційних”. “Портрет” будь-якої країни у свідомості пересічної людини, в тому числі й України, формується також під впливом повсякденного спілкування з такими ж звичайними людьми. У формуванні такого “образу” своєї країни не останню роль відіграє так звана “народна дипломатія”. Найбільш загальне визначення цього поняття може бути сформульоване так: *народна дипломатія – це форми широкого суспільного руху людей різних країн з метою спілкування та пізнання одне одного (рух поріднення, марші, фестивалі, туризм тощо).*

На 2010 рік у міста Умані вісім міст-побратимів: 1967 р. – Ромійї-сюр-Сен (Франція), 1988 р. – Девіс (США, штат Каліфорнія), 1990 р. – Мілфорд-Хейвон (Великобританія), 2003 р. – Хаапсалу (Ес-

тонія), 2003 р. – Ботошани (Румунія), 2004 р. – Ланьцут (Польща), 2005 р. – Гнезно (Польща), 2010 р. – Ашкелон (Ізраїль)*. Є усі підстави стверджувати, що найактивніше партнерські зв'язки сьогодні розвиваються з польськими містами.

Як влучно зазначає полоніст Євген Голибард, “український і польський народи поставлені Творцем поряд саме для створення культури майбутнього; культури, яка об'єднує класику Латинського Заходу з традиціями православного Сходу; культури чітких структур і технологічного порядку організації життя з культурою широкого спектра почуттів і емоцій. Дві багатющі ментальності, два взаємодоповнюючі способи мислення українського і польського народів у центрі Європи – це унікальний арсенал цінного історичного і генетичного досвіду, багатіше джерело нових ідей і можливостей”¹. Спільне історичне минуле стало підґрунтям встановлення партнерських контактів між Уманню і польськими містами. Першим порідненим містом став Ланьцут.

З польським містом Ланьцут у Підкарпатському воєводстві Умань поріднила славнозвісна “Софіївка”. Місто було засноване за польського короля Казимира Великого і 1349 р. отримало магдебурзьке право. Місто нараховує понад 18 025 жителів, відоме величним музеєм-замком з чудовим парком, що належав спочатку Любомирським, а згодом Потоцьким².

20 травня 1997 року в Києві був підписаний Договір про співпрацю між Осередком охорони історичного краєвиду (Польща) в особі доктора Анджея Міхайловського і дендрологічним парком “Софіївка” Національної академії наук України в Умані (Україна) в особі директора І. С. Косенка. 22-26 травня 1999 р. на базі Музею-замку в Ланьцуті (Польща) та дендропарку “Софіївка” в Умані (Україна) проходила Міжнародна наукова конференція “Палацово-паркові комплекси Польщі та України як база розвитку садово-паркового мистецтва”. На конференції обговорювались як теоретичні, так і прикладні проблеми охорони історичних культурних ландшафтів³.

Меморандум про співпрацю між Уманню і Ланьцутом було підписано 9 червня 2004 року. Ця співпраця не обмежується контактами на рівні історичних пам'яток минулого, а включає також обмін

* Подано дату підписання угод (меморандумів/угод) про співпрацю.

¹ Голибард Є. Українсько-польське єднання – вимога часу // Освіта. – 2004. – 31 березня – 7 квітня. – С.4.

² <http://en.wikipedia.org/wiki/Lancut>.

³ <http://www.sofiyivka.org.ua/ru/science.htm>.

сучасним досвідом у галузі охорони здоров’я, освіти, комунального господарства (див. додаток № 11). Новий цікавий формат співпраці знайдено у 2008 році. У вересні 2008 р. було підписано угоду про співробітництво між Музеєм-замком у Ланьцуті та Державним історико-архітектурним заповідником “Стара Умань”. Результатом цієї співпраці вже стало проведення 9-10 грудня 2008 року в Умані Міжнародної інтердисциплінарної наукової конференції “Польща – Європа – Україна: минуле, сучасність, майбутнє”, яка проходила під патронатом міського голови Умані Юрія Бодрова, бурмістра Ланьцута Станіслава Гвіздака та президента Гнезна Яцека Ковальські¹.

У листопаді 2009 року мешканцями Ланьцута за ініціативою та підтримкою міської влади проведено збір коштів та медикаментів для уманців. Так, мешканці Ланьцута відгукнулися на епідемію грипу в Україні та нестачу медикаментів. На початку грудня цей гуманітарний вантаж було доставлено в Умань².

Також у листопаді 2009 року відбувся перший приклад співпраці на рівні Університетів Третього Віку. Цей навчальний заклад є освітньою установою для осіб, що завершили активну трудову діяльність і зараз знаходяться на пенсії. У Ланьцуті він функціонує вже кілька років, відповідні напрями представлено і в Умані, але тут вони ще не мають такого організаційного формату. 26 листопада в Університеті Третього Віку прочитав лекції кандидат історичних наук, доцент І. І. Кривошия, який одночасно представив і Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, і Державний історико-архітектурний заповідник “Стара Умань”³.

У серпні 2010 р. представники ланьцутського університету ознайомилися з досвідом роботи своїх уманських колег щодо діяльності Університету Третього Віку.

Дещо пізніше місто Умань отримало ще одного побратима в Польщі. Це – перша столиця Польщі, легендарне й прекрасне місто Гнезно. Початки історії цього міста є невід’ємною частиною історії всієї польської державності та поширення християнства в Центральній Європі. Знаходиться у Великопольському воєводстві. Гнезно відоме з VII-VIII століття, а назва походить від легенди про гніздо орла. З 991 р. – формальна столиця Польської держави. Міські права було надано у 1238-1239 рр. У 2009 р. в місті мешкало 69 737 осіб⁴.

— Адміністрація міста Гнезно (центральна частина Польщі) вияви-

¹ <http://stara-uman.org.ua>.

² <http://www.nowiny.24>.

³ Там само.

⁴ <http://en.wikipedia.org/wiki/Gniezno>.

ла бажання зав'язати дружні стосунки з українським містом, що має приблизно таку ж кількість населення та культурно-економічний потенціал. На пропозицію Посольства України в Польщі, куди вони звернулися по допомогу, до м. Умані було направлено першого листа, який і заклав підвалини подальшої співпраці. Домовленість про встановлення такого співробітництва між містами Гнезно й Умань було підписано 2 травня 2005 року (див. додаток № 12). За такий короткий проміжок було зроблено перші кроки в галузевому співробітництві, перш за все в освіті та культурі. Фольклорний колектив Уманського аграрного університету брав участь у Міжнародному фольклорному конкурсі, який проходив у Гнезно. Делегація м. Умані також узяла участь у Форумі молоді та конференції “Європа діалогу”.

У жовтні 2005 року було підписано угоду між знаним у світі Університетом ім. Адама Міцкевича (м. Познань, Польща) та Уманським державним педагогічним університетом імені Павла Тичини, в якій закладено перспективи співпраці у підрозділах університету. У рамках реалізації чинної угоди в листопаді 2005 року відбулася робоча зустріч з делегацією з Європейського колегіуму в Гнезно, очолюваною директором, професором Александером Миколайчиком. Результатом робочої зустрічі стало укладання декларації намірів про створення міжнародних студій “Європейський культурний туризм” з Європейським колегіумом університету Адама Міцкевича та його міжнародними партнерами¹.

Місто-побратим Умані Гнезно виборолло грант на проведення у квітні 2006 року заходу під символічною назвою “Інтернаціональне село”. Акція об'єднала представників громадськості міст-партнерів, яких у Гнезно є шість, з метою ближчого знайомства з національною специфікою та культурно-історичними особливостями.

У рамках співробітництва між містами Гнезно та Умань під час перебування польської делегації в м. Умані 18 квітня 2008 року підписано “План співпраці між освітянами міст Гнезно та Умані”, який став основою для здійснення різних форм співпраці. З часу прийняття Плану співпраці у 2008-2009 роках зроблено²:

1) у травні 2008 року, під час перебування делегації уманців у м. Гнезно, укладено Договір про співдружність та співробітництво між навчально-виховним комплексом № 24 м. Умані та дошкільною уста-

¹ Звіт з міжнародної діяльності Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / О. А. Заболотна – Умань, 2008. – С. 1-12.

² Пилипенко Є. Умань – Гнезно: проекти співпраці // Уманська зоря. – 2009. – 7 листопада.

новою № 8 м. Гнезно. Постійне листування між закладами, обмін дитячими роботами на різну тематику сприяє пізнанню життя дітей, їх інтересів та національних традицій. 3 червня 2008 року установлено зв’язки між освітянами НВК № 24 та дошкільною установою № 5 м. Гнезно;

2) у жовтні 2008 року до міста завітала делегація освітян м. Гнезно, члени якої відвідали навчальні заклади, обмінялися думками про розвиток освіти, виконання спільних заходів спортивної та культурно-масової роботи;

3) у липні цього року збірна команда учнів з баскетболу Уманської загальноосвітньої школи № 3 (до речі, вже вдруге) брала участь у Міжнародному баскетбольному турнірі в м. Гнезно;

4) у жовтні освітяни Умані відвідали м. Гнезно з метою обміну досвідом з питань організації навчально-виховного процесу в дошкільних закладах та впровадження проекту “Співпраця міст Умань – Гнезно у творчості дітей”. Попереду творча робота в напрямку реалізації цього проекту. У роботах учнів нашого міста планується відтворити культуру, історію, мистецтво обох міст. Виставка кращих робіт відбудеться в січні 2010 року в м. Умані, а у травні того ж року – у м. Гнезно¹.

Важливим моментом у розвитку польсько-українського партнерства між містами Гнезно і Умань є також те, що це не просто формальний процес. Зустрічі гнезнят і уманців відбуваються періодично – раз на місяць – як в офіційному, так і неофіційному форматах, завжди проходять у теплій й дружній атмосфері. Особливо акцентуємо увагу ось на чому. Приватні особи, мешканці Гнезна, дізнавшись про проблеми зі здоров’ям однієї уманської дівчинки, вже понад півроку надають їй посилену гуманітарну допомогу. Свою благодійницьку діяльність вони не афішують, вважаючи це недоречним. В Україні не виробляють деяких продуктів харчування, необхідних цій хворій дитині. Тому при кожній транспортній нагоді з міста Гнезно в одну уманську родину передають велику картонну коробку з хлібобулочними виробами та ліками. З етичних міркувань ми не називаємо прізвище цієї дівчинки.

У 2006 році студенти і викладачі педагогічного університету брали участь у літній школі з вивчення польської мови (“Полонікум”, вересень 2006, Гнезно), міжнародній літній школі “Університети в розбудові демократії у Європі” (вересень 2006, Гнезно – Чоха – Краків), у якій брали участь представники Болгарії, Польщі та України. У

¹ Пилипенко Є. Умань – Гнезно: проекти співпраці // Уманська зоря. – 2009. – 7 листопада.

жовтні того ж року викладачі університету брали участь у Міжнародному колоквіумі “Дороги і перехрестя міжкультурного діалогу”, що пройшов у Гнезно.

У 2007 році партнерські контакти вийшли на якісно новий рівень. У травні 2007 року представники університету брали участь у Міжнародному симпозіумі “Міхал Тишкевич. Життя і діяльність на польсько-українській ниві”. Завдяки підтримці Європейського колегіуму й особисто його директора, доктора, професора Александра Миколайчака, один докторант і два аспіранти отримали можливість пройти наукове стажування в Польщі. Вони здобули наукові стипендії Центру досліджень Античної традиції в Центрально-Східній Європі Варшавського університету. Під час стажування стипендіати опрацьовували фонди бібліотек і архівів, проводили експерименти та читали лекції, вивчали польську мову. Без сумніву, важливим сегментом їхнього перебування на стажуванні були зустрічі з провідними науковцями і викладачами Варшави, Познаня, Ченстохови, Лодзя.

Педагогічний університет виступив партнером міського уряду Гнезна і Європейського колегіуму імені Яна Павла II АУМ в реалізації міжнародного проекту “Гнезно – Умань: польсько-українські кадри для Європи” в межах масштабної програми “Польська допомога”, що фінансувався Міністерством закордонних справ Польщі і був реалізований з вересня до грудня 2007 року¹.

Під час перебування польської делегації в Умані 21 листопада 2007 року Європейський колегіум імені Яна Павла II та Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини підписали угоду про створення і спільну координацію діяльності Польського культурно-освітнього центру в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

28 травня 2008 року ректор УДПУ імені Павла Тичини Михайло Тадейович Мартинюк і директор Європейського колегіуму імені Яна Павла II Александр Миколайчак відкрили Польський культурно-освітній центр в Уманському державному педагогічному університеті. На урочистому відкритті були присутні Генеральний Консул Республіки Польща в Києві Гжегош Опалінські, Президент міста Гнезно Яцек Ковальські, голова ради м. Гнезна Єжи Стаховяк, а також голова Товариства дружби Умані з закордонними містами-побратимами Світлана Ліпінська й голова товариства поляків Умані “Огніско” Чеслава Малишевська, професорсько-викладацький й студентський

¹ Звіт з міжнародної діяльності Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / О. А. Заболотна – Умань, 2007. – С. 1 – 4.

склад університету, представники засобів масової інформації¹.

Одним із проявів університетської співпраці Умані та Гнезна стало навчання 14 випускників Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини в магістратурі Європейського колегіуму імені Яна Павла II Університету імені Адама Міцкевича у 2008 – 2010 роках за напрямом “європейська комунікація”, спеціалізація “балканістика”. Одна із студенток отримувала стипендію президента міста Гнезно.

9-10 грудня 2008 року на базі Державного історико-архітектурного заповідника “Стара Умань” було проведено міжнародну інтердисциплінарну наукову конференцію “Польща – Європа – Україна: минуле, сучасність, майбутнє”, яка проходила під патронатом міського голови Умані Юрія Бодрова, бурмістра Ланьцута Станіслава Гвіздака та президента Гнезна Яцека Ковальські².

Чергова конференція із серії українсько-польських наукових зустрічей під назвою “Формування сучасного архітектурного середовища історичних міст на основі реабілітації історико-містобудівної спадщини” відбулася в Умані 1-2 жовтня 2010 р. Доповіді, виголошені на конференціях у 2008 та 2010 роках, було опубліковано у збірниках “Українсько-польський науковий діалог в Умані”³.

З 2010 року виходить часопис “Fundamenta Europaea” (нова серія), який видається під патронатом міського голови Умані Юрія Бодрова і президента Гнезна Яцека Ковальські та за участі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини і Університету імені Адама Міцкевича в Познані⁴.

Сьогодні Польський культурно-освітній центр уже вийшов за межі педагогічного університету й розгорнув свою діяльність для всього нашого міста. Яскравим прикладом такої діяльності стала програма молодіжного польсько-українського обміну у квітні-травні цього року. У проекті, який фінансував Національний центр культури (Варшава, Польща), брали участь 28 дітей. Це – учні шкіл й студенти навчальних закладів Умані та учні школи № 3 імені Святого Войцеха

¹ <http://udpu.org.ua>.

² <http://stara-uman.org.ua>.

³ Українсько-польський науковий діалог в Умані: збірник наукових праць / За ред. І. І. Кривошій. – Умань – Гнезно – Ланьцут – Ченстохова, 2009. – 276 с.; Українсько-польський науковий діалог в Умані. – Вип. 2: Формування сучасного архітектурного середовища історичних міст на основі реабілітації історико-містобудівної спадщини / За ред. І. І. Кривошеї, С. В. Паламарчук. – Умань – Гнезно – Ланьцут – Познань, 2010. – 184 с.

⁴ Fundamenta Europaea. – Gniezno – Uman – Poznan, 2010. – 120 с.

міста Гнезно віком до 18 років. Умань представляли студенти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини і Уманської державної аграрної академії, а також учні Уманської міської гімназії Уманської міської ради та ЗОШ № 4. Координували реалізацію проекту: від Умані – координатор міжнародної діяльності УДПУ, завідувач кафедри практики іноземних мов, кандидат педагогічних наук, доцент Оксана Адольфівна Заболотна, а від міста Гнезно – директор школи № 3 імені Святого Войцеха Радослав Собковяк. Уманська міська влада в особі міського голови Юрія Івановича Бодрова та Уманське товариство дружби з закордонними країнами на чолі зі Світланою Пимонівною Ліпінською активно сприяли підготовці та реалізації програми молодіжного обміну.

Програма обміну складалася з двох етапів. Перший – під назвою “Гнезно – перша столиця Польщі” – тривав з 20 до 30 квітня і був інтенсивним та насиченим: участь у святкуванні Дня школи імені Святого Войцеха в Гнезно, екскурсії в Познань, Біскупін, Дзекановіце та на Острів Ледніцький (саме в цій частині країни розташовані пам’ятки, що символізують витоки Польської державності), а також по Гнезно, вивчення польської мови, спортивні змагання тощо. Студенти першого курсу факультету української філології УДПУ, які вивчають польську мову, отримали гарну мовну практику, а учні шкіл здобули перші знання з польської мови. Велике враження на уманців мали урочистості, присвячені Святому Войцеху (Адальберту), який є покровителем міста Гнезно, Польщі та всієї Європи. До міста з’їхалися або прийшли пішки тисячі палігримів, щоб бути присутніми на святкових – вечірній та ранковій – месах; цьому передувала урочиста хода затишними вулицями міста Гнезно¹.

Найбільше враження було від людей – як юних, так і дорослих мешканців цього невеликого польського міста. Спілкуючись з ними, розумієш, що гасло “Гнезно – місто відкрите”, це не слова, це швидше дух міста. Особливо це проявилось під час презентації відомої слов’янської легенди про Чеха, Руса і Леха, з якою українські учасники виступили перед учнями школи імені Святого Войцеха. Слова про трьох братів лунали зі сцени польською мовою, а потім зал із захопленням слухав українських пісень. Українські учасники проекту відвідали сім’ї своїх польських друзів, познайомилися з побутом пересічних мешканців міста Гнезно.

Другий етап проекту було реалізовано в Україні. З 6 до 13 травня

¹ Пилипенко Є. Польсько-український молодіжний обмін // Уманська зоря. – 2009. – 20 травня.

2009 року учасники польсько-українського молодіжного обміну перебували в Умані. Програма була так само насиченою, як і в Гнезно: екскурсії в “Софіївку” та Державний історико-архітектурний заповідник “Стара Умань”, краєзнавчий музей та ЗОШ № 11, вистава театру імені Івана Франка у Києві та навчання українських народних ремесел і танців. Закарбуються в дитячій пам’яті відвідини Державного історико-культурного заповідника “Трипільська культура”, де учасники проекту побачили й торкнулися минувшини людства, якій п’ять тисяч років. Але найголовніше – це спілкування, яке не обмежилося контактами під час занять, а також поширилося на родини. Аналогічною була програма і молодіжного обміну між Гнезном та Уманню у 2010 році¹. Наразі йде підготовка до нового проекту, реалізацію якого заплановано на весну 2011 року.

З останніх цікавих подій згадаємо акцію, що відбулася у Гнезно 16 жовтня 2009 р. У приміщенні міської бібліотеки президент міста Гнезно Яцек Ковальські та голова ради міста Єжи Стаховяк урочисто передали в дар Польському культурно-освітньому центру 2 000 книг, зібраних мешканцями Гнезно².

У рамках співробітництва між містами Гнезно та Умань під час перебування польської делегації в м. Умані 18 квітня 2008 року підписано “План співпраці між освітянами міст Гнезно та Умані”, який став основою для здійснення різних форм співпраці. Так, освітяни Умані відвідали м. Гнезно з метою обміну досвідом з питань організації навчально-виховного процесу в дошкільних закладах та впровадження мистецького проекту “Співпраця міст Умань – Гнезно у творчості дітей”. Виставка кращих робіт відбулася в січні 2010 року в м. Умані, а у травні того ж року – у м. Гнезно.

28 травня 2010 року у чарівній “Софіївці” відбулася непересічна не лише для нашого міста, а напевне і для всієї України подія – міжнародна мистецька зустріч “Класика над кордонами”, яка проходила під патронатом Уманського міського голови Юрія Бодрова та президента Гнезна Яцека Ковальські. У диво-парку звучали поетичні та прозові твори польської й української класики³.

¹ Пилипенко Є. «Пізнаємо один одного – пізнаємо себе» // Уманська зоря. – 2010. – 18 червня.

² Пилипенко Є. Умань – Гнезно: проекти співпраці // Уманська зоря. – 2009. – 7 листопада.

³ Пилипенко Є. «Класика над кордонами» (Поріднення) // Уманська зоря. – 2010. – 11 червня; Класика над кордонами: Міжнародна мистецька зустріч (28 травня 2010 р., Умань) / Упоряд.: Б. Вальчак, О. Заболотна, І. Кривошия. – Умань: Графіка, 2010. – 24 с.

Таким чином, польський вектор поріднення є найбільш перспективним з усіх напрямів міжнародної діяльності Умані, особливо в контексті підготовки наших країн до Євро-2012:

1. Сьогодні в Польщі міста-побратими Умані – Гнезно і Ланьцут.
2. Нас єднає спільна, хоч і неоднозначна історія.
3. Маємо досвід підготовки і реалізації міжнародних молодіжних проектів (2006, 2007, 2009, 2010).
4. Готуємо нові проекти молодіжного обміну.
5. Розвиваємо співпрацю в культурно-освітній сфері тощо.
6. Умань включено до переліку туристичних міст Євро-2012.

УДК 32(477)(4-672ЄС)

Тетяна Сидорук,*кандидат історичних наук, доцент кафедри країнознавства та міжнародних відносин Національного університету “Острозька академія”*

ПОЛЬСЬКЕ БАЧЕННЯ СХІДНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті розглядається проблема сучасної і потенційної ролі Республіки Польща у формуванні політики ЄС на східному напрямку. Доводиться, що після вступу до ЄС, Польща бере активну участь у різних заходах, спрямованих на розвиток східної політики ЄС, і здебільшого є її ініціатором. Однак поки що Варшава має недостатній економічний, політичний і військовий потенціал та вплив у ЄС, щоб реалізувати своє концептуальне бачення Східної Європи.

Ключові слова: Польща, Європейський Союз, східна політика, Східна Європа, Україна.

The article reviews the problem of current and potential role of Poland in forming EU's policy in the east. Proved that after joining the EU, Poland is actively involved in various activities aimed at developing East Policy, and usually it is initiated by Poland. However, Warsaw has yet insufficient economic, political and military capabilities and influence in the EU to exercise its conceptual vision of Eastern Europe.

Keywords: Poland, European Union, Eastern policy, Eastern Europe, Ukraine.

Країни Східної Європи займають особливе місце у зовнішній політиці Республіки Польща. Їх стабілізація через демократизацію і побудову ринкової економіки є одним із найбільш важливих пріоритетів Польщі. Попри деякі не завжди обґрунтовані сумніви та вагання, властиві її політиці в 1990-х рр., Польща ще з 1989 р. намагалася виступати в ролі європейського адвоката для своїх східних сусідів. Така позиція впливала з того, що не лише політична еліта, а й польське суспільство вбачали в їх демократизації гарантії кращої реалізації власних національних інтересів і користь для всієї Європи¹.

Після вступу Польщі в НАТО (1999 р.) та ЄС (2004 р.) Схід став головним вектором польської зовнішньої політики. Роль Польщі у

¹ Мільчарек Д. Європейський Союз та його місце в сучасному світі / Д. Мільчарек. – Львів : “Інформація. Поступ. Перспективи”, 2008. – С. 145.

відносинах між Європейським Союзом і державами Східної Європи визначається низкою чинників. Ключовими з них є: історичні (добра обізнаність щодо питань східної політики, розуміння важливих культурних аспектів), економічні (інтереси в галузі двосторонньої торгівлі, енергетики, сфері конкуренції тощо), статусні (місце, роль і вплив Польщі в ЄС, на думку багатьох польських політиків, залежить від здатності Польщі взяти на себе роль провайдера у східній політиці)¹.

Із започаткуванням Європейської політики сусідства (далі – ЄПС) у 2003-2004 рр., яка визначила формат відносин між розширеним ЄС та його новими сусідами на сході, Польща постійно підкреслює необхідність активізувати зусилля ЄС щодо зміцнення зв'язків зі східними сусідами. Вона впродовж багатьох років відстоює політику “відкритих дверей” Європейського Союзу щодо держав Східної Європи. До того ж вона вважає, що хоч діалог і співпраця ЄС із Росією є необхідним, це не повинно вести до сприйняття і оцінки ініціативи ЄС у східному сусідстві з точки зору інтересів Росії². Польща переконана, що допомога у соціально-політичних та економічних перетвореннях в країнах Східної Європи повинна бути однією з головних цілей ЄС, досягнення якої не може ставитись у залежність від розвитку відносин між ЄС і Росією.

Різні аспекти східної політики Польщі уже піддавались аналізу вітчизняними та зарубіжними дослідниками, однак вплив Польщі на формування і реалізацію східної політики Європейського Союзу сьогодні не є належним чином осмисленим в українській науковій літературі. Тому у цій статті розглядається проблема сучасної та потенційної ролі Республіки Польща у формуванні політики ЄС на східному напрямку.

Польща проявила особливий інтерес до майбутнього розвитку відносин розширеного ЄС зі східними сусідами вже на початку своїх переговорів про приєднання до Європейського Союзу в 1998 р. Він був підтверджений і чіткіше окреслений у документі Міністерства закордонних справ, прийнятому у липні 2001 р., під заголовком “Східна політика Європейського Союзу в контексті його розширення за рахунок країн Центрально-Східної Європи: польське бачення”³. У грудні 2002 р. МЗС деталізувало польський підхід щодо східної політики ЄС у вигляді

¹ Moscibrodzki W. Rola Polski w kształtowaniu polityki wschodniej Unii Europejskiej (z uwzględnieniem kwestii Rosji, Ukrainy i Białorusi) / W. Moscibrodzki [Electronic resource]. – Access mode: www.wojmos.com.

² Wojna B. Eastern Partnership: The Opening Report / B. Wojna, M. Gniazdowski ; The Polish Institute of International Affairs. – Warsaw, 2009. – P. 42.

³ Ibid.

ді неофіційного документа з польськими пропозиціями щодо майбутніх взаємин розширеного ЄС із його новими східними сусідами¹.

Цей документ передбачав перспективу членства в ЄС для держав Східної Європи, що мало служити головним інструментом політики Союзу щодо України та Молдови і, можливо, Білорусі, спрямованим на заохочення процесу модернізації в цих державах. Було очевидно, що він віддавав пріоритет взаєминам ЄС з Україною, Білоруссю і Молдовою, в той час як Росії відводилась другорядна роль.

У польському документі особливо акцентовано на значимості України для Європи. "Що стосується України... то в інтересах ЄС визнати європейський вибір цієї країни, що має важливе значення для стабільності і безпеки у східній частині континенту. Також в інтересах Євросоюзу підтримати розробку довгострокової європейської політики, спрямованої на членство цієї країни в ЄС. ... політика критичної залученості, діалогу і співробітництва разом з наданням допомоги бачиться нами найбільш ефективною і адекватною. В протилежному випадку ми ризикуємо послабити реформістські і проєвропейські налаштовані сили в Україні"².

Пропозиції Польщі розглядалися під час дискусії про майбутні відносини розширеного ЄС з його східними сусідами. Ця дискусія завершилася оформленням концепції Європейської політики сусідства, яка реалізується з травня 2004 р. Однак, не будучи тоді ще членом ЄС, Польща мала обмежений вплив на остаточний формат політики ЄС щодо його східних сусідів.

Після вступу до ЄС Польща бере активну участь у різних заходах, спрямованих на розвиток східної політики ЄС. Вона тісно співпрацює з іншими країнами Вишеградської групи з метою зміцнення східного виміру Європейської політики сусідства³. Ці ж проблеми неодноразово

¹ Non-paper with Polish proposals concerning policy towards new Eastern neighbors after EU enlargement [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.msz.gov.pl>; Non-paper z polskimi propozycjami w sprawie przyszłego kształtu polityki rozszerzonej EU wobec nowych wschodnich sąsiadów // Polityka rozszerzonej Unii Europejskiej wobec nowych sąsiadów. – Warsaw : Fundacja im. Stefana Batorego, 2003. – P. 93–107.

² Ibid.

³ Menkiszak M. Enhanced European Neighbourhood Policy Towards Eastern European Partners: A Role for the Visegrad Countries? / M. Menkiszak // The Foreign Policies of the Visegrad Countries Towards the Eastern Neighbourhood – Areas and Options of Cooperation, Budapest, 6th–9th December 2007 [Electronic resource]. – Access mode: www.hiia.hu.

ставали предметом численних консультацій з країнами Балтії¹. Метою Польщі є перегляд і вдосконалення концепції ЄПС, щоб вона більшою мірою враховувала очікування східноєвропейських країн, а також переконати “старих” членів ЄС розвивати тісніші відносини з ними.

У 2006-2007 рр. польськими урядовими структурами для Брюсселя були підготовлені такі документи: “Європейська політика сусідства – Східний вимір” та “Відносини ЄС – Україна: польські пропозиції”, в яких наголошувалось, що формат Європейської політики сусідства є незадовільним, оскільки вона об’єднує держави різних в історичному, географічному та цивілізаційному відношеннях регіонів (Східна Європа та Північна Африка). У той час як східні сусіди ЄС є європейськими сусідами, європейськими державами, сусіди на півдні – сусідами Євросоюзу, але не європейськими державами². До того ж Польща вимагала рівноваги у фінансуванні східного і південного напрямів ЄПС. У квітні 2008 р. спікер польського Сейму Б. Коморовський розкритикував той факт, що 70% коштів на здійснення політики сусідства прямують на південь³.

Польща також неодноразово вказувала на відмінності між південним та східним вимірами політики сусідства, зокрема, що останньому бракує механізмів багатостороннього співробітництва. Зусилля Польщі у вказаному напрямі призвели до прийняття Європейською Радою в грудні 2007 р. польсько-литовських пропозицій щодо розвитку південного та східного вимірів ЄПС не лише в рамках двосторонніх, але також через багатосторонні дії⁴.

Керівництво цієї країни продовжує виступати за подальше розширення ЄС зі спеціальним фокусом на Україні. Президент Л. Качинський при всіх відповідних нагодах підкреслював, що його країна зацікавлена в тому, щоб “двері в Європу” для України залишались відчиненими і щоб ЄС далі розширювався⁵. Теперішній президент Б. Коморовський у жовтні 2010 р. зазначив, що Європейський Союз

¹ Joint Statement of the Foreign Ministers of the Visegrad Group Countries and of Bulgaria, Estonia, Lithuania, Latvia, Romania and Sweden, Warsaw, 24 November 2008 [Electronic resource]. – Access mode: www.visegradgroup.eu.

² Бухарин Н. Восточная политика новых членов ЕС / Н. Бухарин, Е. Фурман, С. Вологов, Н. Фейт // Аналитические записки [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://analiticsmz.ru/&p=577>

³ Там же.

⁴ Wojna В. Eastern Partnership... – Р. 43.

⁵ Линкавичюс Л. Политика соседства Европейского Союза по отношению к Украине / Л. Линкавичюс // Обзор литовской внешней политики. – 2008. – № 20. – С. 77.

не повинен зупиняти процес розширення та зачиняти перед Україною перспективи євроінтеграції¹.

У 2008 р. зросли шанси на реалізацію прагнень Польщі стосовно посилення східної політики, що було спричинено діяльністю Франції у Середземноморському напрямку. В березні 2008 р., після засідання Європейської Ради, на якому лідери держав-членів ЄС схвалили проєкт Союзу для Середземномор’я, міністр закордонних справ Польщі Р. Сікорський пообіцяв невдовзі представити пропозиції про поглиблення зв’язків зі східними сусідами, охопленими Європейською політикою сусідства. Польща сподівалася, що після прийняття ініціативи, спрямованої на активізацію південного виміру ЄПС, їй буде легше отримати згоду ЄС на поглиблення відносин зі східними сусідами. Ініціатива Східного партнерства була представлена спільно Польщею та Швецією на зустрічі міністрів закордонних справ 26-27 травня 2008 р. Варто відзначити, що Чеська Республіка, яка у квітні 2008 р. представила власні пропозиції з поглиблення східного виміру ЄПС, надала свою тверду підтримку цій ініціативі. Вона також взяла участь у розробці більш детального проєкту Східного партнерства Польщі та Швеції, який було подано до Європейської Комісії в жовтні 2008 р.²

Надалі Польща зосередилася на агітації за підтримку ініціативи Східного партнерства як у структурах ЄС, так і окремими державами-членам³. Польські політики та державні діячі провели інтенсивні консультації з Європейською Комісією, спрямовані на включення пропозицій, що містилися в проєкті Східного партнерства, у майбутню комунікацію Європейської Комісії з цього питання. Польща також прагнула створити “фронт” країн, що підтримують Східне партнерство. 24 листопада 2008 р. у Варшаві пройшла зустріч країн Вишеградської групи, а також Болгарії, Литви, Латвії, Румунії та Швеції. Її учасники висловились на користь того, щоб ЄС запропонував своїм східним сусідам нові форми співпраці в рамках Східного партнерства, з тим щоб допомогти їм наблизитися до норм і стандартів ЄС, створити зони вільної торгівлі та започаткувати процес полегшення руху громадян, який у довгостроковій перспективі призведе

¹ Польща готова консультувати Україну щодо безвізового режиму в ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zaxid.net/newsua/2010/10/11/>.

² Wojna В. Eastern Partnership... – Р. 43.

³ Informacja Ministerstwa Spraw Zagranicznych na temat polskiej inicjatywy Partnerstwa Wschodniego, 7th Senate of the Republic of Poland, typescript (461) of the 35th sitting of the Foreign Affairs Committee [Electronic resource]. – Access mode: www.senat.gov.pl.

до скасування візового режиму¹. Польща проводила також інтенсивні консультації з Німеччиною, Францією, Великобританією та іншими членами ЄС на різних рівнях.

Спочатку відсутність будь-яких згадок про можливість розширення ЄС на схід в проєкті Східного партнерства викликала деякі застереження серед окремих польських політичних сил. Наприклад, найбільша опозиційна політична сила – партія “Право і справедливість” з цієї причини назвала проєкт недостатньо амбітним². Однак у кінцевому рахунку жодна з польських політичних сил не виступила проти Східного партнерства.

Польща, яка як і інші держави-члени ЄС, які підтримують розширення на схід, розглядає Східне партнерство як прагматичну відповідь на “втому від розширення”. На думку Польщі, якби в ініціативі прямо йшлося про можливість розширення ЄС, вона не мала б жодних шансів бути схваленою всіма країнами-членами ЄС³. Крім того, теперішній формат Східного партнерства може допомогти країнам-адресатам реально наблизитися до ЄС і підготувати їх до можливої повної інтеграції в майбутньому. Важливу роль у цьому процесі будуть відігравати угоди про асоціацію, запровадження вільної торгівлі, лібералізація візового режиму тощо⁴. Нарешті, доповідь про зовнішню політику, представлена міністром закордонних справ Р. Сікорським у Сеймі в 2009 р. також підтверджує, що Польща не відмовилася від прагнення до розширення Європейського Союзу на схід⁵.

Серед польських політиків, а також експертів, які займаються питаннями Східної Європи, останніми роками розгорнулася суперечка про те, якою повинна бути польська стратегія у цьому регіоні. Теперішня дискусія про польську східну політику може призвести до формування нової парадигми цієї політики.

¹ Joint Statement of the Foreign Ministers of the Visegrad Group Countries and of Bulgaria, Estonia, Lithuania, Latvia, Romania and Sweden, Warsaw, 24 November 2008 [Electronic resource]. – Access mode: www.visegradgroup.eu.

² Nowoczesna, solidarna, bezpieczna Polska. Program Prawa i Sprawiedliwości, Krakow, 2009 [Electronic resource]. – Access mode: www.pis.org.pl.

³ Informacja Ministerstwa Spraw Zagranicznych na temat polskiej inicjatywy Partnerstwa Wschodniego, 7th Senate of the Republic of Poland, typescript (461) of the 35th sitting of the Foreign Affairs Committee [Electronic resource]. – Access mode: www.senat.gov.pl.

⁴ Ibid.

⁵ Informacja ministra spraw zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2009 r., typescript of the 35th sitting of the 6th Sejm of the Republic of Poland, 12 February 2009 [Electronic resource]. – Access mode: www.sejm.gov.pl

На момент створення першого некомуністичного уряду в Польщі в 1989 р. і до 2009 р. загальноприйнятою була парадигма польської східної політики, запропонована у статті Ю. Мерошевського “Польська ост-політік”, яка побачила світ у журналі Є. Гедройця “Культура” в 1973 р.¹ Ю. Мерошевський обґрунтовував можливість припинення взаємних суперечок і конфліктів між поляками, росіянами, литовцями, білорусами і українцями за умови визнання першими післявоєнного східного кордону Польщі остаточним і права трьох останніх на незалежність у випадку розпаду Радянського Союзу. Ідеї Мерошевського-Гедройця стали базовими у відносинах між сучасною Польщею і Україною, Литвою та Білоруссю².

Однак східна політика, ґрунтована на вказаній доктрині, залишала невирішеним питання: яким чином сприяти укріпленню незалежності колишніх республік СРСР і одночасно просувати польсько-російське примирення. Досвід останніх двадцяти років довів, що чим наполегливіше Польща підтримує країни Східної Європи, тим гострішою стає криза у відносинах між Варшавою та Москвою.

Сучасні дискусії про формат східної політики Польщі викликані змінами політичного клімату у Європі. Аналітик Бюро національної безпеки Республіки Польща Б. Чихоцький називає чотири чинники, які зумовили ці зміни. По-перше, процес політичних і економічних перетворень у країнах Східної Європи і Південного Кавказу безнадійно загальмувався, тому нереальним видається виконання цими країнами критеріїв членства в ЄС у недалекому майбутньому. По-друге, в Європейському Союзі та НАТО немає згоди в питанні прийняття нових членів, що ускладнює підтримку польської точки зору про необхідність збереження “відкритих дверей” для дальшого східного розширення цих організацій. По-третє, США скорочують свою присутність у Європі і не проявляють активної зацікавленості у необхідності подальших перетворень на пострадянському просторі. По-четверте, Росія довела, що заради реалізації своїх регіональних претензій, вона готова використовувати військову силу (приклад Грузії)³.

Б. Чихоцький вважає, що у сучасній дискусії про формат східної політики Польщі учасники поділились на “традиціоналістів” (прибічників парадигми Мерошевського-Гедройця) та “європеїстів” (противників цієї парадигми). До ідей перших тяжіє найбільша опо-

¹ Чихоцький Б. Поменяется ли парадигма восточной политики Польши? Ост-политик: диалектика национальной травмы / Б. Чихоцький [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apn.ru/publications/article22370.htm>.

² Там же.

³ Там же.

зиційна політична сила в Польщі – партія “Право і справедливість”, до других – правляча “Громадянська платформа”.

Основні тези “традиціоналістів” зводяться до того, що неналежна увага до східної політики Польщі призведе до втрати статусних позицій Польщі на міжнародній арені; Польща не повинна обмежуватись роллю виконавця франко-німецького проекту Європи; “європейська перспектива” є єдиним стимулом, який здатний стимулювати реформи у Східній Європі; ненадання такої перспективи призведе до соціальної та економічної нестабільності у регіоні та дрейфу в бік участі у реінтеграційних проектах на пострадянському просторі за участю Москви; Східне партнерство потрібно розглядати як передвступний етап для держав-адресатів; Європа буде рахуватися з Польщею лише як з регіональним лідером; російський неоімперіалізм є викликом для безпеки Польщі і потребує жорсткої реакції¹.

“Європеїсти” ж виходять з того, що вага Польщі на міжнародній арені не залежить від характеру відносин з Україною, Білоруссю чи Грузією, умовою посилення позицій Польщі є участь у тісному колі європейських держав-лідерів і нормалізація відносин з Росією; будь-яка компромісна політика ЄС є сильнішою, ніж найамбітніша національна політика Польщі (наприклад, Східне партнерство); західна політична та економічна модель не буде прийнята східними сусідами в недалекому майбутньому; враховуючи внутрішні реалії у країнах східного сусідства потрібно брати до уваги перспективу кількох десятиліть, а не розраховувати на швидкі результати².

На думку О. Гетьманчук, розкол у дискусії про формат східної політики Польщі проходить “по лінії між оптимістами, які змогли скористатися трансформацією в Польщі, відчули на собі плюси європейської інтеграції, почуваються впевнено в Євросоюзі, не хочуть нескінченно копіряться у минулому, прагнуть мати хороші відносини з усіма країнами на Сході, а не лише з Україною чи Грузією, – та скептиками, котрі не змогли достатньою мірою скористатися реформами та входженням Польщі в ЄС. Котрі щиро вважають, що Польща занадто унікальна історично й культурно, аби банально розчинитись у Євросоюзі, а будь-які оборудки з Росією роблять їхню країну залежною від “російського монстра”³.

¹ Чихоцкий Б. Поменяется ли парадигма восточной политики Польши? Ост-политик: диалектика национальной травмы / Б. Чихоцкий [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.apn.ru/publications/article22370.htm>.

² Там же.

³ Гетьманчук О. Вимушений президент Коморовський / О. Гетьманчук // Дзеркало тижня. – 2010. – № 26 (806). – 10–16 липня.

Аналіз програми “європеїстів” (“оптимістів”) цікавий з точки зору досвіду східної політики уряду Д. Туска і її перспектив в контексті перемоги на останніх президентських виборах представника цієї ж політичної сили Б. Коморовського. Уряд Д. Туска з самого початку своєї роботи задекларував бажання не піднімати питання минулого в польсько-російських відносинах. Він також утримується від кроків у бік східних сусідів ЄС, які могли б викликати негативну реакцію Москви. Найбільш показовим прикладом цього є публічне дистанціювання Д. Туска від місії Президента Л. Качинського в Тбілісі 12 серпня 2008 р. (Л. Качинський, як відомо, був вірним ідеям Мерошевського-Гедройця у сфері східної політики, хоч особливих успіхів на цьому напрямку не домогся).

Втім теза, яка нерідко зустрічається в науковій та експертній літературі, про те, що теперішній польський уряд віддає пріоритет взаєминам з Росією, в результаті чого страждає політика Польщі щодо України та інших східних сусідів, на наш погляд, не відповідає дійсності. Уряд Д. Туска відстоює власні національні інтереси та свої позиції в ЄС не надто оглядаючись на російський чинник. Прикладом цього є заблокування зусиллями міністра закордонних справ Польщі Р. Сікорського, який належить саме до правлячої “Громадянської платформи”, розгляду в ЄС питання про надання Росії так званої дорожньої карти з питань безвізового режиму. Він аргументував тим, що не можна надавати її Росії раніше, ніж учасникам Східного партнерства, зокрема Україні, бо інакше ініціатива втрачає сенс¹. Отже, коли йдеться про національні інтереси Польщі, в цьому випадку реалізацію ініційованого нею спільно зі Швецією Східного партнерства, правляча політична сила не надто оглядається на позицію Росії.

Президент Польщі Б. Коморовський ще будучи кандидатом і після перемоги у виборчих перегонях неодноразово підтверджував незмінність політики Польщі щодо її східних сусідів, і зокрема України. Так, виступаючи на 7-му Ялтинському форумі YES у жовтні 2010 р., Президент Польщі підкреслив, що “ми послідовно підтримуємо розвиток українсько-польських відносин, а також євроінтеграційні устремління України, пов’язані зі вступом в ЄС”. Він також висловив упевненість, що зараз дуже важливо формувати “відкритість і бажання ЄС до розширення в майбутньому на Україну”. Водночас він підкреслив, що польська сторона заохочує українську сторону до найглибших реформ, які є умовою інтеграції в ЄС².

¹ Гетьманчук О. Вимушений президент Коморовський / О. Гетьманчук // Дзеркало тижня. – 2010. – № 26 (806). – 10–16 липня.

² Польща готова консультувати Україну щодо безвізового режиму в ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zaxid.net/newsua/2010/10/11/>.

Правляча “Громадянська платформа” прагне продемонструвати, що підтримує і продовжує співпрацю зі східними сусідами Польщі, а не жертвує регіоном в обмін на кращі відносини з Росією. Тому вона зацікавлена у будь-яких досягненнях у цьому напрямку. Відтак, Польща буде докладати зусиль для розвитку Східного партнерства, в тому числі з тієї причини, що його успіх дорівнює іміджу Польщі як провідника східної політики ЄС. Розвиток східної політики ЄС буде одним із ключових пріоритетів головування Польщі у Раді ЄС в другій половині 2011 р. На період польського головування заплановано 10 міністерських зустрічей, які охоплюватимуть різні сфери – від інфраструктури до освіти¹.

Однак успіх Східного партнерства та загалом східної політики Європейського Союзу залежить передусім від зусиль, яких докладатимуть країни-партнери зі Східної Європи та Південного Кавказу, а всі вони останнім часом зупинились у своєму демократичному розвитку або здали назад. Першочергову роль з погляду розвитку східної політики ЄС відіграватиме готовність українських та інших східноєвропейських еліт до модернізаційного прориву та розвитку ситуації всередині ЄС. Як розвиватимуться двосторонні відносини між Польщею та державами Східної Європи також більше залежить від самих цих держав. З боку нового українського керівництва, наприклад, поки що не надійшло реальних сигналів про значний інтерес до поглиблення стратегічного діалогу з Варшавою. Якщо Україна реально прагне скористатися допомогою Польщі у євроінтеграційних справах, вона повинна зробити максимум необхідної роботи до початку польського головування в Євросоюзі.

Література:

1. Бухарин Н. Восточная политика новых членов ЕС / Н. Бухарин, Е. Фурман, С. Вологов, Н. Фейт // Аналитические записки [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://analiticsmz.ru/&p=577>.
2. Гетьманчук О. Вимушений президент Коморовський / О. Гетьманчук // Дзеркало тижня. – 2010. – № 26 (806). – 10-16 липня.
3. Линкавичюс Л. Политика соседства Европейского Союза по отношению к Украине / Л. Линкавичюс // Обзор литовской внешней политики. – 2008. – № 20. – С. 64-91.
4. Мільчарек Д. Європейський Союз та його місце в сучасному світі / Д. Мільчарек. – Львів : “Інформація. Поступ. Перспективи”, 2008. – 172 с.

¹ Парусінський Я. Кінець доби: Польща повертається до ЄС / Я. Парусінський // Європейські акценти : Міжнародний центр перспективних досліджень. – 2010. – № 9. – С. 3.

5. Парусінський Я. Кінець доби: Польща повертається до ЄС / Я. Парусінський // Європейські акценти : Міжнародний центр перспективних досліджень. – 2010. – № 9. – 7 с.

6. Польща готова консультувати Україну щодо безвізового режиму в ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zaxid.net/newsua/2010/10/11/>.

7. Чихоцкий Б. Поменяется ли парадигма восточной политики Польши? Ост-политик: диалектика национальной травмы / Б. Чихоцкий [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apn.ru/publications/article22370.htm>.

8. Informacja Ministerstwa Spraw Zagranicznych na temat polskiej inicjatywy Partnerstwa Wschodniego, 7th Senate of the Republic of Poland, typescript (461) of the 35th sitting of the Foreign Affairs Committee [Electronic resource]. – Access mode: www.senat.gov.pl.

9. Informacja ministra spraw zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2009 r., typescript of the 35th sitting of the 6th Sejm of the Republic of Poland, 12 February 2009 [Electronic resource]. – Access mode: www.sejm.gov.pl.

10. Joint Statement of the Foreign Ministers of the Visegrad Group Countries and of Bulgaria, Estonia, Lithuania, Latvia, Romania and Sweden, Warsaw, 24 November 2008 [Electronic resource]. – Access mode: www.visegradgroup.eu.

11. Menkiszak M. Enhanced European Neighbourhood Policy Towards Eastern European Partners: A Role for the Visegrad Countries? / M. Menkiszak // The Foreign Policies of the Visegrad Countries Towards the Eastern Neighbourhood – Areas and Options of Cooperation, Budapest, 6th-9th December 2007 [Electronic resource]. – Access mode: www.hiia.hu.

12. Moscibrodzki W. Rola Polski w kształtowaniu polityki wschodniej Unii Europejskiej (z uwzględnieniem kwestii Rosji, Ukrainy i Białorusi) / W. Moscibrodzki [Electronic resource]. – Access mode: www.wojmos.com.

13. Non-paper with Polish proposals concerning policy towards new Eastern neighbors after EU enlargement [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.msz.gov.pl>.

14. Non-paper z polskimi propozycjami w sprawie przyszłego kształtu polityki rozszerzonej EU wobec nowych wschodnich sąsiadów // Polityka rozszerzonej Unii Europejskiej wobec nowych sąsiadów. – Warsaw : Fundacja im. Stefana Batorego, 2003. – P. 93-107.

15. Nowoczesna, solidarna, bezpieczna Polska. Program Prawa i Sprawiedliwości, Krakow, 2009 [Electronic resource]. – Access mode: www.pis.org.pl.

16. Wojna B. Eastern Partnership: The Opening Report / B. Wojna, M. Gniadzowski ; The Polish Institute of International Affairs. – Warsaw, 2009 – 74 p.

УДК. 339.92

Тетяна Чернявська,*кандидат економічних наук, доцент, радник ректора з науково-дослідної роботи Новокаховського гуманітарного інституту*

ТРАНСКОРДОННА СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ І ПОЛЬЩІ В РОЗБУДОВІ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В РАМКАХ ПІДГОТОВКИ ДО ЄВРО-2012

У статті розглянуто питання співпраці в розбудові транспортної інфраструктури України та Польщі в рамках підготовки до європейського чемпіонату з футболу Євро – 2012. Одним із найважливіших питань підготовки до цього заходу є забезпечення комфортного перевезення пасажирів – гостей і вболівальників. Доведено, що запланований обсяг робіт, сукупність нерозв'язаних проблем вказують про необхідність їх спільного, скоординованого вирішення. Визначено “сильні та слабкі місця” пов'язані з організацією та фінансуванням цього проекту, а також запропоновані шляхи подолання труднощів.

Ключові слова: транспортна інфраструктура, фінансове забезпечення, автомобільний транспорт, залізничний транспорт, авіатранспорт, міський транспорт, автошляхи.

Article is devoted to cooperation in the development of transport infrastructure of Ukraine and Poland in preparation for European Football Championship Euro – 2012. One of the most important issues of preparation for this event is to provide comfortable transportation of passengers – guests and fans. It's proved that the planned scope of work and set unsolved problems indicate the need for them in common, coordinated solution. The author identified “strengths and weaknesses associated with the organization and financing of this project and suggested ways of overcoming difficulties.

Keywords: transport infrastructure, financial support, road transport, railway transport, air transport, urban transport, roads

Рішення УЄФА про проведення Євро-2012 в Україні та Польщі було прийнято, як відомо, у квітні 2007 року. Тоді польська і українська преса перебували в стані ейфорії.

“Україна і Польща: подих на двох, перемога на двох”, – з таким центральним заголовком і з логотипом на двох мовах вийшов свіжий номер найпопулярнішої в Польщі газети – “Gazeta Wyborcza”.

У правому виданні “Дзенник” перераховувалися ті блага, що одержить Польща в зв'язку з прийдешньою першістю Європи: “20 тисяч

робочих місць, нові дороги, що їх муситиме побудувати наша влада, готелі, сучасні аеропорти...”

Католицьке видання “Наш Дзеннік” буде оптимістичні плани на майбутнє: “Із учорашнього дня ми знаємо, що в найближчому майбутньому Польща стане іншою країною. Ми зробимо гігантський крок уперед. Розвиватися буде не тільки спорт, але й економіка. Це історичний момент, особливо для України, що бовтається між Росією і Євросоюзом”.

І насправді, для економіки та зовнішньої політики України успішне проведення заходу було б більш вигідним. На той час українська економіка впевнено зростала вже сьомий рік поспіль, і про те, що насувається на світ економічна криза, ще ніхто не підозрював. У зв’язку з чим, Україна, можливо, і могла ризикнути взяти на себе витрати на підготовку інфраструктури до чемпіонату.

Однак наприкінці 2008 року вибухнула фінансова криза. При цьому, якщо протягом 2009 року темпи падіння економіки сповільнювалися, а на початку цього року почалося зростання, то тепер вже очевидно, що виконання вимог УЄФА щодо будівництва за європейськими стандартами спортивної, транспортної та готельної інфраструктури вкрай обтяжливо для національної економіки. Головним сьогоденним питанням українського уряду залишається пошук фінансових джерел при зростаючих витратах для майбутнього проведення чемпіонату Європи.

Хоча, незважаючи на кризу, польська економіка не тільки тримається на плаву, але й показує нехай невеликий (1,3%), але зростання ВВП.

За словами Мартіна Херра – директора PL-2012 – організації, що координує підготовку до Євро-2012 у Польщі, криза допомогла здешевити вартість будівництва стадіону у Варшаві на 50 мільйонів євро, а в Гданську – на 35 мільйонів. І, судячи з усього, це ще не межа. Оскільки західний бізнес дуже добре розуміє, як, коли і де потрібно стати в чергу на тендер. І на які піти поступки, щоб залишитися у проекті. До речі, 50 мільйонів євро – це трохи більше півмільярда гривень тієї суми, на яку останнім часом підняли кошторис реконструкції НСК “Олімпійський”. Знову ж таки з посиланням на кризу. Чому в Україні і Польщі так різняться підходи до розуміння кризи, залишається питанням риторичним.

Необхідно підкреслити, що Євро-2012 – не суто футбольний захід. Це соціально-економічний проект, який треба реалізувати. Чемпіонат триватиме 28 днів, або 670 годин. Україна прийме 16 матчів. Кожен по дві години. Тобто власне футболу буде 32 години, або 5 відсотків.

Отже, решту часу, як очікується, іноземні гості та вболівальники витратять на культурну програму та туристичні маршрути.

Офіційні гості чемпіонату та глядачі з-за кордону одержуватимуть візи і в'їжджатимуть на територію України без попереджень, за винятком обмежень, передбачених законом “Про правовий статус іноземців і осіб без громадянства”. На період проведення Євро-2012 громадяни інших країн зможуть ввозити в Україну іноземну валюту і дорожні чеки на загальну суму, що не перевищує 30 тисяч доларів США.

Матчі Євро-2012 пройдуть на стадіонах Києва, Донецька, Харкова, Львова (Україна), Варшави, Гданська, Познані та Вроцлава (Польща). Відкриття чемпіонату відбудеться у Варшаві, а фінал – у Києві.

Одним із найважливіших питань підготовки України до чемпіонату Європи з футболу 2012 року є забезпечення комфортного перевезення пасажирів – гостей і вболівальників. І це стосується не лише підготовки транспортного комплексу міст, що прийматимуть, – транспортні та туристичні маршрути Євро-2012 охоплюють більшу територію обох країн (рис.1).

Рис. 1. Транспортні і туристичні маршрути України та Польщі

Значні кошти необхідні для оновлення та реконструкції дорожнього комплексу, залізничного транспорту, авіатранспорту та їх інфраструктури як України, так і Польщі.

Виникає логічне питання: Україна і Польща – конкуренти чи партнери? Запланований обсяг робіт, сукупність нерозв’язаних проблем, зокрема у транспортній інфраструктурі вказують про необхідність їх спільного, скоординованого вирішення.

Отже, спробуємо проаналізувати потреби у розбудові транспорт-

ної інфраструктури, спільні проблеми та спільні шляхи їх розв’язання.

Авіатранспорт. Більшість аеропортів обох країн мають потребу в розширенні і вдосконаленні, тому запланована реконструкція аеропортів:

– у Варшаві (будівництво другого терміналу в 2007 році, а також будівництво залізничного зв’язку між аеропортом і центром столиці до 2008 року);

– в Києві (розширення аеропорту Бориспіль до 5-х терміналів: 3 міжнародних (В, F – наявні, D – введення в експлуатацію наприкінці 2011), 1 – внутрішньоукраїнський (А) та 1 – для VIP-персон (С)) до 2012 році, окремий виїзд для пасажирів з VIP-терміналу на автостраду “Київ-Харків”, в аеропорту “Київ” (Жуляни) планується побудувати новий термінал);

– у Вроцлаві (розширення до 2 млн. пасажирів щороку першого терміналу та будівництво на 900 тис. – другого – до 2012 року);

– у Львові (завершення будівництва нового терміналу до 2011, реконструкція та подовження смуги);

– в Донецьку (будівництво нової ЗПС, нового терміналу, реконструкція загальної площі аеропорту по периметру);

– в Харкові (завершення будівництва нового терміналу влітку 2010, реконструкція та подовження смуги).

Повний перелік міжнародних аеропортів міст, що прийматимуть, представлено у табл. 2.

Таблиця 2

Міжнародні аеропорти міст чемпіонату

місто	аеропорт	код IATA	код ICAO
Київ	Міжнародний аеропорт Бориспіль	KBP	UKBB
Київ	Міжнародний аеропорт Київ	IEV	UKKK
Харків	Міжнародний аеропорт Харків	HRK	UKHN
Донецьк	Міжнародний аеропорт Донецьк	DOK	UKCC
Львів	Міжнародний аеропорт Львів	LWO	UKLL

Низький рівень якості транспортних послуг, що є характерним для всіх видів транспорту в Україні, проте в контексті підготовки до Євро-2012 чи не найгострішими постають проблеми авіаційного транспорту (йдеться про невирішені питання власності в цій сфері, які суттєво перешкоджають перебудові аеропортів, будівництву нових аеропортів та терміналів; незавершеність переговорного процесу про інтеграцію

України в європейський авіаційний простір; неможливість розширення напрямів авіасполучення внаслідок зношення матеріальної бази та низького рівня безпеки польотів на літаках українських авіакомпаній та в результаті заборони польотів над територією окремих країн тощо).

Аналізуючи стан розвитку авіатранспорту в Україні, слід вказати на те, що на сьогодні в країні експлуатуються 42 аеропорти та аеродроми, з яких тільки 25 обслуговують комерційні рейси, а 95 % пасажиропотоків сконцентровані в 7 аеропортах. Згідно зі стандартами ІСАО, при чисельності населення 46,7 млн. чоловік в Україні повинно було б функціонувати близько 210 аеропортів для обслуговування тільки регулярних рейсів.

Отже, регіональні аеропорти Західної України можуть стати важливим видом сполучення з Європою, в тому числі з Польщею, в період проведення Євро-2012 та забезпечити швидке перевезення туристів, вболівальників і спортсменів.

Міністр транспорту і зв'язку Микола Рудьковський розповів, що вони звернулися з проханням до Кабінету Міністрів надати державні гарантії для залучення 200 мільйонів доларів для будівництва 10 літаків Ан-148. За його словами, ці літаки здійснюватимуть внутрішні авіаперевезення під час чемпіонату Європи з футболу 2012 року між містами-учасниками, повідомляє economic.ua.com.

Залізничний транспорт. На час проведення Євро-2012 саме залізничний транспорт стане основним для уболівальників, які їздитимуть українськими містами.

Всі міста, що приймають чемпіонат, пов'язані між собою розвинутою залізничною мережею. Напрямки з найбільшою пропускною спроможністю пов'язують з собою міста всередині країн. Пропускна здатність залізничних переходів Україна-Польща недостатня. З іншого боку, практично немає обмежень пропускної спроможності залізничного сполучення приймаючих міст України з Росією і Білоруссю.

Заплановано розширення станцій у більшості зацікавлених міст. Всі залізні дороги, що з'єднують міста приймаючої сторони, електрифіковані. На українських залізницях з'являються нові швидкісні поїзди: "Київ-Харків", "Київ-Дніпропетровськ", "Київ-Львів", "Донецьк-Харків". Деякі реконструкції за проектом Євро-2012:

– у Вроцлаві: переміщення та зв'язок трьох залізничних станцій (Головна, Надорже і Швєбодзкі) зі спортивним комплексом міста;

– в Києві: планується введення в експлуатацію нового залізничного моста і відкриття другого вокзалу (ст. Дарниця) на лівому березі Дніпра.

Залізничні переїзди, що є на кордоні Польщі та України: Дорогуськ – Ягодин; Хребенне – Рава-Руська; Хрубішув – Володимир-Волинський; Крошінко – Хирів; Перемишль – Мостиська.

Існує деяка складність при переїзді потягів через українсько-польський кордон у зв’язку з різною шириною колії. До 2012 року з’являться нові прикордонні переїзди на кордоні України та Польщі.

Окрім цього, слід вирішити питання комфортабельності пасажирських перевезень. Рівень комфорту залізничних перевезень суттєво вплине на їхні враження від чемпіонату та від України як туристичної держави.

Зараз значна частина залізничних колій та залізничних терміналів не відповідає європейським стандартам. Застарілість основних засобів, значна частина колій є не електрифікованою (більше 70%), середня швидкість пересування становить 20 км/год. Якщо розглядати пасажирські перевезення, то проблемою є відсутність належного рівня сервісу на залізничних вокзалах та в самих поїздах, поганий санітарний стан вагонів, відсутність розваг протягом тривалої дороги (відеозал, дитячі вагони). Все це робить подорож залізницею мало-приємною для пасажирів.

У цьому аспекті необхідно брати приклад з Польщі, де якість залізничних перевезень значно вища.

“Укрзалізниця” в рамках підготовки до Євро-2012 планує придбати десять двох’ярусних електропоїзди компанії “SKODA TRANSPORTATION s.r.o.”. Про це розповів заступник генерального директора “Укрзалізниці” Микола Сергієнко.

Автошляхи. За аналітичними даними, мережа автомобільних шляхів України загального користування включає 169,5 тис. км доріг, з них з твердим покриттям – 165,8 тис. км (без урахування муніципальних, відомчих, внутрішньо господарських). Їх стан впливає, зокрема, на якість перевезення вантажів і пасажирів, рівень цін, ступінь зайнятості населення та темпи розвитку економіки держави.

Серед основних пріоритетів – підготовка автомобільних доріг до проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 р. з футболу, безпека дорожнього руху та збереження дорожньої інфраструктури, що існує. Не менш важливим є забезпечення комфортного та зручного перетинання туристів через кордон України та Польщі.

Існують автомобільні переїзди на кордоні Польщі та України: Дорогуськ – Ягодин; Хребенне – Рава-Руська; Корчова – Краковець; Крошінко – Смольниця; Медика – Шегині; Зосіні – Устилуг.

Планується будівництво нових автомобільних переїздів: Долгоби-

чув – Угринів; Будоміж – Хрушев; Малховіце – Нижанковичі; Смольник – Боберка.

Відомо, що на україно-польському кордоні до Євро-2012 вздовж львівської кордону планують побудувати 3 пункти пропуску: “Долгобичув – Угринов”, “Будомеж – Грушев” и “Мальховіце – Нижанковичи”.

*Таблиця 3
Відстань між містами-господарями автомобілем (км)*

Міста	Київ	Харків	Донецьк	Львів	Варшава	Познань	Вроцлав	Гданьськ
Київ	-	478	718	545	770	1068	1125	1142
Харків	478	-	300	1020	1243	1537	1602	1615
Донецьк	718	300	-	1188	1478	1770	1775	1850
Львів	545	1020	1188	-	385	675	592	755
Варшава	770	1243	1478	385	-	325	364	351
Познань	1068	1537	1770	675	325	-	185	299
Вроцлав	1125	1602	1775	592	364	185	-	436
Гданьськ	1142	1615	1850	755	351	299	436	-

Сьогодні на українському кордоні діють 240 пропускних пунктів. Ініціатива створення додаткових українсько-польських пунктів і спрощення процедури перетину кордону в рамках підготовки до Євро 2012 виходить від прикордонного відомства.

На українсько-польському кордоні заплановано здійснити модернізацію всіх прикордонних переходів. До початку проведення чемпіонату в експлуатацію введуть пункти контролю для перевірки автобусного та залізничного транспорту.

Введення в експлуатацію нових об'єктів, як очікується, прискорить процедуру проходження митного і паспортного контролю пасажирями автобусів і потягів, а також поліпшить умови праці польських і українських митників та прикордонників. В українському і польському напрямках передбачено відкриття по п'ять смуг пропуску транспорту.

Окрему увагу необхідно приділити забезпеченню необхідної придорожньої інфраструктури, яка звична іноземним туристам (придорожні кафе, мотелі, туалети).

Міський транспорт. У всіх містах, що приймають чемпіонат, розвинена система міського громадського транспорту, що включає автобусне, трамвайне повідомлення, комплекс перевізників таксі та маршрутного таксі.

У трьох містах чемпіонату є метрополітен:

– Варшава (Польща) – 1 лінія, заплановані ще 2 лінії, в тому числі до 2008 року – завершення будівництва першої лінії метро ("північ-південь"), а до 2012 року – будівництво другої лінії ("захід-схід"), в тому числі станція "Національний стадіон".

– Київ (Україна) – 3 лінії, планується ще 1 лінія. До кінця 2010 року будуть відкриті станції "Деміївська" (біля центрального автовокзалу), "Голосіївська" і "Васильківська".

– Харків (Україна) – 3 лінії. Біля стадіону розташовані станції "Спортивна" і "Метробудівників імені Ващенко", в пішохідній досяжності – "Площа Повстання", "Завод ім. Малишева", "Проспект Гагаріна".

У Донецьку до 2011 року планувалося відкриття першої лінії метрополітену. Швидше за все відкриття відбудеться вже після чемпіонату [4].

В усіх українських містах, а також у місті Гдиня (передмістя Гданська) є тролейбусне сполучення. Тролейбуси до останнього часу експлуатувалися також у більшості інших міст Польщі. У Варшаві, Києві, Познані, Гданську (міська агломерація Труймясто), а також у Кривому Розі (місто в Дніпропетровській області) є швидкісний трамвай, а в Києві і Гданську – ще й водний трамвай.

До пріоритетних напрямів віднесено поліпшення стану вуличної мережі, вдосконалення громадського транспорту, придбання додаткового рухомого складу та створення паркінгів. Сотні тисяч гостей судитимуть про країни не стільки за сучасними стадіонами і фешенебельними готелями, скільки за зручністю і комфортністю всього, що їх оточуватиме повсякдень.

Так, Україні для належного забезпечення перевезень під час Євро-2012 потрібно близько 1 400 транспортних засобів: 800-850 автобусів великої місткості для міських перевезень, 350-400 автобусів підвищеної комфортності середнього класу і 125 – підвищеної комфортності великого класу.

Ключове питання організації чемпіонату Європи 2012 року як в Україні, так і в Польщі – це мобільність. Необхідно буде організувати переміщення від 500 тисяч до 1 мільйона осіб, які прийдуть на футбольні матчі з інших країн світу. Тому основне питання – це логіс-

тика і транспорт, зокрема те, як працюватимуть аеропорти, вокзали, готельно-туристична індустрія та громадський транспорт.

Тому спробуємо зосередитися на: перспективах транскордонної співпраці України та Польщі в контексті підготовки до Євро-2012; проблемах та перспективах розвитку транспортної інфраструктури України в мовах підготовки до Євро-2012; фінансовому забезпеченні запланованих робіт з будівництва та реконструкції транспортної інфраструктури.

Загальна вартість проектів, пов'язаних з підготовкою Польщі до проведення Чемпіонату Європи з футболу 2012 року, становить майже 30 млрд. доларів, що практично удвічі більше, ніж в Україні. Про це свідчать дані консалтингової компанії PMR. За даними останнього звіту компанії, яка спеціалізується на східноєвропейських ринках, близько 15 млрд. доларів у Польщі буде витрачено на будівництво доріг.

Для порівняння, міністр транспорту і зв'язку Микола Рудковський відзначив, що для проведення всіх робіт з будівництва необхідної інфраструктури для Євро-2012 (аеропорти, дороги, термінали) буде потрібно більше 10-15 мільярдів гривень. З необхідної суми 60-70% засобів повинні бути залучені під державні гарантії, 15% – фінансуватися за рахунок держбюджету, решта – іноземні інвестиції у формі концесії.

Сьогодні однією з ключових проблем є безперешкодний і комфортний проїзд для всіх туристів та вболівальників Євро-2012 через кордон України і Польщі.

З цією метою розроблений план заходів, що спрямований на облаштування прикордонних пунктів. Для гостей та вболівальників чемпіонату, які пересуватимуться залізницею, планують модернізацію залізничного сполучення.

Європейський банк реконструкції і розвитку готовий профінансувати проект модернізації залізничного сполучення між Польщею та Україною. Про це повідомляє польське видання "Пульс Бізнесу". Якщо проект буде реалізований, то уболівальникам, які збираються в Україну на Євро-2012, не доведеться чекати паспортного контролю і зміни рейок на кордоні.

За словами директора ЄБРР в Польщі Казімірча Марцинкевича, інвестиції в проект виглядають дуже привабливо. "Залізнична лінія може зіграти велику роль в розвантаженні пасажиропотоку і товарного транспортування для України не тільки під час чемпіонату", – вважає він. У рамках проекту планується будівництво нової залізничної станції, яка буде працювати за схемою аеропорту. Пункт митного

контролю буде перебувати прямо на станції, і пасажери зможуть проходити контроль тут, а не на кордоні.

Попри всі труднощі, важко сказати, скільки кожна країна заробить на проведенні Євро-2012, адже існують різні погляди. Але ясно одне, що ми будемо мати не тільки сучасні стадіони, аеропорти і нову інфраструктуру, а й добросусідські відносини, які вкрай необхідні для подальшої співпраці.

Правда і в тому, що не потрібно чекати чемпіонатів та олімпіад, щоб будувати дороги, розвивати сферу послуг, вчити міліціонерів і таксистів англійської мови. Це потрібно робити вчасно, гармонійно узгоджуючи витрати бюджету з державними пріоритетами. Вже зрозуміло, що у фінансовому плані проведення Євро-2012 – це збитковий проект, але ефект можна вимірювати різний.

Наприкінці необхідно підкреслити важливість запланованого заходу для нашої країни. Польща, яка вже інтегрована до Європи, поставлена локомотивом для сусідки України, і залежно від того, чи справиться вона з покладеними на нею обов'язками, багато в чому буде залежати подальший політичний курс країни. Вже сьогодні зроблено безліч заходів щодо усунення кордонів “Україна / Європа”. Якщо Україні вдасться переконати численних гостей у конкурентоспроможності наданих послуг, то, сподіваємося, дороги в Європу їй відкриються самі собою.

Література:

1. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
2. Яровой Г. Регионализм и трансграничное сотрудничество в Европе. – СПб.: Норма, 2007. – 280 с.
3. Pietrzyk Irena. Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich. – Warszawa: PWN, 2000. – P. 322.
4. Ющенко В. Стратегія розвитку туристичної галузі в контексті підготовки та проведення заходів “Євро-2012” : [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/oktober08/7.htm>.
5. Украина забросила строительство пунктов пропуска с Польшей. Евро-2012: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://2012.ua/ukraina-zabrosila-stroitelstvo-punktov-propuska-s-polshej.html#more-3582>.

УДК 323.22:352

Андрій Семенович,*здобувач кафедри міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка*

ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті приділяється увага розвитку партнерських відносин України з країнами-учасниками міждержавного об'єднання у Центральній Європі – Вишеградської групи на сучасному етапі.

Ключові слова: Україна, Вишеградська група, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, ЄС.

The article focuses on the development of partnership relations between Ukraine and its member associations interstate in Central Europe – Visegrad today.

Keywords: Ukraine, the Visegrad group, Poland, Czech Republic, Slovakia, Hungary, EU.

Актуальність дослідження відносин України з країнами Вишеградської групи полягає в тому, що аналіз досвіду країн Вишеградської групи у процесі їх наближення до європейських та євроатлантичних структур є важливим елементом у загальній підготовці України до можливого членства із ЄС та НАТО. Для України партнерство із державами Вишеградської групи є природним напрямом розбудови інтеграційної політики. З огляду на подібність історичних передумов, акцесійні приготування держав Вишеградської групи можуть стати цінним емпіричним матеріалом для європейських перспектив України.

Різні аспекти проблематики співробітництва країн-членів Вишеградської четвірки з Україною вивчали зарубіжні вчені: М. Арах, Т. Аш, П. Бендер, Ф. Глотц, Х.-Д.Якобсен. Серед українських дослідників цього питання варто виділити праці О. Андрійчука, Ю. Бараша, С. Віднянського, А. Гальчинського, А. Зленка, В. Євтуха, О. Івченка, І. Ковалю, М. Михальченка, Д. Мороза, Г. Перепелиці, Р. Симоненка, О. Стойко та деяких інших дослідників.

У 90-ті роки в Середній Європі було створено кілька регіональних угруповань. В одну з них – Вишеградську групу – об'єдналися тільки країни Центральної Європи. Пропозиція зі створення міждержавного

партнерського об’єднання у Центральній Європі виникла в інтелектуальних дискусіях і політичних переговорах одразу після того, як 1989 року розвалився так званий “соціалістичний табір”, на зміну урядам Польщі, Чехословаччини та Угорщини прийшли люди, здебільшого щирі ідеалісти, які бажали якнайшвидше позбутися спадщини недавнього минулого, шляхом входження у західні політичні, економічні та оборонні структури [12, с. 87].

Вишеградська група була створена в лютому 1991 року в результаті зустрічі лідерів Угорщини, Польщі й Чехословаччини. Члени цієї групи на тогочасному етапі мали на меті винятково політичні цілі, зокрема деформацію інфраструктури, що залишилася в спадщину від Варшавського договору й Ради економічної взаємодопомоги, взаємне співробітництво у військовій сфері й проведення загальної політичної лінії щодо Заходу з метою форсування процесу вступу до ЄС [4, с. 27-28].

Серед сучасних пріоритетів вишеградського партнерства є допомога у розвитку євроінтеграційних ініціатив у країнах, що є кандидатами на членство в ЄС, та тих, чії стратегічні інтереси скеровуються на посилену співпрацю із Європейським Союзом без чітко означених перспектив членства [1, с. 92-93].

Українсько-польські відносини. Сьогодні, під впливом нової розстановки сил на міжнародній арені, спостерігається відчутна зміна зовнішньополітичних орієнтирів Польщі, насамперед, стосовно Російської Федерації, особливо після загибелі Президента Республіки Польща Леха Качинського та польської військово-політичної верхівки. Це вносить дещо нові акценти, які можуть позитивно відобразитись на співробітництві України та Польщі. А зважаючи на рівень стосунків між двома державами, є всі підстави говорити про їх перспективність.

Новий Президент Польщі Броніслав Коморовський на інавгурації говорив про сильну Польщу в Євросоюзі і НАТО, про партнерські стосунки Польщі із сусідніми країнами, наголошуючи при цьому на необхідності поглибити відносини з Росією. Але не варто вбачати у цьому великих ризиків для України, адже при домінуванні західного вектора зовнішньої політики Польщі, східний вектор особливих змін не зазнає. Польща головуватиме в ЄС у другій половині наступного року (із 1 липня 2011-го). Але “Східне партнерство” – ідея польського міністра закордонних справ Радека Сікорського – також буде присутня [6].

Про прагматизм в українсько-польських політичних стосунках за нових президентів у двох сусідніх державах говорить київський по-

літолог Олексій Гарань. На його думку, бачення України для поляків не зміниться, як не зміниться і надія на проведення українцями реформ у своїй державі: “Якщо говорити про базові речі, тобто, про стратегічне бачення Польщі для України, України для Польщі, то думаю, що ці речі не зміняться. Адже в інтересах поляків, щоб Україна була стабільною, демократичною та інтегрованою в Європу. Інша річ із обранням Коморовського та взагалі з курсом Польщі і курсом прем’єра Туска, можна говорити про те, що поляки зараз будуть підходити прагматичніше до українсько-польських стосунків” [6]. Отже, українсько-польські політичні відносини продовжують активно розвиватись у всіх сферах життя обох країн.

Також досягнуто значних успіхів в економічному співробітництві. Товарообіг між Україною і Польщею різко зростає і на даний момент збільшився порівняно з 1992 р. у 6 раз. Згідно з експертними даними, капітал українських інвесторів у Польщі сьогодні становить близько 1 мільярда дол. США [2]. Але досі в товарообігу між Україною та Польщею польський експорт значно перевищує імпорт. Це є однією з причин, що змушує Польщу цінувати відносини з Україною, оскільки порушення відносин між обома державами зумовить втрату для Польщі великого ринку збуту для своєї продукції.

Економічне співробітництво між Україною і Польщею, пройшовши тривалий розвиток, продовжує далі активно розвиватись. Це передусім стосується таких галузей, як сільське господарство та сфери переробки його продукції, машинобудування та літакобудування, енергетики та теплопостачання, військово-промислового комплексу, фармації та медичного устаткування. Саме за рахунок розвитку взаємовигідного співробітництва у вказаних галузях та багатьох інших перспективних напрямках можна в декілька раз збільшити частку виробленої продукції в українсько-польському товарообігу, і запобігти його зниженню.

З іншого боку, Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Польща в Україні Яцек Ключковський зазначає деяке погіршення інвестиційного клімату в Україні в 2010 р. Посол Польщі зазначив, що Україна повинна використати польський досвід для того, щоб підвищити конкурентоспроможність своєї економіки. На його думку, основна проблема України – відсутність конкурентоспроможної економіки, тому Україна повинна навчитися виживати й мати доходи для самостійного забезпечення соціальної політики й економіки загалом, визначити, яким чином зменшити витрати на соціальну частину або збільшити доходи бюджету [8].

Українсько-польська культурна співпраця сьогодні має низку невирішених проблем, пов'язаних із чорними сторінками спільного минулого. Серед цих проблем – історичні питання в українсько-польських відносинах: волинська трагедія, операція "Вісла". Колишній посол України у Варшаві Петро Сардачук вважає, що відносини ще довго залишатимуться складними: "Це залежить не тільки від керівництва. Нам треба все-таки дуже працювати у сфері людських, міжлюдських відносин". Подібну думку висловив і директор Студіуму Східної Європи Варшавського університету Ян Маліцький: "Нам потрібно розвивати широку двосторонню співпрацю на суспільному рівні – на рівні регіонів, університетів, шкіл, тобто охопити цей гуманітарний спектр. Найвища влада змінюється. А наше головне завдання – формування еліт, в першу чергу молодих, які продовжуватимуть цю справу" [3]. Але, незважаючи на це, культурна співпраця між нашими країнами продовжує розвиватись. Обидві сторони, окрім реалізації запланованих проектів, розроблюють нові, популяризуючи свої культурні надбання.

Значному покращенню українсько-польських політичних, економічних, культурних та інших зв'язків сприяє сумісне проведення фінальної частини чемпіонату Європи з футболу у 2012 році. Законодавством України передбачено спрощений порядок переміщення через митний кордон України іноземної валюти, предметів, призначених для підготовки та проведення чемпіонату, запроваджуються (крім окремих випадків) візовий режим та дозволи на працевлаштування без обмежень [9].

Українсько-чеські та українсько-словацькі відносини. Відносини України з Чехією та Словаччиною на сучасному етапі означені важливістю підтримання активного політичного діалогу на найвищому рівні, взаємодії міжурядових структур у плані удосконалення співробітництва у транспортно-енергетичній та консульсько-правовій сферах, а також активною підтримкою офіційною Прагою і Братиславою європейського та євроатлантичного курсу нашої держави.

Так, головування Чеської Республіки в ЄС у першому півріччі 2009 року створило сприятливі умови для поглиблення переговорного процесу між Україною та Європейським Союзом щодо Угоди про асоціацію, створення зони вільної торгівлі та запровадження безвізового режиму. Україна – єдина з країн СНД, з якою в Чехії спостерігається динаміка зростання товарообороту. Цей процес триває вже п'ять років, темпи зростання становлять близько 20% на рік [11, с. 177].

З урахуванням вступу Словаччини до Шенгенської зони, слід від-

значити укладення Угоди між Україною та Словаччиною про місцевий прикордонний рух, положення якої спрямовані на поліпшення умов для забезпечення права громадян України на вільне пересування у прикордонній зоні обох держав [2].

Українсько-угорські відносини. Відносини України з Угорською Республікою на сучасному етапі продовжують збагачуватися новими напрямками, видами і формами співробітництва. Найбільш чутливими питаннями відносин є статус національних меншин, питання історичного спадку, економічна і, зокрема, енергетична співпраця [10].

На думку міністра закордонних справ Угорської Республіки Пете́ра Балажа, незважаючи на деякі суперечності у двосторонніх відносинах, за останній час взаємини офіційного Будапешта з Києвом набули більшої актуальності, зокрема у зв'язку з бажанням останнього винести на якісно новий рівень реалізацію свого євроінтеграційного курсу. При цьому, з урахуванням зростаючого авторитету Угорщини в Євросоюзі, її можливостей щодо підтримки України як під час двостороннього діалогу з ЄС, так і під час розгляду питання вступу України до НАТО, інтенсифікацію українсько-угорського двостороннього співробітництва протягом 2009-2010 років слід однозначно розцінювати позитивно. Окрім того, як зазначив П. Балаж, у 2010 році Київ може повністю розраховувати на підтримку Будапешта у своїх євроатлантичних прагненнях [7].

Характеризуючи економічну співпрацю між двома країнами, варто зауважити, що динаміка її розвитку цілком задовільна і має непогані результати, незважаючи на світову економічну кризу. Найважливішими завданнями у реалізації інтересів України у відносинах з Угорською Республікою є подальше підтримання високої динаміки українсько-угорського діалогу на всіх рівнях; активне продовження консультацій з питань європейської інтеграції, забезпечення послідовної і дієвої підтримки Угорщиною євроінтеграційних і євроатлантичних прагнень України; активний розвиток міжрегіонального і транскордонного співробітництва, зокрема в рамках Карпатського євро регіону; забезпечення послідовного збільшення товарообороту між Україною і Угорщиною, збереження позитивних тенденцій у його формуванні, врегулювання механізму торговельних обмежень між двома країнами; активізація співробітництва у сфері забезпечення прав національних меншин – української в Угорщині та угорської в Україні; посилення інформаційної роботи та забезпечення подальшого формування позитивного іміджу України в Угорщині [5].

Не менш важливе значення серед пріоритетів розвитку україн-

сько-угорського співробітництва на 2010 рік є збереження активної співпраці в гуманітарній сфері, зокрема продовження роботи над увічненням пам’яті про історичні події та особистості, які мають пріоритетне значення для України та Угорщини.

Висновки. Таким чином, на сучасному етапі співпраця України з країнами Вишеграда розвивається в усіх напрямках, що входять у загальні інтереси, передусім у системі внутрішніх справ (боротьба проти організованої злочинності, корупції), охорони довкілля, міжнародної політики та економіки (транспорт, інфраструктура, енергетика).

Серед нових пріоритетів вишеградського партнерства є допомога у розвитку євроінтеграційних ініціатив у країнах, що є кандидатами на членство в ЄС, та тих, чий стратегічний інтерес скеровується на посилену співпрацю із Європейським Союзом без чітко означених перспектив членства.

Україна може скористатись і швидким входженням країн Вишеградської групи до ЄС, що в майбутньому зможе полегшити доступ української продукції на європейський ринок та сприятиме надходженню якісної європейської продукції на український.

Для України партнерство із державами Вишеградської групи є природним напрямом розбудови інтеграційної політики. З огляду на подібність історичних передумов, досвід держав Вишеградської групи може стати цінним емпіричним матеріалом для європейських перспектив України. Важливо, що інтерес у багатоплановій співпраці між нашими державами є обопільним.

Отже, сьогодні, ще маючи належний час для відповідних реформ, слід розробити державну програму, яка має передбачити повноцінні політичні, економічні, культурні та інші відносини України з країнами Вишеградської групи.

Література:

1. Андрійчук О. Досвід вступу країн Вишеградської групи до Європейської Унії у контексті акцесійних приготувань України / О. Андрійчук // Юридичний журнал. – 2006. – № 2 (44). – С. 92-95.

2. Відносини з країнами Центральної та Східної Європи // Урядовий портал: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article%3Fart_id=223270222&cat_id=223259211.

3. Добош Г. Українсько-польські відносини: потреба перезавантаження чи продовження? / Г. Добош // Радіо Свобода. – 27.09.2010: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2169860.html>.

4. Досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС: можливості для України: Аналітичні оцінки міжнародного “круглого столу” (м. Ужгород, 30-31 жовтня 2003 р.). – Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2003. – 136 с.

5. Історія двосторонніх відносин України і Угорщини // Посольство України в Угорській Республіці: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/hungary/ua/26633.htm>.

6. Костюк Б. Українсько-польські відносини за президента Коморовського: погляд із Києва / Б. Костюк // Радіо Свобода. – 06.08.2010: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2120751.html>.

7. Крижевський А. Динаміка розвитку українсько-угорських відносин у другому півріччі 2009 року / А. Крижевський // Аналітичні записки щодо проблем і подій суспільного розвитку Національного інституту стратегічних досліджень. – 2009. – Січень-грудень: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/December2009/26.htm>.

8. Посол Польщі вважає, що інвестиційний клімат в Україні помітно погіршився // NEWSRU.UA. Економіка. – 22.03.2010: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newsru.ua/finance/22mar2010/kluch.html>.

9. Про організацію та проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні: Закон України від 19 квітня 2007 року № 962-V (в редакції Закону України від 5 червня 2009 р. № 1474-VI) // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 31. – Ст. 405.

10. Українсько-угорські відносини мають характер особливого партнерства // Президент України Віктор Янукович – Офіційне інтернет-представництво: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/13662.html>.

11. Черник П. Україна в геополітичних концепціях Чехії та Словаччини ХХ ст. / П. Черник // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2009. – Вип. 21. – С. 172-179.

12. Янчук Л. Роль “Вишеградської солідарності” у зовнішньополітичній діяльності Словацької республіки (1989-2004 рр.) / Л. Янчук // Міжнародні зв’язки України: наукові пошуки і знахідки. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – № 19. – С. 87-96.

УДК 352 : 354

Сергій Пінчук,*здобувач Академії муніципального управління*

ВПЛИВ ТРАНСКОРДОННОГО УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА НА ПІДВИЩЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ УЧАСТІ У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ В УКРАЇНІ

У статті розглядається вплив результативної співпраці українських та польських недержавних інституцій в напрямку забезпечення розвитку українських громад через залучення громадян до безпосередньої участі в місцевому управлінні та запровадження принципів доброго та ефективного врядування.

Ключові слова: територіальна громада, місцеве самоврядування, громадська участь, сталий розвиток.

This article discusses the impact of effective cooperation between Ukrainian and Polish non-governmental institutions to ensure the development of Ukrainian community by engaging citizens to direct participation in local management and introduction of a good and effective governance.

Keywords: local government, social mobilization, social capital.

Постановка проблеми. Найважливішим ресурсом для місцевого розвитку є людський потенціал місцевої спільноти, так званий «суспільний капітал», який формується із знань і вмінь окремих мешканців, що об'єднують свої зусилля для співпраці в напрямку розвитку всієї громади. Досвід стрімкого розвитку місцевого самоврядування Польщі показує, що залучення мешканців до вирішення актуальних проблем громади має стати першочерговим завданням для органів місцевого самоврядування. Саме об'єднання зусиль громади, яка активно долучається до безпосередньої участі у вирішенні власних проблем, бере на себе ініціативу у реалізації проектів, є запорукою сталого розвитку.

Важливою передумовою для сталого розвитку громади є активна участь її членів як у формуванні, так і безпосередній реалізації місцевої соціальної політики. Згуртованість громади навколо вирішення проблеми є запорукою уникнення внутрішніх протиріч, що лише

сприяє ефективному її розв'язанню. Поряд з тим, усвідомлення мешканцями важливості вирішення тієї чи іншої проблеми, розуміння, що такі дії спрямовані на досягнення благополуччя всієї громади або її частини, може стати стимулом не лише для загального схвалення дій місцевої влади, я й активного залучення самих мешканців до конкретної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика, пов'язана із вивченням ролі територіальної громади у соціально-економічному розвитку територій, проблематика активізації громадян вже знайшла своє відображення у працях таких вітчизняних та закордонних дослідників, як Т. Е. Грінберг, М. М. Грачова, О. М. Лазора, О. І. Карий, В. М. Ткаченка, А. В. Дуди, В. С. Куйбіди, П. В. Мельник, М. П. Недюхи, Г. Г. Скиби та інших. Однак, питання соціальної мобілізації та формування суспільного капіталу в територіальних громадах ще потребують ґрунтовного дослідження, спираючись на практичний досвід реалізації багатьох програм у сусідніх країнах, зокрема в Польщі.

Метою цього дослідження є розгляд прикладів співпраці українських та польських недержавних інституцій та аналіз їх впливу на забезпечення розвитку українських громад через залучення громадян до безпосередньої участі в місцевому управлінні та запровадження принципів доброго та ефективного врядування.

Виклад основного матеріалу. Світовий досвід свідчить, що більшість громадян готові робити свій внесок у місцеві проекти розвитку, коли вони можуть брати участь у прийнятті рішень і відчувають, що проект покращує конкретні умови проживання. Дозволяючи місцевим громадам визначати, як потрібно планувати ту чи іншу програму розвитку, органи місцевого самоврядування цим самим зміцнюють їхні почуття власності та відповідальності за проект. Це також створює персональну зацікавленість конкретного громадянина в успішному завершенні програми. Тому громадяни витратять більше часу та ресурсів на досягнення цілей проекту, що, своєю чергою, допоможе досягти кращих результатів, аніж у випадку, коли рішення про заходи програми приймаються далеким центральним урядом. Органи місцевого самоврядування можуть зробити розвиток більш сталим шляхом безпосереднього залучення громадян до реалізації проектів. Зацікавлені сторони, що є «власниками» проекту, візьмуть на себе відповідальність за утримання проекту. Можливість брати участь у плануванні проектів розвитку на ранніх стадіях, своєю чергою, заохочує місцеве населення належним чином контролювати і захищати результати проектів [1, с. 11].

Саме використання досвіду мобілізації місцевих громад та створення умов для активної безпосередньої участі громадян у здійсненні місцевого самоврядування лежить в основі співпраці українських неурядових організацій та польського недержавного Фонду ім. Стефана Баторія.

З 2004 року понад 40 українських організацій за підтримки Фонду Баторія реалізують Програму «Громанські ініціативи в Східній Європі», метою якої є підтримка демократичних змін та розвитку громадянського суспільства в Україні. Ідея програми і її форма є результатом багаторічного досвіду роботи Фонду у Польщі, а також співробітництва з сусідами, зокрема з Україною. Цей досвід показує, що у посткомуністичних країнах найважчою і найпоширенішою проблемою є величезний дефіцит суспільного (або соціального) капіталу, витлумаченого як здатність людей до самостійного об'єднання для реалізації соціально корисної та важливої діяльності. Основою соціального капіталу є здатність самостійно приймати рішення і діяти. У країнах, які десятиліттями функціонували у радянській системі, цей капітал особливо постраждав. Це видно по дефіциту впровадження громадських ініціатив. Саме відродження соціального капіталу є ключем до тривалих і фундаментальних змін у нашій країні. Тому програма громадських ініціатив зосереджена на підтримці участі громадян у справах, які близькі людям, таких, що стосуються вирішення їх проблем та захисту інтересів. Навіть невеликі успіхи у цій царині є найкращим доказом, що спільна діяльність на благо громади дає відчутні результати і люди перестають відчувати себе безсилими у вирішенні нагальних проблем.

Цілі програми досягаються завдяки: підтримці різної форми громадянської самоорганізації і взаємодопомоги, що підвищує рівень залучення громадян у справи їх місцевих громад; поширення основ громадянської спільної відповідальності і об'єднання задля досягнення спільних інтересів; підтримці співпраці між громадськими організаціями та іншими соціальними партнерами, на місцевому, національному і міжнародному рівнях, що сприяє вирішенню спільних проблем; поширенню демократичних стандартів, підвищенню рівня залучення громадян до управління. Головними дійовими особами у цій справі є, передусім, громадські організації, саме ті, що виникли з ініціатив громад та спрямовують свою діяльність на розвиток місцевих ініціатив, й ті, які працюють на полі широко витлумаченої громадянської освіти, допомагаючи зрозуміти очевидні механізми демократії та можливості, які ці механізми дають звичайним людям. На переконання фахівців Фонду Баторія, залучення кола громадян до

спільних дій привертає увагу суспільства до проблем громади, а політиків – приймати рішення. Ініціатива «знизу», саме народжена у громаді й основана на визнанні та повазі прав людини, безсумнівно, досягне певного «політичного рішення» і буде успішною [2, с. 9-11].

Загалом, метою діяльності Фонду ім. Стефана Баторія є побудова громадянського суспільства, члени якого усвідомлюють свої права й обов'язки, беруть участь у прийнятті рішень на рівні конкретної держави і на міжнародній арені [3].

Однією з сорока організацій-партнерів Фонду Баторія з реалізації програми «Громадські ініціативи в Україні» є Фундація імені князів-благодійників Острозьких. Тільки у 2006 р. за сприяння цієї організації в рамках конкурсу «Соціальні проблеми вирішуємо громадою» було реалізовано 16 проектів у сільських громадах на суму понад 130 тис. грн. Переважно ці проекти були виконані силами ініціативних груп мешканців сіл.

Керівник Фундації Острозьких Руслан Краплич зазначає, що головним ресурсом, який має мобілізувати громада – це люди, які своїми власними ідеями, бажаннями та справами можуть покращувати навколишнє середовище або чиясь становище. Таких людей називають волонтери (добровольці) чи громадські (суспільні) активісти. Серед добровольців є чимало людей, яких у професійному плані називають експертами – добрими фахівцями своєї справи. Джерело розглядає активізацію участі населення у вирішенні проблем громади як мобілізацію локальних ресурсів. При цьому, під ресурсами він розуміє не лише корисні копалини, матеріальні цінності, майно та фінанси. В його розумінні, мобілізація локальних ресурсів – це приведення до активного стану людей, використання необхідних засобів (обладнання, майна, матеріалів), залучення коштів на подолання конкретної проблеми (проблем), що потребують вирішення у територіальній громаді [4, с. 5].

Р. Краплич визначає сім етапів ефективної мобілізації локальних ресурсів: 1. Наявність проблеми чи потреби, що є надзвичайно актуальною, важливою у громаді. Як правило, громадяни легко погоджуються вкладати власні кошти чи самостійно взятися до роботи з вирішення проблеми, яка їх стосується безпосередньо. 2. Добре усвідомлення громадою суті проблеми та розуміння, від чого залежить її вирішення. 3. Створення ініціативної групи з авторитетних представників різних суспільних секторів громади. 4. Створення ініціативної групи, при активному залученні усієї громади чіткого плану дій з вирішення проблеми. 5. Чітке планування дій із залучення ресурсів як

матеріальних, так і людських, та реалізація цього плану. 6. Звітування перед громадою про виконання плану дій, залучення і використання ресурсів на кожному з етапів його реалізації. 7. Подякувати усім долученим до вирішення проблеми за допомогу та залучати їх знову у процесі вирішення інших проблем [4, с. 7].

Таким чином, описані етапи забезпечують циклічність проблеми, але для повторюваності такого циклу не можна зупинятися на досягнутому. Мобілізувавши громаду одного разу, потрібно зберігати активність громадян і в подальшому. Проте така концепція зовсім не передбачає створення організації громади у будь-якій формі. Роль структуризованої громадської інституції тут виконує ініціативна група, яка може бути змінною за своїм складом. Крім того, у випадку вирішення громадою іншої проблеми може бути створена нова ініціативна група. Те, що трактування участі громадськості виключно через недержавні організації не відповідає ні реальному, ні бажаному у демократичному суспільстві стану речей, зазначає і дослідник О. І. Карий [5, с. 103].

Інший позитивний досвід, яким польські колеги охоче діляться з українськими неприбутковими організаціями, є впровадження програми «Прозора Польща». Наші західні сусіди вирішили створити систему ефективного та етичного управління в органах самоврядування, яка ґрунтується на шести засадах: прозорості, нетерпимості до корупції, залученні громадян, передбачуваності, фаховості та підзвітності. Ці засади трактуються таким чином: прозорість – все, що робить місцеве самоврядування, є ясным та зрозумілим завдяки оприлюдненню засад функціонування та інформування про актуальні справи. Нетерпимість до корупції – самоврядування діє етично та опирається на корупції, ясно декларує те, що проводить політику протидії корупції. Залучення громадян – у гміні ведеться суспільний діалог, гміна сприяє виникненню об’єднань громадян, які беруть участь у вирішенні проблем місцевої громади. Передбачуваність – реалізація публічних завдань відбувається у передбачуваний та планомірний спосіб, мешканці мають можливість участі у формуванні планів. Фаховість – завдання виконують компетентні особи – співробітники, які вміють ефективно використовувати засоби, існують методи постійного покращення послуг. Звітність – діяльність самоврядування вимірюється та фіксується, особливо у сфері фінансів, визначена відповідальність окремих людей.

Втілення засад вдалого управління відбувається через виконання низки конкретних завдань. Це шлях від декларацій до очевидних, від-

чутних і об'єктивно вимірюваних результатів. Стандарти виконання були сформовані чітко, але одночасно залишали простір для творчості [6, с. 54].

Якщо у 2004 році проект «Прозора Польща» підтримали 15 гмін та один повіт, то вже через рік заявки на участь у ньому подали понад 400 гмін і повітів Польщі. Нині процес реформування охопив більшість самоврядних громад Польської Республіки. Серед обов'язкових були такі вимоги: запровадження Карти послуг, ухвалення Етичного кодексу, нові принципи співпраці з неурядовими організаціями, прийняття на роботу співробітників виконкомів поза конкурсом, прозорість у формуванні місцевого бюджету та його видатків.

Дві громадські організації – Інститут демократії імені Пилипа Орлика з України та Фондація розвитку місцевої демократії з Польщі, починаючи з 2005 року крок за кроком адаптують досвід «Прозорої Польщі» до українських реалій, готують фахівців-експертів, працюють з містами для запровадження на українських теренах аналогічної акції, що матиме назву «Прозора Україна». Головна мета громадянської акції «Прозора Україна» – удосконалення роботи органів місцевого самоврядування, підвищення ефективності надання ними управлінських послуг, співпраця з громадськістю, впровадження в повсякденну практику загальноєвропейських етичних принципів і, як результат, зменшення можливостей для корупції.

Під час реалізації трьох послідовних і взаємопов'язаних українсько-польських проектів вдалося сформувати підґрунтя для пілотного етапу акції «Прозора Україна», що має охопити всі області України. До конкретних результатів означених проектів можна зарахувати: ознайомлення представників місцевого самоврядування та громадськості України з моделлю етичного та ефективного управління, що ґрунтується на шести засадах; детальне вивчення українськими місцевими посадовцями досвіду польських гмін щодо впровадження акції «Прозора Польща»; адаптацію польської моделі до українських реалій; пілотне впровадження моделі в п'яти містах України, які є різними з погляду адміністративно-територіального устрою; впровадження окремих завдань у понад ніж 10 містах на Донеччині; підготовку цільової групи українських експертів (12 експертів), що спеціалізуються на конкретних засадах та завданнях моделі; підготовку 60 українських експертів, що готові до впровадження моделі в регіонах; розроблено посібник та буклет, що дають розуміння сутності моделі та перший досвід українських міст; створено інтернет-сайт як навчально-консультаційну платформу з впровадження акції [6, с. 9].

Пшемислав Фенрих, один з авторів програми «Прозора Польща» вважає, що в Україні нині варто якнайшвидше задіяти громадськість, насамперед через побудову прозорих процедур надання публічних послуг, залучення неурядових громадських організацій та розпочати широку суспільну дискусію на тему етико-моральних засад місцевого самоврядування. Тобто потрібно почати тривалий діалог, передусім у засобах масової інформації, про певну культуру етичного управління з метою популяризації етичного самоврядування, спрямованого на громадянина.

Зрештою, дуже часто спроби місцевої влади вирішити наявні проблеми розвитку власними силами, не залучаючи місцеве населення не сприяють досягненню позитивних результатів, а пасивність населення, його нездатність вирішувати власні проблеми називається одним із основних стримуючих чинників успішного розв'язання муніципальних проблем і забезпечення сталого розвитку громад [7, с. 4]. Для забезпечення сталого розвитку громади, органам місцевого самоврядування необхідно шукати можливості та цілеспрямовано працювати для запуску процесу формалізованої соціальної мобілізації або принаймні забезпечити сталість процесу громадської активності, що виникла стихійним шляхом. Адже громада, яка одного разу згуртувалася навколо вирішення нагальної проблеми та отримала позитивний результат від спільної діяльності, є достатньо мотивованою для новиз звершень заради власного благополуччя.

Висновки. Досвід реформи самоврядування в Польщі підтверджує, що без створення механізмів активного розвитку місцевого самоврядування, що ґрунтується на активній участі громадян в управлінні на місцях, складно подолати сформовані ще за радянської епохи споживацькі стереотипи поведінки мешканців. Місцева демократія в умовах трансформації устрою є найбільш ефективною школою відповідального служіння суспільству, зрілої політичної діяльності та громадської активності. Ефективність використання соціального капіталу громади, залучення внутрішніх ресурсів для вирішення місцевих проблем вже доведена багаторічною практикою його впровадження в багатьох країнах, зокрема в Польщі. При цьому важливо зазначити, що цей механізм однаково ефективно працює не залежно від рівня розвитку населеного пункту, його статусу чи розміру місцевого бюджету. Різниця лише у сталості процесів, які відбуваються у громаді, адже без постійної підтримки активності населення з боку органів місцевого самоврядування, мобілізаційні настрої громади зникають так само стихійно, як і з'являються – як тільки вирішується проблема або знижується її актуальність для громади.

Українські та польські недержавні інституції активно працюють над адаптацією та впровадженням в Україні позитивного досвіду наших західних сусідів у сфері розвитку соціального капіталу та запровадження механізмів соціальної мобілізації. Результатом такої співпраці стали числені успішні локальні проекти, які можуть використовуватися як пілотні для впровадження якісних суспільних змін на території всієї країни. Звісно, такі програми не можуть водночас змінити всю Україну, але вони «готують ґрунт і сіють зерно». Взаємодія польських та українських партнерів принесе взаємну користь у реформуванні місцевого самоврядування і наблизить Україну до Європейського Союзу.

Література:

1. Децентралізація та ефективне місцеве самоврядування: навчальний посібник для посадовців місцевих та регіональних органів влади та фахівців з розвитку місцевого самоврядування [Текст]. – Київ: ПРООН/МПВСР, 2007. – 269 с.
2. Атлас гражданских инициатив в Украине [Текст]: / И. Бабенко, А. Комаровская, Б. Кузавиньска, В. Солоницына. – Чернигов: ЦГТ «АХА-ЛАР», 2008. – 111 с.
3. Офіційний сайт Фонду імені Стефана Баторія / Електронний ресурс / Режим доступу: <http://www.batory.org.pl/russian/about.utf8.htm>.
4. Краплич Р. Р. Соціальні проблеми вирішуємо разом (16 дій місцевої активності) [Текст] / Фондація імені князів-благодійників Острозьких. – Рівне: ПП Нестеров, 2006. – 72 с.
5. Карий О. І. Стратегічне планування розвитку міста [Текст]. – Львів: ЗУКЦ, 2007. – 317 с.
6. «Прозора Україна». Методика впровадження завдань [Текст] / О. Газізова, П. Фенрих. – Щецин-Черкаси, 2008. – 148 с.
7. Сталый розвиток міст за участю громад: уроки з досвіду впровадження «Муніципальної програми врядування та сталого розвитку» [Текст]. – Київ: ПРООН/МПВСР, 2008. – 48 с.

УДК 327(438)

Любомир Бояківський,
здобувач кафедри політичних наук Рівненського державного гуманітарного
університету

ЕНЕРГЕТИЧНИЙ ПРОЕКТ "ОДЕСА-БРОДИ-ГДАНСЬК" ЯК ПРИКЛАД ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНА-ПОЛЬЩА

У статті аналізуються передумови, процес та перспективи реалізації енергетичного проекту "Одеса-Броди-Гданськ" в контексті українсько-польської співпраці. Досліджується позиція головних геополітичних гравців регіону з цього питання.

Ключові слова: нафтопровід Одеса-Броди, енергоресурси, Польща, Україна, Євразійський нафтотранспортний коридор, нафта, диверсифікація.

The article analyzes the background, process and prospects for the energy project of the Odessa-Brody-Gdansk in the context of the Ukrainian-Polish cooperation. Examines the position of the major geopolitical players in the region on this issue.

Keywords: Odessa-Brody pipeline, energy, Poland, Ukraine, Eurasian oil route, oil, diversification.

Чорне море – природній бар'єр між Європою та Малою Азією. Прямий вихід до цього моря мають шість країн: Україна, Росія, Туреччина, Румунія, Болгарія, Грузія та Молдова. Крім того, в цьому регіоні перетинаються інтереси НАТО, США, ЄС та ГУАМ. Причорномор'я історично є місцем зіткнення і активної взаємодії між Сходом та Заходом. Україна займає вигідне географічне становище у Чорноморському регіоні і потенційно могла б стати лідером цього регіону, взаємодіючи як із ЄС, так і з Російською Федерацією та Туреччиною. Транзитне значення регіону як ключової ланки, що поєднує Європу та Азію, в перспективі лише зростатиме на тлі загострення боротьби за енергоресурси та енергопотокі¹.

Головні зміни у співвідношенні сил у регіоні відбулися під впливом розширення НАТО та ЄС, і виходу цих блоків до узбережжя Чорного моря, а також зміщення центру світової політики у Євразію.

¹ Савін С. Пріоритетні питання зовнішньої політики США у Чорноморському регіоні / С. Савін // Стратегічні пріоритети. – 2003. – № 4 (13). – С. 237.

1 січня 2007 року Румунія та Болгарія стали членами ЄС. Це активізувало формування регіональної стратегії ЄС для Чорноморського регіону. Першим кроком у цьому напрямі стала ініціатива “Чорноморська синергія”, запропонована Брюсселем у 2007 році.¹ Серед членів НАТО – три країни Чорноморського регіону: Туреччина, Румунія та Болгарія.

Сам факт географічного виходу НАТО та ЄС в акваторію Чорного моря збільшує конфліктний потенціал Причорномор'я, оскільки поява нових впливових акторів не може не турбувати Росію.

У цьому процесі крім традиційних центрів сили у регіоні (Росія, США, Туреччини, ЄС та НАТО) у найближчому майбутньому важливу роль відіграватимуть каспійські держави (Казахстан, Туркменістан, Азербайджан), які володіють значними енергоресурсами; та чорноморські країни Україна та Грузія – як транзитні потужності і безпосередні сусіди ЄС².

Таким чином, можна прогнозувати поступову інтенсифікацію інтеграційних процесів по вектору Каспійське – Чорне – Балтійське море. На фоні зростання попиту на енергоносії ці процеси лише набиратимуть обертів. Поступове формування Балто-Чорноморсько-Каспійської співдружності так чи інакше відповідає інтересам ЄС та США, але сприймається як загроза національній безпеці РФ. Росії поки що вдається блокувати такі ініціативи, але поступова вестернізація Азербайджану та Казахстану, криза СНД, нарощування військової присутності США у Центральній Азії та зростання активності енергетичних ТНК у регіоні сприятимуть реалізації проектів із транспортування нафти та газу з Каспійського регіону на світові ринки, в першу чергу в енергодефіцитну Європу.

Слід зазначити, процес інтеграції Балтійсько-Чорноморського простору навколо ідеї енергетичної безпеки та диверсифікації шляхів транспортування енергоресурсів ґрунтується на об'єктивних потребах ЄС отримувати нафту і природний газ з джерел. Цей процес створює пряму загрозу для Росії, як нової енергетичної імперії. Тому можна припустити, що інформаційні повідомлення про нерентабельність та політизацію проекту “Одеса-Броди-Гданськ” є спрямованою реакцією Росії на таку ініціативу.

Інтеграційні процеси в регіоні БЧКР (Балто-Чорноморсько-Кас-

¹ Савін С. Пріоритетні питання зовнішньої політики США у Чорноморському регіоні / С. Савін // Стратегічні пріоритети. – 2003. – № 4 (13). – С. 239.

² Мельник Ю. Проблеми реалізації стратегічних економічних проектів в Українському Причорномор'ї / Ю. Мельник // Стратегічні пріоритети, 2007. – № 4 (5). – С. 164.

пійського регіону) і надалі формуватимуться навколо проблем енергетичної безпеки, транзиту енергоносіїв та дистанціювання пострадянських країн від Росії. Прикладами таких проектів є Балто-Чорноморський форум (Київ, 1999 р.), заснування ГУУАМ (1997 р.), програма “TRACECA” (коридор ЄС – Східна Азія через Закавказзя та Центральну Азію), ЄАНТК (Євро-Азійськи транспортний коридор).

Усі перераховані ініціативи є спробами країн Чорноморсько-Балтійського регіону за допомогою США та ЄС вийти з під впливу Росії. Оскільки РФ позиціонує себе як енергетична наддержава і використовує енергоресурси як важелі своєї політики. Енергетичні конфлікти у регіоні лише сприятимуть посиленню ролі ЄС та НАТО у регіоні.

Крім того, потенціал Чорноморсько-каспійського регіону зростає паралельно із зацікавленістю світових енергетичних ТНК (транснаціональних компаній) в енергоресурсах каспійського і частково чорноморського шельфу.

Увесь процес видобутку, транспортування, переобки та збуту каспійських енергоресурсів БЧК регіону можна розглядати в рамках Євро-Азійського нафтотранспортного коридору (ЄАНТК), як найбільш реалістичного маршруту Каспій-Європа. Мегапроект започатковувався для забезпечення доступу каспійської нафти на енергодефіцитні ринки Європи. Проте в рамках розбудови інфраструктури можливе і налагодження транзиту газу, залучення до участі в цьому проекті Ірану.

Актуальність проекту полягає у тому, що відсутність діючих незалежних від Росії енергопотоків з Каспію в Європу і певна стагнація цього процесу не похитнули наміри ЄС диверсифікувати поставки нафти на свій ринок за рахунок Азербайджану або Казахстану. На відміну від ситуації на нафтовому ринку ЄС, проблема альтернативних поставщиків газу до Європи не стоїть так гостро і може бути вирішена за рахунок ЗПГ (зрідженого природного газу) з Катару, Алжиру. Брюсель і надалі сприятиме розвитку нових маршрутів транспортування нафти на свої НПЗ. Тому проекти на зразок “Одеса-Броди”, як частина більш масштабного “Баку – Супса – Одеса – Броди – Полоцьк – Гданськ”, не слід назвати провальними, а краще розглядати в контексті розвитку усєї енергетичної інфраструктури Євразії. Головною причиною гальмування реалізації проекту є активна протидія РФ неконтрольованим нею інтеграційним проектам та енергетичним коридорам на пострадянському просторі.

Україна, як потенційний лідер Чорноморського регіону, і Польща, як член ЄС, регіональний лідер Центрально-Східної Європи та

балтійська держава в перспективі повинні стати ключовими ланками енергокоридору “Каспій-ЄС”. Багатонаціональний проект “Одеса-Броди-Полоцьк-Гданськ” є досить показовим прецедентом у процесі формування енергетичної політики ЄС. З одного боку, реалізацію проекту лобіювало політичне керівництво Польщі та України, свою зацікавленість демонстрували Литва, Чехія, Словачія, Грузія та Азербайджан; проте ідея не була достатньо привабливою для приватних інвесторів, які вбачали багато політичних, економічних та можливо військових ризиків на шляху його реалізації¹.

Процес реалізації проекту “Одеса-Броди” досліджували і коментували О. Тодійчук, М. Гончар, О. Войтюк, Ю. Мельник, Б. Соколовський. Також дослідження проекту відбувалося на рівні європейських недержавних організацій (Фонд Стефана Баторія (The Stefan Batory Foundation), Осередок східних студій (Ośrodek Studiów Wschodnich) та ін.)

ЄС та ГУУАМ – дві структури, члени яких безпосередньо задіяні в реалізації ЄАНТК. Саме ці дві організації можуть реанімувати ідею каспійсько-чорноморсько-балтійського енергоконнектора. Крім того, великі надії, які Брюссель покладає на азербайджанську та казахстанську нафту, дають шанс країнам-учасникам ГУАМ підвищити рівень життєздатності організації, перетворити її на дієву платформу проти ваги геополітичним проектам Росії на пострадянському просторі.

Тому ГУАМ потенційно може стати інтерконектором, що здатен забезпечити економіку ЄС енергоресурсами каспійського шельфу та Центральної Азії². Про свою зацікавленість членством в ГУУАМ заявили Литва, Польща, Румунія, Болгарія. Проект ОБГ потенційно міг би надати нового поштовху розвитку ГУУАМ, забезпечивши реальне економічне підґрунтя для співпраці.

На основі вищеперерахованих тенденцій у Чорноморсько-Каспійському регіоні можна говорити про формування Чорноморського енергоконнектора, як сукупності маршрутів для транспортування газу і нафти до ЄС. Виходячи із значення цього слова, енергоконнектор – це засіб реалізації геополітичних цілей, організований продуцентом (власником, експортером) вуглеводневих ресурсів, система комуніка-

¹ Адаменко С. В. Нафтоповід “Одеса-Броди” як чинник енергетичної безпеки України / С. Адаменко // Держава та регіони.- Серія: Економіка та підприємництво. – 2009. – № 3. – С. 15.

² Гончар М. ГУАМ у контексті зростаючих енергетичних потоків у Чорномор’ї за умов сусідства з розширеним Євросоюзом / Михайло Гончар // Проблеми та перспективи розвитку економічного співробітництва в рамках ГУАМ: Матеріали «круглого столу» (Київ, 14 червня 2007 р.) / Національний інститут проблем міжнародної безпеки. – К.: НІПІМБ, 2007. – С. 86.

цій разом із теміналами для транспортування енергоресурсів, що сполучають регіони видобутку з ринками споживання. Таке трактування терміна передбачає розбудову транспортних комунікацій, обмін активами та формування єдиного правового поля в сфері енергетики¹.

Система енергетичних комунікацій Чорноморського регіону розвивається під безпосереднім впливом трьох конкуруючих центрів впливу: Росії, ЄС і Туреччини. Російська Федерація контролює нафтопровід Бургас-Александрополіс, газопровід “Голубий потік”; Туреччина має вплив на нафтопровід Самсун-Джейхан; ЄС намагається побудувати коридор Каспій-Південний Кавказ-Україна – Центральна Європа. Конкретніше нафтовий маршрут може виглядати так: Баку-Супса-Одеса-Броди-Полоцьк-Гданськ, а газовий – Баку-Супса-Феодосія-Одеса. На думку директора енергетичних програм центру “Номос” М. Гончара, у разі повномасштабного розвитку ці маршрути дозволили б транспортувати до 45 млн. тонн нафти і 32 млрд. куб. м. газу щорічно².

Енергетичний проект “Одеса-Броди-Полоцьк-Гданськ” став з ініціативи України спробою розбудови нової енергетичної інфраструктури на пострадянському просторі, що мало б протидіяти енергетичній експансії РФ. Особливо актуальним ЄАНТК став для країн, так званої, “нової” Європи (Польщі, Литви, Латвії і т. д.), середній рівень енергозалежності яких від російської нафти та газу значно вищий ніж у країн Західної Європи (так званої “старої” Європи).

Показово, що Україна самостійно зробила перші кроки для реалізації ЄАНТК. На першому етапі (1996 – 2001 рр.) було побудовано нафтогін протяжністю 675 км. від м. Одеса до м. Броди у Львівській області та нафтовий термінал біля порту Південний. На будівництво труби було витрачено 550 млн. гр. Через низку причин нафтопровід так і не заповнила азербайджанська нафта. З 2005 р. нафтопровід почав працювати в реверсному режимі: транспортувати російську нафту з нафтопроводу “Дружба” до терміналу на Чорному морі.

На другому етапі нафтогін Одеса-Броди планувалося продовжити до україно-польського кордону, і далі польською територією до Полоцька

¹ Войтюк О. Ю. Основні шляхи транспортування нафти і нафтопродуктів із Росії та країн Каспійського регіону до Європи / О. Войтюк // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2008. – № 6. – С. 21- 30.

² Гончар М. ГУАМ у контексті зростаючих енергетичних потоків у Чорномор’ї за умов сусідства з розширеним Євросоюзом / Михайло Гончар // Проблеми та перспективи розвитку економічного співробітництва в рамках ГУАМ: Матеріали «круглого столу» (Київ, 14 червня 2007 р.) / Національний інститут проблем міжнародної безпеки. – К.: НІПМБ, 2007. – С. 87.

(з перспективою виходу труби до нафтових терміналів Гданська). Каспійська нафта, яка з хімічними показниками краща за російську: містить менше сірки, відповідає екологічним вимогам ЄС, тому матиме перевагу перед російською сировиною, яка є менш екологічною.

Переговорним майданчиком для країн, зацікавлених зменшити свою залежність від російських енергоресурсів, став Краківський енергетичний самміт ГУАМ (травень, 2007). Саме тоді ідею створення транспортного коридору для постачання енергоносіїв із Каспійського регіону до Європи і продовження Одеса-Броди до Полоцька і Гданська запропонував колишній президент Польщі Лех Качинський. Завершити проєкт планувалося у 2010-2011 рр. Саме тоді поляки прогнозували пік видобутку нафти у Казахстані.

Головні цілі цього взаємовигідного політико-економічного проєкту – підвищення надійності та прозорості енергопостачання Європи, в тому числі за рахунок забезпечення балансу інтересів між транзитерами, споживачами та постачальниками енергоресурсів відповідно і розвиток положень та духу Європейської енергетичної хартії¹.

Наступною стала зустріч в Литві, у Вільнюсі (жовтень, 2007), за участю президентів України, Польщі, Латвії, Литви, Азербайджану, Румунії та Грузії. Росія сприйняла цей захід як серйозну загрозу своїм інтересам. Литва прямо заявила про свою зацікавленість у роботі нафтопроводу Одеса-Гданськ з відгалуженням до заводу “Мажейку нафта”. Аналітик Інституту закордонних відносин Литви Томас Янеліунас заявив, що єдина альтернатива для подолання дефіциту нафти в Литві – це використання українського трубопроводу Одеса-Броди, який би подовжувався до польського міста Гданськ². Підсумком зустрічі стало підписання п’ятисторонньої угоди між Україною, Грузією, Азербайджаном, Польщею та Литвою про поглиблення співробітництва в енергетичній сфері.

Показовою є реакція Москви на самміт: здійснивши в день саміту візит до Астани й Ашгабада, тодішній президент Росії В. Путін завадив президенту Казахстану Нурсултану Назарбаєву взяти участь у перемовинах, хоча участь Назарбаєва була передбачена у програмі зустрічі.

Реалізація проєкту мали закріпити за Україною статус лідера

¹ Соколовський Богдан. Краківська ініціатива: з-під важеля впливу — до взаємовигідного співробітництва / Б. Соколовський // Дзеркало тижня . – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.dt.ua/1000/1550/61931/>

² Пилип Л. Чи стане нафтопровід Одеса-Броди-Плоцьк-Гданськ новим шляхом транзиту нафти в Європу? Вільнюський енергетичний саміт / Людмила Пилип // Радіо “Свобода”. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://origin.radiosvoboda.org/content/article/970879.html>.

у Чорноморському регіоні, а за Республікою Польща – нового нафтового хаба Центрально-Східної Європи. Під час Вільнюського енергетичного саміту країн ГУАМ нафтовими і нафтотранспортними компаніями Азербайджану (Socar), Грузії (Georgian Oil and Gas Corporation), Литви (Klaipėdos Nafta), Польщі (PERN Przyjazn) та України (АТ “Укртранснафта”) було підписано договір про приєднання до спільного польсько-українського підприємства “Сарматія”. Схематично консорціум мав працювати так: азербайджанська нафта поступає в грузинський порт “Супса” за наявною системою нафтогонів, далі транспортується танкерами в одеський порт “Південний” і далі в Європу нафтогоном “Одеса – Броди – Полоцьк – Гданськ”.

Успішна реалізація проекту посилила б транзитно-транспортний потенціал України та інших учасників проекту, забезпечила б доступ до нових ресурсів та привабливих енергетичних ринків Європейського союзу¹.

Співпраця на державному рівні між учасниками проекту практично припинилася після зміни керівництва Польщі та України. Із трагічною загибеллю президента Польщі Л. Качинського закінчився так званий “романтичний період” у польсько-українських стосунках: політична еліта Польщі в основу зовнішньої політики країни поклала прагматизм і пріоритетність відносин з Росією. В Україні до влади прийшла проросійська політична сила разом з новим Президентом України Віктором Януковичем.

На думку Ю. Мельника, проект Одеса-Броди варто розглядати не лише з позиції трубопроводу, який повинен послабити нафтову монополію Росії у Центрально-Східній Європі, а через увесь комплекс проблем, що включає джерела енергоресурсів, маршрути транспортування, переробку та кінцевого споживача. Такий підхід забезпечив би високий рівень інтеграції України до європейської енергетичної системи, обмін активами та потенційний доступ європейських та американських енергетичних компаній на український ринок, як противагу російським.

“Росія вбачає в нафтопроводі Одеса-Броди потужний диверсифікаційний проект, який посилить незалежність України та інших країн-партнерів, і всіляко намагається чинити спротив його реалізації. Однак гірші часи вже позаду”, – вважає президент Київського міжнародного енергетичного клубу “Q-club” Олександр Годійчук².

Процес розвитку енергетичних магістралей у Каспійсько-Чор-

¹ Оптімах Р. Енергетичний проект «Одеса- Броди»: стан і перспективи // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 4 (5). – С. 118.

² Княжанський В. Чому не працює нафтопровід Одеса — Броди? . – [Електронний ресурс] / В. Княжанський // День. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/201840/>.

номорському регіоні не можна аналізувати без врахування позиції США. Для Вашингтона принципове значення має збереження кола союзників у регіоні і недопущення повернення Грузії та України під вплив Росії¹. Хоча військова присутність США в акваторії Чорного моря значно менша ніж Росії та Туреччини.

Важливим елементом енергетичної стратегії Вашингтона у Чорномор'ї є переорієнтація каспійських енергопотоків з Чорного у Середземне море. Цим пояснюється лобювання США проекту “Баку-Тбілісі-Джейхан”, а також проекту “Самсун-Джейхан”. У Середземному морі, на відміну від Чорного, Вашингтон має значно більший військовий, економічний вплив і широкі коло союзників по НАТО.

З іншого боку США змушені протидіяти російській експансії у Чорноморському регіоні, яка безпосередньо загрожує низки країн, що мають для США ключове значення: Грузії, Польщі, Литві, Латвії, Естонії та Україні. Тому США підтримують нові інфраструктурні проекти, переважно газові, які реалізуються без участі Росії, зокрема газопровід “Набукко”.

На думку М. Гончара, “блокування стратегічних проектів експорту енергоресурсів Каспія і Центральної Азії, які не ініційовані РФ – це один з базових принципів і цілей Росії на євразійському енергетичному просторі”². Цей чинник разом із політичною нестабільністю в Україні та відсутністю єдиної енергетичної політики ЄС заблокував розбудову енергетичного коридору “Азербайджан-Грузія-Україна-Польща”.

Проект “Одеса-Броди-Полоцьк-Гданськ” залишився не реалізованим і сьогодні Росія використовує його частину у своїх цілях. Аналізуючи причини, які до цього призвели, слід виокремити:

1) регіональні (політична ситуація в Україні, сепаратизм Абхазії та Південної Осетії в Грузії);

2) геополітичні (недостатній потенціал впливу США в регіоні, незацікавленість головних акторів регіону: Росії та Туреччини у реалізації проекту);

3) економічні (консорціум так і не отримав необхідних фінансових ресурсів для запуску, ресурсна база проекту також не була закріплена у системі договорів).

Прецедентом, який підтверджує актуальність таких проектів, як

¹ Савін С. Пріоритетні питання зовнішньої політики США у Чорноморському регіоні / С. Савін // Стратегічні пріоритети. – 2003. – № 4 (13). – С. 240.

² Гончар М. Российская энергетическая политика в контексте диверсификации рынков: выводы для ЕС и Украины. – [Електронний ресурс] / Михайло Гончар // Центр сприяння вивченню геополітичних проблем євроатлантичної співпраці Чорноморського регіону "НОМОС". – Режим доступу: <http://nomos.com.ua/content/view/125/69/>.

ОБГ для транспортування нафти до Європи можна вважати ініціативу Білорусі. Мінськ уже розпочав транспортування венесуельської нафти з нафтового терміналу в Одесі залізничними цистернами через територію України. Собівартість отриманої нафти вища за вартість російської сировини, проте політичні вигоди для Мінська досить вагомі, враховуючи рівень залежності Білорусії від російської нафти та газу.

Така схема прийнятна і для України, і для Польщі, і для ЄС в цілому¹. Політизація енергетичних проектів – загальносвітова тенденція енергетичного ринку: практично жоден енергетичний проект не обходиться без політичного лоббі. Перелік російських енергетичних проектів (Північний потік, Голубий потік, Південний потік), вартість реалізації яких автоматично переводить їх в політичну площину, ілюструє цю світову тенденцію. Тому політизація проекту “Одеса-Броди-Гданськ” – це лише можливість запустити його у дію, а участь у його плануванні незалежних інвесторів з ЄС забезпечить у подальшому його оптимізацію та економічну доцільність.

В умовах зростання конкуренції за джерела енергії українсько-польський проект міг би надати нового поштовху польсько-українським взаєминам, поклавши в їх основу прагматизм та взаємну вигоду. Запуск Євроазійського нафтового коридору сприяв би нормалізації відносин ЄС та Польщі із Росією: диверсифікація джерел та маршрутів транспортування нафти допомогло б ЄС перевести діалог з Москвою на рівноправні начала.

Література:

1. Адаменко С.В. Нафтоповід “Одеса-Броди” як чинник енергетичної безпеки України / С. Адаменко // Держава та регіони. – Серія: “Економіка та підприємництво”. – 2009. – № 3. – С. 13-19.

2. Войтюк О. Ю. Основні шляхи транспортування нафти і нафтопродуктів із Росії та країн Каспійського регіону до Європи / О. Войтюк // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2008. – № 6. – С. 21-30.

3. Гончар М. ГУАМ у контексті зростаючих енергетичних потоків у Чорномор’ї за умов сусідства з розширеним Євросоюзом / Михайло Гончар // Проблеми та перспективи розвитку економічного співробітництва в рамках ГУАМ: Матеріали “круглого столу” (Київ, 14 червня 2007 р.) / Національний інститут проблем міжнародної безпеки. – К.: НІПМБ, 2007. – С. 86-90.

4. Гончар М. Российская энергетическая политика в контексте дивер-

¹ Адаменко С. В. Нафтоповід “Одеса-Броди” як чинник енергетичної безпеки України / С. Адаменко // Держава та регіони. – Серія: “Економіка та підприємництво”. – 2009. – № 3. – С. 13.

сифікації ринков: виводи для ЄС и України. – [Електронний ресурс] / Михайло Гончар // Центр сприяння вивченню геополітичних проблем євроатлантичної співпраці Чорноморського регіону “НОМОС”. – Режим доступу: <http://nomos.com.ua/content/view/125/69/>.

5. Джеймс Шерр. Енергетика перетворюється на політичну проблему у стосунках Заходу з Росією. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/931/158/33879/>.

6. Княжанський В. Чому не працює нафтопровід Одеса – Броди? – [Електронний ресурс] / В. Княжанський // День. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/201840/>.

7. Мельник Ю. Проблеми реалізації стратегічних економічних проєктів в Українському Причорномор’ї / Ю. Мельник // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 4 (5) – С. 164-171.

8. Оптімах Р. Енергетичний проєкт “Одеса-Броди”: стан і перспективи // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 4 (5). – С. 117-125.

9. Пилип Л. Чи стане нафтопровід Одеса-Броди-Плоцьк-Гданськ новим шляхом транзиту нафти в Європу? Вільнюський енергетичний саміт / Людмила Пилип // Радіо “Свобода”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://origin.radiosvoboda.org/content/article/970879.html>.

10. Рассоха Л. Диверсифікація джерел і маршрутів енергопостачання – пріоритетний напрям політики Європейського Союзу. – [Електронний ресурс] / Л.Рассоха // Аналітичний матеріал до Зеленої книги. – Режим доступу: <http://www.niss.od.ua/p/146.doc>.

11. Савін С. Пріоритетні питання зовнішньої політики США у Чорноморському регіоні / С. Савін // Стратегічні пріоритети. – 2003. – № 4 (13). – С. 237-243.

12. Соколовський Богдан. Краківська ініціатива: з-під важеля впливу – до взаємовигідного співробітництва / Б. Соколовський // Дзеркало тижня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/1000/1550/61931/>.

13. Energy Game: Ukraine, Moldova and Belarus between the EU and Russia // Stefan Batory Foundation. – Wasaw. – 2007. – 47 p.

Jakob Mischke

GRENZÜBERSCHREITENDE KOOPERATION UND ZIVILGESELLSCHAFTLICHE KONTAKTE

Internationale Kooperation zwischen Nachbarstaaten findet auf vielen Ebenen statt. Neben Wirtschaftskontakten, die sich meist als Erstes bilden, spielen in einem immer mehr zusammenwachsenden Europa neben Konsultationen der Regierungen und Diplomaten die Förderung zivilgesellschaftlicher Kontakte stets eine wichtige Rolle, um eine dauerhafte und nachhaltige Zusammenarbeit durch den Abbau von Vorurteilen zu ermöglichen. Grundlage für die Entwicklung nachhaltiger Kontakte über Grenzen hinweg ist jedoch die Möglichkeit, frei reisen zu können. Untersuchungen zeigen, dass Verbesserungen im Visabereich nur schleppend vorankommen. In einem kurzen Überblick über die Entwicklung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit zwischen Frankreich, Deutschland, Polen und der Ukraine soll gezeigt werden, dass sich negative Stereotypen mit der Zeit durch internationale Kooperation abbauen lassen können.

Grenzüberschreitende Kooperation und zivilgesellschaftliche Kontakte

Internationale Kooperation zwischen Nachbarstaaten findet auf vielen Ebenen statt. Neben Wirtschaftskontakten, die sich meist als Erstes bilden, spielen in einem immer mehr zusammenwachsenden Europa neben Konsultationen der Regierungen und Diplomaten die Förderung zivilgesellschaftlicher Kontakte stets eine wichtige Rolle, um eine dauerhafte und nachhaltige Zusammenarbeit durch den Abbau von Vorurteilen zu ermöglichen. In diesem Artikel soll ein kurzer Überblick über die Entwicklung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit zwischen Frankreich, Deutschland, Polen und der Ukraine gegeben werden. In diesem Kontext spielt auch die Visaproblematik eine wichtige Rolle.

Europäische Erfahrungen

Die europäische Integration anfangs im Bereich der Wirtschaft vorangetrieben. Die Entwicklung der Europäischen Union begann 1952 mit der Europäischen Gemeinschaft für Kohle und Stahl und führte zur Bildung der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft¹. 1968 fielen die letzten Binnenzölle der EU. Damit war sowohl eine Grundlage als auch eine Notwendigkeit für politische und gesellschaftliche europäische Integration gegeben: Durch den freien Warenverkehr kam es zu intensiviertem wirtschaftlichen Austausch und somit zu vermehrten Kontakten zwischen den Einwohnern der Mitgliedsstaaten, so dass man sich entschied, auch zivilgesellschaftlicher Kontakte als Unterstützung zu fördern.

Frankreich und Deutschland

1963 wurde der Deutsch-Französische Vertrag über Zusammenarbeit unterschrieben. Nach Jahrhunderten kriegerischer Auseinandersetzungen und sich festsetzender deutsch-französischer Feindbilder wollte man damit nach einem gemeinsamen Weg suchen, Kriege zwischen den Nachbarländern in Zukunft zu verhindern. Neben der wirtschaftlichen Integration und staatlicher Kooperation spielten hier vor allem gesellschaftliche Initiativen eine wichtige Rolle². Politisch wurden diese Ideen in einem ersten Schritt durch die Bildung der Europäischen Gemeinschaft für Kohle und Stahl begründet. Durch diese 1951 ins Leben gerufene gemeinsame Verwaltung der Wirtschaft wurde eine weitere Integration Europas möglich. Die immer enger werdenden Beziehungen auf wirtschaftlicher und politischer Ebene bedurften auch einer starken Untermauerung im kulturellen und gesellschaftlichen Bereich. Im Vertrag über die deutsch-französische Zusammenarbeit spielten die kulturellen Beziehungen eine wichtige Rolle; so wurden Sprachunterricht, die gegenseitige Anerkennung von Hochschuldiplomen und gemeinsame Forschungsprogramme beschlossen. In diesem Rahmen entstand eine Vielzahl gemeinsamer Projekte, angefangen mit gemeinsamen Deutsch-Französischen Schulen, über einen intensivierten Universitätsaustausch bis hin zu gemeinsamen Forschergruppen intensivierte sich die Zusammenarbeit in Bildung und Wissenschaft. Das ebenfalls gegründete Deutsch-Französische Jugendwerk (DFJW)³ hat seit 1963 bereits 8 Millionen Menschen in beiden

¹ Menyesch, Dieter, Uterwedde, Henrik: Frankreich – Deutschland - Der schwierige Weg zur Partnerschaft, Berlin 1987, S. 32.

² Ebd. S. 32.

³ <http://www.dfjw.org>

Ländern die Möglichkeit gegeben, auf Workshops und Bildungsreisen das Nachbarland zu besuchen und Menschen kennen zu lernen. Nicht zuletzt im Rahmen der mehr als 2.200 Städtepartnerschaften wurden gemeinsame Projekte realisiert¹.

So konnten Feindbilder, die zu Kriegszeiten noch stark vertreten waren, über die Zeit lang Das deutsch-polnische Grenzgebiet als Sonderfall europäischer Regionalpolitik am abgebaut werden. Die engen Kontakte zwischen Deutschland und Frankreich waren ein wichtiger Faktor um aufkommende Ängste, z.B. in Frankreich vor einer Wiedervereinigung und dem damit größer werdendem Deutschland 1989 abzubauen und eine gemeinsame Lösung für ein sicheres Europa zu finden.

Deutschland und Polen

Ebenso wie zwischen Deutschland und Frankreich war nach Kriegsende das deutsch-polnische Verhältnis schwer belastet. Während der Zeit des Kommunismus war der Austausch Polens mit beiden deutschen Staaten auf ein Minimum reduziert. Die Wiedervereinigung Deutschlands und die Öffnung der Grenzen gaben die Möglichkeit, stabile Beziehungen miteinander aufzunehmen. Diese Grenzen mussten jedoch zuerst offiziell anerkannt werden, was durch die Unterzeichnung des deutsch-polnischen Grenzvertrages 14.11.1990, und des Deutsch-Polnischen Nachbarschaftsvertrages vom 17.6. 1991 geschah². Auf Grundlage des Nachbarschaftsvertrages entstanden die Euroregionen Pomerania, Pro-Europa-Viadrina Spree-Neiße-Bober und Neiße-Nisa-Nysa, in denen grenzüberschreitende Projekte realisiert wurden. Außerdem wurden regelmäßige Regierungskonsultationen beider Länder einberufen. Als Pendant zum Deutsch-Französischen Jugendwerk wurde zeitgleich das Deutsch-Polnische Jugendwerk³ ins Leben gerufen, das seit 1991 bereits 2 Millionen Jugendliche aus Deutschland und Polen zusammenführte. An der Europa-Universität Viadrina in Frankfurt (Oder) studieren Deutsche und Polen gemeinsam⁴.

Trotz der intensiven Zusammenarbeit bleiben jedoch einige Stereotype hartnäckig bestehen. Viele Kontakte bleiben auf der Ebene des Handels und des kleinen Grenzverkehrs.

¹ Genauere Informationen unter: <http://www.dfjw.org/staedtepartnerschaften>

² Morhard Bettina: Das deutsch-polnische Grenzgebiet als Sonderfall europäischer Regionalpolitik, Berlin 2001, S.2

³ <http://www.dpjw.org>

⁴ <http://www.euv-frankfurt-o.de>

Polen – Ukraine

Auch im Verhältnis von Polen zur Ukraine hatte zu Beginn der Grenzhandel eine wichtige Bedeutung¹. Mit Einführung der Visumpflicht 2003 nahm dieser jedoch stark ab, obwohl sich die polnische Regierung stets um eine Erleichterung der Reisebedingungen bemühte.

Bis zu den Ereignissen der Orangen Revolution 2004 herrschte in der polnischen Bevölkerung ein eher negatives Ukrainebild². Dieses änderte sich erst infolge der Ereignisse auf dem Majdan, an denen auch viele junge Polen selbst teilnahmen.

In der Aufarbeitung schwieriger Abschnitte der gemeinsamen Geschichte zeigte sich, dass zivilgesellschaftliche Kontakte einen Beitrag zur Lösung leisten können. So half z.B. im Vorfeld der Einweihung eines polnischen Soldatenfriedhofs in Lemberg ein gemeinsamer Aufruf polnischer und ukrainischer Intellektueller, die festgefahrenen Positionen in dieser Frage zu mildern³.

Auffällig ist jedoch, dass vor allem in den Grenzgebieten die negativen Stereotypen über die Nachbarn überwiegen. Dies ist vor allem durch die schwierigen Beziehungen in der Zwischenkriegszeit und die Ereignisse während des Krieges verursacht, die bisher erst schleppend im bilateralen Dialog aufgearbeitet werden⁴. Gerade auf diesem Feld ist eine Intensivierung persönlicher Kontakte dringend nötig.

Visumsprozess

Eine tragfähige Grundlage intensiver persönlicher Kontakte – sowohl zwischen Nachbarländern – als auch in einem weiteren Kontext in ganz Europa kann nur Reisefreiheit gewähren. Obwohl die Ukraine 2004 die Visumpflicht für Einwohner der Europäischen Union für Kurzreisen abgeschafft hat, benötigen Ukrainer für Reisen in die EU immer noch ein Visum. Dieser Prozess wird für die meisten Antragsteller zur Tortur. Einerseits wird aufgrund strenger Vorschriften der Schengenstaaten eine Vielzahl von Dokumenten verlangt, andererseits ist zumeist eine lange Reise in die Hauptstadt Kiew mit der Antragstellung verbunden.

Die Lage verbessert sich allerdings schrittweise; seit 2008 ist ein

¹ Lang, Kai-Olaf: Polen und die Ukraine – eine Strategische Partnerschaft? In: Makarska, Renata und Kerski, Basil (Hrsg.): Die Ukraine, Polen und Europa, Berlin 2004, S.33.

² Ebd. S. 39.

³ Ebd. S. 46.

⁴ Kerski, Basil: Polnisch-Ukrainische Beziehungen In: Makarska, Renata und Kerski, Basil (Hrsg.): Die Ukraine, Polen und Europa, Berlin 2004, S.56.

Visaabkommen in Kraft, das die Visavergabe erleichtert, Dauervisa werden häufiger ausgestellt. Gemäß offizieller statistischer Daten werden zehn Prozent aller Visa für den Schengenraum an Ukrainer vergeben. An Langzeitvisa hat Polen mit 87% am meisten vergeben und sich somit als „Fenster zu Europa“ positioniert¹. Betreffs der Ablehnungen von Visaanträgen zeigen sich ebenfalls die Nachbarländer der Ukraine, Slowakei, Polen und Ungarn am liberalsten; am häufigsten lehnen Deutschland und Spanien Visaanträge ab.

Mit der Verabschiedung eines Aktionsplanes für den visafreien Verkehr am 22. November 2010 gibt es nun eine konkrete Perspektive für die Abschaffung der Visapflicht. In diesem Aktionsplan hat die EU der Ukraine eine Reihe technischer Anforderungen gestellt, die sie erfüllen muss, um Visafreiheit für ihre Bürger zu erlangen². Da allerdings noch keine genauen Termine genannt werden, ist zu befürchten, dass noch eine lange Zeit zu warten ist.

Schluss

Beispiele erfolgreicher Zusammenarbeit über Grenzen hinweg zeigen, dass persönliche Kontakte helfen können, Stereotypen über das jeweilige Nachbarland abgebaut werden können. Elementare Voraussetzung ist dafür jedoch die Möglichkeit, frei zu reisen. Als weiterer Schritt sind jedoch auch Programme nötig, um den gegenseitigen Dialog zu stärken und infolge dessen Vorurteile abbauen zu können. Allerdings kann es mehr als eine Generation dauern, bis die Vorurteile soweit abgebaut sind, dass die zwischenstaatlichen Beziehungen in der Zivilgesellschaft helfen können, stabile gute Beziehungen zu garantieren.

¹ Oleksandr Sushko, „Ukrajina na visovij karti Evropy“, Dzerkalo tyzhnja, 24.09.2010.

² http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/117912.pdf

Dr Jakub Olchowski,

Zakład Stosunków Międzynarodowych Wydział Politologii Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

UWARUNKOWANIA WSPÓŁPRACY TRANSGRANICZNEJ POLSKICH I UKRAIŃSKICH SAMORZĄDÓW I NGO'S

Rozwój współpracy transgranicznej między Polską i Ukrainą winien być jednym z priorytetów dla obu państw. Wynika to z bliskości kulturowej, geograficznej, historycznej oraz wynikającej z tego, największej w Polsce wśród wszystkich państw członkowskich Unii Europejskiej, znajomości specyfiki Ukrainy. Jest to tym ważniejsze, że granica polsko-ukraińska jest zewnętrzną, wschodnią granicą Unii i nic nie wskazuje, by w przewidywalnej perspektywie miało się to zmienić. Współpraca taka ponadto zawsze stabilizuje relacje i pogłębia wzajemne zaufanie oraz przyczynia się do eliminowania stereotypów. Istnieje wiele przykładów, zwłaszcza w Europie, tego typu procesów, jak choćby zbliżenie, dokonujące się między Niemcami i Francją, na długo przed zniesieniem barier granicznych czy powstaniem tzw. strefy Schengen. W tym przypadku efektywna współpraca transgraniczna w pełni przyczyniła się do zniwelowania bardzo poważnych animozji i barier społecznych, sięgających głęboko w przeszłość.

Niemniej w przypadku Polski i Ukrainy współpraca ta rozwija się ze zmiennym natężeniem i powodzeniem, na co wpływają zarówno czynniki polityczne (poziom relacji międzypaństwowych czy pozycja międzynarodowa Polski i Ukrainy oraz ich sytuacja wewnętrzna, np. układ sił politycznych), jak też administracyjne czy finansowe oraz, wcale nie najmniej istotne, czynniki społeczne, np. kształt tożsamości i mentalności zbiorowej po jednej i drugiej stronie granicy. Uwarunkowania polsko-ukraińskiej współpracy można również sklasyfikować, posługując się kryterium uwarunkowań obiektywnych i subiektywnych. Wśród tych pierwszych znajdują się:

- partnerstwo strategiczne;
- wspólne przedsięwzięcia;
- znaczenie ekonomiczne ruchu przygranicznego;
- stan infrastruktury granicznej i konsularnej;

acquis Schengen;

(nie)stabilność systemu prawnego;

Europejska Polityka Sąsiedztwa (+ Partnerstwo Wschodnie).

Z kolei do uwarunkowań subiektywnych, związanych głównie ze swoistą barierą mentalną, zaliczyć należy:

zaszłości historyczne, typowe dla Europy Środkowej i Wschodniej, skutkujące wzajemnymi uprzedzeniami;

długotrwały proces sowietyzacji Ukrainy (w okresie ZSRR), warunkujący nie tylko tożsamość ukraińskiego społeczeństwa, ale i wewnętrzne środowisko polityczne Ukrainy.

By ukazać wpływ tych uwarunkowań na efektywność i kształt współpracy transgranicznej między Polską i Ukrainą należy jednak odnieść się pokrótce także do specyfiki tej współpracy, a następnie przeanalizować zasygnalizowane wyżej czynniki, determinujące tę współpracę¹.

Specyfika polsko-ukraińskiej współpracy transgranicznej

Współpraca transgraniczna, niejako *ex definitione*, szczególnie znaczenie ma na poziomie lokalnym, angażującym obywateli (dotyczy to przede wszystkim organizacji pozarządowych czy przedsiębiorstw, zwłaszcza małych i średnich) i samorządy/jednostki terytorialne. Stąd też wśród działań, podejmowanych w ramach współpracy transgranicznej, najistotniejsze są:

inicjatywy na rzecz rozwoju społeczeństwa obywatelskiego;

prezentacja i wymiana doświadczeń w obszarze kultury i nauki;

działania skierowane na rozwój przedsiębiorczości.

W każdym z tych przypadków efekty dotyczą zarówno wymiaru społecznego (eliminacja uprzedzeń, zacieśnianie dobrosąsiedzkiej współpracy), jak i ekonomicznego.

Jeśli wziąć pod uwagę organizacje pozarządowe, najważniejszy dziś czynnik demokratyzacji i fundament społeczeństwa obywatelskiego, współpraca polsko-ukraińska koncentruje się na następujących zagadnieniach: po pierwsze, przekazywaniu stronie ukraińskiej doświadczeń polskich reform (dotyczących transformacji ustrojowej, samorządu lokalnego, mediów, praw człowieka) – a więc jest to typowa dla NGO's rola swoistego „pasa transmisyjnego” między społeczeństwami, tworzącego nową przestrzeń społeczną²; po drugie, na współpracy w zakresie edukacji

¹ Por. B. Kawałko, Determinants and factors of Polish-Ukrainian transborder cooperation, [w:] The Polish-Ukrainian Borderland. Environment – society – economy, red. B. Kawałko, A. Miszczuk, Zamość 2005, s. 13-26.

² Zob. M. Pietraś, K. Piórko, Podmioty transnarodowe, [w:] Międzynarodowe stosunki polityczne, red. M. Pietraś, Lublin 2006, s. 157-159.

i oświaty; po trzecie zaś na kwestiach, związanych z nauką i kulturą¹. By posłużyć się przykładami, można tu przywołać chociażby działania polskich fundacji – Fundacji Nowy Staw czy Fundacji Kultury Pogranicza.

Natomiast na poziomie współpracy między samorządami (czy miastami) i władzami administracyjnymi relacje polsko-ukraińskie odnoszą się zarówno do wymiaru kulturalnego oraz naukowego, jak i do inicjatyw ekonomicznych. W działaniach tych samorzady są często wspierane przez organizacje pozarządowe (przykładem „Europejskie Dni Dobrosąsiedztwa”). Szczególną rolę odgrywa tu, założony w 1995 roku, Związek Transgraniczny Euroregion Bug (obejmujący także Białoruś, zob. Ryc.1.).

Ryc.1. Euroregion Bug

Źródło: B. Kawalko, Determinants and factors of Polish-Ukrainian transborder cooperation, [w:] *The Polish-Ukrainian Borderland. Environment – society – economy*, red. B. Kawalko, A. Mischczuk, Zamość 2005, s. 19.

¹ Nie bez znaczenia jest fakt, że w przypadku tych płaszczyzn współpracy istnieje relatywnie wiele źródeł finansowania. Zob. szerzej na temat współpracy polskich i ukraińskich NGO's w publikacji Fundacji im. Stefana Batorego: *Polska – Ukraina. Współpraca organizacji pozarządowych*, Warszawa 2003.

Inną formą instytucjonalizacji tej współpracy są umowy partnerskie, na przykład między miastami. Tu przywołać można przykład Lublina. W roku 2007 opracowano dokument „Strategia współpracy transgranicznej Lublin – Łuck – Lwów – Iwano-Frankiowsk”, który zakładał opracowanie projektów dla współpracy transgranicznej w obszarach: dobre rządzenie, wspieranie przedsiębiorczości, kultura, turystyka, ochrona środowiska¹. Także współpraca naukowa rozwijana jest przez szereg instytucji – w przypadku Lublina są to przede wszystkim uniwersytety (UMCS i KUL), Teatr NN, Europejskie Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów oraz Instytut Europy Środkowo-Wschodniej. W ramach współpracy kulturalnej organizowane są m.in.: Jarmark Jagielloński, Festiwal Teatrów Europy Środkowej „Sąsiedzi”, Festiwal Strefa Inne Brzmienia.

Uwarunkowania polsko-ukraińskiej współpracy transgranicznej

Jak wspomniano wyżej, istnieje cały szereg takich uwarunkowań, zarówno obiektywnych, jak i subiektywnych. Jednym z najistotniejszych jest partnerstwo strategiczne Polski i Ukrainy. Dzięki skutecznej implementacji winno być ważnym katalizatorem także dla współpracy transgranicznej, również w przywołanych wcześniej płaszczyznach. Wydaje się jednak, że polsko-ukraińskie partnerstwo strategiczne realne odzwierciedlenie znajduje jedynie na poziomie decydentów centralnych. Poza ośrodkami decyzyjnymi w Kijowie i Warszawie i poza sferą dyplomatyczno-deklaratywną realizacja założeń partnerstwa strategicznego jest mało efektywna². Nie bez znaczenia jest również fakt, że stabilnemu partnerstwu nie sprzyjają turbulencje polityczne i ekonomiczne we wnętrzu obu państw, zwłaszcza Ukrainy (szczególnie po zwycięstwie wyborczym Wiktora Janukowycza i, będącej tego konsekwencją, redefinicji celów strategicznych polityki zagranicznej Ukrainy).

Kolejnym czynnikiem, warunkującym relacje transgraniczne Polski i Ukrainy, jest podejmowanie wspólnych przedsięwzięć. Zjawisko to stało się szczególnie widoczne po wydarzeniach tzw. „pomarańczowej rewolucji”, a punktem zwrotnym i jednocześnie najważniejszym, jak dotąd, wydarzeniem, było przyznanie Polsce i Ukrainie organizacji mistrzostw Europy w piłce nożnej EURO 2012. Warto tu jednak podkreślić znaczenie, jakie mają, szczególnie z punktu widzenia współpracy obszarów przygranicznych, lokalne inicjatywy i przedsięwzięcia, podejmowane

¹ Zob. Strategia współpracy transgranicznej Lublin – Łuck – Lwów – Iwano-Frankiowsk, Lublin 2007.

² Zob. szerzej: Z. Rykiel, Znaczenie polsko-ukraińskiego partnerstwa strategicznego, [w:] Strategiczne partnerstwo Polski i Ukrainy, red. W. Gizicki, A. Podraza, Lublin 2008, s. 28-35.

przez jednostki samorządu terytorialnego i organizacje pozarządowe. Szczególnie warto podkreślić znaczenie licznych wspólnych projektów kulturalnych i edukacyjnych.

Po trzecie, istotną rolę odgrywa czynnik ekonomiczny. Chociaż w skali obu państw handlowy ruch przygraniczny ma względnie niewielkie znaczenie (jest to ok. 7-8% ogólnych obrotów handlowych)¹, niemniej dla ludności obszarów pogranicznych, zwłaszcza na Ukrainie, handel ten ma wciąż niebagatelne znaczenie. Dla około miliona osób kwestia swobodnego ruchu granicznego z Polską jest kwestią decydującą o ich źródłach utrzymania. Jednak należy zauważyć, że kluczową determinantą, określającą skalę i zasięg tego handlu, jest kolejne uwarunkowanie, czyli stan infrastruktury granicznej i konsularnej. Mimo podejmowanych w ciągu ostatnich dwóch dekad prób modernizacji przejść granicznych i rozwijania sieci konsularnej (np. utworzenie konsulatu ukraińskiego w Lublinie) problemy, związane z przekraczaniem granicy, pozostają najpoważniejszym utrudnieniem dla polsko-ukraińskiej, efektywnej współpracy transgranicznej. Infrastruktura graniczna została *de facto* odziedziczona po poprzednim systemie i z wielu powodów, natury ekonomicznej, ale i politycznej, niemal się nie zmieniła. Wymowne znaczenie ma chociażby fakt, że między Polską i Ukrainą istnieje zaledwie sześć granicznych przejść drogowych i sześć kolejowych (w dodatku są z reguły połączone – drogowe i kolejowe – tworząc swoiste węzły komunikacyjne, leżą zatem w odległości około 100 kilometrów od siebie), podczas gdy między Polską a Niemcami, Czechami i Słowacją, jeszcze w okresie poprzedzającym wejście do strefy Schengen, istniało w sumie około dwustu przejść granicznych.

Sytuację na granicy dodatkowo skomplikował kolejny czynnik, tj. wzmiankowane przyjęcie przez Polskę Traktatu z Schengen. Poważne zaostrenie polityki wizowej Polski, będące konsekwencją tego kroku, spowodowało wiele problemów. Uzyskanie tzw. „wizy Schengen” stało się dla wielu obywateli Ukrainy zbyt kosztowne, co, zważywszy, że około 90% osób przekraczających granicę polsko-ukraińską to właśnie obywatele Ukrainy, doprowadziło do znacznego zmniejszenia ruchu granicznego, a tym samym do spadku obrotów w handlu przygranicznym (nawet o 50%), co odczuła ludność obszarów przygranicznych w obu państwach. Zwłaszcza, że we wcześniejszym okresie, choć już po wejściu Polski do Unii Europejskiej i wprowadzeniu wiz, dzięki ułatwieniom wizowym intensywność ruchu osobowego na granicy polsko – ukraińskiej była bardzo duża. Po 2004 roku Polska wydawała rocznie obywatelom Ukrainy ok. 570 tysięcy wiz, podczas

¹ Zob.: www.stat.gov.pl.

gdy państwa obszaru Schengen, razem wzięte (czyli 15), ok. 300 tysięcy¹.

Obecnie granica polsko-ukraińska pozostaje swoistym *curiosum* w Europie. Niewielka liczba przejść granicznych, ograniczona ich przepustowość oraz ostre przepisy wizowe doprowadziły do zatorów na granicy, wzrostu resentymentów i nasilenia zachowań korupcyjnych po obu stronach. Obostrzenia na granicy spowodowały też utrudnienia w rozwoju współpracy polskich i ukraińskich organizacji pozarządowych, znacznie np. komplikując organizowanie wspólnych przedsięwzięć i projektów.

Współpracę transgraniczną między Polską i Ukrainą warunkuje też niestabilność systemu prawnego na Ukrainie, co ma znaczenie zwłaszcza dla współpracy ekonomicznej, niejednokrotnie utrudniając bądź wręcz uniemożliwiając efektywny rozwój tej współpracy². Niewątpliwie ten chaos prawny powiązany jest, w mniejszym lub większym stopniu, z uwarunkowaniami politycznymi – Ukraina cierpi bowiem wciąż na deficyt demokracji, przejawiający się między innymi brakiem stabilnych „reguł gry” i znaczącymi wpływami klanowo-oligarchicznych środowisk polityczno-biznesowych.

Ostatnim wreszcie obiektywnym uwarunkowaniem, determinującym kształt polsko-ukraińskiej współpracy transgranicznej, jest realizowana przez Unię Europejską Europejska Polityka Sąsiedztwa, a ściślej ujmując Partnerstwo Wschodnie³. Wydaje się jednak, że program ten pozostaje wciąż pewną koncepcją *in spe*. Mimo potencjału współpracy i rozwoju, jaki mógłby zostać wykorzystany, w chwili obecnej Europejska Polityka Sąsiedztwa nie jest priorytetem dla Unii Europejskiej, która zmuszona jest borykać się z wewnętrznymi problemami, a w swojej polityce wschodniej przenosi punkt ciężkości na Rosję – kosztem Ukrainy poniekąd, ale i w efekcie polityki, realizowanej przez administrację prezydenta W. Janukowycza. Warto jednak zauważyć, iż nie jest przypadkiem, że wśród

¹ G. Gromadzki, A. Szymborska, Polska w strefie Schengen – wyzwanie dla polityki wizowej, Fundacja Batorego, Warszawa 2007, s. 2.

² Wielu ukraińskich przedsiębiorców skarży się na przykład, że wyjeżdżając z kraju w interesach, po powrocie mogą zastać zupełnie odmienne przepisy, co stawia pod znakiem zapytania tworzenie jakiejkolwiek strategii biznesowej. Z kolei polscy przedsiębiorcy podkreślają chaos, jaki panuje w ukraińskim prawie gospodarczym, który podwyższa ryzyko i zniechęca do inwestowania na Ukrainie. Por. W. Kossak, Prawne problemy realizacji inwestycji państw Unii Europejskiej na Ukrainie, [w:] Warunki podejmowania i prowadzenia działalności gospodarczej w rejonach przygranicznych Polski i Ukrainy, red. R. Biskup, M. Ganczar, Lublin 2007, s. 141-145.

³ Zob. szerzej: T. Kapuśniak, Europejska Polityka Sąsiedztwa a Ukraina, [w:] Nasz Bug. Tworzenie warunków dla rozwoju obszarów przygranicznych Polski, Ukrainy i Białorusi poprzez waloryzację i ochronę dziedzictwa naturalnego i kulturowego, red. M.S. Zięba, Lublin 2008, s. 101-112.

niewielu państw członkowskich Unii Europejskiej, które podkreślają konieczność zintensyfikowania działań w ramach Partnerstwa Wschodniego, jest również Polska. Świadczy to o tym, że Polska konsekwentnie dąży do wzmacniania (czy raczej tworzenia) polityki wschodniej UE, a tym samym wzmacniania własnego potencjału w Unii – z racji swojej roli w relacjach ze wschodem, zwłaszcza z Ukrainą. Działania takie widoczne są zresztą również na szczeblu lokalnym. Staraniom Lublina o uzyskanie tytułu Europejskiej Stolicy Kultury towarzyszy przekonanie, że Lublin może odgrywać bardzo istotną rolę w tworzeniu wspólnej z Ukrainą przestrzeni kulturowej i budowaniu wspólnej tożsamości, tym samym, że Lublin może stać się ważnym „punktem tranzytowym” dla działań w ramach Partnerstwa Wschodniego¹. Starania Lublina o tytuł ESK poparło zresztą dziewięć zaprzyjaźnionych i partnerskich miast z Ukrainy. Warto też zauważyć, że Unia Europejska pozostaje (obok np. Programu Pomocy Zagranicznej MSZ RP, w ramach którego na wspólne z Ukrainą programy zakontraktowano na rok 2010 ponad 11,5 mln złotych) najważniejszym źródłem finansowania rozwoju regionalnego, w tym transgranicznego, a wśród potencjalnych beneficjentów znajdują się zarówno samorządy, jak i organizacje pozarządowe. Na przykład łączny budżet Programu Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina 2007-2013 wynosi ponad 200 mln euro².

Jednak obok tych uwarunkowań natury obiektywnej istnieją także uwarunkowania subiektywne, również, jeśli nie przemożne, oddziałujące na relacje polsko-ukraińskie. Uwarunkowania te można określić wspólnym mianem czynnika mentalno-świadomościowo-kulturowego.

Po pierwsze, obszar pogranicza polsko-ukraińskiego, jak w zasadzie każdy obszar pograniczny w Europie, zwłaszcza Środkowej i Wschodniej, to obszar, który przez wieki był areną rywalizacji i złożonych procesów historycznych, które prowadziły do zderzania się i mieszania różnorodnych środowisk politycznych, religijnych, narodowościowych i etnicznych. Obszar ten pozostawał również przez długi czas pod wpływem, bądź bezpośrednim panowaniem, wielkich imperiów, często stosujących zasadę *divide et impera*, co petryfikowało istniejące i tworzyło nowe konflikty społeczne. W przypadku Ukrainy i Polski widoczne jest to szczególnie na obszarach pogranicznych właśnie. W efekcie tych złożonych procesów, którym nierzadko towarzyszyły krwawe epizody, powstały wzajemne

¹ Zapisane to zostało zresztą wprost w aplikacji Lublina, zgłaszającej to miasto do tytułu ESK.

² Zob. szerzej: www.pl-by-ua.eu.

uprzedzenia i animozje, istniejące do dziś w świadomości narodów polskiego i ukraińskiego, czasem w skrajnej postaci¹. Animozje te były świadomie podsycane także przez władze komunistyczne, zarówno w Polsce, jak i w Związku Radzieckim. W rezultacie w zbiorowej świadomości Polaków i Ukraińców (zwłaszcza z terenów przygranicznych) powstały dwie, odmienne wizje wspólnej historii, a tym samym swoisty „niewidzialny mur” wzajemnych uprzedzeń i stereotypów. W kontekście rozwijania współpracy transgranicznej przekłada się to na ograniczone zaufanie, utrudniające przełamywanie barier. Niemniej jednak w ciągu ostatnich dwudziestu lat sytuacja ta ulega stopniowej, ale regularnej poprawie. Świadczy o tym nie tylko gęstniejąca sieć współpracy instytucjonalnej między różnymi podmiotami po obu stronach granicy, ale także stale się zmieniająca relacja sympatii/niechęci (zob. Tab. 1.)

Tab. 1. Sympatia/niechęć Polaków wobec Ukraińców

	1991	2001	2007
Sympatia	9%	19%	25%
Niechęć	38%	49%	39%

Źródło: Ośrodek Badania Opinii Publicznej, www.obop.pl

Kolejnym jednak elementem owej bariery mentalnej jest znaczny stopień sowietyzacji Ukrainy. W okresie istnienia Związku Radzieckiego także na Ukrainie prowadzono politykę, zmierzającą do ukształtowania „człowieka sowieckiego”, a życie społeczne w każdej płaszczyźnie było regulowane, kontrolowane i reglamentowane przez reżim. Ponadto, wszelkie przejawy manifestowania własnej tożsamości narodowej były niedopuszczalne – sam przymiotnik „ukraiński” był uważany przez władze za „odchylenie nacjonalistyczne”, nie do pogodzenia z ideologią komunistyczną.

W rezultacie, kiedy w 1991 roku Ukraina odzyskała niepodległość, okazało się, że pozbycie się balastu sowieckiej przeszłości będzie zadaniem trudnym i realizowanym przez wiele lat. Komunizm odcisnął swoje piętno nie tylko na życiu politycznym, społecznym czy gospodarczym, ale również na mentalności społeczeństwa. W połączeniu z krótką tradycją państwowości doprowadziło to do tego, że po dziś dzień ukraińska tożsamość pozostaje niejednorodna i „mozaikowa”². Nie doszło też do

¹ Czyli np. „ukraińskie rezuny” z jednej strony i „znaj Lasze, po San nasze” z drugiej strony.

² Por. M. Riabczuk, *Dwie Ukrainy*, Wrocław 2004; O. Hnatiuk, *Pożegnanie z*

pełnej wymiany elit, co w dużej mierze pozostawiło władzę w rękach przedstawicieli dawnej nomenklatury komunistycznej. Wszystkie te zaszłości doprowadziły do tego, że Ukraina, jako państwo, nie zdołała wypracować stabilnych, przewidywalnych i skutecznych struktur i procedur demokratycznych.

Natomiast w kontekście współpracy transgranicznej poważnym utrudnieniem jest, wynikająca w dużej mierze z dziedzictwa Związku Radzieckiego, specyficzna mentalność panująca w administracji, przejawiająca się brakiem zrozumienia konieczności podejmowania działań na szczeblu lokalnym, samorządowym, obywatelskim. Proces tworzenia społeczeństwa obywatelskiego na Ukrainie wciąż pozostaje w fazie początkowej, właśnie ze względu na uwarunkowania mentalne. W przypadku Polski również istnieje szereg barier i problemów w tym zakresie (np. w porównaniu z państwami Europy Zachodniej – „starymi demokracjami”, które w drugiej połowie XX wieku rozwijały się w duchu liberalnej demokracji), niemniej Polska, w odróżnieniu od Ukrainy, nie była poddawana skrajnej indoktrynacji, zawsze też jednoznacznie identyfikowała się z Zachodem, a zatem także z pewnym systemem wartości, obejmującym między innymi wolność i aktywność obywatelską. Wreszcie, Polska posiada znacznie dłuższą i ugruntowaną tradycję własnej (mniej lub bardziej demokratycznej) państwowości.

Przedstawione powyżej uwarunkowania polsko-ukraińskiej współpracy transgranicznej w wielu przypadkach, jak nietrudno zauważyć, przyczyniają się do powstania barier w rozwoju tej współpracy. Zidentyfikować można wiele ich kategorii, niemniej poniżej przedstawione zostaną jedynie niektóre, tj. te, które, jak się wydaje, mają największe znaczenie z punktu widzenia owocnej współpracy obszarów przygranicznych.

Barriere polsko-ukraińskiej współpracy transgranicznej – na poziomie lokalnym

Bariery te można podzielić na trzy kategorie: bariery istniejące po stronie polskiej, bariery istniejące po stronie ukraińskiej oraz bariery „współdzielone”. W Polsce, jak się wydaje, wskazać można trzy rodzaje takich barier. Po pierwsze, przeszkodą dla efektywnej współpracy na szczeblu lokalnym jest indolencja, inercja oraz, nierzadko, ignorancja przedstawicieli administracji¹. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest, z

imperium. Ukraińskie dyskusje o tożsamości, Lublin 2003.

¹ Skandalicznym przykładem takiej ignorancji było umieszczenie na przejściach granicznych z Ukrainą, po wejściu Polski do Unii Europejskiej, tablic „Witamy w Unii Europejskiej” – napis wykonany był w języku ...rosyjskim.

jednej strony, specyfika działania każdego aparatu biurokratycznego, a z drugiej strony wciąż widoczny u decydentów (lokalnych i nie tylko) nawyk myślenia w kategoriach interesu politycznego i partyjnego, a nie w kategoriach dobra wspólnego, społecznego.

Po drugie, zainteresowanie kierunkiem wschodnim w Polsce jest dość ograniczone. W mniejszym stopniu dotyczy to obszarów przygranicznych, niemniej i tutaj zarówno społeczeństwo, jak i administracja niezbyt często widzą na wschodzie partnera do współpracy. Wynika to z generalnie prozachodniej orientacji Polaków oraz z ugruntowanych przez dziesięciolecia uprzedzeń w stosunku do Wschodu, postrzeganego jednocześnie jako amorficzny, groźny i nieprzewidywalny („Wielki Brat”) oraz, *summa summarum*, stojący niżej w rozwoju kulturowym¹. Niezależnie wszakże od motywacji, realnymi i wymiernymi konsekwencjami takiej sytuacji są np. problemy z udrożnieniem ruchu granicznego – *vide* niekończące się perturbacje wokół planowanych (od wielu lat) przejść granicznych w Dolhobyczowie czy Włodawie².

Po trzecie wreszcie, współpraca organizacji pozarządowych rozwija się wolniej, niż byłoby to możliwe i wskazane, ponieważ polskie organizacje pozarządowe stosunkowo rzadko podejmują działania w wymiarze międzynarodowym. Z organizacjami pozarządowymi spoza Unii Europejskiej (w praktyce odnosi się to w dużej mierze do Ukrainy) kontakty utrzymuje tylko około 14% polskich NGO's (w tym 8% regularne) – dla porównania: w przypadku współpracy z organizacjami z obszaru UE ten odsetek jest dwukrotnie wyższy. Ten niski stopień umiędzynarodowienia działalności polskich organizacji pozarządowych wynika przede wszystkim z charakteru większości tych organizacji – są to organizacje małe, lokalne, specjalizujące się w wąskiej działalności, np. charytatywnej; ponadto, istotną barierą są trudności ze zdobyciem środków finansowych³.

Z kolei na Ukrainie dość istotną barierą jest wysoki stopień korupcji oraz, podobnie jak w Polsce, indolencja administracji/decydentów lokalnych, choć, w obu przypadkach, ulega to stopniowej zmianie. W przypadku Ukrainy dodatkowym problemem jest także tendencja do centralizacji władzy, co w naturalny sposób ogranicza inicjatywność na

¹ Zob. szerzej: J. Olchowski, Kulturowo-cywilizacyjna tożsamość RP, [w:] Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania – koncepcje – realizacja, red. A. Gil, T. Kapuśniak, Lublin-Warszawa 2009, s. 90-101.

² Znamienne, że na spotkaniu u wojewody lubelskiego, poświęconym tym kwestiom, spośród około 30 parlamentarzystów z Lubelszczyzny, zjawilo się pięciu.

³ Wg raportów grupy „Zagranica” – stowarzyszenia polskich organizacji pozarządowych, które prowadzą działania za granicą oraz na rzecz i we współpracy partnerami z zagranicy.

poziomie lokalnym czy regionalnym, obejmującym również współpracę transgraniczną. Należy jednak wyraźnie podkreślić, że ważnym problemem jest, wynikający z uwarunkowań historyczno-kulturowych, specyficzny, „bizantyjski” stosunek do władzy, która traktowana jest, w stopniu nieporównanie większym niż w Polsce, jako przywilej, a nie służba społeczna. Taka, bardzo hierarchiczna, wertykalna i korupcyjogenna struktura relacji władza – społeczeństwo nie wpisuje się w kanony „zachodniego” społeczeństwa obywatelskiego, opartego na wartościach liberalnej demokracji i poziomych relacjach obywatel – władza. Z drugiej natomiast strony, na poziomie współpracy między samorządami takie usytuowanie władzy w systemie społecznym stwarza zagrożenie, że współpraca transgraniczna z Polską służyć może głównie jako kolejne źródło przywilejów, „należnych” władzy tylko z racji tego, że jest władzą.

Wśród barier „współdzielonych” szczególne znaczenie mają, wspomniane już, poważne utrudnienia graniczne. Fatalna infrastruktura, obostrzenia wizowo-proceduralne oraz niskie standardy obsługi ruchu granicznego w dużym stopniu ograniczają możliwości rozwoju współpracy transgranicznej. Ponadto, współpracę tę utrudniają także niejasne lub niewystarczające regulacje prawne, zmuszające podmioty po obu stronach do mozolnego pokonywania barier administracyjnych, biurokratycznych itp.¹ Wreszcie, pozostaje problem zdobywania środków finansowych na rozwój współpracy. Tu także pojawiają się rozbieżności, czy różne rozwiązania, po stronie polskiej i ukraińskiej. O ile na przykład w Polsce istnieje Stowarzyszenie Samorządów Euroregionu Bug (skupiające 89 samorządów), co daje osobowość prawną, a zatem możliwość aplikowania o środki unijne, o tyle na Ukrainie nie istnieje odpowiednik takiej instytucji.

Wnioski

Transgraniczna współpraca Polski i Ukrainy, jak wynika z obserwacji, opiera się głównie na inicjatywach, podejmowanych przez różnego rodzaju organizacje pozarządowe, które realizują projekty finansowane przez programy Unii Europejskiej bądź innych grantodawców, takich jak na przykład Norweski Mechanizm Finansowy. Drugi filar tej współpracy stanowią samorzady, realizujące coraz więcej wspólnych, międzynarodowych przedsięwzięć, na przykład imprez kulturalnych, realizowanych często cyklicznie. Dotyczy to nie tylko „wielkich”, jak Lublin czy Lwów, posiadających znaczne zasoby logistyczne, finansowe i ludzkie oraz niebagatelny potencjał *soft power*, ale także mniejszych

¹ Transgraniczną współpracę sektora pozarządowego utrudnia np. wydawanie wiz z niewłaściwymi terminami, co de facto uniemożliwia sprawne realizowanie projektów, z reguły przygotowywanych przez wiele miesięcy.

samorządów – przykładem takiej współpracy może być chociażby rozwijająca się kooperacja między miastami Międzyrzec Podlaski i Kamień Koszyrski.

Z drugiej jednak strony, współpraca ta, na poziomie „wyższego szczebla”, pozostawia wiele do życzenia, częstokroć ograniczając się do szumnych deklaracji i podpisywania uroczystych umów. Dobrym przykładem może tu być sprawa Uniwersytetu Polsko-Ukraińskiego, którego powołanie zapowiadane jest niezmiennie od wielu lat (od 1997 roku), natomiast realne działania pozostają nader ograniczone, także ze względu na niektóre uwarunkowania, przedstawione powyżej.

Reasumując powyższe rozważania, warto postawić kilka pytań. Po pierwsze, choć być może w dłuższej perspektywie nie najważniejsze, wejście Polski do strefy Schengen utrudniło współpracę w wielu wymiarach, a dodatkowo przyczyniło się do utrwalenia owego „niewidzialnego muru” – zatem czy w efekcie zbliżenie w ramach współpracy regionalnej i transgranicznej nie zostało utrudnione? Zwłaszcza, jeśli uwzględnić opieszałość strony polskiej w sprawie wprowadzenia rozwiązań, dotyczących tzw. małego ruchu granicznego? Tuż po zaostreniu polityki wizowej najradykałniejsze głosy na Ukrainie oskarżały Polskę o stosowanie podwójnych standardów – deklarowanie przyjaźni i poparcia dla prozachodnich aspiracji Ukrainy na najwyższym szczeblu politycznym i jednocześnie upokarzanie oraz lekceważenie na szczeblu stosunków między społeczeństwami. Czy, w związku z tym, współpraca ekonomiczna, kulturalna, naukowa itp. może się rozwijać w warunkach zaostrenego reżimu granicznego? Sytuację poprawi być może przyjęcie na niedawnym szczycie UE – Ukraina Planu Działań na rzecz zniesienia wiz dla Ukrainy. Jednak spełnienie przez Ukrainę wszystkich warunków potrwa zapewne co najmniej kilka lat. Nawet wówczas nie zmieni się jednak w sposób diametralny fakt, że granica polsko-ukraińska pozostanie „granica ograniczonego zaufania”, jako zewnętrzna granica Unii Europejskiej¹.

Po drugie, należy się zastanowić, a rozwiązanie tego problemu stanowi znacznie poważniejsze wyzwanie niż kwestia procedur granicznych, czy w ogóle istnieje możliwość efektywnej współpracy samorządów i organizacji pozarządowych w warunkach bardzo zróżnicowanej kultury organizacyjnej, legislacyjnej itp.? Różnice te są bardzo głębokie, a ich niwelowanie nie ułatwia fakt, że organizacje pozarządowe mają do czynienia głównie z administracją na szczeblu lokalnym i samorządowym,

¹ „Tydzień na Wschodzie. Biuletyn analityczny OSW” 2010, nr 39, s. 11; zob. szerzej: A. Moraczewska, Transformacja funkcji współczesnej granicy polsko-ukraińskiej, [w:] Granica Polski i Ukrainy: bariera czy szansa współpracy?, red. W. Gizicki, A. Podraza, Lublin 2008, s. 55-75.

co dodatkowo wpływa na kształt polsko-ukraińskiej współpracy transgranicznej, tworząc rodzaj „błędnego koła”. Zwłaszcza, gdy weźmie się pod uwagę przedstawione tu uwarunkowania.

BIBLIOGRAFIA

1. Gromadzki G, Szymborska A., Polska w strefie Schengen – wyzwanie dla polityki wizowej, Fundacja Batorego, Warszawa 2007.
2. Hnatiuk O., Pożegnanie z imperium. Ukraińskie dyskusje o tożsamości, Lublin 2003.
3. Kapuśniak T., Europejska Polityka Sąsiedztwa a Ukraina, [w:] Nasz Bug. Tworzenie warunków dla rozwoju obszarów przygranicznych Polski, Ukrainy i Białorusi poprzez waloryzację i ochronę dziedzictwa naturalnego i kulturowego, red. M.S. Zięba, Lublin 2008.
4. Kawałko B., Determinants and factors of Polish-Ukrainian transborder cooperation, [w:] The Polish-Ukrainian Borderland. Environment – society – economy, red. B. Kawałko, A. Miszczuk, Zamość 2005.
5. Kossak W., Prawne problemy realizacji inwestycji państw Unii Europejskiej na Ukrainie, [w:] Warunki podejmowania i prowadzenia działalności gospodarczej w rejonach przygranicznych Polski i Ukrainy, red. R. Biskup, M. Ganczar, Lublin 2007.
6. Olchowski J., Kulturowo-cywilizacyjna tożsamość RP, [w:] Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania – koncepcje – realizacja, red. A. Gil, T. Kapuśniak, Lublin-Warszawa 2009.
7. Pietraś M., Piórko K., Podmioty transnarodowe, [w:] Międzynarodowe stosunki polityczne, red. M. Pietraś, Lublin 2006.
8. Polska – Ukraina. Współpraca organizacji pozarządowych, Warszawa 2003.
9. Riabczuk M., Dwie Ukrainy, Wrocław 2004.
10. Rykiel Z., Znaczenie polsko-ukraińskiego partnerstwa strategicznego, [w:] Strategiczne partnerstwo Polski i Ukrainy, red. W. Gizicki, A. Podraza, Lublin 2008.
11. Strategia współpracy transgranicznej Lublin – Łuck – Lwów – Iwano-Frankiwnsk, Lublin 2007.

Едуард Балашов,

*докторант Університету Марії Кюрі-Складовської (м. Люблін, Польща),
керівник відділу міжнародного співробітництва Національного університету
«Острозька академія»*

FORMY, WSKAŹNIKI I KRYTERIA SAMOREALIZACJI MŁODZIEŻOWEJ W POLSKIEJ I UKRAIŃSKIEJ NAUCE PEDAGOGICZNEJ

Zagadnienie samorealizacji należy do nowych, przyszłościowych kierunków społeczno-pedagogicznej analizy zachowania człowieka w środowisku społecznym. Aktualnie jest ono przedmiotem badań wielu dziedzin nauki: psychologii wieku, psychologii osobowości, pedagogiki ogólnej, filozofii i etyki. Jako samodzielna nauka wyodrębniła się dopiero w drugiej połowie XIX wieku, chociaż sama idea samorealizacji człowieka przeszła długą drogę zanim ukształtowała się¹.

W ostatnich latach w naukach pedagogiczno-psychologicznych formuje się nowy paradygmat edukacji, skierowany na stworzenie psychologicznych i społeczno-pedagogicznych warunków, sprzyjających intensywnemu nabieraniu pewności siebie, samokształtowaniu osobowości. Stopniowo głównym celem staje się możliwie pełne ujawnienie możliwości, zdolności osobowości oraz jej twórczego potencjału. Wszystko to niewątpliwie odnosi się do szeregu aktualnych trudnych problemów samorealizacji osobowości, czyli do jej autonomicznego samostwierdzenia, samowyróżnienia i samorozwoju².

Na proces samorealizacji wpływają dwie grupy czynników: zewnętrzne i wewnętrzne. Pod wewnętrznymi przyjęto rozumieć stopień rozwoju zdolności, jakości charakteru, woli, przyzwyczajajeń człowieka, elastyczność myślenia itp. Pod zewnętrznymi – obecność albo nieobecność społecznego zapotrzebowania na zdolności, potencje człowieka i to jak bardzo społeczeństwo tego potrzebuje³.

Zatrzymamy się najpierw na czynnikach wewnętrznych. One właśnie

¹ Tutuszkina M. (red.), *Praktyczeskaja psichologija*, Piter, Sankt-Peterburg 1993.

² Zebrowska M. (red.), *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*. Wydanie dwunaste, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1986.

³ Tamże.

prędzej czy później przejawia się w trakcie rozwoju człowieka, realizacji różnych scenariuszy życia, gdy toczyć się będą jego losy. W trakcie rozwoju drogi życiowej (która występuje jak ruch w systemie społeczeństwa, jego struktur społecznych) odbywa się albo nie odbywa fachowy, psychologiczny, obywatelski, moralny rozwój człowieka, podczas którego ujawniają się jego zdolności. W tym wypadku rozwój interpretuje się jak konsekwentne zaspakajanie coraz coraz bardziej złożonych potrzeb człowieka. Zgodnie z prawem hierarchii potrzeb A. Masłowa¹, dążenie do rzeczywistej samorealizacji nie może się rozpocząć, dopóki człowiek nie zaspokoi potrzeb znajdujących się na niższych poziomach owej hierarchii. Ich dominacja uniemożliwia bowiem odkrywanie ukrytych zdolności i potencji człowieka. Dodać należy także, że długotrwałe ignorowanie potrzeb najniższego szczebla może zablokować i zostawić człowieka na określonym poziomie rozwoju i funkcjonowania. Wiadomym jest, że ludzie, którzy byli w dzieciństwie odrzuceni w rodzinie lub w zespole, mogą odczuwać głębszą potrzebę szacunku i poszanowania przez całe swoje życie, a co za tym idzie ich rozwój zostaje opóźniany lub nawet zatrzymany, co można zaobserwować u wielu osób².

Jako przykład należy przytoczyć efekty wczesnego zatrzymania się rozwoju ogromnej liczby nastolatków, u których szkoła sformowała stereotyp niezdolnych do nauki, nie zaadaptowanych do środowiska lub do życia. Mogliby oni rozwinąć się, ale bodźców tego nie dostarcza im, ani instytucja, ani rodzina, a motywacja wewnętrzna nie rodzi się w nich. Problem dotyczy odrzuconych przez rodzinę i szkołę nastolatków, których świadomość nie dopuszcza dramatyzmu sytuacji. Z wiekiem osoby takie „budzą się” i starają się nadrobić utracony czas, jednak najczęściej jest już za późno. Nie mogą się już włączyć w ramy wielu struktur społecznych³.

Zatrzymaniu się rozwoju człowieka sprzyjają: szkodliwe przyzwyczajenia, stereotypy zachowania i brak woli. Ostatnia przyczyna jest wysoce ważna, ponieważ samorealizacja wymaga stałej pracy nad sobą, rozwoju zdolności i potencji do maksymalnie możliwego poziomu, odrzucając beczynność lub niepewność siebie. Rzeczywista samorealizacja oczekuje od jednostki podjęcia trudnych twórczych zadań oraz rozwiązań potrzebnych samemu człowiekowi, na które musi równocześnie istnieć zapotrzebowanie społeczeństwa⁴.

¹ Masłow A., *Motywacja i osobowość*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2006.

² Zebrowska M. (red.), dz. cyt.

³ Tamże.

⁴ Uchnast Z., *Humanistyczna orientacja w psychologii osobowości*, Lublin 1983.

Pojęcie rzeczywistej samorealizacji oznacza, że człowiek pracuje wykorzystując maksymalnie własne zdolności, możliwości i osiąga przy tym sukces. Jeśli natomiast nie udaje mu się go osiągnąć mobilizacja jego możliwości może doprowadzić go do frustracji lub nerwicy. Przykładem są młodzi absolwenci, przed którymi stawia się trudne, zawodowe zadanie nad wykonaniem, którego pracują oni kilka lat, ale nie osiągają oczekiwanych rezultatów. Sytuacja taka wywoła u nich uczucie niepewności i utratę wiary w siebie. Jednakże dla samorealizacji zagrożeniem jest też inna sytuacja: brak woli, bezczynność, niechęć do wysilania się, a więc i rozwijania się.

Proces samorealizacji może być ograniczony negatywnym wpływem zdobytych doświadczeń i nabytymi szkodliwymi przyzwyczajeniami, które umacniają człowieka w nieproduktywnym zachowaniu i często hamują jego rozwój. Spektrum takich szkodliwych przyzwyczajzeń jest bardzo szerokie. Odnoszą się do nich nieproduktywne schematy zachowania przejmowane od rodziców i nieprzydatne w danej aktualnej sytuacji, wzmożona agresywność, pragnienie dominacji w kontraktach, niechęć do analizy i doskonalenia własnego zachowania, rozwijania świadomości itp. Zgodnie z teorią Abrahama Masłowa, do przyzwyczajzeń, które ograniczają rozwój trzeba zaliczyć predylekcję do narkotyków i alkoholu. Samorealizacji i psychologicznemu rozwojowi przeszkadzać może również presja grupy i środowisko społeczne, które formują szkodliwe przyzwyczajenia i negatywne doświadczenie¹.

Wszystko to składa się na zagadnienie wewnętrznej odporności osobowości, jej możliwości przeciwstawienia się degradacji, czyli błędnej samorealizacji².

Zdawałoby się, że to właśnie samo zapotrzebowanie społeczne na zdolności i talenty jednostki powinno stymulować jej właściwy rozwój, który w rezultacie wychodzi od społeczeństwa. Problemem jest jednak fakt, że owe zapotrzebowanie na potencjał człowieka z reguły nie istnieje. Przykładem jest choćby problem bezrobocia, który ukazuje, że człowiek często jest niepotrzebny społeczeństwu, co prowadzi do odczucia własnej nieprzydatności.

Należy zatem przejść do opisu zewnętrznych warunków samorealizacji, a także do opisu strategii i kierunków, które pozwalają człowiekowi je polepszyć.

Jak wiadomo, to właśnie skuteczna polityka socjalna powinna stwarzać zewnętrzne warunki dla prawidłowej samorealizacji wszystkich członków

¹ Masłow A., *Dalnije predely czeloweczeskoj psichiki*, Per. s angl., Izd-wo „Ewrazija”, Sankt-Peterburg 1997.

² Tamże.

społeczeństwa (nie zapominając o młodych ludziach i starszych członkach społeczeństwa). Teoretyczną podstawą tej polityki jest traktowanie jednostki w kontekście jej społecznego otoczenia na różnych etapach drogi życiowej. Odpowiednio do tego rozróżnić można dwa typy ludzi: człowiek, który wchodzi w życie (noworodek, nastolatek, człowiek dojrzały) i człowiek, który kończy życiowy cykl (emeryt, człowiek w starszym wieku, człowiek długowieczny). Co za tym idzie, wszystkie rodzaje pomocy społecznej, które mają sprzyjać ich samorealizacji, muszą być zaadaptowane do wyżej wspomnianych typów .

We współczesnym świecie istnieje ogromna ilość zagrożeń dla rzeczywistej samorealizacji i rozwoju. Nastolatek na przykład może stracić życie używając narkotyków (narkomani żyją 25-30 lat). W wypadku tego problemu jest bezpodstawne mówienie o jakimkolwiek rodzaju dodatniej samorealizacji, gdyż osoba uzależniona skoncentrowana jest wyłącznie na nałogu. Na drogę błędnej samorealizacji młodego człowieka popycha reklama, rówieśnicy, rozpowszechnione mity dotyczące narkotyków (np. że narkomanię można wyleczyć na jakimkolwiek etapie). Polityka społeczna musi, zatem rozwiewać podobne mity i stać na straży prawidłowego rozwoju.

Zagrożeniem dla rzeczywistej samorealizacji jest także wstępowanie do sekty, dołączenie do różnorodnych grup, których działalność, a nawet istnienie są sprzeczne z prawem. Dziewczętom perspektywę rozwoju może ograniczyć np. wczesne macierzyństwo (młodziutka matka okazuje się człowiekiem bez przyszłości). Wszystkie trudne sytuacje wymienione powyżej stanowią w istocie czynnik, który ogranicza perspektywy samorealizacji wielu nastolatkom. Oprócz animozji środowiska społecznego, do przeszkód zaliczyć możemy nierozwiniętą świadomość i charakterystyczny dla tego etapu życia infantyлизм.

Należy stwierdzić, że ani rodzina, ani szkoła nie przełamały dotąd barier w umysłach ukraińskiej młodzieży (wśród uczniów) i nie uformowały w nich świadomości lepiej zaadaptowanej do realiów teraźniejszości. Kształtowanie tej nowej świadomości musi odbyć się w ramach pedagogiki i pracy społecznej. Na pierwszy plan wysuwa się tu sama metodyka profilaktyki różnych form psychologicznej i społecznej patologii pod postacią narkomanii, młodocianej przestępczości, wczesnego macierzyństwa, które doprowadzają do destrukcji osobowości¹.

Można wyodrębnić i inne problemy rodzące się wraz z samorealizacją człowieka, który ewoluuje. Tu szczególnego znaczenia nabywa zdefiniowanie sensu życia w różnych jego okresach, napelnienia go

¹ Fonarew A., *Formy stanowienia liczności w procesie jej profesjonalizacji*, w: *Woprosy psychologii*, # 2, Moskwa 1997.

specyficzną treścią zależną od etapu, na którym się znajdujemy. Powstaje więc pytanie jak „napęłnić” życie treścią, gdy środowisko, w którym jednostka przebywa pogarsza się i zmniejsza się ilość życiowych bodźców. Należy wreszcie odpowiedzieć na pytanie, co kryje się za pojęciem „godna starość” albo „szczęśliwa starość”, które formy samorealizacji zostają, a które znikają wraz z wiekiem; które nowe perspektywy może zaproponować społeczeństwo człowiekowi w starszym wieku; jak zmienia się sam sens życia na kolejnych jego etapach; jak przygotowywać człowieka do nadciągającej starości; jak z punktu widzenia samorealizacji konstruować środowisko społeczne dla ludzi w podeszłym wieku tak, aby powstało zapotrzebowanie na ich mądrość, wiedzę i doświadczenie¹.

Problem samorealizacji, w ten sposób, jest nieodłączny od kontekstu poszczególnych etapów życiowej drogi człowieka. Mówiąc o samorealizacji, trzeba mieć jednak na uwadze nie tylko jej rzeczywiste formy, które prowadzą do rozwoju jednostki, ale i jej błędne przejawy, które prowadzą do destrukcji i degradacji człowieka, a do których z kolei popycha go samo społeczeństwo.

Problem ten dotyczy rozpowszechnionych w społeczeństwie technologii niszczenia psychicznego i społecznego człowieka. W istocie społeczeństwo stało się bowiem wrogiem człowiekowi w wielu aspektach, kierując go na drogę złudnej samorealizacji i rzucając go w wir poszukiwań i realizacji błędnych wartości. Nauki humanistyczne i aksjologiczne zbyt skoncentrowały się na samourzeczywistnieniu i samostworzeniu jednostki pomijając procesy destrukcyjne prowadzące do samozniszczenia człowieka, a pochodzące z jego środowiska².

Przy obecności dużej ilości struktur społecznych, możliwości człowieka włączania się w nie są szersze i pojawiają się wiele form samorealizacji. W ramach jednej człowiek ma możliwość rozwinąć pewien typy zdolności, a w ramach innych – inne. Samorealizacja może spełniać się w takich formach jak służba państwowa, gromadzenie wartości materialnych, dostęp do cennych źródeł informacji, rozszerzenie zasięgu własnej świadomości itp. Wszystko to wymaga użycia i zainwestowania swoich zdolności i talentów. Jednak człowiek przy tym nie tylko pragnie przejawiać własny talent, ale i pozyskać uznanie swojej ważności społecznej. Jak już wspomniano, potwierdzenie i umocnienie tej czy innej formy samorealizacji i fakt uznania ważności społecznej można rozpatrywać jako samoutwierdzenie osobowości. Naturalne każdej osobowości jest pragnienie utwierdzenia

¹ Kuliutkin Y., Suchobskaja G., Licznosc. Vnutrennij mir i samorealizacja, Piter, Sankt-Peterburg 1996.

² Uchnast Z., dz. cyt.

się z pomocą wszystkich dostępnych środków (zajmując stanowisko, akumulując wartości materialne, otrzymując informację itp.)¹.

Trzeba mieć jednakże na uwadze, że realizując swoje te czy inne zdolności nie można być w pełni wolnym od oceny lub nie samoutwierdzać się w sensie dodatnim czy negatywnym. Dlatego procesy samorealizacji i samoutwierdzenia często odbywają się równolegle, chociaż niekiedy możliwa jest też samorealizacja bez samoutwierdzenia. Jako przykład przytoczyć można sytuację człowieka, który ciągle tworzy nowe naukowe koncepcje, idee, wzory itp., aczkolwiek nie otrzymuje w zamian uznania ze strony otoczenia.

Ważny jest również inny aspekt: uznanie społecznego znaczenia wyników działalności może pochodzić zarówno od środowiska jak i od samego człowieka. Niekiedy to, że tworzy jest ważne najpierw dla niego samego jako jednostki gdyż robi to, przynajmniej na początku, nie licząc na uznanie innych.

Obecnie, w związku z tym, że styl życia ciągle się zmienia i zwiększa się liczba sposobów włączania się człowieka w struktury społeczne, mamy do czynienia z różnorodnością form samorealizacji i samoutwierdzenia. Jak już wspomniano, od skuteczności włączania się człowieka do społeczeństwa zależy jego społeczne i psychologiczne samopoczucie oraz zadowolenie z życia. Sens życia natomiast jest silnie powiązany z ujawnieniem potencji, zdolności i talentów człowieka. Przy takim podejściu sens życia wiąże się z aktywnością człowieka, co jest właściwe tradycji europejskiej.

Dla późniejszego rozpatrzenia i przeanalizowania problemu samorealizacji trzeba przytoczyć klasyfikację głównych form samorealizacji. Proponuje się, zatem następującą typologię form samoutwierdzenia osobowości.²

Statusowe samoutwierdzenie (samoutwierdzenie przez osiągnięcie pewnego statusu).

Jest to jedna z głównych form samoutwierdzenia. Występuje ona w charakterze najistotniejszego dla człowieka powodu. Oczywiście jest, że przy tym może mieć miejsce zarówno dodatnia jak i negatywna forma samorealizacji. Człowiek w gonitwie za statusem może w ogóle zrezygnować z realizacji swoich zdolności i z indywidualności. Najlepiej byłoby jednak, aby chęć osiągnięcia prestiżu skierowała człowieka na tor rozwoju i doskonalenia. Wówczas status będzie prawidłowym skutkiem jego

¹ Martyniuk I., Problemy żywnego samoopredelenija molodeży, opyt prikladnogo issledowanija, Naukowa dumka, Kijów 1993.

² Zobow R., Kelasjew W., Samorealizacja czelowecka: wwdeniye w czeloweckoznaniye: Uczebnoje posobije, Izd-wo SpbU, Sankt-Peterburg 2001.

osiągnąć. Trzeba jednak uwzględnić także to, że osiągnięcie wysokiego statusu może kusić człowieka posiadaniem władzy nad innymi ludźmi, dominacji nad nimi lub swobodnego manipulowania ich zachowaniem.

Poszukiwawcze samoutwierdzenia.

Człowiek stara samoutwierdzić się przez bezustanne poszukiwanie i zmianę rodzajów działalności, co przejawia się w zmianie pracy, przyjaciół, celów i pasji. Ten typ samoutwierdzenia jest częsty szczególnie dziś – w epoce transformacji. Ludziom, którzy samoutwierdzają się tym sposobem mają problemy z koncentracją na jednej, konkretnej sprawie, przejawiają popęd do zmiany zajęć, nadmierną aktywność lub ekstrawertyczność. W konsekwencji często nie znajdują oni granic w swym w życiu, co sprzyja pojawieniu się zawiedzenia i niezadowolenia. Samorealizacja w tej formie może być błędna.

Samoutwierdzenie jako cel samoistny (cel sam w sobie).

Wiele osób stara się samoutwierdzić jakimikolwiek środkami. Przykładem są już wyżej wspomniane nastolatki, które starają się zwrócić na siebie uwagę modą, która czyni ich zauważalnymi i wyodrębnia z tłumu (jest to także świadoma chęć podkreślenia swojej przynależności do grupy). Dają zaobserwować się również częste próby zwrócenia na siebie uwagi chuligańskimi czynami lub aktami wandalizmu. Takie samowrażenie świadczy nie tylko o tym, że człowiek nie ma innych dróg samorealizacji, ale także o niskim poziomie kultury, a być może także o wypaczonych potrzebach. Niemniej jednak we współczesnym społeczeństwie często konstruktywne i społecznie możliwe do przyjęcia sposoby samorealizacji osobowości bywają nieosiągalne. W następstwie tego człowiek zaczyna szukać samowrażenia się w formach destruktywnych, takich jak czyny kryminalne, ekstremizm młodzieżowy itp.

Prestiżowe samoutwierdzenie.

Pod prestiżowym samoutwierdzeniem rozumie się próbę podwyższenia swojej ważności przez nabycie prestiżowych, modnych rzeczy (samochodów, telewizorów nowej marki, popularnych książek, obrazów itp.). Na tej drodze samorealizacja też może okazać się najczęściej błędna. W imię prestiżu człowiek nabywa niepotrzebne mu rzeczy wydając na nie znaczne środki. W społeczeństwie ukraińskim często spotkać można ludzi, którzy kupują drogie książki, których nigdy nie przeczytają, modne rzeczy, które szkodzą zdrowiu, a także takich, którzy zachęceni reklamą spożywają produkty szkodliwe dla zdrowia. Ten typ samoutwierdzenia jest bardzo popularny szczególnie na Zachodzie i razem z narzuconymi zachodnimi wartościami i sposobem życia zakorzenia się także na Ukrainie. Za granicą, w krajach wysoko rozwiniętych gospodarczo stymulacja do prestiżowej konsumpcji jest jednym z rodzajów marketingu i związana

jest z celami przemysłu. Proces ten odbywa się w warunkach obecności na rynku markowych towarów, na tle wysokiej stopy życiowej i szeroko dostępnej informacji o pojawiających się w sprzedaży nowościach. Na Ukrainie, na tle niskiej stopy życiowej i niskiej jakości towarów oraz przy niewystarczającej informacji na ich temat, prestiżowa konsumpcja znacznie częściej doprowadziła do masowych zatruc szeroko przereklamowanymi towarami i do pogorszenia zdrowia dużej liczby ludności. W rezultacie zawrotnie powiększa się dezadaptacja ludzi do warunków życia. W gonitwie za modą człowiek odwraca się od rzeczywistej samorealizacji.

Samoutwierdzenie na zasadach gromadzenia.

Człowiek uważa się za znaczącego społecznie, jeśli posiada pewien kapitał lub wartości materialne. Ten środek samorealizacji był zawsze istotny szczególnie na Zachodzie, chociaż aktualnie stopniowo traci swoje znaczenie. Na Ukrainie jak wiadomo, ten środek samoutwierdzenia był przez długi czas poza zasięgiem obywateli, ale aktualnie liczba ludzi którzy realizują się w ten sposób stale się zwiększa. Dla wielu gromadzenie pieniędzy i wartości materialnych staje się celem samym w sobie i celem życia. Jednak taka droga samoutwierdzenia nie przynosi prawdziwego szczęścia i zadowolenia, zwłaszcza w ukraińskich i polskich warunkach. Podporządkowywać swoje życie i zdolności tylko zarabianiu pieniędzy nie jest właściwe ani Ukraińcowi ani Polakowi. Człowiek ogranicza bowiem sam siebie jeśli sprowadza sens życia do prostego gromadzenia. "Chciwe Ja" jest pozbawione perspektyw w warunkach społeczeństwa, ponieważ jest obce ukraińskim i polskim tradycjom kulturowym.

Samoutwierdzenie przez rozszerzenie zasięgów i możliwości własnej świadomości oraz doskonalenia duchowości.

Ta forma samoutwierdzenia często przewiduje poszerzenie psychologicznych możliwości człowieka, jego wejście na jakościowo nowy poziom kultury, opanowania metod samopoznania i samodoskonalenia się oraz stały rozwój „wgląd siebie”. Samorealizacja może okazać w tej formie pełna i prawdziwa. Przed człowiekiem otwierają się bezgraniczne perspektywy rozwoju i dlatego właśnie ten sposób realizacji staje się atrakcyjniejszy dla coraz większej liczby ludzi. Jest to przyszłościowa forma samorealizacji i ujawnienia ukrytych możliwości i potencji człowieka. Zachęca ona do przeanalizowania zagadnienia wejścia człowieka do nowych form cywilizacji i stworzeniu nowego noosferowego myślenia. Należy jednak wspomnieć, że również przy tego typu samorealizacji jednostka nie zawsze bywa zauważona i doceniona przez społeczeństwo .

Samoutwierdzenie przez dostęp do źródeł informacji i dołączenie do elity intelektualnej społeczeństwa.

W dzisiejszym świecie stało się oczywistym, że rangę człowieka określa się nie tyle ilością posiadanych przez niego wartości materialnych, ale także jego możliwością dostępu do poszczególnych rodzajów informacji (np. media), do których z reguły dojdzie mają tylko elitarne warstwy społeczeństwa. Dlatego też tak wielka jest liczba ludzi, którzy pragną dołączyć się do elitarnych grup i źródeł informacji, które one posiadają.

Samoutwierdzenie przez twórczość.

Jest to zintegrowana forma samoutwierdzenia. Łączy ona i jednoczy w sobie szereg innych form, takich jak między innymi samorealizacja poprzez poszerzenie zasięgów własnej świadomości. Samorealizacja przez twórczość jest najpełniejsza i najskuteczniejsza. W akcie twórczym maksymalnie uruchamiają się potencje i zdolności człowieka. Twórcze osiągnięcia w ostateczności otrzymują wysokie uznanie zarówno ze strony społeczeństwa, jak i ze strony samego twórcy. W świetle tej metody osiągania satysfakcji wszystkie inne formy samoutwierdzenia mogą stracić swoje znaczenie (dla artysty często tracą sens pieniądze, prestiżowe przedmioty itd.). Człowiek, który odczuł smak twórczości, wzbija się ponad rzeczywistość i potrafi osiągnąć najwyższe pułapy. W połączeniu z samorealizacją, poprzez rozszerzenie zasięgów i możliwości własnej świadomości jest to najatrakcyjniejsza i dająca najwięcej perspektyw forma samoutwierdzenia. Jak pokazują badania socjologiczne, większość ludzi chce realizować się właśnie poprzez twórczość.

Lista form samoutwierdzenia człowieka może być uzupełniona także innymi formami. Tak jak wspomniano, człowiek, jeśli nie realizował się innymi sposobami (w pracy czy rodzinie) może urzeczywistnić się przynależnością do sekt, tajnych grup itp¹.

Należy wskazać, że samoutwierdzenie się w jednym zakresie może być z reguły szkodliwe. Jeśli bowiem człowiek zaczyna dążyć tylko do bogactwa, korzystnych dla niego znajomości czy elity intelektualnej, staje się on ubogą duchowo, jednowymiarową istotą. Jednostronne i uporczywe realizowanie tylko wyżej wspomnianych ambicji rodzi tzw. „karierowiczów” i doprowadza do ukształtowania ludzi oderwanych od życia².

Samorealizacja człowieka w jakimkolwiek jednym tylko zakresie nie może uczynić go prawdziwie szczęśliwym i harmonijnym. W jakiejś mierze jednostka, która samourzeczywistniła się jednym tylko sposobem pozostaje na zawsze jednostronna. Dlatego też najskuteczniejsza jest samorealizacja człowieka jednocześnie na kilku płaszczyznach. Włączając się w struktury społeczne, musi on mieć możliwości zaspokojenia swoich prymarnych

¹ Zebrowska M. (red.), dz.cyt.

² Fonarew A., dz. cyt.

potrzeb a potem osiągnięcia pewnego statusu w społeczeństwie poprzez stanie się integratywną częścią pewnej grupy, poszerzaniu horyzontów swojej świadomości, dostęp do źródeł ważnych informacji (media, literatura itp.). Jednak w obecnych warunkach, zarówno na Ukrainie, jak i w Polsce jest to nadal nieosiągalny stan „idealny”. W realnym życiu nadal dominuje człowiek jednowymiarowy, który zazwyczaj ogranicza się do samorealizacji na jednej tylko albo, co najwyżej na kilku płaszczyznach. Przy czym nie wiadomo, czy wystawiona mu przez społeczeństwo ocena odpowiadać będzie jego prawdziwym zdolnościom i osiągnięciom. W rzeczywistości najczęściej spotkać można ludzi, w których życiu dominuje tylko praca, rodzina, sekta, partia lub sport, a to nierzadko przy nieobecności społecznie znaczącego szacunku dla ich działalności i osobowości¹.

Podążając za dominującą formą samorealizacji można sklasyfikować także i pewne charakterystyczne typy ludzi. Jednym z nich jest osobowość, u której samorealizacja wyraża się w zasadzie tylko zaspokojeniu potrzeb fizjologicznych takich jak jedzenie, sen, aktywność itp. Zarazem jednak można wyróżnić ludzi, dla których głównymi formami samowrażania są samodoskonalenie, rozszerzenie zasięgów własnej świadomości, odkrywanie i rozumienie rzeczywistości. Z takiego rodzaju jednostek formować się mogą wielcy uczeni, myśliciele albo fanatycy.

Każdemu wyżej wymienionemu typowi właściwe są swoje własne mechanizmy adaptacji do środowiska. W rzeczywistości bowiem adaptacja do materialnych zakresów samorealizacji wymaga innych mechanizmów i sposobów działalności niż adaptacja do zakresów duchowych.

Sens prawa hierarchii potrzeb polega w tym, że wyższe potrzeby powstają z reguły wówczas, gdy niższe są już zaspokojone. Nasylenie musi jednak nosić długotrwały i intensywny charakter. Pozwala to przypuszczać, że kształtowanie potrzeb jednostki jak i grup społecznych, a nawet całego społeczeństwa, odbywa się konsekwentnie i prawidłowo: potrzeba wyższego rzędu powstaje na podstawie nasyconej potrzeby niższego, poprzedniego stopnia².

Jeśli społeczeństwo, grupa społeczna, czy jednostka nie poczuwa się w dostatecznym stopniu bezpieczna, nie będą się u nich uaktywniać potrzeby poszerzania swojego świata duchowego, horyzontów, realizacji wartości, które zostały im być może wpojone w procesie wychowania. Stąd też należy zrozumieć, z czego wynika obniżenie intelektualnego poziomu ludności we współczesnym świecie i dlaczego upada jej duchowość; ludzie z trudnościami radzą sobie z zaspakajaniem niższych potrzeb nie mogąc

¹ Uchnast Z., dz. cyt.

² Tutuszkina M. (red.), dz. cyt.

pozwolić sobie na zajmowanie się bardziej złożonymi problemami. Należy jednak uściślić, że jest to charakterystyczne nie dla wszystkich ludzi, ale dla większości.

Wiadomo jednak, że przy określonych warunkach niezaspokojenia niższych potrzeb, pomimo tego, że są one ważniejsze, nie zawsze blokuje się samoaktualizacja na wyższych poziomach. We współczesnej Ukrainie mamy obecnie do czynienia na przykład z sytuacją, w której wielu uczonych kontynuuje swoje prace nie otrzymując odpowiedniej pensji lub urzędu (jedzenie, byt materialny). Przykładem są choćby pedagodzy, lekarze, kontynuujący swe misje bez względu na pogarszające się warunki ekonomiczno-socjalne. Wynika z tego zatem, że ludzie nawet w krytycznych sytuacjach, w imię idei często rezygnują z zaspokojenia niższych potrzeb.

Zaspakajanie wyższych pragnień wpływa natomiast na przedłużenie życia czy obniżenie liczby zachorowań. Życie skupione na zaspakajaniu potrzeb wyższej rangi częściej przynosi szczęście i prowadzi do rozwoju osobowości. Dlatego człowiek może realizować potrzeby fizjologiczne nie zawsze kosztem wyższych.

Rzeczywistość często popycha jednak człowieka do życia tylko na poziomie pragnień podstawowych. W tej sytuacji jednostka wiele traci i jakby okrada siebie i nie wspina się na bardziej zaawansowany poziom – poziom człowieka rozumnego. Niestety wiele członków społeczeństwa cofa się i powraca do sfery „bytu biologicznego”, mając na celu tylko przeżycie lub podtrzymanie życia. Taka sytuacja jest zawsze dla człowieka wewnętrznym dramatem, gdyż odbiera mu poczucie pełni życia dając mu w zamian „niesmak” niewykorzystanych możliwości¹.

Wiadomo, że najważniejszym zakresem samorealizacji człowieka jest praca. Niebezpieczne jest więc zastanowienie się na tym, które kryteria pozwalają sądzić o pomyślności albo niepomyślności samorealizacji w działalności zawodowej.

Najbardziej znanym wskaźnikiem pomyślności albo niepomyślności samorealizacji człowieka w pracy jest wskaźnik zewnętrznej produktywności. To zagadnienie dotyczy przeważnie wskaźników liczebnych, których przykładem może być utrzymanie pewnego niezbędnego poziomu jakości (ilość szczegółów utworzonych przez pracownika, ilość wiedzy przyswajanej przez studenta, ilość nowych opracowań w tym czy innym naukowym zakresie itp.). Często o samorealizacji świadczy właśnie ten wskaźnik. Dla społeczeństwa jest bowiem istotnie ważne to jaki

¹ Martyniuk I., dz. cyt.

zewewnętrzny wynik i w jakiej ilości produkcji da się wyrazić. Produkcja ta jest nieodzowna dla istnienia i rozwoju społeczeństwa¹.

Jednak sądenie o tym, czy samorealizacja człowieka w pracy urzeczywistniła się tylko na podstawie jednego wskaźnika, byłoby niedokładne, ponieważ przy takim podejściu nie uwzględnia się indywidualnych właściwości i zdolności człowieka, a także szeregu innych czynników.

Innym ważnym wskaźnikiem samorealizacji w pracy jest miara zadowolenia człowieka z procesu jego pracy. Jeśli człowiek osiąga wysokie wyniki, ale przy tym nie odczuwa satysfakcji, nie ma podstaw, aby mówić o udanej samorealizacji. W codziennym życiu często spotkać można takie sytuacje, kiedy człowiek osiąga wysokie wyniki, ale przy tym nie odczuwa zadowolenia z tego. Wiele rodzajów pracy w ogóle nie może przynosić dogłębnego zadowolenia. Trudno na przykład stwierdzić, że samorealizacja odbyła się u urzędnika, który pracuje tylko w celu zgromadzenia środków na zaspokojenie potrzeb niższego rzędu. Idąc za tym przykładem samorealizacji nie ma też miejsca w przypadku studenta, który otrzymując wysokie oceny z przedmiotów, które go nie interesują nie odczuwa zadowolenia. Tylko w sytuacji, kiedy wysokie wyniki wywołują wewnętrzną satysfakcję, pojawiają się istotne, chociaż jeszcze niedostateczne podstawy, aby mówić o samorealizacji i jej urzeczywistnieniu. Dlatego połączenie zewnętrznej wydajności z wewnętrznym zadowoleniem jest jedynie potrzebnym, ale jeszcze niedostatecznym warunkiem samorealizacji.

Następnym, nie mniej ważnym wskaźnikiem samorealizacji człowieka jest psychologiczna „cena”, jaką człowiek musi zapłacić za swoją efektywność i zadowolenie. Nawet przy wysokiej wydajności i zadowoleniu nie można mówić o udanej samorealizacji, jeśli człowiek zmuszony jest przyplacać za nią swoim fizycznym czy psychicznym zdrowiem. Samorealizacja ma zatem miejsce jeśli zaistniały następujące czynniki: wysoka i efektywna wydajność oraz zadowolenie z pracy przy nieobecności szkodliwego psychicznego nadwyrężenia. Dopiero, gdy nastąpi współistnienie tych trzech wskaźników można rozpatrywać miarę samorealizacji człowieka w tym czy innym rodzaju pracy².

Trzeba mieć również na uwadze, że samorealizacja przewiduje transformację możliwości i postaw człowieka (jego wewnętrznej treści) w konkretne zachowanie. Dlatego pewne jednostki pracują dla zaspokojenia swoich potrzeb biologicznych, a inne dla realizacji swoich zdolności

¹ Fonarew A., dz. cyt.

² Zobow R., Kelasjew W., dz. cyt.

i wartości, które często miewają czysto utopijny charakter. Motywy samorealizacji mogą być zatem różnorodne. Jeśli w jakości napędowej siły występuje idea religijna albo utopijna wówczas człowiek pracuje i lokuje swoje zdolności dla służenia Bogu, albo realizacji idei „światlanej przyszłości”. W tych wypadkach osobisty sukces odchodzi na drugi plan i człowiek może nie przywiązywać uwagi do nadmiernej eksploatacji psychicznej i fizycznej, a nawet do utraty zdrowia. Dlatego też ta forma samorealizacji również może okazać się jednostronną¹.

Jeśli chodzi o samorealizację w rodzinie, na pierwszy plan wysuwa się kryterium wewnętrznego zadowolenia jej członków z bycia jedną komórką społeczną. Specjaliści często mówią o ich jedności na różnych poziomach (duchowym, emocjonalnym, psychofizjologicznym). Przy nieobecności tej jedności gwałtownie rośnie zagrożenie psychicznego wyeksploatowania powodowanego chęcią utrzymania rodziny jako całości. Dla spełnienia tego celu duże znaczenie mają zewnętrzne czynniki materialne. Przy określonych warunkach materialnych właśnie ten czynnik może nabrać dominującego znaczenia (np. w sytuacji kryzysu, oziębłości partnerów, wewnętrznych konfliktów itp.). Rodzina jest bowiem tą płaszczyzną, na której człowiek dąży do zrealizowania najintymniejszych potrzeb, takich jak: miłość, przynależność czy szacunek. Jednak w niesprzyjających warunkach zewnętrznych, nie zawsze udaje się potrzeby te zaspokoić. Empiryczne badania pokazują, że często rodziny, założone na zewnętrznej podstawie materialnej, okazują się trwalsze, aniżeli rodziny, zbudowane jedynie na emocjach i miłości. Najbardziej sprzyjają sytuacją jest więc połączenie czynnika zewnętrznego materialnego oraz wewnętrznego duchowo-emocjonalnego (miłości). Materialny czynnik (utrzymanie rodziny) jest analogicznie porównywalny do samorealizacji w działalności zawodowej. Człowiek, który pragnie utrzymać rodzinę, będzie dokładać wszelkich starań dla zapewnienia bytu materialnego. Zatem w zakresie rodziny mamy do czynienia z takimi samymi kryteriami samorealizacji, co w zakresie działalności zawodowej².

Samorealizacja człowieka urzeczywistnia się także w innych zakresach, których całość tworzy życiowy obszar człowieka. Te czy inne jej formy towarzyszą człowiekowi w ciągu całego życia. Badania pokazują, że można wyodrębnić typ osobowości, u której zawsze samorealizacja okazuje się bardziej albo mniej udana. Istnieje także inny typ, u którego samorealizacja jest utrudniona w ciągu całej drogi życiowej i przebiega ze znacznymi

¹ Niebrzydowski L., Psychologia potrzeb aspiracji i możliwości, Akademickie Centrum Graficzno-Marketingowe S.A. LODART, Łódź 1999.

² Kuliutkin Y., Suchobskaja G., dz. cyt.

komplikacjami, napotykając liczne przeszkody. Natomiast u pewnego typu ludzi samorealizacja może być udana tylko na poszczególnych etapach życia.

Ludzie, u których samorealizacja okazuje się udana mogą ujawnić swoje niepowtarzalne talenty i zdolności, osiągnąć świadomość swoich silnych i słabych stron, obiektywizm samooceny, wiarę w siebie, itp. Charakterystyczna jest dla nich umiejętność samodzielnego myślenia oraz przyjmowania na siebie odpowiedzialności za własne życie. Nie powołują się oni na błędne opinie i nie przekładają odpowiedzialność na innych, sami dla siebie stanowią „przewodników”. Umieją oni sprawnie wykorzystać czas, cenią go, dobrze rozumieją swoje uczucia, umieją słuchać innych, a szcycąc się własnymi osiągnięciami, umieją cieszyć się sukcesami innych. Natomiast samorealizacja osobowości okazuje się zaburzona, jeśli człowiek zaczyna unikać odpowiedzialności za własne życie, przekłada ją na innych, nadmiernie martwi się, żyje w lęku przed przyszłością i nie jest zdolny do wykorzystania swoich możliwości, nie zna swoich silnych stron, nie docenia swoich indywidualnych talentów. Jego zdolności i potencjał pozostają nieodkryte i niezrealizowane. Takie życie mija, a samorealizacja nie odbywa się.

Jak już wspomniano powodzenie samorealizacji zależy od zewnętrznych warunków społecznych. Jeśli losy człowieka toczą się w środowisku, które wyraźnie manifestuje zapotrzebowanie na jego niepowtarzalne indywidualne cechy, zdolności i silne strony, to samorealizacja będzie w pełnej mierze udana. Natomiast w środowisku, które nie docenia wyrazistości osobowości jednostki, człowiek nie będzie w stanie rozwinąć swoich zdolności i talentów. Środowisko społeczne może nawet okazać się wrogię stając na drodze do samourzeczywistnienia, kiedy człowiek stara się realizować swoje interesy i talenty. Historia zna wiele wybitnych osobowości, twórców i nowatorów, którzy niedocenieni przez środowisko nie mogli odczuć smaku samorealizacji. Wypadki takie są charakterystyczne zarówno dla mikro-środowisk jak i dla środowiska reżimów totalitarnych.

Oceniając wpływ zewnętrznego środowiska na samorealizację człowieka, należy mieć na uwadze fakt, że tak samo jak zbyt niesprzyjające, tak i zbyt sprzyjające warunki dla samorealizacji mogą odegrać równie negatywną rolę. O wpływie niesprzyjających warunków już nadmieniono. Natomiast zbyt przychylne często osłabiają motywację do samorealizacji i osiągnięcia wysokich wyników.

Analogiczne zjawiska można obserwować również w innych zakresach samourzeczywistnienia. Człowiek, któremu zewnętrzne środowisko bezkompromisowo oferuje wszelki możliwości zaspokojenia potrzeb nie będzie mieć wystarczająco dużo bodźców do rozwoju i ujawnienia swoich potencji. Bodźce te, jeśli już wystąpią to będą osłabione. Niewykorzystane

możliwości zawsze natomiast prowadzą do impasu i degradacji. Na pomyślność samorealizacji wpływa więc intensywność wpływów zewnętrznych: zarówno małe natężenie takich wpływów jak i zbyt wysokie jest niesprzyjające. Wynika z tego, że intensywna zewnętrzna stymulacja może doprowadzić do przesilenia i przeforsowania psychicznego, a w ostateczności do samozniszczenia człowieka.

Należy dodać, że wszystkie wymienione wskaźniki i kryteria samorealizacji mogą przyczynić się do samodegradacji. Nawet zbyt wysoka, ale długotrwała efektywność działań człowieka może okazać się dla niego szkodliwa. Zbyt długotrwałe, bowiem zadowolenie z wyników swojej działalności często oznacza impas i samozniszczenie chwiejnych nieodpornych osobowościowych struktur. Samozniszczenie człowieka jest jeszcze bardziej oczywiste w warunkach wyczerpanego napięcia nerwowego. Nawet w tak skutecznym zakresie samorealizacji jak twórczość zbyt wysoka wydajność przy zbyt dużym wyeksploatowaniu nerwowym może nieść za sobą zagrożenia i doprowadzić w efekcie do samodegradacji¹.

BIBLIOGRAFIA

1. Fonarew A., Formy stanowienia liczności w procesie jej profesjonalizacji, w: *Woprosy psychologii*, # 2, Moskwa 1997.
2. Kuliutkin Y., Suchobskaja G., *Licznosc. Vnutrennij mir i samorealizacija*, Piter, Sankt-Peterburg 1996, s. 117.
2. Martyniuk I., *Problemy żyznennogo samoopredelenija molodeży, opyt prikladnogo issledowanija*, Naukowa dumka, Kijów 1993.
3. Masłow A., *Dalnije predely czeloweczeskoj psichiki*, Per. s angl., Izd-wo „Ewrazija”, Sankt-Peterburg 1997, s. 430.
4. Masłow A., *Mowywacja i osobowość*, Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 8-12.
5. Niebrzydowski L., *Psychologia potrzeb aspiracji i możliwości*, Akademickie Centrum Graficzno-Marketingowe S.A. LODART, Łódź 1999.
6. Szostak J., *Samorealizacja i samoocena młodzieży*, Societas, Warszawa 1997.
7. Tutuszkina M. (red.), *Prakticzeskaja psichologija*, Piter, Sankt-Peterburg 1993, 422 s.
8. Uchnast Z., *Humanistyczna orientacja w psychologii osobowości*, Lublin 1983.
9. Zebrowska M. (red.), *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*. Wydanie dwunaste, Państwowe Wydawnictwo naukowe, Warszawa 1986.
10. Zobow R., Kelasjew W., *Samorealizacja czeloweka: wwedenije w czelowekoznanije: Uczebnoje posobije*, Izd-wo SpbU, Sankt-Peterburg 2001, s. 280.

¹ Kuliutkin Y., Suchobskaja G., dz. cyt.

**ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
У ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНІ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЗОВНІШНЮ
ПОЛІТИКУ ДЕРЖАВ**

УДК 323.22

Вероніка Прохиря,
комітет Верховної Ради України з питань Європейської інтеграції, керівник
громадської організації “Євразійського Інституту Свобод”

ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ ДЕРЖАВИ

У статті висвітлено бачення впливу внутрішньополітичних процесів на зовнішню політику держави. Звернуто увагу на особливості формування нормативно-правової бази співробітництва між Україною та європейськими структурами. Висвітлено зміни у зовнішній політиці держави після 2004 р. Критично переосмислено здобутки та прорахунки “помаранчевої влади” у сфері зовнішніх відносин, а також проаналізовано внутрішні чинники, які супроводжували цей процес.

Ключові слова: співробітництво, двосторонні відносини, євроінтеграція, ЄС, внутрішня політика, реформи, розчарування.

In the article the author follows the vision of internal political processes in foreign policy. Pays attention to the peculiarities of the legal framework of cooperation between Ukraine and European structures. It reflects changes in the foreign policy of the state after 2004 are critically reviewed achievements and failures “orange power” in foreign relations and internal factors are analyzed that accompanied this process.

Keywords: cooperation, bilateral relations, European integration, EU and domestic policies, reforms, disillusionment.

У найзагальнішому розумінні відносини між Україною та Європейським Союзом були започатковані в грудні 1991 року, коли міністр закордонних справ Нідерландів як країни, що на той час головувала в ЄС, у своєму листі від імені Євросоюзу офіційно визнав незалежність України.

Передумови ж для процесу інтеграції України до Європейського Союзу були закладені підписанням 14 червня 1994 року Угоди про Партнерство та Співробітництво між Україною та ЄС (УПС) [1], яка стала певним юридичним підґрунтям для включення України в загальноєвропейські процеси, оскільки передбачала співробітництво з країнами ЄС з низки політичних, економічних та гуманітарних питань.

Укладення УПС дозволило встановити регулярний двосторонній діалог між Україною та ЄС, впровадити впорядкований режим торгівлі між обома сторонами на основі принципів ГАТТ/СОТ, визначи-

ти пріоритети адаптації законодавства України до стандартів та норм Європейського Співтовариства у пріоритетних секторах української економіки. Таким чином, були створені інституційні рамки для політичного зближення України та ЄС та інтеграції української економіки до Внутрішнього ринку ЄС на основі адаптації українського законодавства до законодавства Євросоюзу.

Отже, ще 16 років тому, УПС відкрила в нормативно-правовому сенсі перспективу для набуття Україною статусу асоційованого члена ЄС.

Значний позитивний політичний вплив на розвиток відносин між Україною та ЄС мало розширення Євросоюзу у 2004 році [2], завдяки якому до його складу увійшли безпосередні сусіди та традиційні партнери України, інтересам яких відповідає подальше наближення України до ЄС.

Проте, очевидно, що окрім зовнішніх чинників, на процес розвитку двосторонніх відносин України та Євросоюзу мали й внутрішньодержавні трансформації. Особливо тенденція їх впливу простежується при аналізі взаємин Україна-ЄС за період з 2005 до 2010 рр.

Після президентських виборів 2004 року, з формуванням “проєвропейського” уряду, аналітики заговорили про пожвавлення у процесі реалізації євроінтеграційних прагнень України.

Міністр закордонних справ України Борис Тарасюк у жовтні 2005 року в студії Української служби “Бі-Бі-Сі” [3] зауважував, що після Помаранчевої революції ставлення до України змінилося корінним чином з боку ЄС та НАТО.

“Віктор Ющенко відразу запропонував перевести взаємини в прагматичне русло, склавши так звану “Дорожню карту”, що ми і маємо зробити до кінця 2005 року. Кінцева мета її на цей рік – членство в СОТ. ЄС тут проводить послідовну політику на всіх етапах на шляху її членства. Вже до саміту буде завершено ще одну багаторічну проблему – надання Україні статусу країни з ринковою економікою. Маємо підстави стверджувати, що це відбудеться до саміту. До саміту почнуться також унікальні і безпрецедентні переговори щодо лібералізації візового режиму щодо українських громадян. На саміті ми очікуємо сигналу про започаткування переговорів щодо зони вільної торгівлі з ЄС. Якщо все так станеться, то можна говорити, що у відносинах ЄС з Україною в 2005 році відбувся прорив”, – зазначав тодішній очільник українського МЗС.

Сьогодні по-різному можна сприймати слова міністра, проте, без будь-якого перебільшення можна стверджувати, що 2005 рік на європейському континенті починався під знаком України. Мабуть, у січні

на шпальтах європейських ЗМІ найпоширенішим було словосполучення “Orange Revolution”, а чи не найпопулярнішим європейським політиком був новообраний український Президент Віктор Ющенко.

Проте замість того, щоб консолідувати всі гілки влади задля реалізації реформ, українські політики зосередилися на політичному протистоянні. Чотириразова зміна очільників Урядів за п’ять років президентства В. Ющенка не сприяла стабілізації внутрішньополітичного становища, а відповідно, й гальмувала прорив у зовнішньополітичній сфері.

17 вересня 2009 року, Верховний представник ЄС з питань спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС Хав’єр Солана, виступаючи в Гарварді заявив, що відчуває розчарування через політику українського керівництва [4]. Зокрема, Верховний представник ЄС зазначив, що відчуває “глибоку фрустрацію” до України у зв’язку з тим, як її лідери керували країною після Помаранчевої революції 2004 року.

Крім того, відповідаючи на запитання про перспективи членства України в ЄС, Солана відповів, що не очікує його в доступному для огляду майбутньому.

Напередодні Саміту Україна-ЄС, у грудні 2009 року, держсекретар уряду Франції П’єр Лелю констатував [5], що існує явне розчарування в тому, що українські політики не здатні здійснювати реформи, зростає корупція, країна залишається сильно залежною від міжнародної допомоги. А, власне, на Саміті Україна-Європейський Союз, що відбувся в Києві 4 грудня 2009 року, не вдалося добитися зближення країни із Заходом.

“Угода про асоціацію, яку Україна вважає серйозним кроком на шляху до членства в ЄС, не була підписана, оскільки не підготовлено договору про запровадження зони вільної торгівлі, що є складовою частиною угоди. Говорилося про дуже незначний прогрес в лібералізації візового режиму України з ЄС. Окрім того, Києву вказали на необхідність владнати газові відносини з Росією. Результати саміту були передбачуваними, враховуючи політичну нестабільність в Україні і брак поступу в реформуванні економіки”, – пише Павло Кордубан у статті, яку опублікував Інтернет-портал американського фонду The Jamestown Foundation [6].

Так чи інакше, у період з 2005 до 2009 рр. українська влада не скористалася шансом радикально поглибити та інтенсифікувати взаємини Києва та Брюсселя. Сприятливий момент було згаяно, а тим часом, у самому Союзі почалися внутрішні трансформації.

Перше і найголовніше – відбулася інституційна реформа ЄС. У зв’язку з цим зовнішня політика “відкритих дверей” змінилася полі-

тикою обережності. Друге – фінансово-економічна криза 2008 року змусила Євросоюз замислитися про сумнівність перспективності розширення, тим більше, якщо мова йде про таку велику (в територіальному сенсі) державу, як Україна. Говорячи простіше – у ЄС і без України не забракло спірних питань.

Напередодні чергових президентських виборів, взимку 2010 року, директор програм Фінського інституту міжнародних справ Аркадій Мошес заявляв, що Європа розчарована Україною і з насторогою ставиться до обох претендентів у Президенти [7].

“На сьогодні в Європі існує досить насторожене ставлення до обох кандидатів, які вийшли до другого туру. І це є частиною загальної картини, яку ми бачимо зараз, це вже, мабуть, четверта хвиля за останні 20 років стомленості від України. На Україну після 2004 року поклали такі величезні надії в плані здійснення реформ, що сьогодні, коли ці надії не виправдалися, розчарування неминуче”, – констатував А. Мошес.

За його словами, ставлення до В. Януковича є настороженим, оскільки його невиправдано вважають проросійським кандидатом, а ставлення до Ю. Тимошенко є настороженим тому, що лише за останній рік вона зробила досить багато суперечливих заяв.

Б. Тарасюк про тодішніх кандидатів писав таке: “Партія “Батьківщина” є асоційованим членом Європейської народної партії. Натомість, Партія регіонів уклала угоду про співпрацю з “Єдиною Росією” В. Путіна. У мене немає сумнівів щодо того, що у разі своєї перемоги Тимошенко наполегливо та осмислено працюватиме для європейської та євроатлантичної інтеграції України. Водночас, відносини з Росією будуть прагматичними та менш конфронтаційними. Янукович, може, й говоритиме правильні слова про євроінтеграцію, але оскільки вони для нього позбавлені якогось реального сенсу і суперечать його світоглядним цінностям і заявленим цілям, практичних кроків у цьому напрямі не буде” [8].

І після перемоги Віктора Януковича чимало експертів продовжували прогнозувати згасання євроінтеграційних амбіцій України. Однак європейська інтеграція залишається сьогодні ключовим пріоритетом для України. Першим підтвердженням цього стало те, що свій перший закордонний візит як Глави української держави Президент Віктор Янукович здійснив до м. Брюсселя.

Інтеграція України в ЄС залишається стратегічним зовнішньополітичним курсом, хоча потрібно визнати, Україна розставляє нові акценти в цьому напрямі.

Сьогодні для України поняття євроінтеграції означає, перш за все,

реалізацію внутрішніх структурних реформ, покликаних змінити якість життя країни і підняти його до європейського рівня.

Щодо порядку денного відносин Україна – ЄС, основним залишається переговорний процес щодо укладення Угоди про асоціацію, яка замінить чинну зараз Угоду про партнерство та співробітництво. Українська сторона наполягає на тому, щоб у тексті нової Угоди була чітко закріплена перспектива членства України в ЄС. Невід’ємною складовою майбутньої Угоди стануть положення про створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі (ЗВТ), а також так звана “дорожня карта” щодо двостороннього безвізового режиму між Україною та ЄС.

Торкаючись ідеологічної складової євроінтеграційних процесів на сучасному етапі, слід зазначити, що євроінтеграція стала не просто декларованим пріоритетом, але й стратегією здійснення системних соціально-економічних внутрішніх реформ в Україні, відповідно до норм і стандартів ЄС.

Під час вже згаданого першого візиту до Брюсселя, Президент України В. Янукович заявив, що Україні не потрібна гра, а потрібні конкретні дії.

“Ми готові до євроінтеграції настільки, наскільки готова до цього Європа. Ми реалісти, ми розуміємо, що нам потрібно провести реформи, нам потрібно гармонізувати законодавство, технічні стандарти, питань чимало. Хто може сьогодні сказати, коли Україна буде в Європі? Але ми крок за кроком будемо інтегруватися”, – сказав він [9].

Отже, на відміну від етапу “захопленості” одне-одним, який мав місце у 2005 році, 2010 рік Україна і ЄС завершують на етапі “прагматизму”. Проте, позбавлена зайвого ідеалізму, нова риторика дозволяє більш реалістично оцінювати перспективи розвитку двосторонніх взаємин. І вже сьогодні очевидним є те, що пріоритетним питанням у процесі зближення з ЄС для України стають в першу чергу власні, внутрішні трансформації, а не просте вдоволення зовнішньополітичних амбіцій. І такий стан речей цілком влаштовує і ЄС, який певною мірою втомився від політизації діалогу зі східним партнером.

Література:

1. http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998_012.
2. <http://euinfo.tut.su/istoriya.htm>.
3. http://www.bbc.co.uk/ukrainian/indepth/story/2005/10/051017_tarasyuk_ie_bbc.shtml.
4. <http://www.oglyadach.com/news/2009/9/18/213668.htm>.

5. <http://tsn.ua/ukrayina/yevropa-rozcharovana-tim-shcho-ukrayina-bidna-i-korumpovana.html> .
6. [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=35844&tx_ttnews\[backPid\]=7&cHash=a99b63f5ac](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=35844&tx_ttnews[backPid]=7&cHash=a99b63f5ac) .
7. <http://eunews.unian.net/ukr/detail/192671>.
8. <http://www.euroatlantica.info/index.php?id=450>.
9. <http://for-ua.com/politics/2010/03/04/122219.html> .

УДК 321.6/.8

Юрій Мацієвський,
кандидат політичних наук, доцент кафедри політології НаУОА, докторант
кафедри політології НаУКМА

ЯКИЙ РЕЖИМ БУДУЄ В. ЯНУКОВИЧ І ЩО З ЦЬОГО ВИЙДЕ?

У статті розглядається поширений погляд про імовірність відновлення авторитаризму в Україні. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що, попри відчутний авторитарний тренд, повернення до авторитаризму, буде ускладнене низкою структурних чинників. Спроби команди президента В. Януковича сформувати в Україні аналог російської «керованої демократії» зонайбільше призведуть до формування квазі-авторитарного режиму. Такий режим не має майбутнього, тому Україна принаймні до кінця повноважень чинного президента залишатиметься «гібридним» режимом.

Ключові слова: авторитаризм, політичний режим, консолідований авторитаризм, дефектна демократія.

The aim of this paper is to test the widespread view on the likelihood of restoration of authoritarianism in Ukraine. The analysis shows that despite the visible authoritarian trend, a return to authoritarianism is complicated by the set of structural factors. Attempts of the Viktor Yanukovich's team to create an analog of the Russian “managed democracy”, in Ukraine will, at most, lead to the formation of quasi-authoritarian regime. This regime has no future, and Ukraine, at least until the end of the president's term in office, will remain “hybrid” regime.

Key words: authoritarianism, political regime, consolidated authoritarianism, defective democracy.

Суспільний і науковий контекст такої постановки питання полягає у такому. З одного боку, за десять місяців президентства В. Януковича в Україні була сформована надцентралізована вертикаль виконавчої влади, відбулось сумнівне з правової точки зору повернення до президентсько-парламентської форми правління, а на виборах до місцевих органів влади президентська «Партія регіонів» отримала очікувану, проте не бездоганну, перевагу над іншими політичними силами. Таким чином, суспільство, разом з припиненням нерегульованого політичного суперництва, характерного для президентства В. Ющенко, отримало нову загрозу у вигляді домінування однієї політичної сили

у виконавчій, законодавчій та у більшості місцевих органів влади.

З іншого боку, для науковців такі коливання політичного режиму в Україні становлять неабиякий інтерес, оскільки стосуються більш широкого питання динаміки «гібридних» режимів, іншими словами, питання стоїть про те, чи скочуватиметься Україна до авторитаризму чи залишатиметься «гібридним» режимом. Менш актуальним сьогодні, проте ще не повністю утопічним є питання, чи зможе Україна будь-коли стати повноцінною демократією.

Отож, відповідь на винесене у заголовок запитання для початку вимагає визначення типу політичного режиму в Україні, тобто певної точки відліку для аналізу, далі конструювання чи використання ідеального типу авторитарного режиму і врешті зіставлення суттєвих елементів чинного політичного режиму в Україні з ідеальним типом авторитарного режиму. Зіставлення чи порівняння, очевидно, не повинне бути статичним, оскільки в цьому разі, ми в кращому випадку зможемо зафіксувати лише ступінь відповідності чи невідповідності українського режиму до ідеального типу. Тому будемо звертати увагу на динаміку суттєвих елементів досліджуваного режиму з метою виявлення тенденції та її проєкцією у майбутнє. Відтак, робота складатиметься з трьох частин. У першій буде запропоноване визначення типу політичного режиму, що сформувався в Україні на момент обрання В. Януковича президентом України, у другій частині, на основі класичних і сучасних досліджень, спробуємо відібрати суттєві ознаки авторитарного режиму і сконструювати ідеальний тип консолідованого авторитаризму, а у третій – простежити тенденції зміни суттєвих елементів політичного режиму в Україні і, таким чином виявити ступінь їх відповідності до ідеального типу.

Політичним режимом буду називати сукупність формальних і неформальних інститутів, що визначають взаємодію політичних акторів між собою (горизонтальні обмеження, або характер поділу влади) та їх відносини з рештою суспільства (вертикальні обмеження, або обсяг громадянських свобод)¹.

Політичний режим в Україні на початку президентства В. Януковича

Спочатку з'ясуємо, який тип режиму сформувався в Україні на момент обрання В. Януковича Президентом України. Цей режим найчастіше називають «гібридним», з такими уточненнями, як «електораль-

¹ Див. Skaaning S-E. Political Regimes and Their Changes: A Conceptual Framework. – Режим доступу: http://cddrl.stanford.edu/publications/political_regimes_and_their_changes_a_conceptual_framework.

на демократія», «неліберальна демократія» чи «дефектна демократія». Ми схилиємося до останнього концепту, який дає змогу чітко розмежувати ліберальну демократію від «дефектної» на основі трьох показників: політичної участі, політичної конкуренції та конституціоналізму. Останній принцип означає дотримання Конституції всіма головними політичними гравцями та гарантії прав і свобод громадян¹.

Якщо в Україні політична участь, політична конкуренція та свобода діяльності ЗМІ проявлялися хоч і з різною інтенсивністю, проте протягом всього періоду незалежності, то дотримання Конституції і забезпечення прав людини так і не стало звичкою. Навпаки, домінування неформальних практик на протигагу формальним інститутам, або постійна «гра з правилами» стали виразною ознакою політичної культури українських еліт. Т. ч. відсутність конституціоналізму, порушення прав громадян і постійне намагання змінити правила є суттєвими дефектами української демократії. Крім того, протягом двадцяти років Україна не змогла здійснити необхідні структурні реформи і тому опинилася у своєрідній «сірій зоні». «Блукання манівцями» (Muddling along) стало типовою метафорою для характеристики українського транзиту².

Україні, на відміну від Латиноамериканських чи Східноєвропейських країн, крім побудови демократичних та ринкових інститутів довелося вирішувати питання національного та державного будівництва. На жаль, протягом двадцяти років незалежності жодне з цих завдань до кінця не було виконано.

Несприятливі структурні чинники обтяжувалися відсутністю політичної стабільності і деструктивною поведінкою політичних еліт. З таким невтішним балансом Україна, тим не менше, здала тест на подвійну передачу влади, вперше у 1994 р., а вдруге ледь не провалила його у 2004 р. Здавалося б, що демократичний імпульс «Помаранчевої революції» скоригує траєкторію українського транзиту, а конкурентні вибори 2010 р. закріплять рух України до демократії. Проте президентом стала людина, яка має дуже специфічні уявлення про демократію. Для Президента «демократія – це порядок». А «порядок», що очевидно є основою стабільності, має означати відсутність конфліктів і середовища, де вони народжуються, – плюралізму, і, оче-

¹ Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях [Текст] / В. Меркель, А. Круассан // Полис, 2002. – № 1. – С. 6 – 17; № 2. – С. 20–30.

² Raibchuk M., What's left of Orange Ukraine? [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eurozine.com/articles/2010-03-04-riabchuk-en.html>. – Title from the screen.

видно, групи, яка незгодою з діями влади провокує конфлікти – опозиції. Отже, «вимушений плюралізм», який сформувався ще в часи Л. Кучми і зміцнів протягом президентства В. Ющенко стає зайвим у планах В. Януковича. Не буду називати Януковича диктатором, але метою будь-якого Президента на пострадянському просторі є максималізація влади. Чи вдасться В. Януковичу змінити таку «вимушену плюралістичну» систему моністичною покаже не час, а здатність суспільства протистояти бюрократичному тискові і сваволі, яка насувається на країну.

Суттєві ознаки авторитаризму

Для реконструкції ідеального типу авторитарного режиму скористаємось класичним визначенням. Отже, авторитаризм, за Х. Лінцом, це «система з обмеженим, не відповідальним політичним плюралізмом, без чіткої і керівної ідеології, але з чітко вираженою ментальністю, без екстенсивної чи інтенсивної політичної мобілізації, за винятком окремих моментів її розвитку, у якій лідер чи незначна група осіб здійснює владу у слабко визначених, проте цілком передбачуваних формальних межах»¹.

Це дещо розмите формування дає чіткий перелік ознак авторитарного режиму:

1. Обмежений плюралізм.
2. Відсутність чіткої і керівної ідеології, але з чітко визначеною ментальністю.
3. Відсутність екстенсивної чи інтенсивної політичної мобілізації.
4. Наявність лідера чи групи осіб, яка здійснює владу у рамках слабо виражених, проте цілком передбачуваних формальних обмежень.

Серед перерахованих ознак перша, або обмежений плюралізм, є визначальною. Обмежений плюралізм вказує на те, що в суспільстві існують певні групи, які влада не може контролювати і які мають певний вплив у суспільстві. У цьому полягає відмінність, з одного боку, від ліберальної демократії, де необмежений плюралізм є невід'ємною умовою, а з іншого боку, від тоталітаризму, де плюралізм витіснений єдиною масовою ідеологією, яку насаджує одна масова партія. Обмеження плюралізму може бути результатом формальних чи неформальних, але ефективних заборон або навпаки, вибіркової підтримки якоїсь партії чи групи. Тому Ленц тут ще використовує поняття «обмежений монізм».

Деякі з Лінзових ознак вимагають уточнень. Це, по-перше, по-

¹ Linz J.L., An Authoritarian regime: Spain / E. Allard, S. Rokkan eds. // Mass politics. – 1964. – New York, NY: Free press. – P. 255.

няття «ментальність», і, по-друге, «передбачуваність формальних обмежень». Перше поняття Х. Лінц не визначив, а описав як спосіб мислення і відчуття, як більш емоційну, ніж раціональна настанову, що забезпечує не кодифіковані шляхи реагування на різні ситуації¹. Таке пояснення залишає певні питання, в першу чергу можливостей емпіричного вимірювання. Більш чітким тут здавалося б поняття політичної культури, яке є добре розробленим у літературі і яке має чіткі емпіричні референти. Друге поняття «слабкість, але передбачуваність формальних обмежень» вказує на формальні інституційні обмеження, які, однак, далі не уточнюються.

Перелік суттєвих ознак авторитаризму може бути доповнений на основі аналізу спеціальної літератури. Найчастіше зустрічаються такі:

- влада індивідів, а не влада закону;
- маніпульовані вибори;
- не прозоре прийняття політичних рішень невибраними чиновниками;
- незалежність бюрократії від законів;
- неформальне і нерегульоване законом використання політичної влади²;
- керівництво є самопризначеним або навіть вибраним, але таким, що не може бути зміненим громадянами в результаті вільних виборів;
- відсутність громадянських свобод і толерантності для опозиції;
- ослаблення “громадянського суспільства”³;
- політична стабільність забезпечується контролем над і підтримкою військових;
- невизначений час повноважень правителя чи правлячої партії⁴;

Перераховані ознаки дають можливість сформулювати робоче визначення авторитарного режиму, а також реконструювати кореневий концепт «консолідованого авторитаризму». Отже, консолідованим авторитарним режимом будемо вважати такий, де інституційно закріплена монополія на владу однієї політичної сили (лідера, партії чи групи), яка не підконтрольна і не підзвітна громадянам, забезпечується «ментальністю», харизмою лідера чи вибірковими репресі-

¹ Linz J. L., *Totalitarian and Authoritarian regimes*. Lynne Rienner Publishers. – 2000. – P.162-163.

² Bunce V., *The Struggle for Liberal Democracy in Eastern Europe*// *World Policy Review* – 1990. – P. 401.

³ Vestal, Th. M., *Ethiopia: A Post-Cold War African State*. – 1999. – P. 17.

⁴ Linz, J. L., *Authoritarianism* // *The Oxford Companion to the Politics of the World*. Ed. By Kreiger Joel. – New York: Oxford University Press, 1993. – P. 60.

ями. Інституціоналізація монополії на владу може бути формальною (визначені конституцією терміни та повноваження), проте частіше не формальною (терміни і повноваження постійно змінюються), яку правляча політична сила намагається формалізувати.

Аналітична реконструкція кореневого концепту дає можливість наблизитись до формулювання ідеального типу авторитарного режиму. Усвідомлюючи усю складність такого завдання і обмеження цього дослідження, далі ми запропонуємо лише первинний перелік суттєвих ознак і їх компонентів без опису і пояснення¹.

Кореневий концепт

Консолідований авторитаризм

Ознаки:

- Концентрація і централізація влади в руках однієї політичної сили.
- Низька масова, але прихована висока елітарна політична конкуренція.
- Низька політична участь.
- Відсутність конституціоналізму (Rule of Law) і вибіркове використання закону (Rule by Law).

Характеристики ознак:

- невизначений час повноважень правителя чи правлячої партії;
- маніпульовані вибори;
- непрозоре прийняття політичних рішень невибраними чиновниками;
- незалежність бюрократії від законів;
- неформальне і нерегульоване законом використання політичної влади;
- керівництво є самопризначеним або навіть вибраним, але таким, що не може бути зміненим громадянами в результаті вільних виборів;
- постійне намагання обмежити громадянські права і свободи та діяльність опозиції;
- ослаблення “громадянського суспільства”;
- забезпечення політичної стабільності контролем над і підтримкою військових.

Такий дедуктивний, аналітичний шлях реконструкції кореневого концепту є загальноновизнаним і чи не єдиною можливим у випадку ав-

¹ Конструювання ідеального типу авторитарного режиму вимагає спеціального дослідження. Тому запропонований у цій роботі перелік ознак авторитарного режиму є робочим варіантом, що не претендує на вичерпність і повноту, а складений з метою відповіді на поставлене у заголовку запитання.

торитаризму¹. Індуктивний чи емпіричний шлях виявлення суттєвих ознак авторитарного режиму ускладнений величезною кількістю історичних і сучасних форм авторитаризму.

Назад у минуле?

У цій частині роботи простежимо основні тенденції зміни формальних і неформальних інститутів, що впливають на поведінку акторів – президента та його команди у способах здійснення влади. Також з'ясуємо, чи і на скільки віддалилась Україна від «дефектної демократії» і наблизилась до (якого?) авторитаризму.

Зміна формальних інститутів.

– З 1.10.2010 р. в Україні діє Конституція 1996 р. за якою В. Янукович повернув собі розширені повноваження президента Л. Кучми. Прийняття нової редакції закону про Кабінет Міністрів від 07.10.2010, що також відбулось з порушенням процедури, закріпило домінуючий статус президента у системі органів державної влади і поставило кабмін у залежність від глави держави. Так, Кабмін, хоч і визнаний вищим органом у системі органів виконавчої влади, знову став відповідальний перед Президентом України та підконтрольний і підзвітний Верховній Раді. Президент повернув собі право призначати прем'єр-міністра (за згодою більшості ВР) і за його поданням членів уряду, а також звільняти уряд. Разом з цим законом ВР внесла зміни ще до 32 законів, щоб привести їх у відповідність до рішення КС про скасування політреформи 2004 р. Сам факт прийняття такого рішення свідчить про залежне становище цього органу судової влади від адміністрації президента.

– Форма правління змінилась з парламентсько-президентської на президентсько-парламентську, а фактично на президентську.

– Після виборів президента КС дозволив формувати коаліцію окремим депутатам, а не фракціям, що призвело до перетікання депутатів до коаліції більшості. З поверненням Конституції 1996 р. поняття коаліції взагалі зникло. Парламент повернувся до моделі «правляча більшість-опозиція» і став підконтрольний президенту.

Неформальні інститути:

– Практика непрозорого і непублічного прийняття рішень, що була характерна для всього періоду існування незалежної України, продо-

¹ Див. Сартори Дж., Искажение концептов в сравнительной политологии // Полис. – № 3-4. – 2003. Як приклад використання див. Munck J. L., Drowing Boundaries: the Crafting of Intermediate Regime Categories // Measuring Democracy. A Bridge Between Scholarship and Politics. The John Hopkins University Press. – 2009. – P. 38-52.

вжує існувати. Так, В. Янукович за вісім місяців президентства видав 5 указів з грифом «ДСК», а Кабмін видав 5 таких постанов.

– В Україні продовжує діяти патронажно-клієнтилістський принцип призначення на політичні й адміністративні посади. Зі зміною влади В.Янукович особисто курував формування виконавчої вертикалі влади починаючи з міністрів і закінчуючи головами районних і міських адміністрацій. З перемогою президентської Партії регіонів на місцевих виборах, владна вертикаль замкнулася і стала жорстко централізованою. Це чіткий тренд руху в напрямку авторитаризму.

– Підготовка (починаючи з прийняття закону про місцеві вибори, що надавав перевагу провладним парламентським партіям і обмежував права опозиційних і непарламентських партій у формуванні ТВК) і проведення місцевих виборів відбулись з чисельними порушеннями¹. Відтак повернення до практики маніпульованих виборів є небезпечним симптомом, характерним для авторитаризму.

– За 10 місяців президентства В. Януковича в Україні суттєво погіршилась ситуація зі свободою слова і діяльності ЗМІ².

Низькі легітимність, ефективність і корисність попереднього уряду і президента є полегшуючими умовами для демонтажу нестабільної дефектної демократії і повернення до авторитаризму під гаслами відновлення стабільності та наведення порядку. Відзначені тенденції є досить виразним доказом намагання влади впровадити в Україні практику російської «керованої демократії», але вони не гарантують цього. Достатніми умовами, напевно, слід було б вважати такі:

– Закріплення практики маніпульованих виборів на наступних парламентських і президентських виборах.

– Монополізація політичного простору Партією Регіонів, перетворення змагальної партійної системи (обмеженого плюралізму) на незмагальну (однопартійну або систему з домінуючою партією).

– Монополізація економічного простору. Поглинання кількох конкуруючих між собою політико-економічних груп (ПЕГ) однією.

– Маргіналізація і поступове знищення опозиції за Російським чи Білоруським сценарієм.

¹ Див. звіти Комітету Виборців України про спостереження за ходом місцевих виборів у різних регіонах України на сайті: http://cvu.org.ua/activity.php?lang=ukr&mid=activity&aid=4&lim_beg=0, а також звіти спостерігачів від Європейського Парламенту <http://euobserver.com/24/31176>, та заяви Кетрін Ештон – Високого представника ЄС із закордонних справ та політики безпеки на сайті http://www.kyivpost.com/ua/news/opinion/op_ed/detail/88749/.

² Див. звіт міжнародної організації «Репортерів без кордонів» про стан свободи слова в Україні станом на 2010 р. <http://en.rsf.org/press-freedom-index-2010,1034.html>.

– Ліквідація плюралізму в інформаційній сфері. Монополізація політичного простору провладними ЗМІ.

– Атомізація суспільства. Розщеплення острівців громадянського суспільства і перетворення громадян на спостерігачів.

Чи вдасться «донецьким» здійснити всі ці перетворення, а Януковичу зайняти місце «головного гравця», як це свого часу зробив Кучма? Янукович вже іде цим шляхом, але сумнівно, чи вдасться йому забезпечити виконання більше двох – трьох з шести перерахованих умов.

Його формальні та неформальні повноваження дають можливість суттєво впливати на процеси прийняття рішень, проте в самій «Партії регіонів» є різні групи інтересів, а конфлікт між Януковичем і його спонсорами поки що не вигідний нікому. Янукович не піде на конфронтацію з Ахметовим тому, що останній може почати фінансувати альтернативний виборчий проект чи зблизитися з опозицією, що однаково не вигідно Президенту. Оточення Януковича навряд чи дозволить йому замкнути на собі всю повноту влади. Врешті і сам Янукович не має ні політичного чуття Л. Кучми, ні залізної волі, як у Ю. Тимошенко, ні контролю над спецслужбами, як у випадку В. Путіна, ні врешті суміші цих рис, як у А. Лукашенка. Найбільшою проблемою В. Януковича, як і раніше Л. Кучми буде забезпечення легітимності. У Януковича немає таких особистісних ресурсів, як у його попередників чи опонентів. Він володіє швидше негативною харизмою, пов'язаною з його кримінальним минулим. Така його характеристика, як: «Он сукин сын, но он наш сукин сын», яку нам доводилось часто чути від мешканців Донеччини, є свідченням сприйняття негативної харизми мешканцями регіону. Попри це, президент, замкнувши згори до низу вертикаль влади, стає одноосібно відповідальним за внутрішню і зовнішню політику. Тому падіння добробуту громадян, викликане введенням нового податкового кодексу, буде прямо віддзеркалюватись у падінні довіри до президента та його партії.

Тепер зіставимо наскільки українська «дефектна демократія» змінилась за десять місяців президентства В. Януковича і наблизилась до ідеального типу консолідованого авторитаризму.

Наявність/ відсутність	Ознаки консолідованого авторитаризму
так	концентрація і централізація влади в руках однієї політичної сили
так	відсутність конституціоналізму (Rule of Law) і вибіркове використання закону (Rule by Law)
так	постійне намагання обмежити громадянські права і свободи та діяльність опозиції

частково	ослаблення “громадянського суспільства”
частково	маніпульовані вибори
частково	не прозоре прийняття політичних рішень невибраними чиновниками
частково	низька масова, але прихована висока елітарна політична конкуренція
ні	керівництво є самопризначеним або навіть вибраним, але таким, що не може бути зміненим громадянами в результаті вільних виборів
ні	невизначений час повноважень правителя чи правлячої партії
ні	забезпечення політичної стабільності контролем над і підтримкою військових

З таблиці видно, що станом на листопад 2010 р. три з десяти критеріїв відповідають ознакам авторитарного режиму, а у чотирьох присутні або зміни у напрямі авторитаризму, або збереглися авторитарні практики ще з комуністичних часів. Попри відчутний авторитарний тренд, рух до консолідованого авторитаризму буде ускладнений обмеженим терміном перебування на посаді, необхідністю проведенням виборів і відсутністю традиції втручання військових до політичного процесу. Сказати про те, що три останні ознаки в Україні не можливі, в принципі було б надто категорично, проте вважати, що вони можуть бути легко знівельовані командою президента, було б надто передчасно. Попри те, що Янукович вперше в історії незалежної України був обраний президентом меншістю українців, він все-таки був обраний. Спроби підкоригувати терміни чи «правильно провести вибори» напевно будуть, але коли і як вони відбудуться, залежить не стільки від Януковича, як від самих українців. Крім того, рух в напрямку авторитаризму буде ускладнений такими чинниками:

По-перше, навіть після повернення президентських повноважень Л. Кучми і встановлення контролю над ключовими інститутами держави, в країні залишаються олігархічні групи, що інтереси яких суттєво розходяться з інтересами бізнес-середовища «донецьких». Глибока фрагментація еліт заважала їм «грати за правилами» в часи Кучми та Ющенка. Та ж сама причина заважатиме Януковичу монополізувати політичний простір, що є необхідною умовою встановлення авторитаризму.

По-друге, посилення тиску на ЗМІ ще не гарантує контролю над інформаційним простором і суспільними настроями українців. Сам тиск відбувається не у прямій, як за часів В. Медведчука, а у прихованій формі побажань чи замовних матеріалів – т. зв. «джинси». Але найгірше, на що вказують окремі журналісти, «поки що в нашо-

му цеху самоцензури значно більше, ніж цензури»¹. Незважаючи на всі зусилля влади, за півроку повна підтримка діяльності президента впала майже на половину з 41% до 23%².

По-третє, у влади немає інструментальної опори у вигляді сильного апарату примусу і професійної бюрократії, без яких не те що авторитаризм, а й будь-який режим не може існувати. СБУ не зможе шантажувати сотні дрібних посадовців і переслідувати тисячі «незгодних». А без цих двох інститутів неможливо забезпечити повний контроль у державі. Незважаючи на масштабну кадрову чистку, накази з центру будуть просто «провисати» на місцях тому, що лакейство, непрофесіоналізм і хабарництво роз'їли державну службу. Ці вади влада намагалася компенсувати у податковому кодексі, який, у випадку його прийняття, надавав податковій інспекції ще більші, ніж в часи Кучми, контролюючі повноваження. Цей задум слід вважати спробою М.Азарова відновити практику податкового шантажу усіх потенційно незгодних з діями влади, описаного американським дослідником К.Дарденом стосовно президентства Л.Кучми³.

По-четверте, на заваді поверненню до авторитаризму стануть традиційні розколи в Україні – регіональний, між Сходом і Заходом, релігійний – між кількома конфесіями і церквами, національно-ідеологічний – між національно-державним та постколоніальним статусом України, геополітичний – між про європейським і проросійським центрами тяжіння і нарешті політичний – між конкуруючими елітами та ПЕГ. Отже, якщо відсутність національної єдності гальмувала рух України у напрямі демократії, то тепер та ж сама причина гальмуватиме рух в напрямі авторитаризму.

По-п'яте, низька легітимність і відсутність соціальної бази. Хоч і «Партія регіонів» отримала перевагу на місцевих виборах, ця перевага є більше результатом маніпуляцій з виборчим законодавством, використання «адміністративного ресурсу» в період виборчої кампанії та фальсифікацій під час підрахунку голосів – ніж вільного вибору громадян. Більше 30% голосів відданих за Партію регіонів суттєво перевищують 13% результат найближчого конкурента від опозиції, проте менш ніж

¹ Мостова Ю., Янукович проти президента/ Ю.Мостова // Дзеркало тижня. – 2010. – № 41 (821).

² Див. Шангіна Л. Незалежний тягни-штовхай // Дзеркало тижня. – 2010. – № 30 (810). <http://www.dt.ua/1000/1550/70257/> та коментар на сайті <http://ua.korrespondent.net/ukraine/1109285>.

³ Darden K., Blackmail as a Tool of State Domination. Ukraine under Kuchma// East European Constitutional Review. – 2001. – Vol.67. <http://heinonline.org/HOL/LandIngPage?collection=journals&handle=hein.journals/eurcr10&div=20&id=&page=>.

50% явка, вже вдруге після президентських виборів, вказує на зростання апатії українців. Менше як 50% результат на президентських і менше ніж 50% явка на місцевих виборах тому яскраве свідчення.

В Україні немає соціальної бази авторитаризму, як то певної суспільної, етнічної групи чи військових. Попри виражені патерналістські настрої, лише 15% громадян готові змиритись з обмеженням своїх прав на користь «порядку»¹. У виборі між демократичною та авторитарною владою українці віддають однозначну перевагу демократії (62,1%) над авторитаризмом (28,1)². Слабкою соціальною базою режиму може залишатись апатичне населення, доки не відчуже суттєвого погіршення матеріального становища. У випадку «проштотування» урядом трудового кодексу, подібно до того як це уряд намагався зробити з податковим кодексом, сплеск незадоволення, напевне, знову виштовхне людей на вулиці, що ще більше підірве довіру до влади.

По-шосте, ані Заходу, ані Росії не вигідно встановлення в Україні авторитарного режиму. Якщо ЄС на словах зацікавлений у поширенні демократії та ліберальних цінностей, а на ділі готовий співпрацювати з диктаторами, щоб забезпечити себе нафтою та газом, то поява ще однієї країни з авторитарним режимом на кордонах ЄС буде вкрай не бажана. Тому ЄС і США, хоч і «втомились від України», проте цілком усвідомлюють, що їх чекатиме у випадку перетворення Росії у «Євразійську Нігерію», а України у лукашенківську Білорусь. Росія, своєю чергою, також не зацікавлена у тому щоб у Києві з'явився другий Лукашенко. Попри відчутне «потепління» у відносинах Києва і Москви, епізодичні погіршення відносин неминучі, беручи до уваги хижацьку природу та рентоорієнтовані бізнес-інтереси українського та російського капіталів³. Росіянам вигідно, щоб Україна і далі залишалась у

¹ Див. Кириченко І., Нестійкий «кентавр» нашої демократії [Електронний ресурс] / І. Кириченко // Дзеркало тижня. – 2010. – № 13 (793) – Режим доступу: <http://www.dt.ua/3000/3050/69027/>. – Назва з екрана.

² Див. дослідження Київського інституту проблем управління імені Горшеніна «Автопортрет. Україна 2010.» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kipu.org.ua/Projects/files/2010/2010%20ukr.pdf>.

³ Ілюстрацією цієї тези є пародія на В. Януковича, що з'явилась на телевізійному рупорі Кремля – каналі «ОРТ» 30.10.2010 р. у сатиричній програмі «Большая Разница» у переддень проведення місцевих виборів в Україні. В. Янукович там зображений у вигляді тупого і переляканого голосами виборців суб'єкта. Наступного дня програма з'явилась на українському каналі «ICTV», але без цього сюжету. Коментатори пов'язують появу пародії з незадоволенням Москви наміром транспортування венесуельської нафти через трубопровід Одеса-Броди в аверсному режимі до Білорусі. Див. коментарі на сайті: <http://www.analitik.org.ua/current-comment/ext/4cd919f5edc32/>, та коментар А. Мотилія <http://www>.

тіні Росії, перебуваючи у постійних кризах і з низкою проблем. Такій країні завжди можна прийти на допомогу і порадити її керівництву, як слід вчинити. Врешті, «країна-невдаха» добрий приклад для мобілізації і маніпуляції власним населенням.

Перераховані вище чинники вказують, що авторитаризм, як і демократію не можна розглядати як проекти. Попри те, що авторитаризм історично є найбільш поширеним типом устрою, він пустив найглибше коріння там, де авторитарний стиль управління зустрічав сприятливий відгук з боку суспільства. Соціокультурні чинники, зокрема політична культура, чи те, що Лінц називав «ментальністю», мають таке ж значення, як і зусилля лідерів. Якщо авторитарна «ментальність» пануючих доповнюється авторитарною «ментальністю» підданих – режим буде легітимним і тривалим. Ці два елементи є найважливішими у сукупності інших, які прийнято називати «авторитарним синдромом»¹. В Україні лише частково присутня авторитарна «ментальність» і авторитарний стиль управління, але майже відсутня авторитарна політична культура і авторитарні механізми соціального контролю, як у випадку Росії чи середньо-азійських республік. Отже, більшість структурних і процедурних труднощів, що гальмували рух України до демократії, гальмуватимуть і рух до авторитаризму.

Який же варіант виглядає більш імовірним? Якщо встановлення консолідованого авторитарного режиму малоімовірне, то намагання його імітувати досить виразне. Проте засобів для цього поки що недостатньо, а структурні обмеження досить значні. Тому в Україні ми будемо й далі спостерігати яскраві спроби «закручування гайок», але вони будуть контрпродуктивні. З огляду на зазначені структурні обмеження білоруський чи російський варіант формування персоналістського чи однопартійного режиму в Україні навряд чи можливий. Натомість повернення до змагального чи електорального авторитаризму часів Кучми, що є різновидом гібридних режимів, виглядає більш імовірним. Проте, що насправді загрожує українцям, то це не авторитаризм, а бюрократично-адміністративне свавілля, що виявляється у нехтуванні державними службовцями різних рангів законом, зловжи-

worldaffairsjournal.org/new/blogs/motyl/Is_Yanukovich_in_Putins_doghouse.

¹ Іншими елементами вважаються такі: домінуюча символічна культура, найчастіше традиційна і патріархальна, що робить суспільство замкнутим, обов'язкові нормативні механізми соціального контролю, що спираються на примус, репресії і санкції. Більше про це див. Karwat M., O subtelnosciach badan nad panstwami autorytarnymi. Refleksja metodologiczna// [Text]/T.Bodio (red.) Przywództwo, elity I transformacje w krajich WNP. Problemy metodologii badan. – 2010. – Warszawa. – S.46-47.

ванні службовим становищем, збільшенням корупції і звуженням публічної сфери. У цій ситуації раціональною стратегією для населення є пристосування, а не опір, з чим українці добре знайомі. Така поступова «заїризація» може призвести до звуження держави лише до фіскальних, наглядових і репресивних функцій і врешті до перетворення України у державу-невдачу. Провал нового президента та прем'єра у боротьбі з політичною і економічною кризою може призвести до подібних наслідків – розвитку політичних патологій, тобто поглиблення кризи, посилення політичних конфліктів, повної нівеляції будь-яких правил політичної гри, і, як наслідок, або до розпаду держави або її поглинання Росією чи комбінацією першого і другого сценаріїв¹.

Висновки:

Якщо формування консолідованого персоналістського чи однопартійного режиму в Україні мало імовірно через низку структурних чинників, то відновлення системи «патронажного президентства»² вже фактично відбулося. Намір В. Януковича провести адміністративну реформу слід сприймати як усвідомлене бажання сформувати професійну і лояльну бюрократію, що мала би стати одним зі стовпів режиму, та через право призначати керівників та заступників «центральных органів виконавчої влади» здобути ще більші можливості контролю за діяльністю чиновників. Якщо реформа вдасться, що, проте, мало імовірно, то наступним, а може, паралельним кроком мало б бути суттєве реформування РНБОУ, адміністрації президента, СБУ та МВС. Без цих силових структур у В. Януковича буде обмежений (до податкової міліції, судів і прокуратури) арсенал ресурсів для контролю над опозицією та суспільством.

Відтак, винесене у заголовок питання, напевно, варто було б сформулювати по-іншому: «Як довго команда В. Януковича, за наявності несприятливих структурних чинників, зможе залишатися при владі?»

¹ Див. Горбулін В., Литвиненко О., Великий сусід визначився.Що Україні робити далі?//Дзеркало тижня. – 2009. – № 35 (763); Мацієвський Ю., Чи доживе Україна до 2015р.?

[Електронний ресурс] //Ю.Мацієвський. – Режим доступу: www.pravda.com.ua/columns/2010/.../5404184/, та продовження www.pravda.com.ua/columns/2010/.../5411049/; Нічога М., Зіткнення цивілізацій посеред України [Електронний ресурс] // М. Нічога. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/06/11/5126765>. – Назва з екрана. Нічога М., Цивілізаційний вибір:продовження розмови [Електронний ресурс] // М. Нічога. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/06/18/5150234>. – Назва з екрана.

² Див. Hale H.E., Democracy or Autocracy on the March? The Colored Revolutions as Normal Dynamics of Patronal Presidentialism. // Communist and Post-Communist Studies. – 2006. – Vol. 39. Issue 3, September.

Чи умовою збереження влади не стане втрата суверенітету?» Крім академічного інтересу ці питання напряму стосуються кожного українця, бо пов'язані з майбутнім України як держави. Після ефемерного успіху на місцевих виборах у президента розв'язані руки. Що зможемо ми – інтелектуали і громадяни протистояти владі? Відповідати на це питання вже незабаром буде кожен з нас.

Література:

1. Автопортрет. Україна 2010 // Київський інститут проблем управління імені Горшеніна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kipi.org.ua/Projects/files/2010/2010%20ukr.pdf>.

2. Горбулін В. Великий сусід визначився. Що Україні робити далі? [Текст] / В. Горбулін, О. Литвиненко // Дзеркало тижня. – 2009. – № 35 (763).

3. Заява Кетрін Ештон щодо українських виборів. – Режим доступу: http://www.kyivpost.com/ua/news/opinion/op_ed/detail/88749/ – Назва з екрана.

4. Звіт міжнародної організації «Репортерів без кордонів» про стан свободи слова в Україні станом на 2010р. – Режим доступу: <http://en.rsf.org/press-freedom-index-2010,1034.html>. – Назва з екрана.

5. Звіти Комітету Виборців України про спостереження за ходом місцевих виборів у різних регіонах України. – Режим доступу: http://cvu.org.ua/activity.php?lang=ukr&mid=activity&aid=4&lim_beg=0.

6. Звіт спостерігачів від Європейського Парламенту. – Режим доступу: <http://euobserver.com/24/31176>.

7. Кириченко І., Нестійкий «кентавр» нашої демократії [Електронний ресурс] / І. Кириченко // Дзеркало тижня. – 2010. – № 13 (793) – Режим доступу: <http://www.dt.ua/3000/3050/69027/>. – Назва з екрана.

8. Мацієвський Ю., Чи доживе Україна до 2015р.? [Електронний ресурс] / Ю. Мацієвський // Українська правда. – 2010. – Режим доступу: www.pravda.com.ua/columns/2010/.../5404184/, та продовження www.pravda.com.ua/columns/2010/.../5411049/. – Назва з екрана.

9. Мостова Ю. Янукович проти президента [Текст] / Ю. Мостова // Дзеркало тижня. – 2010. – № 41 (821).

10. Нічога М. Зіткнення цивілізацій посеред України [Електронний ресурс] / М. Нічога // Українська правда. – 2010. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/06/11/5126765>. – Назва з екрана.

11. Нічога М., Цивілізаційний вибір: продовження розмови [Електронний ресурс] / М. Нічога // Українська правда. – 2010. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/06/18/5150234>. – Назва з екрана.

12. Сартори Дж. Искажение концептов в сравнительной политологии [Текст] / Дж. Сартори // Полис. – 2003. – № 3. – С. 67-77; № 4. – С. 152-160.

13. Меркель В., Круассан А., Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях [Текст] / В. Меркель, А. Круассан // Полис. – 2002. – № 1. – С. 6-17; № 2. – С. 20-30.
14. Шангіна Л. Незалежний тягни-штовхай [Електронний ресурс] / Л. Шангіна // Дзеркало тижня. – 2010. – № 30 (810). – Режим доступу: <http://www.dt.ua/1000/1550/70257/> та коментар на сайті <http://ua.korrespondent.net/ukraine/1109285>. – Назва з екрана.
15. Bunce V., The Struggle for Liberal Democracy in Eastern Europe [Text] / V. Bunce // World Policy Review – 1990. – P. 401.
16. Hale H. E., Democracy or Autocracy on the March? The Colored Revolutions as Normal Dynamics of Patronal Presidentialism [Text] / H. Hale // Communist and Post-Communist Studies. – 2006. – Vol. 39. Issue 3, September.
17. Karwat M., O subtelnosciach badan nad panstwami autorytarnymi. Refleksja metodologiczna // [Text] / T. Bodio (red.) Przywództwo, elity I transformacje w krajach WNP. Problemy metodologii badan. – 2010. – Warszawa. – S. 46-47.
18. Linz J. L., Authoritarianism [Text] / J. L. Linz // The Oxford Companion to the Politics of the World. Ed. By Kreiger Joel. – New York: Oxford University Press, 1993. – P. 60.
19. Linz J. L., Totalitarian and Authoritarian regimes [Text] / J. L. Linz // Lynne Rienner Publishers. – 2000. – P. 162-163.
20. Linz J. L., An Authoritarian regime: Spain / E. Allard, S. Rokkan eds. // Mass politics. – 1964. – New York, NY: Free press. – P. 255.
21. Munck J. L., Drowning Boundaries: the Crafting of Intermediate Regime Categories [Text] / J. L. Munck // Measuring Democracy. A Bridge Between Scholarship and Politics. The John Hopkins University Press. – 2009. – P. 38-52.
22. Raibchuk M., What's left of Orange Ukraine? [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eurozine.com/articles/2010-03-04-riabchuk-en.html>. – Title from the screen.
23. Skaaning S-E. Political Regimes and Their Changes: A Conceptual Framework [Electronic resource]. – Mode of access: http://cddrl.stanford.edu/publications/political_regimes_and_their_changes_a_conceptual_framework. – Title from the screen.
24. Vestal Th. M., Ethiopia: A Post-Cold War African State [Text] / Th.M. Vestal // Westport, Connecticut & London: Praeger. – 1999. – P. 17.

УДК 342(477):323.2(477)

Роман Мартинюк,*кандидат політичних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін Національного університету "Острозька академія"*

ДИЛЕМА ПОЛІТИКИ І ПРАВА В НОВІТНЬОМУ ВІТЧИЗНЯНОМУ КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ

У науковій статті аналізується проблематика взаємодії політичних та правових чинників у розвитку новітнього вітчизняного конституційного процесу.

Ключові слова: *первинна редакція Конституції України, редакція Конституції України від 8 грудня 2004 р., конституційна нормотворчість, конституційний процес, політичні чинники, партійні інтереси.*

The problems of interaction of political and legal factors in the development of advanced national constitutional process are analyzed in this scientific article.

Key words: *primary wording of the Constitution of Ukraine, wording of the Constitution of Ukraine from December 10th, 2004, constitutional rule-making, constitutional process, political causes, party interests.*

Розвиток конституційного процесу в сучасній Україні виявляє пряму й безпосередню зумовленість політичними чинниками. Згадана залежність є об'єктивною – владарюючі суб'єкти – представники відповідних політичних сил є головними ініціаторами конституційних змін. Разом із тим, конституційно-правове вираження політичних інтересів зовсім не передбачає виконання правом суто обслуговуючої ролі стосовно політики. Будь-які політичні ініціативи й інтереси можуть набувати конституційно-правового закріплення лише у визначених Конституцією формах і межах. Крім того, як Основний Закон держави Конституція України визначає параметри політичного розвитку останньої, суттєво детермінуючи найзначиміші державно-політичні процеси. Однак вітчизняні політичні реалії засвідчують їх, по суті, майже самодостатній характер і незалежність від конституційно-правових чинників. Парадоксально, але в Україні самі конституційно-правові норми виконують звичайно роль інструментів легалізації й легітимації сумнівних із погляду їх конституційності політичних рішень і дій.

Практика розробки конституцій у країнах з усталеними традиціями демократії вказує, що вироблення тексту основного закону завжди

залишається справою вузького кола осіб із середовища юридичної еліти, найавторитетніших фахівців у галузі конституційного права. Однак справжнім завданням у цьому процесі постає забезпечення незалежності суб'єктів, які розробляють конституційний текст, від безпосереднього впливу політичних сил, з тим, щоб основний закон став справді втіленням загальнонародного консенсусу, а не правовим актом, що на найвищому юридичному рівні узаконює приватні інтереси. На жаль, у новітній конституційній історії України згадана умова не була забезпечена ні у процесі розробки первинної редакції Конституції України в 1996 р., ні у 2004 р., у період “помаранчевої революції”, коли відбулася ревізія тексту Основного Закону, ні наприкінці вересня 2010 р., коли в Конституційному Суді України приймалося рішення про поновлення дії первинної редакції Конституції України.

Визначальний вплив особистих інтересів владарюючого суб'єкта на процес конституційної нормотворчості й відсторонення суспільства в цілому від участі в ньому особливо яскраво простежувалися під час прийняття первинної редакції Конституції України. Матеріальним конституційно-правовим вираженням згаданих інтересів стали деякі “оригінальні” особливості конструкції форми правління, інституціоналізованої Основним Законом у 1996 р. Ця обставина була далеко не випадковою й відображала вплив суб'єктивного чинника – особистих політичних потреб домінуючого елемента політичної системи країни – Президента Леоніда Кучми. Форма правління, що існувала в Україні до 1 січня 2006 р., маючи низку типових формально-правових атрибутів змішаної республіки, у своїх функціональних характеристиках часто відповідала президентській формі правління. Найсуттєвішими рисами, які засвідчували її принципову близькість до класичної президентської республіки, був непарламентський спосіб формування Уряду, перетворення на юридичну фікцію інституту парламентської відповідальності уряду та інституту контрасигнатури, відсутність парламентської інвестиції Уряду та нівелювання феномену дуалізму виконавчої влади. Зокрема, причина, яка пояснює формальний характер інституту парламентської відповідальності уряду в період дії первинної редакції Конституції України, – положення Основного Закону про необхідність заяви Прем'єр-міністра України про відставку Президенту України в результаті отриманої від Верховної Ради України резолюції недовіри. Згадана конституційна умова, зрозуміло, зумовлює постановку питання про те, як може відбутися відставка Кабінету Міністрів України внаслідок застосування резолюції недовіри, якщо Прем'єр-міністр України відповідної заяви не

подасть або навіть якщо заява матиме місце, але Глава держави її не підпише? Не дивно, що в період дії первинної редакції Конституції України інститут парламентської відповідальності уряду фактично не діяв. Такий формат взаємин між Президентом України – реальним Главою виконавчої влади та Верховною Радою України разюче відповідав умовам жорсткого поділу влади у класичній президентській республіці. Іншими атрибутами жорсткого поділу влади в Україні у відповідний період була навіть формально-правова відсутність парламентської урядової інвестиції. Парламентська інвестиція уряду – конституційно-правова вимога схвалення представницьким органом програми діяльності уряду, що водночас є схваленням і складу уряду. Уряд, що заручився в такий спосіб довірою парламенту, вважається легітимним і може приступити до виконання своїх повноважень.

Згаданий інститут є ключовою умовою дотримання парламентського способу формування уряду. Незалежно від того, якою є участь глави держави у процедурі формування уряду, необхідність парламентської інвестиції уряду примушує президента формувати такий склад уряду, який може знайти підтримку парламентських фракцій, що утворюють більшість у представницькому органі, тобто уряд, похідний від волевиявлення цієї більшості. Таким чином, застосування парламентської інвестиції уряду принципово обмежує можливості глави держави визначати склад уряду, а в подальшому – реалізувати через уряд власну політику. Крім того, уряд, сформований із застосуванням парламентської інвестиції, у подальшому може суттєво контролювати главу держави засобом застосування контрасигнатури – необхідності скріплення підписом прем’єр-міністра і (або) профільного міністра актів президента, що стосуються сфери компетенції органів виконавчої влади. Тим самим – парламентська більшість і сформований на її основі уряд попереджують домінування глави держави над іншими сегментами механізму влади. Інститут контрасигнатури в період чинності первинної редакції Конституції України був ще одним конституційно-правовим “привидом”, який за умов цілковитої залежності Прем’єра від Президента, об’єктивно, не міг знайти жодних можливостей для практичного застосування. Умовам жорсткого поділу влади відповідали і перетворення на прерогативу Глави держави питання формування всієї системи органів виконавчої влади, зокрема, найвищої ланки в цій системі – Кабінету Міністрів України; відповідальність усіх посадових осіб виконавчої влади, включно із Прем’єром і міністрами перед Президентом України; право Глави держави скасовувати урядові акти без будь-яких конституційно-

правових застережень і необхідності пояснення мотивації й підстав таких дій. Наслідком абсолютного домінування Президента України в питанні визначення і здійснення урядової політики стало усунення дуалізму виконавчої влади – ще одного сутнісного атрибуту змішаної форми правління.

Гіпертрофії інституту президента у згаданий період сприяли і деякі інші специфічні особливості первинної редакції Конституції України, які виводили інститут президента навіть за межі, у яких він перебуває у класичній президентській республіці. До числа таких особливостей варто зарахувати нереальність інституту імпичменту та можливість Глави держави “провалювати” закони Верховної Ради України, щодо яких Парламентом було подолане президентське вето. Остання особливість Основного Закону пояснювала, зокрема, причину відсутності упродовж усього періоду президентства Леоніда Кучми закону про статус Уряду. Відсутність згаданого закону перетворювала виконавчу владу на сферу реалізації безпосередньо політики Президента й багато в чому уможлиблювала вчинення Главою держави в цій сфері дій, які, залишаючись за межами конституційної регламентації, жодним чином не обмежувалися і законодавчо.

Як було зазначено, такі особливості конституційно передбаченого формату поділу влади не можна було віднести до числа концептуальних помилок, прорахунків чи просто недогляду розробників Конституції України. Їх системність, струнка й цілісна узгодженість відображали свідомий задум і були безпосереднім наслідком конституційно-правової матеріалізації політичних потреб Глави держави – домінуючого суб’єкта державно-політичного життя відповідного періоду. Українське суспільство, на жаль, залишилося осторонь впливу на зміст і результати розвитку конституційного процесу. Така ж відстороненість суспільства від конституційної нормотворчості мала місце і в період його найвищої й найсуттєвішої за наслідками політичної активності – у період “помаранчевої революції”. Прийняті нашвидкоруч в умовах крайнього політичного протистояння влади й опозиційних політичних сил, конституційні поправки від 8 грудня 2004 р. стали результатом корпоративної домовленості між владою й опозицією. Такий висновок був підтверджений навіть відповідною резолюцією Європейського Парламенту¹. Конституційна реформа, здійснена під час “помаранчевої революції”, перетворилася з мети на засіб вирішення другорядних і ситуативних, з погляду інтересів

¹ Резолюція Європейського Парламенту щодо результатів президентських виборів в Україні Електронний ресурс // Режим доступу: <http://eu.prostir.ua>.

суспільства цілей. За результатами реформи суспільству знову було нав’язано конструкцію державної влади, функціональні характеристики якої йшли врозріз із реальними потребами державотворення. Крім усього іншого, незважаючи на той очевидний для всіх суб’єктів, за участі яких відбувалася ревізія конституційного тексту, факт, що на голосування у Верховній Раді України 8 грудня 2004 р. був поставлений законопроект, який не пройшов попередньої перевірки в Конституційному Суді України на предмет відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України, проект закону про внесення змін до Конституції України був схвалений кваліфікованою більшістю народних депутатів і скріплений підписом Спікера Парламенту. Після цього документ у залі засідань Верховної Ради України був негайно підписаний Главою держави. Згадані процедурні порушення засвідчили солідарне ігнорування з мотивів політичної зацікавленості відповідними суб’єктами вимог Основного Закону щодо порядку внесення змін до нього.

Ще одним красномовним вираженням обслуговуючої ролі права стосовно політичних потреб стали обставини утворення коаліційної більшості “Стабільність і реформи”, що з’явилася у Верховній Раді України шостого скликання. Провідним мотивом утворення згаданої коаліційної більшості стала необхідність парламентської й урядової підтримки політики новообраного Президента України Віктора Януковича. Легалізація Конституційним Судом України утворення цієї коаліційної більшості засвідчила суттєву корекцію конституційних норм політичними чинниками й деформацію парламентського способу формування уряду, передбаченого Основним Законом України. Рішення Конституційного Суду України від 6. 03. 2010 р., яким орган конституційної юрисдикції легалізував утворення більшості, поряд із Рішенням щодо термінів перебування на посту Президента України від 25. 12. 2003 р. поповнило перелік “класичних” з погляду політичної упередженості та залежності рішень органу конституційної юрисдикції. Таке вільне обходження, а точніше, маніпулювання Конституційного Суду України з положеннями Основного Закону відобразило всю міру політичної зумовленості відповідного Рішення Суду й черговий раз засвідчило утвердження принципу політичної доцільності над принципом верховенства права у вітчизняному конституційному процесі. Реакційна сутність парламентської більшості “Стабільність і реформи” дуже швидко проявилася, зокрема, у її наполегливих спробах скоригувати конституційний текст у напрямі посилення статусу Глави держави.

Ініціативи Партії Регіонів щодо “реанімації” первинної редакції Конституції України через Конституційний Суд України, що успішно завершилися 1 жовтня 2010 р. оприлюдненням відповідного Рішення Суду, не залишають жодних сумнівів щодо намагань цієї політичної сили використати конституційний текст для інституціоналізації напівпрезидентської республіки в Україні, очолюваної її представником. У цьому випадку варто звернути увагу на той факт, що намір Партії Регіонів повернутися до первинної редакції Конституції України був негайно озвучений після перемоги Віктора Януковича на президентських виборах. Саме у зв’язку з результатами президентських виборів Партію Регіонів раптом принципово стурбувало порушення процедури прийняття поправок до Основного Закону 8 грудня 2004 р.

Симптоматичними були й деякі інші деталі, пов’язані з поданням і розглядом справи щодо Закону “Про внесення змін до Конституції України” в Конституційному Суді України. Відповідне подання 252 депутатів-регіоналів щодо конституційності Закону № 2222-IV не залишало сумнівів стосовно кінцевої мети наміру. Два інші моменти з погляду їхнього політичного підтексту теж були показовими: за два дні до надходження до Суду подання народних депутатів Головою Конституційного Суду України було обрано Анатолія Головіна – ставленика Партії Регіонів. Суддею-доповідачем у справі про Закон № 2222-IV було призначено Сергія Вдовиченка – ще одного суддю, обраного за квотою від Партії Регіонів. Важливо відмітити й такий промовистий факт: обидва судді з об’єктивних причин не можуть вважатися компетентними спеціалістами в галузі конституційного права. Анатолій Головін перед обранням суддею Конституційного Суду України понад чверть століття працював в органах держбезпеки, Сергій Вдовиченко – має стаж десяти років роботи в органах внутрішніх справ.

Таким чином, обставини поновлення чинності первинної редакції Конституції України, як і події 28 червня 1996 р. та 8 грудня 2004 р., знову перетворили процес конституційного реформування на справу певних політичних сил, які вдалися до конституційних маніпуляцій, переслідуючи свої партійні потреби.

Політичні наслідки реанімації первинної редакції Основного Закону України з точки зору потреб правлячої політичної сили просто важко перебільшити.

Де-факто Президент України Віктор Янукович і в умовах чинності редакції Конституції України від 8 грудня 2004 р. отримував усю повноту влади у країні. Реформа запровадила змішану форму правління, за якої партійна парламентська більшість й утворений на її основі

Уряд утворюють єдиний блок влади. За умови, коли партійна належність обох зазначених суб’єктів і Глави держави збігаються, керівником цього блоку стає Президент України. Однак за прагненнями Партії регіонів реставрувати первинну редакцію Конституції України прозирають і цілком далекосяжні прагматичні цілі.

В умовах змішаної форми правління, запровадженої конституційною реформою 8 грудня 2004 р., статус Президента України потенційно мінливий і безпосередньо залежить від наявності чи відсутності підтримки Глави держави з боку парламентської більшості та утвореного на її основі Уряду. За умови відсутності такої підтримки повноваження Глави держави принципово обмежуються, а сам інститут президента демонструє “функціональну недостатність”. Реанімація первинної редакції Основного Закону не лише повертає Віктору Януковичу повноваження Леоніда Кучми, але й є конституційною гарантією незмінності статусу Президента. Окремими аспектами цього статусу є повновладдя Глави держави в урядовій сфері та його повна незалежність від Парламенту. Повернення до первинної редакції Конституції знову інституціоналізує в Україні напівпрезидентську республіку і притаманний їй жорсткий поділ влади, тим самим – усуває загрозу, яку приховує у собі будь-який нелояльний прем’єр і будь-який незговірливий спікер. Першого можна буде зняти, другого – ігнорувати¹. В умовах жорсткого поділу влади Глава держави – Віктор Янукович стає досить незалежним від підтримки чи не підтримки парламентської більшості, а також – дій парламентської опозиції. Зникає потреба в ситуативних союзниках – пропрезидентських парламентських фракціях, чия підтримка завжди дорого коштує – у пряму й переносному значенні.

Коли правляча політична сила, відкинувши передвиборчі обіцянки, виявляє свою реакційну сутність, їй потрібні повноваження, аби відстоювати привілеї, пов’язані із владаруванням.

Іншими головними державно-правовими наслідками “відкату” до первинної редакції Конституції України стає поновлення права Президента України призначати за згодою Верховної Ради України Прем’єр-міністра України, без згоди останньої – міністрів Уряду та, за поданням глави Кабінету Міністрів України, – керівників центральних органів виконавчої влади, а також, – за згодою Верховної Ради України, – керівників Служби Безпеки України, Антимонопольного комітету, Фонду державного майна України, Державного комітету з

¹ Рахманін С. Прості питання // Дзеркало тижня. – 2010. – № 29 (809). Електронний ресурс // Режим доступу: <http://www.dt.ua>.

телебачення та радіомовлення України. До компетенції Глави держави поновлена редакція Конституції України відносить питання створення, реорганізації та ліквідації ключових структур виконавчої влади, включно з міністерствами. Президент знову отримує прерогативу звільняти всіх чиновників виконавчої вертикалі, включно з міністрами Уряду та скасовувати будь-які урядові акти. Знову перетворюються на юридичну фікцію інститути контрасигнатури та парламентської відповідальності уряду. Кабінет Міністрів України знову буде відповідальний лише перед Главою держави. У механізмі формування Уряду Президент залежатиме від Верховної Ради України лише в питанні узгодження з парламентською більшістю кандидатури Прем'єра.

Характеризуючи відновлення можливостей Президента України щодо формування та зміни складу виконавчої гілки влади, можливостей впливати на зміст урядової політики, важливо зазначити, що будь-який різновид парламентаризму, чи в його класичній (парламентарна республіка), чи раціоналізованій формі (змішана республіка) знаходить легітимацію через відповідність програмних засад партії (блоку партій), що утворює (утворюють) більшість у представницькому органі, змісту й результатам урядової політики. Спрощено схему цієї легітимації можна зобразити так. Виборці віддають голоси за політичну силу (блок політичних сил), яка (які), отримавши за результатами виборів більшість мандатів у парламенті, формує уряд. Склад і програма діяльності уряду є більшою-меншою мірою (залежно від різновиду парламентаризму) відображенням складу й політичної платформи парламентської більшості. Уряд, фактично, реалізує курс, не лише ухвалений партійною парламентською більшістю, але й такий, який є засобом реалізації в державній політиці передвиборчої платформи тієї політичної сили (сил), що отримала перемогу на виборах. Ідеологічна платформа правлячої політичної сили (сил), відповідно, виражає інтереси тієї частини суспільства, що підтримала цю політичну силу (сили) на виборах. Відповідність результатів урядової політики очікуванням виборців і є ключовою умовою легітимації парламентарної чи змішаної республіки. Вибори ж тут виступають головним інструментом відповідальності партій, кажучи спрощено, за стан справ у державі, спричинений політикою уряду: виборці винагороджують успішну політику правлячої політичної сили (сил), знову підтримавши її під час голосування, чи, навпаки, відмовивши їй у підтримці у випадку неуспішності цієї політики. За умови ж, коли відсутня парламентська інвестиція уряду, не діє інститут парламентської відповідальності уряду (показово, що поновлена

редакція Конституції України і не містить формулювань про парламентську відповідальність Уряду, обмежуючись вказівкою про його підконтрольність і підзвітність Верховній Раді України), а “Кабінет Міністрів України складає повноваження перед новообраним Президентом України” (ст. 115 поновленої редакції Конституції України), механізм легітимації змішаної форми правління виявляється цілком зруйнованим. Тут варто нагадати, що відсутність належного зв’язку між парламентською більшістю й урядом, як і відсутність парламентської відповідальності уряду є атрибутами жорсткого поділу влади у президентській республіці. За таких умов говорити про збереження змішаної форми правління в Україні можна лише у формально-правовому відношенні.

Поновлення чинності первинної редакції Основного Закону України засобом скасування Закону “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 р. з теоретико-правових позицій обґрунтувати неможливо. Попри той факт, що Закон України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 р. набув чинності в неконституційний спосіб, він, будучи конституційним законом, 25 травня 2006 р. остаточно інтегрувався в текст Основного Закону України і де-факто став його невід’ємною складовою. Оскільки матеріально Закону України “Про внесення змін до Конституції України” вже не існує, перевірка його конституційності з точки зору змісту Закону органом конституційної юрисдикції стала, по суті, перевіркою Конституції України на предмет відповідності самій собі. Таким чином, перевірка органом конституційної юрисдикції в порядку матеріального контролю конституційності відповідного конституційного закону є неможливою. Об’єктом матеріального конституційного контролю можуть бути лише проекти конституційних законів, а не вже чинні закони. Стосовно ж чинних конституційних законів, предметом перевірки може бути лише дотримання передбаченої конституцією процедури прийняття конституційного закону, тобто формальний контроль, і лише за умови, якщо відповідний конституційний закон інтегрується в конституційний текст не відразу, а через певний проміжок часу. У такому випадку формальний конституційний контроль можливий упродовж усього періоду часу з моменту прийняття конституційного закону до моменту його інтеграції в конституційний текст, тобто упродовж усього того часу, коли конституційний закон зберігає своє матеріальне вираження як структурно відокремленого від основного закону нормативного акта. Це і мало місце після прийняття Закону України “Про внесення змін до Конституції України”

від 8 грудня 2004 р. (№ 2222-IV) до 25 травня 2006 р., коли відповідний Закон остаточно інтегрувався в конституційний текст. Крім того, втрата чинності поправок до Конституції України, внесених 8 грудня 2004 р. за результатами відповідного рішення Конституційного Суду України, означає визнання нелегітимності всієї системи органів державної влади України, утворених після набуття поправками чинності, включно із самим Конституційним Судом України. Це спричиняє просто парадоксальну з теоретико-правових позицій ситуацію, коли чинність відповідного Закону була припинена нелегітимним органом за результатами звернення такого ж нелегітимного суб'єкта.

Отже, ураховуючи зазначене, сценарій, відповідно до якого попередню систему організації влади було “реанімовано” засобом скасування Закону України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 р., прийнятого із процедурними порушеннями у формі процесуального конституційного контролю, з усталених конституційно-правових позицій є неможливим.

На жаль, доводиться констатувати, що Конституційний Суд України знову був використаний як знаряддя для досягнення політичних цілей, а верховенство права – принесене в жертву політичній доцільності. Фактично поновлення чинності первинної редакції Конституції України стало результатом реалізації неконституційної політичної волі. Варто нагадати, що відповідні ініціативи щодо скасування результатів конституційної реформи 2004 р. мали місце і в період президентства Віктора Ющенка, вираженням чого стали, зокрема, результати діяльності створеної Главою держави Національної комісії із зміцнення демократії та утвердження верховенства права. Комісія виробила Висновок від 27 грудня 2005 р., у якому була запропонована ґрунтовна аргументація процедурних порушень, що супроводжували прийняття закону № 2222-IV¹. Однак згадані ініціативи Президента Ющенка не принесли відповідних результатів, оскільки не були підкріплені необхідними політичними ресурсами, якими володів владарюючий суб'єкт – Глава держави восени 2010 р.

¹ Висновок національної комісії із зміцнення демократії та утвердження верховенства права щодо дотримання вимог конституційної процедури під час внесення змін до Конституції України 1996 року шляхом ухвалення Закону України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року № 2222-IV та щодо відповідності його положень загальним засадам Конституції України 1996 року та європейським стандартам // Конституційний процес в Україні (2005-2008) / Харківська правозахисна група. – Харків: Права людини, 2009. – С. 45-54.

Джерела:

1. Резолюція Європейського Парламенту щодо результатів президентських виборів в Україні. Електронний ресурс // Режим доступу: <http://eu.prostir.ua>.

2. Рахманін С. Прості питання // Дзеркало тижня. – 2010. – № 29 (809). Електронний ресурс // Режим доступу: <http://www.dt.ua>.

3. Висновок національної комісії із зміцнення демократії та утвердження верховенства права щодо дотримання вимог конституційної процедури під час внесення змін до Конституції України 1996 року шляхом ухвалення Закону України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року № 2222-IV та щодо відповідності його положень загальним засадам Конституції України 1996 року та європейським стандартам // Конституційний процес в Україні (2005-2008) / Харківська правозахисна група. – Харків: Права людини, 2009. – С. 45-54.

Віталій Лебедюк,

аспірант Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України

УДК 329(477)

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ КРАЇНАХ НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ

У статті досліджено особливості процесу зародження та етапи розвитку політичних партій. Розглянуто сутність та класифікацію партійних організацій. Запропоновано систему індикаторів для пояснення організаційного розвитку політичних партій в Україні.

Ключові слова: політичні партії, партійна організація, партійні типи.

The peculiarities of formation process and the stages of parties' development have been considered. Essence and classification of party organizations have been observed. It is suggested the system of indicators that explain organizational development of political parties in Ukraine.

Key words: political parties, party organization, party types.

Політичні партії є центральними інституціями в процесі демократизації посткомуністичних країн. Від їх розвитку залежить якість політичної еліти та управлінських рішень, які вона ухвалює. Крім того, бачення інституційних змін відповідатиме розумінню політичною елітою сучасних стандартів демократичного врядування. На відміну від багатьох досліджень, які, в основному, вивчають нестійкість нових партій і партійних систем у країнах колишнього соцтабору, ми зосереджуємо свою увагу на організаційному розвитку політичних партій у цих країнах. Це пов'язано, перш за все, з тим, що організація політичної партії, зазвичай, розцінюється як один із найменш відомих аспектів життя партій. Браку порівняльних досліджень з цього ключового питання створює перешкоди у розумінні того, які типи партій домінують у посткомуністичних країнах в аспекті їх організаційної будови.

Формування політичних партій у посткомуністичних країнах зазвичай розглядаються з погляду демократизації, незважаючи на те, що розвиток у них політичних партій часто носить формальний характер і не пов'язаний з процесом переходу. Крах однопартійного тоталітарного режиму створив умови для формування нових політичних інституцій.

Як результат, партійна поведінка суттєво відрізняється від аналогічної поведінки в ліберальних демократичних країнах та інших демократичних країнах третьої хвилі. Ми висуваємо гіпотезу, що політичні партії в Україні, як і в багатьох інших посткомуністичних країнах, що з’являються у період демократизації, мають слабку, залежну від лідера партійну організацію з незначною членською базою.

Серед авторів – дослідників партійних організацій в Україні доцільно назвати таких науковців, як: В. Литвин, А. Романюк, М. Обушний, М. Примуш, Ю. Шведа, які, в основному, аналізують напрацювання західних дослідників з цієї проблеми. Із західних вчених, праці яких дають багатий матеріал щодо вивчення досліджуваної проблеми, слід назвати: М. Дюверже, Р. Катца, П. Майра, О. Кірчхеймера, Р. Кулі, Р. Міхельса, З. Ньюманна, М. Острогорського, А. Панеб’янка, Дж. Гопкіна і К. Паолуччі. Їхні дослідження стосуються аналізу політичних партій західних країн. Спроба пояснити, якого організаційного типу набувають політичні партії в Україні, належить Ю. Шведі¹. Проте в Україні відчувається нестача досліджень, які би проливали більше світла на організаційний розвиток партій в Україні.

Досить актуальною залишається проблема вироблення чіткої методології дослідження партійних організацій у посткомуністичних країнах. Відтак, метою цієї роботи є розглянути основні напрацювання у сфері дослідження партійних організацій та виокремити основні параметри, за якими ми зможемо з’ясувати організаційний тип політичних партій в Україні. Для цього нам необхідно: 1. Проаналізувати основні напрацювання вчених з проблеми дослідження. 2. Виробити систему індикаторів для дослідження розвитку партійних організацій в Україні.

Одним із засновників теорії партійної організації є М. Острогорський. У своїй книзі “Демократія і організація політичних партій” (1902) автор розкриває механізм функціонування політичних партій і загальні тенденції їх впливу на розвиток демократії. Разом з тим, вперше зробив внутрішнє життя партій предметом спеціального наукового аналізу.

До виходу книги М. Острогорського вважалося, що партії в основному створюються і діють стихійно у вигляді політичних клубів, не оформляючись офіційно. На прикладі Англії вчений показав, що, починаючи з розширення виборчого права Актом про реформу 1832 року, масові політичні партії формувалися на базі так званого “коку-

¹ Шведа Ю. Партії та партійна система України [Текст] / Юрій Шведа: Навч. посібник. – Львів: ЦПД ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 132 с.

са” – постійної позапарламентської політичної організації, що являла собою закриті збори партійних лідерів для попереднього вирішення політичних і організаційних питань¹.

Поділ політичних партій на кадрові та масові увів М. Дюверже. Основна відмінність між ними полягає не в їх чисельності чи розмірі, а у відмінності їх структур². Розмежування партій на кадрові і масові зумовлено еволюцією виборчого права від цензового до загального. Оскільки для кадрових партій питання залучення мас, які не мали ніякого політичного впливу, не стояло на порядку денному, то практичне втілення загального виборчого права сприяло розвитку масових партій.

Внутрішньо створені партії, тобто такі, що утворювались невеликими групами людей, які володіють високим соціально-економічним статусом і, своєю чергою, мають слабкі зв'язки з їх електоратом, М. Дюверже ідентифікував як кадрові партії. Особливістю кадрових партій є високий статус їх членів, які вже отримали політично значимі позиції до появи відповідної парламентської групи. Своєю чергою, М. Острогорський у період розширення виборчого права проаналізував організаційну діяльність кадрових партій у Великобританії і Сполучених Штатах Америки і дійшов висновку, що уся влада всередині партії сконцентрована в руках маленької групи людей, які прагнуть перемогти на виборах через широку систему патронажно-клієнтельних зв'язків.

Формально масові партії – це демократичні організації, але ідеологічна жорсткість та система рекрутування еліти (через внутрішні ідеологічні фільтри) роблять нереальними конкурентноздатні внутріпартійні вибори. Аналізуючи організаційні відносини у внутрішньому житті Соціал-демократичної партії Німеччини, Р. Міхельс відзначив бюрократичну модернізацію в межах масових партій, в яких чисельно невелика еліта бере під свій контроль ресурси і засоби комунікації. Разом з тим, Р. Міхельс зазначив, що в будь-якій організації велика концентрація влади неминує породжує олігархію³. Крім того, масові партії є ієрархічними в їх структурі, а місцеві партійні організації координуються центральним партійним керівництвом. Сильні вертикальні організаційні зв'язки необхідні, щоб накопичити і об'єднати

¹ Острогорский М. Демократия и политические партии [Текст] / М. Острогорский. – М.: РОССПЭН, 1997. – С. 84-85.

² Дюверже М. Политические партии [Текст] / М. Дюверже // Пер. с фр. Л. А. Зиминной. – М.: Акад. проект, 2000. – С. 116.

³ Michels R. Political Parties. A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy [Text] / R. Michels. – N. Y. – P. 132.

ресурси партійним керівництвом на центральному рівні. Членські внески використовуються, щоб фінансувати центральну бюрократію і проведення масових кампаній.

В умовах післявоєнної розбудови Європи розпочалася швидка деінтеграція організаційної моделі масової партії. Цьому сприяло виникнення “держави загального добробуту”, в якому життєві стандарти робітничого і середнього класу зблизились, що спричинило втрату ефективних раніше ідеологем. Сама ідея класової конфронтації, будучи ядром традиційних соціалістичних ідеологій, перестала бути актуальною. І таким чином, стабільність масових партій була підірвана втратою цінності ідеології як засобу підтримки організаційної єдності. Зміна ціннісних орієнтацій населення Західної Європи, жвавий розвиток нових соціальних рухів – альтернативних, екологічних, антивоєнних і т. д., посилення напруги у відносинах громадянського суспільства і держави були передумовою появи нового типу політичних партій. Універсальні партії стали продуктом постіндустріального суспільства з притаманним йому феноменом масової політики.

Описуючи специфічну ситуацію, в якій опинилися деякі західноєвропейські соціал-демократичні партії, перш за все – в Німеччині, О. Кірчхеймер (1954) вводить поняття “всеохоплюючої” партії¹. Як правило, успішними “всеохоплюючими” партіями можуть бути потужні партії, а не регіональні чи партії певної проблеми. О. Кірчхеймер помер раніше, ніж зміг закінчити своє дослідження. Він швидше описав зміни, які в той час можна було спостерігати в багатьох партіях західноєвропейських країн, аніж розвинув наявну типологію політичних партій. “Всеохоплююча партія” належить до низки понять політичної науки, розроблених на основі часткових, історично обмежених спостережень за політичним життям розвинутих країн.

Лише через 12 років після першого видання О. Кірчхеймера, було сформульовано дуже поверхневе визначення “всеохоплюючої” партії, на основі п’яти елементів: а) ідеологічна гнучкість партії; б) партійні лідери повинні працювати на ефективність всієї системи, а не ідентифікувати себе зі специфічними цілями організації; в) зниження ролі індивідуального члена партії; г) перенесення акценту з класової чи релігійної основи партії на виборців у цілому; е) забезпечення доступу до різноманітних груп інтересів з фінансових та виборчих причин².

¹ Kirchheimer Otto. The catch-all party [Text] / Otto Kirchheimer. – In: The West European party system / Ed. by P. Mair. – Oxford university press., 1990. – P. 57.

² Dittrich Karl. Testing the catch-all thesis: some difficulties and possibilities. – In: West European Party Systems: continuity and change [Text] / Karl Dittrich / Ed.

Згідно з цим, “всеохоплюючі” партії стають більш професійними і капіталомісткими та значно залежать від державних субсидій і внесків різних груп інтересів. Ця політична професіоналізація, в якій експерти і менеджери із спеціалізованими завданнями замінюють стару партійну бюрократію, також підкреслена в працях А. Панеб’янка як “електорально-професійна” партія¹.

Досліджуючи еволюцію організаційних типів політичних партій, на основі взаємин між громадянським суспільством і державою, Р. Катц і П. Майр стверджують, що партії як динамічні інститути рухаються від громадянського суспільства до держави і це може продовжуватися до такого ступеня, що партії стають частиною державного апарату. Наслідком є поява картельних партій, які характеризуються глибоким проникненням партії в державу і є зразком міжпартійної змови². Сприяє цьому процесу зростання державного фінансування партій, доступ до електронних ЗМІ (як засобу політичної комунікації) та зниження партійної ідентифікації. Іншими словами, аргумент авторів полягає в тому, що партії здійснили переорієнтацію щодо основних джерел своїх ресурсів таким чином, що державне фінансування стало гарантувати їх життєздатність. Це було наслідком того, що в постіндустріальних державах зростає рівень незадоволеності громадян партіями. На організаційному рівні взаємини картельних партій з державою є вирішальними, оскільки саме держава забезпечує для них стабільне навколишнє соціальне середовище і ресурси.

Важливо зазначити, що моделі політичних партій, які ми розглядали вище, є ідеальними типами (таблиця 1). Вони надають легко зрозумілі ярлики, які є корисними при здійсненні порівняльного дослідження.

Вивчаючи партійні організації у Східній Європі західні компаративісти використовують поняття “кадрових” і “масових” партій як відправні точки аналізу³. Однак варто мати на увазі, що класичні кадрові і масові партії були історичними типами, які в наш час не існують в їх “чистому” вигляді та навряд чи з’являться в країнах Східної Європи і країнах колишнього Радянського Союзу.

Hans Paalder and Peter Mair. – SAGE, 1983. – P. 258-259.

¹ Panebianco Angelo. Political Parties: Organization and Power [Text] / Angelo Panebianco. – Cambridge and New York: Cambridge University Press., 1988. – P. 228.

² Katz, Richard S. and Peter Mair. Changing Models of Party Organization and Party Democracy [Text] / Richard S. Katz, and Mair Peter // Party Politics. – Vol. 1. – № 1. – 1995. – P. 8.

³ Kopecky P. Developing Party Organizations in East-Central Europe: What Type of Party is Likely to Emerge? [Text] / Petr Kopecky // Party Politics. – Vol. 1. – № 4. – 1995. – P. 517.

Таблиця 1

Класифікація організаційних типів партій

Елітні, кокусні і кадрові партії	Масові партії	“Всеохоплюючі”, електоральні партії
Кокус-партії (М. Острогорський); Партії парламентського походження або кадрові партії (М. Дюверже); Партії індивідуального представництва (З. Ньюманн); Елітні партії (К. фон Бейме)	Масові партії (Р. Міхельс, М. Дюверже); Класові і сектантські масові партії (О. Кірчхеймер); Партії демократичної чи загальної інтеграції (З. Ньюманн); Масово-демократичні партії (А. Панеб'янко)	“Всеохоплюючі” партії (О. Кірчхеймер); Професійно-електоральні партії (А. Панеб'янко); Стратархія (С. Ельдерсвельд); “Картельні” партії (Р. Катц і П. Меір); “Сучасні кадрові партії” (Р. Кулі)

Джерело: Таблиця складена автором.

Протягом тривалого часу політичні партії пройшли шлях від аматорських і тимчасових структур кадрової партії до партій з більш постійною бюрократією і масовим організованим членством, в якій прихильники партій виконали значну кількість завдань. Перетворення партійних об'єднань у “всеохоплюючі” і картельні партії спричинило подальший процес професіоналізації та утворення більшої кількості капіталоемких організаційних структур. Зрештою, організоване членство стало обтяжуючим для партії. Нині воно слугує лише певним засобом для рекрутування кандидатів. Ресурси кадрової партії були в основному приватним багатством кожного з індивідуальних кандидатів, завдяки якому вони мали високий рівень автономії. Масові партії, навпаки, накопичували свої фінансові та людські ресурси задяки великій кількості членів організації. Натомість, “всеохоплюючі” партії отримували значні ресурси від груп інтересів, а картельні партії від держави. Через це вони потребували більшої професіоналізації і централізації процесу ухвалення рішень.

Щоб проаналізувати організаційний профіль партії, нам потрібно спочатку визначити, які індикатори будуть використані для вимірювання її організаційної структури. Аналіз літератури з цієї проблематики підказує, що найбільш доцільно брати до уваги такі індикатори: (1) роль членів, (2) організаційна складність, (3) концентрація влади¹.

¹ Enyedi Z. and Linek L. Party Searching for the Right Organization: Ideology and Party Structure in East-Central Europe [Text] / Zsolt Enyedi and Lukás Linek // Party Politics. – Vol. 14. – N 4. – 2008. – P. 456.

На організаційний розвиток політичних партій в Україні впливає низка чинників, зокрема: сповільнений та нелінійний процес переходу до демократії; слабкість громадянського суспільства; те, що центральну роль у партійному змаганні відіграють ЗМІ, як механізм взаємоз'язків з електоратом. Політичні партії за цих умов мають тенденцію бути слабо організованими, а переважаючі антипартійні настрої і слабкість організованих соціально-економічних груп створюють додаткові перешкоди організаційній мобілізації. Проте існує різниця в інституалізації партійної організації і вона пролягає між “партіями-спадкоємницями”, що успадкували деякі ресурси раніше правлячих комуністичних партій, та рештою політичних партій.

Згідно з внесеними змінами до Закону “Про політичні партії в Україні”, з 6 липня 2005 року було введено спрощений порядок формування первинних осередків партій. Тобто було запроваджено новий механізм легалізації первинних організацій партій, які не мають статусу юридичної особи. Місцеве управління юстиції відповідно до закону має видавати довідку про легалізацію первинної організації упродовж трьох годин після прийняття документів¹. За задумом така норма закону мала сприяти поживленню партійного будівництва на місцях, але в реальності створення таких партійних осередків, як правило, є штучним, а їх існування – формальним. Тому ми стверджуємо, що ця норма закону не стимулювала розвиток партійних осередків у районах, містах та селах, а навпаки, виконувала функцію штучного створення образу масових партій, особливо напередодні виборів.

Політичні партії в Україні переважно творилися згори – зсередини парламенту або радянською політичною елітою – і тому зазнають значних труднощів у вербуванні членів. Разом з тим, навіть на парламентському рівні їхні фракції є непостійними, а відмінності в поглядах (або прості амбіції) серед членів часто призводять до розколів у фракціях і, відповідно, організаційних структур партій. Єдиним винятком є дисциплінована фракція комуністів. Крім того, партії правочентристського спрямування більше залежать від пожертвувань ділових груп, ніж партії лівого спрямування. Вони також мають менш складну організаційну структуру, менше членів і залежать більше від харизматичних лідерів з відносно невеликою автономією членів парламенту. Мета лідерів – сконцентрувати ресурси на проведенні виборчої кампанії, а не на вибудовуванні організації.

Існує думка, що партії, які не залежать від членів як основного

¹ Закон України “Про політичні партії в Україні” [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2365-14>.

джерела фінансових ресурсів, швидше покладатимуться на державне фінансування¹. Однак це припущення не підтверджується в Україні, оскільки фінансово-промислові групи з самого початку організаційного розвитку партій виступають їх основними донорами. Крім того, ЗМІ забезпечують ефективніший канал комунікації між партією і електоратом, ніж розвинена партійна організація. Очевидним результатом цього процесу стає посилення позицій верхніх ешелонів партії, особливо тих членів партії, що займають посади в уряді.

Загалом, конкуренція політичних еліт в Україні організована навколо особистих мереж і потенційних ресурсів впливу, створених індивідуальними акторами. Іноді ця конкуренція переноситься у сферу політичних партій, але вона не похідна від партій. Політичні партії відіграють відносно периферійну роль у структуризації політичної конкуренції в Україні. Іншими словами, для політичних діячів партії виступають механізмом ідентифікації поточних союзників і є, водночас, засобами узаконення ролі лідерства політичних акторів, які не займають високих державних позицій. Їх також розглядають як засіб торгівлі у боротьбі за політичну владу, і яку, своєю чергою, використовують для отримання особистих вигод.

Особливістю посткомуністичних партій є те, що влада зосереджена в руках їх лідерів, тоді як роль членства є другорядною. Причиною низького рівня партійного членства є не лише фінансова сторона питання, оскільки внески є незначними на противагу альтернативним внескам приватних донорів, а й незначна довіра населення до цих інститутів. Процес прийняття рішень, своєю чергою, забюрократизований і централізований, а представники партії знаходяться під контролем обраного лідера. Політичні партії в посткомуністичних країнах мають не тільки мізерне членство, а й слабку нерозвинену організаційну структуру. Винятком можуть бути партії-спадкоємниці колишніх комуністичних партій. Проте з кожними наступними виборами вони відходять на периферію політичної конкуренції.

Виокремимо низку чинників, які негативно впливають на інституціоналізацію партійних організацій у посткомуністичних країнах, зокрема: партикуляризм суспільства, значний вплив електронних ЗМІ, слабка партійна ідентифікація, нерозвинене громадянське суспільство, відсутність демократичного досвіду, значна персоніфікація політики, висока електоральна мінливість, низька довіра до партій, незначне

¹ Wilson A and Birch S. Political parties in Ukraine. Virtual and Representational [Text] / Andrew Wilson and Sarah Birch. – In: Party politics in new democracies / Ed. by Paul Webb and Stephen White. – Oxford university press, 2007. – P. 78.

членство. Наявність згаданих чинників засвідчує слабкість функціонування інституту політичних партій та процесу їх інституціоналізації.

Отож, на тлі моделей політичних партій у країнах сталої демократії посткомуністичні країни виділяються великою архаїчністю партійних структур, що існують. Відповідно до основних параметрів партії, що склалися в 1990-х рр., вони майже точно відтворювали традиційну модель кадрової партії. Це були групи “нотаблів”, що об’єднувалися для участі у виборчій кампанії, і, як правило, були менш активними у проміжках між виборами. Більш того, на відміну від західноєвропейських кадрових партій, у посткомуністичному різновиді такі формування не володіли навіть мінімальною організаційною стійкістю, повністю перебудовуючись до кожної нової виборчої кампанії. Відсутність професіоналізації партій значною мірою була зумовлена доступністю комерційного політичного консалтингу, тобто послуг так званих “політтехнологів”. Найняти їх на час виборчої кампанії було вигідніше, ніж постійно підтримувати професійний апарат. Крім того, членська база більшості партій залишається фіктивною, а електоральна підтримка ґрунтується на особистій популярності лідерів партій, адміністративних засобах (у випадку коли партія стає “партією влади”), а також на заграваннях з матеріально незабезпеченими верствами населення. В певний час можна було спостерігати еволюцію політичних партій в напрямку сучасних “електорально-професійних”, проте цей процес швидко зупинився. Для успішної трансформації в новий організаційний тип політичним партіям у посткомуністичних країнах необхідно виробити засоби електоральної мобілізації, альтернативні персоналізму й адміністративному тиску, одним із яких є ідеологія.

Беручи до уваги досвід функціонування демократичних країн, ми повинні враховувати, що якість демократичних перетворень безпосередньо залежить від якості партійної політики. В розвинутих демократичних країнах демократична політика ототожнюється з партійною політикою. Залишається відкритим питання формування формальних демократичних інституцій з якісним їх наповненням.

Література:

1. Kopecky P. Developing Party Organizations in East-Central Europe: What Type of Party is Likely to Emerge? [Text] / Petr Kopecky // Party Politics. – Vol.1. – №4. – 1995. – p. 517.
2. Dittrich Karl. Testing the catch-all thesis: some difficulties and possibilities. – In: West European Party Systems: continuity and change [Text] / Karl Dittrich / Ed. Hans Paalder and Peter Mair. – SAGE, 1983. – P. 258-259.

3. Enyedi Z. and Linek L. Party Searching for the Right Organization: Ideology and Party Structure in East-Central Europe [Text] / Zsolt Enyedi and Lukás Linek // Party Politics. – Vol. 14. – N 4. – 2008. – P. 456.

4. Katz, Richard S. and Peter Mair. Changing Models of Party Organization and Party Democracy [Text] / Richard S. Katz, and Mair Peter // Party Politics. – Vol. 1. – № 1. – 1995. – P. 8.

5. Kirchheimer Otto. The catch-all party [Text] / Otto Kirchheimer. – In: The West European party system / Ed. By P. Mair. – Oxford university press., 1990. – P. 57.

6. Michels R. Political Parties. A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy [Text] / R. Michels. – N.Y. – p. 132.

7. Panebianco Angelo. Political Parties: Organization and Power [Text] / Angelo Panebianco. Cambridge and New York: Cambridge University Press., 1988. – P. 228.

8. Wilson A and Birch S. Political parties in Ukraine. Virtual and Representational [Text] / Andrew Wilson and Sarah Birch. – In: Party politics in new democracies / Ed. By Paul Webb and Stephen White. – Oxford university press, 2007. – P. 78.

9. Дюверже М. Политические партии [Текст] / М. Дюверже // Пер. с фр. Л. А. Зиминой. – М.: Акад. проект, 2000. – С. 116.

10. Закон України “Про політичні партії в Україні” [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2365-14>

11. Острогорский М. Демократия и политические партии [Текст] / М.Острогорский. – М.: РОССПЭН, 1997. – С. 84-85.

12. Шведа Ю. Партії та партійна система України [Текст] / Юрій Шведа: Навч. посібник. – Львів: ЦПД ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 132 с.

УДК: 324 (477)

Євгенія Юрійчук,*доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича*

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ЕЛЕКТОРАЛЬНА ЛЕГІТИМАЦІЯ ВЛАДИ В УКРАЇНІ (2009-2010 РР.)

У статті розглядаються питання зовнішньополітичної електоральної легітиматії влади під час президентських виборів 2010 року в Україні, дається визначення зовнішньополітичної електоральної легітиматії влади, розглядаються її індикатори: ступінь публічної довіри міжнародної спільноти до законодавчої бази виборів та діяльності інститутів громадянського суспільства (партій, громадських організацій, ЗМІ), пов'язаних з виборами; ступінь довіри до виборчого процесу (вимірюється шляхом здійснення спостереження від іноземних держав та міжнародних організацій із використанням критеріїв спостереження ОБСЄ); ступінь підтримки виборів, референдумів шляхом публічного схвалення представниками іноземних держав і міжнародних організацій, науково-дослідницьких установ організаційної діяльності суб'єктів виборчого процесу.

Ключові слова: легітиматія, зовнішньополітична легітиматія, влада, вибори, спостереження.

The authoress points out questions on electoral legitimation during president election 2010 in Ukraine, suggests her own definition of foreign-policy power electoral legitimation. The author assigns these indicators of foreign-policy electoral power legitimation: degree of international community public trust to the legislative base of elections and civil society institutions (parties, NGOs, mass media) connected with elections (estimated by monitoring of qualitative changes of normative basis of the Parliamentary Assembly of the European Council, European Commission for democracy through law (The Venice Commission) and Bureau of democratic institutions and human rights of OBSCE in Europe in accordance with the main international-legal and political documents); trust degree in electoral process (observation of foreign states and international organizations using OBSCE observation criteria; support degree of elections by means of public approval of the organizational activities of electoral process subjects, giving material and technical aid by the representatives of foreign states and international organizations.

Key words: legitimacy, legitimation, foreign-policy power electoral legitimation, electoral legitimation, election, observation.

Останнім часом все більше спостерігається участь різноманітних суб'єктів міжнародних відносин у суто внутрішніх політичних про-

цесах суверенних держав – виборах. Відійшли у минуле часи, коли міжнародне спостереження за виборами вважалося порушенням суверенітету держави. Протягом останніх двадцяти років на пострадянському просторі рідко які електоральні процеси загальнонаціонального рівня відбуваються без щільної уваги різноманітних міжнародних урядових і неурядових організацій, іноземних держав, політичних лідерів. Електоральна легітимація в Україні, особливо після подій президентських виборів 2004 р. (Помаранчевої революції), постійно перебуває у фокусі їх посиленої уваги. Проте до сих пір питання зовнішньополітичної легітимації влади в Україні під час виборів залишаються малодослідженими як в теоретичному, так і на практичному рівнях. Саме мета цієї роботи – простежити прояв основних критеріїв зовнішньополітичної електоральної легітимації влади в Україні під час президентських виборів 2010 р.

Звертаючись до теоретичного підґрунтя проблеми, зауважимо, що **зовнішньополітична легітимація влади** розуміється нами як процес досягнення **легально-електоральної легітимності** внаслідок реалізації електоратом принципів безпосередньої демократії в процесі виборів і референдумів, у результаті яких політична довіра суб’єктів міжнародних відносин до новообраної влади, що гарантує оптимально бажаний стан правопорядку в країні, трансформується в міжнародну підтримку.

Узагальнивши теоретичні напрацювання М. Вебера, Г. Кельзена, Н. Лумана, Е. Моравчіка, Ю. Хабермаса, автор схиляється до плюралістичного концептуального трактування теми і розглядатиме легально-електоральну легітимність як складову частину процедурної легітимності в ракурсі трьох найважливіших елементів процедурної легітимності: підзвітності, участі зацікавлених сторін і транспарентності. За умови їх дотримання можна говорити про легітимність обраного лідера чи органу, а звідси і наділеність його реальними повноваженнями владування та міжнародного визнання. Використовуємо концепцію легітимаційної ситуації П. Берната, модель створення міжнародно-правових норм спостереження за виборами С. Хайд, а також послуговуємося науковими доробками у цьому напрямку Б. Бабіна, І. Борисова, Г. Гудвін-Гілла, Л. Даймонда, Т. Карозерса, П. Мерлоу та ін.

Одним із основних індикаторів зовнішньополітичної електоральної легітимації влади є *ступінь публічної довіри міжнародної спільноти до законодавчої бази виборів¹ та діяльності інститутів громадян-*

¹ Нормативно-правову базу, що регулює проведення виборів Президента України, складають: Конституція України (прийнята 1996 р. зі змінами

ського суспільства (партій, громадських організацій, ЗМІ), пов'язаних з виборами (вимірюється шляхом моніторингу якісних змін нормативної бази Парламентською Асамблеєю Ради Європи, Європейською Комісією за демократію через право (Венеціанською комісією¹) та Бюро демократичних інститутів і прав людини Організації з безпеки й співробітництва в Європі (ОБСЄ/БДПЛ) у відповідності з основними міжнародно-правовими² та політичними документами³).

Зовнішньополітична легітимація президентських виборів актизувалася ще в передвиборний період після схвальних відгуків про організацію проведення парламентських виборів 2006, 2007 рр. із прийняттям Плану дій Ради Європи для України на 2008-2011 рр.⁴ Передбачалось технічне сприяння, допомога Венеціанській Комісії в сфері законодавчої роботи, громадські обговорення питань щодо міжнародних стандартів демократичних виборів, допомога Центральній виборчій комісії й Вищому адміністративному суду щодо навчання посадових осіб виборчої системи й суддів зокрема. Всі ці заходи, а особливо надання консультативних послуг та технічної допомоги,

2004 р.), Закони України «Про вибори Президента України» (2004 р. зі змінами 2009 р.), «Про Центральну виборчу комісію», «Про Державний реєстр виборців», «Про політичні партії в Україні», деякі положення Кодексу адміністративного судочинства, Кримінального кодексу.

¹ Рекомендації Ради Європи про заходи з висвітлення виборчих кампаній у засобах масової інформації 2007 р., Керівні принципи для конституційних референдумів на національному рівні 2001 р., Кодекс належної практики у виборчих справах 2002 р., Керівництво з оцінки виборчого процесу 2003 р., Кодекс належної практики у виборчих справах 2005 р., Доповідь щодо участі політичних партій у виборах, ухвалена Радою з демократичних виборів та Венеціанською комісією. CDL-AD(2006)025.

² Статут ООН 1945 р., Загальна декларація прав людини 1948 р., Конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р. (Протокол № 1 1952 р.), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р., Статут Ради Європи 1949 р., Конвенція про стандарти демократичних виборів, виборчих прав і свобод у державах-учасницях Співдружності Незалежних Держав 2002 р., Конвенція про права інвалідів ГА ООН, підписана Україною 24 вересня 2008 р., Конвенція ООН про права дитини 1989 р.

³ Документ Копенгагенської наради Конференції з людського виміру безпеки і співробітництва в Європі 1990 р., Заключний акт НБСЄ 1975 р., Паризька хартія для нової Європи 1990 р., Декларація про вільні та справедливі (чесні) вибори 1994 р., Декларація Стамбульської зустрічі на вищому рівні 1999 р., хартія європейської безпеки ОБСЄ 1999 р.

⁴ DSP(2008)15. 25 червня 2008 р. План дій Ради Європи для України 2008-2011. – Режим доступу: [www.kmu.gov.ua/.../Action%20Plan%202008-2011%20\(Ukrainian\).doc](http://www.kmu.gov.ua/.../Action%20Plan%202008-2011%20(Ukrainian).doc).

фінансування навчання членів виборчих органів, комплектація обладнання виборчих органів, допомога в створенні та функціонуванні електронного реєстру виборців сприяли демократизації виборчого процесу. Так, зокрема в рамках проекту “Сприяння подальшому зміцненню виборчих процесів в Україні”, що реалізувався Координатором проектів ОБСЄ в Україні навесні 2009 р. були організовані по Україні тренінги “Навчання персоналу органів ведення Державного реєстру виборців”, опубліковані необхідні інструктивні матеріали. Вони дозволили працівникам органів ведення реєстру ознайомитися не тільки із теретичними аспектами організаційно-правової бази, процедурою використання АІТС ДРВ, але й набути певних практичних навичок. Хоча цього виявилось недостатньо й основні зауваження спостерігачів під час голосування стосувались саме якості списків виборців¹.

У березні 2008 року Верховна Рада створила Робочу групу з розробки проекту Кодексу й представники влади звернулися до Венеціанської Комісії із запитом про надання допомоги цій Робочій групі. Проте експертам комісії довелося відтермінувати роботу над кодексом і розглядати проекти запропонованих Президентом змін до Конституції України та проекту закону “Про вибори Верховної Ради України”.

24 липня 2009 р. був прийнятий Верховною Радою Закон № 4741 “Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виборів Президента України”. 18 серпня 2009 р. В. Ющенко наклав на нього вето, але 21 серпня 2009 р. Верховна Рада все ж його прийняла, а 9 вересня 2009 р. нова редакція закону про вибори набула чинності. Внесення змін до нормативної бази за декілька місяців до виборів свідчить про ігнорування загальноприйнятих правил і рекомендацій міжнародних структур. Можемо стверджувати, що українські парламентарі продовжили практику внесення змін до виборчого законодавства як юридичного підґрунтя для виборчих технологій майбутніх виборів.

У відповідь на запит Міністерства закордонних справ України влітку-восени 2009 р. Венеціанською комісією було проаналізовано внесені зміни до Закону і на основі спільних коментарів А. Нуссбергер (Заступника члена Венеціанської комісії) і Дж. Пілґріма (експерта ОБСЄ/БДПЛ з питань виборів) було прийнято спільні висновки².

¹ Детальніше див.: Юрійчук Є. Роль Державного реєстру виборців в Україні в процесі електоральної легітимації політичної влади / Євгенія Юрійчук // Науковий вісник Чернівецького університету : Збірник наукових праць. – Вип. 514-515. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2010. – С. 205-211.

² CDL-AD(2009)040 Joint Opinion on the Law on Amending some legislative acts on the election of the President of Ukraine adopted by the Verkhovna Rada of

Цей документ є досить об'ємним, містить 88 пунктів, в яких детально проаналізовані як позитивні, так і негативні аспекти внесених змін до виборчого законодавства та Кримінального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України.

Перш за все у ньому вказується на факт ігнорування рекомендацій, які стосувалися вимог до кандидатів і незалежних національних спостерігачів¹ і “регрес у деяких аспектах виборчого законодавства”. А саме: у законі наявна низка положень, що обмежують право на оскарження результатів виборів, вирішення виборчих спорів та ефективну компенсацію за порушення, залишають спори без судового розгляду; положення, які регулюють склад та діяльність виборчих комісій та можуть призвести до нестабільності в організації та проведенні виборів; завищені вимоги щодо грошової застави кандидата; зміни до процедур голосування виборчих комісій, які можуть призвести до зловживань; можливість внесення змін до списку виборців за одну годину до завершення голосування; обмеження права бути кандидатом²; положення, які накладають обмеження на ЗМІ; механізм призначення членів виборчої комісії, вимога кваліфікації проживання в окрузі для членства у виборчій комісії; нечіткі та потенційно неефективні положення стосовно фінансування кампанії та відшкодування витрачених коштів; невключення до закону регулювання ролі незалежних національних спостерігачів, які не представляють інтереси партій³; положення щодо визнання недійсності результатів та перерахунку голосів, які мають бути уточнені та доповнені.

Водночас експерти вказали на позитивні зміни в законі, спрямо-

Ukraine on 24 July 2009 by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR adopted by the Council for Democratic Elections at its 30th meeting (Venice, 8 October 2009) and by the Venice Commission at its 80th Plenary Session (Venice, 9-10 October 2009). – Available at: http://www.osce.org/documents/odihr/2009/10/40858_en.pdf.

¹ CDL-AD(2009)028 Joint Opinion on the Draft Law No. 3366 about Elections to the Parliament of Ukraine by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR adopted by the Council for Democratic Elections at its 29th meeting (Venice, 11 June 2009) and by the Venice Commission at its 79th Plenary Session (Venice, 12-13 June 2009).

² Детальніше див: Юрійчук Є., Павлюк О. Зовнішньополітичні легітимізаційні аспекти модернізації виборчих систем пострадянських країн щодо політичних партій / Юрійчук Є., Павлюк О. // Політологічні та соціологічні студії. Збірник наукових праць. Т. IX. – Чернівці : Видавничий дім „Букрек”, 2010. – С. 292-305.

³ Це положення суперечить параграфу 8 Документу Копенгагенської наради Конференції з людського виміру Конференції з безпеки та співробітництва у Європі (ОБСЄ).

вані на підвищення рівня прозорості, відповідальності та подолання фальсифікацій на виборах. Серед них: надання всіма виборчими комісіями протоколів своїх засідань офіційним спостерігачам та представникам кандидатів і, фактично, право на довготермінове спостереження; публічне поширення результатів виборів на рівні дільничних і територіальних виборчих комісій; скасування відкріпних талонів, вилучення положення щодо збору підписів на підтримку кандидата. На думку Венеціанської комісії ці "механізми є позитивними заходами, які потенційно здатні запобігти фальсифікаціям і підвищити довіру громадськості до результатів виборів". Проте все ж вказувалось на неприпустимість припинення прав спостерігачів після встановлення результатів ЦВК, тобто на весь період виборчих спорів.

Значної критики зазнало фактичне узаконення імовірних фальсифікацій результатів голосування (9,99%), якщо кількість бюлетенів знайдена в урнах для голосування на десять відсотків перевищує кількість виборців, оскільки у такому випадку можна визнати недійсними результати виборів на виборчій дільниці.

Не сприяла транспарентності виборів і поправка, яка спрощує оформлення рішення ЦВК про результати голосування, бо відсутність докладної інформації по всіх категоріях бюлетенів у зведеній таблиці результатів із розбивкою на рівні виборчих дільниць не дозволяє простежити їх достовірність від найнижчого рівня і не сприяє зростанню суспільної довіри та легітимачії виборів.

Стурбованість експертів викликали і поправки до ст. 176.6 Кодексу адміністративного судочинства, які моделюють ситуацію, коли зведені дані ЦВК можуть бути оскаржені тільки тоді, якщо мають місце математичні помилки під час додавання результатів ТВК, а не тоді, коли існують сумніви щодо легітимності результатів. Тобто виявляється відсутність механізму забезпечення ефективного судового розгляду для оскарження результатів виборів Президента.

Можна сперечатись щодо доцільності миттєвого впровадження всіх рекомендацій Венеціанської комісії та щодо змістовного розуміння національних особливостей діяльності суб'єктів виборчого процесу, як от: скорочення термінів виборчої кампанії, і навпаки, двотижневого обмеження публікації рейтингів кандидатів до дня голосування і т. ін. Але сторонній критичний авторитетний погляд міжнародних структур все ж заставляє вітчизняний політикум поступово удосконалювати виборче законодавство та дотримуватись загальноприйнятих міжнародних правових та політичних норм.

Вимога дотримання демократичної процедури формування пред-

ставницьких органів та обов'язку державної влади додержуватись законів та діяти відповідно до них міститься в ст. 6 Конституції України¹. 14 вересня 2009 р. В.Ющенко як гарант Конституції оскаржив у Конституційному Суді України окремі норми виборчого законодавства. В результаті рішенням № 26-рп/2009 від 19 жовтня КСУ² визнав неконституційними положення, які визначають перебування на консульському обліку обов'язковою умовою реалізацію права обирати на виборах Президента у закордонному виборчому окрузі, вимоги до кандидата у члени окружної дільничної комісії проживати у межах відповідного територіального округу або міста, на території якого розташований цей округ, заборону звертатись до ЦВК зі скаргами, що стосуються підготовки і проведення виборів Президента у день голосування і наступні дні виборчого процесу, можливість залишити без судового розгляду справи через два дні після закінчення голосування, неможливість судового оскарження протоколів територіальних (окружних) і дільничних виборчих комісій щодо встановлення підсумків голосування у межах територіального виборчого округу. Проте залишилось ще багато невирішених прогалин, серед яких найважливішими були можливість вносити зміни до списків виборців у день голосування та допуск незалежних національних спостерігачів на вибори. Зауважимо, що ефективність діяльності різних видів спостерігачів в аспекті демократизації політичного життя та легітимності влади є різною. Найменшою довірою населення користуються спостерігачі від партій, від кандидатів у депутати. Причин цьому є декілька: по-перше, вони завжди можуть домовитися про залишення поза увагою вигідних для них порушень виборчого законодавства, що трапляється повсюди та повсякчас. По-друге, вони фактично спостерігають за законністю своєї же діяльності, бо виборчі комісії складаються із представників партій. Цим самим порушується один із принципів конституціоналізму: не можна бути суддею у власній справі. По-третє, вони кількісно переважають міжнародних спостерігачів³.

У листопаді-грудні 2009 р. Верховна Рада України розглядала, проте із-за опозиції з боку Партії регіонів і Блоку Юлії Тимошенко,

¹ Конституція України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/konst/CONST1.HTM>.

² Рішення Конституційного Суду України. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v026p710-09.

³ Юрійчук С. П. Спостереження під час виборів в Україні та громадянське суспільство // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2007. – № 1 (38). – С. 101.

не прийняла проект Закону “Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виборів Президента України”, внесений до парламенту В.Ющенком. У ньому мали б скасовувались положення, які набули чинності у липні 2009 р. і не були оскаржені.

Та все ж тісна взаємодія із Європейською Комісією за демократію через право сприяє гармонізації виборчого законодавства України відповідно до світових та європейських стандартів, а її позитивні висновки та рекомендації щодо удосконалення виборчого законодавства сприяють виникненню довіри до електорального процесу в Україні.

Не менш важливим індикатором зовнішньополітичної електоральної легітимації влади є *ступінь довіри до виборчого процесу* (вимірюється шляхом здійснення спостереження від іноземних держав та міжнародних організацій із використанням критеріїв спостереження ОБСЄ)¹. Інститут міжнародного спостереження на виборах традиційно розглядається як “прояв довіри” між державами і як свідчення прагнення міжнародних організацій сприяти демократизації виборчого процесу в країнах, де відбуваються політико-правові реформи. Україна вже шістнадцять років перебуває під моніторингом Ради Європи, останні виборчі кампанії в Україні проходили під пильним наглядом іноземних спостерігачів. Світ визнав їх демократичними, а результати – об’єктивними. Спостереження на вибори Президента України 2010 р. здійснювали 330 офіційних спостерігачів від 19 іноземних держав, 3 449 від 16 міжнародних організацій². Одразу зазначимо, що перший тур виборів Президента України (17 січня 2010 р.) відбувся у повній відповідності з міжнародними стандартами, що визнала ЦВК України, визнали практично всі учасники президентських перегонів, а також міжнародні спостерігачі. Як зауважує М.Тарасенко: “Цей факт майже унікальний для постпострадянського простору, коли всі без винятку міжнародні спостерігачі – від Місії СНД до спільної Місії ОБСЄ, Європарламенту, Парламентської асамблеї Ради Європи та Парламентської асамблеї НАТО – визнали ці вибори в цілому такими,

¹ Рекомендації ОБСЄ по спостереженню за виборами 1997 р., Керівництво зі спостереження за виборами 2005 р. (ОБСЄ), Декларація принципів міжнародного спостереження за виборами 2006 р. прийнята на засіданні Виконавчої Ради Асоціації організаторів виборів країн Центральної та Східної Європи, Керівні принципи БДПЛ з надання допомоги для участі національних меншин у виборчому процесі 2001 р., Керівництво зі спостереження за місцевими виборами 2003 р. (ОБСЄ).

² Офіційні спостерігачі від іноземних держав та міжнародних організацій. Вибори Президента України 17 січня 2010 року. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2010/WP0011>.

що відповідають міжнародним стандартам”¹.

Такий висновок зроблений в основному під впливом вражень від дня голосування, бо зафіксовані порушення стосувались в основному некваліфікованості членів комісій, неточностей у списках, нервування із-за спостерігачів, поганих умов на дільницях. Але позитивна оцінка стала можливою багато в чому завдяки ефективності довготривалого спостереження, своєчасному виявленню недоліків та заохочення позитивних зрушень у поведінці суб’єктів виборчого процесу². Проте спостерігачі від ПАРЕ вказали на досить серйозні недоліки у виборчій кампанії: неточність списків виборців (станом на 27 грудня 2009 р. на 1 000 (3%) дільниць), порушення принципу пропорційності у складі окружних виборчих комісій та надмірна представленість у них В. Януковича, Ю. Тимошенко, А. Яценюка, В. Ющенка, нестабільний склад ДВК із-за недостатнього фінансування. Особливе занепокоєння викликала велика кількість “технічних” кандидатів, які заповнили ефірний час телебачення й агітували за основних кандидатів та їх надмірна представленість у виборчих комісіях. Спостерігачі вказали, що “ця форма політичних спекуляцій, навіть якщо вона не суперечить закону ... серйозно підірвала довіру виборців до демократичності виборчого процесу”³. Вказувалось на використання адміністративного ресурсу, особливо Ю. Тимошенко і В. Ющенком, навіть на пряме втручання у виборчий процес уряду (перевірка МВС заяв щодо голосування вдома), негативну агітацію окремих кандидатів, відсутність транспарентності в засобах масової інформації. Вразив іноземних спостерігачів і тісний зв’язок між політикою і фінансами, бо вибори перетворились на “конкуренцію між різними кланами та їх фінансовими інтересами” і такий “політичний цинізм представляє реальну небезпеку для демократії”. Загалом позитивно оцінюючи роботу Центральної виборчої комісії, представники Парламентської Асамблеї все ж вказали на закритий режим деяких її засідань, що

¹ Тарасенко Н. Зарубежный взгляд на украинские выборы / Н. Тарасенко // Україна: події, факти, коментарі. Інформаційно-аналітичний журнал. – 2010. – № 2. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/siaz.htm.

² OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. Election Observation Mission Ukraine. Presidential Election 2010. INTERIM REPORT No. 1. 24 November – 8 December 2009 – 15 December 2009. – Available at: http://www.osce.org/documents/odihr/2009/12/42126_en.pdf.

³ Doc. 12132. 25 January 2010. Observation of the Presidential Election in Ukraine (17 January 2010). Report Ad hoc Committee of the Bureau of the Assembly. – Available at: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/WorkingDocs/Doc10/EDOC12132.htm>.

суперечить законодавству і неможливість зустрітися особисто із її керівниками протягом виборчої кампанії. Насамкінець Матіас Йорш, керівник делегації Парламентської асамблеї Ради Європи, підсумував: “Україна довела, що вона може провести чесні вибори, навіть за неповного і неясного закону про вибори, що підтверджує бажання українського народу вільно обирати своїх лідерів ... Проте, основне завдання надалі для політиків України в тому, щоб грати за правилами, а не з правилами”. Але до цих побажань уже не прислухались. За чотири дні до виборів прийняті нові поправки до закону, які “не мали впливу на виборчий процес 7 лютого”¹, однак разом із агітаційною кампанією вищих посадових осіб і губернаторів звели нанівець довіру електорату до виборчих процедур. Такий висновок підтверджується в спільній Заяві від 8 лютого 2010 р. спостерігачів ОБСЄ/БДПЛ, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Європейського Парламенту, ПАРЄ та Парламентської Асамблеї НАТО, в якій говориться, що другий тур виборів Президента України підтвердив оцінку першого туру, але причиною більшості проблем, що мали місце під час цих виборів, стали брак довіри та недоліки законодавчої бази, що становлять пряму загрозу для нового керівництва”, але висловили сумніви щодо їх усунення, бо “для здійснення вільних та справедливих виборів як постійно діючого демократичного процесу бракує політичної волі у найвищих ешелонах влади”². Необхідність прийняття Виборчого кодексу актуальна і в поствиборчий період³.

Думки щодо наявності фальсифікацій висловлювалися низкою спостерігачів як від Канадсько-Української Фундації (КУФ) та Конгресу українців Канади (КУК), так і від організацій та представників держав пострадянського простору. Перші переконані у таких діях з боку В. Януковича, другі – Ю. Тимошенко. Так, Аскольд Лозинський підрахував, що поширити наведені вище висновки Заяви можна на “максимум заледве

¹ Doc. 12178. 4 March 2010. Observation of the Presidential Election in Ukraine, second round (7 February 2010). Report Ad hoc Committee of the Bureau of the Assembly. – Available at: http://assembly.coe.int/ASP/Doc/DocListingDetails_E.asp?DocID=12993.

² Report on the Timeline and Inventory of Political Criteria for Assessing an Election. Adopted by the Council for Democratic Elections at its 34th meeting (Venice, 14 October 2010) and by the Venice Commission at its 84th Plenary Session (Venice, 15-16 October 2010) by Mr Andreas GROSS (Expert, Switzerland). – Available at: <http://www.venice.coe.int/docs/2010/CDL-AD%282010%29037-e.asp>.

³ Resolution 1755 (2010). The functioning of democratic institutions in Ukraine. – Available at: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta10/ERES1755.htm#1>.

6% виборчих дільниць. А решта?”¹. Але спостереження за виборами має на меті не здійснювати суцільний контроль, а допомагати всім державам у підвищенні ефективності їхніх виборчих процесів для блага їхніх громадян і тим самим легітимувати новообрані органи влади.

Третім індикатором зовнішньополітичної електоральної легітимації влади виділяємо *ступінь підтримки виборів, референдумів шляхом* публічного схвалення представниками іноземних держав і міжнародних організацій, науково-дослідницьких установ організаційної діяльності суб'єктів виборчого процесу.

Заявлені на прес-конференціях, прес-релізах схвальні оцінки виборчого процесу, звичайно ж сприяли підвищенню позитивного іміджу держави. Але основний результат зовнішньополітичної легітимації – налаштованість суб'єктів міжнародних відносин до подальшої співпраці, проте за умови виконання Україною взятих раніше зобов'язань. Так, Голова Комітету бундестагу у справах Європи Г. Кріхбаум в інтерв'ю “Deutsche welle” наголосив: “потрібно працювати над виконанням Копенгагенських критеріїв. Це більше, ніж функціонує демократія та правова держава, це ще й функціонує ринкова економіка. Для цього потрібно рішуче боротися з корупцією, що в Україні до сих пір робили без особливого бажання”². На останній фактор вказує і оглядач The Wall Street Journal Д. Марсон, який, аналізуючи нижчий в порівнянні з 2004 р. рівень явки виборців, наводить пояснення мешканки м. Києва, яка свідомо не взяла участь у голосуванні: “В 90-ті роки українці голосували “проти комунізму”, в 2004 р. – “проти криміналу в політиці”, а зараз всі політики однаково корумповані й рівною мірою контролюються бізнесменами”³. Це вказує, що таке падіння довіри до державних інституцій і демократичних структур призводить до цинізму й відчуження від участі в громадському житті⁴. Його прогноз щодо майбутнього посилення впливу Росії на новообрану владу пере-

¹ Лозинський А. Судове оскарження виборів і ОБСЄ / Аскольд Лозинський. – Режим доступу: http://www.eposhta.com/newsmagazine/ePOSHTA_100218_World.html#TOP; Попередній звіт про спостереження за виборами Президента України. – Режим доступу: http://cufoundation.ca/misc/EOM2010/PRELIMINARY_OBSERVATION_REPORT_FINAL_FEB9_UKR.pdf.

² Тарасенко Н. Зарубежний взгляд на украинские выборы / Н. Тарасенко // Україна: події, факти, коментарі. Інформаційно-аналітичний журнал. – 2010. – № 2. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/siaz.htm1.

³ Там само.

⁴ Колабська-Бобінська Л. Вплив корупції на легітимність влади в нових демократіях / Лена Колабська-Бобінська // Політична корупція перехідної доби / Пер. з англ. / За ред. С. Коткіна та А. Шайо. – К.: “К.І.С”, 2004. – С. 286.

гукується із позитивними відгуками офіційних кіл Російської Федерації щодо результатів голосування 17 січня.

Зауважимо, на відсутність офіційних коментарів виборчого процесу з боку Росії до моменту волевиявлення українських громадян, що, на наш погляд, пояснюється невизначеністю результатів ще до початку голосування та, нехай примарною, але все ж можливою імовірністю виходу в другий тур В. Ющенко, діяльність якого асоціювалась із найбільшим загостренням стосунків між двома державами як у політичній, так і в економічній сферах. Перед другим туром ситуація корінним чином змінилася, бо обидва кандидати, і Ю. Тимошенко, і В. Янукович, влаштували Росією рівно настільки, щоби "можна було оголосити про закінчення дипломатичної війни: відправити до Києва посла РФ, розморозити переговорний процес, домовитися про компромісні рішення". У цьому аспекті актуальною видається оцінка результатів голосування 17 січня 2010 р. Спікера Держдуми РФ Б. Гризлова, який зауважив на той факт, що "в першому турі перемагає кандидат, який очолює партію, з якою у "Єдиної Росії" укладена угода про співпрацю та взаємодію", маючи на увазі В. Януковича¹. Хоча на деяку неоднозначність сприйняття лідера Партії регіонів вказав перший замісник голови Комітету Державної Думи у справах СНД по зв'язкам із співвітчизниками, директор Інституту країн СНД К. Затулін: "З ним теж можуть бути проблеми, але зрозуміло, що в Україні вже не буде проводитися така антиросійська націоналістична політика"².

Загалом відгуки державних діячів сусідньої держави були схвальними, а інколи й захопленими. Так, віце-спікер Держдуми, глави російської делегації на виборах Президента України О. Бабаков вказав на спокійну обстановку демократичного волевиявлення³, а депутат Держдуми Російської Федерації С. Марков, який неодноразово відвідував Україну під час виборів, висловив побажання привітати організаторів з тим, що вибори пройшли чесно, добре, відповідно до закону, бо була реальна конкурентна боротьба. Але він зауважив

¹ Россия будет выстраивать конструктивные отношения с новым президентом Украины – Б.Грызлов. – Режим доступа: <http://www.prime-tass.ru/news/0/%7BB326685D-EB8E-4BC8-9AE1-E0D22F801922%7D.uif>.

² Місія спостерігачів від СНД: Вибори Президента України пройшли спокійніше, ніж в 2004 р. – Режим доступу: http://www.rbc.ua/ukr/top/show/missiya_nablyudateley_ot_sng_vybory_prezidenta_ukrainy_proshli_spokoynee_chem_v_2004_g_18012010.

³ Росія зацікавлена у "перезавантаженні" відносин з Україною – віце-спікер Держдуми О.Бабаков. – Режим доступу: <http://elections2010.ukrinform.ua/news/2975>.

на неповність списків і спробу зриву виборів за рахунок двох тисяч спостерігачів із Грузії¹. Припущення щодо маніпулювання з боку Ю. Тимошенко та імовірність фальсифікацій до 5-6% висловив К. Затулін². Проте всі прогнози щодо імовірних протестних акцій у випадку неконституційного перебігу виборів відкинув колишній посол РФ в Україні В.Черномірдин. Зі знанням справи він заявив, що з яким би результатом не закінчились вибори, на вулиці народ не вийде³.

Ще один досить важливий індикатор – *позитивна оцінка проведення виборів у закордонних засобах масової інформації, дана незалежними журналістами*. На жаль, мусимо констатувати, що вони демонстрували однаковість як щодо позитивних оцінок процесу виборів, так і щодо песимістичних прогнозів щодо демократичного майбутнього України. The Times прогнозувала, що в Україну повертається пострадянське мислення⁴, Luxemburger Wort скептично іронізувала, що той, хто фальсифікував минулі вибори, хто їх програв, Віктор Янукович, святкує політичний “камбек”, Neue Osnabrücker Zeitung Frankfurter Allgemeine Zeitung пердбачали певний парламентських хаос, згорання демократії в Україні, застосування новою владою методів, притаманних 90-м рокам ХХ ст. у боротьбі за переділ власності тощо⁵.

Більшість російських видань схилились до думки, що голосування в цілому проходило “спокійно та рутинно”. Нечислені опозиційно налаштовані засоби масової інформації Росії (радіо “Эхо Москвы”) дали позитивну оцінку виборам та вказали на сам факт демократичних виборів як результат ліберальних євроінтеграційних змін виборчого законодавства під впливом В. Ющенка. Цієї ж думки дотримується і директор Інституту національної стратегії (Москва) С. Белковський, який вважає, що саме В. Ющенко забезпечив чесні, прозорі вибори.

¹ Російські депутати спостерігатимуть за президентськими виборами в Україні. – Режим доступу: www.obk.lviv.ua/print/10298.htm.

² Михайлова А. Изображая выборы: на Украине объявились мёртвые души, «изгнанные» кандидаты и грузинская интервенция / Антонина Михайлова // Аргументы и факты. – 2010. – 17 января. – Режим доступа: <http://www.aif.ru/politic/article/32097>.

³ Черномырдин и украинские выборы. 28.01.2010 г. // Институт стран СНГ. Украинский филиал. – Режим доступа: <http://cis.org.ua/content/view/367/31/>.

⁴ Європейські ЗМІ про вибори: Революція померла. 08.02.2010. – Режим доступу: <http://gazeta.ua/index.php?id=326314>.

⁵ Європейські ЗМІ про вибори: Революція померла. 08.02.2010. – Режим доступу: <http://gazeta.ua/index.php?id=326314>.

“Українська демократія відбулася, – констатував політолог, – і я цілком впевнений, що ні серед політиків, ні серед народу, ні серед міжнародних спостерігачів немає критичної маси людей, які оскаржують результати виборів”¹.

Своєрідним легітиміційним індикатором служить також *кількість звернень громадян України до Європейського суду з прав людини* щодо захисту порушених виборчих і пов’язаних із ними прав (ст. 10, 11 Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р., ст. 3 Протоколу 1 до Конвенції 1952). Оскільки протягом розгляданого періоду таких звернень від українців не було, можемо констатувати про достатній демократичний рівень проведення виборів, хоча загалом Україна станом на жовтень 2010 р. займає четверте місце (7,6%) серед інших держав за кількістю поданих заявок до європейських судових органів².

Таким чином, зовнішньополітична електоральна легітимізація влади в Україні в період президентської виборчої кампанії з боку європейських структур сприяє досягненню зовнішньополітичної легітимності влади України, а довіра до легальної основи виборів – законодавчої бази та виборчому процесу на її основі, їх позитивна оцінка європейськими інституціями сприяє трансформації цієї довіри в підтримку обраних органів влади не тільки населенням, але й іноземними державами та політиками, сприяє стабільності й безпеці як України, так і ЄС. Пояснимо однаковість позитивних оцінок міжнародних структур виборчого процесу в Україні, незважаючи на серйозні недоліки та порушення, бажанням досягти стабільності та визначеності щодо влади в Україні. Погіршення якості голосування під час другого туру віднесемо на рахунок В. Ющенка, який втративши шанси бути переобраним, перестав ретельно стежити за дотриманням демократичних стандартів і пристав на “псевдodemократичні” зміни до виборчого законодавства, які дозволяли успішно приховати виборчі маніпуляції обох кандидатів і забезпечили легальність виборів.

Для того, щоб Україна й далі сприймалась як демократична держава, а не країна зі “зворотнім розвитком” (П. Мерлоу), що еволюціонує в протилежному напрямку, потрібна послідовна легітимізаційна політика: а) подальше удосконалення законодавчої бази виборів і ре-

¹ Головним переможцем виборів-2010 є Віктор Ющенко. – Режим доступу: <http://www.golosua.com/politika/2010/02/07/golovnim-peremozhcem-vivoriv-2010-ye-viktor-yushen/>.

² European Court of Human Rights. Pending Applications Allocated to a Judicial Formation 31/10/2010. – Available at: <http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Reports+and+Statistics/Statistics/Statistical+information+by+year/>.

ферендумів і її ефективна реалізація в обстановці політичної стабільності; б) цілеспрямована просвітницька робота серед електорату про діяльність міжнародних організацій стосовно виборів і референдумів для обмеження маніпулювання свідомістю виборців; в) всебічне об'єктивне висвітлення в ЗМІ зовнішньолегітимацийних аспектів виборчого процесу. Як результат – зовнішньополітична легітимність новообраної влади в Україні та позитивний імідж на міжнародній арені.

Література:

1. DSP(2008)15. 25 червня 2008 р. План дій Ради Європи для України 2008 – 2011. – Режим доступу: [www.kmu.gov.ua/.../Action%20Plan%202008-2011%20\(Ukrainian\).doc](http://www.kmu.gov.ua/.../Action%20Plan%202008-2011%20(Ukrainian).doc)
2. Юрійчук Є. Роль Державного реєстру виборців в Україні в процесі електоральної легітимациї політичної влади / Євгенія Юрійчук // Науковий вісник Чернівецького університету : Збірник наукових праць. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – Вип. 514-515. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2010. – С. 205-211.
3. CDL-AD(2009)040 Joint Opinion on the Law on Amending some legislative acts on the election of the President of Ukraine adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on 24 July 2009 by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR adopted by the Council for Democratic Elections at its 30th meeting (Venice, 8 October 2009) and by the Venice Commission at its 80th Plenary Session (Venice, 9-10 October 2009). – Available at: http://www.osce.org/documents/odihhr/2009/10/40858_en.pdf. CDL-AD(2009)028 Joint Opinion on the Draft Law No. 3366 about Elections to the Parliament of Ukraine by the Venice Commission and the OSCE/ODIHR adopted by the Council for Democratic Elections at its 29th meeting (Venice, 11 June 2009) and by the Venice Commission at its 79th Plenary Session (Venice, 12-13 June 2009).
4. Юрійчук Є., Павлюк О. Зовнішньополітичні легітимацийні аспекти модернізації виборчих систем пострадянських країн щодо політичних партій / Юрійчук Є., Павлюк О. // Політологічні та соціологічні студії. Збірник наукових праць. – Т. IX. – Чернівці : Видавничий дім “Букрек”, 2010. – С. 292-305.
5. Конституція України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/konst/CONST1.HTM>
6. Рішення Конституційного Суду України. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v026p710-09.
7. Юрійчук Є. П. Спостереження під час виборів в Україні та громадянське суспільство // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2007. – № 1 (38). – С. 101.

8. Офіційні спостерігачі від іноземних держав та міжнародних організацій. Вибори Президента України 17 січня 2010 року. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2010/WP0011>

9. Тарасенко Н. Зарубежный взгляд на украинские выборы / Н. Тарасенко // Україна: події, факти, коментарі. Інформаційно-аналітичний журнал. – 2010. – № 2. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/siaz.html.

10. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. Election Observation Mission Ukraine. Presidential Election 2010. INTERIM REPORT No. 1. 24 November – 8 December 2009 15 December 2009. – Available at: http://www.osce.org/documents/odhr/2009/12/42126_en.pdf.

11. Doc. 12132. 25 January 2010. Observation of the Presidential Election in Ukraine (17 January 2010). Report Ad hoc Committee of the Bureau of the Assembly. – Available at: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/WorkingDocs/Doc10/EDOC12132.htm>.

12. Doc. 12178. 4 March 2010. Observation of the Presidential Election in Ukraine, second round (7 February 2010). Report Ad hoc Committee of the Bureau of the Assembly. – Available at: http://assembly.coe.int/ASP/Doc/DocListingDetails_E.asp?DocID=12993.

13. Report on the Timeline and Inventory of Political Criteria for Assessing an Election. Adopted by the Council for Democratic Elections at its 34th meeting (Venice, 14 October 2010) and by the Venice Commission at its 84th Plenary Session (Venice, 15-16 October 2010) by Mr Andreas GROSS (Expert, Switzerland). – Available at: <http://www.venice.coe.int/docs/2010/CDL-AD%282010%29037-e.asp>.

14. Resolution 1755 (2010). The functioning of democratic institutions in Ukraine. – <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/tal0/ERES1755.htm#1>.

15. Лозинський А. Судове оскарження виборів і ОБСЄ / Аскольд Лозинський. – Режим доступу: http://www.eposhta.com/newsmagazine/ePOSHTA_100218_World.html#TOP.

16. Попередній звіт про спостереження за виборами Президента України. – Режим доступу: http://cufoundation.ca/misc/EOM2010/PRELIMINARY_OBSERVATION_REPORT_FINAL_FEB9_UKR.pdf.

17. Колабрська-Бобінська Л. Вплив корупції на легітимність влади в нових демократіях / Лена Колабрська-Бобінська // Політична корупція перехідної доби / Пер. з англ. / За ред. С. Коткіна та А. Шайо. – К.: "К.І.С", 2004. – С. 276-286.

18. Россия будет выстраивать конструктивные отношения с новым президентом Украины – Б. Грызлов. – Режим доступа: <http://www.prime-tass.ru/news/0/%7BB326685D-EB8E-4BC8-9AE1-E0D22F801922%7D.uif>.

19. Місія спостерігачів від СНД: Вибори Президента України пройшли спокійніше, ніж в 2004 р. – Режим доступу: http://www.rbc.ua/ukr/top/show/missiya_nablyudateley_ot_sng_vybory_prezidenta_ukrainy_proshli_spokeynee_chem_v_2004_g_18012010.

20. Росія зацікавлена у “перезавантаженні” відносин з Україною – віце-спікер Держдуми О. Бабаков. – Режим доступу: <http://elections2010.ukrinform.ua/news/2975>.

21. Російські депутати спостерігатимуть за президентськими виборами в Україні. – Режим доступу: www.obk.lviv.ua/print/10298.htm.

22. Михайлова А. Изображая выборы: на Украине объявились мёртвые души, “изгнанные” кандидаты и грузинская интервенция / Антонина Михайлова // Аргументы и факты. – 2010. – 17 января. – Режим доступа: <http://www.aif.ru/politic/article/32097>.

23. Черномырдин и украинские выборы. 28.01.2010 г. // Институт стран СНГ. Украинский филиал. – Режим доступа: <http://cis.org.ua/content/view/367/31/>.

24. Перемога Януковича знаменує реставрацію авторитарного режиму – The Times. – Режим доступу: <http://gazeta.ua/index.php?id=326326>

25. Європейські ЗМІ про вибори: Революція померла. 08.02.2010. – Режим доступу: <http://gazeta.ua/index.php?id=326314>.

26. Головним переможцем виборів-2010 є Віктор Ющенко. – Режим доступу: <http://www.golosua.com/politika/2010/02/07/golovnim-peremozhcem-viboriv-2010-ye-viktor-yushen/>.

27. European Court of Human Rights. Pending Applications Allocated to a Judicial Formation 31/10/2010. – Available at: <http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Reports+and+Statistics/Statistics/Statistical+information+by+year/>.

УДК 323(477)

Олена Токар,*аспірантка Національного університету “Кієво-Могилянська академія”*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР ТА НОВА ЯКІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У статті розглядаються політико-правові та організаційні засади інформаційної політики Української держави в контексті реалізації курсу євроінтеграції.

Ключові слова: *інформатизація, інформаційне суспільство, інформаційна політика, інформаційне законодавство, європейська інтеграція.*

The article reveals political, legal and organizational foundations of Ukrainian information policy that can only be understood in the context of realization of European integration course.

Key words: *informatization, information society, information policy, information legislation, European integration.*

Двополюсний геополітичний світ розпався, поступившись місцем новому, динамічному і постійно змінюваному глобальному середовищу. Тому жоден учасник міжнародних відносин сьогодні не має можливості “сховатися за спину” якогось політичного блоку, бути анонімним у своїх діях чи бездіяльності. Кожна країна, яка прагне забезпечити інтереси співіснування у міжнародному середовищі та зайняти певну нішу у світовій політиці, орієнтується на вироблення власного курсу дій з інтеграції у світове співтовариство.

Україна в цьому питанні не є винятком і змушена так само, як і в інших сферах своєї діяльності, формувати власне, українське “обличчя” інтеграційної політики (в тому числі, в інформаційній сфері), обирати власну тактику та стратегію. Тож кожен крок владної верхівки або нашкодить нашій країні, або наблизить її до авангарду нового суспільства, але в жодному випадку не залишиться непоміченим.

На Україну чекає інформаційний світ. Та на найближчу перспективу основною метою є Європейський інформаційний простір. Як стверджують науковці, одним із найефективніших шляхів інтеграції країн Західної та Східної Європи є інтеграція у сфері інформатизації¹.

¹ Машлькин В. Г. Европейское информационное пространство [Текст]: [моногр.]. – М., 1999. – С. 27.

Орієнтація України на побудову інформаційного суспільства та інтеграцію в Європейський Союз (далі – ЄС) вимагає дотримання нових вимог ЄС до сфери інформаційної політики та інформаційної безпеки. Саме тому європейський чинник впливу для України є одним із найважливіших у рамках дослідження інтеграційної політики у сфері інформації.

Аналіз публікацій з проблем інформаційної політики дозволяє констатувати, що дослідження багатьох науковців зосереджені на загальнотеоретичних аспектах змісту інформаційної політики. У сучасних вітчизняних наукових розвідках окремі теоретичні та практичні аспекти формування інформаційного суспільства та участі у цьому процесі держави розглядають І. Арістова, В. Білоус, А. Гальчинський, О. Голобуцький, В. Горбатенко, О. Григор, В. Данільян, Н. Дніпренко, О. Дубас, О. Ємельяненко, В. Єфімова, Є. Калашнюк, А. Колодюк, О. Литвиненко, Є. Макаренко, В. Недбай, Г. Несвіт, В. Парфенюк, Г. Почепцов, С. Руденко, О. Соснін, О. Старіш, В. Тронь, О. Флюр, І. Чиж, С. Чукут, О. Шевчук та інші. Питанням, що стосуються європейської практики побудови інформаційного суспільства та його конкретних національних моделей, присвячені дослідження О. Григора, Є. Макаренко, В. Машликіна, Г. Почепцова, О. Сосніна, О. Старіша. Проблеми, пов'язані з труднощами створення сучасного вітчизняного інформаційного законодавства та його відповідності світовим, в тому числі й європейським стандартам, досліджували у своїх працях такі вчені, як І. Арістова, І. Бачило, М. Демидович, Р. Калюжний, Г. Красноступ, Н. Кушаков, В. Лопатін, О. Олійник, Т. Приступенко, М. Рассолов, М. Федотов, І. Чиж, М. Швець. Поряд з тим, ґрунтовного наукового аналізу соціального механізму здійснення інформаційної політики на сучасному етапі євроінтеграції України у політологічній літературі ми не зустрічали. Дослідження, що стосуються визначення ролі євроінтеграційного чинника в побудові інформаційного суспільства з врахуванням тенденцій його трансформації, мають вибіркового характеру, що обумовило *актуальність* цієї статті.

Метою дослідження є розгляд європейського чинника впливу як одного із найважливіших у рамках дослідження інтеграційної політики України у сфері інформації зокрема та державної інформаційної політики в цілому.

Регламентацию розбудови інформаційного суспільства, засади функціонування інформаційної сфери в державі зумовлює інформаційна політика. Вона визначає організацію інформаційного простору, типи споживання інформаційного продукту на певній території, ін-

формаційні уподобання населення, способи використання інформаційних ресурсів для різних суспільних цілей¹.

Як зазначається у відповідних документах Європейського Союзу, інформаційне суспільство стане в найближчі роки важливою рушійною силою економічних, соціальних та технологічних змін і впливатиме на функціонування суспільства в цілому і на відносини між окремими особами, групами і країнами на світовому рівні, надаючи більшій можливості зв’язку й обміну інформацією, зокрема на транскордонному рівні, через глобалізацію широко доступних для суспільства мереж і служб.

Становлення інформаційного суспільства змусило провідні країни світу розробляти і впроваджувати державні програми, які спрямовані на сприяння формуванню та розвитку інформаційного суспільства або окремих його складових: використання мережі Інтернет, впровадження дистанційної освіти, електронного уряду, розвиток електронної комерції, електронної медицини та надання інших електронних послуг. Це все тісно пов’язане з процесами інформатизації.

Досвід європейських країн доводить, що перехід до нового цифрового суспільства дає помітні позитивні результати в економічній, політичній та соціальній сферах цих країн. Однак, як зазначає О. О. Григор, аналіз міжнародного досвіду показує, що не існує єдиної успішної програми розвитку інформаційного суспільства. Кожна стратегічна програма чи план мають бути індивідуальними й враховувати специфічні особливості кожної країни або регіону². Таким чином, у цій сфері немає імперативів чи єдино правильних “рецептів”.

Україна також активно включилася в цей процес. Для нашої держави інформатизація – це шлях не лише до європейської інтеграції, але й до економічного добробуту, адже рівень розвитку інформаційного простору суспільства на сучасному етапі вирішальним чином впливає на економіку.

Цілями інформатизації в усьому світі, у тому числі й в Україні, є найбільш повне задоволення інформаційних потреб суспільства в усіх сферах діяльності, підвищення ефективності суспільного виробництва, сприяння стабілізації соціально-політичних відносин у дер-

¹ Сфімова В. В. Державна інформаційна політика України в контексті інтеграції в Європейський Союз [Текст] // Вісник Національної академії оборони України. – 2009. – № 3(11). – С. 202.

² Григор О.О. Формування інформаційного суспільства в Україні в контексті інтеграції в Європейський Союз (державно-управлінський аспект) [Текст]: автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 / Григор Олег Олександрович. – Л., 2003. – С. 2.

жаві на основі впровадження засобів обчислювальної техніки і телекомунікацій.

Розглядаючи інформаційну політику Європейського Союзу щодо створення інформаційного суспільства, слід відзначити, що вона передбачала здійснення конкретних послідовних кроків.

Інформаційне суспільство стало ключовою темою стратегії XXI століття Європейського Союзу. ЄС започаткував низку ініціатив з підтримки та поширення нових інформаційних технологій і засобів зв'язку і водночас ухвалив заходи контролю та зменшення ризиків, пов'язаних із розвитком інформаційного суспільства.

Дослідники, які порівнювали світові тенденції формування інформаційного суспільства з досвідом Європейського Союзу, зазначають, що починаючи з 1994 р. Європейський Союз з усією відповідальністю поставився до окреслених завдань. Свідченням цього є і робота Форуму з питань обговорення проблем інформаційного суспільства, діяльність якого у більшості випадків допомогла на рівні європейської спільноти виявити ті основні проблемні зони, які вимагали особливої уваги. Окрім того, відповідні декларації, прийняті Європейським Союзом, окреслили й визначили шляхи і напрями формування інформаційного суспільства. Так, якщо в першій (1994 р.) Декларації проголошувалася необхідність побудови інформаційного суспільства загалом, а в 1997 р. визначалися основні аспекти і напрями цього процесу, то в 1999 р. – вже йшлося про відповідальність і роль держави у цих процесах, а також про те, що недостатньо виголосити наміри, і навіть недостатньо надати матеріальні можливості для використання сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, необхідно створити атмосферу сприяння використанню цих технологій, залучити людей до них, заохотити їх це робити.

Важливим є цілеспрямований напрям на створення і поступовий розвиток Комісією Європейського Союзу програми “Електронна Європа” (eEurope). Як ініціатива вона була започаткована у 1999 році та підтримана Європейською Радою в Лісабоні у 2000 році. Ухвалений пізніше документ – “Електронна Європа – інформаційне суспільство для всіх” – становить частину так званої “Лісабонської стратегії”, відповідно до якої до 2010 року економіка ЄС мала би стати найконкурентнішою і найдинамічнішою в світі. На шляху до “електронної Європи” ініціатива визначила такі ключові цілі:

- привести цифрові технології та Інтернет до кожного громадянина, в кожному оселю, школу, підприємство та державну установу;
- подолати цифрову “неписьменність” у Європі через культуру

підприємництва, відкрити до застосування нових інформаційних технологій;

– забезпечити соціальну лояльність інформаційного суспільства¹.

Програма “Електронна Європа” і План дій “Електронна Європа 2002” стали своєрідним підсумком діяльності Європейського Союзу за попередні 5 років побудови інформаційного суспільства, і водночас визначали такі, вже більш конкретні заходи і дії щодо його формування.

Виділяються три основних методи, за допомогою яких має бути реалізована програма “е-Європа”:

- 1) Прискорене регулювання відповідного правового середовища.
- 2) Підтримка нової інфраструктури і послуг в усій Європі. Переважний розвиток підприємств приватного сектору.
- 3) Застосування відкритого методу координації та оціночних досліджень – ця мета гарантує те, що дії будуть відзначатися ефективністю, матимуть запланований вплив та досягнуть обов’язково високого рівня в усіх державах-членах².

Особливе значення для ефективності зазначених заходів мають проведення шовесни контрольних заходів, своєрідного тестування за допомогою відповідних індикаторів. Щороку ці індикатори відстежуються і подаються на розгляд в Європейську Комісію, яка, своєю чергою, вносить відповідні зміни до Плану дій і Програми “е-Європа”. Підтвердженням цього була розробка і затвердження Плану дій “Електронна Європа 2005”.

Варто зазначити, що кожен наступний план дій все більше конкретизував реалізацію Програми. Проблематика дедалі звужувалась, увага держав акцентувалася на найбільш проблемних моментах і саме туди спрямовувалися спільні зусилля держав. Серед найбільш актуальних проблем для Європейського Союзу залишаються проблеми впровадження електронного уряду, електронної освіти та електронного здоров’я³.

Загалом основними сучасними напрямками державної політики Європейського Союзу щодо формування інформаційного суспільства можна визначити такі:

¹ Глосарій термінів Європейського Союзу. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.europa.dovidka.com.ua/e.html#_eEurope. – Назва з екрана.

² Григор О. О. Формування інформаційного суспільства в Україні в контексті інтеграції в Європейський союз (державно-управлінський аспект) [Текст]: автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / О. О. Григор. – Л., 2003. – С.11.

³ Там само.

- спільний підхід Співтовариства до побудови інформаційного суспільства;
- державне регулювання інформаційної сфери;
- здійснення Програми “е-Європа”;
- Інтернет;
- захист даних;
- авторське право і суміжні права;
- електронна торгівля;
- цифрові мережі з надання комплексних послуг;
- супутниковий зв’язок;
- радіочастоти;
- телезв’язок і ринок інформаційних послуг;
- ліцензії;
- стандартизація;
- системи платежів;
- телефонія.

Європейський Союз буде інформаційне суспільство разом з іншими державами, які прагнуть вступити до нього. У червні 2001 року подався план дій “Електронна Європа+” для країн-кандидатів, а в червні 2002 року Європейська Рада в Севільї (Іспанія) ухвалила вже наступний план дій – “Електронна Європа 2005”¹. За допомогою цієї програми були узгоджені зусилля і дії країн-членів щодо вимог Європейського Союзу. Першочергові заходи цієї програми передбачали насамперед формування відповідних засад для становлення інформаційного суспільства.

Очевидним є те, що ефективність цього процесу прямо залежить від зацікавленості політичної еліти конкретної країни, від спільних зусиль держав-членів, відповідної цілеспрямованої державної політики, розробки та реалізації спеціальних програм. Досвід Європейського Союзу переконує також у тому, що не менш важливим є створення системи мотивації залучення громадян до використання сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, надання найбільш важливих електронних послуг для громадян і підприємств².

Україна, як і більшість країн світу, перебуває на шляху до інформаційного суспільства. Проте для пересічних громадян нашої дер-

¹ Глосарій термінів Європейського Союзу. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.europa.dovidka.com.ua/e.html#_eEurope. – Назва з екрана.

² Григор О. О. Формування інформаційного суспільства в Україні в контексті інтеграції в Європейський союз (державно-управлінський аспект) [Текст]: автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / О. О. Григор. – Л., 2003. – С. 12.

жави проблеми формування інформаційного суспільства є досить далекими і не надто актуальними порівняно з проблемами зайнятості, соціального захисту, охорони здоров'я тощо. На рівні державного управління переважно усвідомлюються і вирішуються проблеми, пов'язані насамперед з інформаційною безпекою.

Розвиток інформаційного суспільства в Україні, на думку вітчизняних дослідників, має свої суперечності. З одного боку, Україна має один із найвищих у світі індексів освіченості (98%), величезний науковий потенціал і прекрасні традиції у цій сфері. З іншого боку, Україна належить до групи країн з низькотехнологічною промисловістю та слабкорозвинутою інфраструктурою. За даними Всесвітнього економічного форуму, з погляду можливості використання ІКТ, Україна займає 76 місце у світі, поступаючись таким пострадянським країнам, як Естонія (23), Литва (44), Латвія (51), Казахстан (60), Росія (72) і Азербайджан (73)¹.

На шляху до становлення інформаційного суспільства наша держава відразу ж зіштовхнулася із низкою проблем, пов'язаних насамперед із фінансовим забезпеченням цього процесу, законодавчим супроводом, а також відсутністю ґрунтовних наукових досліджень процесу формування інформаційного суспільства та його складових з урахуванням досвіду зарубіжних країн.

Перспективна орієнтація України на долучення до співтовариства розвинених європейських країн передбачає сприйняття та засвоєння нею їхнього позитивного досвіду щодо побудови інформаційного суспільства.

Особливо слід відзначити важливість розробленої Державним комітетом зв'язку та інформатизації України Програми “Електронна Україна”, яка ґрунтується на основних положеннях програми “Електронна Європа Плюс”, оскільки, відповідно до Указу Президента України Л. Д. Кучми “Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу”, Україна здійснювала стратегічний курс на інтеграцію з Європейським Союзом. Головне завдання програми “Електронна Україна” – сприяти розвитку економічного потенціалу України, підвищити конкурентоспроможність економіки, рівень та якість життя населення. Наслідком успішної її реалізації має бути покращення умов включення України у загальноєвропейський інтеграційний процес.

За такої ситуації програма “Електронна Україна” мала би бути чи не головним чинником поліпшення взаємин із Євросоюзом і його офі-

¹ Дубас О. П. Інформаційний розвиток сучасної України у світовому контексті [Текст]: [моногр.]. – К.: Генеза, 2004. – С. 96.

ційними структурами. Насправді поки що єдине, що пов'язує “Електронну Україну” з планами й перспективами ЄС, так це те, що вона з'явилась як логічне продовження програми “eEurope”.

Необхідною умовою створення системи “Електронна Україна” є, в першу чергу, формування нормативно-правової бази.

Таким чином, з метою приєднання України до Європейського Співтовариства, в якому активно розвивається інформаційне суспільство, вкрай необхідно вирішити комплекс серйозних організаційно-правових питань, серед яких і розробка Концепції державної інформаційної політики України у контексті її інтеграції в Європейський Союз.

Важливими у цьому напрямі є також адаптація вітчизняного законодавства у сфері інформації до світових, у тому числі європейських, стандартів; запровадження у систему діяльності органів державної влади сучасних інформаційних систем і технологій (системи електронного урядування); ефективне впровадження Національної програми інформатизації.

Радою Європи прийнято понад сто нормативно-правових документів, спрямованих на забезпечення інформаційних прав та свобод. Це є підґрунтям для гармонізації інформаційного законодавства України з європейським.

Ідея максимального наближення правових норм у сфері інформації до центральноєвропейської моделі повинна в достатньому обсязі забезпечити реалізацію основних принципів інформаційної політики ЄС у внутрішньодержавному праві.

У Європі вже розроблено два модельні закони, що рекомендуються для прийняття всіма країнами, які мають намір інтегруватися в електронний простір континенту. Це закони “Про електронну комерцію” і “Про електронний цифровий підпис”. Деякі країни імплементують ці закони без змін, інші ж вносять до них певні корективи, продиктовані своїми національними особливостями.

В Україні розробка та впровадження інформаційних технологій, зокрема системи електронного уряду, сьогодні перебувають на етапі вироблення концептуального рівня та визначаються Законом України (далі – ЗУ) “Про Національну програму інформатизації”, ЗУ “Про Концепцію Національної програми інформатизації”, Указом Президента України “Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади” від 1 серпня 2002 р. № 683, Постановою Кабінету Міністрів України “Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи “Електронний Уряд” від 24 лютого 2003 р. № 208 та іншими законодавчими та нормативними документами.

На основі згаданих модельних законів будується і правова база “Електронної України”. В Україні уже прийнято закони “Про електронні документи та електронний документообіг” від 22 травня 2003 р. № 862, “Про електронний цифровий підпис” від 22 травня 2003 р. № 851. Однак, як зауважують науковці, зазначені закони не ідентичні європейським моделям.

Фахівці у галузі інформаційного права зазначають, що сьогодні Україна – одна з не багатьох держав СНД, яка має весь необхідний набір законів в інформаційній сфері. В основному інформаційне законодавство в Україні, на їх думку, сформоване – це різноманітні, але взаємозв’язані спільним об’єктом, єдністю мети правові акти, норми, що закріплюють інформаційні права та свободи, регулюють інформаційні відносини (закони України, укази Президента, постанови Кабінету Міністрів України та інші нормативно-правові акти. Поряд з тим, незважаючи на значні досягнення у цій сфері (насамперед, береться до уваги кількісний показник), існує величезна кількість проблем, пов’язаних значною мірою з потребами адаптації інформаційно-правових норм з європейськими¹.

З огляду на важливість інтеграції України в Європейський Союз, питання формування власного захищеного електронного простору набуває особливої ваги. Так, створення так званого “електронного уряду” (як нової парадигми державного управління) дозволить нашій державі значно ефективніше взаємодіяти з громадянами. Впровадження такої системи урядування в Україні повинно забезпечити можливості ефективніше вести боротьбу з корупцією, створити умови для нормального розвитку бізнесу, поліпшення інвестиційного клімату, а відтак, і передумови для динамічнішого зростання всієї економіки.

Як було зазначено вище, в Україні вже зроблені перші кроки на цьому шляху.

Передумови та умови переходу України до інформаційного суспільства, а також Державну програму “Електронна Україна” досліджує Н. К. Дніпренко у праці “Зміна парадигми в державному управлінні інформаційною сферою: комунікативний аспект”².

Дослідниця зазначає, що в Україні сформувалися чинники соці-

¹ Сфімова В. В. Державна інформаційна політика України в контексті інтеграції в Європейський Союз [Текст] // Вісник Національної академії оборони України. – 2009. – № 3 (11). – С. 203.

² Дніпренко Н. К. Зміна парадигми в державному управлінні інформаційною сферою: комунікативний аспект [Текст]: автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / Н. К. Дніпренко. – Д., 2005. – 20 с.

ально-економічного, науково-технічного та культурного розвитку, які можна розглядати як передумови переходу до інформаційного суспільства. Також можна стверджувати, що в Україні створений й успішно розвивається вітчизняний ринок телекомунікацій, інформаційних технологій, продуктів і послуг.

Процеси інформатизації, комп'ютеризації та розвитку телекомунікацій дозволили створити серйозні передумови й умови переходу до інформаційного суспільства, інтеграції країни у світове інформаційне співтовариство. Головними з них є такі: інформація стає важливим ресурсом політичного, соціально-економічного, технологічного і культурного розвитку, масштаби її використання можна порівнювати з традиційними ресурсами. Швидко зростає кількість сайтів в Інтернеті, прискореними темпами йде розвиток систем і засобів телекомунікації. Збільшується кількість корпоративних інформаційних мереж і число абонентів світових відкритих мереж, розширюється національна мережа зв'язку, успішно здійснюється телефонізація країни, росте ринок засобів мобільного зв'язку. Значною мірою інформатизовані такі галузі, як банківська сфера, державне управління тощо.

Основним чинником впливу на процеси інформатизації та розвитку інформаційного суспільства в світі та в Україні у 2008-2009 роках була і сьогодні залишається фінансово-економічна криза, яка охопила усі сфери життєдіяльності суспільства та держави.

Європейський Союз в межах Сьомої рамкової програми проголошує розвиток інформаційного суспільства як ключовий напрямок виходу з фінансової кризи.

Тому до Програми діяльності Кабінету Міністрів України "Подолання впливу фінансово-економічної кризи та поступальний розвиток" вперше було включено окремий підрозділ "Розбудова інформаційного суспільства", в якому серед пріоритетних напрямів визначено: впровадження в усіх органах виконавчої влади систем електронного документообігу та цифрового підпису, створення умов для інтеграції інформаційних ресурсів державних органів усіх рівнів; забезпечення відкритості інформації та збільшення різноманітності та кількості послуг, що надаються населенню та суб'єктам господарювання державними органами з використанням електронних засобів та Інтернету; підвищення ефективності формування та виконання Національної програми інформатизації; розроблення проекту Державної цільової програми впровадження в органах державної влади програмного забезпечення з відкритим кодом; створення нової та вдосконалення чинної нормативно-правової бази у сфері інформатизації; гармоніза-

ція із стандартами ЄС стандартів на ІТ-продукцію та ІТ-послуги¹.

На основі попереднього аналізу можна дійти висновку, що однією з передумов реалізації Україною її національних інтересів є повноцінне входження у світовий інформаційний простір. Динамічне його формування, глобалізація, постійне зростання відкритості комунікаційних і комп’ютерних мереж, швидкий розвиток інформаційних технологій, продуктів і послуг створюють принципово нові можливості для економічної співпраці, обміну інформацією, технологіями, духовними цінностями, взаємного культурного збагачення.

Підсумовуючи, варто підкреслити, що інформація, створена сучасним суспільством, стає найважливішим стратегічним ресурсом, який детермінує можливість прийняття та реалізації управлінських рішень. Найбільший економічний і соціальний успіх сьогодні супроводжує ті країни, що активно використовують сучасні засоби комунікацій, інформаційні технології. Саме тому, якщо Українська держава має намір увійти до кола таких країн, вона повинна бути готова реалізовувати ефективну інформаційну політику європейського зразка.

Література:

1. Глосарій термінів Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.europa.dovidka.com.ua/e.html#_eEurope. – Назва з екрана.

2. Григор О. О. Формування інформаційного суспільства в Україні в контексті інтеграції в Європейський Союз (державно-управлінський аспект) [Текст]: автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 “Теорія та історія державного управління” / О. О. Григор. – Л., 2003. – 22 с.

3. Дніпренко Н. К. Зміна парадигми в державному управлінні інформаційною сферою: комунікативний аспект [Текст]: автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 “Теорія та історія державного управління” / Н. К. Дніпренко. – Д., 2005. – 20 с.

4. Доповідь про стан та розвиток інформатизації в Україні за 2009 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1064.1305.0>. – Назва з екрана.

5. Дубас О. П. Інформаційний розвиток сучасної України у світовому контексті [Текст]: [моногр.]. – К.: Генеза, 2004. – 208 с.

6. Єфімова В. В. Державна інформаційна політика України в контексті інтеграції в Європейський Союз [Текст] // Вісник Національної академії оборони України. – 2009. – № 3 (11). – С. 202-206.

7. Машлькин В. Г. Европейское информационное пространство [Текст]: [моногр.]. – М., 1999. – 95 с.

¹ Доповідь про стан та розвиток інформатизації в Україні за 2009 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1064.1305.0>. – Назва з екрана.

УДК 321:316.77

Ольга Завадська,*кандидат історичних наук, викладач кафедри політології Національного університету "Острозька академія"*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ПЕРСПЕКТИВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті розкрито особливості, недоліки, перспективи законодавчого регулювання становлення українського інформаційного суспільства.

Ключові слова: ЗМІ, законодавче регулювання українського інформаційного суспільства, законодавче регулювання українських ЗМІ.

The purpose of research is to characterize special features, deficiencies and perspectives of legislation regularity of the Ukrainian information society.

Key words: media, legislation regularity of the Ukrainian information society, legislation regularity of the Ukrainian media.

Єдиний інформаційний простір України включає всі сфери діяльності суспільства, охоплює всі регіони та території країни. Тому норми права інформаційного законодавства присутні в більшості законодавчих актів України. Інформаційне законодавство, що включає нормативно-правові акти, які цілком присвячені питанням правового регулювання в інформаційній сфері, і окремі норми за цим предметом в інших нормативно-правових актах, є одночасно основним інструментом реалізації та однією з головних сфер формування державної інформаційної політики.

Питаннями правового регулювання інформаційного простору України в різний час займалися такі провідні науковці в галузі інформаційного права, як О. Кохановська [1], Т. Костецька [2], В. Горобцов [3], М. Швець, В. Брижко, В. Цимбалюк [4, 5, 6, 7, 8, 11], І. Арістова [9], К. Беляков [10].

Однією з відмінних, визначних ознак сучасного світового соціального прогресу є зростання значимості інформації в суспільних відносинах. Суспільні інформаційні відносини постійно розвиваються, особливо з удосконаленням техніки та технологій збору, обробки, зберігання та передачі інформації, по мірі опанування людством за-

конами природи, зростання суспільного інтелекту за принципом “до-сконалість не має обмежень”.

Згадані процеси визначають інформаційне суспільство, зміст якого розкритий у 1993 р. Комісією Європейського Союзу – “інформаційне суспільство – це суспільство, в якому діяльність людей здійснюється на основі використання послуг, що надаються за допомогою інформаційних технологій та технологій зв’язку” [9].

Україна теж бере участь у цьому процесі. Після проголошення державної незалежності України створюється національна система законів та підзаконних нормативних актів щодо правового регулювання соціальних відносин, визначною складовою яких є інформація.

Для отримання належної картини про законодавче регулювання інформаційної сфери зупинитися докладніше на аналізі нормативно-правових актів. На сьогодні законодавча база України включає такі закони в цій галузі: “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні” [12], “Про телебачення і радіомовлення” [13], “Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення” [14], “Про інформаційні агентства” [15], “Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України” [16]. Існують також підзаконні нормативні акти державних органів: Постанова Верховної Ради України від 21 листопада 1997 р. “Про створення телерадіоорганізації Суспільного мовлення України” [17], Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1997 р. “Про державну реєстрацію друкованих засобів масової інформації, інформаційних агентств та розміри реєстраційних зборів” [18], Лист Вищого арбітражного суду України від 20 березня 1997 р. “Про внесення змін і доповнень до Закону України “Про телебачення і радіомовлення” [19], Програмна концепція Суспільного телерадіомовлення України [20]. Регулювання у сфері видавничої справи та реклами здійснюється на основі законів України “Про видавничу справу” [21], “Про рекламу” [22], Указу Президента України від 28 лютого 1995 р. “Про Державну програму розвитку національного книговидання і преси на період до 2000 року” [23], Наказу Державного комітету України у справах захисту прав споживачів від 17 жовтня 1997 р. “Про впровадження Порядку накладення штрафів за порушення законодавства про рекламу” [24], Листа Державної податкової адміністрації України від 3 квітня 1998 р. “Щодо оподаткування податком на додану вартість продажу періодичних видань засобів масової інформації вітчизняного виробництва” [25].

Організаційно-правове, фінансово-економічне забезпечення інформації та соціальний захист журналістів гарантується Законом

України “Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів” [26], указами Президента України “Про Міністерство інформації України” [27], “Питання Міністерства інформації України” [28], “Про державну економічну підтримку вітчизняних друкованих засобів масової інформації” [29], постановами Кабінету Міністрів України “Про тарифи на розповсюдження періодичних друкованих видань” [30], “Про тарифи на розповсюдження вітчизняних друкованих засобів масової інформації” [31], “Про затвердження Статуту та інші питання Державного інформаційного агентства України” [32] та ін. На цей час Указом Президента України від 15 грудня 1999 р. “Про зміни у структурі центральних органів виконавчої влади” функції Міністерства інформації України виконує Державний комітет інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України [33].

Правове регулювання загальних питань інформації здійснюється на основі законів України “Про інформацію” [34], “Про державну таємницю” [35], “Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації” [36], Постанови Верховної Ради України від 25 квітня 1997 р. “Про рекомендації учасників парламентських слухань “Свобода слова в Україні: стан, проблеми, перспективи” [37] тощо.

Безумовно, усі наведені вище нормативно-правові акти спираються на Конституцію України, зокрема на ст. 15, 34, 41, 54, 68, 85, 106 [38].

Зупинимось докладніше на окремих нормативно-правових актах для того, щоб докладніше зрозуміти роль засобів масової інформації в суспільстві.

Так, у ст. 20 Закону України “Про інформацію” зазначено, що “масова інформація – це публічно поширювана друкована та аудіовізуальна інформація. Друкованими засобами масової інформації є періодичні друковані видання (преса) – газети, журнали, бюлетені тощо і разові видання з визначеним тиражем. Аудіовізуальними засобами масової інформації є: радіомовлення, телебачення, кіно, звукозапис, відеозапис тощо. Порядок створення (заснування) та організації діяльності окремих засобів масової інформації визначаються законодавчими актами про ці засоби” [34]. У цьому ж нормативно-правовому акті в ст. 21 пояснюється, що інформація державних органів та органів місцевого самоврядування доводиться до відома зацікавлених осіб, зокрема, шляхом опублікування її в друкованих засобах масової інформації або публічного оголошення через аудіо– і аудіовізуальні засоби масової інформації. Причому “законодавчі та інші нормативні акти, що стосуються прав,

свобод і законних інтересів громадян, не доведені до публічного відома, не мають юридичної сили" [34]. У ст. 29 відзначається, що доступ до відкритої інформації забезпечується поширенням її засобами масової комунікації. У ст. 42 визначені учасники інформаційних відносин. Відповідно до цього ЗМІ як автори та розповсюджувачі інформації також належать до основних учасників інформаційних відносин [34].

Закон України "Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації" визначає порядок всебічного й об'єктивного висвітлення діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування ЗМІ і захисту їх від монопольного впливу органів тієї чи іншої гілки державної влади або органів місцевого самоврядування [36]. При цьому, з одного боку, органи державної влади та органи місцевого самоврядування зобов'язані надавати ЗМІ повну інформацію про свою діяльність через відповідні інформаційні служби цих органів, забезпечувати журналістам вільний доступ до неї, крім випадків, передбачених Законом України "Про державну таємницю" [35]. З іншого боку, вони не повинні чинити на них будь-якого тиску і втручатися в їх виробничий процес, незважаючи на те, що ці органи державної влади та органи місцевого самоврядування можуть бути їхніми засновниками (співзасновниками). Своєю чергою, ЗМІ можуть проводити власне розслідування й аналіз діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, давати їй власну оцінку, коментувати. Проте при цьому головними вимогами, що висувуються до роботи ЗМІ, повинні бути об'єктивність, всебічність, незалежність досліджень. Що ж стосується оприлюднення офіційної інформації, то в цьому випадку розрив або змішування змісту офіційної інформації коментарями ЗМІ або журналістом не допускається [35].

Конкретна правова модель, що закріплює місце інформаційних засобів у суспільстві, буде впливати із суміщення особливостей історично сформованого технологічного типу розповсюдження інформації для кожного виду інформаційних засобів з основними питаннями соціальної взаємодії інформації, що поширюється, таким чином, з політичною, економічною і культурною сферою відносин. Класифікація правових моделей регулювання інформаційних засобів будується за убунням загальносоціальної значимості. Проілюструвати це можна на прикладі найбільш яскравих соціальних ознак споживання інформації кожного інформаційного засобу. Ці ознаки і визначають специфічне правове регулювання кожного типу розповсюдження інформації.

Що ж до класифікації моделей регулювання інформації, то вона складається з кількох категорій: 1 категорія – телебачення і радіо; 2 категорія – комп'ютери, що залучені до глобальних і локальних інформаційних мереж; 3 категорія – друковані засоби інформації (газети, журнали, альманахи і т. ін.); 4 категорія – кіно– і відеопродукція, книги, компакт-диски, аудіокасети і т. ін. (тобто об'єкт, що містить в собі інформаційний продукт, по-перше, як правило, пов'язаний із трудомісткими витратами на виготовлення і, по-друге, розповсюджується за допомогою емних матеріальних носіїв, що пересуваються); 5 категорія – плакати, стенди, календарі та інші зображення і тексти рекламного, пропагандистського, агітаційного й іншого характеру (наприклад, зовнішня реклама на автобусах, тобто “мертва картинка”, а також інформаційне табло і т. ін.) [9].

Перспективи державної інформаційної політики України в галузі ЗМІ, насамперед, повинні бути пов'язані з розвитком міжнародної інформаційної діяльності, формуванням міжнародного інформаційного простору. Відповідно до Законів України “Про інформацію” (ст. 50, 51) [34], “Про Концепцію Національної програми інформатизації” [39] здійснюється загальна інформаційна політика держави. У зв'язку з тенденцією до міжнародної інтеграції, зокрема, до європейського співсуспільства і з політикою України, що спрямована на побудову демократичної правової держави, становить значний інтерес співвідношення права Європейського Союзу (ЄС) і національного права, механізмів реалізації рішень ЄС. З огляду на налагодження співпраці України з ЄС, необхідно зупинитися на окремих питаннях комунікаційного права і комунікаційної політики ЄС. Крім корінних інституціональних змін, серед головних законодавчих подій у ЄС за останній час слід зазначити початок перегляду структури регулювання електронних комунікацій, прийняття Директиви щодо прав власності на кабельні комунікації й опублікування нового проекту Директиви про електронну комерцію. До деяких справ стосовно ЗМІ були вироблені правила про конкуренцію, що істотно вплинуло на розвиток ЗМІ і регулювання комунікаційного “ландшафту”, особливо в галузі фінансування громадських служб і об'єднань компаній. На рівні Ради Європи Комітет Міністрів прийняв дві найважливіші рекомендації, у яких підкреслюються принципи висвітлення в ЗМІ виборчих компаній і заходи щодо забезпечення універсальної громадської послуги.

Мова йде про Рекомендацію щодо заходів, які стосуються висвітлення виборчих компаній у ЗМІ (рекомендація № R (99)15 Комітету Міністрів державам-учасникам ЄС, яка була прийнята у Страсбурзі

9 вересня 1999 р.), що закликає 41 державу забезпечити висвітлення виборчих компаній у ЗМІ на основі справедливості, збалансованості та неупередженості, приділяючи в той же час особливе значення проблемі саморегулювання ЗМІ в цій галузі. Відповідно до цієї рекомендації необхідно, щоб у всіх типах політичних виборів ЗМІ, особливо віщальні ЗМІ як державні, так і приватні, забезпечували чесне і неупереджене подання населенню суттєвих поглядів політичних партій і кандидатів.

По-друге, це стосується Рекомендації щодо нових комунікаційних та інформаційних послуг (рекомендація № R (99)14 Комітету Міністрів державам-учасницям ЄС, яка була прийнята в Страсбурзі, 9 вересня 1999 р.), що спрямована на те, щоб заохотити держави-учасниці підвищувати доступність для громадян таких нових комунікаційних та інформаційних послуг, як Інтернет і електронна пошта, особливо за допомогою створення точок громадського доступу на місцевому рівні. Держави-учасниці Ради Європи закликаються запроваджувати в життя основні принципи універсальної громадської послуги і доводити їх до відома органів державної влади, відповідних галузей промисловості та індивідуальних користувачів. Рекомендація містить керівні принципи узгодженої європейської політики з цього питання. Освітні та культурні установи повинні сприяти використанню населенням нових інформаційних технологій, у тому числі через надання децентралізованих точок доступу. Рекомендація пропонує урядам європейських держав розробити фінансову стратегію в співробітництві з приватним сектором, забезпечуючи водночас панування справедливої конкуренції між різноманітними постачальниками комунікаційних та інформаційних послуг на рівні співтовариств. Пояснювальна записка до цього документа містить додаткову інформацію та засоби втілення в життя рекомендації про універсальну громадську послугу. Кінцевою метою цієї послуги є запобігання розподілу суспільства на “інформаційно багатих” та “інформаційно бідних” громадян. Загальноєвропейська конференція за порушеними у рекомендації питаннями була проведена Радою Європи 2 – 3 листопада 1999 р. на Мальті [9].

Поступ України до світового інформаційного суспільства викликав потребу адаптації органів публічної влади до нових соціальних відносин та спрямування їх у бажаному для нашої держави напрямі – співвідношення інтересів людини, суспільства, держави. Однією з проблем, яка постала для вирішення, є підвищення ефективності системи інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади України шляхом реформи.

З цією метою 7 травня 2000 року Постановою № 777 Кабінет Міністрів України утворив Урядову комісію з питань інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади. На черговому засіданні, 6 жовтня 2000 року Урядовою комісією розглянуто питання про “Концепцію реформування законодавства України у сфері суспільних інформаційних відносин” [40] (далі – Концепція). Проект зазначеної Концепції розроблений групою вітчизняних науковців в галузі інформаційного права та правової інформатики, відповідно до Завдань Національної програми інформатизації на 2001-2003 рр. та Програми завдань (робіт) з інформатизації на 2001 бюджетний рік, її положень про завдання щодо розробки законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань інформатизації (розділ “Формування політики та організаційно-правове забезпечення інформатизації”). Значимість втілення у життя Концепції для нашої країни полягає в тому, що вона створює умови комплексного вирішення проблем державної політики у сфері суспільних інформаційних відносин щодо створення нормативно-правової бази інформаційного суспільства, поступ до якого здійснюється нашою державою відповідно з Програмою інтеграції України до Європейського Союзу (Розділом 13 “Інформаційне суспільство”). З часу проголошення незалежності України вже створено значний масив законодавчих та підзаконних нормативних актів, які є базою нормативно-правового регулювання суспільних інформаційних відносин. Сукупність юридичних норм у цій сфері вже досягла критичної маси, що дозволяє на науковому рівні умовно виділити їх в автономну галузь законодавства (інформаційне законодавство) та юридичну наукову інституцію (інформаційне право).

Правотворчий процес в Україні нерідко здійснюється без узгодження з чинним законодавством, не враховується специфіка національної ментальності, правової культури систематизації права, які є основою правосвідомості населення, інші особливості соціального та державного життя. Різні закони та підзаконні акти, що регулюють суспільні відносини, об’єктом яких є інформація, приймалися у різні часи без узгодження понятійного апарату, тому вони мають низку термінів, які не є достатньо коректними, а отже, розуміються неоднозначно учасниками суспільних інформаційних відносин. Деякі категорії взагалі не мають чіткого визначення свого змісту, що призводить до їх неоднозначного застосування на практиці. Наприклад, “інформація”, “таємна інформація” і “таємниця”, “документ” і “документована інформація”, “майно” і “власність”, “інтелектуальна власність”, “володіння”, “автоматизована система” тощо. Це, своєю чергою, породжує соціальні конфлікти

(правопорушення) в інформаційних відносинах між їх учасниками та створює умови для уникнення від відповідальності правопорушників, що негативно впливає на формування високої культури правовідносин на рівні найкращих здобутків світової цивілізації. Значна кількість юридичних норм, які регулюють суспільні інформаційні відносини, розпорошена по різних законах та підзаконних нормативних актах, що ускладнює їх пошук, аналіз та узгодження для практичного застосування. Має місце розбіжність щодо розуміння структури законодавства в сфері інформаційних відносин та підходів до її формування. Нерідко в окремих законах у систему законодавства включають норми, виражені в підзаконних нормативних актах, що суперечить положенням Конституції України. Це викликає в практиці правозастосування колізію норм – ігнорування норм закону на користь норм підзаконного акта. Нові юридичні норми в сфері суспільних інформаційних відносин нерідко не узгоджені з раніше прийнятими, що призводить до правового хаосу, падіння авторитету публічного права, нігілістичного ставлення суб’єктів суспільних відносин до законодавства. Через неузгодженість правового регулювання у законодавстві щодо збору інформації на різних рівнях державного управління, зокрема персональних даних, різні органи державної влади примушують громадян надавати довідки з різних установ для отримання іншої довідки. Існує порочний принцип недовіри до документу, який був виданий іншою інстанцією, в результаті чого громадяни змушені витратити багато часу на ходіння по різним державним установам, щоб підтверджувати правомірність виданих їм раніше документів. Це повинно викорінюватися, у тому числі, правовими засобами, зокрема, на рівні законодавства. Сукупність правових норм у сфері суспільних інформаційних відносин, визначених у законах і підзаконних актах, досягли за кількістю критичного стану (критичної маси), що зумовлює необхідність виділення їх в окрему галузь законодавства. Зростає загроза особі, суспільству, державі від такого негативного явища, як комп’ютерна злочинність – вчинення злочинів із використанням інформаційних технологій та технологій зв’язку. Одним із шляхів подолання проблем правового регулювання суспільних інформаційних відносин є законодавча систематизація норм права. Систематизація інформаційного законодавства повинна вирішити такі завдання-цілі:

- розвивати норми та принципи правового регулювання суспільних відносин, що визначені в Конституції України;
- враховувати ратифіковані Україною нормативні акти міжнародного права (міждержавні угоди, конвенції);

– легалізувати позитивні звичаї у сфері інформаційних відносин та норми суспільної моралі, загальнолюдські цінності, визначені Організацією Об'єднаних Націй в Декларації прав людини та інших загальноприйнятих міждержавних нормативних актах [41].

З цією метою Постановою № 777 від 7 травня 2000 року Кабінет Міністрів України утворив Урядову комісію з питань інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади (далі – Урядова комісія).

У червні 2000 року Науково-дослідний центр правової інформатики Академії правових наук України звернувся до Урядової комісії з пропозиціями щодо внесення до проекту Завдань Національної програми інформатизації на 2001 рік пункт про розробку “Кодексу про інформацію” та розгляду на її засіданні “Концепції реформування законодавства України у сфері суспільних інформаційних відносин” (далі – Концепція). На черговому засіданні, у жовтні 2000 року, Урядова комісія розглянула вказане питання та прийняла Концепцію за основу (Протокол № 7 від 06.10.2000 р.).

Значимість втілення у життя Концепції полягає у створенні умов комплексного вирішення проблем державної політики в інформаційній сфері щодо нормативно-правової бази інформаційного суспільства, поступ до якого передбачений Програмою інтеграції України до Європейського Союзу (розділом 13 “Інформаційне суспільство”). Як вважаємо, реалізація положень Концепції може дозволити здійснення більш ефективного та цілеспрямованого упорядкування інформаційних відносин за умов входження України в інформаційне суспільство. З метою подальшого наукового розвитку вищезначених питань у 2002 р. Науково-дослідний центр правової інформатики Академії правових наук України звернувся з ініціативою до відповідних органів державної влади щодо запровадження в Україні нової спеціальності “Інформаційне право”.

Сьогодні в Україні вже створені не тільки наукові, а й законодавчі засади щодо здійснення систематизації інформаційного законодавства на рівні кодифікованого акта. Так, Законом України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки” від 9 січня 2007 року № 537-V (частина 2, Розділ III. “Національна політика розвитку інформаційного суспільства в Україні”) передбачено: “З метою підвищення ефективності розвитку інформаційного суспільства необхідно створити цілісну систему законодавства, гармонізовану з нормами міжнародного права з питань розвитку інформаційного суспільства, зокрема здійснити кодифікацію інформаційного законодавства [7].

В Указі Президента України “Про заходи щодо розвитку національної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні” від 31 липня 2000 року (№ 9282/000) зазначається, що з метою розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет, забезпечення широкого доступу громадян до цієї мережі, ефективного використання її можливостей для розвитку вітчизняної науки, освіти, культури, підприємницької діяльності, зміцнення міжнародних зв’язків, належного інформаційного забезпечення здійснення органами державної влади та органами місцевого самоврядування своїх повноважень, повнішого задоволення потреб міжнародного співтовариства в об’єктивній, комплексній інформації щодо різних сфер суспільного життя в Україні, а також вирішення інших завдань, визначених у Посланні Президента України до Верховної Ради України “Україна: поступ у XXI сторіччя. Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000-2004 роки” (276а/2000).

У зв’язку з вищевикладеним вважаємо, що розробка інформаційного законодавства України повинна здійснюватися за такими головними напрямками: реалізація прав юридичних і фізичних осіб на інформацію; правове формування інформаційних ресурсів в умовах рівності всіх форм власності та ринкової економіки; забезпечення інформаційної безпеки держави, суспільства, громадянина; захист інтелектуальної власності на вироблену інформацію; захист прав громадян в умовах переходу до інформаційного суспільства; права інтеграція у світовий інформаційний простір; відповідальність за правопорушення у сфері інформації, інформатизації та єдиного правового інформаційного простору [7].

Роботи в розглянутих напрямках потребують координації, без якої неможливо усунути невинуватене дублювання, виявити і ліквідувати прогалини в законодавстві, скоротити терміни створення актів, підвищити їх якість і ефективність включених до них правових норм, забезпечити доступ до законодавства громадянам, державним органам, громадським організаціям, комерційним корпораціям. Вирішити визначені проблеми можна тільки у разі здійснення систематизації інформаційного законодавства шляхом кодифікації. Варто зауважити, що інформаційне законодавство належить до комплексного законодавства. Тут предметом регулювання є інформаційна сфера суспільних відносин, а не їх вид, що характерно для галузей права.

Варто зауважити, що можливі два види трактування інформаційного законодавства: широке та вузьке. Широке включає в поняття ін-

формаційного законодавства акти законодавчих органів і підзаконні акти (акти органів управління та суду); вузьке – акти законодавчих органів (закони і постанови Верховної Ради України).

Таким чином, розрив єдиного інформаційного простору виникає тоді, коли ні газета, ні радіо, ні телеканал, незалежно від форми власності, не дають і не намагаються давати максимальний спектр думок і поглядів, що існують у суспільстві, та й не вважають себе зобов'язаними це робити. Другий розрив єдиного інформаційного простору – це коли на відведених територіях України практично встановлюється монополія на місцеву, регіональну істину. Замість того, щоб стимулювати саморегулювання преси, держава в особі законодавчої і виконавчої влади як у центрі, так і на місцях, намагається вводити нові механізми її регулювання і розширювати сфери їх застосування.

Одна з основних причин того, що в Україні досі немає інформаційного кодексу, полягає в тому, що немає політичної волі щодо його прийняття. Про це говорили учасники круглого столу на тему “Проблеми кодифікації інформаційного законодавства України”, який відбувся 4 червня 2009 року в Інституті законодавства Верховної Ради України.

Готового проекту інформаційного кодексу не існує, але вже майже десять років над його розробкою працюють у Державному комітеті телебачення і радіомовлення. Багато проблем неузгодженості вітчизняних законів, на думку заступника голови Держтелерадіо Володимира Горобцова, полягає в технократичному і гуманітарному підходах до їх творення. Наприклад, технократи основну увагу приділяють передачі інформації, а гуманітарії – праву на інформацію. “У нашому законодавстві одні й ті ж поняття часто визначені по-різному”, – сказав він. Кодифікація могла б ліквідувати ці неузгодженості [41].

Ефективне функціонування інформаційного простору тісно пов'язано з державною політикою забезпечення інформаційної безпеки. Держава повинна мати гнучку, мобільну та ефективну систему інформаційної безпеки, яка спроможна швидко реагувати на загрози, що з'являються, та нові умови діяльності. Для цього, насамперед, необхідна організація постійного відстеження ситуації в сферах, де можуть виникнути загрози інформаційної безпеки, і перманентна перевірка можливостей наявних систем забезпечення інформаційної безпеки щодо усунення реальних і потенційних загроз. Необхідно також узгодити нормативно-правову базу розвитку інформаційного простору, що розроблюється, і забезпечення інформаційної безпеки, в першу чергу щодо інтегрування України в міжнародні телекомунікаційні мережі, створення технічних засобів забезпечення інформацій-

ної безпеки, купівель закордонних програмно-технічних і телекомунікаційних засобів та їх використання в стратегічно важливих сферах.

Безумовно, ми розглянули далеко не всі аспекти державної інформаційної політики в галузі ЗМІ. Проте навіть те, що вдалося проаналізувати, дозволяє дійти таких висновків. Вважаємо, що однією з таких проблем є недостатня сформульованість цієї політики: невизначеність необхідного мінімуму державних потреб в інформаційній сфері, а також доступного для бюджету максимуму, який відведено на це державою. Друга проблема полягає в розходженні уявлень про єдиний інформаційний простір. Чомусь вважається, що єдиний інформаційний простір – це можливість на всій території держави розповсюджувати одну і ту ж інформацію. На наш погляд, варто розглядати єдиний інформаційний простір як можливість забезпечити кожного громадянина максимально повним спектром фактів і думок, що є в країні, у тому числі ознайомити неодмінно і з версією державних органів, тобто з офіційною версією, що, як підказує досвід, теж не може і не повинна претендувати на істину в останній інстанції. Навпаки, саме з того, наскільки ця версія підтверджується іншими версіями і фактами, громадянин має можливість дійти висновку про якість обраної їм влади.

Література:

1. Кохановська О. Цивільно-правові проблеми інформаційних відносин в Україні / О. Кохановська // Автореф. ... на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2006 – 21 с.
2. Костецька Т. Інформаційне право України / Т. Костецька. – Київ. – 2009.
3. Правове забезпечення інформаційної діяльності в Україні / В. Горбцов та ін. // За ред. Ю. Шемшученка, І. Чижо ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Держ. комітет телебачення і радіомовлення України. – Київ : Юридична думка, 2006. – 384 с.
4. Брижко В., Швець М. Інформаційне право: нормативні та методологічні засади упорядкування інформаційних відносин. – К.: [НДЦПІ АПрН України], 2009
5. Інформаційне суспільство. Дефініції ... / В. Брижко, В. Цимбалюк та ін.; За ред. М. Швеця та Р. Калюжного. – К.: “Інтеграл”, 2002.
6. М. Швець, В. Брижко. До питання систематизації інформаційного законодавства України http://ndcpi.org.ua/jurnal/16_1.htm.
7. Інформаційне право та правова інформатика у сфері захисту персональних даних / В. Брижко, М. Гуцалюк, В. Цимбалюк, М. Швець. – 2005.
8. Питання вдосконалення законодавства України у сфері інформації та

інформатизації // За ред. члена-кореспондента АПрН України М. Швеця. – К.: НДЦПІ АПрН України, 2003.

9. Арістова І. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти: Монографія // За загальною редакцією д-ра юрид. наук, проф. Бандурки О. М. – Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 368 с.

10. Беляков К. Інформатизація організаційно-правової сфери суспільної діяльності / К. Беляков // Право України. – 2005. – № 6. – С. 88 – 92.

11. Основи інформаційного права України: Навч. посіб. // За ред. М. Швеця, Р. Калужного та П. Мельника. – К.: Знання, 2004. – 274 с.

12. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16 листопада 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 1.

13. Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 10.

14. Про Національну раду України з питань телебачення та радіомовлення: Закон України від 23 вересня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 48.

15. Про інформаційні агентства: Закон України від 28 лютого 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 13.

16. Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України: Закон України від 18 липня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 45.

17. Про створення телерадіоорганізації Суспільного мовлення України: Постанова Верховної Ради України від 21 листопада 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 11-12.

18. Про державну реєстрацію друкованих засобів масової інформації, інформаційних агентств та розміри реєстраційних зборів: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1997 р. // Офіційний вісник України. – 1997. – № 47.

19. Про внесення змін і доповнень до Закону України “Про телебачення і радіомовлення”: Лист Вищого арбітражного суду України від 20 березня 1997 р. // Бюлетень законодавства юридичної практики України. – 1998. – № 7.

20. Програма концепції Суспільного телерадіомовлення України // Бюлетень законодавства юридичної практики України. – 1998. – № 7.

21. Про видавничу справу: Закон України від 5 червня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 32.

22. Про рекламу : Закон України від 3 липня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 39.

23. Про Державну програму розвитку національного книговидання і преси на період до 2000 р.: Указ Президента України від 28 лютого 1995 р. // Бюлетень законодавства юридичної практики України. – 1998. – № 7.

24. Про впровадження Порядку накладення штрафів на порушення законодавства про рекламу: Наказ Державного комітету України у справах захисту прав споживачів від 17 жовтня 1997 р. // Бюлетень законодавства юридичної практики України. – 1998. – № 7.

25. Щодо оподаткування податком на додану вартість продажу періодичних видань засобів масової інформації вітчизняного виробництва: Лист Державної податкової адміністрації України від 3 квітня 1998 р. // Бюлетень законодавства юридичної практики України. – 1998. – № 7.

26. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів : Закон України від 23 вересня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 50.

27. Про Міністерство інформації України: Указ Президента України від 13 листопада 1996 р. // Урядовий кур’єр. – 1996. – 16 листопада.

28. Питання Міністерства інформації України: Указ Президента України від 19 лютого 1997 р. // Офіційний вісник України. – 1997. – № 9.

29. Про державну економічну підтримку вітчизняних друкованих засобів масової інформації: Указ Президента України від 16 квітня 1997 р. // Голос України. – 1997. – 19 квітня.

30. Про тарифи на розповсюдження періодичних друкованих видань: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 1996 р. // Урядовий кур’єр. – 1996. – 5 жовтня.

31. Про тарифи на розповсюдження вітчизняних друкованих засобів масової інформації: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 травня 1997 р. // Офіційний вісник України. – 1997. – № 22.

32. Про затвердження Статуту та інші питання Державного інформаційного агентства України: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 липня 1997 р. // Офіційний вісник України. – 1997. – № 22.

33. Про зміни у структурі центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 15 грудня 1999 р. // Офіційний вісник України. – 1999. – № 30.

34. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48.

35. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 16.

36. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації : Закон України від 23 вересня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 49.

37. Про рекомендації учасників парламентських слухань “Свобода слова в Україні: стан, проблеми, перспективи”: Постанова Верховної Ради України від 25 квітня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 22.

38. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.

39. Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України від 4 лютого 1998 р. // Юрид. вісник України. – 1998. – № 18.

40. Проект Концепції реформування законодавства України у сфері суспільних інформаційних відносин <http://www.bezpeka.com/ru/lib/art519.html>.

41. Науковці й експерти: Інформаційний кодекс України на часі <http://www.telekritika.ua/news/2009-06-04/46031>.

Сергій Штурхецький,

магістр державної служби, помічник-консультант народного депутата

України

УДК 352 : 316.77

КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ МІСЦЕВИХ ВИБОРЧИХ КАМПАНІЙ: ПРОБЛЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ КАНДИДАТІВ

У статті аналізуються чинники, які сприяли чи ускладнювали виборцям ідентифікацію кандидатів під час останніх виборів до місцевих рад в Україні. Досліджено те, що проблеми з ідентифікацією кандидатів призводить до приходу в місцеві ради депутатів із важкопрогнозованою політичною програмою.

Ключові слова: вибори, політична ідентифікація, комунікативні стратегії, місцеве самоврядування.

In this article are analyzed the factors, that contributed to or complicated the identification of candidates to voters, hi during the last local election in Ukraine. The author concludes, that the problem with identification of candidates leads to joining the local councils of deputies whit indefinites political program.

Keywords: elections, political identification, communication strategies, local government.

Постановка проблеми. Питання політичної ідентифікації кандидатів на виборах є важливим для аналізу як внутрішньополітичних процесів в державі, так і для прогнозування подальших пріоритетів її зовнішньополітичної діяльності. Безумовно, вплив місцевих виборчих кампаній не є достатнім для зміни зовнішньополітичного курсу держави. Однак, на нашу думку, тенденції і особливості проведення виборів до місцевих рад 31 жовтня 2010 року в Україні вкотре вказують, що за умов розмитой політичної ідентифікації більшості кандидатів, зниження рівня довіри до представницьких органів влади, зниження виборчої активності кандидати із найбільш яскравою (і водночас – радикальною) ідентифікацією мають найбільші шанси на перемогу і, відповідно, здобуття представництва у місцевих органах влади. Відтак, вплив цих політиків (за умови послідовного дотримання ними своєї радикальної програми) на місцевому рівні зростатиме, як зростатиме і їх вплив на ті програми міжкордонного партнерства, що на сьогодні активно впроваджуються в Східній Європі.

Разом із тим, місцеві виборчі кампанії через свою територіальну різноманітність і всеохопність, через відсутність централізованого фінансування і планування оголила ще й таку «давню» проблему вітчизняного політикуму, як відсутність комунікації між владою і громадою, причому комунікації спланованої та чітко спрямованої на досягнення мети сталого розвитку території. Тому дослідження комунікативних аспектів виборчої кампанії як процесу, під час якого влада (чинна і майбутня) звертається до громади за легітимізацією своїх подальших дій, є також доволі актуальним хоча б з огляду на євроінтеграційну перспективу України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Застосування новітніх інформаційних технологій та їх вплив на розвиток суспільства визначали в своїх працях такі вчені як С. Гантингтон, Е. Гіденс, М. Кастельс, М. Мак-Люен, Г. Штрамайер. У розвиток теорії ідентичності як компонента самосвідомості особистості зробили внесок такі вчені, як П. Берк, В. В. Москаленко, К. В. Коростеліна; концепцію, що підкреслює соціокультурну зумовленість поведінкових стереотипів розробляли С. Кітаяма, Г. Маркус. Українські дослідники (В. Д. Бакуменко, О. В. Батанов, А. В. Дуда, Я. Ф. Жовнірчик, Ю. О. Куц, М. Х. Корецький, О. С. Кравченко, П. В. Круш, О. В. Прієшкіна та інші) започаткували у своїх працях вирішення різних питань функціонування місцевого самоврядування в умовах сучасного інформаційного процесу.

Метою цього дослідження є аналіз чинників, які сприяли чи ускладнювали виборцям ідентифікацію кандидатів під час виборів до місцевих рад в Україні 31 жовтня 2010 року.

Вклад основного матеріалу. Під політичною ідентифікацією (ПІ) кандидата на виборах ми будемо розуміти «набір комунікативних, іміджевих, смислоутворюючих та чуттєвих складових» [1, с. 103], за яким реципієнт комунікативного впливу (тобто виборець) впізнає (ідентифікує) привабливий чи відразливий для себе електоральний об'єкт, зв'язує з трансльованою ПІ кандидата свої інтенції, може оцінити дії кандидата сьогодні і «спрогнозувати вплив об'єкта в майбутньому на суспільно-політичні процеси загалом та на себе особисто зокрема» [2, с. 305]. Саме ця «прогностична» складова ПІ дає нам підстави говорити про вплив процесу ідентифікації не тільки на результати виборів, але й на програму розвитку окремого району (у масштабах територіальної громади) чи цілої держави.

Досліджуючи ПІ, ми виділяємо принаймні два аспекти: аксіологічний (визначення системи цінностей кандидата, відображенням якої

може бути, наприклад, передвиборна програма) та комунікативно-технологічний (програма використання кандидатом каналів комунікації, вибір комунікативної стратегії донесення інформації чи образу).

Особливістю виборчої кампанії жовтня 2010 року в Україні було, на нашу думку, якраз те, що обидва аспекти ПІ кандидата – як аксіологічний, так і комунікативно-технологічний – перебували цього разу під суттєвим впливом зовнішніх чинників умов ведення кампанії. Відповідно, не всі учасники виборчого процесу змогли не те, що донести свою ПІ до виборця через комунікативно-технологічний інструментарій, але й не всі змогли сформулювати належним чином свою ПІ. У результаті виборець отримав незручну для вживання і важку для травлення страву, поспіхом приготовану у політичному фаст-фуді з минулорічних субпродуктів. При цьому ситуація не надто вразила своєю новизною досвідчених виборців – за вдалою оцінкою «двадцятирічки» вільних виборів з боку журналіста Миколи Несенюка, «кожні нові вибори проводилися і досі проводяться за новими правилами, що змушує бажаючих вибирати щораз плутатися, а тих, хто вибирати не бажає, – не ходити на вибори» [3].

Отже, аксіологічний аспект ПІ цього разу опинився під загрозою зникнення – законодавець не передбачив передвиборну програму у переліку необхідних для реєстрації кандидатом документів [4]. Як висловився вітчизняний політолог Віталій Черняхівський, «це один з яскравих прикладів того, як новий закон нівелює сам принцип демократичних і відповідальних виборів» [5]. Отже, така проблема перемістила акцент ведення кампанії чи не повністю на комунікативно-технологічний аспект ПІ, який також відбувався цього жовтня у досить специфічних і жорстких умовах постійних обмежень.

По-перше, у кандидатів, через безпрецедентно стиснуті терміни виборчої кампанії та тривалу невизначеність із датою та законодавчими правилами проведення місцевих виборів, практично не було часу для планування і впровадження дієвих комунікативних стратегій.

По-друге, відсутність централізованого фінансування виборчої кампанії з боку партійних офісів після багатомільйонної і порівняно недавньої президентської кампанії не дозволила ні обласним, ні районним штабам підготуватися до повноцінного проведення власної кампанії без фінансових вливань з центру. Місцеві вибори вперше в Україні відбувалися окремо від парламентських – відповідно, черг із спонсорів біля партійних офісів не спостерігалось. У такому разі потрібно було максимально задіювати місцевий партійний волонтерський та людський ресурс, якого не виявилось. Також в у мовах

жорстких обмежень фінансування увага кандидатів повинна була б спрямовуватися на «щось простіше» (однак зовсім не менш ефективно): «за кордоном більшість успішних кампаній будується саме на дешевих технологіях особистого спілкування» [6]. А ми мали ситуацію, коли агітація покладалася повністю на кандидатів, які не могли собі дозволити найняти фахівців з PR чи MR. Крім всього іншого, суттєво обмежували можливості дистанційних комунікативних ходів високі ціни на теле- і газетну рекламу (ЗМІ також пам'ятали ще бурхливість грошових потоків з президентської кампанії початку року), низька їх (ЗМІ) ефективність у випадку територіального обмеження кампанії площею мажоритарного округу.

Таким чином, виборець був поставлений у ситуацію, при якій у нього було мінімум інформації про кандидата: «коли люди беруть бюлетень, вони бачать прізвище і партійність кандидата, або ж партію із першою п'ятіркою» [6]. Передбачивши це, автори закону про місцеві вибори позбавили бренди, які не мають «партійної прив'язки» у своїй назві, можливості участі у виборах. Йдеться про законодавче обмеження участі у виборах іменних та інших блоків політичних партій. Таким чином, не лише потерпала провладна Народна партія, яка із 2006-го року позиціонувалася як Блок Литвина, але й особливо гостро (і несподівано) постало питання ребрендингу перед опозиційною «Батьківщиною», яка про себе нагадувала тільки зрідка, не «посягаючи» на бренд Блоку Юлії Тимошенко. Додамо до цього законодавче обмеження висуватися кандидатами в депутати до міських, районних, обласних рад та на посади міських голів тільки за підтримки певних політичних сил – і отримаємо ситуацію, коли кандидати замість роботи в округах розпочинали виснажливу боротьбу за «партійний дах» або, якщо кандидати були переконані у власній винятковості і популярності в окрузі, – вони тоді шукали маловідомі політичні бренди як своїх технічних партнерів для висування.

Зім'ята внаслідок перерахованих чинників виборча кампанія відзначилася своєю комунікативною прямою, друковані матеріали – однотипністю і невиразністю, а основний центр прийняття креативних рішень перемістився в царину найефективнішого цього разу способу комунікації – тобто банального підкупу.

З особливою драматичністю проблема ідентифікації кандидатів постала в день голосування, коли настав той довгоочікуваний момент контакту виборця із п'ятьма (а подекуди – шістьма) бюлетенями, заповненими прізвищами кандидатів. Момент істини настав і для застосовуваних комунікативних технологій: «задача агітації – виклика-

ти в цей момент потрібні емоції, які б примусили виборця поставити галочку саме навпроти цього прізвища/партії» [6]. До всіх інших проблем додалася низька технічна і редакторська якість виборчих бюлетенів, які друкувалися на багатьох підприємствах без належної коректури. Не кажучи вже про бюлетені до сільських і селищних рад, якість яких, через їхню кількість було важко проконтролювати, помилки траплялися і в досить «важливих» округах. Так, наприклад, бюлетень одномандатного мажоритарного виборчого округу № 40 (місто Рівне) з виборів депутатів Рівненської обласної ради: під № 13 – людина (Олег Осуховський, ВО «Свобода»), яка «народилася» 132 роки тому, під № 18 – кандидат (Олег Хомич) від ВО «Батьківщина», котрому в бюлетені «забулися» вказати партійність. Як повідомляло Радіо «Свобода», «...Олег Хомич кілька днів домагався від територіальної комісії та судів виправити помилку в бюлетені, де не вказана його партійність і, всупереч закону, вказані домашні адреси кандидатів. Члени ТВК (правильно – ОВК, обласної виборчої комісії – *С. III.*) у своїй постанові зазначили, що залишають скаргу без розгляду, бо кандидат надав їм для ознайомлення макет, а не оригінал бюлетеня» [7]. Потрібно зазначити, що пан Хомич, на відміну від членів ОВК, чітко усвідомлював, наскільки болючою для його результату стане ця помилка, «адже вважає, що рейтинг його партії додав би йому втричі більше голосів» [7]. Так, власне, і сталося – «при всіх інших рівних умовах», тобто при невиразній ідентифікації жодного з кандидатів, перемогу здобув в цьому окрузі Олег Осуховський, який, незважаючи на заявлений 132-річний вік у бюлетені, все-таки був ідентифікований виборцями як висуванець ВО «Свободи» – другою після «Батьківщини» за популярністю у Рівному політичної сили.

Чи не до повного абсурду дійшло у с. Серники, що на Рівненщині, де проживає кілька тисяч мешканців із прізвищем Полухович. Серниківчани навіть просили дозволу у ЦВК, щоб їм як виняток дозволили в бюлетені вказувати не лише визначену законом інформацію про кандидата, але й їх вуличні прізвиська, оскільки тільки таким чином можна було б ідентифікувати кандидатів з однаковим прізвищем, іменем, по батькові та навіть роком народження. Представники ЦВК, звісно, відмовили, не знайшовши правових підстав для подібного втручання у форму бюлетеню: «кандидатів Іванів Івановичів Полуховичів розрізняли за датою народження, – розповідає голова Серницької ДВК Віра Полухович. – Найважче було підраховувати бюлетені зі списками до сільської ради, адже потрібно було звертати увагу на ім'я, по батькові, дату народження, адресу, а не на прізвище.

Справилися тільки до десятої ранку. Сільським головою вже вп'яте було обрано Володимира Полховського, а до сільської ради увійшло 15 Полоховичів. Всього рада нараховує 20 депутатів» [8].

Важливим, на наш погляд, видається також і розгляд зовнішнього контексту місцевих виборів, який суттєво впливає на процеси ідентифікації в сучасному українському суспільстві. Якщо говорити про онтологічний сенс ідентичності для суспільства як «джерела смислів» (за М. Кастельсом), то зазначимо, що такий сенс особливо виявляється «в часи суспільної трансформації та кризових явищ у суспільній свідомості» [2, с. 309]. Тоді ідентифікація стає джерелом, яка матеріалізує людські інтенції, в тому числі і через вибори на місцевому рівні, адже «в історичний період, що характеризується поширенням деформування організацій, делегітимацією інститутів, згасанням великих суспільних рухів та ефемерністю культурних проявів, ідентичність стає основним, а іноді й єдиним джерелом смислів» [9, с. 27]. Погодьмося з твердженням, що владу зазвичай отримують люди, які найбільше відповідають (або декларують відповідність) ідентифікаційним ознакам і настроям, що панують на відповідній території. При цьому зберігається значна небезпека приходу до влади радикалізованих учасників виборчого процесу, педалювання ксенофобських та расистських настроїв, до якої призводить «розрив» ідентичності в територіальному, ментальному, національному, мовному та інших вимірах. Крім того, в сучасних умовах кандидат із невиразною (тобто звичайною, загальноприйнятною) ідентифікацією приречений на забуття в електоральних архівах свідомості суспільства.

Місцева виборча кампанія, окрім загальнонаціональної проблеми ідентифікації, яка, за оцінками експертів, стала вже декілька років тому одним із серйозних викликів національній безпеці [10, с. 146], – виявила ще й появу стійкого і потужного прошарку протестного електорату. Як зазначає політолог Олекій Кошель, «сьогодні ми спостерігаємо мовчазні, але дуже сильні протестні настрої у суспільстві» [11]. Наскільки зможе цей «мовчазний радикалізм», який конвертувався у значний відсоток тих, хто голосував «проти всіх», перерости в екстремізм, оцінити важко. І якщо радикалізм піддається певному політологічному аналізу та прогнозу, то екстремізм у цьому сенсі – предмет для аналізу невдячний, адже «радикалізм завжди являє собою яку-небудь ідеологічну течію, а екстремізм може бути повністю безідейним» [12, с. 48].

Для української влади поствиборчий період також несе в собі чимало загроз і, незважаючи на те, що «у Партії регіонів нарешті зрозуміли, що внутрішньопартійна боротьба, особливо напередодні міс-

цевих виборів, дуже шкідлива, і намагалися усі розбірки відкласти на потім» [13], та саме «...післявиборне буття визначить усвідомлення того, що усе ще більше запущено» [13]. Політолог Юрій Мацієвський вважає: «Навіть поза тим, що Президент (Янукович) отримав повноваження, які мав попередньо Президент Кучма, і закінчив будівництво цієї вертикалі у зв'язку з недавно проведеними виборами, – йому не вдасться, і Партії регіонів не вдасться звести це будівництво, яке він імітує, на зразок російської «керованої демократії» [14].

Висновки. Місцева виборча кампанія в Україні 2010 року характеризувалася, окрім всього іншого, значною кризою політичної ідентифікації кандидатів. Ідентифікаційна криза розвивалася як за аксіологічним, так і за комунікативно-технологічним напрямом. Серйозним викликом для формування політичної культури українського суспільства стало законодавче позбавлення кандидатів необхідності формувати і оприлюднювати свою передвиборчу програму.

Ускладнює ситуацію і зовнішній контекст місцевих виборів, який суттєво впливає на процеси ідентифікації в сучасному українському суспільстві та характеризується подальшим зниженням виборчої активності, зниженням рівня довіри громадян до органів влади, появою значного протестного електорату, дезорганізаційним впливом різновекторних груп усередині місцевих монопартійних владних еліт. Усі ці чинники призводять до небезпеки становлення і популяризації політичного радикалізму як дієвого способу політичної ідентифікації.

Література:

1. Штурхецький С. В. Ідентифікація кандидатів під час виборів як чинник електоральних симпатій виборця: комунікативний аспект місцевих виборчих кампаній [Текст] / С. В. Штурхецький // Наукові записки : [зб. наук. праць]. Проблеми культурної ідентичності та культурний проект Європи. Матеріали міжнародної наукової конференції 24-25 квітня, Острого-2009; ред. кол.: І. Д. Пасічник, П. М. Крालюк, Ю. В. Мацієвський та ін. – Острого : Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2009. – Вип. 4. – С. 100-110. – (Серія «Культурологія»).

2. Штурхецький С. В. Феномен ідентичності як спосіб творення комунікативного простору і соціального буття [Текст] / С. В. Штурхецький // Наукові записки : [зб. наук. праць]. Проблеми культурної ідентичності глобальний та локальний виміри. Матеріали міжнародної наукової конференції 23-24 квітня, Острого-2010; ред. кол. : І. Д. Пасічник, П. М. Крालюк, В. М. Жуковський та ін. – Острого : Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2010. – Вип. 5. – С. 304-320. – (Серія «Культурологія»).

3. Несенюк М. І. Гра у політику [Текст] / М. І. Несенюк //

Рівне вечірнє. – № 80. – 4 листопада. – 2010. – С. 1.

4. Закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» [Текст] // Відомості Верховної Ради України, 2010, № 35-36, ст. 491 (Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2491-VI від 30.08.2010, ВВР, 2010, № 39, ст. 514).

5. У Броварах в реєстрації кандидатам відмовляли через не той відмінок? [Електронний документ] // Інформаційне агентство УНІАН, 09.11.2010. – Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/news-405525.html>.

6. Біденко Артем. Політики в оточенні дітей. Особливості політичної реклами-2010 [Електронний документ] / А. Біденко // Українська правда, 09 листопада 2010, 09:29. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/11/9/5551214/>.

7. Одарченко Валентина. Місцеві вибори на Рівненщині і Волині: черги на дільницях, плутанина в бюлетенях [Електронний документ] / В. Одарченко // Радіо «Свобода», 31.10.2010. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/articleprintview/2206429.html>.

8. Гузенкова Дарина. Серники – село титулованих Полюховичів [Текст] / Д. Гузенкова // Рівне вечірнє. – № 82. – 11 листопада. – 2010. – С. 16.

9. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Пер. с англ. – М: Высшая школа экономики, 2000. – 607 с.

10. Україна в 2007 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / За заг. ред. Ю. Г. Рубана. – К.: НІСД, 2007. – 538 с.

11. Качура Дмитрий. Алексей Кошель: Красть голоса тех, кто проголосовал против всех, проще всего [Електронний документ] / Д. Качура // Коментарии-ProUA, 09/11/2010, 12:08. Режим доступу: http://politics.comments.ua/2010/11/09/208234_Aleksey-Koshel-Krast-golosa.html.

12. Политическая конфликтология: Учебное пособие \ Под. ред. С. Ланцова. – СПб.: Питер, 2008. – 319 с.: ил. – (Серия «Учебное пособие»).

13. Олег Поліщук. Янукович дійшов до точки неповернення [Текст] / О. Поліщук // Коментарі. – № 41. – 29 жовтня. – 2010. – С. 2.

14. Одарченко Валентина. Проблеми транскордонного співробітництва: конференція в Острозькій академії [Електронний документ] / В. Одарченко // Радіо «Свобода», 08.11.2010. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/articleprintview/2206429.html>.

УДК 32(477)(4-672ЄС)

Марія Сидорук,
студентка спеціальності “Міжнародні відносини” Національного університету “Острозька академія”

РОЛЬ ВНУТРІШНІХ І ЗОВНІШНІХ ЧИННИКІВ У ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ПОЛЬЩІ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті аналізується значення внутрішніх і зовнішніх чинників у процесі європейської інтеграції Польщі. Розглядається польський євроінтеграційний досвід у контексті можливих уроків для України.

Ключові слова: Польща, Україна, Європейський Союз, інтеграція, досвід.

The article analyzes the importance of internal and external factors in the process of European integration of Poland. The author reviews a Polish experience of European integration in the context of possible lessons for Ukraine.

Keywords: Poland, Ukraine, European Union, integration, experience.

Упродовж останніх майже двадцяти років Польща пройшла непротий шлях внутрішнього реформування. За цей незначний проміжок часу країні вдалося розбудувати міцну правову державу, розвинене громадянське суспільство, істотно покращити економічне становище та посісти гідне місце у сім’ї європейських народів, ставши повноправним членом НАТО у 1999 р. та Європейського Союзу у 2004 р.

Досвід європейської інтеграції Польщі для України особливо важливий. З усіх теперішніх членів Європейського Союзу поляки найближчі нам ментально, після розвалу комуністичної системи обидві держави опинились у подібних стартових умовах (хоча, цілком зрозуміло, що для України за багатьма параметрами вони були значно нижчими), крім того, Польща найбільш порівнянна з Україною за розміром території, кількістю населення, природними ресурсами, економічним потенціалом тощо. І багато проблем, які поляки розв’язували при підготовці до вступу у ЄС, адекватні завданням, що стоять сьогодні перед нашою державою.

Водночас потрібно розуміти, що український шлях до ЄС буде складнішим і важчим, ніж у свій час для Польщі та інших країн Центрально-Східної Європи. Це пояснюється і спадком минулого, і не-

вдачами та прогалинами у здійсненні внутрішніх реформ. Крім того, майбутні розширення ЄС неминуче ставатимуть дедалі складнішим завданням, вирішення якого потребуватиме більше часу і сил. Формуючи свій зовнішньополітичний курс стосовно Європейського Союзу, Україна повинна враховувати еволюцію самого ЄС і його вимог до потенційних кандидатів. Тому скальковані з польського зразка старателі навряд чи будуть такими ж ефективними в нових умовах. Тим не менше, з інтеграційної практики Польщі можна запозичити багато корисних речей, які могли б надати імпульсу українській інтеграції.

Відомо, що Польща йшла до ЄС 13 років – від асоціації в 1991 р. і до вступу у 2004 р. На початку цих процесів, як зазначає колишній посол України в Польщі О. Моцик, ситуація багато в чому була подібною до тієї, в якій зараз перебуває Україна: скептичність західних держав і спротив Росії, присутність іноземних військ на території Польщі, низький рівень громадської підтримки ідей вступу до НАТО і ЄС, побоювання втратити незалежність тощо. Проте елітам різних політичних спрямувань поступово вдалося досягти порозуміння в тому, що інтеграція до західних структур – головний державний інтерес (пол. – “gasja stanu”), для реалізації якого слід докласти всіх можливих зусиль¹. Відтак поляки взялися до копіткої праці. Отже, одним із основних внутрішніх чинників, який, зрештою, привів Польщу до Європейського Союзу, було те, що різні політичні сили, які послідовно змінювали одна одну при владі у Польщі, попри відмінності у їхніх програмах, зуміли після нетривалого періоду дискусій досягнути консенсусу у баченні ключових пріоритетів внутрішньо- і зовнішньополітичного розвитку країни, суть яких можна лаконічно сформулювати як “повернення до Європи” (у цьому контексті бачимо різочу відмінність від ситуації в Україні, де її лідери багаторазово змінювали напрями свого зацікавлення, вагаючись між Заходом та Росією).

Польща активно демонструвала, що хоче бути в ЄС, і не шляхом декларацій, а конкретною працею. Відтак, наступним важливим чинником, який сприяв успішності євроінтеграційної стратегії Польщі, стало здійснення нею європейського курсу не стільки шляхом “високої політики” та “державних програм”, що значною мірою справедливо закидають Україні, скільки шляхом реалізації таких прозаїчних і кропітких заходів, як зміна функціонування польських державних інституцій, економіки та суспільства, а також виконання взятих на себе зобов’язань у рамках двосторонніх домовленостей з ЄС. При цьому,

¹ Моцик О. Східне партнерство – додатковий шанс на зближення з ЄС / О. Моцик // Дзеркало тижня. – 2009. – № 15 (743). – 25-29 квітня.

як зазначає В. Кучер, переговори з ЄС вона вела настільки твердо, що змогла вибороти для себе найбільше поступок з усіх кандидатів на вступ у 2004 р.¹

Незважаючи на наполегливе здійснення складних ринкових і демократичних перетворень, все ж не якимось економічне чи політичне “диво” привело Польщу до ЄС. Дуже важливими у цьому процесі були також зовнішні чинники. Відомо, що одним із головних факторів європейської інтеграції Польщі було існування Веймарського трикутника – особливого формату взаємодії Польщі з Німеччиною та Францією. Їх підтримка давала їй величезну перевагу. Це була перевага головним чином політична, коли держави Заходу серйозно запевняли Польщу, що, незважаючи ні на що, вона стане членом ЄС. Разом з тим, ця підтримка дала Польщі величезні фінансові вливання завдяки союзним програмам, а головним чином – PHARE.

Відтак, Україна повинна засвоїти, що ухвалення остаточного рішення щодо формату співпраці “Україна-ЄС” лежить у політичній площині. Як зазначає Т. Возняк, “політична доцільність долає будь-які “копенгагенські критерії”², що наочно продемонструвала остання хвиля розширення ЄС.

Зрозуміло, що в цьому контексті Україні потрібне потужне проукраїнське лобі в політичних і бізнесових колах ЄС. Поки що наша держава може розраховувати на підтримку Польщі, яка є найбільшим українським патроном в євроінтеграційних справах, “адвокатом України” у Європі, держав Балтії, можливо Чехії, Словаччини, Угорщини, Румунії, Болгарії, а також Швеції та Данії, які, зокрема, неодноразово заявляли про свою підтримку євроінтеграційних прагнень України.

Однак необхідно констатувати, що наразі в Україні немає злагоджених механізмів ефективного представлення та відстоювання своїх національних інтересів у Євросоюзі. При цьому найпотужніші держави ЄС – Франція та Німеччина, незважаючи на відсутність єдності між ними щодо низки аспектів інтеграції, обидві недвозначно виступають проти надання Україні європейських перспектив. Тому сьогодні відчутною є потреба пошуку прихильників України всередині самого інтеграційного утворення та лобіювання поширення такого підходу до єдиної Європи, який включатиме й Україну.

¹ Кучер В. Дорога України до ЄС крізь призму польського досвіду / В. Кучер // Україна-ЄС 2008: нова гра : Незалежний культурологічний часопис “І”. – 2007. – № 50. – С. 103.

² Возняк Т. Стосунки України та Європейського Союзу: перезавантаження / Т. Возняк // Україна-ЄС 2008: нова гра : Незалежний культурологічний часопис “І”. – 2007. – № 50. – С. 95.

Про першочергове значення для Європейського Союзу саме політичних критеріїв стверджує дослідник з Мангаймського центру європейських соціальних досліджень Франк Шиммельфенніг, який детально проаналізував засади розширення Європейського Союзу на Схід¹. Глибина і оригінальність висновків, яких дійшов вчений, а також важливість досвіду інтеграції до ЄС центрально-східноєвропейських країн для України, змушує детальніше зупинитись на аналізі його поглядів.

Дослідник вказує, що, з огляду на свій слабкий переговорний потенціал, держави Центральної і Східної Європи, в тому числі й Польща, у свій час зробили ставку на силу аргументів, ґрунтованих на загальноновизнаних і основоположних цінностях та нормах Європейського Союзу. Стратегія аргументації полягала в тому, щоб представити себе як частину спільноти, якій притаманна ідентичність ЄС, конституювати розширення як питання принципів і цінностей, і трактувати відмову від розширення на Схід як зраду цим принципам і цінностям. Держави ЦСЄ апелювали до пан’європейської ліберальної колективної ідентичності та наполягали на власному праві поділяти її. Вони переконували, що традиційно завжди були частиною європейської спільноти, що і в часи “штучного” поділу континенту завжди належали до його західної частини, що під час і після революційних рухів 1989-1991 рр. довели свої орієнтири на ліберальні цінності та норми. “Повернення до Європи” перетворилось на “бойовий клич” практично всіх країн ЦСЄ. Вони апелювали до того, що рішення про розширення не може прийматись на основі державних інтересів окремих країн чи з точки зору прибутків і витрат ЄС, вимагаючи водночас зорієнтувати рішення щодо розширення на політичні критерії та інтереси досягнення свободи і стабільності для Європи. Так, дослідник наводить аргументи польської делегації на переговорах про асоційоване членство у 1991 р.: “технократичного підходу недостатньо в цих переговорах, оскільки перед нами поставлено історичне завдання: повернути Польщу до Європи, а Європу до Польщі”².

Представники держав ЦСЄ відверто заявляли, що у випадку відмови їм у прийомі до ЄС на ньому буде лежати відповідальність за віддалення східноєвропейської спільноти від Заходу і від демократії, та трактували жорстку позицію ЄС в питаннях розширення як нову “Ялту” чи нову “залізну завісу”.

¹ Див.: Schimmelfennig F. Liberal Community and Enlargement: An Event-History Analysis / F. Schimmelfennig // Journal of European Public Policy. – 2002. – № 9. – P. 598–626; Schimmelfennig F. The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union / F. Schimmelfennig // International Organization. – 2001. – № 55. – P. 47–80.

² Schimmelfennig F. Liberal Community... – P. 603.

Країнам-опонентам розширення було вкрай непросто ставити під сумнів сумісні з ідентичністю аргументи прихильників розширення. Отже, на переконання Ф. Шиммельфенніга, саме моральний тиск призвів до того, що, попри непрості дискусії та незавершені реформи, ніхто не наважився поставити під сумнів чи уповільнити процес розширення як такий.

Відтак, попередній досвід розширення Євросоюзу на Схід вказує на важливість колективних ідей (ідентичність, цінності, норми) для інтеграції Європи. Це важливо засвоїти й Україні. Оскільки лише визнана належність до співтовариства європейських ліберально-демократичних держав, а не до Європи в її географічному окресленні, легітимізує її вимоги щодо приєднання до ЄС і, зрештою, зробить останнє можливим.

Варто звернути увагу на ще кілька моментів з процесу інтеграції Польщі. Зокрема, дуже важливу роль відіграла ефективна координація процесу інтеграції, яка дозволила мобільно вирішувати всі наявні проблеми. Так, ще 1996 р. було створено Комітет європейської інтеграції – політичний орган, покликаний координувати роботу всіх органів державного управління з метою надати цій роботі “європейського” характеру¹. Очолює його голова, який “є членом Ради міністрів”. На практиці комітет протягом усіх цих років очолював або голова уряду, або міністр закордонних справ. Нині головою КЄІ є прем’єр-міністр Дональд Туск, а секретарем комітету – заступником голови – державний секретар Миколай Довгілевич. До складу комітету входять також міністри закордонних справ, внутрішніх справ та адміністрації, праці і соціальної політики, фінансів, економіки, транспорту, охорони довкілля, сільського господарства та юстиції.

У тому ж 1996 році було створено Управління Комітету європейської інтеграції, яке є його виконавчою структурою. За своїм кадровим потенціалом і повноваженнями цей орган фактично є своєрідним “міністерством європейських справ”, на яке покладаються планування та координація польської інтеграційної політики, координація роботи інших органів державної адміністрації в галузі закордонної допомоги. Окрім того, у березні 2004 року, напередодні вступу Польщі до Європейського Союзу, було створено Європейський комітет Ради міністрів Республіки Польща².

¹ Підлуцький О. Поляки прагнуть... Варшава дуже хоче бачити Київ членом ЄС і передає йому свій досвід / О. Підлуцький // Дзеркало тижня. – 2009. – № 2 (730). – 24–30 січня.

² Там само.

Україні важливо засвоїти польський досвід інституційного забезпечення євроінтеграційного процесу і взятись за організацію відповідних органів, які б координували втілення стратегічної мети.

Іншим важливим моментом у процесі інтеграції Польщі було те, що влада мала велику підтримку політики інтеграції серед суспільства. Україна аж ніяк не може похвалитися таким рівнем бажання вступу в ЄС: такої підтримки суспільства влада не мала і не має. Найбільша проблема полягає в тому, що в Україні процес інтеграції дуже залежить від того, хто при владі.

Окрім того, для захисту власних інтересів східноєвропейські держави – кандидати на членство в ЄС об’єднувалися в регіональні групи. Одним із таких форумів міждержавної координації є Вишеградська четвірка (Польща, Словаччина, Чехія та Угорщина), що діє й до сьогодні. Співробітництво центральноєвропейських країн довело їх здатність до інтеграції і було дуже важливим аргументом у справі вступу до ЄС.

Підсумовуючи, варто зазначити, що, як показує досвід Польщі, успішність інтеграції до ЄС залежить від низки чинників. Найважливішою передумовою для реалізації європейських прагнень України безумовно залишається послідовність і успішність внутрішніх економічних та суспільних реформ: демократизація суспільства, реформування судової системи, подолання корупції, створення ефективної ринкової економіки тощо. Без таких зусиль український євроінтеграційний курс і надалі залишатиметься декларативним, малоефективним і без серйозної реакції з боку Європейського Союзу. Дуже важливими факторами на шляху інтеграції України до ЄС є також наявність консенсусу серед політичної еліти щодо бачення шляхів розвитку держави, суспільна підтримка її рішень, успішність двостороннього діалогу з ЄС, лобіювання українських інтересів з боку окремих держав ЄС, формування груп прихильників України в ЄС, об’єднання зусиль країн-претендентів тощо. Кожен із цих чинників у певний момент може відіграти певну позитивну роль.

Література:

1. Возняк Т. Стосунки України та Європейського Союзу: перезавантаження / Т. Возняк // Україна – ЄС 2008: нова гра : Незалежний культурологічний часопис “І”. – 2007. – № 50. – С. 93-100.
2. Кучер В. Дорога України до ЄС крізь призму польського досвіду / В. Кучер // Україна – ЄС 2008: нова гра : Незалежний культурологічний часопис “І”. – 2007. – № 50. – С. 103-107.

3. Моцик О. Східне партнерство – додатковий шанс на зближення з ЄС / О. Моцик // Дзеркало тижня. – 2009. – № 15 (743). – 25-29 квітня.
4. Підлуцький О. Поляки прагнуть... Варшава дуже хоче бачити Київ членом ЄС і передає йому свій досвід / О. Підлуцький // Дзеркало тижня. – 2009. – № 2 (730). – 24-30 січня.
5. Schimmelfennig F. Liberal Community and Enlargement: An Event-History Analysis / F. Schimmelfennig // Journal of European Public Policy. – 2002. – № 9. – P. 598-626.
6. Schimmelfennig F. The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union / F. Schimmelfennig // International Organization. – 2001. – № 55. – P. 47-80.

Оксана Ванца,

докторант Люблінського католицького університету

ASPEKTE UND HERAUSFORDERUNG EINER GRENZÜBERSCHREITENDEN ZUSAMMENARBEIT

Es wird allgemein angenommen, dass grenzüberschreitende Zusammenarbeit ein Instrument zur schnelleren Annäherung von grenznahen Gebieten an europäische Lebensstandarten ist, desweiteren erleichtert sie den Im- u. Export von Waren, den Kapitalfluss und ermöglicht den Bewohnern dieser Gebiete eine vereinfachte Ein- u. Ausreise. Eine solche grenzüberschreitende Zusammenarbeit ist der Wirtschaft förderlich, da es möglich wird, Kräfte auf beiden Seiten der Grenze zu bündeln und zusammenzuführen. Ein weiterer großer Vorteil ist, dass Probleme der Grenzregionen vereint gelöst werden können auch die Umsetzung von europäischen Integrationsmaßnahmen auf regionaler Ebene wird dadurch vereinfacht.

In der Ukraine gewannen diese Fragen vor allem während der letzten Wirtschaftskrise an Bedeutung. Es fand massive Kündigungen von Angestellten, vor allem in den Bereichen der Produktion, im öffentlichen Sektor statt, welche zu einem nicht zu unterschätzenden Verlust von Kaufkraft in vielen Privathaushalten führte. Ein Großteil dieser Haushalte sah sich gezwungen, diesen Verlust zu kompensieren und wandte sich, auch bedingt durch das Fehlen von alternativen Arbeitsplätzen, dem Privatgewerbe zu. Diese in der Ukraine recht häufige Form von Erwerbstätigkeit spiegelt sich allerdings in keiner öffentlichen Statistik wider.

Eine dieser Formen der Anpassung der ukrainischen Bevölkerung an die Marktverhältnisse, ist der grenzüberschreitende Handel, welcher praktisch ohne Beteiligung des Staates entstanden ist. Diese Form der Beschäftigung, mit all ihren negativen Punkten, erwies sich über die Jahre hinweg als gutes Standbein für die Betroffenen und brachte den Grenzgebieten viel Positives¹:

- Förderung selbständiger Erwerbstätigkeit eines Bevölkerungsteils,
- die Schaffung neuer Netzwerke im Sektor des Einzel- u. Großhandels sowie Arbeitsplätze,

¹ Сігер Ч. М., Паттон Х. К. .Загальний стан та передумови розвитку фінансового ринку в Україні / — К.: Financial Market International, Inc., 2000.

- die Entwicklung kleiner Unternehmen,
- Bewohner dieser Regionen profitieren von einer breiten Palette an Konsumgütern, welche oftmals billiger und leichter zugänglich sind, als heimische Produkte.
- es wird wettbewerbsorientierten Umfelds geschaffen und die Infrastruktur im Grenzgebiet ausgebaut.

Ich würde an dieser Stelle daran erinnern, dass am 1. Juli 2009 das “Abkommen über den kleinen Grenzverkehr”, beschlossen zwischen dem Ministerkabinett der Ukraine und der Regierung der Republik Polen, unterzeichnet in Kiew am 28. März 2008, in Kraft getreten ist. Dieses Dokument berechtigt die Bewohner beider Seiten des ukrainisch-polnischen Grenzgebietes, die Grenze regelmäßig zu überqueren und sich auf der jeweils anderen Seite aufgrund sozialer, kultureller oder familiärer Gründe aufzuhalten, dazu zählen auch wirtschaftliche Gründe, sofern sie nicht gegen geltendes Wirtschaftsrecht der jeweiligen Seite verstoßen (das heißt: es darf sich nicht um Erwerbstätigkeit handeln).

Entsprechend oben genannten Dokumentes definiert sich das ukrainisch-polnische Grenzgebiet als ein 30 Kilometer Breiter Gürtel. Auf der ukrainischen Seite umfasst das Gebiet Lemberg und die Region Wolhynien. Ich möchte an dieser Stelle anmerken, dass die Republik Polen bereits eine Erweiterung dieses Grenzgebietes auf die gesamten grenznahen Gebiete der Ukraine bis zum Jahr 2012 anstrebt.¹ Die Grenznahe Lage allein ist, in Bezug auf die Integration, bereits ein potentiell mächtiger und wirksamer Faktor für Wirtschaftswachstum, welcher wiederum konkrete Impulse für die Entwicklung von peripheren Regionen vorgibt. Dies kann durch eine Vertiefung von grenzüberschreitender Zusammenarbeit, insbesondere durch die Schaffung günstiger Bedingungen für grenzüberschreitenden Handel zusätzlich gefördert werden.

Internationale Erfahrungen, vor allem Erfahrungen der Europäischen Union zeigen, dass die Entwicklung (Förderung) von grenzüberschreitendem Handel ein wettbewerbsfähiges Umfeld für grenzübergreifende Märkte schafft, in Krisenzeiten den Bewohnern dieser Region das Überleben sichert und in wirtschaftlich stabilen Zeiten zu einer Verbesserung des Lebensstandards beiträgt.

Leider hat der grenzüberschreitende Handel heutzutage einen leicht negativen Beigeschmack bei der Mehrheit der Bevölkerung. Dieses wird ebenfalls in keiner wissenschaftlichen Studie festgehalten. Gleichzeitig führt

¹ Außerordentlicher und bevollmächtigter Botschafter Polens in der Ukraine Jacek Kluczkowski. Ukraine, 28. September. <http://consumers.unian.net>

das Fehlen einer kontinuierlichen Überwachung des grenzüberschreitenden Handels auch dazu, das die Konjunktur eines solchen Marktes nur schwer abschätzbar ist und dementsprechend eine rechtzeitige Einflussnahme durch korrigierende Maßnahmen aufgrund fehlender Informationen nur ansatzweise möglich wird. Dieses wiederum erschwert es zum Beispiel, die einheimischen Erzeuger und Verbraucher zu schützen.

Nicht-regulierte Grenz-Aktivitäten eines großen Bevölkerungsanteils (100 bis 200-tausend Personen allein an der ukrainisch-polnischen Grenze, und eine weitaus höhere Dunkelziffer, da fast alle Personen ohne Ausnahme im gesamten Grenzgebiet der Ukraine einer solchen Tätigkeit nachgehen), schafft viel Raum für Willkür und Missbrauch, angefangen von der Zollbehörde, der Polizei und andere Institutionen, worunter wiederum die Bevölkerung dieser Gebiete zu leiden hat. (Erniedrigung ist dabei nur ein Stichwort, das ich nennen möchte)¹.

Studien haben ergeben, dass 50% der Menschen, die im grenzüberschreitenden Handel tätig sind, Frauen jeglicher Altersklassen sind. Ungeregelte Arbeitszeiten und schwere Lasten, welche sie gezwungen sind bei jedem Wetter zu tragen, führen in den meisten vielen Fällen zu Problemen mit der Gesundheit und Problemen in der Familie, z.B. bei der Erziehung der Kinder. Wenn jemand aus dem Publikum mindestens einmal die Gelegenheit hatte, die ukrainisch-polnische Grenze für Fußgänger zu überqueren, wird er garantiert (glaube ich) verstehen, was diese Menschen mitmachen.

Was die quantitative Auswertung des grenzüberschreitenden Handels seitens der Ukraine betrifft, ist anzumerken, dass die Ukraine weder wissenschaftliche Studien führt, noch Statistiken vorzuweisen hat, welche Rückschlüsse auf die Ausmaße dieses grenznahen Handels zuließen. Allein Datenmaterial, von offiziellen Statistiken zum grenzüberschreitendem Handel mit allen Nachbarländern, erhoben bis 2002 von der Republik Polen, kann hier als Grundlage zu einer Schätzung dienen.

Weiter zum Positiven Seiten, soll man folgendes beachten: Grenzüberschreitender Handel stimuliert die Entwicklung der Infrastruktur in ehemals benachteiligten bzw., unterentwickelten Gebieten. Tankstellen werden gebaut, es eröffnen Mini- und Supermärkte, Straßen werden erneuert, ausgebaut, Gebäude saniert und vieles anderes.²

Dadurch wird das Grenzgebiet gleichzeitig immer attraktiver für Investoren, da sie gerade in diesen Gebieten Arbeitskräfte finden,

¹ Статистичний щорічник Львівської області. ГУС. – Львів, 2006. – 366 с.

² Бельський П., Мікула Н. Зовнішньоекономічна діяльність регіонів // Регіональна політика: методологія, методи, практика: Монографія / За ред. академіка НАНУ М. І. Долішного. – Л.: НАН України. ІРД, 2001. – С. 654–697.

welche Offenheit und Interesse für neue Technologien, sowie eine hohe Bereitschaft für Mobilität mitbringen, da sie selber nach Verbesserungen des eigenen Lebensstandart streben.

Nach dem Beitritt der jungen europäischen Nachbarländer der Ukraine zum Schengener Abkommen, hat die Frage der Integration wieder an Aktualität gewonnen. Die Ukraine ist zwar dem Welthandelsabkommen (WHO) beigetreten, aber gleichzeitig ist es für die Bevölkerung ungleich schwerer geworden ein Visum für die EU zu erhalten.

Um die Entwicklung der Grenzregionen zu fördern, wäre es empfehlenswert Studien durchzuführen, welche es erlauben würden, den Status quo und die Tendenz des grenzüberschreitenden Handels einzuschätzen. Dazu sollte ausländisches Know-How, vor allem der (europäischen) Nachbarländer der Ukraine einfließen. Es könnten zum Beispiel Arbeitsgruppen ins Leben gerufen werden, welche Modelle zur Organisation und Kontrolle des grenzüberschreitenden Handel der Ukraine entwickeln. Eine solche Arbeitsgruppe könnte sich aus folgenden Mitgliedern zusammensetzen: Wissenschaftler, Grenzbeamte, Vertretern der Zollbehörde, der Gebietsverwaltung, Vertreter von Bürgerorganisationen und Unternehmen. Die Komplexität dieses Problems wird wahrscheinlich den Einsatz mehrerer Modelle verlangen. Dabei sollte von vorneherein klar zwischen Handel und Schmuggel unterschieden werden. Beides sind natürliche Phänomene der Grenzgebiete, die jeweils anzuwendenden regulierenden Mechanismen jedoch, müssen klar differenzierte Strukturen und Herangehensweisen beinhalten.

Eine erfolgreiche Umsetzung von Modellen zur Organisation des grenzüberschreitenden Handels, sollte in ihren Aktionen auch die Aufklärung der Bevölkerung einschließen. Vor allem sollte auch die junge Generation dafür gewonnen werden, die Vorteile von legalem Handeln in einem geregelten Umfeld zu erkennen. Bei der Durchführung eines solchen Plans sollten die Euro-Regionen, Beratungsunternehmen, NGOs und Gebietsverwaltungen beteiligt werden¹.

Auch auf der Ebene des ukrainischen Rechtssystems gilt es Lücken aufzufüllen. Verbesserungen und Änderungsbedarf besteht vor allem bei den Gesetzen: “über außenwirtschaftliche Aktivitäten” und “über die grenzüberschreitenden Zusammenarbeit.” Desweiteren müssten folgende Begriffe gesetzlich definiert werden: “grenzüberschreitender Handel”, “Grenzgebiet”, “Gegenstände des grenzüberschreitenden Handels” und so weiter.

¹ Когут О. В., Циганчук А. С. Геополітичний вибір України: сучасний стан і перспективирозвитку: Навчальний посібник. – Рівне: НУВГП, 2010. – 110 с.

Erschwerend hinzu kommen bei der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit das unzureichende soziale, wirtschaftliche und ökologische Entwicklungsniveau der Grenznahen Regionen, sowie eine mangelnde finanzielle Unterstützung zur Verbesserung dieser Situation. Eine Lösung dieser Probleme, würde es wesentlich leichter machen, die essentiellen offenen Fragen, zum grenzüberschreitenden Handel in Angriff zu nehmen.

So hoffen und wünschen wir uns, bei der Lösung der Probleme im Grenzverkehr und des grenzübergreifenden Handels, auf den Rückhalt, das Wissen und das Interesse unserer Nachbarländer bauen zu können, um mit vereinten Kräften den grenzübergreifenden Handel auf den richtigen Weg zu bringen.

Ich möchte abschließend noch einmal darauf hinweisen, dass Grenzübergreifender Handel ein Phänomen ist, welches genau und intensiv erforscht sein will. Erst mit den gewonnenen Informationen, können geeignete regulierende Maßnahmen getroffen werden, mit denen es möglich wird, auf Grenzübergreifende Märkte Einfluss zu nehmen. Zum Wohl aller Bewohner dieser Gebiete und zur Verbesserung des Lebensstandart und der Konkurrenzfähigkeit dieser Regionen.

Literatur:

1. Hoffmann L., Mullers F. Ukraine auf dem Weg nach Europa. – Kyiv: Feniks, 2001.
2. Schlecht O., Stoltenberg G. Soziale Marktwirtschaft. Grundlagen, Entwicklungslinien, Perspektiven. – Freiburg-Basel-Wien: Herder, 2001.
3. Беленький П., Мікула Н. Зовнішньоекономічна діяльність регіонів // Регіональна політика: методологія, методи, практика: Монографія / За ред. академіка НАНУ М. І. Долішного. – Л.: НАН України. ІРД, 2001. – С. 654-697.
4. Когут О. В., Циганчук А. С. Геополітичний вибір України: сучасний стан і перспективирозвитку: Навчальний посібник. – Рівне: НУВГП, 2010. – 110 с.
5. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2001 році: Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2002.
6. Сігер Ч. М., Паттон Х. К. Загальний стан та передумови розвитку фінансового ринку в Україні. – К.: Financial Market International, Inc., 2000.
7. Статистичний щорічник Львівської області ГУС. – Львів, 2008. – 366 с.
8. <http://consumers.unian.net>.

АНОТАЦІЇ ДО СТАТЕЙ

Oleksandr Starisz,

doktor habilitowany nauk politycznych, profesor Katedry Politologii Ogólnej i Stosowanej Tawryjskiego Instytutu Humanistyczno-Ekonomicznego,

Walentyn Kozubśkyj,

doktor nauk politycznych, docent Katedry Politologii Krymskiego Oddziału Zamiejscowego Kijowskiego Narodowego Uniwersytetu Kultury i Sztuki

GLOBALIZACJA JAKO CZYNNIK DESTRUKCJI PAŃSTWA NARODOWEGO

Pojawienie się zasadniczo nowych przestrzeni informacyjnych oraz środowisk cyrkulacji informacji uczyniło aktualnym zagadnienie sterowalności procesami informacyjnymi, czyli faktycznego bezpieczeństwa informacyjnego państwa. Dotyka to zarówno wewnętrznej, jak i zewnętrznej polityki nie tylko światowych liderów, ale także wszystkich państw narodowych niezależnie od poziomu ich rozwoju naukowo-technicznego. Współzależność wszystkich społeczeństw wymaga konceptualnego rozstrzygnięcia problemu zarządzania rozwojem cywilizacji.

Przywództwo USA w sferze technologii informacyjnych, rozpatrywane w kontekście politycznego zuzwangu, nie tylko nie daje podstaw do opierania się na światowym liderze, ale wręcz wymusza na pozostałych członkach ekumeny refleksję nad miejscem i rolą własnego państwa w procesie globalizacji. Istniejące obecnie systemy kontroli informacyjnej, włączając w to także system „Echelon”, nie pozwalają bowiem na adekwatne i obiektywne odbieranie potoków informacyjnych cyrkulujących w ekumenie. Technologie połączenia interesów cywilizacji zaproponowane światu przez USA na tle międzynarodowych operacji informacyjnych dają stosowne podstawy do refleksji na temat dalszego losu państwa narodowego jako takiego.

Oleksandr Starisz,

habilitierter Doktor der politischen Wissenschaften, Professor am Lehrstuhl für Allgemeine und Angewandte Politologie des Taurischen Humanistisch-Ökonomischen Instituts,

Walentyn Kozubśkyj,

Doktor der politischen Wissenschaften, Dozent am Lehrstuhl für Politologie der Krim-Außenstelle der Kiewer Nationaluniversität für Kultur und Kunst

DIE GLOBALISIERUNG ALS EIN FAKTOR DER DESTRUKTION DES NATIONALSTAATES

Mit dem Auftreten prinzipiell neuer Informationsräume und Milieus der Informationszirkulation ist die Frage nach der Steuerbarkeit von Informationsprozessen aktuell geworden, d.h. der faktischen Informationssicherheit des Staates. Dies betrifft sowohl die Innen- als auch die Außenpolitik nicht nur der Führer im Weltmaßstab, sondern auch aller Nationalstaaten unabhängig vom Niveau ihrer wissenschaftlich-technischen Entwicklung. Die wechselseitige Abhängigkeit aller Gesellschaften

erfordert eine konzeptionelle Lösung des Problems des Managements der Zivilisationsentwicklung.

Die Führung der USA auf dem Gebiet der Informationstechnologien, betrachtet im Kontext des politischen Zugzwanges, liefert nicht nur Gründe, diesem Weltführer zu widerstehen, sondern zwingt die übrigen Mitglieder der Ökumene geradezu zum Nachdenken über den Ort und die Rolle des eigenen Staates im Globalisierungsprozess. Die heute existierenden Systeme der Informationskontrolle, das System „Echelon“ mit eingeschlossen, erlauben nämlich keinen adäquaten und objektiven Empfang der in der Ökumene zirkulierenden Informationsflüsse. Die der Welt von den USA vorgeschlagenen Technologien einer Verbindung der Zivilisationsinteressen liefern auf dem Hintergrund der internationalen Informationsoperationen entsprechende Grundlagen für ein Nachdenken über die weiteren Schicksale des Nationalstaates als solchen.

Heorhij Dyns,

doktor nauk prawnych, docent, kierownik Katedry Prawa Międzynarodowego i Stosunków Międzynarodowych Zakarpackiego Uniwersytetu Państwowego, profesor katedry

KONCEPCYJNE PODSTAWY WSPÓLPRACY TRANSGRANICZNEJ UKRAINY Z SĄSIADUJĄCYMI PAŃSTWAMI EUROPEJSKIMI: ASPEKT PRAWNOMIĘDZYNARODOWY

Tworzenie organów współpracy transgranicznej dysponujących osobowością prawną na obszarach przygranicznych może przyczynić się do dalszego rozwoju organizacyjno-prawnego mechanizmu współpracy transgranicznej pod warunkiem harmonizacji takiego rozwiązania z prawodawstwem narodowym Ukrainy.

Zasadniczymi przeszkodami na drodze praktycznego wdrożenia postanowień Konwencji Madryckiej oraz Protokołów dodatkowych przez państwa – będące aktorami prawa międzynarodowego – są różnice w narodowych porządkach prawnych oraz brak wyraźnych przesłanek społeczno-gospodarczych oraz politycznych. Rozbieżności te przeszkadzają w prostym zastosowaniu systemu oraz modeli zawartych w Europejskiej Konwencji Ramowej o Współpracy Transgranicznej między Wspólnotami i Władzami Terytorialnymi. Charakterystyka prawna Konwencji oraz Protokołów dodatkowych świadczą o tym, że są one międzynarodowymi umowami wielostronnymi tworzącymi ramy prawnomiędzynarodowe regulacji współpracy transgranicznej.

Utworzenie oraz dalszy rozwój prawnomiędzynarodowego mechanizmu regulacji stosunków transgranicznych Ukrainy z europejskimi państwami sąsiadującymi uzależnione jest od woli politycznej uczestników tego procesu. Stanowi to uwarunkowanie systemowe dla perspektyw dalszego rozwoju współpracy państw członkowskich UE i Ukrainy.

Heorhij Dynys,

Doktor der Rechtswissenschaften, Dozent, Leiter des Lehrstuhls für Völkerrecht und Internationale Beziehungen an der Transkarpatischen Staatlichen Universität, Professor am Lehrstuhl

**DIE KONZEPTIONELLEN GRUNDLAGEN
DER GRENZÜBERGREIFENDEN ZUSAMMENARBEIT DER UKRAINE
MIT IHREN EUROPÄISCHEN NACHBARSTAATEN:
DER VÖLKERRECHTLICHE ASPEKT**

Die Schaffung von Organen grenzübergreifender Zusammenarbeit mit Rechtspersönlichkeit in den grenznahen Gebieten kann zur weiteren organisatorisch-rechtlichen Entwicklung des Mechanismus grenzübergreifender Zusammenarbeit beitragen, unter der Bedingung, dass eine solche Lösung mit der nationalen Gesetzgebung der Ukraine abgestimmt wird.

Prinzipielle Hindernisse auf dem Wege der praktischen Einführung der Beschlüsse der Madrider Konvention sowie ihrer Zusatzprotokolle durch die Staaten – die Akteure des Völkerrechts sind – sind die Unterschiede in den nationalen Rechtsordnungen sowie das Fehlen ausdrücklicher sozio-ökonomischer und politischer Prämissen. Diese Diskrepanzen erschweren die einfache Anwendung des Systems und der Modelle, die in der Europäischen Rahmenkonvention über die grenzüberschreitende Zusammenarbeit zwischen den Gemeinschaften und territorialen Behörden enthalten sind. Die rechtliche Charakteristik der Konvention und ihrer Zusatzprotokolle zeugt davon, dass dies internationale multilaterale Verträge sind, die den völkerrechtlichen Rahmen der grenzübergreifenden Zusammenarbeit schaffen.

Die Schaffung und Weiterentwicklung des völkerrechtlichen Mechanismus der Regelung der grenzübergreifenden Beziehungen der Ukraine mit ihren europäischen Nachbarstaaten ist vom politischen Willen der Teilnehmer dieses Prozesses abhängig. Dies bildet eine Systemvoraussetzung für die Perspektiven der weiteren Entwicklung der Zusammenarbeit zwischen den Mitgliedsstaaten der EU und der Ukraine.

Olena Andrijenko,

doktor nauk filozoficznych, docent Katedry Filozofii Donieckiego Uniwersytetu Narodowego

**PRZEWCYFIĘŻANIE GRANIC JAKO CZYNNIK ZMIAN
ŚWIATOPOGLĄDOWYCH DEMOKRATYZUJĄCEGO SIĘ
SPOŁECZEŃSTWA**

Światowy kryzys gospodarczy stanowi symptom konieczności dogłębnej transformacji politycznej i gospodarczej życia społecznego. Współczesna gospodarka przestaje odpowiadać demokratycznym zasadom wolności, o czym świadczy skrupupowanie aparatu państwowego wielu krajów na świecie oraz dążenie do stałego zwiększenia przychodów i wirtualna akumulacja kapitału jako głównego celu ich gospodarki. W przypadku dalszego rozwoju tych procesów oraz konsolidacji przemysłu i finansów w rękach elit prywatnych z poszczególnych państw ludzkość

znajdzie się w miejscu, wyjściem z którego stanie się zmniejszenie populacji w wyniku konfliktów zbrojnych oraz ustanowienia reżimu totalitarnego .

Najskuteczniejszym sposobem dla współczesnego społeczeństwa na wyjścia ze stanu kryzysu światowego jest dogłębna transformacja polityki i gospodarki na zasadzie wolności informacyjnej. Demokratyzacja oraz stały rozwój społeczny jest dziś niemożliwy bez przewyżczenia granic państwowych. Proces ten powiązany jest z pokonywaniem uprzedzeń i zamkniętego światopoglądu społeczeństwa, który będzie rozwijał się w następujących kierunkach: 1) tworzenie perspektywy kosmopolitycznej, 2) walka ze stereotypami dotyczącymi spraw międzynarodowych, 3) przejście od cywilizacji konfliktu do cywilizacji współpracy, 4) legitymizacja różnych modeli demokracji, 5) upowszechnianie wiedzy i wykształcenia jako głównego źródła demokracji. Perspektywicznym kierunkiem dalszych badań w danym przypadku jest ujawnienie wpływu nowoczesnych technologii informacyjnych na uniwersalizację socjokulturową oraz rozwój demokracji i tolerancji na świecie.

Olena Andrijenko,

Doktor der philosophischen Wissenschaften, Dozentin am Lehrstuhl für Philosophie der Donezker Nationaluniversität

DIE ÜBERWINDUNG DER GRENZEN ALS FAKTOR DER WELTANSCHAULICHEN VERÄNDERUNGEN IN DER SICH DEMOKRATISIERENDEN GESELLSCHAFT

Die internationale Wirtschaftskrise stellt ein Symptom für die Notwendigkeit einer tiefgreifenden politischen und wirtschaftlichen Transformation des sozialen Lebens dar. Die heutige Wirtschaft entspricht nicht mehr den demokratischen Prinzipien der Freiheit, wovon die Korruptionierung des Staatsapparates vieler Länder der Welt sowie das Streben zur ständigen Vergrößerung der Einkünfte und die virtuelle Akkumulation des Kapitals als Hauptziel ihrer Wirtschaft zeugen. Im Falle einer Weiterentwicklung dieser Prozesse und der Konsolidierung von Industrie und Finanzen in den Händen privater Eliten aus einzelnen Staaten wird die Menschheit in eine Situation geraten, aus der nur eine Bevölkerungsreduzierung im Ergebnis bewaffneter Konflikte sowie die Einführung eines totalitären Regimes einen Ausweg verspricht.

Der effektivste Ausweg für die zeitgenössische Gesellschaft aus dem internationalen Krisenzustand bietet eine tiefgreifende Transformation von Politik und Wirtschaft nach dem Prinzip der Informationsfreiheit. Die Demokratisierung und die ständige soziale Entwicklung sind heute unmöglich ohne die Überwindung der Staatsgrenzen. Dieser Prozess ist verbunden mit der Überwindung von Vorurteilen und einer in sich geschlossenen Weltanschauung der Gesellschaft und wird sich in folgenden Richtungen entwickeln: 1) die Schaffung einer kosmopolitischen Perspektive, 2) der Kampf mit Stereotypen, die internationale Angelegenheiten betreffen, 3) der Übergang von einer Zivilisation des Konflikts zu einer Zivilisation der Zusammenarbeit, 4) die Legitimierung verschiedener Modelle der Demokratie, 5) die Verbreitung von Wissen und Bildung als Hauptquelle der Demokratie. Die perspektivische Richtung der weiteren Forschungen liegt in der Aufdeckung des Einflusses der modernen Informationstechnologien auf die soziokulturelle Universalisierung sowie in der Entwicklung von Demokratie und Toleranz in der Welt.

Oleksandra Alisowa,

Naczelnik Wydziału Współpracy Międzynarodowej Wołyńskiego Uniwersytetu Narodowego im. Lesi Ukrainki,

Roman Kocan,

doktorant Wołyńskiego Uniwersytetu Narodowego im. Lesi Ukrainki

GRANICA JAKO JEDEŃ Z CZYNNIKÓW WSPÓŁPRACY TRANSGRANICZNEJ (NA PRZYKŁADZIE POGRANICZA UKRAIŃSKO-POLSKIEGO)

Zasadniczą cechą granicy państwowej jest jej funkcja oddzielająca i łącząca. Pomijając pozytywny dla gospodarki narodowej czynnik komunikacji ze światem zewnętrznym oraz czynniki negatywne i szkodliwe, główny wpływ na granice państwowe ma sytuacja geopolitycznej w regionie, polityka wewnętrzna i zagraniczna państwa, a także rozwój gospodarczy w regionach przygranicznych.

W obecnych warunkach charakterystyczną tendencją współpracy transgranicznej jest redukcja funkcji granicy rozumianej jako bariera. Współczesna granica państwowa powinna być rozumiana jako płaszczyzna, która nie tylko oddziela, ale też łączy Ukrainę z ogólnoeuropejską przestrzenią gospodarczą i polityczną. Konkretnym czynnikiem wiodącym do zmiany funkcji oddzielających granic państwowych na funkcje łączące jest tworzenie oraz wzmocnienie działalności struktur transgranicznych (euroregionów), specjalnych stref ekonomicznych, stref wolnego handlu oraz związków celnych.

Oleksandra Alisowa,

Leiterin der Abteilung für Internationale Zusammenarbeit der Wolhynischen Lesia-Ukrainka-Nationaluniversität,

Roman Kocan,

Doktorand an der Wolhynischen Lesia-Ukrainka-Nationaluniversität

DIE GRENZE ALS EIN FAKTOR GRENZÜBERGREIFENDER ZUSAMMENARBEIT (AM BEISPIEL DES UKRAINISCH-POLNISCHEN GRENZGEBIETES)

Ein prinzipielles Merkmal der Staatsgrenze ist ihre trennende und verbindende Funktion. Abgesehen von dem für die nationale Wirtschaft positiven Faktor der Kommunikation mit der Außenwelt sowie von den negativen und schädlichen Faktoren haben die geopolitische Situation in der Region, die Innen- und Außenpolitik des Staates sowie die wirtschaftliche Entwicklung in den grenznahen Regionen den größten Einfluss auf die Staatsgrenzen.

Eine charakteristische Tendenz der grenzübergreifenden Zusammenarbeit unter den gegenwärtigen Bedingungen ist die Reduzierung der Funktion einer als Barriere verstandenen Grenze. Die heutige Staatsgrenze muss als eine Ebene verstanden werden, die die Ukraine nicht nur vom gesamteuropäischen wirtschaftlichen und politischen Raum trennt, sondern sie mit diesem auch verbindet. Ein konkreter Faktor, der zur Umgestaltung der trennenden Funktionen der Staatsgrenze in verbindende

Funktionen führt, besteht in der Schaffung und Stärkung der Tätigkeit grenzübergreifender Strukturen (Euroregionen), von Freihandelszonen und Zollverbänden.

Switlana Loznycia,

doktor nauk filozoficznych, współpracownik naukowy Instytutu Filozofii im. H.S.Skoworody Narodowej Akademii Nauk Ukrainy

„SPOŁECZEŃSTWO GLOBALNE” I MANIPULACJA ŚWIADOMOŚCIĄ: NASTĘPSTWA MYŚLENIA TECHNOKRATYCZNEGO

Zamiana społeczeństwa sakralnego na świeckie spowodowała bardziej głęboką zmianę w świadomości człowieka prowadzącą do sytuacji, w której jeden człowiek zaczął postrzegać drugiego człowieka jako przedmiot, środek do realizacji tych lub innych swoich pragnień i aspiracji. Biorąc to pod uwagę, polityka „otwartych granic” i zjawisko globalizacji zawierają zarówno pozytywne jak i negatywne momenty. Z jednej strony pojawiło się więcej możliwości dla interakcji międzykulturowych, co jest szczególnie ważne dla krajów z przestrzeni postkomunistycznych, z drugiej strony pojawiła się zaś możliwość do wzajemnego wpływu. W tym kontekście, istotnym staje się postulat samodzielnego myślenia, co oznacza umiejętność stałego odróżniania różnorodnych wpływów zewnętrznych i przeciwstawiania się im. Jednocześnie pojawienie się „myślenia technokratycznego” ukazało znaczenie wartości chrześcijańskich, którymi warto kierować się w życiu codziennym.

Switlana Loznycia,

Doktor der philosophischen Wissenschaften, wissenschaftliche Mitarbeiterin am Philosophischen H.-S.-Skoworoda-Institut der Nationalen Akademie der Wissenschaften der Ukraine

«GLOBALGESELLSCHAFT» UND BEWUSSTSEINSMANIPULATION: FOLGEN EINES TECHNOKRATISCHEN DENKENS

Die Wandlung der Gesellschaft von einer sakralen in eine weltliche hat sehr tiefe Veränderungen im Bewusstsein des Menschen bewirkt, die zu einer Situation geführt haben, in der ein Mensch den anderen als Objekt, als Mittel zum Zweck der Realisierung dieser oder jener eigener Wünsche und Aspirationen anzusehen begann. Wenn man dies berücksichtigt, dann enthalten die Politik «offener Grenzen» und das Phänomen der Globalisierung sowohl positive als auch negative Momente. Einerseits gibt es jetzt mehr Möglichkeiten für interkulturelle Interaktionen, was für die Länder aus dem postkommunistischen Raum besonders wichtig ist, andererseits aber treten auch neue Möglichkeiten gegenseitiger Beeinflussung in Erscheinung. In diesem Kontext wird die Forderung nach selbständigem Denken wesentlich, d.h. die Fähigkeit, die vielfältigen äußeren Einflüsse ständig kritisch zu unterscheiden und sich ihnen entgegenzustellen. Gleichzeitig hat das Auftreten eines «technokratischen Denkens» die Bedeutung der christlichen Werte gezeigt, von denen es sich lohnt im täglichen Leben leiten zu lassen.

Dmytro Szewczuk,

*doktor nauk filozoficznych, wykładowca Wydziału Kulturologii i Filozofii
Uniwersytetu Narodowego „Akademia Ostrogska”*

„WIDZIALNE” I „NIEWIDZIALNE” GRANICE EUROPY: ASPEKT SOCJOKULTUROWY I POLITYCZNY

Analiza koncepcji związanych ze zrozumieniem «widzialnych» i «niewidzialnych» granic Europy, stwarza możliwość określenia czynników, które wpływają na komunikację i współpracę w ramach różnych projektów europejskich. Ponadto, określenie «niewidzialności» granic i podziałów może być skutecznym środkiem do zidentyfikowania przeszkód i zagrożeń, które mogą mieć negatywny wpływ na współpracę transgraniczną w jej wymiarze politycznym, gospodarczym, ogólnospołecznym i kulturowym. Rozumienie wagi tego problemu ma również istotne konsekwencje dla Ukrainy i innych państw, które tworzą przestrzeń Europy Wschodniej, o ile świadomość «widzialności» i «niewidzialności» granic europejskich i podziałów pozwoli im na tworzenie tożsamości, co sprzyjać będzie wychodzeniu z postkomunistycznej nieokreśloności.

Dmytro Szewczuk,

*Doktor der philosophischen Wissenschaften, Lehrbeauftragter an der Fakultät für
Kulturwissenschaften und Philosophie der Nationaluniversität «Akademia Ostrogska»*

«SICHTBARE» UND «UNSICHTBARE» GRENZEN EUROPAS: SOZIOKULTURELLE UND DER POLITISCHE ASPEKTE

Die Analyse der mit dem Verständnis der «sichtbaren» und «unsichtbaren» Grenzen Europas im Zusammenhang stehenden Konzeptionen ermöglicht eine Bestimmung der Faktoren, die die Kommunikation und Zusammenarbeit im Rahmen unterschiedlicher europäischer Projekte beeinflussen. Darüber hinaus kann die Bezeichnung der «Unsichtbarkeit» der Grenzen und Trennungen ein effektives Mittel zur Identifizierung der Hindernisse und Gefahren darstellen, die einen negativen Einfluss auf die grenzübergreifende Zusammenarbeit in ihrer politischen, wirtschaftlichen, gesamtgesellschaftlichen und kulturellen Dimension ausüben können. Das Verständnis der Wichtigkeit dieses Problems hat auch wesentliche Konsequenzen für die Ukraine und die anderen Staaten im osteuropäischen Raum, insoweit das Bewusstsein der «Sichtbarkeit» und «Unsichtbarkeit» der europäischen Grenzen und Trennungen ihnen die Schaffung einer Identität erlaubt, wodurch das Verlassen der postkommunistischen Unbestimmtheit begünstigt wird.

Oleh Sanżarewskyj,

*docent Wydziału Stosunków Międzynarodowych i Krajoznawstwa Rowieńskiego
Instytutu Słowianoznawstwa Kijowskiego Uniwersytetu Sławistycznego*

DOKTRYNA WOJSKOWO-POLITYCZNA BIAŁORUSI – PODSTAWOWE PRIORYTETY

Chęć Rosji wpływania na sytuację militarną prowadzi do tego, że Rosja zwraca znaczną uwagę na kwestie integracji wojskowej. Dla Białorusi coraz bliższa współpraca wojskowa z armią rosyjską zdaje się być jedyną drogą do utrzymania własnego potencjału militarnego. W ciągu kilku lat kraje te zawarły ponad 30 umów o współpracy wojskowej, które przewidują modernizację armii Białorusi na wzór wojsk rosyjskich. Zgodnie z osiągniętymi porozumieniami, Rosja daje Białorusi możliwość bezpłatnej naprawy i konserwacji uzbrojenia i broni, wspiera w przygotowaniu kadr, dostarcza paliwo i smary, użycza poligonów szkoleniowych do ćwiczeń, zwłaszcza z wykorzystaniem broni o dużym zasięgu.

Ze względu na złożone stosunki Federacji Rosyjskiej z krajami bałtyckimi i Ukrainą, Białoruś pozostaje obecnie jedynym strategicznym sojusznikiem prowadzonej przez Rosję polityki zagranicznej na Zachodzie. Jej terytorium stało się swego rodzaju korytarzem komunikacyjnym, który wspiera podstawową wymianę towarową Rosji z Europą. Według ekspertów, do 70% rosyjskiego eksportu do krajów UE przechodzi przez Białoruś. Popularna w kręgach nacjonalistycznych państwa idea utworzenia Związku Bałtycko-Czarnomorskiego uważana jest przez Moskwę jako próba stworzenia u siebie na zachodzie «kordonu sanitarnego». Utrzymanie Białorusi w strefie wpływów rosyjskich pozwala Moskwie skutecznie neutralizować pogłębiania integracji Bałtycko-Czarnomorskiej, w związku z tym, że perspektywa wymiany towarowej między krajami bałtyckimi i Ukrainą zależy bezpośrednio od oficjalnego stanowiska Mińska.

Oleh Sanżarewskyj,

*Dozent an der Fakultät für Internationale Beziehungen und Landeskunde des
Instituts für Slawistische Wissenschaften der Kiewer Slawistischen Universität in Równe*

DIE MILITÄRISCH-POLITISCHE DOKTRIN WEISSRUSSLANDS – IHRE GRUNDLEGENDEN PRIORITÄTEN

Russlands Wille, die militärische Situation zu beeinflussen, führt dazu, dass der Frage der militärischen Integration große Aufmerksamkeit gewidmet wird. Für Weißrussland (die Republik Belarus) scheint die immer engere militärische Zusammenarbeit mit der russischen Armee der einzige Weg zu sein, das eigene militärische Potential aufrechtzuerhalten. Innerhalb weniger Jahre haben diese Länder über 30 Abkommen über militärische Zusammenarbeit geschlossen, die eine Modernisierung der Armee Weißrusslands nach russischem Vorbild vorsehen. Den erreichten Abkommen gemäß ermöglichen die Russen Weißrussland die kostenlose Reparatur und Konservierung ihrer Ausrüstung und Waffen, leisten Unterstützung bei der Vorbereitung der Kader, liefern Treibstoff und Schmieröl und stellen Truppenübungs-

plätze für Schulungen zur Verfügung, besonders was die Nutzung von Waffen mit großer Reichweite betrifft.

Aufgrund der komplizierten Beziehungen der Russischen Föderation mit den baltischen Staaten und der Ukraine bleibt Weißrussland gegenwärtig der einzige strategische Bündnispartner der russischen Außenpolitik gen Westen. Das Territorium der Republik Belarus wird zu einer Art Verkehrskorridor, der den grundlegenden Warenaustausch Russlands mit Europa garantiert. Experten zufolge werden 70% der russischen Exportlieferungen über Weißrussland abgewickelt. Der in nationalistischen Kreisen dieses Staates populäre Gedanke der Gründung einer Ostsee-Schwarzmeer-Föderation wird von Moskau als Versuch gewertet, westlich von Russland einen «Cordon Sanitaire» zu schaffen. Solange Belarus im russischen Einflussbereich verbleibt, kann Moskau die Vertiefung einer Ostsee-Schwarzmeer-Integration wirksam neutralisieren, da die Perspektive des Warenverkehrs zwischen den baltischen Staaten und der Ukraine direkt vom offiziellen Standpunkt in Minsk abhängt.

Януш Ковальчик,

політолог, колишній директор секретаріату транскордонної співпраці «Євро-регіону «Буг»

ЄВРОПЕЙСЬКІ КОРДОНИ ТА ПОГРАНИЧЧЯ

Кордони становлять елемент держави, визначаючи її територіальні межі і масштаб суверенітету. Поняття «кордон» близьке за змістом терміна «прикордонна зона». Території прикордонної зони можна поділити на відокремленні, співіснуючі, взаємозалежні та інтегровані. Відокремленим прикордонним територіям притаманне напруження, адже кордон зачинений, і взаємний транскордонний ефект цілковито або майже повністю відсутній. Співіснуючі прикордонні території спостерігаємо там, де стабільність має випадковий характер, а кордони частково відкриті, що дозволяє не обмежений розвиток транскордонного впливу. Взаємозалежне прикордоння – це територія, де переважає стабільність, присутня підвищена транскордонна інтерактивність, а також дружні стосунки та співпраця між жителями. Інтегроване прикордоння відзначається утвердженою стабільністю, поєднаною економікою сусідніх країн, вільним рухом товарів та людей через кордон.

Janusz Kowalczyk,

Politologe, ehemaliger ex-Direktor des Sekretariats des grenzübergreifenden Vereins „Euroregion Bug“ (Polen, Weißrussland, Ukraine)

EUROPÄISCHE GRENZEN UND GRENZGEBIETE

Grenzen sind ein Bestandteil des Staates, der dessen territoriale und hoheitliche Reichweite bestimmt. Der Begriff der Grenze ist mit dem des Grenzgebietes eng verbunden. Die nahe der Staatsgrenzen gelegenen Gebiete können in voneinander separierte, koexistierende, wechselseitig voneinander abhängige sowie integrierte Grenzgebiete eingeteilt werden. Als voneinander separierte Grenzgebiete werden solche Bereiche

bezeichnet, in denen Spannungen vorherrschen, die Grenze geschlossen ist und ein gegenseitiger grenzübergreifender Einfluss völlig oder fast völlig fehlt. Koexistierende Grenzgebiete gibt es dort, wo die Stabilität nur gelegentlichen Charakter besitzt und die Grenzen leicht geöffnet sind, was eine beschränkte Entwicklung grenzübergreifender Einflussnahme ermöglicht. In den wechselseitig voneinander abhängigen Grenzgebieten herrscht die meiste Zeit über Stabilität, und es gibt verstärkte grenzübergreifende Interaktionen sowie freundschaftliche Beziehungen und eine gewisse Zusammenarbeit zwischen den Bewohnern. Mit integrierten Grenzgebieten schließlich haben wir es in Bereichen mit starker Stabilität zu tun, in denen die Wirtschaft der Nachbarländer miteinander verbunden ist und wo ein freier Personen- und Warenverkehr über die Grenze stattfindet.

Włodimir Trofymowycz,

doktor hab. nauk historycznych, profesor katedry taktyki Akademii Łądowych wojsk imienia Hetmana Piotra Sagajdaczego

STOSUNKI POLITYCZNE UKRAINY I POLSKI. LATA 1991-2010

Stosunki polsko-ukraińskie mają długą, skomplikowaną, kontrowersyjną historię obfitującą zarówno we wspólne zwycięstwa i współpracę, le także – krwawe konfrontacje i walki. Polska nawiązując przyjazne stosunki z Ukrainą, starała się utrzymywać je ostrożnie, przysłuchując się reakcjom Zachodu i Rosji, chciała swoimi działaniami nie wywoływać ich niezadowolonia.

Dążąc do głębokiego zakorzenienia się wzajemnego szacunku oraz zaufania między społeczeństwami i narodami polskim i ukraińskim, a nie jedynie między politykami, należy przejawiać otwartą postawę, głosić prawdę o przeszłości historycznej, realizować kroki mające na celu historyczne pojednanie. Musi temu towarzyszyć świadomość, że wydarzenia z przeszłości historycznej doprowadzały do pewnego napięcia w stosunkach politycznych obu krajów.

W polskich środowiskach rządowych i naukowych przeważało lobby antyukraińskie. Obiektywna rzeczywistość zmusza Kijów i Warszawę do pogłębiania partnerstwa strategicznego, ściślej i różnorodnej współpracy, co z kolei gwarantuje Polsce i Ukrainie bezpieczeństwo w przestrzeni regionalnej i subregionalnej.

Włodimir Trofymowycz,

habilitierter Doktor der historischen Wissenschaften, Professor des Katheders der taktik der Akademie der irdischer truppen des namens des Hetmans Pjotr Sagajdachnyj

DIE POLITISCHEN BEZIEHUNGEN ZWISCHEN DER UKRAINE UND POLEN IN DEN JAHREN 1991-2010

Die polnisch-ukrainischen Beziehungen haben eine lange, komplizierte und kontroverse Geschichte, die sowohl an gemeinsamen Siegen und Zusammenarbeit als auch an blutigen Konfrontationen und Kämpfen reich ist. Nachdem Polen freundschaftliche Beziehungen mit der Ukraine angeknüpft hatte, bemühte es sich, diese vorsichtig aufrechtzuerhalten; man achtete auf die Reaktionen des Westens und Russlands, weil man damit nicht deren Unzufriedenheit provozieren wollte.

Im Bestreben nach tiefer Verwurzelung der gegenseitigen Achtung und des Vertrauens zwischen der polnischen und der ukrainischen Gesellschaft und Nation – und nicht nur zwischen den Politikern – sind eine offene Haltung, das Verkünden der Wahrheit über die historische Vergangenheit und die Realisierung von Schritten vonnöten, die eine historische Versöhnung zum Ziel haben. Damit einhergehen muss das Bewusstsein, dass die Ereignisse aus der historischen Vergangenheit zu gewissen Spannungen in den politischen Beziehungen zwischen beiden Ländern geführt haben.

In polnischen Regierungskreisen und bei den Wissenschaftlern in Polen überwog eine antiukrainische Lobby. Die objektive Wirklichkeit zwingt Kiew und Warschau zur Vertiefung der strategischen Partnerschaft, zu einer engen und vielfältigen Zusammenarbeit, und das wiederum garantiert Polen und der Ukraine ihre Sicherheit im regionalen und subregionalen Raum.

Anżelika Czepelenko,

doktor nauk ekonomicznych, docent Ukraińska Akademia Inżynieryjno-Pedagogiczna

WSPÓŁPRACA TRANSGRANICZNA W PROCESIE INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ UKRAINY

Transgraniczne stosunki gospodarcze Ukrainy z państwami członkowskimi UE nie są jedynie elementem interakcji regionalnych kompleksów gospodarczych regionów przygranicznych i państw sąsiednich, ale również ukraińskiej gospodarki z całą przestrzenią gospodarczą i rynkiem wewnętrznym UE.

Współpraca transgraniczna w sferze gospodarczej może stać się skutecznym narzędziem adaptacji gospodarki regionalnej i ukraińskiej do wymogów rynku wewnętrznego UE i stopniowej integracji Ukrainy z europejską zintegrowaną przestrzenią gospodarczą. Istotne jest jednak znalezienie nowych instrumentów i mechanizmów, które ułatwiłyby przekształcenie problemów powstałych w wyniku rozszerzenia UE w możliwości i korzyści dla Ukrainy, przy jednoczesnym wykorzystaniu obopólnych zysków w celu wzmocnienia zarówno sfery bezpieczeństwa narodowego, jak i nowych perspektyw współpracy transgranicznej i regionalnej.

Anżelika Czepelenko,

Doktor der Wirtschaftswissenschaften, Dozentin an der Ukrainischen Akademie für Ingenieurwesen und Pädagogik

DIE GRENZÜBERGREIFENDE ZUSAMMENARBEIT IM PROZESS DER EUROPÄISCHEN INTERGRATION DER UKRAINE

Die grenzübergreifenden Wirtschaftsbeziehungen der Ukraine mit den Mitgliedsstaaten der EU bilden nicht nur ein Element der Interaktion regionaler Wirtschaftskomplexe der Grenzregionen und Nachbarstaaten, sondern auch der ukrainischen Wirtschaft überhaupt mit dem gesamten Wirtschaftsraum und Binnenmarkt der EU.

Die grenzübergreifende Zusammenarbeit im wirtschaftlichen Bereich kann zu einem wirksamen Instrument der Anpassung der regionalen und der ukrainischen Wirts-

chaft an die Anforderungen des EU-Binnenmarktes und einer schrittweisen Integration der Ukraine mit dem integrierten europäischen Wirtschaftsraum werden. Wichtig ist jedoch das Finden neuer Instrumente und Mechanismen, die die Umwandlung der infolge der EU-Erweiterung entstandenen Probleme in Möglichkeiten und Vorteile für die Ukraine erleichtern würden, bei gleichzeitiger Nutzung der beiderseitigen Vorteile zum Zweck der Stärkung sowohl des Bereichs der nationalen Sicherheit als auch der neuen Perspektiven grenzübergreifender und regionaler Zusammenarbeit.

Oresta Łosyk,

dr nauk filozoficznych, docent Wydziału Filozofii Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki

DIALOG PAMIĘCI MIĘDZYSĄSIEDZKICH: PODEJŚCIE ETYCZNE I FILOZOFICZNE

Etyczno-filozoficzny model dialogu skłania przede wszystkim do redefinicji rytualizowanych tzw. „historią sławienia” i zniekształconych totalitarnym naciskiem narracji o samych sobie i innych. Mając za cel nową, demokratyczną i solidarną konsolidację obywateli, model ten ma potencjał nie tylko do zbudowania nowej ikonosfery czy symbolicznego krajobrazu kulturowego, ale również do akcentowania odkrywania tzw. «białych plam», detabuizacji kolektywnych „bunkrów” ignorowania i przemilczania, pluralizacji pamięci przeszłości, a nawet więcej – wznowionego samookreślenia swojej „rdzennej” idynczności i kształtowaniem nowożytnej kultury odpowiedzialnej i dialogowej pamięci międzysąsiedzkiej.

Oresta Łosyk,

Doktor der philosophischen Wissenschaften, Dozentin an der Philosophischen Fakultät der Lemberger Iwan-Franko-Nationaluniversität

DER DIALOG DER ERINNERUNGEN ZWISCHEN DEN NACHBARN: DER ETHISCHE UND PHILOSOPHISCHE ZUGANG

Das ethisch-philosophische Modell des Dialogs bewegt vor allem zur Re-Definierung der ritualisierten sog. «Ruhmesgeschichte» und der durch den totalitären Druck deformierten Narration über sich selbst und die anderen. Mit dem Ziel einer neuen, demokratischen und solidarischen Konsolidierung der Bürger besitzt dieses Modell nicht nur das Potential zur Schaffung einer neuen Ikonosphäre oder symbolischen Kulturlandschaft, sondern auch zur Akzentuierung der Entdeckung sogenannter «weißer Flecken» der Ignoranz und des Verschweigens, zu einer Pluralisierung der Erinnerung an die Vergangenheit, ja sogar noch mehr: zu einer neuen Selbstbestimmung der eigenen «bodenständigen» Identität und zur Gestaltung einer neuzeitlichen Kultur verantwortlicher und dialogischer Erinnerung zwischen den Nachbarn.

Andrij Rybak,

dr nauk politycznych, docent Wydziału Politologii Uniwersytetu Narodowego „Akademia Ostrogska” kierownik organizacji społecznej „Szkoła Analityki Politycznej „Polis”

POSTAWA POLAKÓW WOBEC UKRAIŃCÓW: DYNAMIKA I CZYNNIKI DECYDUJĄCE

Wśród czynników, które wyznaczały postawę Polaków wobec Ukraińców, poczynając od roku 1991, najważniejszą rolę odegrała pamięć historyczna, stereotypy o wydarzeniach z przeszłości i dramatyczne okresy stosunków między dwoma narodami. Znaczący wpływ na kształtowanie postawy do Ukraińców miał również ogólny stan świadomości polskiego społeczeństwa, zmierzający do pokonania negatywnej i pogardliwej postawy wobec narodów krajów Europy Wschodniej. Na preferencje obywateli Polski wpływały również osobiste stosunki i wizerunek Ukrainy na arenie międzynarodowej. Na początku lat 2000 negatywna postawa Polaków wobec Ukraińców 2-3 krotnie przeważała nad postawą pozytywną.

„Pomarańczowa rewolucja” była przełomowym momentem zmieniającym postawę Polaków wobec Ukraińców. Pozytywny wizerunek fali pokojowej „rewolucji” na Ukrainie wzmocnił ogólną tendencję zmian postawy Polaków do innych narodów, w tym również do Ukraińców. Czynnikiem pozytywnego wpływu jest również wspólne przeprowadzenie przez oba państwa Euro-2012. Jednakże w przypadku braku celowej polityki państwa na arenie międzynarodowej, albo niepożądanych wydarzeń na Ukrainie pozytywna tendencja nie potrwa długo.

Andrij Rybak,

Doktor der politischen Wissenschaften, Dozent an der Politologischen Fakultät der Nationaluniversität «Akademia Ostrogska», Leiter der gesellschaftlichen Organisation «Schule der politischen Analytik 'Polis'»

DIE HALTUNG DER POLEN ZU DEN UKRAINERN: IHRE DYNAMIK UND IHRE ENTSCHEIDENDEN FAKTOREN

Unter den Faktoren, die die Haltung der Polen zu den Ukrainern seit 1991 charakterisieren, spielte die historische Erinnerung die wichtigste Rolle, d.h. die Stereotypen über Ereignisse aus der Vergangenheit und die dramatischen Zeiten schlechter Beziehungen zwischen beiden Nationen. Bedeutsamen Einfluss auf die Haltung der Polen zu den Ukrainern hatte auch der allgemeine Bewusstseinszustand der polnischen Gesellschaft, der eine Überwindung der negativen und verächtlichen Einstellung zu den Völkern der Länder Osteuropas anstrebte. Die Präferenzen der Bürger Polens wurden auch von persönlichen Beziehungen und dem Bild der Ukraine auf internationaler Ebene beeinflusst. Zu Beginn des Jahres 2000 überwog die negative Einstellung der Polen zu den Ukrainern die positive zwei- bis dreimal.

Die «Orangene Revolution» bildete einen Durchbruch, der die Haltung der Polen zu den Ukrainern veränderte. Das positive Bild der Welle der friedlichen «Revolution» in der Ukraine verstärkte die allgemeine Tendenz einer Wandlung der Einstel-

lung der Polen zu anderen Völkern, darunter auch zu den Ukrainern. Einen positiven Einflussfaktor bildet auch die gemeinsame Durchführung der Fußball-Europameisterschaft «Euro 2012» durch beide Staaten. Aber im Falle des Fehlens einer sinnvollen Politik des Staates auf internationaler Ebene oder unerwünschter Ereignisse in der Ukraine würde diese positive Tendenz nicht lange andauern.

Iryna Prus,

naczelnik Wydziału Współpracy Międzynarodowej i Projektów Aparatu Wykonawczego Wołyńskiej Rady Obwodowej

FORMY WSPÓŁPRACY TRANSGRANICZNEJ (NA PRZYKŁADZIE OBWODU WOŁYŃSKIEGO)

Współpraca transgraniczna obwodu wołyńskiego z regionami przygranicznymi Polski i Białorusi realizowana jest w różnych formach organizacyjnych poprzez: tworzenie i rozwój kontaktów między podmiotami współpracy transgranicznej, w tym kontaktów bezpośrednich między społecznościami lokalnymi na obszarach przygranicznych; zawieranie umów o współpracy transgranicznej w konkretnych dziedzinach; uczestnictwo w strukturze euroregionalnej; wspólną realizację projektów transgranicznych. Pojawiają się nowe formy współpracy transgranicznej: klastry transgraniczne, partnerstwa transgraniczne, transgraniczne strefy przemysłowe itp.

Jedną z innowacyjnych form współpracy transgranicznej Wołynia jest wspólna realizacja projektów transgranicznych mających na celu kształtowanie wzajemnego zrozumienia między mieszkańcami regionów przygranicznych. Aby zwiększyć potencjał współpracy transgranicznej na Wołyniu, władze powinny podjąć działania zmierzające do maksymalnego niwelowania negatywnego wpływu istnienia granicy na rozwój terytorium.

Iryna Prus,

Leiterin der Abteilung für Internationale Zusammenarbeit und Projekte beim Exekutivapparat des Wolhynischen Bezirksrates

FORMEN GRENZÜBERGREIFENDER ZUSAMMENARBEIT (AM BEISPIEL DES BEZIRKS WOLHYNIEN)

Die grenzübergreifende Zusammenarbeit des Bezirks Wolhynien mit den Grenzregionen Polens und Weißrusslands wird in verschiedenen Organisationsformen realisiert – durch die Schaffung und Entwicklung von Kontakten zwischen den Trägern der grenzübergreifenden Zusammenarbeit, einschließlich direkter Kontakte zwischen den lokalen Gemeinschaften in grenznahen Gebieten, den Abschluss von Verträgen über grenzübergreifende Zusammenarbeit in konkreten Bereichen, die Teilnahme an der euroregionalen Struktur und die gemeinsame Realisierung grenzübergreifender Projekte. Es treten neue Formen grenzübergreifender Zusammenarbeit in Erscheinung: grenzübergreifende Cluster, grenzübergreifende Partnerschaften, grenzübergreifende Industriezonen usw.

Eine innovative Form der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit Wolhyniens besteht in der gemeinsamen Realisierung grenzübergreifender Projekte, die die

Gestaltung gegenseitigen Verständnisses zwischen den Bewohnern grenznaher Regionen zum Ziel haben.

Um das Potential der grenzübergreifenden Zusammenarbeit in Wolhynien zu vergrößern, müssen die Behörden Schritte unternehmen, die eine maximale Nivellierung des negativen Einflusses der Existenz der Grenze auf die Entwicklung dieses Territoriums zum Ziel haben.

Tetiana Sydoruk,

doktor nauk historycznych, docent Katedry Krajoznawstwa i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Narodowego „Akademia Ostrogska”

POLSKA WIZJA POLITYKI WSCHODNIEJ UNII EUROPEJSKIEJ

Rolę Polski w stosunkach między Unią Europejską i państwami Europy Wschodniej określają następujące czynniki historyczne i gospodarcze. Polska stale podkreśla potrzebę zintensyfikowania wysiłków w celu wzmocnienia relacji UE ze wschodnimi sąsiadami. Sukces Partnerstwa Wschodniego i całej polityki wschodniej Unii Europejskiej zależy przede wszystkim od wysiłków krajów partnerskich z Europy Wschodniej i południowego Kaukazu, lecz wszystkie one w ostatnim czasie zatrzymały się w rozwoju demokracji lub wręcz cofnęły się. Podstawową rolę z punktu widzenia rozwoju polityki wschodniej UE odgrywa – z jednej strony – gotowość ukraińskich i wschodnioeuropejskich elit do przełomu modernizacyjnego oraz – z drugiej strony – od rozwoju sytuacji wewnątrz UE. To jak będą rozwijać się stosunki bilateralne między Polską i krajami Europy Wschodniej również zależy przede wszystkim od samych tych państw.

Tetiana Sydoruk,

Doktor der historischen Wissenschaften, Dozentin am Lehrstuhl für Landeskunde und Internationale Beziehungen der Nationaluniversität „Akademia Ostrogska”

DIE POLNISCHE VISION DER OSTPOLITIK DER EUROPÄISCHEN UNION

Die Rolle Polens in den Beziehungen zwischen der Europäischen Union und den Staaten Osteuropas ist durch folgende historische und wirtschaftliche Faktoren bestimmt. Polen betont ständig die Notwendigkeit einer Intensivierung der Bemühungen zur Stärkung der Beziehungen der EU mit ihren östlichen Nachbarn. Der Erfolg der Ostpartnerschaft und der gesamten Ostpolitik der Europäischen Union hängt vor allem von den Bemühungen der Partnerländer aus Osteuropa und dem Südkaukasus ab, aber in letzter Zeit ist bei ihnen allen eine Stagnation oder sogar ein Rückgang in der Entwicklung der Demokratie festzustellen. Eine vom Gesichtspunkt der Entwicklung der Ostpolitik der EU grundlegende Rolle spielt – einerseits – die Bereitschaft der ukrainischen und osteuropäischen Eliten zu einem Modernisierungsdurchbruch sowie – andererseits – die Entwicklung der Situation innerhalb der EU. Wie sich die bilateralen Beziehungen zwischen Polen und den Ländern Osteuropas entwickeln werden, hängt vor allem auch von diesen Staaten selbst ab.

Tetiana Czerniawska,

doktor nauk ekonomicznych, docent, doradca Rektora do spraw pracy naukowo-badawczej Nowowołyńskiego Instytutu Humanistycznego

WSPÓLPRACA TRANSGRANICZNA POLSKI I UKRAINY W ROZBUDOWIE INFRASTRUKTURY TRANSPORTOWEJ W RAMACH PRZYGOTOWAŃ DO EURO 2012

Euro 2012 nie ma charakteru imprezy czysto piłkarskiej, ale jest projektem zarówno społeczny jak i gospodarczy. Powstaje zatem pytanie o to, czy Polska i Ukraina są konkurenci czy też partnerami. Większość lotnisk w obu krajach musi być rozbudowana i ulepszona, dlatego zaplanowane są ich przebudowy. Ze względu na inną szerokość torów kolejowych w obu państwach istnieją również pewne trudności w ruchu pociągów przez granicę. Do 2012 roku na granicy Polski z Ukrainą powstaną nowe przejścia graniczne.

Ponadto należy rozwiązać problem komfortu przewozów pasażerskich. Obecnie większość torów i terminali kolejowych nie spełnia standardów europejskich. Pod tym względem należy wziąć przykład z Polski, gdzie jakość transportu kolejowego jest znacznie wyższa niż na Ukrainie.

Na granicy polsko-ukraińskiej zaplanowano modernizację wszystkich przejść granicznych. Ogólna wartość projektów związanych z przygotowaniem Polski do Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej 2012 roku wynosi niemalże 30 mld USD, co oznacza praktycznie dwukrotnie więcej środków na inwestycje niż ma to miejsce na Ukrainie. Dla przeprowadzenia wszystkich prac związanych z budową odpowiedniej infrastruktury niezbędnej do przeprowadzenia Euro-2012 (lotniska, drogi, terminale) potrzeba będzie ponad 10-15 mld UAH.

Tetiana Czerniawska,

Doktor der Wirtschaftswissenschaften, Dozentin, Beraterin des Rektors des Humanistischen Instituts in Nowowołyńsk für Forschung und Lehre

DIE GRENZÜBERGREIFENDE ZUSAMMENARBEIT POLENS UND DER UKRAINE IM AUSBAU DER TRANSPORTINFRASTRUKTUR IM RAHMEN DER VORBEREITUNGEN AUF „EURO 2012“

„Euro 2012“ hat nicht nur den Charakter einer reinen Fußballveranstaltung, sondern stellt sowohl ein soziales als auch ein wirtschaftliches Projekt dar. Somit stellt sich die Frage, ob Polen und die Ukraine Konkurrenten oder aber Partner sind. Da die meisten Flughäfen in beiden Ländern erweitert und verbessert werden müssen, ist ihr Umbau geplant. Wegen der unterschiedlichen Spurbreite der Bahnschienen in beiden Staaten gibt es auch gewisse Schwierigkeiten im Zugverkehr über die Grenze. Bis 2012 werden an der polnisch-ukrainischen Grenze neue Übergänge entstehen.

Außerdem muss das Problem des Komforts des Personenverkehrs gelöst werden. Gegenwärtig werden die meisten Schienenstränge und Bahnterminals dem europäischen Standard nicht gerecht. Diesbezüglich muss man sich ein Beispiel an Polen nehmen, wo die Qualität des Bahntransports viel besser ist als in der Ukraine.

An der polnisch-ukrainischen Grenze ist eine Modernisierung aller Grenzübergänge geplant. Der Gesamtwert der mit den Vorbereitungen Polens auf die Fußball-Europameisterschaft 2012 verbundenen Projekte beträgt fast 30 Milliarden US-Dollar, was praktisch zweimal mehr Investitionsmittel sind als im Falle der Ukraine. Zur Durchführung aller mit der Schaffung einer zur Durchführung der „Euro 2012“ unerlässlichen, entsprechenden Infrastruktur (Flughäfen, Straßen, Terminals) verbundenen Arbeiten werden über 10-15 Milliarden ukrainische Hrywnja (UAH) notwendig sein.

Andrij Semenowycz,

doktorant w Katedrze Stosunków Międzynarodowych Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki

OBECNY STAN STOSUNKÓW UKRAINY Z KRAJAMI GRUPY WYSZEHRADZKIEJ

Współpraca Ukrainy z państwami Grupy Wyszehradzkiej rozwija się w różnych dziedzinach będących wspólnym interesem partnerów. Wśród nowych priorytetów partnerstwa wyszehradzkiego jest też pomoc w rozwoju inicjatyw w zakresie integracji europejskiej krajów kandydujących do członkostwa w UE, oraz tym, których interesy strategiczne są skierowane na ściślejszą współpracę z Unią Europejską bez jasno określonych perspektyw członkostwa.

Ukraina może również wykorzystać doświadczenie w przystępowaniu krajów Grupy Wyszehradzkiej do UE. Dla Ukrainy partnerstwo z krajami Grupy Wyszehradzkiej jest naturalnym kierunkiem rozwoju polityki integracyjnej. Ze względu na podobieństwo historyczne, doświadczenie Grupy Wyszehradzkiej może stać się cennym materiałem empirycznym dla perspektywy europejskiej Ukrainy. Istotnym jest fakt, że interes we współpracy wielowymiarowej między naszymi państwami jest obopólny. Dlatego też należy obecnie opracować program reform państwowych, który przewiduje czynne polityczne, gospodarcze, kulturalne i społeczne relacje Ukrainy z krajami Grupy Wyszehradzkiej.

Andrij Semenowycz,

Doktorand am Lehrstuhl für Internationale Beziehungen der Lemberger Iwan-Franko-Nationaluniversität

DER GEGENWÄRTIGE STAND DER BEZIEHUNGEN DER UKRAINE MIT DEN LÄNDERN DER VISEGRÁD-GRUPPE

Die Zusammenarbeit der Ukraine mit den Staaten der Visegrád-Gruppe entwickelt sich in verschiedenen Bereichen, die ein gemeinsames Interesse der Partner verbindet. Zu den neuen Prioritäten der Visegrád-Partnerschaft gehört auch die Hilfe bei der Entwicklung von Initiativen auf dem Gebiet der europäischen Integration von Ländern, die für die Mitgliedschaft in der EU kandidieren, sowie für solche, deren strategische Interessen auf eine engere Zusammenarbeit mit der Europäischen Union ohne klar definierte Mitgliedschaftsperspektiven ausgerichtet sind.

Auch für die Ukraine können die Erfahrungen beim Beitritt der Visegrád-Gruppe zur EU nützlich sein. Für die Ukraine stellt die Partnerschaft mit den Ländern der Visegrád-Gruppe die natürliche Richtung der Integrationspolitik dar. Aufgrund der historischen Ähnlichkeiten können die Erfahrungen der Visegrád-Gruppe zu einem wertvollen empirischen Material für die europäische Perspektive der Ukraine werden. Wesentlich ist die Tatsache, dass das Interesse an einer vielschichtigen Zusammenarbeit zwischen unseren Staaten beiderseitig ist. Deshalb muss jetzt ein Programm staatlicher Reformen erarbeitet werden, das aktive politische, wirtschaftliche, kulturelle und soziale Beziehungen der Ukraine mit den Ländern der Visegrád-Gruppe vorsieht.

Serhij Pinczuk,

koordynator regionalny Projektu Rady Europy „Wspieranie standardów europejskich w ukraińskim środowisku medialnym”

**WPLYW POLSKO-UKRAIŃSKIEJ WSPÓLPRACY TRANSGRANICZNEJ
NA ZWIĘKSZENIE UDZIAŁU SPOŁECZEŃSTWA
W SAMORZĄDZIE LOKALNYM NA UKRAINIE**

Doświadczenie reformy samorządowej w Polsce potwierdza, że bez stworzenia mechanizmów aktywnego rozwoju samorządu lokalnego trudno jest pokonać wykształcone jeszcze w czasach radzieckich stereotypy konsumenckie mieszkańców. Demokracja lokalna w warunkach transformacji ustroju jest najbardziej skuteczną szkołą odpowiedzialnej służby dla społeczeństwa, dojrzałej działalności politycznej i aktywności społecznej. Mechanizm ten, niezależnie od poziomu rozwoju miejscowości, jej statusu czy wielkości budżetu, funkcjonuje jednakowo skutecznie. Jedyne różnice polegają na stałości procesów dokonujących się w społeczności lokalnej.

Polskie i ukraińskie instytucje państwowe aktywnie pracują nad adaptacją i wprowadzeniem na Ukrainie pozytywnego doświadczenia naszych zachodnich sąsiadów w sferze rozwoju kapitału społecznego i wprowadzenia mechanizmów mobilizacji społecznej. W rezultacie takiej współpracy zrealizowano z sukcesem liczne projekty lokalne.

Serhij Pinczuk,

Regionalkoordinator des Projekts des Europarats „Unterstützung europäischer Standards in der ukrainischen Medienwelt”

**DER EINFLUSS DER POLNISCH-UKRAINISCHEN
GRENZÜBERGREIFENDEN ZUSAMMENARBEIT
AUF DIE ZUNEHMENDE BETEILIGUNG DER BEVÖLKERUNG
AN DEN LOKALEN SELBSTVERWALTUNGEN IN DER UKRAINE**

Die Erfahrungen im Zusammenhang mit der Reform der Selbstverwaltungsorgane in Polen bestätigen, dass es ohne die Schaffung von Mechanismen einer aktiven Entwicklung der lokalen Selbstverwaltung schwierig ist, die noch in der Sowjetzeit herausgebildeten Konsumstereotypen der Bevölkerung zu überwinden. Die lokale Demokra-

tie ist unter den Bedingungen der Systemtransformation die wirksamste Schule eines verantwortungsvollen Dienstes an der Gesellschaft, eines reifen politischen Handelns und der sozialen Aktivität überhaupt. Dieser Mechanismus funktioniert gleichermaßen effektiv, unabhängig vom Entwicklungsniveau der betreffenden Ortschaft, ihrem Status oder der Höhe des Budgets. Der einzige Unterschied besteht in der Beständigkeit der sich in der lokalen Gemeinschaft vollziehenden Prozesse.

Die polnischen und ukrainischen staatlichen Institutionen arbeiten an der Adaption der positiven Erfahrungen unserer westlichen Nachbarn auf dem Gebiet der Entwicklung des sozialen Kapitals und ihrer Einführung in der Ukraine sowie an der Einführung von Mechanismen zur sozialen Mobilisierung. Im Ergebnis einer solchen Zusammenarbeit konnten schon zahlreiche lokale Projekte erfolgreich realisiert werden.

Lubomyr Bojakiw's'kyj,

doktorant na Wydziale Nauk Politycznych Rowieńskiego Państwowego Uniwersytetu Humanistycznego

PROJEKT ENERGETYCZNY „ODESSA-BRODY-GDAŃSK” JAKO PRZYKŁAD WSPÓLPRACY TRANSGRANICZNEJ POLSKA-UKRAINA

Upolitycznienie projektów energetycznych na rynku energetycznym jest tendencją ogólnoswiatową; praktycznie żaden projekt energetyczny nie może obyć się bez lobby politycznego. Lista rosyjskich projektów energetycznych (Nord Stream, Blue Stream, South Stream), których wartość realizacji automatycznie przenosi ją na płaszczyznę polityczną, ilustruje ten światowy trend. Dlatego upolitycznienie projektu „Odessa-Brody-Gdańsk” stanowi warunek uruchomienia go, zaś udział niezależnych inwestorów z UE w jego planowaniu, zapewni dalszą optymalizację i wykonalność ekonomiczną.

W obliczu rosnącej konkurencji na surowce energetyczne, polsko-ukraiński projekt może dać nowy impuls stosunkom dwustronnym, stawiając u ich podstaw pragmatyzm i wzajemne korzyści. Uruchomienie Euroazjatyckiego Korytarza Transportu Ropy Naftowej sprzyjałoby normalizacji stosunków między UE (w tym Polską) a Rosją. Dywersyfikacja źródeł i dróg transportu ropy naftowej pomogłoby UE w prowadzeniu dialogu z Moskwą na równych zasadach.

Lubomyr Bojakiw's'kyj,

Doktorand an der Fakultät für Politische Wissenschaften der Staatlichen Humanistischen Universität in Równe

DAS ENERGIEPROJEKT „ODESSA – BRODY – GDAŃSK” ALS BEISPIEL DER GRENZÜBERGREIFENDEN ZUSAMMENARBEIT ZWISCHEN POLEN UND DER UKRAINE

Die Politisierung von Energieprojekten auf dem Energiemarkt stellt eine auf der ganzen Welt zu beobachtende Tendenz dar. Praktisch kein Energieprojekt kann ohne eine politische Lobby auskommen. Die Liste der russischen Energieprojekte (Nord Stream, Blue Stream, South Stream), deren Wert der Realisierung sie automatisch

auf die politische Ebene hebt, illustriert diesen internationalen Trend. Deshalb stellt die Politisierung des Projekts „Odessa – Brody – Gdańsk“ eine Bedingung für seine Inangriffnahme dar, und die Beteiligung zahlreicher Investoren aus der EU an seiner Planung garantiert seine weitere Optimierung und ökonomische Durchführbarkeit.

Angesichts der zunehmenden Konkurrenz in Bezug auf energetische Rohstoffe kann das polnisch-ukrainische Projekt den bilateralen Beziehungen einen neuen Impuls verleihen, und zwar auf der Grundlage des Pragmatismus und des gemeinsamen Nutzens. Die Inbetriebnahme eines Euroasiatischen Korridors für den Erdöltransport würde eine Normalisierung der Beziehungen zwischen der EU (einschließlich Polens) und Russland begünstigen. Eine Diversifizierung der Quellen und Transportwege für Erdöl könnte der EU helfen, den Dialog mit Moskau auf gleichberechtigter Basis zu führen.

Д-р Якуб Ольховський,

кафедра міжнародних відносин, факультет політології Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні

ОБУМОВЛЕННЯ ТРАНСКОРДОННОЇ СПІВПРАЦІ ПОЛЬСЬКИХ І УКРАЇНСЬКИХ ОРГАНІВ САМОВРЯДУВАННЯ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Транскордонна співпраця Польщі та України опирається насамперед на ініціативах, які започатковують різного роду громадські організації, що реалізують проекти, які фінансуються з програм Європейського Союзу або інших грантів, наприклад, Норвезький Фінансовий Механізм. Другу площину цієї співпраці становлять органи самоврядування, які реалізують щоразу більше спільних, міжнародних заходів, наприклад, культурні ініціативи, які часто відбуваються періодично.

Входження Польщі до Шенгенської зони ускладнило співпрацю в багатьох вимірах, а додатково спричинилося до зміцнення існування „незримого муру”. Можливо, ситуацію виправить прийняття на недавньому саміті Україна-ЄС Плану дій щодо скасування віз для України. Однак виконання Україною всіх умов триватиме щонайменше кілька років. В той же час, діаметрально не зміниться той факт, що польсько-український кордон залишиться „кордоном обмеженої довіри” як зовнішній кордон Європейського Союзу.

Потрібно також задуматись на тим, чи існує можливість ефективної співпраці органів самоврядування і громадських організацій за умов надзвичайно різномірної організаційної, легіслатурної та іншої культури? Ці відмінності є дуже глибокі, що значною мірою впливає на форму польсько-української транскордонної співпраці, створюючи рід „хибного кола”.

Dr. Jakub Olchowski,

Institut für Internationale Beziehungen an der Politologischen Fakultät der Marie-Curie-Sklodowska-Universität (UMCS) in Lublin

DIE BEDINGUNGEN DER GRENZÜBERGREIFENDEN ZUSAMMENARBEIT POLNISCHER UND UKRAINISCHER SELBSTVERWALTUNGSORGANE UND REGIERUNGSUNABHÄNGIGER ORGANISATIONEN

Die grenzübergreifende Zusammenarbeit zwischen Polen und der Ukraine stützt sich hauptsächlich auf von verschiedenartigen regierungsunabhängigen Organisationen (NGOs) unternommene Initiativen, die von Programmen der Europäischen Union oder anderer Geldgeber wie zum Beispiel vom Norwegischen Finanzmechanismus finanzierte Projekte realisieren. Einen zweiten Pfeiler dieser Zusammenarbeit bilden die Selbstverwaltungsorgane, die immer mehr gemeinsame, internationale Unternehmungen realisieren, zum Beispiel Kulturveranstaltungen, die oft zyklisch stattfinden.

Der Beitritt Polens zur Schengen-Zone hat diese Zusammenarbeit in vieler Hinsicht erschwert und darüber hinaus zur Festigung des Vorhandenseins einer „unsichtbaren Mauer“ beigetragen. Verbessert werden könnte diese Situation vielleicht durch die Annahme des Aktionsplans zur Aufhebung des Visumzwangs für Ukrainer auf dem unlängst stattgefundenen Gipfeltreffen zwischen der EU und der Ukraine. Aber sicher wird es noch mindestens einige Jahre dauern, bis die Ukraine alle Bedingungen dafür erfüllen kann. Aber selbst dann wird sich nichts diametral an der Tatsache ändern, dass die polnisch-ukrainische Grenze als Außengrenze der Europäischen Union „eine Grenze des beschränkten Vertrauens“ bleibt.

Zu überlegen wäre auch, ob es unter den Bedingungen einer sehr differenzierten Organisations- und Legislationskultur usw. eine Möglichkeit effektiver Zusammenarbeit von Selbstverwaltungsorganen und regierungsunabhängigen Organisationen gibt. Diese Unterschiede reichen sehr tief, was starken Einfluss auf die Gestalt der grenzübergreifenden Zusammenarbeit zwischen Polen und der Ukraine ausübt und eine Art „Teufelskreis“ schafft.

Едуард Балашов,

аспірант Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, керівник факультету міжнародних відносин Національного університету „Острозька академія”

ФОРМИ, ВКАЗІВНИКИ І КРИТЕРІЇ МОЛОДІЖНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ В ПОЛЬСЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

Успіх самореалізації залежить від зовнішніх суспільних умов. Якщо доля людини перебігає в середовищі, яке виразно маніфестує потребу для його неповторних індивідуальних рис, здібностей і сильних сторін, то самореалізації буде повною мірою вдалою. Натомість у середовищі, яке недооцінює виразності особистості, людина не зможе розвинути свої здібності і таланти.

Потрібно підкреслити, що як і досить несприятливі, так і достатньо сприятливі умови для самореалізації можуть відіграти негативну роль. Достатньо прихильне оточення часто послаблює мотивацію для самореалізації і досягнення високих ре-

зультатів. Людина, якій зовнішнє середовище надає різні можливості задоволення своїх потреб, не матиме достатньо багато імпульсів для розвитку і виявлення свого потенціалу. Невикористані можливості завжди ведуть до безвиході та деградації. Отже, на успіх самореалізації впливає інтенсивність зовнішніх впливів: одночасно низька напруга таких впливів, як і досить висока – несприятливі.

Потрібно доповнити, що всі названі вказівники і критерії самореалізації можуть спричинитись до самодеградації. Навіть дуже висока, але довготривала ефективність діяльності людини може виявитись для неї шкідливою. Достатньо довготривале задоволення результатами своєї діяльності часто означає безвихідь і самознищення нестійких особистісних структур.

Edward Balaszow,

Doktorand an der UMCS Lublin, Leiter der Fakultät für Internationale Beziehungen de Nationaluniversität «Akademia Ostrogska»

FORMEN, KENNZIFFERN UND KRITERIEN DER SELBSTVERWIRKLICHUNG JUGENDLICHER IN DER POLNISCHEN UND DER UKRAINISCHEN PÄDAGOGIK

Der Erfolg der Selbstverwirklichung hängt von den äußeren sozialen Bedingungen ab. Wenn der junge Mensch in einer Umwelt aufwächst, die ausdrücklich ein Bedürfnis nach seinen individuellen Eigenschaften, Fähigkeiten und starken Seiten manifestiert, dann wird seine Selbstverwirklichung vollständig gelingen. Aber unter Bedingungen, die die Persönlichkeit des Einzelnen nicht ausdrücklich wertschätzt, wird der Mensch nicht in der Lage sein, seine Fähigkeiten und Talente zu entfalten.

Es muss betont werden, dass sowohl allzu ungünstige als auch allzu günstige Bedingungen zur Selbstverwirklichung eine negative Rolle spielen können. Durch eine allzu begünstigende Umgebung wird die Motivation zur Selbstverwirklichung und zum Erreichen guter Ergebnisse oft abgeschwächt. Ein Mensch, dem seine äußere Umgebung alle Möglichkeiten zur Befriedigung seiner Bedürfnisse bietet, wird keinen genügend starken Anreiz mehr verspüren, sein Potential offenzulegen und zu entwickeln. Ungenutzte Möglichkeiten führen immer in eine Sackgasse und zur Degradation. Auf das Gelingen der Selbstverwirklichung wirkt sich somit die Intensität der äußeren Einflüsse aus; sowohl eine zu geringe als auch eine zu hohe Intensität dieser Einflüsse ist unerwünscht.

Hinzugefügt werden muss, dass alle erwähnten Kennziffern und Kriterien der Selbstverwirklichung auch zur Autodegradation beitragen können. Selbst eine allzu hohe, aber langfristige Effektivität der Handlungen des Menschen kann sich als schädlich für ihn erweisen. Eine allzu lang andauernde Zufriedenheit mit den Ergebnissen der eigenen Tätigkeit führt oft in eine Sackgasse und zur Autodestruktion nicht widerstandsfähiger Persönlichkeitsstrukturen.

Weronika Prochyra,

*Komisja ds. Integracji Europejskiej przy Radzie Najwyższej Ukrainy
Przewodnicząca organizacji społecznej „Euroazjatycki Instytut Wolności”*

PROCESY WEWNĄTRZPOLITYCZNE NA UKRAINIE I ICH WPŁYW NA POLITYKĘ ZAGRANICZNĄ PAŃSTWA

Proces stosunków dwustronnych Ukrainy z Unią Europejską uzależniony jest zarówno od czynników zewnętrznych, jak również od transformacji wewnętrzpaństwowej Ukrainy. Wpływ tego drugiego czynnika jest szczególnie wyraźny w analizach stosunków Ukraina-UE w latach 2005-2010.

W odróżnieniu od etapu wzajemnego „zachwytu”, który miał miejsce w 2005 roku, obecnie relacje Ukrainy z UE noszą charakter „pragmatyzmu”. Dlatego nowa retoryka, pozbawiona zbędnego idealizmu, pozwala bardziej realistycznie oceniać perspektywy rozwoju stosunków dwustronnych. Dzisiaj staje się oczywistym to, że zagadnieniem priorytetowym dla Ukrainy w procesie zbliżenia z UE są w pierwszej kolejności własne, wewnętrzne transformacje, a nie zwykłe zaspokojenie zagranicznych ambicji politycznych. Taki stan rzeczy zupełnie zadowala również UE, która w pewnej mierze zmęczyła się upolitycznieniem dialogu ze swoim wschodnim partnerem.

Weronika Prochyra,

*Kommission für Europäische Integration beim Obersten Rat der Ukraine,
Vorsitzende der gesellschaftlichen Organisation „Euroasiatisches Freiheitsinstitut“*

INNENPOLITISCHE PROZESSE IN DER UKRAINE UND IHR EINFLUSS AUF DIE AUSSENPOLITIK DES STAATES

Der Prozess bilateraler Beziehungen zwischen der Ukraine und der Europäischen Union ist sowohl von äußeren Faktoren als auch von der innerstaatlichen Transformation der Ukraine abhängig. Der Einfluss des zweiten Faktors wird besonders deutlich, wenn man die Beziehungen zwischen der Ukraine und der EU in den Jahren 2005-2010 analysiert.

Im Unterschied zur Etappe gegenseitigen „Entzückens“ im Jahre 2005 sind die Beziehungen der Ukraine zur EU gegenwärtig eher von einem gewissen „Pragmatismus“ geprägt. Deshalb erlaubt die neue, von unnötigem Idealismus befreite Rhetorik eine realistischere Einzuschätzung der bilateralen Entwicklungsperspektiven. Ganz offensichtlich bilden für die Ukraine in ihrem Annäherungsprozess an die EU heute in erster Linie die eigenen, inneren Transformationsprozesse eine prioritäre Angelegenheit, und nicht die übliche Befriedigung des politischen Ehrgeizes auf außenpolitischem Gebiet. Ein solcher Sachverhalt stellt auch die EU zufrieden, die in gewisser Hinsicht der Politisierung des Dialogs mit ihrem östlichen Partner überdrüssig wurde.

Jurij Macijewskij,

dr nauk politycznych, docent Wydziału Politologii Uniwersytetu Narodowego „Akademia Ostrogska” habilitant Wydziału Politologii NaUKMA

JAKI REŻIM BUDUJE W. JANUKOWICZ I CO Z TEGO WYJDZIE?

Kształtowanie skonsolidowanego systemu personalistycznego na Ukrainie jest mało prawdopodobne z powodu szeregu czynników wewnętrznych. Jednak przywrócenie systemu „prezydentury patronalnej” faktycznie już się odbył, a zamiar Wiktora Janukowycza przeprowadzenia reformy administracyjnej powinny być postrzegane jako świadoma chęć sformowania biurokracji profesjonalnej i lojalnej, która miałaby stać się jednym z filarów systemu. Jeżeli reforma powiedzie się, co swoją drogą jest mało prawdopodobne, to następnym, a może równoczesnym krokiem byłoby istotne reformowanie Służby Bezpieczeństwa Ukrainy i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Bez tych struktur siłowych W. Janukowycz będzie miał ograniczony (dysponując milicją podatkową, sądami, prokuraturą) arsenał środków kontroli opozycji i społeczeństwa.

Tak więc pytanie powinno być sformułowane inaczej: „Jaki autorytaryzm buduje W. Janukowycz i czy uda mu się, przy niesprzyjających czynnikach strukturalnych, utrzymać władzę na długo?” Oprócz zainteresowań naukowych, kwestie te odnoszą się bezpośrednio do każdego Ukraińca, bo związane są z przyszłością Ukrainy jako państwem. Po efemerycznym sukcesie w wyborczym prezydent ma rozwiązane ręce. Co możemy my – intelektualiści i obywatele przeciwstawić władzy? Odpowiadać na to pytanie będzie wkrótce każdy z nas.

Jurij Macijewskij,

Doktor der politischen Wissenschaften, Dozent an der Politologischen Fakultät der Nationaluniversität „Akademia Ostrogska”, Habilitand an der Politologischen Akademie der NaUKMA

WELCH REGIME BAUT V. YANUKOVICH UND DASS DARAUS IST?

Die Gestaltung eines konsolidierten personalistischen Systems in der Ukraine ist aufgrund einer ganzen Reihe äußerer Faktoren wenig wahrscheinlich. Aber die Wiederherstellung des Systems der „Patronalpräsidentur” hat faktisch bereits stattgefunden, und Wiktor Janukowyczs Absicht, eine Verwaltungsreform durchzuführen, muss als gezielte Absicht angesehen werden, eine professionelle und loyale Bürokratie zu formieren, die zu einem der Pfeiler des Systems werden soll. Wenn diese Reform gelingt, was übrigens wenig wahrscheinlich ist, dann wäre der nächste und vielleicht gleichzeitige Schritt eine wesentliche Reform des Sicherheitsdienstes der Ukraine und des Innenministeriums. Ohne diese Machtstrukturen wird W. Janukowycz nur ein beschränktes Arsenal von Mitteln zur Kontrolle der Opposition und der Gesellschaft zur Verfügung stehen (dann würde er nur über die Steuermiliz, die Gerichte und die Staatsanwaltschaft verfügen).

Daher muss die Frage anders formuliert werden: „Was für einen Autoritarismus errichtet W. Janukowycz, und wird es ihm gelingen, trotz ungünstiger struktureller Faktoren lange an der Macht zu bleiben?“ Neben dem wissenschaftlichen Interesse betreffen diese Fragen unmittelbar jeden Ukrainer, weil sie mit der Zukunft der Ukraine als Staat in Verbindung stehen. Nach seinem ephemerischen Wahlsieg sind dem Präsidenten die Hände gebunden. Was können wir – die Intellektuellen und die Bürger – den Machthabern entgegenstellen? Auf diese Frage wird bald jeder von uns antworten müssen.

Roman Martyniuk,

doktor nauk politycznych, docent Katedry Dyscyplin Prawniczych Narodowego Uniwersytetu „Akademia Ostrogska”

DYLEMAT POLITYKI I PRAWA W NOWOCZESNYM KRAJOWYM PROCESIE KONSTITUCYJNYM

Scenariusz, zgodnie z którym poprzedni system organizacji władzy został „reanimowany” poprzez usunięcie Ustawy Ukrainy „O wniesieniu zmian do Konstytucji Ukrainy” z dnia 8 grudnia 2004 roku, przyjętej z naruszeniem procedur, w formie procesowej kontroli konstytucyjnej, z ustalonymi zasadami konstytucyjnymi i prawnymi jest niemożliwy.

Konstytucyjny Sąd Ukrainy został wykorzystany jako narzędzie do osiągnięcia celów politycznych, a wyższość prawa została złożona w ofierze celowości politycznej. Faktyczne wznowienie obowiązywania pierwotnej redakcji Konstytucji Ukrainy było rezultatem realizacji niekonstytucyjnej woli politycznej. Warto przypomnieć, że odpowiednie inicjatywy dotyczące usunięcia rezultatów reformy konstytucyjnej 2004 roku miały miejsce również w czasie prezydentury Wiktora Juszczenki, wyrazem czego były, zwłaszcza, rezultaty działalności stworzone przez Głowę Państwa Komisji Narodowej ds. wzmocnienia demokracji i utwierdzenia zwierzchnictwa prawa. Komisja sporządziła Opinię z dnia 27 stycznia 2005 roku, w której zaproponowano gruntowną argumentację naruszenia procedur towarzyszących przyjęciu ustawy nr 2222-IV. Jednak wspomniane inicjatywy Prezydenta Juszczenki nie przyniosły odpowiednich rezultatów, ponieważ nie były wsparte niezbędnymi zasobami politycznymi, które miał do dyspozycji władny podmiot, czyli Prezydent Ukrainy jesienią 2010 roku.

Roman Martyniuk,

Doktor der politischen Wissenschaften, Dozent am Lehrstuhl für Rechtsdisziplinen der Nationaluniversität „Akademia Ostrogska”

DAS DILEMMA DER POLITIK UND DES RECHTS IM MODERNEN LANDESVERFASSUNGSPROZESS

Ein Szenarium, demnach das vorige System der Machtorganisation durch die Beseitigung des Gesetzes der Ukraine „Über die Einbringung von Änderungen in die Verfassung der Ukraine” vom 8. Dezember 2004 „wiederbelebt” wurde, das unter Verletzung der Prozeduren angenommen wurde, in Form einer prozesshaften Verfassungskontrolle, mit festgelegten verfassungsmäßigen und rechtlichen Prinzipien, ist unmöglich.

Das Verfassungsgericht der Ukraine wurde als Werkzeug zum Erreichen politischer Ziele benutzt, und die Rechtssoheit wurde der politischen Zweckmäßigkeit geopfert. Die faktische Erneuerung der Gültigkeit der ursprünglichen Version der Verfassung der Ukraine war das Ergebnis der Verwirklichung eines der Verfassung widersprechenden politischen Willens. Es sei daran erinnert, dass entsprechende Initiativen hinsichtlich der Beseitigung der Resultate der Verfassungsreform von 2004 auch in der Zeit der Präsidentschaft von Wiktor Juszczenko stattgefunden haben, wovon insbesondere die Ergebnisse der Tätigkeit der vom Staatsoberhaupt geschaffenen Nationalkommission zur Stärkung der Demokratie und zur Festigung der Rechtssoheit zeugten. Diese Kommission lieferte ein Gutachten vom 27. Januar 2005, in dem grundlegende Argumente bezüglich der Verletzung der Annahme des Gesetzes Nr. 2222-IV begleitenden Prozeduren vorgeschlagen wurden. Aber die erwähnten Initiativen von Präsident Juszczenko erbrachten keine entsprechenden Resultate, weil sie nicht durch unerlässliche politische Ressourcen unterstützt wurden, wie sie der befugte Träger, d.h. der Präsident der Ukraine, im Herbst 2010 zur Verfügung hatte.

Witaj Lebediuk,

doktor Lwowskiego Instytutu Regionalnego Państwowego Departamentu Akademii Narodowej Państwowego Departamentu przy Prezydencie Ukrainy

PARTIE POLITYCZNE W KRAJACH POSTKOMUNISTYCZNYCH NA DRODZE DO UNII EUROPEJSKIEJ: TENDENCJE ORGANIZACYJNE

Na tle modeli partii politycznych w krajach stałej demokracji kraje postkomunistyczne wyróżniają się dużą archaicznością istniejących struktur partyjnych. Stosownie do podstawowych parametrów partii powstałych w latach 1990, niemalże dosłownie odtwarzają tradycyjny model partii kadrowej. Były to grupy „notabli”, które jednoczyły się w celu udziału w kampanii wyborczej, i na ogół były mniej aktywne w okresach między wyborami. W różnorodności postkomunistycznej takie formacje nie posiadały nawet minimalnej stałej organizacji, całkowicie przekształcając się do każdej, nowej kampanii wyborczej. Brak profesjonalizmu partii w znacznej mierze spowodowany był dostępem do komercyjnego konsultingu politycznego, to znaczy usług tak zwanych „spin doktorów”.

W pewnym okresie można było obserwować ewolucję partii politycznych w kierunku współczesnych „zawodowo-wyborczych”, jednak proces ten szybko został zaprzestany. Dla pomyślnej transformacji w nowy typ organizacyjny partie polityczne w krajach postkomunistycznych muszą wypracować zasoby mobilizacji wyborczej alternatywne wobec personalizmu i nacisków administracyjnych, jednym z których jest ideologia.

Musimy wziąć pod uwagę, że jakość przekształceń demokratycznych zależy bezpośrednio od jakości polityki partyjnej. W rozwiniętych krajach demokratycznych, polityka demokratyczna utożsamiana jest z działalnością partyjną. Pozostaje otwarte pytanie kształtowania formalnych instytucji demokratycznych z jakościową treścią.

Witalij Lebediuk,

Doktor des Lemberger Regionalinstituts des Staatlichen Departements der Nationalakademie des Staatlichen Departements beim Präsidenten der Ukraine

DIE POLITISCHEN PARTEIEN IN DEN POSTKOMMUNISTISCHEN LÄNDERN AUF DEM WEG ZUR EUROPÄISCHEN UNION: ORGANISATORISCHE TENDENZEN

Auf dem Hintergrund des politischen Parteienmodells in den Ländern mit beständigen demokratischen Strukturen unterscheiden sich die postkommunistischen Länder durch einen sehr archaischen Charakter der bestehenden Parteistrukturen. Gemäß den grundlegenden Parametern reproduzieren die in den 1990er Jahren entstandenen Parteien fast buchstäblich das traditionelle Modell einer Kaderpartei. Das waren Gruppen von „Notabeln“, die sich mit dem Ziel der Teilnahme am Wahlkampf zusammaten und in der Zeit zwischen den Wahlen im allgemeinen weniger aktiv waren. In der postkommunistischen Vielfalt verfügten solche Formationen nicht einmal über ein Minimum an beständiger Organisation, sondern sie gestalteten sich für jede neue Wahlkampfperiode völlig neu. Ursache der mangelnden Professionalität dieser Parteien war in hohem Maße der Zugang zum kommerziellen politischen Consulting, d.h. zu Dienstleistungsanbietern, die als sog. „Spin-Doktoren“ bezeichnet werden.

Es gab eine Zeit, als man eine Evolution der politischen Parteien in Richtung moderner „professioneller Wahlparteien“ beobachten konnte, aber dieser Prozess wurde schnell wieder gebremst. Um eine positive Transformation in einen neuen Organisationstyp zu erreichen, müssen sich die politischen Parteien in den postkommunistischen Ländern alternative Ressourcen der Wahlmobilisierung erarbeiten – alternativ gegenüber dem Personalismus und dem administrativen Druck, dessen eine Form die Ideologie darstellt.

Wir müssen in Betracht ziehen, dass die Qualität der demokratischen Umgestaltungen direkt von der Qualität der Parteienpolitik abhängt. In den entwickelten kapitalistischen Ländern wird demokratische Politik mit Parteientätigkeit gleichgesetzt. Daher bleibt die Frage offen nach der Gestaltung formaler demokratischer Institutionen mit qualitativem Inhalt.

Jewhenija Jurijczuk,

docent Wydziału Politologii i Zarządzania Czernowieckiego Uniwersytetu Narodowego im. Jurija Fedkowycza

„ZAGRANICZNA POLITYCZNA LEGITYMIZACJA WYBORCZA WŁADZY NA UKRAINIE (LATA 2009-2010)

Zagraniczna polityczna legitymizacja wyborcza władzy na Ukrainie w okresie prezydenckiej kampanii wyborczej od strony struktur europejskich sprzyja osiągnięciu zagranicznej politycznej legitymizacji władzy na Ukrainie, a wiarygodność legalnych podstaw wyborów – bazy prawodawczej i na jej podstawie procesu wyborczego, ich pozytywna ocena ze strony instytucji europejskich sprzyja transformacji tej wiarygodności w wspieraniu wybranych organów władzy nie tylko

przez społeczeństwo, ale również przez inne państwa i polityków, sprzyja stabilizacji i bezpieczeństwu zarówno na Ukrainie jak i w UE. Wyjaśnimy jednostajność pozytywnych ocen struktur międzynarodowych procesu wyborczego na Ukrainie, nie zważając na poważne braki i nieprawidłowości, chcąc osiągnąć stabilność i dookreślenie władzy na Ukrainie. Pogorszenie jakości głosowania podczas drugiej tury wyborów tłumaczymy postawą W. Juszczenki, który straciwszy szansę na reelekcję, przestał rzetelnie monitorować przestrzeganie standardów demokratycznych i przystał na „pseudodemokratyczne” zmiany do prawodawstwa wyborczego, które pozwalały z sukcesem ukrywać manipulacje wyborcze obu kandydatów i zapewniły legalność wyborów.

Jewhenija Jurijczuk,

Dozentin an der Fakultät für Politologie und Management der Czernowitzer Jurij-Fedkowycz-Nationaluniversität

DIE AUSLÄNDISCHE POLITISCHE WAHLLEGITIMIERUNG DER BEHÖRDEN IN DER UKRAINE (IN DEN JAHREN 2009-2010)

Die ausländische politische Wahllegitimierung der Behörden in der Ukraine durch europäische Strukturen in der Zeit des Präsidentschaftswahlkampfes begünstigt das Erreichen einer ausländischen politischen Legitimierung der Behörden in der Ukraine, und die Glaubwürdigkeit der legalen Wahlgrundlagen – der gesetzgeberischen Basis und auf ihrer Grundlage des Wahlprozesses, ihre positive Einschätzung seitens europäischer Institutionen –, sie begünstigt die Transformation dieser Glaubwürdigkeit in die Unterstützung der gewählten Machtorgane nicht nur durch die Gesellschaft, sondern auch durch andere Staaten und Politiker, und sie fördert die Stabilität und die Sicherheit sowohl in der Ukraine als auch in der EU. Wir erklären die Gleichförmigkeit der positiven Urteile über den Wahlverlauf in der Ukraine durch die internationalen Strukturen dadurch, dass ernstliche Mängel und Regelwidrigkeiten deshalb unbemerkt geblieben sind, weil man Stabilität erreichen und die Machthaber in der Ukraine aufwerten wollte. Die Verschlechterung der Qualität der Stimmabgabe im zweiten Wahlgang erklären wir durch die Haltung von W. Juszczenko, der angesichts der verlorenen Chance auf seine Wiederwahl aufhörte, die Einhaltung demokratischer Standards solide zu überwachen und „pseudodemokratischen” Änderungen in der Wahlgesetzgebung zustimmte, die die Wahlmanipulationen beider Kandidaten erfolgreich zu verdecken erlaubten und die Legalität der Wahl gewährleisteten.

Olena Tokar,

doktorantka Uniwersytetu Narodowego „Akademia Kijowsko-Mohylańska”

EUROPEJSKI WEKTOR I NOWA JAKOŚĆ POLITYKI INFORMACYJNEJ UKRAINY

Jednym z warunków realizacji przez Ukrainę swoich interesów narodowych jest pełne włączenie się do światowej przestrzeni informacyjnej. Dynamika kształtowania się jej, globalizacja, stały wzrost otwartości przestrzeni komunikacyjnej i kompute-

rowej, szybki rozwój technologii informatycznych, towarów i usług tworzą nowe możliwości dla współpracy gospodarczej, wymiany informacji, technologii, wartości duchowych, wzajemnego kulturowego wzbogacania się.

Informacja stworzona przez współczesne społeczeństwo, staje się najważniejszym zasobem strategicznym, który determinuje możliwość podjęcia i realizacji decyzji. Największy sukces gospodarczy i społeczny towarzyszy tym krajom, które aktywnie wykorzystują nowoczesne zasoby komunikacji, technologie informatyczne. Właśnie dlatego, jeżeli państwo ukraińskie zamierza wejść do grona tych krajów, powinno być gotowe do realizowania skutecznej polityki informacyjnej o europejskim standardzie.

Olena Tokar,

Doktorandin der Nationaluniversität „Akademia Kijowsko-Mohylańska”

DER EUROPÄISCHE VEKTOR UND DIE NEUE QUALITÄT DER UKRAINISCHEN INFORMATIONSPOLITIK

Eine der Bedingungen dafür, dass die Ukraine ihre nationalen Interessen realisiert, besteht in der vollen Teilnahme am globalen Informationsraum. Die Dynamik seiner Gestaltung, die Globalisierung, die ständig zunehmende Offenheit der Kommunikations- und Computersphäre, die schnelle Entwicklung der Informationstechnologien, Waren und Dienstleistungen schaffen neue Möglichkeiten für wirtschaftliche Zusammenarbeit sowie für den Austausch von Informationen, Technologien und geistigen Werten sowie der gegenseitigen kulturellen Bereicherung.

Die von der zeitgenössischen Gesellschaft geschaffene Information wird zur wichtigsten strategischen Ressource, die die Möglichkeit des Fällens und der Ausführung von Entscheidungen determiniert. Eben deshalb muss der ukrainische Staat, wenn er dem Kreis dieser Länder beitreten will, zur Realisierung einer effektiven Informationspolitik auf europäischem Standard bereit sein.

Olha Zawadska,

doktor nauk historycznych, wykładowca Wydziału Politologii Uniwersytetu Narodowego „Akademia Ostrogska”

CECHY REGULACJI PRAWNYCH SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO NA UKRAINIE W KONTEKŚCIE PERSPEKTYWY INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ

Jednym z problemów regulacji ustawowych w kształtowaniu się ukraińskiego społeczeństwa informacyjnego jest niedostateczne wykształcenie się tej polityki, to znaczy niedookreślone niezbędne minimum potrzeb państwa w sferze informacyjnej, a także dostępne dla budżetu maksimum finansowe, które zostało na ten cel przeznaczane przez państwo.

Drugi problem polega na rozbieżności w postrzeganiu wspólnej przestrzeni informatycznej. Z jakiegoś powodu uważa się, że wspólna przestrzeń informatyczna to możliwość rozpowszechniania na całym obszarze państwa jednej i tej samej infor-

macji. Naszym zdaniem, warto analizować wspólną przestrzeń informacyjną jako możliwość zagwarantowania każdemu obywatelowi maksymalnie pełnego spektrum faktów i myśli, funkcjonujących w kraju, w tym również zapoznania się z wersją oficjalną, która jak pokazuje doświadczenie, nie może i nie powinna rościć sobie pozycji ostatecznej prawdy w ostatniej instancji. Przeciwnie, właśnie na podstawie tego, o ile ta wersja zostanie potwierdzona przez inne wersje i fakty, to wówczas obywatel ma możliwość wyrobienia sobie opinii o jakości wybranej władzy.

Olha Zawadska,

Doktor der historischen Wissenschaften, Lehrbeauftragte an der Politologischen Fakultät der Nationaluniversität „Akademia Ostrogska”

MERKMALE DER RECHTSREGELUNGEN DER INFORMATIONSGESELLSCHAFT IN DER UKRAINE IM KONTEXT DER PERSPEKTIVE DER EUROPÄISCHEN INTEGRATION

Eines der Probleme in Bezug auf die gesetzlichen Regelungen bei der Gestaltung der ukrainischen Informationsgesellschaft ist die ungenügende Herausbildung dieser Politik, d.h. eine nicht genügende Festlegung des Minimums der Bedürfnisse des Staates im Informationsbereich sowie des für den Staatshaushalt erträglichen finanziellen Maximums, das der Staat für diesen Zweck bestimmt hat.

Ein weiteres Problem liegt im unterschiedlichen Wahrnehmen des gemeinsamen Informationsraumes. Aus irgendwelchen Gründen wird angenommen, dass ein gemeinsamer Informationsraum die Möglichkeit bedeutet, eine und dieselbe Information auf dem gesamten Territorium des Staates zu verbreiten. Unserer Meinung nach lohnt es sich, den gemeinsamen Informationsraum als Möglichkeit zu analysieren, jedem Bürger ein maximal vollständiges Spektrum der im Land funktionierenden Fakten und Gedanken zu garantieren, einschließlich des Kennenlernens der offiziellen Version, die – wie die Erfahrung gezeigt hat – sich nicht den Rang endgültiger Wahrheit in letzter Instanz anmaßen kann und dies auch nicht darf. Im Gegenteil bekommt der Bürger gerade auf der Grundlage dessen, inwiefern diese Version durch andere Versionen und Fakten bestätigt wird, die Möglichkeit, sich selbst ein Urteil über die Qualität der gewählten Regierung zu bilden.

Serhij Szturcheckyj,

asystent-doradca Deputowanego Rady Najwyższej Ukrainy

ASPEKT KOMUNIKACYJNY SAMORZĄDOWYCH KAMPANII WYBORCZYCH: PROBLEM IDENTYFIKACJI KANDYDATÓW

Samorządowa kampania wyborcza na Ukrainie w 2010 roku charakteryzowała się znacznym kryzysem identyfikacji kandydatów. Kryzys identyfikacyjny rozwijał się zarówno w kierunku aksjologicznym, tak i komunikacyjnym i technologicznym. Poważnym wyzwaniem dla kształtowania kultury politycznej społeczeństwa ukraińskiego było prawne pozbawienie kandydatów możliwości formułowania i podawania do publicznej wiadomości swojego programu wyborczego.

Sytuację komplikował również kontekst zewnętrzny wyborów lokalnych, który w istotny sposób wpływał na procesy identyfikacji w społeczeństwie ukraińskim i charakteryzował się dalszym obniżaniem aktywności wyborczej, zmniejszeniem poziomu zaufania obywateli do organów władzy, pojawieniem się znaczącego elektoratu protestującego, destrukcyjnym wpływem wielobiegunowych grup wewnątrz lokalnych, monopartyjnych elit władzy. Wszystkie te czynniki prowadzą do niebezpieczeństwa powstawania i popularyzacji radykalizmu politycznego, jako skutecznego sposobu identyfikacji politycznej.

Serhij Szturcheckyj,

Assistent und Berater eines Abgeordneten des Obersten Rates der Ukraine

DER KOMMUNIKATIONSASPEKT DER WAHLKAMPAGNEN ZU DEN SELBSTVERWALTUNGSORGANEN: DAS PROBLEM DER IDENTIFIKATION DER KANDIDATEN

Die Wahlkampagne zu den Selbstverwaltungsorganen in der Ukraine im Jahr 2010 war durch eine beträchtliche Krise der Identifikation der Kandidaten gekennzeichnet. Diese Identifikationskrise entwickelte sich sowohl in axiologischer als auch in kommunikativer und technologischer Richtung. Eine ernstliche Herausforderung für die Gestaltung der politischen Kultur der ukrainischen Gesellschaft lag darin, dass die Kandidaten juristisch der Möglichkeit beraubt wurden, ihr Wahlprogramm öffentlich zu formulieren und bekanntzumachen.

Kompliziert wurde die Situation auch durch den äußeren Kontext der lokalen Gemeindewahlen, der die Identifikationsprozesse in der ukrainischen Gesellschaft ganz wesentlich beeinflusste und sich durch einen weiteren Rückgang der Wahlaktivität, eine Verringerung des Vertrauenspotentials der Bürger in die Regierungsorgane, das Auftreten einer beträchtlichen Protestwählerschaft sowie den destruktiven Einfluss vielpoliger Gruppen innerhalb der lokalen Gemeinden und monoparteiischer Machteliten auszeichnete. Alle diese Faktoren führen zu der Gefahr der Entstehung und Popularisierung eines politischen Radikalismus als einer effektiven Weise politischer Identifikation.

Marija Sydoruk,

studentka Zakładu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Narodowego „Akademia Ostrogska”

ROLA CZYNNIKÓW ZEWNĘTRZNYCH I WEWNĘTRZNYCH W PROCESIE INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ POLSKI: NAUKA DLA UKRAINY

Powodzenie integracji Ukrainy z UE zależy od szeregu czynników. Najważniejszym warunkiem realizacji europejskich aspiracji Ukrainy pozostaje zdecydowanie spójność i powodzenie wewnętrznych reform gospodarczych i społecznych: demokratyzacja społeczeństwa, reforma systemu sądownictwa, zwalczanie korupcji, tworzenie skutecznej gospodarki rynkowej i tym podobne. Bez ta-

kich działań polityka integracji Ukrainy pozostanie deklaratywna, nieskuteczna i bez poważnej reakcji ze strony Unii Europejskiej.

Istotnym czynnikiem integracji Ukrainy z UE jest również obecność konsensu wśród elit politycznych dotyczącego wizji rozwoju kraju, poparcie społeczne dla ich decyzji, powodzenia dwustronnego dialogu z UE, lobbowanie interesów Ukrainy przez niektóre kraje UE, kształtowanie grup zwolenników obecności Ukrainy w UE, połączenie wysiłków krajów kandydackich i inne. Każdy z tych czynników w pewnym momencie może odegrać pozytywną rolę.

Marija Sydoruk,

Studentin am Institut für Internationale Beziehungen der Nationaluniversität „Akademia Ostrogska”

DIE ROLLE ÄUSSERER UND INNERER FAKTOREN IM PROZESS DER EUROPÄISCHEN INTEGRATION POLENS: EIN LEHRBEISPIEL FÜR DIE UKRAINE

Der Erfolg der Integration der Ukraine mit der Europäischen Union hängt von einer ganzen Reihe verschiedener Faktoren ab. Die wichtigste Bedingung für eine Verwirklichung der europäischen Aspirationen der Ukraine bleibt ganz entschieden die Kohärenz und der Erfolg der inneren wirtschaftlichen und sozialen Reformen: die Demokratisierung der Gesellschaft, die Reform des Systems der Gerichtsbarkeit, die Bekämpfung der Korruption, die Schaffung einer effektiven Marktwirtschaft und dergleichen. Ohne solche Schritte bleibt die ukrainische Integrationspolitik bloß deklarativ, unwirksam und ohne ernsthafte Reaktionen von Seiten der Europäischen Union.

Einen wesentlichen Faktor der Integration der Ukraine mit der EU bilden auch das Vorhandensein eines Konsensus unter den politischen Eliten in Bezug auf die Vision der weiteren Entwicklung des Landes, die gesellschaftliche Unterstützung für ihre Entscheidungen, Erfolge im bilateralen Dialog mit der EU, die Schaffung einer Lobby für die ukrainischen Interessen durch einige Länder der EU, die Herausbildung von Befürwortergruppen für eine EU-Mitgliedschaft der Ukraine, die Verbindung der Bemühungen aller Kandidatenstaaten u.a. Jeder dieser Faktoren kann in einem bestimmten Augenblick eine positive Rolle spielen.

Оксана Ванца,

експерт-аналітик зовнішньо-економічних зв'язків, економіст та соціолог

АСПЕКТИ ТА ВИКЛИКИ ТРАНСКОРДОННОЇ СПІВПРАЦІ

В умовах інтеграції прикордонне розташування є одним із найбільш потужних і ефективних чинників економічного зростання, що дозволяє отримати певні позитиви для розвитку малорозвинених регіонів. Досягнути цього можна за рахунок поглиблення транскордонного співробітництва, зокрема, шляхом створення сприятливих умов для здійснення прикордонної торгівлі.

Сьогоднішні існують конкретні проблеми, що гальмують розвиток міжнародних відносин, в тому числі, транскордонних. Додатковими проблемами

транскордонного співробітництва є не лише недостатній рівень розвиненості соціальної, економічної та екологічної сфери прикордонних областей України, але й недоодрержання фінансової підтримки в його реалізації. Вирішення цих та інших проблем дало б змогу ефективніше впливати і на основні показники з розвитку та функціонування прикордонної торгівлі.

Звісно, в організації прикордонного руху та міжнародної торгівлі Україна сподівається на підтримку своїх сусідів – країн, що мають достатній досвід та можливості, а відповідно, і зацікавленні у налагодженні транскордонної співпраці.

Oksana Vantsa,

ekspert ds zagranicznych kontaktów gospodarczych, ekonomista i socjolog

ASPEKTY I WYZWANIA WSPÓLPRACY PONADGRANICZNEJ

W warunkach integracji położenie przygraniczne wydaje się być jednym z najpotężniejszych i najbardziej efektywnych czynników wzrostu gospodarczego, co pozwala na uzyskanie pewnych pozytywów dla rozwoju regionów słabiorozwiniętych. Można to osiągnąć poprzez zintensyfikowanie współpracy transgranicznej, szczególnie poprzez tworzenie korzystnych warunków dla handlu transgranicznego.

Obecnie istnieją konkretne problemy, które hamują rozwój stosunków międzynarodowych, w tym również transgranicznych. Dodatkowym problemem współpracy transgranicznej jest nie tylko niski poziom rozwoju sfery społecznej, gospodarczej i ekologicznej regionów przygranicznych Ukrainy, ale również niedofinansowanie ich realizacji. Rozwiązanie tych i innych problemów dałoby również możliwość skuteczniejszego wpływania na podstawowe wskaźniki dotyczące rozwoju i funkcjonowania handlu transgranicznego.

Oczywiście, w organizacji ruchu transgranicznego i handlu międzynarodowego Ukraina liczy na wsparcie swoich sąsiadów – krajów, które mają wystarczające doświadczenie i możliwości, i co za tym idzie, są również zainteresowane nawiązaniem współpracy transgranicznej.

Стефан Мітчен,

журналіст, публіцист (Німеччина)

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ З КОНТРОЛЕМ НА КОРДОНІ?

Польсько-українські відносини на державному рівні розглядаються як досить зразкові і представлені серед багатьох польських політиків як моделі з регіональної політики на Сході. У травні 1992 року Польща уклала з Україною як з першим східним сусідом угоду про взаємне співробітництво в політичній, економічній та культурному рівнях.

Таку офіційну співпрацю між Польщею та Україною з державного рівня перенесено на регіональний. Зважаючи на інтенсивність розвитку відносин між поляками та українцями, з метою згладити певні конфлікти та непорозуміння між ними, у польсько-українських прикордонних областях було укладено також низ-

ку двосторонніх угод в галузі освіти, культури, науки та бізнесу, які, на жаль, сьогодні мають ще досить обмежений радіус впливу та можливості для застосування.

Але як щодо ділових можливості між Польщею та Україною в епоху глобалізації, в роки прозорості та необмеженої транснаціональної торгівлі? Прикро визнавати, що в епоху змін та прогресу досвід прикордонних служб супроводжується ускладненими вимогами при отриманні віз, дозволів на роботу, митних зборах та обмеженнях на вивезення товарів, надання послуг, і незмінною корумпованістю та анархією, якою користуються надалі вітчизняні постачальники.

Stefan Meetschen,
dziennikarz, publicysta (Niemcy)

GLOBALIZACJA Z KONTROLAMI GRANICZNYMI?

Stosunki polsko-ukraińskie na szczeblu państwowym są rozpatrywane jako dosyć przykładowe i są prezentowane przez wielu polskich polityków jako model polityki regionalnej na Wschodzie. W maju 1992 roku Polska podpisała z Ukrainą, jako pierwszym wschodnim sąsiadem, umowę o wzajemnej współpracy w dziedzinie polityki, gospodarki i kultury. Taką oficjalną współpracę między Polską a Ukrainą na szczeblu państwowym przeniesiono na poziom regionalny. Ze względu na intensywność rozwoju stosunków między Polakami i Ukraińcami, w celu złagodzenia pewnych nieporozumień i konfliktów między nimi, w polsko-ukraińskich regionach przygranicznych podpisano również szereg umów dwustronnych w dziedzinie edukacji, kultury, nauki i biznesu, które niestety obecnie nadal mają dość ograniczony zasięg oddziaływania i możliwości stosowania. Jednak jak to się ma do możliwości współpracy między Polską i Ukrainą w dobie globalizacji, w epoce przejrzystego i nieograniczonego handlu międzynarodowego? Przykro to wyznać, ale w dobie zmian i postępu towarzyszą temu skomplikowane wymogi w uzyskaniu wiza, pozwolenia na pracę, ceł i ograniczeń na wywóz towarów, usług oraz niezmienna korupcja i anarchia.

Якоб Мішке,
експерт та практик з міжнародної діяльності громадських організацій (Польща)

ПОНАДКОРДОННА СПІВПРАЦЯ І КОНТАКТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Міжнародне співробітництво між сусідніми країнами проходить на багатьох рівнях. Окрім бізнес-контактів, які, як правило, відіграють важливу роль в інтеграції Європи, не менш важливими є відносини на рівні уряду і дипломатів, що несуть вагомий вплив у розвиток громадянського суспільства задля забезпечення міцного і стійкого співробітництва. В основі сталого розвитку тривалих транскордонних відносин є саме можливість вільного перетину кордонів.

На жаль, дослідження показують, що процес спрощення системи візового режиму прогресує досить повільним темпом. У короткому огляді розвитку

транскордонного співробітництва між Францією, Німеччиною, Польщею та Україною необхідно було б відобразити можливість, за якої негативні стереотипи з плином часу ліквідуються саме через призму міжнародного партнерства.

Jakob Mischke,

specjalista i praktyk do spraw działalności międzynarodowej organizacji społecznych

**PONADGRANICZNA KOOPERACJA I KONTAKTY
CYWILNO-OBYWATELSKIE (ALBO: KONTAKTY SPOLECZENSTWA
OBYWATELSKIEGO)**

Współpraca międzynarodowa między sąsiadującymi krajami odbywa się na wielu poziomach. Oprócz kontaktów biznesowych, które z zasady odgrywają ważną rolę w integracji europejskiej, nie mniej ważne są stosunki na poziomie rządu i dyplomacji, które mają znaczący wpływ na rozwój społeczeństwa obywatelskiego służąc zapewnieniu intensywnej i trwałej współpracy. Podstawą zrównoważonego rozwoju trwałych relacji transgranicznych jest właśnie możliwość swobodnego przekraczania granicy.

Niestety – jak wykazują to badania – proces uproszczenia systemu reżimu wizowego rozwija bardzo powoli. W krótkim oglądzie współpracy transgranicznej pomiędzy Francją, Niemcami, Polską i Ukrainą przez pryzmat partnerstwa międzynarodowego należałoby zwrócić uwagę na możliwości eliminowania, wraz z upływem czasu, negatywnych stereotypów.

Перекладачі:

Ірина Шостак Ковальчик
Ірина Кириченко
Олександра Братчук
Олександр Рудий
Еліза Дзюба
Марта Реда
Петро Шостак
Венчілав Німеровський
Герберт Ульріх

Irena Szostak-Kowalczyk
Iryna Kyrychenko
Oleksandra Bratchuk
Oleksandr Rudyy
Eliza Dziuba
Marta Reda
Piotr Szostak
Więczyśław Niemierowski
Herbyert Ulrich

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Алісова Олександра Іванівна, аспірантка, начальник відділу міжнародних зв'язків Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Андрієнко Олена Володимирівна, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Донецького національного університету.

Балашов Едуард Михайлович, докторант Університету Марії Кюрі-Складовської (м. Люблін, Польща), керівник відділу міжнародного співробітництва Національного університету “Острозька академія”.

Бояківський Любомир Станіславович, здобувач кафедри політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету.

Ванца Оксана, докторант Люблінського Католицького Університету.

Динис Георгій Георгійович, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедрою міжнародного права та міжнародних відносин Закарпатського державного університету, професор кафедри.

Заболотна Оксана Адольфівна, кандидат педагогічних наук, доцент, директор Інституту міжнародної співробітництва та завідувач кафедри практики іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Завадська Ольга Романівна, кандидат історичних наук, викладач кафедри політології Національного університету “Острозька академія”.

Козубський Валентин Олексійович, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Кримського філіалу Київського національного університету культури і мистецтв.

Коцан Роман Ігорович, аспірант, Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Кривошия Ігор Іванович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, науковий директор Польського культурно-освітнього центру.

Кузьменко Оксана Вікторівна, магістр політології, докторант Університету Марії Кюрі-Складовської (м. Люблін, Польща).

Лебедюк Віталій Миколайович, аспірант Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.

Лозниця Світлана Альфредівна, кандидат філософських наук, науковий співробітник відділу філософії культури, етики та естетики Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

Лосик Ореста Миколаївна, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Львівського національного університету імені Івана Франка.

Мартинюк Роман Станіславович, кандидат політичних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін Національного університету “Острозька академія”.

Мацієвський Юрій Володимирович, кандидат політичних наук, завідувач кафедри політології Національного університету “Острозька академія”, докторант кафедри політології Національного університету “Кієво-Могилянська Академія”.

Прохира Вероніка, Комітет Верховної Ради України з питань Європейської інтеграції. Керівник громадської організації “Євразійського Інституту Свобод”.

Прус Ірина Олексіївна, магістр державного управління, аспірантка кафедри державного управління та місцевого самоврядування Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України, начальник відділу міжнародного співробітництва та проектної діяльності виконавчого апарату Волинської обласної ради.

Рибак Андрій Ігорович, кандидат політичних наук, в. о. доцента, заступник декана факультету політико-інформаційного менеджменту Національного університету “Острозька академія”, голова громадської організації “Школа політичної аналітики “Поліс”.

Санжеревський Олег Іванович, доцент кафедри міжнародних відносин та країнознавства Рівненського інституту слов’янознавства Київського славистичного Університету, директор Центру Євroatлантичної інтеграції (м. Рівне).

Семенович Андрій Сергійович, здобувач кафедри міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка.

Сидорук Марія Віталіївна, студентка спеціальності “міжнародні відносини” Національного університету “Острозька академія”.

Сидорук Тетяна Віталіївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри країнознавства та міжнародних відносин Національного університету “Острозька академія”.

Старіш Олександр Григорович, доктор політичних наук, професор кафедри загальної та прикладної політології Таврійського гуманітарно-економічного інституту.

Токар Олена Василівна, магістр політології, аспірантка Національного університету “Кієво-Могилянська академія”.

Трофимович Володимир Васильович, доктор історичних наук,

професор, кафедри тактики Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Чепеленко Анжеліка Михайлівна, кандидат економічних наук, доцент, Українська інженерно-педагогічна академія.

Чернявська Тетяна Анатоліївна, кандидат економічних наук, доцент, радник ректора з науково-дослідної роботи Новокаховського гуманітарного інституту.

Шевчук Дмитро Михайлович, кандидат філософських наук, старший викладач кафедри культурології та філософії Національного університету “Острозька академія”.

Штурхецький Сергій Володимирович, магістр державної служби, помічник-консультант народного депутата України.

Юрійчук Євгенія, доцент кафедри політології та державного управління факультету історії політології та міжнародних відносин, Чернівецького національного університету, докторант.

Kowalczyk Janusz, politolog, były dyrektor sekretariatu “Euroregion Bug”.

Meetschen Stefan, Ph.D. Journalist und Autor, Warschau.

Olchowski Jakub, doktor, adiunkt w Zakładzie Stosunków Międzynarodowych, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Jakob Mischke, specjalista i praktyk do spraw działalności międzynarodowej organizacji społecznych

Зміст

КОРДОН У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Олександр Старіш, Валентин Козубський ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК РУЙНУВАННЯ ДЕРЖАВИ-НАЦІЇ	4
Георгій Динис КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З СУСІДНІМИ ЄВРОПЕЙСЬКИМИ ДЕРЖАВАМИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	20
Олена Андрієнко ПОДОЛАННЯ КОРДОНІВ ЯК ФАКТОР СВІТОГЛЯДНИХ ЗМІН СУСПІЛЬСТВА, ЩО ДЕМОКРАТИЗУЄТЬСЯ	40
Олександра Алісова, Роман Коцан КОРДОН ЯК ОДИН З ЧИННИКІВ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКО- ПОЛЬСЬКОГО ПРИКОРДОННЯ)	48
Світлана Лозниця "ГЛОБАЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО" ТА МАНІПУЛЯЦІЯ СВІДОМІСТЮ: НАСЛІДКИ ТЕХНОКРАТИЧНОГО МИСЛЕННЯ	59
Дмитро Шевчук "ВИДИМІ" Й "НЕВИДИМІ" МЕЖІ ЄВРОПИ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТИ	69
Оксана Кузьменко ТРАНСКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ І СТЕРЕОТИПИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ	79
Олег Санжаревський ВОЄННО-ПОЛІТИЧНА ДОКТРИНА РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ – ОСНОВНІ ПРІОРИТЕТИ	88
Janusz Kowalczyk ЄВРОПЕЙСЬКІ КОРДОНІ ТА ПОГРАНИЧЧЯ	97
Stefan Meetschen GLOBALISIERUNG MIT GRENZKONTROLLEN?	112

**ТРАНСКОРДОННА
СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ І ПОЛЬЩІ
ЯК ФАКТОР ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ТА ДИВЕРСИФІКАЦІЇ
СПІВРОБІТНИЦТВА**

Володимир Трофимович

ПОЛІТИЧНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ

І РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА. 1991-2010 РР.121

Анжеліка Чепеленко

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ПРОЦЕСІ

ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ134

Ореста Лосик

ДІАЛОГ МІЖСУСІДСЬКИХ ПАМ'ЯТЕЙ:

ЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ПІДХІД144

Андрій Рибак

СТАВЛЕННЯ ПОЛЯКІВ ДО УКРАЇНЦІВ:

ДИНАМІКА ТА ВИЗНАЧАЛЬНІ ЧИННИКИ153

Ірина Прус

ФОРМИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

(НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)168

Оксана Заболотна, Ігор Кривошия

РУХ МІСТ-ПОБРАТИМІВ В КОНТЕКСТІ

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА:

ПАРТНЕРСТВО УМАНІ З ЛАНЬЦУТОМ І ГНЄЗНОМ178

Тетяна Сидорук

ПОЛЬСЬКЕ БАЧЕННЯ СХІДНОЇ ПОЛІТИКИ

ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ188

Тетяна Чернявська

ТРАНСКОРДОННА СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ І ПОЛЬЩІ

В РОЗБУДОВІ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

В РАМКАХ ПІДГОТОВКИ ДО ЄВРО-2012199

Андрій Семенович

ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ

ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ209

Сергій Пінчук

ВПЛИВ ТРАНСКОРДОННОГО УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО

СПІВРОБІТНИЦТВА НА ПІДВИЩЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ

УЧАСТІ У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ В УКРАЇНІ216

Любомир Бояківський

ЕНЕРГЕТИЧНИЙ ПРОЕКТ "ОДЕСА-БРОДИ-ГДАНСЬК" ЯК ПРИКЛАД ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНА-ПОЛЬЩА	224

Jakob Mischke

GRENZÜBERSCHREITENDE KOOPERATION UND ZIVILGESELLSCHAFTLICHE KONTAKTE	234

Jakub Olchowski

UWARUNKOWANIA WSPÓŁPRACY TRANSGRANICZNEJ POLSKICH I UKRAIŃSKICH SAMORZĄDÓW I NGO'S	239

Едуард Балашов

FORMY, WSKAŹNIKI I KRYTERIA SAMOREALIZACJI MŁODZIEŻOWEJ W POLSKIEJ I UKRAIŃSKIEJ NAUCE PEDAGOGICZNEJ	252

**ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ У ПОЛЬЩІ
ТА УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ ДЕРЖАВ**

Вероніка Прохира

ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ ДЕРЖАВИ	268

Юрій Мацієвський

ЯКИЙ РЕЖИМ БУДУЄ В. ЯНУКОВИЧ І ЩО З ЦЬОГО ВИЙДЕ?	274

Роман Мартинюк

ДИЛЕМА ПОЛІТИКИ І ПРАВА В НОВІТНЬОМУ ВІТЧИЗНЯНОМУ КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ	290

Віталій Лебедюк

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ КРАЇНАХ НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ	301

Євгенія Юрійчук

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ЕЛЕКТОРАЛЬНА ЛЕГІТИМАЦІЯ ВЛАДИ В УКРАЇНІ (2009-2010 РР.)	311

Олена Токар

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР ТА НОВА ЯКІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	328

Ольга Завадська

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ
СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА
В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ПЕРСПЕКТИВ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ339

Сергій Штурхецький

КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ МІСЦЕВИХ ВИБОРЧИХ
КАМПАНІЙ: ПРОБЛЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ КАНДИДАТІВ ...353

Марія Сидорук

РОЛЬ ВНУТРІШНІХ І ЗОВНІШНІХ ЧИННИКІВ
У ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ПОЛЬЩІ:
УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ361

Оксана Ванца

ASPEKTE UND HERAUSFORDERUNG EINER
GRENZÜBERSCHREITENDEN ZUSAMMENARBEIT368

АНОТАЦІЇ ДО СТАТЕЙ373

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ408

Збірник наукових праць

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Серія “Політичні науки”

ВИПУСК 4

*Збірник підготовлено за результатами роботи
Міжнародної науково-практичної конференції
“Транскордонне співробітництво у контексті перспектив європейської
інтеграції України” (м. Острог, 5-7 листопада 2010 року)
в рамках проекту “Від локального добросусідства
до міжнародного партнерства”*

Ministerstwo Spraw Zagranicznych
Rzeczypospolitej Polskiej

Головний редактор *Ігор Пасічник*

Відповідальний за випуск *Андрій Рибак*

Наукова редакція текстів польською та німецькою мовами:

Януш Ковальчик (Janusz Kowalczyk)

Технічний редактор *Роман Свинарчук*

Комп'ютерна верстка *Наталії Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *Катерини Олексійчук*

Формат 42х30/4. Папір офсетний. Друк різнографія.

Ум. друк. арк. 26. Гарнітура “TimesNewRoman”

Тираж 500 прим.

Видавництво Національного університету “Острозька академія”
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво про державну реєстрацію РВ №1 від 8 серпня 2000 року.